

РЕПУБЛИКА
СРБИЈА
ДР

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНА СКУПШТИНА
БЕОГРАД

ПРИМЉЕНО: 07.12.2021

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

Орг. јед.	Број	Прилог	Вредност
01	02-2238/21		

Дел. бр. 021-01-520/2021-03 датум: 7. децембар 2021. године

НАРОДНА СКУПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
ИВИЦА ДАЧИЋ, председник

Трг Николе Пашића 13
11000 БЕОГРАД

Поштовани председниче Народне скупштине Републике Србије,

На основу члана 33. тачка 5. Закона о забрани дискриминације („Службени гласник РС”, бр. 22/09 и 52/21), подносим Народној скупштини Републике Србије Посебан извештај о дискриминацији деце.

С поштовањем,

**ПОВЕРЕНИЦА ЗА ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ**

Бранкица Јанковић
Бранкица Јанковић

РЕПУБЛИКА
СРБИЈА

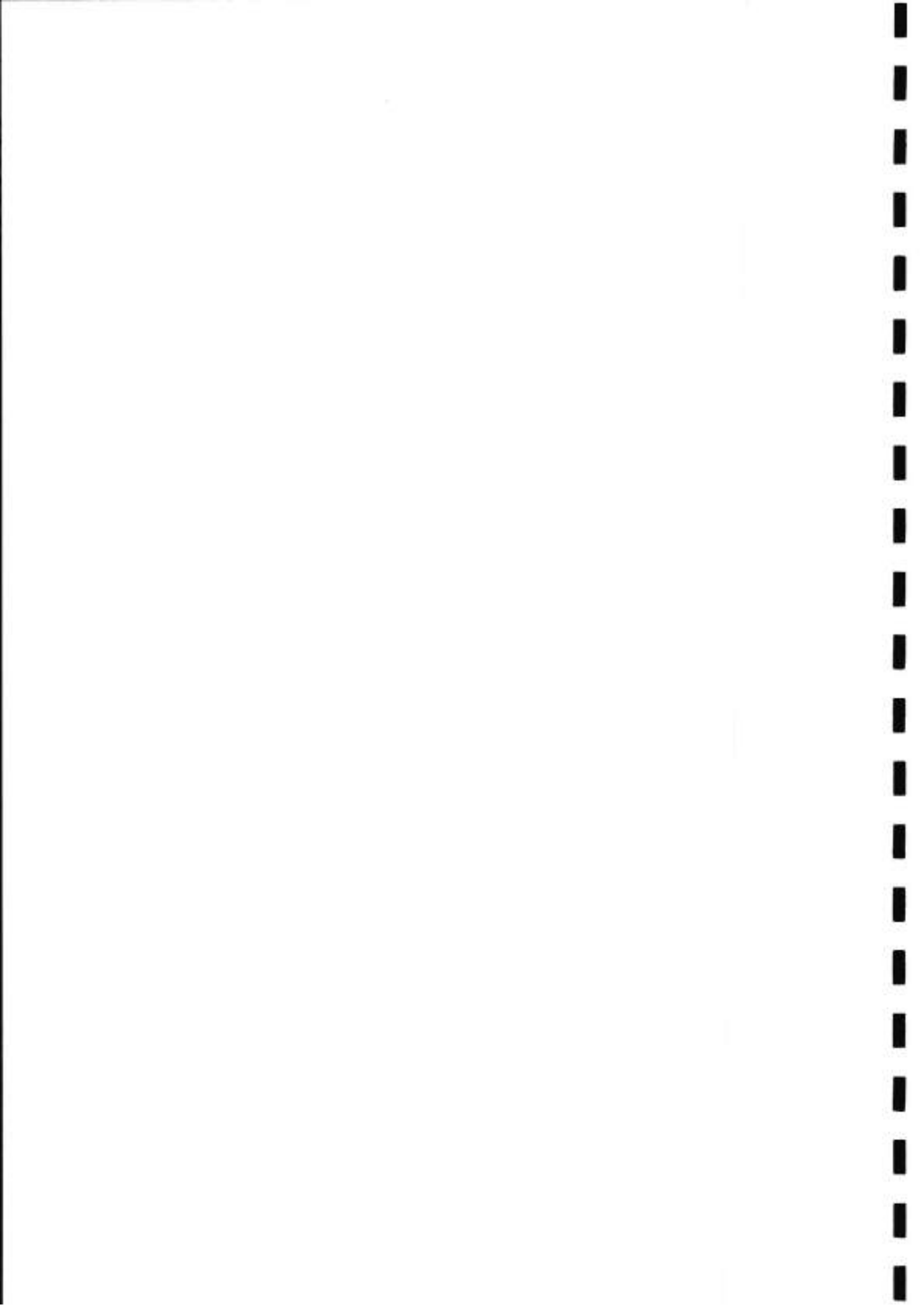

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

ПОСЕБАН ИЗВЕШТАЈ О ДИСКРИМИНАЦИЈИ ДЕЦЕ

Београд, децембар 2021.

Сви појмови употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род лица на која се односе.

*ДО ОСАМНАЕСТ ЛЕТА СВИ НЕКА СЕ СЕТЕ
ДА САМ ЈЕДНО МЛАЂЕ ИЛ СТАРИЈЕ ДЕТЕ*

*БАШ КАО ШТО ХОДАМ ИЛИ ШТО ВАЗДУХ ДИШЕМ
МОЈЕ ЈЕ ДА МИСЛИМ, ДА ЧИТАМ И ПИШЕМ*

*И КАО ШТО ПОСЛЕ КИШЕ РАСТЕ ТРАВА
СВИ ТРЕБА ДА ЗНАЈУ ДА ИМАМ СВОЈА ПРАВА*

*СВАКОМ КОМЕ НИЈЕ ДО САД БИЛО ЈАСНО
СВЕ ОНО ШТО МИСЛИМ ГОВОРИЋУ ГЛАСНО*

*ДА ПЛАНЕТИ ЗЕМЉИ САВЕСТИ БУДЕ ЧИСТА
ЗА СВУ ДЕЦУ СВЕТА СВА ПРАВА СУ ИСТА*

Аутор песме Никола Чутурило

преузето из књиге *Моја права*, илустроване Конвенције о правима детета прилагођене деци,
УНИЦЕФ у Србији, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/za-svako-dete-svako-pravo>

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	4
САЖЕТАК	7
О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ - НЕКЕ ОД АКТИВНОСТИ НА УНАПРЕЂЕЊУ ПОЛОЖАЈА ДЕЦЕ	29
Посебан извештај о дискриминацији деце (2013)	39
НОРМАТИВНИ ОКВИР ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА ДЕТЕТА	41
Међународни нормативни оквир остваривања и заштите равноправности детета	43
Национални правни оквир	55
ДЕМОГРАФСКА СИТУАЦИЈА И МЕРЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ	64
Демографска ситуација у свету	64
Демографска ситуација у Републици Србији и неки од показатеља положаја деце	66
<i>Пројекције промена становништва за наредни период</i>	79
Мере популационе политике	79
Примери мера популационе политике у другим земљама	87
ИЗВЕШТАЈИ, АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА О ПОЛОЖАЈУ ДЕЦЕ	89
Извештаји, анализе и истраживања на међународном нивоу	89
Извештаји, анализе и истраживања домаћих институција и организација	102
ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ У ПЕРИОДУ КРИЗЕ ИЗАЗВАНЕ КОРОНАВИРУСОМ	116
ОБЛАСТ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА	129
Правни оквир	129
Кратак преглед података	138
Пресек стања у погледу остваривања равноправности деце у области образовања	141
ОБЛАСТ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ	158
Правни оквир	158
Кратак преглед података	165
Пресек стања у погледу остваривања равноправности деце у области здравствене заштите	168
ОБЛАСТ СОЦИЈАЛНЕ И ПОРОДИЧНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ	184
Правни оквир	184
Кратак преглед података	194
Пресек стања у погледу остваривања равноправности деце у области социјалне и породичноправне заштите	200
НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ	223
Правни оквир	223
Кратак преглед података	226
Пресек стања у погледу заштите деце од насиља	228
ПРАКСА ПОВЕРЕНИКА – АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И УНАПРЕЂИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ ДЕЦЕ	244
Поступање Повереника током 2015. године	247
Поступање Повереника током 2016. године	256
Поступање Повереника током 2017. године	260
Поступање Повереника током 2018. године	267
Поступање Повереника током 2019. године	277
Поступање Повереника током 2020. године	285
Поступање Повереника током 2021. године	291
<i>Перцепција младих о дискриминацији у Србији - ставови чланова Панаела младих као одговор на Упитник о перцепцији дискриминације</i>	299
КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ ДЕЦЕ И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СТАЊА	303
ПРИЛОГ 1: ОПШТИ КОМЕНТАР БР. 25 (2021) О ПРАВИМА ДЕТЕТА У ВЕЗИ СА ДИГИТАЛНИМ ОКРУЖЕЊЕМ - КОМИТЕТ ЗА ПРАВА ДЕТЕТА УН	334
ПРИЛОГ 2: ЛИТЕРАТУРА	360

УВОДНА РЕЧ

Уважени народни посланици и народне посланице,
Поштовани читаоци и читатељке,

Човечанство дузује *Детету* најбоље што има. И без ове смернице из прве Декларације о правима детета Друштва народа из 1923. године, уверена сам да ћемо се скоро век касније сви сагласити да поштовање и унапређење дечијих права представља темељну идеју водилу нашег друштва. То значи да борба за права детета мора да буде свакодневна: деца имају право на детињство, образовања, здрав и квалитетан живот, на сигурно, безбедно и равноправно окружење, са свешћу да могу да остваре све своје потенцијале. На нама је да им те услове заиста обезбедимо и да томе будемо посвећени свих 365 дана у години. У најкраћем: поштовање, заштита и равноправност.

И наши најмлађи и наши најстарији сусрећу се са различитим дискриминаторним поступањима, ситуацијама и ставовима због својих година. Дискриминација на основу старосног доба годинама је у врху по броју притужби које добијамо. Међутим, институција Повереника за заштиту равноправности не поступа само у индивидуалним случајевима констатујући проблеме, већ проактивно указује на њих и истовремено нуди могућа решења. Зато са овим Посебним извештајем о дискриминацији деце и претходним о дискриминацији старијих грађана заокружујемо слику и кроз разноврсне препоруке пружамо могућа решења за уочене проблеме. А има их: старење становништва на једној и све мање деце и младих на другој страни, деца као друштвена група у повећаном ризику од дискриминације, а међу њима они који су у вишеструком ризику, узрасти од првих година живота до адолесценције и ране младости, склоности које доносе савремени животни трендови и дигитално доба, ситуације са којима се суочавају, услови у којима живе, немали број деце у ризику од сиромаштва, занемаривања, искључености, породичног насиља...

„Деца из градова, деца из села, црвена, жута, црна и бела, све девојчице и момци гарави, разних језика и разних нарави, имају право на живот и наду, да расту у миру, срећи и раду.“ („Букар дечијих права“, Љубивоје Ршумовић)

Немамо закон који се односи искључиво на децу, али у великом броју прописа се регулишу њихова права. Декларативно, увек смо сви за сваку врсту подршке и помоћи деци. Међутим, кад стигнемо до праксе, било да је у питању примена закона, било да је у питању одељење у коме је наше дете са дететом са инвалидитетом, тешкоћама у развоју, ретком болешћу, ромским дететом, онда настане проблем. Инклузија, али не поред мог детета, то нам говори и реалан живот и разна истраживања, јер и даље има и родитеља и наставника који мисле да је „другачијој“ деци место у посебним школама јер не могу да се „уклопе у друштво“. Има и других препрека: недовољна доступност различитих видова подршке неопходне за адекватно укључивање деце са инвалидитетом попут личних пратилаца, педагошких асистената, превоза до школе, живот у неформалним насељима без одговарајућих услова за одрастање, привремено напуштање школовања, рани и принудни бракови, небезбедно дигитално окружење и сл. Интернет је закупирао читав свет и деца га готово непрестано користе, постају зависници од игрица и друштвених мрежа преко којих се шаљу и узнемирујуће поруке или прети, а приступ непримереним садржајима је једноставан. Основна школа је бесплатна, али зато приватни часови коштају, а такви часови су неминовност за готово сву децу.

Неједнакост је показала још једно своје лице у доба пандемије. Наиме, деца свих узраста, њихови родитељи и наставници, сусрели су се са онлајн наставом. Мада никоме није било ни једноставно ни лако, посебан проблем у облику дигиталне искључености имала су деца са инвалидитетом, сиромашна, ромска, деца из неформалних насеља, из руралних подручја, итд. Другим речима: тамо где нема основних услова за живот, где нема струје, где нема материјалних средстава за рачунар, праћење часова било је готово немогуће.

Деца у институцијама живе по другачијим правилима. Накалост, и даље има деце која поведу цео живот у домовима, мада охрабрује то што се смањује број деце која се смештају у институције. Зато треба убрзати процес деинституционализације јер би свако дете требало да живи у породичном окружењу, а док су на смештају потребно им је унапредити услове и квалитет здравствених, образовних и других потребних услуга.

Мали људи, које ми зовемо „деца“, имају своје велике болове и дуге патње, које после као одрасли и мудри људи заборављају. Управо, губе их из вида. А кад бисмо могли да се спустимо натраг у детињство, као у клупу основне школе из које смо давно изишли, ми бисмо их опет угледали. Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље и постоје као свака стварност. (збирка приповедака „Деца“, Иво Андрић)

Све веће имовинске разлике у друштву, свакодневна комуникација коју неретко карактерише агресиван тон, пресликавају се и на децу. Сведоци смо вршњачког насиља које се испољава у разноврсним облицима и интензитетима. А тога сви постанемо свесни и над тим се замислимо углавном тек кад о томе чујемо и видимо у медијима. Нетрпељивост, насилно понашање и дискриминаторни односи међу децом и младима, све чешће постају прихватљив образац понашања. Девојчице и дечаки тинејџерског узраста вређају, смаловавају, па и злостављају своје вршњаке због изгледа, гардеробе, имовног стања и свега другог што се не uklapa у пожељну слику одређене вршњачке групе. Та пожељна слика живи на неком инстаграм налогу где су сви „лепи, насмејани и богати“ без и једног проблема. То је наметнути дигитални идентитет који је често потпуна супротност реалном животу. Отишло се предалеко у стварању две личности у једном детету и то баш у доба када траже себе, свој идентитет. Уз све то, велики утицај на њих има и ријалити „култура“ која је својом искривљеном верзијом живота и вулгарним приказом човека

постала део свакодневног амбијента у коме расту деца и млади. Због тога не треба да се чудимо и згражавамо над њиховом прекопираном верзијом живљења, већ да реагујемо и поставимо границе дозвољеног и прихватљивог. Генерације које долазе морамо да научимо да слобода говора никада не може бити говор мржње, да је насиље у породици кривично дело, да су расизам и фашизам забрањени... генерације које долазе морамо да учимо да различитости нису претња, већ богатство за свако друштво. Док не буде касно.

Ваше дете ће постати онакво какви сте ви сами, зато будите онакви какви желите да Ваша деца буду. (Дејвид Блај)

Негативна и сензационалистичка, тако би могла да се опише доминантна медијска слика у којој најчешће нема ни простора ни интересовања за афирмативне приче. Част изузецима. Деца доспевају у јавност ако су актери неког инцидента, злостављања или саобраћајне несреће. Ретко ће насловну страну освојити девојчица или дечак који су постигли врхунске резултате на неком такмичењу, а још ређе ће бити приказани као узор и модели за своје вршњаке. Отуд вероватно и доживљај „данашње“ деце као неваспитане, безобзирне, агресивне. А није тако, деца су много боља упркос погрешним вредностима које се „цене“ и свим неправдама и недоумицама са којима се срећу у одрастању, и сигурна сам да ће се свако ко чита ове редове сетити неког позитивног примера из свог окружења. Деца у већини ипак знају да је квалитет нешто за шта се вреди борити и да је битно какав си човек и шта знаш и умеш, а не колико имаш пара и како изгледаш.

И овај наш извештај урађен је са циљем да заједно мењамо ствари на боље сваки дан и учинимо Србију местом још бољим за живот. А битан је континуитет и вера. Она нам не недостаје. Ствари се полако мењају - од издвајања више новца за децу која болују од тешких и ретких болести, више лекова и помагала на позитивној листи, смањења броја деце у установама до отварања нових и реновирања старих вртића и школа са савременом наставном опремом, куповине модерне технологије за нашу слепу и слабовиду децу и децу са оштећеним слухом, до много веће укључености деце из неформалних насеља у систем образовања и мање стопе прераног напуштања школе... Знам да није довољно брзо колико бисмо хтели, али није добро, штавише демотивишуће је, ако се не похвали оно што смо учинили. Могли бисмо сада са искуством и брже и ефикасније.

А могли бисмо, свако од нас, да проналазимо боље начине за подстицање деце да развијају вредности поштовања, саосећања, другарства, да говоре о различитостима кроз олажање и позитиван однос, а не негативно вредновање и одбацивање. Можда је најједноставније научити их да нисмо сви исти, али да сви треба да имамо исте шансе, могућности и услове. Нема тих стратегија и закона који могу бити ефикасни, уколико пре свега правилним васпитањем не омогућимо нашој деци да постану одговорни људи који неће пристајати на дискриминацију, вређање и искључивање другачијих. У тој борби, кључни су родитељи и школе, али и све институције, организације, медији и појединци, који се морају водити најбољим интересима деце на овом, најодговорнијем задатку за цело друштво.

Деца нас слушају и кад шапућемо. Не заборавимо то! Верујем да ће и уважени народни посланици и посланице управо са овом идејом приступити овом извештају.

Од тога каква ће нам бити деца, зависи будућност свих и сваког од нас.

Бранкица Јанковић
Повереница за заштиту равноправности

САЖЕТАК

Дискриминација представља противправно понашање, неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање, искључивање, ограничавање или давање првенства у односу на лица или групе лица или њима блиска лица због неког њиховог стварног или претпостављеног личног својства. Дискриминација може бити усмерена према различитим лицима или групама лица, имајући у виду њихова лична својства, а може се јавити у свим областима друштвеног живота. Уколико се дискриминација адекватно и правовремено не сузбија може озбиљно утицати на развој друштва у целини.

Република Србија је протеклих година изградила адекватан антидискриминациони правни оквир и ратификовала најважније универзалне и регионалне споразуме у области људских права и забране дискриминације, односно успоставила целовит и кохерентан систем правне заштите од дискриминације, који обухвата механизме грађанскоправне, кривичноправне и прекршајноправне заштите. Поред тога, у систему заштите од дискриминације важно место припада Поверенику за заштиту равноправности (у даљем тексту: Повереник).

Закон о забрани дискриминације уређује општу забрану дискриминације, облике и случајеве, као и поступак заштите од дискриминације. Као посебан случај дискриминације, чланом 22. овог закона уређена је дискриминација деце тако да свако дете, односно малолетник има једнака права и заштиту у породици, друштву и држави, без обзира на његова или лична својства родитеља, старатеља и чланова породице. Забрањено је дискриминисати дете, односно малолетника према здравственом стању, инвалидитету, сексуалној оријентацији, родном идентитету, полним карактеристикама, етничком пореклу, националној припадности, брачном, односно ванбрачном рођењу, јавно позивање на давање предности деци једног пола у односу на децу другог пола, као и прављење разлике према здравственом стању, имовном стању, професији и другим обележјима друштвеног положаја, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, односно старатеља и чланова породице.

Анализирајући праксу Повереника кроз поднете притужбе и остала поступања, али и сагледавајући стање у погледу остваривања равноправности деце кроз бројне извештаје и истраживања домаћих и међународних тела и организација, може се констатовати да је у погледу унапређења положаја деце доста постигнуто, али и да је дискриминација деце присутна у данашњем друштву и да је узрокована бројним чиниоцима које је потребно расветлити како би се пронашли ефикасни начини за побољшање стања и унапређење њиховог положаја.

Родитељи у правој трци са временом, у појединим случајевима самохрани, разведени, болесни или са недовољно средстава за живот, школе у процесу реформе, наставници често незадовољни својим статусом, садржаји наставе који не прате у довољној мери савремене трендове а деца живе убрзано, унапред, већ у 22. веку и проводе превише времена на интернету и друштвеним мрежама, у тражењу идентитета и вредности. Образац понашања међу тинејџерима све више постаје омаловажавање вршњака због изгледа, гардеробе, имовног стања, инвалидитета, а циљ недостижан – гламурозни живот инфлуенсера и изглед са инстаграма и тиктока. У потрази за добром шминком,

гардеробом и филтерима на инстаграму, деца дају своје податке ако неко затражи, опонашају јутјубере без обзира што те вредности нису увек у складу са онима о којима уче, зависе од друштвених мрежа. У реалном животу деца са инвалидитетом имају највише проблема, као и она сиромашна. Нисмо заборавили ни децу на институционалном смештају. Наравно вршњачко и свако друго насиље или злоупотреба заслужују посебну пажњу. Ситуација може бити другачија уколико стање сагледамо и више се посветимо промоцији правих вредности, култури, дијалогу и толеранцији, учењу, спорту, различитим животним могућностима... Један од примера доброг приступа је увођење бесплатних школа спортова у Граду Београду за децу од првог до четвртог разреда у 12 београдских општина, са циљем да се свој деци, без обзира на материјални статус, омогући бављење спортом, стицање здравих животних навика, као и да активно проводе слободно време у друштву вршњака и савладају нове вештине, што непосредно или посредно води ка већој одговорности, другарству, толеранцији. Повереник већ дужи низ година традиционално реализује акцију *Равноправно до циља* у оквиру Београдског маратона, са циљем промоције инклузивног друштва и равноправног учешћа у спорту свих грађана, посебно особа са инвалидитетом, деце и младих. Свако укључивање деце у спорт је изузетно важно и вишеструко значајно, на шта и Повереник указује реализацијом акције *Равноправно до циља*, јер осим што помаже у развоју моторичких способности, утиче на физичко и психичко здравље, подстиче самосталност, склапање пријатељстава и сналажење у разним животним ситуацијама.

У периоду који покрива овај извештај (од 2014. до половине текуће године) стање у погледу положаја деце је унапређено, а у погледу остваривања права у пракси постигнут је значајан напредак. На институционалном плану права детета прате и раде на њиховом унапређењу Одбор за права детета Народне скупштине и Савет за права детета Владе Републике Србије, као највиша законодавна и извршна тела. Такође, 2020. године је формирано посебно Министарство за бригу о породици и демографију, а у тој области је донета Стратегија подстицања рађања и нови Закон о финансијској подршци породици са децом којим су уређени бројни подстицаји рађању, породицама и деци. У области образовања су измењени прописи на свим нивоима од предшколског до високог образовања, ради унапређења садржаја и наставних програма а у сусрет потребама тржишта рада уведено је дуално образовање, спроводе се афирмативне мере за упис како деце са инвалидитетом тако и ромске деце, повећана је нето стопа похађања образовања, дигитализација у образовању се спроводи као један од приоритета Владе, онлајн настава је ефикасно реализована одмах након увођења ванредног стања. У области здравствене заштите је повећана стопа вакцинације, обухват имунизацијом деце у ромским насељима повећан је за 19 процентних поена (у периоду од 2014. до 2019. године), смањена стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година у ромским насељима, основан је Буџетски фонд за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији, донет је Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи и тзв. Зојин закон (Закон о превенцији и дијагностици генетичких болести, генетички условљених аномалија и ретких болести), повећан је број обавезних неонаталних скрининга и износ средстава за ове намене, донет је Програм за ретке болести у Републици Србији за период 2020-2022. године, предвиђа се оснивање центра за рани развој детета... У области социјалне и породично-правне заштите развијене су бројне услуге у заједници, донета Уредба о наменским трансферима као инструмент подршке локалним самоуправама у развоју

недостајућих услуга, започет процес трансформације установа социјалне заштите за смештај деце и смањен број деце на институционалном смештају посебно оне до три године живота, повећан обим хранитељства, започет рад на изменама и допунама Породичног закона и Закона о социјалној заштити и др. Донет је Закон о спречавању насиља у породици као и Стратегија за спречавање и заштиту деце од насиља за период од 2020. до 2023. године, унапређен систем превенције, заштите и подршке у оваквим случајевима, оформљена је Национална коалиција за окончање дечијих бракова, насиље је постало видљивије и о њему се отвореније говори што неоспорно води и његовом правовременом спречавању.

Са друге стране, уочавају се и проблеми које је потребно расветлити како би се пронашли ефикасни начини за даље побољшање стања. Тако, не постоји јединствени, свеобухватни закон о деци иако су права детета наведена у бројним прописима, а процес израде овог закона је отпочео. Важење Националног плана акције за децу је истекло 2015. године а нови документ стратешког значаја у овој области није донет. Када су у питању капацитети појединих система, Повереник је претходних година у својим редовним годишњим извештајима указивао на потребу унапређења квантитативних и квалитативних капацитета установа социјалне заштите како би могле правовремено да одговоре свим пословима и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи. Такође, потребно је радити и на јачању капацитета других јавних служби, што се нарочито показало током здравствене кризе изазване корона вирусом, пре свега у области здравствене заштите, просвете, друштвене бриге о деци, науке, културе, инспекцијских послова и др, а у циљу омогућавања остваривања свих права у континуитету, пуном обиму и разумном року.

Специфични проблеми се издвајају и у појединим областима. Тако, један број деце још увек није обухваћен предшколским васпитањем, стопа прераног напуштања образовног процеса је и даље значајна посебно када је реч о деци ромске националности, у пракси постоје проблеми у погледу инклузивног образовања, недостају механизми за пружање додатне подршке у образовном процесу у односу на потребе нарочито у руралним и мање развијеним подручјима, и даље има случајева сегрегације, односно одељења у којима већину ученика чине ученици ромске националне припадности. Приступ здравственој заштити посебно за децу која живе у неформалним или удаљеним насељима је ограничен, здравствени медијатори нису институционализовани у оквиру система здравствене заштите, услуге везане за рани развој деце су недовољне, што су само неки од проблема у области здравствене заштите. И даље је велики број деце смештен у установама социјалне заштите, недостају континуиране услуге у заједници као подршка породицама и деци, није донет стратешки документ развоја социјалне заштите, велики број деце је у ризику од сиромаштва без обзира на постојећи систем новчане социјалне помоћи и финансијске подршке породици са децом, сарадња између система здравствене и социјалне заштите, образовања и локалне самоуправе није у потпуности успостављена на решавању свих појединачних проблема корисника социјалне заштите. Такође, присутно је и насиље, злостављање и занемаривање деце, а вршњачко насиље има различите облике – од изругивања, провоцирања, давања погрдних имена, ширења гласина и трачева, омаловажавања и одбацивања, до туче и физичких напада. Дечји,

рани и принудни брак, као и дечији рад екстремни су облици насиља, који захтевају посебно ангажовање.

Претходне и ове године суочавамо се са здравственом кризом изазваном корона вирусом на светском нивоу. Ова криза посебно је усложнила неке од већ постојећих проблема а неке од њих увећала. Мере предузете за спречавање ширења вируса, онлајн настава, ограничење кретања и др. утицали су на положај свих грађана, па и деце. Доступност услуга здравствене и социјалне заштите, различити изазови на друштвеним мрежама који могу да воде до зпостављања и вршњачког насиља, појава нових феномена попут апликација које читавају марке одеће и обуће и омогућавају дискриминацију на основу имовног стања деце која не поседују маркирану гардеробу и др. су истовремено и неки од разлога за сачињавање овог, шестог по реду посебног извештаја, а другог извештаја о дискриминацији деце, који је Повереник за заштиту равноправности реализовао на сопствену иницијативу уз подршку УНИЦЕФ-а.

У овом извештају дат је приказ положаја деце пре свега кроз праксу и активности Повереника које се предузимају у вези са унапређивањем и заштитом равноправности деце, са циљем пружања свеобухватног увида јавности у стање у овој области. Практика Повереника обухвата поступање по поднетим притужбама, на основу којих се, уз различите извештаје и истраживања, сагледава степен испољавања дискриминације, њена обележја и облици, најчешће жртве и извршиоци, механизми остваривања и заштите равноправности. У извештају су дати и примери препорука мера за остваривање равноправности, иницијатива, саопштења и упозорења, али су наведене и друге активности као примери афирмације права детета и принципа недискриминације, попут активности *Панела младих*, као и наградног конкурса за најбољи литерарни, ликовни рад и фотографију за ученике старијих разреда основних школа *Мост разумевања – међугенерациска солидарност* (поједине фотографије и ликовни радови приказани су у овом извештају) и сл.

Практика Повереника показује да је старосно доба као основ дискриминације у притужбама грађана наведено као једно од најчешћих личних својстава током целог периода рада институције. Овај основ дискриминације је био међу првих пет основа по учесталости поднетих притужби, поред пола, инвалидитета, националне припадности или етничког порекла. Број притужби због дискриминације на основу старосног доба се из године у годину увећава или у најмању руку остаје на приближно истом нивоу. Тако је старосно доба као основ дискриминације био други основ по броју притужби током 2016, 2017. и 2018. године. У 2019. години овај основ дискриминације је био четврти по учесталости и наведен је у приближно 10% од укупног броја притужби. И 2020. године, дискриминација на основу старосног доба је други основ по учесталости са 14,8% од укупног броја поднетих притужби.

Имајући у виду да дискриминација на основу старосног доба обухвата све генерације, Повереник је почетком 2021. године Народној скупштини предао *Посебан извештај о дискриминацији старијих грађана* којим је обухваћен положај лица старијих од 65 година живота, док је овим посебним извештајем сагледан положај деце, и заједно са претходним извештајем чини специфичну целину у сагледавању дискриминације по основу старосног доба. Такође, Повереник је крајем 2019. године Народној скупштини поднео *Посебан извештај о дискриминацији у области рада и запошљавања*, којим је, у највећој мери, сагледан положај радно активног становништва, односно

становништва 15-65 година старости. Повереник је 2013. године детаљније сагледавао положај деце, када је Народној скупштини поднет први *Посебан извештај о дискриминацији деце у Србији*. Имајући у виду да поштовање и унапређење дечијих права представља темељну идеју водиљу друштва које води рачуна о будућности, приступило се и изради овог посебног извештаја.

Потребно је нагласити да је дискриминација деце у вези са положајем појединих група становништва одређених личних својстава без обзира на године живота. Тако се, примера ради, дискриминација особа са инвалидитетом рефлектује у свим животним добрима, а разноврсност и бројност проблема са којима се свакодневно суочавају сврставају особе са инвалидитетом у једну од најугроженијих група становништва у свим аспектима друштвеног живота, и то без обзира на године старости. Дискриминација припадника ромске етничке заједнице је такође присутна у готово свим областима друштвеног живота, посебно када су у питању деца, жене и девојчице.

Дискриминација на основу старосног доба неретко се појављује у комбинацији са још неким основом дискриминације као вишеструка дискриминација. Вишеструка дискриминација представља дискриминацију лица по основу два или више личних својстава – примера ради дете са инвалидитетом може бити дискриминисано по основу старосног доба и инвалидитета. Због нарочито тешких последица које проузрокује, вишеструка дискриминација је законом сврстана у тешке облике дискриминације. Поверенику је током година поднет одређени број притужби у којима је наведено више личних својстава, међу којима се у великом броју случајева назначавала старосно доба, инвалидитет, рођење, здравствено стање и др.

Опис стања у овом извештају је дат најпре кроз преглед демографске слике и пројекција кретања становништва, које показују да Србија спада у демографски старе земље, које карактерише депопулација и негативан природни прираштај са перспективом даљег старења становништва. У извештају је даље наведен међународни и домаћи нормативни оквир који се односи на остваривање различитих права од нарочитог утицаја на положај деце, са посебним акцентом на *Конвенцију о правима детета* Уједињених нација и *Закључна запажања у вези са Другим и Трећим периодичним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима детета Комитета за права детета* што се протеже кроз цео извештај. У Републици Србији су права детета регулисана бројним прописима у различитим областима. Међутим, јединствени пропис којим би се регулисала сва права детета не постоји, иако су одређене радње за његово доношење започете. Такође, и трајање једног од битнијих стратешких докумената, Националног плана акције за децу, је истекло 2015. године, а нови документ истог карактера још увек није донет. Са друге стране, изграђен је и солидан институционални оквир за заштиту права детета, од Одбора за права детета Народне скупштине, заменика Заштитника грађана задуженог за праћење права детета, Савета за права детета Владе, до ресорних министарстава, органа, установа и организација у областима друштвено организоване подршке грађанима, независних регулаторних механизма и цивилног сектора.

У извештају је дат и преглед мера популационе политике као система мера и програма које се спроводе с циљем усклађивања демографске слике становништва. Представљене су мере популационе политике како у Републици Србији, тако и у појединим земљама у којима су применом различитих мера ове политике остварени

одређени резултати. Преглед извештаја, анализа и истраживања међународних и домаћих тела, органа и организација, који се односе на положај деце дати су у наставку овог извештаја, са циљем указивања на поједине проблеме и трендове у начину њиховог превазилажења у савременим условима. Посебан осврт на остваривање права деце дат је за период кризе изазване корона вирусом и то како са аспекта међународних тела и организација тако и домаћих. Следи детаљнији преглед стања у погледу остваривања права деце у области образовања, здравствене, социјалне и породично-правне заштите, као и у погледу заштите од насиља. Следи приказ праксе Повереника по годинама, који обухвата поступање по притужбама, али и других активности предузиманих са циљем указивања на положај деце и његово унапређење. У извештају су представљени поједини примери препорука, мишљења, иницијатива, упозорења и саопштења Повереника, као илустрација реаговања на случајеве дискриминације деце у разним областима и по разним основама.

На основу овако сагледаног стања изведени су кључни проблеми и препоруке за унапређење стања, који су дати уместо закључка на крају самог извештаја. У анексу овог извештаја дат је *Општи коментар број 25 о правима детета у вези са дигиталним окружењем* који је Комитет за права детета УН усвојио марта 2021. године. У овом коментару је, између осталог, наведено да дигитално окружење постаје све важније у већини аспеката живота детета, што обухвата и времена кризе, јер се готово све друштвене активности све више ослањају на дигиталне технологије. Дигитално окружење пружа нове могућности за остваривање права детета, али такође повећава ризик од њиховог кршења или злоупотребе.

Препознатљива карактеристика демографског развоја Републике Србије, већ деценијама је да је број новорођенчади значајно испод нивоа потребног за природно обнављање становништва, због чега је присутна депопулација и демографско старење. Овакво стање последица је дугогодишњег опадања стопе фертилитета, висине стопе морталитета, као и миграционих кретања. На нивоу Републике Србије стопа природног прираштаја прешла је у негативну 2002. године и, према Попису становништва, домаћинства и станова из 2011. године, износи -5,2%. Чак 160 локалних самоуправа има негативан природни прираштај, 30% жена између 30 и 34 године је без деце, а у Београду чак 43%. Процес демографског старења становништва манифестује се ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старијих у укупном становништву. Удео лица старијих од 65 година, 2019. године износио је 20,7%, а млађих од 15 година 14,3%. Овакви трендови, заједно са миграцијама, утичу и на смањење учешћа становништва радног узраста (15–64) у укупној популацији. Пројекције Републичког завода за статистику указују да ће у наредних 30 година становништво Републике Србије и даље демографски старити, без обзира на варијанте пројекција. У *Стратегији подстицања рађања* (2018. године) је указано да је највероватније да ће се популација у Републици Србији смањити за 28% до средине века, у одсуству снажнијих имиграционих токова и минималних промена у стопама рађања, а удео популације старих (65 и више година) порастао би за готово 50%.

На демографске процесе, односно кретање становништва, делује се мерама популационе политике, која подразумева систем мера регулисања броја становника и његовог усклађивања са економским, политичким и другим развојним циљевима земље.

Стратегијом подстицања рађања, као општи циљ одрживог демографског развоја Републике Србије у дугорочној перспективи, постављено је стационарно становништво, односно становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће. Једна од најважнијих стимулативних мера популационе политике у Републици Србији је родитељски додатак који се односи на смањење трошкова подизања деце. Поред тога, постоје и друге мере, попут дечијег додатка, накнаде зараде за време породилшког одсуства и одсуства са рада ради неге детета, накнаде трошкова боравка у предшколској установи за одређене групе деце и друге мере. На *Закон о финансијској подршци породици са децом* којим је регулисана већина мера популационе политике у Републици Србији, Повереник је, како приликом давања мишљења у поступку доношења овог закона, тако и у поступку његових измена и допуна, указивао на недоследности у регулисању појединих питања, као и на неравноправности у остваривању појединих права. Такође, Повереник је у току примене овог закона а у циљу унапређења садржаја мера покренуо и поступак оцене уставности и законитости неких одредаба, а Уставни суд је својом одлуком и утврдио неуставност у конкретним случајевима. Повереник је такође дао препоруку поводом инструкције надлежних органа о примени одлука Уставног суда, а инструкције су након интервенције Повереника појашњене и измењене.

Пракса Повереника, али и бројна истраживања указују да је поред финансијских мера популационе политике истовремено потребно обратити посебну пажњу на неопходност равномерног дељења обавеза између полова када је у питању брига о деци, као и подстицања већег коришћења мера усмерених ка мушкарцима-очевима (примера ради право на одсуство са рада ради неге детета). Нису ретки примери да се одсуствовање са посла због трудноће и родитељства одражава негативно на радноправни статус жена, могућност напредовања и стручног усавршавања, до престанка радног односа. Овакви обрасци понашања на тржишту рада негативно се одражавају на сигурност жена, њихов положај током целог радног века како на послу, тако и у породици.

Такође, према подацима Републичког завода за статистику за 2019. годину, посматрано према старости, лица млађа од 18 година највише су била изложена ризику од сиромаштва (28,9%), као и лица старости од 18 до 24 године (25,6%). По типу домаћинства, највишу стопу ризика од сиромаштва у Републици Србији имала су лица у домаћинствима која чине две одрасле особе са троје или више издржаване деце (51,9%), затим лица у домаћинствима која чине самохрани родитељи са једним или више издржаване деце (41,6%). Разумевање динамике сиромаштва је од изузетног значаја за разумевање положаја деце, јер оно може да представља један од кључних структурних узрока који утичу на остваривање дечијих права. Око 120.000 деце (старости 0-18 година) и 40.000 младих (старости 19-24 година) је живело у апсолутном сиромаштву у 2017. години, наведено је у извештају УНИЦЕФ-а *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*.

Током 2019. године у Републици Србији су спроведена два MICS истраживања, и то: *Србија MICS 2019*, и *Србија – ромска насеља MICS 2019*. Овим истраживањима се обезбеђују статистички поуздани и међународно упоредиви подаци за кључне социјалне индикаторе, усмерене пре свега на жене и децу као групе становништва које су у повећаном ризику од дискриминације. Резултати ових истраживања су веома значајна база података за многе индикаторе који се односе на здравље, развој и образовање деце, младих и жена. Неки од најважнијих налаза из овог истраживања су

да је значајан напредак остварен у повећању стопа вакцинације, нето стопи похађања образовања, као и у смањењу стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година у ромским насељима у односу на претходно спроведена истраживања. Међутим, неки од добијених података изазивају забринутост, попут податка о стопама дечијих бракова у популацији девојчица и младих жена из ромских насеља, које су и даље изузетно високе - више од половине (56%) жена старости 20–24 године ступило је у брак пре навршене 18. године, а 16% пре навршене 15. године. Такође, једно од петоро деце млађе од 5 година (21%) уопште, и шест од седморо (84%) деце млађе од 5 година у ромским насељима у Србији живи у домаћинствима са три или више ставки материјалне депривације. Наведени подаци указују на потребу деловања свих друштвено организованих система подршке грађанима у правцу реализације мера демографске и популационе политике, као и мера које се односе на смањење сиромаштва и унапређење положаја деце.

Актуелна ситуација пандемије Ковид-19 на светском нивоу током 2020. и 2021. године, указала је на потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања економских и социјалних поремећаја у свим земљама света погођеним здравственом кризом. Пандемија Ковид-19 потврдила је неопходност посвећивања посебне пажње у ванредним ситуацијама када су угрожени живот и здравље људи, креирању мера подршке појединим друштвеним групама које су у повећаном ризику од дискриминације, установљавања процедура и правила за овакве ситуације, подстицања волонтерског рада и друштвене одговорности. Када су у питању деца, од нарочитог је значаја омогућавање остваривања свих права (пре свега на образовање, здравствену и социјалну заштиту) свој деци на потребном нивоу, уз омогућавање доступних информација и комуникацију о овој кризи на деци прилагођен начин и прилагођеним средствима. Повереник је препорукама мера и иницијативама упућеним Влади и ресорним министарствима указивао на различите проблеме током ове кризе и предлагао конкретна решења за њихово превазилажење у пракси (поједини примери поступања Повереника дати су у тексту овог извештаја). Повереник је такође указивао на неопходност усклађивања рада и родитељства, као и обезбеђивања одговарајућег нивоа образовања и пружања потребне подршке деци нарочито током ванредног стања.

У овом извештају посебно су обрађене области образовања, здравствене заштите, социјалне и породично-правне заштите, као и заштита деце од насиља, имајући у виду да су ово области од највећег значаја за остваривање права детета - на образовање, васпитање и социјализацију, као и његов здрав и целокупан физички и ментални развој. Један од значајнијих проблема који је констатован као заједнички за све области и у Закључним запажањима Комитета за права детета, јесте недостатак јединствене базе података о потребама, као и обиму и садржају остваривања права деце, што истовремено отежава средњорочно и дугорочно планирање политика у свим областима.

Образовање је кључни систем у коме се остварују права детета. У погледу инклузивног образовања је у претходном периоду остварен напредак, нарочито у погледу развоја и усклађивања законодавног оквира. Међутим, да се законска регулатива развија много брже од праксе говоре подаци из различитих извештаја и истраживања. Наиме, у пракси постоје различити проблеми, није у довољној мери успостављена и развијена сарадња свих потребних актера — образовне установе, локална самоуправа,

национални ниво, други актери на нивоу локалних самоуправа, недостају финансијска средства за пружање додатне подршке нарочито на нивоу мање развијених и неразвијених општина, што је потврђено и кроз праксу Повереника.

Десетогодишње искуство у области спровођења инклузивног образовања у Републици Србији је показало и даље постојање појединачних случајева сегрегације када су у питању ромска деца, као и недостатак одговарајуће подршке када су у питању деца са сметњама у развоју и инвалидитетом или деца на институционалном смештају. Постоји потреба за даљим радом на обезбеђивању приступачности како простора и јавног превоза тако и уџбеника и наставних материјала, али и потреба за даљим обучавањем наставног кадра у вези са остваривањем права детета, мерама подршке и начинима приступа појединим ученицима у односу на њихове карактеристике. Повереник годинама указује и на потребу подстицања усвајања вредности равноправности и толеранције код свих ученика кроз отклањање бројних уврежених стереотипа и предрасуда о различитим друштвеним групама и друштвеним појавама, што би се свакако одразило и на смањење насиља и изградњу толерантнијег друштва.

Образовање деце ромске националне припадности у претходном периоду је подстицано прописивањем различитих мера за упис и подршку образовању, као и превенцију осипања из школа која је заступљена у већем обиму у овој популацији. Посебан значај у овом смислу има и предшколско образовање и васпитање које доприноси већем укључивању у даљи образовни процес. У истраживању *Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине* дати су подаци о повећању броја ромске деце која се уписују у предшколски програм (273% у периоду 2006-2016), што води повећању стопе уписа у први разред основне школе (146%), као и повећању броја ромске деце која се уписују у средњу школу (у просеку 10% годишње). Међутим, укљученост деце ромске националне припадности у основно образовање још увек је нижа од општег просека, а стопа осипања знатно већа у односу на овај просек, што има целоживотне последице и за друштво и за појединце.

Значајан број мера подршке је развијан и пилотиран кроз пројектне активности, али оне још увек нису успостављене у потпуности као системска решења. Број и разноврсност предвиђених мера подршке које су усмерене на укључивање, похађање и учешће у образовању, указује на отвореност система за иновације, али и потребу за системским решењима за поједине мере подршке на целој територији, а не само у неким локалним самоуправама, које су по правилу боље развијене.

У савременим условима брзих техничких и технолошких промена нарочит значај имају дигиталне вештине. Према подацима надлежног министарства из 2018. године, 51% људи узраста 15 и више година је рачунарски неписмено. Деца у Србији имају дигиталне вештине, али не и дигиталне компетенције. Дигитализација у образовању је један од приоритета Владе имајући у виду да су ове вештине потребне за запошљавање, продуктивност, креативност и успешност, уз информациону безбедност и сигурност на мрежи. Разумевање безбедности на интернету је једна од најважнијих дигиталних вештина посебно имајући у виду да деца приступају интернету у све ранијем узрасту. Према неким подацима свако треће дете је изложено неком садржају или догађају на интернету који га је узнемирио, а већина тих садржаја је повезана са агресијом. Имајући у виду да је савремено дигитално доба незамисливо без ИКТ

алата, потребно је континуирано усмеравање деце на правилну и безбедну употребу интернета, што је превасходни задатак, поред осталих и образовног система. Поред тога, међу доминантним облицима вршњачког насиља је насиље извршено преко друштвених мрежа и ИКТ алата, тако да је један од облика борбе против насиља над децом, пре свега вршњачког, и дигитална едукација.

Стратегијом развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године дефинисан је оквир развоја ове области и предвиђен читав низ активности како би се предвиђени циљеви реализовали. Поред осталог, овом стратегијом је предвиђено унапређење наставе и учења у складу са савременим достигнућима и прописивање обавезности средњег нивоа образовања са циљем унапређивања капацитета свих будућих генерација, а реализација овог циља би могла посредно да допринесе и решавању проблема дечијих бракава. Овом стратегијом је предвиђено и стварање услова за спортске и обogaћене наставне и ваннаставне садржаје, израда стручног упутства за формирање школских спортских секција и популаризација нарочито женског спорта. Имајући у виду став Повереника да је омасовљавање спортских активности за сву децу од изузетне важности и вишеструко значајно јер помаже у развоју моторичких способности, утиче на физичко и психичко здравље, подстиче самосталност, склапање пријатељстава и снажање у разним животним ситуацијама, реализацијом ових активности би се вишеструко могло деловати на унапређењу положаја деце.

Поред обезбеђивања могућности за учење и напредак, деци је потребно омогућити стабилно окружење за раст и развој које укључује добро здравље и правилну исхрану. Унапређење здравља и добробит деце представљају приоритете здравствених политика сваке земље. Бројна истраживања повезују здравље у детињству са здравственим исходима код одраслих, а улагање у здравље деце једна је од мера које воде развоју друштва. У Србији је приступ здравственој заштити преко здравственог осигурања широк, а здравствене услуге доступне целокупном становништву, укључујући све угрожене групе. Међутим, према подацима Еуростата 10,5% становништва Србије има незадовољене здравствене потребе (у поређењу са просеком ЕУ од 4,5%), а неједнакости у здравственој заштити група које су у повећаном ризику од дискриминације у поређењу са општом популацијом и даље постоје. Према резултатима *Истраживања вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2019.* стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година два пута је виша међу Ромима него у општој популацији, а у поређењу са 95% деце узраста 36 - 59 месеци у општој популацији која развојно иду у корак са својим узрастом, код ромске популације тај проценат је значајно нижи и износи 83%. 80% деце узраста 24–35 месеци у Србији примило је све препоручене вакцине, док је 69% деце примило све вакцине на време. Ипак, само 63% деце узраста 24–35 месеци у ромским насељима примило је све препоручене вакцине. Стопа рађања адолесценткиња износи 12 на хиљаду жена старости 15–19 година, док стопа рађања адолесценткиња исте старости у ромским насељима износи 163 на хиљаду жена исте старости. У циљу побољшања развоја најмлађег нараштаја посебна пажња се поклања групи жена и деце који живе у ромским насељима, за које су ангажовани здравствени медијатори чији статус није системски регулисан нити их још увек има у довољном броју.

У раније поменутој *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији* на основу истраживања о развоју деце у 2018. години, наведено је да између 8-12% мале деце у

популацији од 0 до 6 година има развојне ризике, док додатних 5% већ показује кашњење или сметње у развоју. Већа вероватноћа кашњења или сметњи у развоју постоји код породица које живе у сиромаштву, породица које живе изван урбаних средина, деце родитеља нижег образовања и деце која немају приступ предшколском образовању. У домовима здравља су успостављена развојна саветовалишта која пружају читав низ услуга, укључујући свеобухватну процену моторичких, психосоцијалних, сензорних, говорних и комуникационих, као и когнитивних потреба деце. Формални критеријум за отварање развојног саветовалишта је да општина мора имати најмање 8.500 деце предшколског узраста, међутим, у пракси, због ниског наталитета, многе локалне самоуправе немају довољно деце да испуне ове критеријуме. У вези са овом темом је и најављено установљивање Националног центра за рани развој детета и инклузију, који ће пружити свеобухватни приступ за сва питања и интервенције које се односе на рани развој детета, што је посебно важно за децу код које је откривено заостајање у развоју, али и њихове родитеље. Овакав центар и обезбеђивање услуге породицама са децом у значајној мери може да превенира издвајање деце и пружи подршку породицама са децом у ризику од измештања, посебно имајући у виду да према већини истраживања, прве три, односно пет година живота чине основу, креирајући и одређујући и до 70% каснијег развоја детета. Овакав центар и послови који се у центру обављају треба да буду доступни свој деци, равномерно на територији целе Републике. Са друге стране, а посебно имајући у виду демографску слику Србије, од не мале важности је и чињеница да Републички фонд за здравствено осигурање још од 2006. године финансира програм вантелесне оплодње под одређеним условима, а за прво дете се финансира неограничен број покушаја. Такође, и на иницијативе Повереника је у више наврата проширена листа лекова и помагала која се набављају из средстава обавезног здравственог осигурања.

У случају обољења, стања или повреда које су излечиве, а не могу се успешно лечити у Републици Србији постоји могућност да се лечење у иностранству одобри на терет средстава Републичког фонда за здравствено осигурање. Међутим, уколико се средства не одобре, лечење у иностранству могуће је из средстава Буџетског фонда за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији. Овај буџетски фонд је основан 2014. године како би се обезбедила додатна институционална помоћ за лечење деце и одраслих у иностранству. Средства овог фонда користе се и за лечење од ретких болести. У Србији је последњих година постигнут напредак по овом питању – донет је тзв. *Зојин закон*, повећан је број обавезних неонаталних скрининга, повећан је износ средстава за ове намене, донет је *Програм за ретке болести у Републици Србији за период 2020-2022. године* и интензиван рад на националном регистру ретких болести. Међутим, потребно је радити на даљем унапређењу стања за шта је важна доследна имплементација Акционог плана за ретке болести, правовремена дијагностика, лечење и унапређење квалитета живота лица оболелих од ретких болести. И пракса Повереника указује на проблеме родитеља и деце која болују од ретких болести, као и потребе и проблеме у остваривању права деце на институционалном смештају на одговарајућу здравствену заштиту. У више извештаја је сагледаван положај и остваривање права деце на институционалном смештају на здравствену заштиту, а у извештају *Заборављена деца Србије* је, између осталог, наведено да су институције превасходно усмерене на задовољавање базичних потреба без неопходне рехабилитације и стимулације што

доводи до погоршања стања код деце и има негативне последице по њихово здравље и живот.

У пракси Повереника из поступака вођених по појединачним притужбама грађана, појавио се и проблем неуједначене праксе када је реч о обезбеђивању пратње деци на болничком лечењу која се омогућавала само мајкама и евентуално другим женским члановима породице. Поводом овог проблема Повереник је здравственим установама упутио препоруку мера за остваривање равноправности да омогуће родитељима (старатељима/усвојитељима) детета које се налази на лечењу, да у својству пратиоца детета бораве у здравственој установи под једнаким условима, без прављења разлике у односу на пол или било које друго лично својство, што је значајно и за децу и њихов однос према родним улогама али пре свега олакшава породици организацију животних активности у оваквим околностима.

Стицање увида у здравствене навике школске деце и боље разумевање социјалног контекста, комуникације посредством електронских медија, самопроцене здравља и здравствених тегоба, повреда и вршњачког насиља, навика у исхрани и доживљаји телесног изгледа, оралног здравља, физичке активности и ризичног понашања су били и циљеви публикације *Резултати истраживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2018. године*. У истраживању се, између осталог, указује да велики део малолетника не поштује савете о здравој исхрани и да двоје од троје адолесцената не једе квалитетну храну, да преко две трећине испитаних ученика једном месечно осећа нервозу, раздражљивост, лоше расположење или друге менталне проблеме чему треба посветити додатну пажњу. Такође, сексуално понашање међу малолетницима може бити ризично, имајући у виду да према неким истраживањима од тинејџера који упражњавају секс, један од четворо то чини без заштите. Повереник годинама уназад кроз редовне годишње извештаје указује на потребу унапређења знања о здравственом, сексуалном и репродуктивном здрављу, кроз редовно образовање и васпитање.

Пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености основни је циљ система социјалне заштите. Процент деце која користе услуге система социјалне заштите је континуирано висок. У периоду 2010 – 2019. године број деце у Србији се смањио за 10,8%, а истовремено у систему социјалне заштите број деце је повећан за око 22%. Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту деца чине 25,8% (187.635 деце) од укупног броја корисника система социјалне заштите, а међу њима више од 54% је из групације материјално угрожених лица. Континуирано висока заступљеност материјално угрожене деце на евиденцији центара за социјални рад показује да систем материјалне подршке није довољан за излазак из сиромаштва, него су потребне и друге врсте подршке овим породицама. Ова деца, односно њихове породице остварују право на новчану социјалну помоћ и додатак за помоћ и негу другог лица, а поред тога могу остваривати и друга права попут накнаде трошкова боравка у предшколској установи, увећани износ дечијег додатка, регресивно плаћање комуналних услуга, статус енергетски заштићеног потрошача и др, уз право на услуге социјалне заштите. Међутим, у случају кад се неки од радно способних чланова породице запосли, висина новчане социјалне помоћи се под одређеним условима коригује, а крајњи износ

средстава којима располаже ова породица се не мења готово уопште. Овакав систем је нестимулативан за запошљавање а породице остају у кругу сиромаштва.

На дан 31.12.2020. године, на евиденцији центара за социјални рад било је 4.499 деце под старатељском заштитом, а центар за социјални рад је као орган старатељства током те године применио мере старатељске заштите код 617 деце. Међу разлозима примене старатељске заштите доминира лишеност родитељског права, при чему, неретко због лишавања пословне способности.

На нарастајуће потребе и повећање броја корисника система социјалне заштите треба институционално да одговоре установе у области социјалне заштите, центри за социјални рад у сарадњи са школама, здравственим установама и другим актерима. Подаци показују да се број запослених у овим установама протеклих година смањује испод прописаних норматива, да недовољан број запослених и слабљење капацитета установа узрокује немогућност обављања послова и унапређења рада. На проблем броја запослених у центрима за социјални рад Повереник је годинама указивао дајући препоруку у којој се напомиње неопходност ојачавања свих (квантитативних и квалитативних) капацитета центара за социјални рад и других установа социјалне заштите како би могли правовремено да одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи.

Услуге социјалне заштите обухватају: услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, као и услуге смештаја. Услуга смештаја је међу најзаступљенијим услугама социјалне заштите, док су нерезиденцијалне услуге у мандату локалних самоуправа недовољно и неравномерно развијене. Деци и младима услуге смештаја се пружају у 20 установа и то деци и младима без родитељског старања, деци и младима са сметњама у развоју и деци и младима са поремећајима у понашању. Резултати појединих истраживања указују да претходних година, иако Закон о социјалној заштити регулише да резиденцијална установа за децу не може имати више од 50 корисника, поједине установе премашују тај број, немају довољно адекватне услове за живот, укључујући и неадекватан приступ програмима здравствене заштите и образовања, као и ретке програме рехабилитације.

Процес деинституционализације деце без родитељског старања и деце са озбиљним развојним и здравственим проблемима, односно деце са инвалидитетом започео је још 2001. године и још увек траје. У овом периоду у значајној мери промењен је однос деце смештене у институцијама и деце у мање рестриктивном окружењу, односно на породичном смештају - у хранитељској породици или деце која користе друге отворене облике заштите. У 2001. години око 70% деце било је смештено у институцијама, док је данас тај однос у великој мери измењен, а 90% ове деце је сада смештено у хранитељским породицама, а свега 10% у институцијама.

Услуге породичног и домског смештаја је у 2020. години користило укупно 5.774 деце без родитељског старања и овај број незнатно варира претходних 10 година. Број деце на домском смештају је у овом периоду смањен за око 47%. У 2020. години услуге породичног и домског смештаја почело је да користи 758 деце, 116 деце је смештено у домски, а 642 детета у породични смештај. Број деце која почињу да користе услугу

смештаја се у протеклих пет година смањило за око 25%, према подацима Републичког завода за социјалну заштиту.

Услуге смештаја и материјална давања представљају важна али само парцијална решења која не утичу на решавање других проблема и препрека у породицама. Без системског дугорочног улагања у услуге намењене и усмерене на децу и породицу, не може се постићи жељени циљ, односно излазак из сиромаштва, материјалне депривације, дискриминације, психо-социјалних проблема и сл. услед чега највише трпе деца. Повереник константно указује да је потребно унапредити систем социјалне заштите и финансијске подршке породици са децом у циљу побољшања ефикасности и квалитета помоћи ради савладавања социјалних и животних тешкоћа, стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице, као и мера заштите породице са децом, бољег повезивања корисника новчаних помоћи и службе за запошљавање, уз наставак процеса деинституционализације и унапређење доступности и разноврсности услуга подршке.

Пракса Повереника из поступања по притужбама указује и на стереотипне обрасце понашања у појединим поступцима у којима се деца стављају под старатељство у случајевима када се ради о родитељима са инвалидитетом, када су родитељи припадници ромске заједнице и/или сиромашни. У појединим случајевима не врши се претходна свеобухватна процена потреба и деца се измештају/одузимају од родитеља као последица стереотипа да, примера ради, особе са инвалидитетом немају капацитета да буду родитељи или да се деца у ромским насељима занемарују и злоупотребљавају. Такви ставови, предрасуде и стереотипи не смеју бити инкорпорирани у ставове стручњака, професионалаца, који своје ставове морају заснивати на универзално прихваћеним људским, грађанским, дејим правима, правима особа са инвалидитетом итд.

Такође, када се сагледају наведени подаци о броју и структури деце која су на неки начин издвојена из породичног окружења односно од родитеља, поставља се питање делотворности интервенција органа старатељства, али и других система, као и да ли је обезбеђен онај ниво помоћи и подршке деци и родитељима који је неопходан да би се испоштовало право детета на живот са родитељима. Ово питање се намеће не само у контексту бројева о деци без родитељског старања него и у контексту структуре пружене помоћи и подршке породици, родитељима и деци, која је углавном заснована на материјалној финансијској помоћи, или кроз неделотворан корективни надзор над вршењем родитељског права.

Подаци о реализацији услуга за децу са сметњама у развоју, попут предах смештаја, услуге дневног боравка, помоћи у кући, личног пратиоца и становања уз подршку, говоре о повећању броја корисника. Тако је у 2020. години услуге дневног боравка користило 107 деце, а услугу помоћ у кући 94, што је свакако значајно мали број у односу на реалне потребе.

Услуге у заједници, фокусиране на јачање породице, играју важну улогу у подршци деци, промовисању социјалне укључености и превенцији издвајања детета из породице. Посебан проблем представља недостатак финансирања ових услуга на локалном нивоу, као и чињеница да се услуге реализују као пројектне активности,

одређено време, без унапред обезбеђене одрживости. Након завршетка пројекта, услуге се више не финансирају, а корисници остају без неопходне подршке.

Ограничен број и врста услуга, као и дужина трајања услуга која најчешће не покрива читаву календарску годину, односно организовање услуга у обиму који не задовољава потребе, указују на неопходност стимулације оснивања нових пружалаца услуга. Оваква ситуација указује и на потребу пружања подршке већ лиценцираним пружаоцима услуга, како би били у стању да одговоре на исказане потребе и у погледу обима али и у погледу квалитета самих услуга.

На све ове проблеме је Повереник више пута указивао кроз мишљења у конкретним случајевима, препорукама мера за остваривање равноправности, упозорењима и саопштењима. Посебно је указивано на значај услуга социјалне заштите и услуга из области образовања и здравства, као што су породични сарадник, предах смештај, повремено хранитељство-подељена брига, лични пратилац, педагошки асистент, саветовалиште за брак и породицу, развојна саветовалишта, школе за родитељство, социо-едукативне услуге које подржавају одговорно родитељство итд.

Сведоци смо и случајева остављања тек рођене деце у условима угрожавајућим по живот и здравље, као и чедоморстава. У појединим земљама ЕУ је, у циљу превенирања оваквих случајева, у оквиру законских решења прописана могућност тзв. „анонимног порођаја“ и тзв. „топле собе за бебе“, што може бити начин за решавање овог проблема а подразумева могућност порођаја у здравственој установи или ван ње и остављања детета у сигурним условима, ради предузимања трајнијих мера заштите.

Према подацима из Јединственог личног регистра усвојења о заснованим усвојењима надлежног министарства, од усвојења овог регистра 2006. године реализовано је укупно 1.939 усвојења (1.692 домаћа и 247 иностраних). Преовлађујућа мотивација потенцијалних усвојитеља из Србије јесте да се остваре као родитељи, а ставови о пожељним карактеристикама детета које желе да усвоје су да је до 3 године старости, да је здраво са добрим развојним потенцијалима, да нема значајнија генетска оптерећења и да није ромске националности. Ове чињенице указују на релативно висок ниво смањене толеранције на различитост, какве не исказују усвојитељи код иностраних усвојења, те је, иако се овакви ставови полако мењају, са могућим усвојитељима из Србије потребно радити на промени мотивације и едукацији.

Право на заштиту од свих облика насиља представља основно право сваког детета. Конвенцијом о правима детета јасно и недвосмислено су дефинисана права детета која се односе на ову област, посебно: забрана мучења (тортуре) и лишења слободе; забрана телесног кажњавања; забрана трговине децом; забрана искоришћавања детета за проституцију; забрана искоришћавања детета за порнографију; забрана употребе наркотика, дувана, алкохола и других психоактивних супстанци и злоупотребе лекова; забрана учешћа детета у играма на срећу; заштита детета од насиља у штампаном материјалу и употребом информационих и комуникационих технологија (ИКТ); посебне мере заштите од насиља.

Према резултатима истраживања *Насиље према деци у Србији - детерминанте, фактори и интервенције*, насиље које у већој мери погађа девојчице су дечији бракови, сексуална експлоатација и насиље, као и трговина људима у циљу сексуалне експлоатације. Дечаке у већој мери погађа дечији рад у руралним срединама и

вршњачко физичко насиље у урбаним, мада има података и о сексуалном насиљу код дечака. Две групе деце посебно су изложене ризицима од насиља и то деца која живе и раде на улици и деца која живе у установама социјалне заштите. Међу детерминантама постојања насиља над децом се, између осталог, препознају: економска неразвијеност, друштвена искљученост и сиромаштво, друштвени конфликти, родни режими, културолошки фактори, миграције, злоупотреба дигиталних технологија, дискриминаторни ставови према деци са инвалидитетом и др.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту у току 2020. године број пријава насиља у породици над децом евидентираних од стране центра за социјални рад износио је 8.365. У односу на 2011. годину број пријава насиља над децом је у 2020. години повећан за 140,6%, број пријава због емоционалног насиља повећан је за 221%, сексуалног за 121,8%, физичког за 152,2% а занемаривања за 89,4%. Ово је у ствари само број пријављених случајева насиља над децом центру за социјални рад, који је последица начина евидентирања и не показује другу децу жртве, индиректне жртве насиља и сведоке насиља. Центар за социјални рад највећи број пријава о извршеном насиљу добија од органа унутрашњих послова (преко 70%), док је од институција здравства и образовања број пријава занемарљив а ове институције по природи делатности остварују близак контакт са дететом жртвом или сведоком насиља, односно блиским окружењем.

У 2019. години центри за социјални рад су евидентирали 172 дечија брака, а у 2020. години 141 дечији брак. У обе године, значајна већина су девојчице (преко 95%), мада има и дечака. Такође, већина су ромске националне припадности и у свим случајевима нису укључени у образовни процес, што осујећује њихов развој. Србија је покренула иницијативу под називом Национална коалиција за окончање дечијих бракова, али још увек није успостављен систем за њихово праћење, због чега би значајније резултате дало успостављање овог система, јачање међусекторске сарадње и координације, обезбеђивање адекватних средстава за континуирано спровођење активности о штетности дечијих бракова и за мере подршке за девојчице и жене жртве дечијих бракова и сл. Када се посматра дечији рад као облик насиља, у 2020. години у центрима за социјални рад евидентирано је укупно деветоро деце жртава злоупотребе дечјег рада које се најчешће дешава у оквиру примарне породице од стране родитеља. У таквим случајевима према родитељима се углавном предузимају мере грађанско правне одговорности и то лишење родитељског права а деца се измештају из угрожавајуће средине.

Значајан је и обим појаве вршњачког насиља (емоционално, физичко, дигитално), као дела општег насиља над децом. Вршњачко насиље се испољава у разноврсним облицима и интензитетима, али оно обично постане видљиво тек када појединачни инциденти задобију медијску пажњу. Вршњачко насиље се неретко дешава у школама, а може да има низ негативних, чак целоживотних последица по дете према коме се испољава. У савременим условима, деца и млади су нарочито изложени насиљу на интернету, односно насиљу које настаје употребом дигиталних технологија и може се одвијати на друштвеним мрежама, апликацијама за размену порука, гејминг платформама и мобилним телефонима. ИКТ алати имају низ предности које се испољавају кроз могућности за повезивање, стварање нових веза, размену информација, праћење трендова и сл, али постоји и читав низ проблема попут нарушавања приватности корисника, његове безбедности, а у крајњем могу да изазову

и зависност. Имајући у виду да је савремено дигитално доба незамисливо без ИКТ алата, потребно је континуирано усмеравање деце на правилну и безбедну употребу интернета, на системски и свеобухватан начин.

Поводом случајева вршњачког насиља, Повереник је у више наврата реаговао упозорењима указујући да модели комуникације које карактеришу скандали, насиље, вербалне увреде, некритично глорификовање новца и инстант славе, нису ограничени само на свет одраслих, већ се великом брзином препливају међу децу и у школе, наносећи огромну штету младим генерацијама.

На основу података о случајевима насиља над децом, насиља у породици и према резултатима истраживања насиља у породици, може се закључити да је проблем насиља и даље озбиљан проблем који треба решавати. Закон о спречавању насиља у породици постигао је одређене ефекте и унапредио координисано деловање институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, међутим и даље треба јачати систем подршке жртвама, као и институције које су за ову подршку надлежне. Подаци такође указују на потребу интензивирања превентивног реаговања да се насиље не деси, или када се насиље догоди, на потребу благовременог, целовитог и континуираног реаговања, како би се последице по жртву ублажиле или отклониле. Садржај и обим превентивних активности и благовремено реаговање зависи од осетљивости запослених у свим делатностима (пре свега система здравства, социјалне заштите и образовања) на насиље али и поверења грађана, односно жртве и чланова породице и блиског окружења у институције. Унапређење превенције и поверење у институције система обезбеђује се континуираним активностима и повећањем осетљивости на појаву насиља али и повећањем стручности и одговорности професионалаца у систему.

На основу увида у релевантне расположиве податке о стању у погледу остваривања равноправности деце, сагледавајући кључне проблеме који су се испољавали током година у пракси Повереника, као и резултате спроведених истраживања и извештаја, дате су следеће препоруке за спречавање дискриминације и унапређење равноправности деце:

ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР И ЊЕГОВО СПРОВОЂЕЊЕ

- Усвојити стратегију и операционализовати мере и активности у погледу остваривања права, социјалне укључености, смањења сиромаштва и других питања у вези са унапређењем положаја детета, као и координисаног деловања институција система, организација цивилног друштва и других актера;
- Усвојити пропис о свим правима детета, промоцији тих права и надзору над радом органа јавне власти у њиховој реализацији;
- Ојачати улогу Савета за права детета Владе и координацију активности на међусекторском, националном и локалном нивоу у вези са спровођењем Конвенције о правима детета, поступањем у складу са препорукама из Закључних запажања о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије о спровођењу Конвенције и имплементацијом политика и препорука Одбора Народне скупштине за права детета;

- Извршити анализу утицаја различитих мера и активности на свим нивоима (републичком, покрајинском и локалном) на демографску ситуацију и реализацију тих мера и активности ускладити са циљевима Стратегије подстицања рађања;
- Законом о финансијској подршци породици са децом омогућити остваривање једнаких права на накнаде и друга права за све кориснике (нпр. предузетнице). Размотрити могућност повећања обухвата и износа дечијег додатка;
- Креирати мере за усклађивање рада и родитељства и равномерно дељење кућних обавеза, подстицати веће учешће очева у коришћењу одсуства са рада ради неге детета;
- Спроводити периодичне анализе ефеката мера за смањење сиромаштва и допуњавати их или мењати у складу са потребама. Посебну пажњу посветити ефектима примене мера подршке деци која су у већем ризику од дискриминације (деци са потешкоћама у развоју, из неформалних и неусловних насеља, „деци улице“, деци из неразвијених, руралних подручја и сл.);
- Унапредити функционисање јавних служби у области здравства, социјалне заштите, друштвене бриге о деци, становања, образовања, инспекцијских послова, правосуђа, унутрашњих послова и др. у погледу броја запослених и јачања квантитативних и квалитативних капацитета ових органа (одговарајући број и континуирана едукација за рад са децом) како би могли правовремено да обезбеде активирање свих облика подршке и заштите у складу са потребама;
- Министарство надлежно за област социјалне заштите да изради стратешка документа и операционализује мере и активности у области социјалне заштите које се односе на процес деинституционализације и развој услуга у заједници. Систем социјалне заштите унапредити изменама Закона о социјалној заштити у циљу побољшања ефикасности и стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице, унапређења доступности и разноврсности услуга подршке и прецизног дефинисања улоге и надлежности локалне самоуправе.

КРИЗНЕ СИТУАЦИЈЕ

- Утврдити јасне процедуре о поступању органа, организација и установа у кризним ситуацијама. Посебну пажњу посветити обезбеђењу приступа редовним здравственим услугама и терапијама, прегледима и психолошкој подршци током криза, пружању услуга из области социјалне заштите и посебно правима деце у резиденцијалним установама, као и квалитетном и потпуном образовању на свим нивоима које укључује обезбеђивање приступа интернету и приступачним електронским уређајима за учење за свако дете;
- Информације о кризним догађајима, начинима поступања и превазилажења тих ситуација учинити доступним деци и адолесцентима на прилагођен начин и прилагођеним средствима.

ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

- Министарство надлежно за област правосуђа да пропише начин вођења евиденције судова о правноснажним пресудама и одлукама донетим у парницама за заштиту од дискриминације, у прекршајним и кривичним поступцима у вези са дискриминацијом и повредом начела једнакости, као и начин достављања података Поверенику;
- Унапредити компетенције стручних радника који раде са децом и доносилаца одлука у здравственој и социјалној заштити, правосуђу, унутрашњим пословима и другим службама, за спровођење превентивних мера и поступање у случајевима дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања детета;
- Унапредити компетенције наставног особља и других стручњака који раде са децом у образовању о препознавању и реаговању на дискриминацију, функционисању система за превенцију и заштиту од насиља у школама, као и о правима детета. У курикулуме на учитељским факултетима увести садржаје који доприносе разумевању штетности дискриминације;
- Повереник да настави са континуираним спровођењем обука о препознавању и реаговању у случајевима дискриминације за све актере у систему;
- Јавни медијски сервис и други медији да посвете већу пажњу едукативним садржајима који се баве разградњом негативних друштвених ставова према деци која су у већем ризику од дискриминације (сиромашној, деци која живе и раде на улици, ромској, деци са потешкоћама у развоју, припадницима мањина, избеглицама, тражиоцима азила, мигрантима, ЛГБТ деци, деци са ХИВ/АИДС и др.) и последицама оваквих ставова на пораст насиља, говора мржње, узнемиравајућег, понижавајућег и увредљивог поступања.

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

- Министарство надлежно за област здравствене заштите да интензивира рад на информисању јавности, пре свега здравствених радника који раде са децом и родитеља о важности раног развоја деце, доступности здравствених услуга и другим могућностима у вези са развојним скринингом и проценом потреба детета (водичи и други материјали). Кроз школе родитељства у формалном и неформалном окружењу, изграђивати вештине родитеља и пружати подршку нези у детињству;
- У области здравствене, социјалне заштите и образовања установити интегрисан систем теренског рада, скрининга и правовременог упућивања деце на одговарајуће прегледе. Обезбедити одговарајући број здравствених медијатора у ромским заједницама;
- Побољшати доступност и приступачност превентивних и других здравствених услуга посебно деци у руралним подручјима, деци која живе у сиромаштву и сл, креирати нове услуге у складу са потребама. Континуирано спроводити активности подизања свести здравствених радника и смањења стигматизације деце са потешкоћама у развоју, инвалидитетом или ретким болестима;

- Развити саветовалишта за младе (у срединама у којима не постоје) и спроводити програме о сексуалном и репродуктивном здрављу прилагођене узрасту, укључујући информације о планирању породице, контрацептивним средствима, опасностима ране трудноће, превенцији и лечењу сексуално преносивих болести, укључујући поверљиво саветовање;
- Обезбедити правовремену дијагностику, лекове и помагала новије генерације за лечење ретких болести и унапређење квалитета живота оболелих, као и средства за лечење у иностранству деце чије лечење није могуће у земљи;
- Установити центар за рани развој детета и инклузију, водећи рачуна о доступности деци на целој територији Републике Србије. Наставити са пружањем и јачањем патронажних здравствених услуга.

ОБЛАСТ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

- Локалне самоуправе да континуирано раде на обезбеђивању услова за повећање уписа деце, посебно из друштвених група које су изложене повећаном ризику од дискриминације у предшколске установе и на све нивое образовања;
- Унапредити доступност образовног система посебно за децу са инвалидитетом, децу са потешкоћама у развоју и децу на институционалном смештају, успоставити континуирану сарадњу и ефикасну координацију система образовања са системом здравствене и социјалне заштите, уз редовно сагледавање и евалуацију предузетих мера и активности;
- Унапређивати инклузивно образовање, доступност и обухват мерама подршке ученицима у складу са потребама, наставно особље укључити у специјализоване програме обука и обезбедити приручнике за рад са децом са одређеним здравственим и развојним проблемима, децом жртвама или сведоцима насиља и другом децом којој је потребна специфична подршка;
- Спроводити циљане програме за смањење стопе напуштања школе и промовисања образовања за сву децу, редовно пратити ефекте ових програма и прилагођавати их средини и условима живота деце. Дефинисати детаљне и свеобухватне процедуре рада психосоцијалних служби у школама са циљем заштите и остваривања права деце на образовање;
- Спроводити програме наставе и учења у циљу неговања вредности и промовисања културе толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности и недискриминације различитих друштвених група и појава. Увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу уз успостављање сарадње са системом здравствене заштите;
- Ефикасно реализовати циљеве Стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године посебно у погледу унапређења наставе и учења у складу са савременим достигнућима, увођења обавезног средњег нивоа образовања, као и у погледу развоја спортских садржаја за сву децу;
- Наставити активан рад на дигитализацији у образовању и обезбеђивању доступности информационих и комуникационих технологија свим ученицима.

ОБЛАСТ СОЦИЈАЛНЕ И ПОРОДИЧНО-ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ

- Законски дефинисати појам и сва права детета у складу са одредбама Конвенције о правима детета;
- Реализовати мере које се односе на деинституционализацију деце, односно трансформисати установе социјалне заштите за смештај деце;
- Доследно спроводити законске одредбе о забрани смештања деце млађе од три године у резиденцијалне установе и доследно реализовати законско ограничење броја деце старије од три године у установи на 50;
- Реализовати различите програме подршке породицама и деци – обезбедити развој недостајућих и континуитет у реализацији свих услуга у заједници (услуге појачаног интензивног третмана деце са поремећајима у понашању, дневне услуге у заједници, саветовалишта за младе, саветовалишта за брак и породицу, подршка раном развоју деце, интензивне услуге подршке породици у кризи, саветовања и подршка родитељима, подршка породици са децом у ризику од измештања, међусекторске услуге и др.);
- Ојачати контролне и надзорне механизме, редовно пратити квалитет услуга социјалне и породично-правне заштите;
- Предузети мере у организовању помоћи и подршке за децу која живе односно раде на улици и осигурати подршку кроз реинтеграцију у породицу или смештај у систем алтернативног старања, уз пуно поштовање најбољег интереса детета;
- Побољшати обухват, ефикасност и квалитет система новчане социјалне помоћи и финансијске подршке породици са децом ради савладавања социјалних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице. Размотрити могућност и последице измене начина утарђивања висине новчане социјалне помоћи у случају запослења радно способног члана породице ради стимулисања запошљавања и изласка из сиромаштва ових породица;
- Законски регулисати увођење: забране употребе физичке силе као средства васпитања деце; обавезности исказивања мишљења и ставова детета у свим административним и судским поступцима који се тичу његових права; заштите права детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи и нарочито блиским лицима; преиспитивања института усвојења; процене подобности потенцијалног старатеља кроз првенствену процену лица које родитељ предложи; могућности „анонимног порођаја“ ради избегавања нежељених последица по мајку и дете;
- Прецизирати садржај и начин реализације превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права и временски ограниченог лишења родитељског права, а обавезе родитеља у рехабилитацији родитељске функције укључити у изреку судске пресуде о лишењу родитељског права. Увести доступне, целовите и континуиране програме подршке одговорном родитељству.

ЗАШТИТА ОД НАСИЉА

- Повећати садржај и обим превентивних активности и сензибилизације јавности за препознавање, реаговање и обавезност пријаве насиља, злоупотребе и занемаривања деце, уз стварање атмосфере поверења у институције;
- Редовно спроводити обуке свих актера у систему заштите од насиља, даље унапређивати сарадњу, координацију и размену података између центара за социјални рад, здравствених и образовних установа, полиције и правосудног система. Водити родно осетљиву и статистику по годинама живота о пријавама и процесуираним случајевима насиља, анализирати стање у циљу повећања броја пријава и осуђујућих исхода у случајевима насиља;
- Предузети мере за оснаживање деце жртава насиља, чланова породице и блиског окружења, подстицати програме спречавања злостављања и занемаривања деце уз укључивање бивших жртава, волонтера и цивилног сектора и обезбеђивање подршке за њихову одговарајућу обуку;
- Унапредити програме за решавање насиља у школама, посебно вршњачког насиља уз размену искустава добре праксе, спровођење обука, укључивање родитеља и психопедагошке службе из система образовања;
- У јавном медијском простору и на друштвеним мрежама подстицати интегрисање тема које едукују јавност о превенцији и унапређењу заштите од насиља, злостављања и занемаривања деце. Реализовати одговарајуће програме обуке за новинаре и друге раднике у медијима за извештавање о деци, извршеном насиљу и жртвама;
- Ускладити постојећи Посебни протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања са стандардима заштите права детета и садржајем циљева система социјалне заштите, ради дефинисања начина третмана жртава и починилаца насиља.

О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ - неке од активности на унапређењу положаја деце

Повереник за заштиту равноправности (у даљем тексту: Повереник) је установљен Законом о забрани дискриминације¹ као самосталан, независан, специјализовани државни орган надлежан за заштиту грађана од дискриминације и унапређење равноправности.

Усвајањем Закона о забрани дискриминације и установљавањем институције Повереника, изменама и допунама овог закона, као и других антидискриминационих закона, Република Србија је учинила значајан корак ка имплементацији међународних и европских антидискриминационих стандарда. Надлежност Повереника је дефинисана тако да пружа широк аспект и могућности за деловање на заштити од дискриминације, њеном сузбијању и пружању доприноса остваривању и унапређивању равноправности, у складу са међународним стандардима.

Независност и самосталност институције Повереника представљају основне постулате и кључне претпоставке за успешно остваривање његове друштвене улоге и мисије. Повереник своју надлежност реализује разматрањем појединачних, конкретних случајева дискриминације, давањем мишљења да ли је дошло до повреда одредаба Закона о забрани дискриминације и издавањем препорука за њихово отклањање, као и опомена, упозорења, препорука мера за остваривање равноправности, покретањем судских поступака, сачињавањем извештаја, мишљења на нацрте закона и других аката, законодавним иницијативама и др.

Једна од основних надлежности Повереника јесте поступање по притужбама због дискриминације. Притужбу може поднети свако физичко и правно лице, група лица, као и организације које се баве заштитом људских права. У поступку по притужбама Повереник даје мишљење да ли је дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације, даје препоруке о начину отклањања повреде права и изриче законом утврђене мере за случај да дискриминатор не поступи по датој препоруци. Потребно је напоменути да се по препорукама Повереника поступа у великом броју случајева – просечно у 80 до 90% случајева.

 Према вишегодишњој пракси Повереника старосно доба је међу најчешће навођеним основима дискриминације према учесталости у поднетим притужбама, поред пола, инвалидитета, националне припадности или етничког порекла, након којих следе друга лична својства. У последњих пет година (2016-2020. година), када се

¹ „Службени гласник РС”, бр. 22/09 и 52/21

посматра укупан број притужби поднетих Поверенику, старосно доба је други основ по учесталости. У овом периоду је највише притужби поднето по основу инвалидитета као личног својства, затим старосног доба, пола и здравственог стања. Дискриминација на основу старосног доба у складу са законом обухвата све старосне групе и подразумева и дискриминацију деце и младих, дискриминацију лица која припадају тзв. средњој генерацији, али и дискриминацију лица старијих од 65 година живота. Дискриминација на основу старосног доба, када су у питању млађе групе становништва указује на неповољнији положај деце (углавном деце са инвалидитетом или потешкоћама у развоју и деце из ромске заједнице) у области образовања. Овим извештајем је обухваћен положај деце, због обимности материјала, али и проблема са којима се сусрећу.

У погледу области друштвених односа у којима се најчешће подносе притужбе издвајају се област рада и запошљавања, поступак пред органима јавне власти, пружање јавних услуга или коришћење објеката и површина, образовање и стручно оспособљавање, социјална и здравствена заштита.

Пракса Повереника у поступању по притужбама је приказана детаљније у каснијем делу овог извештаја који се односи на активности на заштити од дискриминације и унапређивању равноправности по годинама, док су у овом делу текста наведене активности везане за друге надлежности Повереника а које се претежно односе на децу.

Притужбе Поверенику свакако јесу један од показатеља присутности дискриминације и степена поштовања принципа равноправности у друштву, али не и једини. Због тога се стање у погледу остваривања равноправности сагледава и кроз преглед свих релевантних и доступних истраживања, као и података од значаја за сагледавања стања у области забране дискриминације. Наиме, на стање у погледу заступљености дискриминације у друштву утичу и други фактори, међу којима су друштвени и културни контекст у којем живимо, однос друштва према дискриминацији, грађанска свест о неопходности и значају поштовања прописа, спремност да пријаве њихово кршење, степен толеранције према различитостима, поверење у рад институција, познавање основа и облика дискриминације, као и активности цивилног друштва у заштити људских права и др. За успешно сузбијање дискриминације и остваривање равноправности неопходно је ефикасно функционисање свих механизма за заштиту од дискриминације, пре свега институције Повереника и судова, али и пуна примена антидискриминаторног правног оквира од стране свих органа јавне власти, вођење централне и јединствене евиденције о случајевима дискриминације у свим областима друштвеног живота, увид у сва релевантна истраживања, информације о распрострањености ове појаве, као и праћење међународне и домаће антидискриминационе праксе и политика. Од изузетног значаја је и висок ниво информисаности и свести грађана о забрани дискриминације, али и о значају остваривања принципа равноправности за друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана. Такође, као не мање важно неопходно је неговање таквих културних образаца у којима се дискриминација осуђује, а равноправност поштује и подржава.

 Како би се заштита од дискриминације приближила свим нашим грађанима, притужбе су штампане и на различитим језицима националних мањина, у формату приступачном деци, као и у електронском формату, а цео сајт Повереника је доступан на ћириличком и латиничном писму, као и на енглеском језику. Сачињен је и образац притужбе за покретање поступка пред Повереником за заштиту равноправности прилагођен деци и младима. Ради лакше комуникације и обављања послова који се односе на дискриминацију деце, запослени су прошли одговарајућу обуку за рад са децом, која се Поверенику могу директно обраћати.

Законом о забрани дискриминације прописано је да Повереник не поступа по притужби када је по истој ствари покренут поступак пред судом или је поступак пред судом правноснажно окончан; када је очигледно да нема дискриминације на коју подносилац притужбе указује; када је у истој ствари већ поступао, а нису поднети нови докази, као и када је због протеча времена од учињене повреде права немогуће постићи сврху поступања. У овим случајевима се подносиоци притужбе обавештавају о разлозима за одбацивање притужбе, а дају им се и информације о томе који је орган надлежан у конкретном случају. Што се тиче притужби које су биле непотпуне, најчешће подносиоци притужбе не назначе све неопходне податке да би се по притужби могло поступати, или не доставе доказе, односно не допуне документацију у остављеном року. Сваки подносилац непотпуне притужбе обавештава се о разлозима због којих је притужба непотпуна, као и о томе које податке је неопходно да достави и/или шта треба да приложи уз притужбу, уз остављање рока за допуну притужбе. Уколико у остављеном року подносилац не отклони недостатке, Повереник не поступа даље по притужби.

У случајевима када није овлашћен да поступа, Повереник пружа информације подносиоцу притужбе о његовом праву и могућности покретања судског или другог поступка заштите, односно о начинима заштите права, а овлашћен је да препоручи и посредовање.

Повереник је законом овлашћен да у јавном интересу подноси тужбе суду, односно покреће тзв. стратешке парнице за заштиту од дискриминације. Повереник се приликом доношења одлуке који случај да изнесе пред суд руководи учесталом и распрострањеношћу случајева дискриминације, као и последицама које ови случајеви имају на припаднике друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, а у погледу којих постоје добри изгледи за успех и потенцијал за остваривање циљева стратешког парницења. С друге стране, циљ, односно сврха стратешких парница је и да се путем судске праксе појасни смисао одређене норме, или да се путем ове праксе

укаже на то да је одређени пропис потребно изменити, допунити, односно унапредити. Поред тога, Повереник је овлашћен на подношење захтева за покретање прекршајног поступка, а може подносити и кривичне пријаве. Такође, подноси и предлоге за оцену уставности и законитости.

Повереник је овлашћен да упозорава јавност на најчешће, типичне и тешке случајеве дискриминације, како би се предупредили слични случајеви.

Једно од овлашћења Повереника је и да препоручује органима јавне власти и другим лицима мере за остваривање равноправности. Овај механизам заштите од дискриминације пред Повереником се показао као нарочито важан за грађане током пандемије Ковид-19. Оно што се показало значајним јесте да је поступак пред Повереником бесплатан и грађанима брзо и лако доступан. Механизми и начин рада, брзо реаговање које је Повереник користио су у доброј мери допринели лакшем решавању проблема, као и исправљању одређених пропуста у ходу, нарочито током пандемије.

Повереник је овлашћен и да прати спровођења закона и других прописа, иницира доношење или измену прописа ради спровођења и унапређивања заштите од дискриминације и даје мишљења о одредбама нацрта закона и других прописа који се тичу забране дискриминације. Имајући у виду значај који донети прописи имају на превенцију дискриминације и унапређење равноправности, Повереник даје мишљења на нацрте и предлоге аката. Приликом давања мишљења, указује се на неопходност измена или допуна одређених одредаба важећих прописа које нису обухваћене предложеним изменама, у циљу њиховог усклађивања са одредбама Закона о забрани дискриминације. Интегрални текстови датих мишљења објављени су на интернет страници Повереника. Поред тога, Повереник у свакодневном раду сагледава примену појединих прописа у пракси и, са аспекта остваривања равноправности грађана и грађанки, одговарајућим органима или телима подноси иницијативе за измене постојећих или креирање нових прописа којима се омогућава унапређење положаја друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, а поједини примери ових иницијатива су дати у тексту овог извештаја.

Једна од надлежности Повереника је и да организује, односно спроводи независна истраживања у складу са могућностима. Резултати ових истраживања од велике су помоћи на пољу унапређења равноправности и дубљег сагледавања проблема различитих друштвених група. Од оснивања институције, спроведено је више истраживања, међу којима је и истраживање *Однос грађана и грађанки према дискриминацији* (2012, 2013, 2016. и 2019. године) по истој методологији. Посматрајући резултате последњег истраживања из 2019. године може се закључити да грађани као најдискриминисаније групе перципирају Роме (17%) и припаднике ЛГБТ популације (13%), а за њима следе сиромашни (12%), особе са интелектуалним потешкоћама и менталним сметњама (9%) и жене (9%). Поредак је готово идентичан као и 2016. године, с тим што се смањио број испитаника који виде Роме и ЛГБТ популацију као најугроженију групу. Иако у овим истраживањима о перцепцији стања и ставовима према дискриминацији, грађани децу и младе не наводе експлицитно као друштвену групу коју препознају као најугроженију, односно као групу коју је изложена дискриминацији због свог старосног доба, треба имати у виду да у групе које се годинама означавају као дискриминисаније (особе са физичким и менталним

инвалидитетом, сиромашни, припадници ромске и албанске националне мањине, особе које живе са ХИВ/АИДС-ом) спадају и деца. Изузетак једино представља истраживање које је спроведено 2013. године чији резултати су показали да су по изложености дискриминацији високо на листи и деца - 18,6% (3,9% у 2012, а 2,3% 2016. године). Ова разлика за само неколико година захтева дубљу анализу.

Подаци из истраживања спроведеног 2019. показују да се након рада и запошљавања, као области у којима грађани виде присутност дискриминације налазе социјална заштита (30%), здравство (29%) и образовање (20%). Пракса Повереника у поступању по притужбама показује идентичне резултате, да су деца најчешће дискриминисана управо у овим областима.

Повереник такође објављује и различите публикације како би се појам дискриминације и механизми заштите што више приближили појединим друштвеним групама. Тако је, у досадашњем раду, Повереник припремио и објавио више стручних публикација о положају и заштити деце од дискриминације, као и више тематских публикација намењених деци и младима који приближавају и објашњавају сложени феномен дискриминације и значај поштовања равноправности.

„Права детета у међународним документима“ (2011)

Публикација је настала у сарадњи УНИЦЕФ-ом и Заштитником грађана и пружа целовит и свеобухватан преглед савремених међународних стандарда у области права детета. Поред докумената о људским правима, публикација садржи текстове универзалних докумената о правима детета, према редоследу њиховог доношења, текстове докумената која се односе на поједине посебне области права детета, као и најзначајнија европска докумената из домена људских права и права детета. Публикација је намењена свима онима који учествују у остваривању, заштити и унапређивању права детета у Србији.

„Немој да толеришеш дискриминацију! Тражи заштиту и реагуј!“ (2012/2017)

Публикација је намењена младима од 12 до 16 година, а њен садржај, формат и дизајн прилагођени су управо овој циљној групи. Публикација обилује примерима кроз које деца могу лако да разумеју шта јесте, а шта није дискриминација, а објашњени су и начини на које могу да траже заштиту. У припреми ове брошуре учествовали су и панелисти Повереника, тако што су давали коментаре и сугестије на текст.

„Сви смо једнаки и можемо заједно!“ (2012/2013/2018)

Публикација је намењена деци предшколског узраста. Има форму бојанке и омогућава деци да кроз креативну игру стичу знања о важности толеранције и уважавања различитости. У питању је прва бојанка ове врсте у Србији, специјално намењена најмлађима са циљем промовисања равноправности. Садржи различите илустрације којима се, између осталог, разбијају родни стереотипи и промовише равноправност без обзира на лична својства, као што су национална припадност, боја коже и инвалидитет.

„Посебан извештај о дискриминацији деце“ (2013)

Извештај пружа увид у распрострањеност дискриминације над децом у Србији, као и у податке о раширености стереотипа, предрасуда и дискриминаторних ставова међу младима. Садржи преглед стања у остваривању равноправности деце, преглед међународног и домаћег правног оквира, праксу Повереника на заштити деце од дискриминације, као и листу препорука за унапређење њиховог положаја.

„Зборник мишљења и препорука Повереника за заштиту равноправности: Поступање по притужбама које се односе на дискриминацију деце“ (2014)

Зборник је посвећен случајевима дискриминације деце у којима је Повереник поступао. Публикација садржи 32 мишљења и препоруке које су донете у поступку по притужбама због дискриминације деце по основу националне припадности, етничког порекла, језика, пола, инвалидитета, здравственог стања, због вишеструке дискриминације и дискриминације засноване на другим личним својствима.

„Превенција сегрегације, развој инклузивних уписних политика и десегрегација школа и одељења: међународна искуства и предлози за унапређење праксе у Србији“ (2016)

Публикација је настала с циљем препознавања проблема сегрегације, али и сагледавања мера за превенцију, првенствено кроз развој инклузивног образовања. Приручник садржи и компаративни приказ модела десегрегације у појединим европским земљама, као и предлог за остварење процеса десегрегације у нашој земљи кроз конкретне кораке које различити актери предузимају да би се комплетно образовно окружење претворило у инклузивни недискриминаторни образовни контекст.

Збирка стрипова намењена деци и младима (2014)

Повереник је у сарадњи са Фондом Уједињених нација за децу (УНИЦЕФ) објавио прву збирку стрипова намењену деци и младима. У стриповима су представљени случајеви из праксе Повереника у којима су деца била дискриминисана. Аутори стрипова су истакнути уметници и стрип цртачи Александар Зограф, Вук Палибрк, Урош Беговић и Никола Вицковић.

Поред наведених публикација, у циљу веће доступности грађанима и деци са оштећеним видом, Повереник је објавио на Брајевом писму Закон о забрани дискриминације, информативну брошуру о мандату Повереника и образац притужбе које је проследио свим организацијама чланицама Савеза слепих Србије, организацијама које нису у саставу Савеза, установама за слепе и слабовиде у Србији, као и Библиотеци за слепе и слабовиде при Народној библиотеци Србије. Такође, публикација *Практикум за заштиту од дискриминације* објављена је, поред штампаног издања, и у форми аудио књиге.

Сва поступања, публикације, извештаји и истраживања Повереника доступни су на званичној интернет презентацији: www.ravnopravnost.gov.rs (равноправност.упр.срб).

Повереник сматра да треба да буде институција која је не само приступачна и доступна свој деци, већ и орган који деци омогућава да буду укључена и консултована питањима која их се тичу. Због тога је у току 2012. године оформљен Панел младих саветника Повереника – „Истеривачи дискриминације“ са циљем да блиско сарађује са институцијом и саветује о темама које се односе на сузбијање и заштиту од дискриминације деце и младих. Основна идеја оснивања Панела је да се ради са једном групом деце и младих, посебно едукованих и нарочито сензибилисаних за проблем дискриминације, који ће стечена знања моћи да пренесу својим вршњацима. Кроз више обука и семинара, млади панелисти су стекли знања о појму дискриминације, појавним облицима и заштити од дискриминације, а похађали су и обуке које се односе на теме рода, пола и сексуалне оријентације, као и обуке о јавном заступању, наступу и презентацији, које су им помогле да стечена знања квалитетније пренесе својим вршњацима. Такође, ово је и начин на који се панелистима „Истеривачима дискриминације“ омогућава да изразе своје мишљење о појави и узроцима дискриминације и других изазова у току драстања и школовања, као и да предложе превентивне програме и активности за које сматрају да би постигле највише ефекта код младих.

Активности Панела младих

У 2018. години Повереник је, уз подршку Канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији, започео рад на новој платформи за организовање Панела младих која подразумева да се део активности Панела одвија преко друштвених мрежа, након одржавања едукативних радионица и дигиталног умрежавања панелиста. На конкурс је изабрано 30 нових чланова Панела младих „Истеривача дискриминације“, за које су организоване посебне обуке у области унапређења равноправности деце и младих. Новом платформом за деловање Панела Повереник предвиђено је да активности Панела треба да подстакну и обезбеде веће учешће деце и младих у процесима доношења одлука, а да механизми за њихову реализацију буду базирани на широј партиципацији младих, коришћењу друштвених мрежа и вршњачкој едукацији. Имајући у виду да вршњачка едукација у области заштите од дискриминације представља један од најефикаснијих начина да поруке толеранције и равноправности дођу до што већег броја младих, организоване су едукативне радионице које је водио један од панелиста, при чему је обучено укупно 363 ученика локалних средњих школа. Чланови Панела младих пружили су подршку у подизању свести јавности о значају међугенерациске солидарности на обележавању Међународног дана старијих особа 1. октобра, ако и на свечаности „Деца су украс равноправности“, поводом обележавања Светског дана детета 20. новембра 2018. године. Током година панелисти су имали прилику да раде са познатим личностима, инфлуенсерима, промотерима равноправности, међу којима су кошаркашица Наташа Ковачевић, јутјубер Милан Инић, блогерка Биљана Стојковић, глумци Бојан Перић и Урош Јовић и други.

Прва радионица за нове чланова Панела младих, Авала, мај 2018.

У оквиру сарадње са Фондацијом за отворено друштво, Повереник редовно годишње од 2016. године, организује наградни конкурс за најбољи литерарни рад, ликовни рад и фотографију *Мост разумевања – међугенерациска солидарност*. Право учешћа на конкурсима имају ученици и ученице 6, 7. и 8. разреда основних школа из Републике Србије, који кроз одговарајући вид уметничког израза дају своје виђење међугенерациске солидарности, чиме дају допринос подизању свести о међузависности генерациса и положају старијих особа. Догађај поводом међународног дана старијих особа и додела награда организује се у сарадњи са различитим институцијама, као што су Народна скупштина и Црвени крст, док се концепт самог догађаја мења из године у годину. Тако је, у сарадњи са Народном скупштином Републике Србије, догађај у неколико наврата организован у оквиру свечане седнице Одбора за права детета, док су награде ученицима који су победили на конкурсима уручивали, поред поверенице, председница Народне скупштине, министри и председници скупштинских одбора.

Поред сарадње са свим државним органима и организацијама, цивилним сектором и другим актерима на територији Републике Србије, Повереник успоставља и одржава сарадњу са регионалним, односно међународним и другим телима, органима и организацијама надлежним за остваривање равноправности и заштите од дискриминације. О конкретним примерима сарадње и ефектима заједничког рада подаци су дати у даљем тексту овог извештаја. Међутим, посебно се издваја сарадња са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ). ЕКВИНЕТ је као Европска мрежа тела за равноправност основан 2007. године и окупља 42 институције - тела за равноправност из 32 европске државе. Мисија Еквинета јесте да омогући телима за равноправност да постигну свој пуни потенцијал на нивоу држава чланица, одржавајући и развијајући мрежу и заједничку платформу за сарадњу ових тела на европском нивоу, тежећи унапређивању равноправности у пракси и доприносећи јачем гласу националних тела за равноправност у широј европској дебати.

Захваљујући пуноправном чланству у ЕКВИНЕТ-у запослени који обављају стручне послове заштите и унапређења равноправности активно су укључени у рад свих

радних група ove mreže, što omogućava razmenu iskustava i upoznavanje sa antidiskriminacionom praksom i standardima rada drugih institucija za равноправност у Европи, праћење трендова и правовремено реаговање у конкретним случајевима. Такође, постигнут ниво знања, стручност и искуство запослених у Стручној служби Повереника омогућио је пуни капацитет за држање обука и тренинга из области antidiskriminacionог права, разумевања и значаја поштовања различитости за различите професионалне групе и најширу јавност. Повереник у континуитету спроводи обуке и тренинге о појму дискриминације и механизмима заштите, у циљу унапређивања равноправности, као и бољег информисања грађана и грађанки о појму и облицима дискриминације, начинима заштите и раду институције, што је веома важна активност на пољу не само едукације него и превенције дискриминације и остваривања равноправности.

У једном од докумената ЕКВИНЕТ-а *Opening up the Issue Equality Bodies Combating Discrimination Against and Promoting Equality for Young People*² је, између осталог, наведено да млади доживљавају неравноправност и индивидуалну и структуралну дискриминацију на основу година, као и вишеструку дискриминацију засновану на другим карактеристикама као што су инвалидитет, пол, раса или етничко порекло, вера или уверење и сексуална оријентација. За борбу против дискриминације и промовисање равноправности постоји потреба за подизањем свести о искуству и разменама добре праксе тела за равноправност у њиховом раду на једнакости за младе.

Повереник подноси редован годишњи извештај о раду Народној скупштини Републике Србије, који садржи оцену стања у области заштите равноправности, а ако постоје нарочито важни разлози, може самоиницијативно или на захтев Народне скупштине да поднесе и посебне извештаје. Сваки извештај садржи препоруке за предузимање мера чији је циљ превазилажење уочених слабости и делотворније спречавање и сузбијање дискриминације.

 Поред редовних годишњих извештаја, Повереник је до сада поднео Народној скупштини пет посебних извештаја – о дискриминацији особа са инвалидитетом, о дискриминацији деце, дискриминацији жена, дискриминацији у области рада и запошљавања и дискриминацији старијих грађана. Овај извештај је шести посебан извештај и специфичан је по томе што Повереник други пут указује на постојање дискриминације деце.

² *Opening up the Issue Equality Bodies Combating Discrimination Against and Promoting Equality for Young People*
https://www.archives.europeanunion.europa.eu/IMG/pdf/young_people_perspective_web_2.pdf

Имајући у виду да дискриминација на основу старосног доба обухвата све генерације, Повереник је маја 2021. године Народној скупштини поднео *Посебан извештај о дискриминацији старијих грађана* којим је обухваћен положај лица старијих од 65 година живота. Сваки пети грађанин Србије старији је од 65 година живота, а демографске карактеристике указују на тренд опадања природног прираштаја и повећање дужине просечног животног века као једно од највећих цивилизацијских достигнућа. Истовремено, положај старијих у Србији, на европском континенту и многим друштвима глобално је комплексан, и у многим сегментима није повољан, нарочито имајући у виду савремене друштвене вредности, фаворизовање брзине, изгледа, својеврсног „терора младости“, сталних

промена начина живота и низа техничких и технолошких достигнућа у свим аспектима живота. У стварности, немали број старијих живи у сиромаштву или ризику да постану сиромашни, неки су изложени злостављању и занемаривању, самозанемаривању, непоштовању, маргинализацији. Кроз овај извештај приказани су уочени проблеми у погледу положаја старијих грађана и дати могући начини за њихово превазилажење, а истовремено је указано на неизмерно велики потенцијал старијих грађана и у очувању многих вредности и привредних делатности, што уз употребу нових информационих технологија и знања средње и млађе генерације може добити нов квалитет и перспективу.

Овај посебни извештај о дискриминацији деце, заједно са извештајем о дискриминацији старијих грађана чини специфичну целину у сагледавању дискриминације по основу старосног доба. Такође, Повереник је крајем 2019. године Народној скупштини поднео *Посебан извештај о дискриминацији у области рада и запошљавања*, којим је, у највећој мери, сагледан положај радно активног становништва, односно становништва 15-65 година старости, те је у том смислу обухваћен положај грађана свих старосних група.

Посебан извештај о дискриминацији деце (2013)

Једно од стратешких опредељења институције Повереника јесте да у свом деловању посебну пажњу посвети деци и младима са циљем да се међу њима промовише принцип равноправности и недискриминације, толеранција и уважавање различитости, како би се деца и млади развијали и усмеравали ка поштовању људских права. Додатни циљ јесте подстицање свих релевантних друштвених актера да у истом правцу активно и координирано делују.

Тако је 2013. године Народној скупштини Повереник поднео први *Посебан извештај о дискриминацији деце у Србији* који је обухватио преглед стања у остваривању равноправности деце имајући у виду све доступне изворе, истраживања, анализе и извештаје институција, као и домаћих и међународних организација; нормативни оквир

за заштиту деце од дискриминације; преглед активности Повереника на унапређењу равноправности од оснивања институције закључно са 1. октобром 2013. године; праксу Повереника у наведеном периоду и преглед најзначајнијих предмета – мишљења у конкретним случајевима дискриминације, парнице за заштиту од дискриминације, кривичне и прекршајне пријаве, мишљења на нацрте аката, као и сет препорука за унапређење положаја деце у Србији. Препоруке дате у овом извештају дате пре свега на основу праксе Повереника, претежно се односе на област образовања, и то:

- ⬇ Без одлагања донети и обезбедити примену Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, ученика и трећег лица у установи образовања и васпитања;

- ⬇ Предузети све неопходне мере како би се у наставне програме и наставне материјале интегрисале теме које развијају културу мира, толеранције, разумевања и уважавања различитости, интеркултурног дијалога, родне равноправности и недискриминације;

- ⬇ Из наставних материјала уклонити садржаје који подржавају стереотипе и предрасуде и одговарајућом едукацијом наставнике оспособити да код ђака развијају дух толеранције и недискриминаторне ставове;

- ⬇ Обезбедити да образовање о приватном животу буде саставни део школских наставних програма, које сузбија сексистичке стереотипе и младе припрема за ново родно партнерство у приватном и јавном животу;

- ⬇ Организовати едукације за просветне инспекторе и просветне саветнике на тему забране дискриминације и заштите од дискриминације;

- ⬇ Обезбедити једнак приступ квалитетном образовању за сву децу и младе, без дискриминације;

- ⬇ Припремити и реализовати план десегрегације ромске деце у школама и предшколским установама;

- ⬇ Обезбедити да предшколске установе и школе буду приступачне деци и ученицима са инвалидитетом, укључујући и обезбеђивање и коришћење асистивних технологија;

- ⬇ Увести у употребу родно осетљив језик у школске програме;

- ⬇ Допунити Закон о општем управном поступку тако да се на адекватан начин операционализује право детета на слободно изражавање мишљења и независно заступање у управним поступцима.

Посебан извештај о дискриминацији деце представљен је на јавном слушању у Дому Народне скупштине поводом Међународног дана толеранције и Светског дана детета, новембра 2013. године. Наводећи бројне примере из праксе, деца и млади, чланови Панела младих Повереника за заштиту равноправности указали су на то да су у Србији највише дискриминисана деца и млади са сметњама у развоју, са инвалидитетом, као и ромска деца.

Имајући у виду праксу Повереника након 2013. године и првог *Посебног извештаја о дискриминацији деце*, и то како из поступања по притужбама, тако и из остварене сарадње са цивилним сектором и другим органима и организацијама, сагледавања правног оквира и његове примене, уз чињеницу да се већ више година интензивно указује на потребу доношења посебног закона о правима детета, као и да Република Србија спада у демографски старе земље која се више година суочава са опадањем стопе рађања, закључено је да је потребно приступити сачињавању новог посебног извештаја о дискриминацији деце. Овим извештајем се на свеобухватан начин сагледава остваривање права детета и поступање органа јавне власти, других правних и физичких лица у недискриминаторном поступању према деци и заштити њихових права у свим областима друштвеног живота које су од непосредног значаја за остваривање основних права деце.

НОРМАТИВНИ ОКВИР ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА ДЕТЕТА

Нормативни оквир за остваривање и заштиту права детета у Републици Србији садржи међународни нормативни оквир који се односи на најзначајнија права детета на чије поштовање се Република Србија обавезала приступајући и ратификујући Конвенцију о правима детета Уједињених нација из 1989. године, али и друга међународна документа која се односе на остваривање различитих права и забрану дискриминације. Кроз извештај су наведени и ставови исказани у пресудама Европског суда за људска права и општи коментари уговорних тела о примени конвенција о људским правима, а пре свега Комитета за права детета, Комитета за људска права и Комитета за економска, социјална и културна права.

Са друге стране, детаљно је представљен национални правни оквир, који, поред Устава Републике Србије, обухвата антидискриминационе прописе и законе из појединих области, пре свега Породични закон али и законе из области социјалне и здравствене заштите и образовања, који су од непосредног утицаја на положај и остваривање права детета. Поред тога, наведен је и стратешки оквир у овим областима којим су утврђени циљеви и приоритети деловања у појединим областима. Међу најважнијим стратегијама у овој области су: *Стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља за период 2020. до 2023. године*³, *Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године*⁴, *Стратегија подстицања рађања*⁵, *Национална стратегија за младе за период од 2015. до 2025. године*⁶, *Стратегија јавног здравља у Републици Србији 2018-2026. године*⁷, *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године*⁸, *Национална стратегија за родну равноправност за период*

³ „Службени гласник РС”, број 80/20

⁴ „Службени гласник РС”, број 63/21

⁵ „Службени гласник РС”, број 25/18

⁶ „Службени гласник РС”, број 22/15

⁷ „Службени гласник РС”, број 61/18

⁸ „Службени гласник РС”, број 26/15

od 2016. do 2020. godine⁹, Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима¹⁰, Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године¹¹ и друга стратешка документа и акциони планови.

Национални план акције за децу (НПА), стратешки документ Владе Републике Србије који је служио да се операционализују преузете обавезе из Конвенције о правима детета и Миленијумских циљева развоја, усвојен је 2005. године а престао да важи 2015. године и није ревидиран. Свеобухватна евалуација резултата остварених током његовог спровођења није спроведена, а планира се усвајање новог плана акције.

Права детета представљају област високог приоритета за Републику Србију, формирана је и институционална структура за заштиту права детета. Одбор за права детета Народне скупштине, као механизам законодавне власти за унапређивање права детета, формиран је 2012. године са задатком да прати усклађеност закона и стратегија са политиком дечије заштите и да процењује утицај различитих закона и јавних политика на положај деце и њихових породица. Снажна политичка порука је да је председник одбора увек по функцији председник Народне скупштине. Одбор за људска и мањинска права и равноправност полова Народне скупштине је још једно тело законодавне власти које разматра предлоге закона и других општих аката, као и друга питања из области остваривања и заштите људских права и слобода, међу којима су и права детета.

Савет за права детета је, као саветодавно тело Владе Републике Србије, формиран је први пут одлуком Владе 2002. године, са задацима да: иницира мере за усклађивање политика Владе у областима које се односе на децу и младе (здравство, образовање, култура, социјална питања); иницира мере за изграђивање целовите и кохерентне политике према деци и младима; дефинише препоруке за остваривање важних социјалних индикатора у области бриге о деци и предлаже политике остваривања права деце у складу са Конвенцијом УН о правима детета; анализира ефекте предузетих мера надлежних органа по децу, младе, породице са децом и наталитет; као и да прати остваривање и заштиту права детета у Србији. Савет за права детета један је од најважнијих националних механизма за остваривање права детета, чији рад и постојање подржава и Комитет за права детета УН. Савет за права детета у тренутном саставу чине министар за бригу о породици и демографију као председник и 24 члана из различитих министарстава, институција и невладиних организација. На конститутивној седници Савета, повереница је истакла да ће институција Повереника пружити сваки вид подршке Савету и нагласила да је Комитета УН о правима детета издао Општи коментар бр. 25 који се односи на дигитално окружење. Савет, међутим, нема мандат ни довољно капацитета и ресурса да координира рад различитих сектора државних органа и других друштвених актера (невладиног и приватног сектора, локалних нивоа власти и др.) због чега је недовољна координација свих актера у држави на праћењу и унапређењу права детета као и сарадња на различитим нивоима власти (републичком и локалном нивоу).

⁹ „Службени гласник РС”, број 4/16

¹⁰ „Службени гласник РС”, број 27/11

¹¹ „Службени гласник РС”, број 44/20

Више ресорних министарстава и државних институција је одговорно за спровођење стратешког и нормативног оквира у вези са правима детета, пре свега Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство омладине и спорта, Министарство здравља, али и друга министарства, органи и организације.

Локалне самоуправе су надлежне за одређени део јавних политика у вези са децом. Само у неким општинама и градовима делују локални савети за права детета, који су задужени за праћење стања у области права детета и промоцију права детета, као и локалне канцеларије за младе, основане са циљем да промовишу партиципацију младих и њихово активно учешће у креирању локалних политика. Рад ових тела у великој мери зависи од подршке јединица локалне самоуправе и ресурсима којима располажу, а који су, углавном, скромни.

Међународни нормативни оквир остваривања и заштите равноправности детета

Најважнији међународни документ о правима детета јесте Конвенција о правима детета¹², који обавезује Републику Србију да обезбеди спровођење мера и активности свих институција, служби и установа одговорних за бригу и заштиту деце које су неопходне за остваривање њихових права признатих самом Конвенцијом.

Државе на различите начне уграђују права детета прокламована Конвенцијом о правима детета у свој правни систем. Један од начина је да се Конвенција о правима детета директно угради у домаћи правни систем и као таква постане домаћи закон (Норвешка). Најчешћи начин је да се спроведе такозвана секторска реформа, при чему се детаљно прегледају сви закони који имају импликације за децу и њихова права и приступа се доношењу нових или измени постојећих прописа док се целокупно законодавство не усклади са међународним правом које ту државу обавезује. Најзад, неке државе су донеле посебне законе о правима детета. Те државе се такође опредељују за разна решења, почев од закона којима се само штите процесна права деце (Велика Британија); закона који покривају неколико области права детета (Бугарска); свеобухватних закона који покривају сва права али је њихов карактер више декларативан или пак оних чији свеобухватни закони су органски и постављају не само основне принципе већ и механизме за спровођење, односно садрже одредбе о одговорности за кршење права (Шпанија). У Републици Србији, иако то није до сада био случај, у последње време све више је присутан став да се питања дефинисања садржаја, остваривања и контроле остваривања права детета уреди кроз јединствен посебан закон.

¹² „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 15/90 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, бр. 4/96 и 2/97

Усвајању Конвенције о правима детета пре више од 30 година претходило је неколико раније усвајаних докумената (Декларација о правима детета Друштва народа из 1924. године, Декларација о правима детета УН из 1959. године, конвенције МОП-а и др) којима је наглашено да је деци потребно обезбедити додатну заштиту и негу како би она могла да уживају људска права и слободе утврђене Повељом УН и Универзалном декларацијом о људским правима.

Конвенција о правима детета представља свеобухватни међународни документ у области људских права који се тиче детета, којим се дефинише целокупан корпус права детета – њиме су утврђена грађанска, политичка, економска, социјална, здравствена и културна права детета. Ово је један од најшире прихваћених правни инструмент за заштиту људских права – Конвенцију о правима детета је ратификовало 196 држава света (све чланице Уједињених нација изузев Сједињених Држава). Република Србија је ратификовала ову конвенцију 1990. године. Усвајање Конвенције о правима детета показује спремност сваке појединачне државе чланице да преузме одговорност за одрастање и добробит деце као изузетно важне генерације у друштву, кроз адекватна улагања у децу, доношењем и спровођењем различитих мера и активности у циљу постизања благостања најмлађих, а самим тим и општег благостања друштва.

Конвенцију о правима детета прате три опциона протокола, и то: Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима¹³; Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији¹⁴ и Трећи опциони протокол о комуникацијским процедурама уз Конвенцију о правима детета. Република Србија је 2002. године ратификовала прва два факултативна протокола, док трећи Опциони протокол још увек није ратификован.

Конвенција о правима детета се заснива на четири основна принципа на којима се заснивају сва остала права детета. Ти принципи су: право детета на живот, опстанак и развој; партиципација; недискриминација и најбољи интерес детета.

Међународни правни основ за заштиту деце од дискриминације налази се у одредби члана 2. Конвенције о правима детета, којом се државе обавезују да ће поштовати и обезбеђивати утврђена права сваком детету које се налази под њиховом јурисдикцијом без дискриминације, односно, без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вероисповест,

¹³ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 22/02

¹⁴ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 22/02

политичко или друго уверење, национално, етничко или социјално порекло, имовинско стање, инвалидитет, рођење или други статус детета, његовог родитеља или законског старатеља. Такође је прописано да ће државе предузети све одговарајуће мере како би се обезбедила заштита детета од свих облика дискриминације или кажњавања заснованог на статусу, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, законских старатеља или чланова породице.

У оквиру овог извештаја, а у смислу поштовања права детета на недискриминацију, биће разматрано поступање органа јавне власти, других правних и физичких лица у оквиру четири групе права детета према Конвенцији о правима детета, и то:

- права на недискриминацију;
- права на здравствену заштиту;
- права на образовање;
- права на социјалну и породичноправну заштиту.

У оквиру ове четири групе основних права детета биће разматрано поступање органа јавне власти, других правних и физичких лица у областима посебних права детета и то права на заштиту од насиља, права детета страних држављана, односно детета без држављанства без пратње, право на живот у породици и одржавање личних односа са члановима породице, подршка детету и породици, одвајање детета од родитеља, усвојење, право детета на алтернативно старање (смештеног ван породице), право на учешће детета у доношењу одлука које се тичу његовог здравља, право детета на информацију о његовом здрављу, право на мишљење о предузимању здравствене мере, право детета на самостални пристанак на медицинску меру, право детета на поверљивост података о здрављу и приватност, права детета смештеног у болничку установу ради лечења, право детета на животни стандард, право на социјалну заштиту и приступ услугама социјалне заштите, уважавање мишљења детета у систему социјалне заштите.

У овом извештају је представљено и поштовање других права посебних група деце као на пример, права детета избеглице, мигранта и детета које ужива међународну заштиту, права детета припадника националне мањине, права детета укљученог у живот и рад на улици, права детета на раду и заштита од искоришћавања, права детета са сметњама у развоју и инвалидитетом, права детета са сметњама у развоју и инвалидитетом у домском смештају, права детета у сукобу са законом, посебна права детета извршиоца кривичног дела и сл.

Примену Конвенције о правима детета прати Комитет за права детета УН који даје препоруке и опште коментаре којима ближе тумачи садржину појединих норми или групе норми, и тиме пружа помоћ у препознавању проблема и примени Конвенције. Комитет је дао више општих коментара, попут: Циљеви образовања (Општи коментар 1); Улога независних институција за људска права (Општи коментар 2); ХИВ/СИДА и права детета (Општи коментар 3); Здравље адолесцената (Општи коментар 4); Опште мере за спровођење Конвенције (Општи коментар 5); Третман непратене или раздојене деце ван државе порекла (Општи коментар 6); Спровођење права детета у раном детињству (Општи коментар 7); Заштита од телесног кажњавања и осталих окрутних или понижавајућих облика кажњавања (Општи коментар 8); Права деце са инвалидитетом (Општи коментар 9); Право детета да буде саслушано (Општи

коментар 12); Право детета на слободу од свих облика насиља (Општи коментар 13); Права детета да се приоритетно у обзир узима његов/њен најбољи интерес (Општи коментар 14); Право детета на уживање највишег здравственог стандарда (Општи коментар 15); О државним обавезама у вези са утицајем пословног сектора на права детета (Општи коментар 16); Право детета на одмор, разоноду, игру, рекреативне активности, културни живот и уметност (Општи коментар 17); О штетним праксама (Заједнички општа препорука бр. 31 Комитета о елиминацији дискриминације жена/општи коментар бр. 18 Комитета за права детета); О јавном буџетирању за остваривање дечијих права (Општи коментар 19); О спровођењу права детета током адолесценције (Општи коментар 20); О правима деце у уличној ситуацији-деце улице (Општи коментар 21); О општим принципима који се тичу људских права деце у контексту међународних миграција (Заједнички општи коментар бр. 3 Комитета о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица и општи коментар 22 Комитета за права детета); О обавезама држава у погледу људских права деце у контексту међународних миграција у земљама порекла, транзита, одредишта и повратка (Заједнички општи коментар бр. 4 Комитета о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица и бр. 23 Комитета за права детета); О правима детета у систему правосуђа (Општи коментар 24); О правима детета у дигиталном окружењу (Општи коментар 25).¹⁵

! Општи коментар број 2 Комитета за права детета се односи на Улогу независних институција за људска права у унапређењу и заштити права детета. У овом коментару је, између осталог, наведено да је став Комитета да свака страна уговорница треба да има независну институцију за људска права која је одговорна за унапређење и заштиту права детета. Та институција треба да самостално и независно прати, унапређује и штити права детета, да унапређење и заштита права детета буде „у главним токовима активности“ и да све институције за људска права које постоје у држави блиско сарађују у том циљу.

! Последњи, Општи коментар број 25 – Права детета у дигиталном окружењу који је Комитет за права детета Уједињених нација издао марта 2021. године, се у интегралном облику налази у Прилогу овог извештаја.

У складу са чланом 44. Конвенције државе чланице се обавезују да Комитету за права детета, периодично, на разматрање, подносе извештаје о начину њене примене и поштовању загарантованих права детета, као и о напретку оствареном у одређеном временском периоду. Република Србија је до сада два пута подносила Комитету за права детета УН извештаје о спровођењу Конвенције о правима детета у Републици Србији – 2007. и 2015. године. Након разматрања извештаја држави су упућене и

¹⁵ Коментари Комитета за права детета доступни на интернет страници: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

одређене препоруке и запажања Комитета која се односе на спровођење Конвенције¹⁶. Препоруке и запажања Комитета за права детета се односе на одређену област права детета, и у њима се позивају надлежне институције и организације да предузму мере и активности како би се остварио напредак у остваривању одређеног права детета. Закључна запажања и препоруке Комитета за права детета дата су у деловима овог извештаја који се односе на одговарајуће области.

Поред Конвенције о правима детета, од значаја су и друге конвенције полут: Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације¹⁷; Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима¹⁸; Међународни пакт о грађанским и политичким правима¹⁹; Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена²⁰; Конвенција против мучења и других окрутних, нечовечних и понижавајућих поступака или кажњавања²¹; Конвенција о правима особа са инвалидитетом²²; Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала²³; Протокол Уједињених нација за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људима, посебно женама и децом, као допуна Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала²⁴; Конвенције о заштити деце и сарадњи у области међународног усвојења²⁵ (усвојене под окриљем Хашке конференције међународног приватног права); Конвенције Међународне организације рада, посебно број 138, 182 и 183²⁶.

Од значаја су и *Циљеви одрживог развоја Агенде 2030*²⁷ који се односе на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости. Постоји 17 главних циљева, а у оквиру њих 169 потциљева, који су готово једнако важни за припаднике свих генерација. Деца имају право да непосредно учествују у постизању потциљева, ради остваривања својих права док су деца, али и ради припреме за преузимање сложенијих одговорности кад буду одрасла. Агенда 2030. је документ који се односи на глобалну развојну агенду за наредни период, у коме се од држава потписница (Република Србија је једна од потписница) очекује да мобилишу све ресурсе како би искорениле сиромаштво, бориле се против неједнакости и нашле одговоре на климатске промене. Циљеви одрживог развоја обухватају бројне друштвене потребе укључујући смањење сиромаштва, одговарајући животни стандард, заштиту од дискриминације, занемаривања и насиља, неопходну подршку за развој, здравље, образовање, социјалну заштиту и здраву животну средину и заједнице отпорне на климатске промене.

¹⁶ Закључна запажања о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије Комитета за права детета, фебруар 2017, доступно на интернет страници: <http://cadecp.org/komitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezi-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvestajem/>

¹⁷ „Службени лист СФРЈ”, број 31/67

¹⁸ „Службени лист СФРЈ”, број 7/71

¹⁹ „Службени лист СФРЈ”, број 7/71

²⁰ „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 11/811

²¹ „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 9/91

²² „Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 42/09

²³ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 6/01

²⁴ „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 6/01

²⁵ „Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 12/13

²⁶ „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 14/82, „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 2/03,

„Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 1/10

²⁷ The Sustainable Development Goals. The United Nations, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

*Декларација о улози тела за равноправност - Агенде за одрживи развој 2030*²⁸ Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ) указује да су равноправност и недискриминација дубоко уграђени у Агенду за одрживи развој 2030 и Циљеве одрживог развоја, што значи да овакав оквир политике одрживог развоја следи двоструки приступ једнакости, кроз мапирање људи који су искусили неједнакост, смањење неједнакости и интегрисање њене перспективе у циљеве о: смањењу сиромаштва, здравом животу, инклузивном образовању, пуном запошљавању, сигурним и одрживим насељима, приступу правди и подацима о једнакости. Одрживи развој не може бити постигнут без шире и дубље посвећености влада на промоцији равноправности. На међународном, европском и националном нивоу у погледу напретка у спровођењу Агенде 2030, потребно је признање и подршка улози националних тела за равноправност која треба да буду укључена у имплементацију и промоцију циљева одрживог развоја. Мандат који имају тела за равноправност их ставља у кључни положај у погледу доприноса успешном спровођењу Агенде 2030 и циљева одрживог развоја, кроз: спровођење закона о једнаком третману, правну подршку дискриминисанима, истраживања о једнакости, различитости и дискриминацији, комуникацију о питањима равноправности, савете о политици и препоруке о питањима равноправности, прикупљање податка о равноправности и подршку доброј пракси послодавцима, пружаоцима услуга и креаторима политика.

Тела за равноправност би требало подржати у преношењу искустава и стручности на националном и међународном нивоу, приликом планирања и спровођења Агенде 2030, омогућавајући им значајно учешће у структурама и процесима дијалога са заинтересованим странама, планирање, координацију и сагледавање примене Агенде 2030 и циљева одрживог развоја, допринос акцијом планирању за њихово спровођење, укључујући циљне акције за остваривање једнакости, давање савета о политици једнакости релевантним органима одговорним за њихову примену, пружање техничке помоћи у постизању једнакости, допринос унапређењу прикупљања и анализе података, као и припреми, подношењу и разматрању националних алтернативних извештаја о напретку постигнутом у њиховој примени.

Регионални уговори који су од посебног значаја за Републику Србију су: *Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода*²⁹; *Европска социјална повеља*³⁰; и *Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања*³¹.

Савет Европе је донео *Стратегију о првима детета 2016 – 2021, Дечија људска права*³² која се, као и Конвенција УН о правима детета, заснива на четири општа

²⁸ Декларација о улози тела за равноправност - Агенде за одрживи развој 2030, Европска мрежа тела за равноправност, 2019. година, доступно на интернет страници: <http://equineteurope.org/2019/07/09/declaration-on-the-role-of-equality-bodies-2030-agenda-for-sustainable-development/>

²⁹ „Службени лист СЦГ - Међународни уговори”, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 - испр. и „Службени гласник РС - Међународни уговори”, бр. 12/10 и 10/15

³⁰ „Службени гласник РС - Међународни уговори”, број 42/09

³¹ „Службени гласник РС - Међународни уговори”, број 1/10

³² Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021), Children's human rights, Council of Europe, доступно на интернет страници: <https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/7207-council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2016-2021.html>

принципа (недискриминација, најбољи интерес детета, право на живот, опстанак и развој и право да се глас деце чује). У овој стратегији су као изазови наведени:

- ✚ борба против сиромаштва, неједнакости и искључивања јер су деца у односу на остатак популације, најугроженија када је у питању сиромаштво. Такође, наглашено је да свака криза највише утиче на децу у прилог чему говори и чињеница да је у Мониторинг извештају УНИЦЕФ-а у којем је праћено стање у 32 земље државе чланице Савета Европе, у чак 20 земаља сиромаштво деце порасло док се само у 12 земаља смањило³³. Према подацима Еуростата, деца су старосна група која је у највећем ризику од сиромаштва и социјалне искључености;

- ✚ борба против насиља према деци, пре свега имајући у виду да насиље над децом компромитује њихов социјални, емотивни и ментални развој и спречава остваривање осталих права детета;

- ✚ прилагођавање правосудних система који у Европи будући да се према подацима право деце да се њихов глас чује не остварује увек у пракси, као и права да буду информисана, заштићена и да не буду дискриминисана;

- ✚ пружање подршке у решавању проблема са којима се суочавају породице и родитељи, имајући у виду да је породица основна ћелија друштва и природно окружење за дете;

- ✚ расизам, говор мржње и радикализација;

- ✚ одрастање у дигиталном свету, што је неминовност и природно је окружење садашњих генерација, али може представљати и опасност за децу;

- ✚ миграције: деца која се стално селе, као и она на које миграције утичу, спадају у једну од друштвених група које су у највећем ризику од дискриминације. У неким земљама овој деци се ограничава приступ правди, образовању, социјалној и здравственој заштити, док се деца без пратње суочавају са још већим изазовима.

У Стратегији о правима детета Савета Европе су као приоритетне области препознате:

- ✚ Једнаке могућности за сву децу путем гарантовања социјалних права детета и борбе против дискриминације;
- ✚ Партиципација за свако дете путем промовисања права детета да буде активни учесник, укључивањем деце и јачањем њихове партиципације током школовања;
- ✚ Осигурање живота без насиља, промоцијом интегрисаног приступа заштити од насиља, борбом против сексуалне експлоатације и сексуалне злоупотребе, искорењивањем телесног кажњавања и заштитом деце од насиља;
- ✚ Прилагођавања правосудног система детету промовисањем правосуђа прилагођеног потребама детета, заштитом од пишавања слободе и заштитом права детета у породици;
- ✚ Права детета у дигиталном окружењу кроз заштиту и дигитално окружење прилагођено деци.

³³ UNICEF Office of Research (2014). *Children of the Recession: The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries*. Innocent Report Card 12, доступно на интернет страници: <https://www.unicef-irc.org/publications/133-children-of-the-recession-the-impact-of-the-economic-crisis-on-child-well-being-in.html>

Марта 2021. године Европска комисија је донела *Стратегију Европске уније о правима детета*³⁴. Општи циљ ове стратегије је изградња најбољег могућег живота за децу у Европској унији и широм света. Дечја права су саставни део људских права, па зато заштита и унапређење дечјих права спада у основне приоритете Европске уније и на локалном и на глобалном нивоу. Деца у ЕУ никада до сада нису уживала овај ниво заштите који имају данас, али се остварени напредак стално мора унапређивати, наведено је у тексту стратегије. Пандемија Ковид19 је погоршала ситуацију и оголила већ постојеће проблеме и неједнакости, али је истовремено довела и до отварања нових проблема и нових изазова. Усвајањем ове стратегије за заштиту права деце, Европска комисија се обавезала да заштиту дечијих права постави као приоритет, у ком циљу је осмишљена серија циљаних активности у шест тематских области. У свакој тематској области дефинисан је по један приоритет акција за наредни период, узимајући у обзир посебне потребе одређених група деце, укључујући и децу из друштвених група које су у већем ризику од вишеструке дискриминације.

Стратегија о правима детета Европске уније развијена је за децу и заједно са децом. У припреми стратегије узета су у обзир мишљења и предлози више од 10.000 деце која су учествовала и у припреми њима прилагођене верзије стратегије, што обележава ново поглавље и важан корак према истинском учешћу деце у поступцима доношења одлука.

Области деловања Стратегије о правима детета Европске уније су:

- ✚ Учешће у политичком и демократском животу, што подразумева оснаживање деце да буду активни грађани и чланови демократских друштава;
- ✚ Друштвено-економска укљученост, здравље и образовање - борба против сиромаштва деце и развој друштава прилагођених деци, здравствени и образовни системи прилагођене деци, што укључује: сузбијање сиромаштва деце и подстицање једнаких могућности, осигурање права на здравствену заштиту за сву децу и изградњу инклузивног и квалитетног образовања;
- ✚ Сузбијање насиља над децом и осигурање заштите деце;
- ✚ Правосуђе прилагођено деци поштовањем права и потреба деце;
- ✚ Изградња дигиталног, информационог друштва које подразумева да се деца могу сигурно сналазити у дигиталном окружењу и искористити његове могућности;
- ✚ Глобална димензија Стратегије обухвата подршку, заштиту и оснаживање деце у читавом свету, посебно током криза и сукоба;
- ✚ Укључивање перспективе детета у све мере што обухвата и одређивање средстава ЕУ-а за спровођењу стратегије.

За све области деловања су предвиђене различите активности које ће предузимати Европска комисија, а дате су и препоруке државама чланицама да предузму одговарајуће мере.

³⁴ *EU Strategy on the Rights of the child*, European Commission, 2021, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en

Илустрација из верзије Стратегије прилагођене деци

Из Стратегије:

„Сви смо одговорни да слушамо децу и да делујемо одмах.“

„Добро учињено је боље него добро речено.“

Акциони план за остваривање Европског стуба социјалних права³⁵ донет је у циљу таргетираног спровођења Европског стуба социјалних права (Европски парламент, 2017)³⁶. Европски стуб социјалних права се састоји од 20 принципа који воде ка снажној социјалној Европи, структурираних око три поглавља: једнаке могућности и приступ тржишту рада; поштени услови рада; социјална заштита и инклузија. У светлу дугорочних трансформација тржишта рада, економије обликоване климатским променама, дигитализацијом, глобализацијом и демографским трендовима, као и непосредним променама до којих је довела пандемија Ковид-19 у вези са пословима, образовањем, економијом, системом социјалне заштите и друштвеним животом Европски стуб социјалних права је ажуриран доношењем овог акционог плана. Један од прокламованих принципа се односи директно на децу (Брига о деци и подршка), који подразумева да деца имају право на квалитетно рано образовање, негу и заштиту од сиромаштва, а деца из угрожених група имају право на мере за унапређење једнаких могућности. И други принципи се односе и на децу, попут принципа: образовање, обука и доживотно учење, Родна равноправност, Једнаке могућности за све, Активна подршка запошљавању, Зараде, Равнотежа између приватног и пословног живота, Здравствена заштита, Социјална заштита, Инклузија особа са инвалидитетом, Приступ неопходним услугама, Становање и подршка лицима која су остала без свог дома и др.

Од посебног значаја за остваривање равноправности у пракси појединих европских земаља су и одлуке Европског суда за људска права. Повереник већ више година прати праксу Европског суда за људска права у области дискриминације и повреде члана 14. Европске конвенције. У наставку неколико примера из праксе овог суда.

³⁵ *The European Pillar of Social Rights Action Plan*, European Commission, 2021, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_821

³⁶ Европски стуб социјалних права, Европска комисија, 16. новембар 2017. (*European Pillar of Social Rights*, European Commission, 16 November 2017) доступан на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

У предмету *Оршуи и други против Хрватске* (представка бр. 15766/03, пресуда од 16. марта 2010. године) Европски суд је ценио повремено распоређивање подносилаца представке у одељења која су похађала искључиво деца ромског порекла током њиховог основног образовања уз образложење да недовољно владају хрватским језиком. Суд је приметио да привремено распоређивање деце у посебна одељења јер недовољно владају језиком на којем се настава одржава није аутоматски противно члану 14. Међутим, Роми су током историје постали посебна врста социјално угрожене мањине те им је потребна посебна заштита. Суд је сматрао да чак и да није постојала никаква дискриминаторна намера, због чињенице да је мера о којој је реч примењена искључиво у односу на припаднике једне етничке групе, у комбинацији с наводним противљењем родитеља остале деце распоређивању ромске деце у мешовита одељења, држава мора да пружи одговор којим би доказала да је пракса о којој је реч била објективно оправдана. С обзиром на то да нису постојала одговарајућа јемства којима би се могло обезбедити постизање и очување разумног односа сразмерности између примењених средстава и легитимног циља којем се наводно тежило, Суд је закључио да за распоређивање подносилаца представке у одељења која су похађала искључиво ромска деца није постојало објективно и разумно оправдање те да је прекршен члан 14, заједно са чланом 2 Протокола бр. 1 (право на образовање). Суд је такође утврдио повреду члана 6.

У предмету *Леонов против Русије* (представка бр. 77180/11, пресуда од 10. априла 2018. године), Европски суд је ценио легитимност мотива за додељивање детета једном од родитеља након развода. Након што је супруга 2009. године напустила подносиоца представке, оба некадашња супружника су у поступку пред судом тражила да им припадне старатељство над дететом, а суд је донео привремену меру да током трајања судског спора дете борави код мајке и да подносилац представке не остварује контакт са дететом. Анализирајући овај случај, Европски суд је утврдио да руски закон не прави разлику између полова, те да и мушкарац и жена могу да добију старатељство над својим дететом (без обзира на његов узраст). Како је Европски суд указао, домаћи судови морају проценити све релевантне околности и способности оба родитеља како би пронашли прикладно решење које ће бити у најбољем интересу детета. Подносилац представке је, међутим, тврдио да су одлуке домаћих судова биле засноване на општој претпоставци која преовладава у Русији, а према којој је у интересу деце до одређеног узраста да живе са мајком, а не са оцем. Европски суд је стао на становиште да је у конкретном случају одлука о додељивању старатељства над дететом мајци заснована на процени најбољих интереса детета, а не на општој претпоставци да дете треба да живи са мајком, јер је дете дуго времена живело са мајком, те да би због свог узраста и дужине боравка код мајке, промена начина живота негативно утицала на његово здравствено стање. Европски суд у овом предмету није утврдио повреду члана 8. (право на поштовање приватног и породичног живота) односно члана 14. Европске конвенције.

Подносиоци представке у предмету *Стоиан против Румуније* (представка бр. 289/14, пресуда од 25. јуна 2019. године) су младић са квадриплегијом и његова самохрана мајка јер две школе које је младић похађао нису биле приступачне особама које за кретање користе колица, а наставни план и метод испитивања нису били прилагођени подносиоцу представке коме нису биле доступне ни неопходне терапије. Према мишљењу Европског суда, у случају одсуства приступачности, власти имају обавезу разумног прилагођавања од момента подношења таквог захтева, међутим ова обавеза не може наметати властима несразмеран или непотребан терет. Европски суд је указао да је важно да подносилац представке никада није био у потпуности лишен образовања, јер је наставио да похађа школу, оцењиван је за свој рад и наставио је да напредује путем школског програма. Када су подносиоци представке указали на одсуство приступачности и разумног прилагођавања у школама, домаћи судови су локалним властима наредили да по том питању предузму конкретне мере. Европски суд је приметио и потешкоће са којима се Румунија сусрела у проналажењу адекватног личног пратиоца подносиоцу представке, али и указао да је неке од ових потешкоћа изазвала подносиатеља представке, инсистирајући да лични пратиоци обављају задатке који су неспојиви са њиховим описом посла. Европски суд је закључио да румунске власти нису биле пасивне по питању потреба подносиоца представке, већ су усмеравале ресурсе у школе које је похађао како би се тим потребама одговорило. Указавши да су домаће власти испуниле своју обавезу разумног прилагођавања „без наметања несразмерног или непотребног терета“, те да су испоштовале своје обавезе, суд је навео да у овом случају нису прекршене одредбе конвенције.

У предмету *Беизарас и Левицкас против Литваније* (представка бр. 41288/15, пресуда од 14. јануара 2020.) подносилац представке је на фејсбук страници објавио слику на којој се љуби са другим подносиоцем представке, објављујући на тај начин да су у вези. Слика је постала вирална и добила је велики број лајкова и више од 800 коментара. Највећи број коментара је подстицао мржњу, нетрпељивост и насиље према ЛГБТ особама, а поједини коментари су садржавали и директне претње подносиоцима представке („Ови педери су ми сјebали ручак. Да могу, све би их побио“, „На ломачу са овим педерима“, „Сатано, дозволи ми да им олупам главе о зид“ итд). Окружни јавни тужилац је донео одлуку да не предузме предистражне радње овим поводом јер је сматрао да није било „системског подстицања мржње или насиља према подносиоцима представке“, да су аутори објављених коментара „изражавали своја мишљења“ и да нису подстицали мржњу или насиље према појединцима на основу њихове сексуалне оријентације. Европски суд је узимајући у обзир све чињенице утврдио да су подносиоци представке доказали да је њихова сексуална оријентације играла улогу у начину на који су према њима поступали државни органи и навео да је објављивање коментара који позива на мржњу и нетрпељивост, а нарочито уколико је наведено „да би такве особе требале бити убијене“, довољно да се случај схвати озбиљно, чему у прилог говори и чињеница да је фотографија добила више од 800 коментара. Суд је одбацио аргумент Литваније да су коментари на друштвеној мрежи Фејсбук мање опасни од коментара на

интернет веб порталима. Европски суд је утврдио да су коментари мржње, укључујући неприкривене позиве на насиље, упућени против подносилаца представки и хомосексуалне заједнице уопште, подстакнути ставовима према тој заједници, као и да је управо такво дискриминаторно стање духа било разлог пропуста државних органа да изврше своју обавезу и да на ефикасан начин истраже да ли коментари у вези са сексуалном оријентацијом подносилаца представке представљају позив на мржњу и насиље. Европски Суд је навео да Литванија није пружила никакво оправдање које би показало да је поступање било у складу са стандардима Конвенције и утврдио да је у овом случају дошло до повреде члана 14, у вези са чланом 8. и повреде члана 13. Конвенције.

Предмет *Толчић-Росенберг против Хрватске* (представка бр. 19391/11, пресуда од 14. новембра 2013. године) се односио на samozапослену мајку која је усвојила дете од три године и чији је захтев за плаћено породилско одсуство одбијен јер, по домаћем праву, samozапослене биолошке мајке имају право на плаћено породилско одсуство само док дете не напуни годину дана те се према усвојитељкама има поступати на исти начин. Суд је сматрао да су домаћи органи меродавно право применили на исувише формалан и нефлексибилан начин када су протумачили да по њему усвојитељке имају право на породилско одсуство само док дете не напуни годину дана. Суд је констатовао да не може да утврди ниједно објективно и разумно оправдање за разлику у поступању према подносиоцима представке засновану на њеном статусу усвојитељке приликом одобравања њеног права на породилско одсуство након усвојења детета, те је закључио да је прекршен члан 14, у вези са чланом 8.

Предмет *Ваврицка и остали против Чешке* (представка бр. 47621/13, пресуда од 8. априла 2021. године) се односио на обавезну вакцинацију деце и одбацивање тужбе родитеља о кршењу њихових родитељских права због непоштовања законске обавезе вакцинације. Породице из Чешке су се жалиле Европском суду за људска права на одлуке националних судова којима је упис деце у припремни разред за основну школу био условљен вакцинацијом или су биле новчано кажњене јер су одбиле да вакцинишу своју децу против дечијих болести. Према чешком закону, деца морају да буду вакцинисана против девет опште познатих болести, као што су полиомијелитис (дечија парализа), хепатитис Б, тетанус, богиње, велики кашаљ, осим у случају медицински оправданих разлога. Суд је утврдио да су мере на које су жалили тужитељи, а које су процењене у националном контексту, уравнотежене с циљевима државе који се односе на заштиту од болести које представљају велико угрожавање људског здравља. Суд је констатовао да су чешке власти спроводиле политику „леgitимних циљева заштите здравља као и права, наводећи да вакцинација штити и оне који примају вакцину и оне који не могу да буду вакцинисани из медицинских разлога” и зависе од колективног имунитета. Новчана казна изречена подносиоцима тужбе није била претерана, а одбијање уписа деце у припремни разред за основну школу је више превентивна, а мање казнена мера.

Национални правни оквир

Република Србија је протеклих година изградила адекватан антидискриминациони оквир. Разумевајући важност поштовања људских права и поштовања принципа равноправности, ратификовани су најважнији универзални и регионални споразуми у области људских права и забране дискриминације.

Успостављен је целовит и кохерентан систем правне заштите од дискриминације, који обухвата механизме грађанскоправне, кривичноправне и прекршајно правне заштите, у коме важно место припада и Поверенику.

Уставом Републике Србије³⁷, члан 21, прописано је да су пред Уставом и законом сви једнаки, да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације, да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Поред тога, Уставом је прописано да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.

Чланом 63. Устава уређена је слобода одлучивања о рађању тако да свако има право да слободно одлучи о рађању деце, а Република Србија подстиче родитеље да се одлуче на рађање деце и помаже им у томе.

Права детета регулисана су чланом 64, којим је уређено да деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости, да свако дете има право на лично име, упис у матичну књигу рођених, право да сазна своје порекло и право да очува свој идентитет. Овим чланом је такође прописано да су деца заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребљавања. Деца рођена изван брака имају једнака права као деца рођена у браку, а права детета и њихова заштита уређују се законом.

Уставом је прописано и да родитељи имају право и дужност да издржавају, васпитавају и образују своју децу, и да су у томе су равноправни (члан 65). Сва или поједина права могу једном или обома родитељима бити одузета или ограничена само одлуком суда, ако је то у најбољем интересу детета, у складу са законом.

Посебна заштита породице, мајке, самохраног родитеља и детета прописана је чланом 66. Устава. Породица, мајка, самохрани родитељ и дете у Републици Србији уживају посебну заштиту, у складу са законом. Мајци се пружа посебна подршка и заштита пре и после порођаја, а посебна заштита пружа се деци о којој се родитељи не старају и деци која су ометена у психичком или физичком развоју. Деца млађа од 15 година не могу бити запослена нити, ако су млађа од 18 година, могу да раде на пословима штетним по њихово здравље или морал.

³⁷ „Службени гласник РС”, број 98/06

Родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима (члан 43. Устава). Уставни суд може забранити верску заједницу само ако њено деловање угрожава право на живот, право на психичко и физичко здравље, права деце, право на лични и породични интегритет, право на имовину, јавну безбедност и јавни ред или ако изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост (члан 44. Устава).

Здравствена заштита прописана је чланом 68. тако да свако има право на заштиту свог физичког и психичког здравља, а деца, труднице, мајке током породичног одсуства, самохрани родитељи са децом до седме године и стари остварују здравствену заштиту из јавних прихода, ако је не остварују на други начин, у складу са законом.

Право на образовање прописано је чланом 71. према коме свако има право на образовање. Основно образовање је обавезно и бесплатно, а средње образовање је бесплатно. Сви грађани имају, под једнаким условима, приступ високошколском образовању. Република Србија омогућује успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом.

Уставна забрана дискриминације ближе је разрађена Законом о забрани дискриминације³⁸, који на детаљан начин уређује општу забрану дискриминације, облике и случајеве дискриминације, као и поступак заштите од дискриминације и који је у највећој мери хармонизован са прописима Европске уније који уређује ову област. Овим законом је, као тежак облик дискриминације, предвиђено и изазивање и подстицање неравноправности, мржње и нетрпељивости по основу националне, расне или верске припадности, језика, политичког опредељења, пола, родног идентитета, сексуалне оријентације, инвалидитета и старосног доба.

Чланом 19. Закона прописано је да свако има право на предшколско, основно, средње и високо образовање и стручно оспособљавање под једнаким условима, у складу са законом, да је забрањено лицу или групи лица на основу њиховог личног својства, отежати или онемогућити упис у васпитно-образовну установу, или искључити их из ових установа, отежати или ускратити могућност праћења наставе и учешћа у другим васпитним, односно образовним активностима, разврставати ученике по личном својству, злостављати их и на други начин неоправдано правити разлику и неједнако поступати према њима. Такође је забрањена дискриминација васпитних и образованих установа које обављају делатност у складу са законом и другим прописом, као и лица која користе или су користили услуге ових установа у складу са законом.

Као посебан случај дискриминације, чланом 22. Закона о забрани дискриминације уређена је дискриминација деце тако да свако дете, односно малолетник има једнака права и заштиту у породици, друштву и држави, без обзира на његова или лична својства родитеља, старатеља и чланова породице. Забрањено је дискриминисати дете, односно малолетника према здравственом стању, инвалидитету, сексуалној оријентацији, родном идентитету, полним карактеристикама, етничком пореклу, националној припадности, брачном, односно ванбрачном рођењу, јавно позивање на давање предности деци једног пола у односу

³⁸ „Службени гласник РС”, број 22/09

на децу другог пола, као и прављење разлике према здравственом стању, имовном стању, професији и другим обележјима друштвеног положаја, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, односно старатеља и чланова породице.

Законом о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом³⁹ између осталог предвиђена је забрана дискриминације због инвалидитета на свим нивоима васпитања и образовања (члан 18) која обухвата:

- ✚ ускраћивање пријема детета предшколског узраста, ученика, односно студента са инвалидитетом у васпитну односно образовну установу која одговара његовом претходно стеченом знању, односно образовним могућностима;
- ✚ искључење из васпитне, односно образовне установе коју већ похађа дете предшколског узраста, ученик, односно студент са инвалидитетом из разлога у вези са његовим инвалидитетом;
- ✚ постављање неинвалидности као посебног услова за пријем у васпитну односно образовну установу, укључујући подношење уверења о здравственом стању и претходну проверу психофизичких способности, осим ако је тај услов утврђен у складу са прописима којима се уређује област образовања.

Дискриминацијом у образовању због инвалидитета, у складу са чланом 19. овог закона, не сматра се:

- ✚ провера посебних склоности деце предшколског узраста, ученика и студената, односно кандидата за упис у васпитну односно образовну установу према одређеном наставном предмету или групи предмета, њихових уметничких склоности или облика посебне даровитости;
- ✚ организација посебних облика наставе, односно васпитања за ученике, односно децу предшколског узраста, који због недовољних интелектуалних способности не могу да прате редовне наставне садржаје, као и упућивање ученика, односно деце предшколског узраста у те облике наставе, односно васпитања, ако се уписивање врши на основу акта надлежног органа којим је утврђена потреба за таквим обликом образовања ученика, односно детета предшколског узраста.

Као посебно тежак облик дискриминације због инвалидитета закон подразумева узнемиравање, вређање и омаловажавање детета са инвалидитетом предшколског узраста, ученика, односно студента због његовог инвалидитета, када те радње врши васпитач, наставник или друго лице запослено у васпитној, односно образовној установи.

Положај деце је регулисан и другим прописима којима се уређују поједине области друштвених односа од непосредног утицаја на ову популацију, као што су: *Породични закон*⁴⁰, *Закон о социјалној заштити*⁴¹, *Закон о младима*⁴², прописи из области образовања и васпитања, из области здравствене заштите, *Закон о заштити права и слобода националних мањина*⁴³, *Закон о спречавању дискриминације особа са*

³⁹ „Службени гласник РС”, бр. 33/06 и 13/16

⁴⁰ „Службени гласник РС”, бр. 18/05, 72/11-др.закон и 6/15

⁴¹ „Службени гласник РС”, број 24/11

⁴² „Службени гласник РС”, број 50/11

⁴³ „Службени лист СРЈ”, бр. 11/02, „Службени лист СЦГ”, бр. 1/03 – Уставна повеља и „Службени гласник РС”, бр. 72/09 – др. закон, 97/13 – УС и 47/18

инвалидитетом⁴⁴, Закон о спорту⁴⁵, Закон о службеној употреби језика и писма⁴⁶, Закон о употреби знаковног језика⁴⁷, Закон о родној равноправности⁴⁸, Закон о спречавању насиља у породици⁴⁹...

Правни оквир за заштиту деце од дискриминације из појединих прописа ће бити детаљније разрађен у делу извештаја у коме се описује стање у областима у којима се, на основу праксе Повереника и бројних сагледаних извештаја и истраживања, дешавају случајеви дискриминације.

Наведени и други прописи пружају добар правни оквир за спречавање и сузбијање дискриминације у складу са међународним и европским стандардима, што не значи да нема места како даљем унапређивању и допуњавању прописа, тако и скретању пажње на случајеве нарушавања принципа равноправности, како би се пракса унапредила а бројни актери који учествују у остваривању права детета у различитим областима едуковали. С тим у вези у наставку је дат преглед препорука Комитета за права детета у вези са правним оквиром и његовом имплементацијом.

Комитет за права детета је у својим Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају, између осталог, препоручио Републици Србији да:

- ➡ донесе свеобухватни закон о деци и уведе поступак процене утицаја на права детета за све нове законске прописе који се усвајају на националном нивоу;
- ➡ појача своје напоре да обезбеди да се право детета да његов најбољи интерес буде од првенственог значаја на одговарајући начин интегрише и доследно тумачи и примењује у свим законским, управним и судским поступцима и одлукама, као и у свим политикама, програмима и пројектима који су релевантни за децу и имају утицај на децу. У том смислу, држава потписница се подстиче да развија процедуре и критеријуме којима се свим релевантним овлашћеним лицима пружају смернице за одређивање најбољег интереса детета у свакој области и за давање потребне тежине најбољем интересу детета као фактору од примарног значаја;
- ➡ донесе национални законодавни инструмент којим би се обезбедила законска дефиниција појма дете у складу са чланом 1. Конвенције;
- ➡ усвоји доследан оквир јавне политике који ће заменити Национални план акције за децу и служити као основа за делотворно одређивање буџета и праћење одговарајућих јавних политика;
- ➡ обезбеди да се сваки нови план подржи одговарајућим елементима за његову примену, укључујући довољне људске, техничке и финансијске ресурсе, као и да се редовно процењује делотворност његовог спровођења;

⁴⁴ „Службени гласник РС”, бр. 33/06 и 13/16

⁴⁵ „Службени гласник РС”, број 10/16

⁴⁶ „Службени гласник РС”, бр. 45/91, 53/93, 48/94, 101/05 – др. закон, 30/10, 47/18 и 48/18 – исправка

⁴⁷ „Службени гласник РС”, број 38/15

⁴⁸ „Службени гласник РС”, број 52/21

⁴⁹ „Службени гласник РС”, број 94/16

✚ ојача управљање информацијама и системе прикупљања података и на нивоу централних и локалних власти да би се покриле све области Конвенције. Подаци треба да буду класификовани према, између осталог, старости, полу, инвалидитету, географском положају, етничком и националном пореклу и социоекономском пореклу, како би се олакшала анализа стања све деце, а посебно оне у угроженом положају;

✚ ојача улогу Савета за права детета као главног институционалног механизма за координацију на међуминистарском нивоу и да обезбеди да Савет добије потребне људске, техничке и финансијске ресурсе за делотворно функционисање;

✚ подстакне систематски надзор над усвајањем и спровођењем јавних политика и препорука Одбора за права детета Народне скупштине о прописима релевантним за децу;

✚ убрза усвајање прописа о омбудсману за права детета, који би се конкретно бавио правима детета, да обезбеди да то тело има овлашћења да прима, истражује и решава притужбе деце на начин који је примерен деци, и да определи довољне људске, финансијске и техничке ресурсе за рад те службе;

✚ осигура потпуну примену релевантних постојећих закона о забрани дискриминације кроз јачање јавних едукативних кампања које се баве негативним друштвеним ставовима према ромској деци, деци са сметњама у развоју, деци припадницима мањина, избеглицама и деци тражиоцима азила, деци мигрантима, деци која живе и раде на улици, ЛГБТ деци и деци са ХИВ/АИДС...

Република Србија активно сарађује са свим механизмима Уједињених нација за људска права, уговорним телима – комитетима који су успостављени конвенцијама, Саветом за људска права УН у оквиру процеса Универзалног периодичног прегледа (УПР) и специјалним процедурама УН-а, што се између осталог огледа и у редовном извештавању о примени ових механизма. Поступајући по добијеној препоруци али и како би додатно унапредила сарадњу са механизмима УН за људска права Влада Републике Србије је 2014. године образовала Савет за праћење примене препорука механизма Уједињених нација за људска права. Савет у тренутном сазиву има председника - министарка за људска и мањинска права и друштвени дијалог и 11 чланова које именује Влада из реда функционера и државних службеника на положају. У рад Савета су, поред органа извршне власти, укључени и представници Народне скупштине, независних тела, организација цивилног друштва и других релевантних актера. Задаци Савета су да разматра и прати примену препорука које Република Србија добија у процесу Универзалног периодичног прегледа Савета за људска права Уједињених нација и препорука уговорних тела Уједињених нација између којих су и препоруке Комитета за права детета, да предлаже мере за примену добијених препорука, даје мишљења о напретку људских права у извештајном периоду и даје стручна објашњења о стању људских права и резултатима који су остварени применом препорука.

Препоруке Комитета за права детета и њихово спровођење прате се и од стране самих организација цивилног друштва. Тако су у публикацији Центра за права детета⁵⁰ коментарисане препоруке Комитета и сагледаван њихов статус, па је, између осталог, наведено да није урађено довољно у погледу препоруке која се односи на усклађивање законодавства са принципима и одредбама Конвенције, конкретно да држава потписница донесе свеобухватни закон о деци и уведе у поступак процене утицаја на права детета за све нове законске регулативе усвојене на националном нивоу. У овом погледу је формирана радна група за припрему Нацрта закона о правима детета и Заштитнику права детета који је прошао фазу јавне расправе у јуну 2019. године, нацрт овог закона је послат надлежним министарствима и другим институцијама на мишљење, али и даље није усвојен, за шта и не постоји обавеза, већ је могуће у оквиру постојећег механизма обезбедити пуну и прилагођену дечијем узрасту заштиту.

Повереник је у мишљењу на Нацрт закона о правима детета и Заштитнику права детета, између осталог, навео да сматра да Нацрт закона садржи нека добра решења (учешће детета у поступку, СОС телефон и сл), међутим ова решења нису ни довољно, ни добро разрађена. Повереник сматра да је највећи број одредба Нацрта закона декларативног карактера и представљају компилацију одредаба преузетих из ратификованих међународних докумената, при чему нису ни у свим случајевима у потпуности преузете, што намеће питање целисходности оваквог нормирања и може довести до проблема у примени закона. Повереник начелно указује да се из текста Нацрта закона не може видети његова повезаност са другим законима у смислу овлашћења, одговорности, врсте и обима мера, надлежности органа јавне власти. У Нацрту закона прописане су обавезе за органе јавне власти, који нису дефинисани нити је предвиђено које обавезе се односе на које органе јавне власти, што у пракси може довести до неадекватне примене или непримењивања закона, као и сукоба надлежности. Процедуре за спровођење Нацртом закона предвиђених мера нису прописане нити је створен правни основ за доношење подзаконских аката којима ће се уредити начин спровођења предвиђених законских одредби, што такође може у пракси створити забуну, с обзиром да су преузете само неке одредбе из ратификованих међународних докумената које су већ разрађене појединачним законима као што је примера ради Породични закон, закони који се односе на кривични, парнични, управни и друге поступке.

Примера ради чланом 5. Нацрта закона прописано је да мере за остваривање права детета обухватају: између осталог координацију и надзор од стране надлежног органа Републике Србије при чему се не наводи ког надлежног органа. Затим истим чланом су као мере прописане мере подршке надлежних органа за заштиту људских права и права детета, без навођења на које се тачно органе мисли и које су то мере подршке.

Даље, чланом 11. Нацрта закона утврђено да је забрањена непосредна и посредна дискриминација детета или групе деце, њихових родитеља, старатеља, хранитеља, чланова дететове породице и детету блиских лица. Наведена одредба није у складу

⁵⁰ *Стање права детета у Републици Србији 2019. године*, Центар за права детета, 2019. година, доступно на интернет страници: http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2019/11/stanje-prava-deteta-u-republici-srbiji-2019-godine_web_final-1.pdf

ни са дефиницијом дискриминације и дискриминаторског поступања, нити са одредбом која је прописна у члану 22. Закона о забрани дискриминације. С тим у вези, Повереник је мишљења да није потребно Нацртом закона нормирати нешто што је већ уређено посебним законом који је *lex specialis* у овој области, посебно имајући у виду да прописивање само два облика дискриминације у члану 11. Нацрта закона, којој деца могу бити изложена, наводи на закључак да деца не уживају заштиту од других облика дискриминације којој такође могу бити изложена, а који су утврђени Законом о забрани дискриминације.

Такође, Нацртом закона је предвиђено установљавање новог независног органа, Заштитника права детета, који ће преузети обављање послова који су у надлежности Заштитника грађана. Уважавајући препоруке Комитета УН за права детета као једног од кључних аргумената за установљавање Заштитника права детета, Повереник истиче да је нејасно са аспекта целисходности зашто се већ постојеће одредбе и надлежности Заштитника грађана у домену заштите права деце у потпуности преписују, уместо да се искористи прилика доношења новог закона за њихово унапређивање и побољшање у смислу заштите права деце. Тако примера ради у погледу делокруга надлежности и овлашћења за поступање по притужбама, овај нови независни орган пружа идентичан степен заштите коју је већ могуће остварити и применом одредаба Закона о заштитнику грађана.

У погледу препоруке која се односи на усвајање оквира политике који ће заменити Национални план акције за децу и служити као основа за ефикасно одређивање буџета и праћење политика, такође није ништа учињено имајући у виду да је претходни акциони план за децу престао да важи 2015. године, и, иако је у априлу 2018. године министар за рад донео решење о формирању радне групе за израду новог Националног акционог плана за децу, радна група још увек није формално започела са радом нити је утврђен обухват овог плана и динамика његове израде.

У вези са препоруком Комитета која се односи на национални законодавни инструмент којим би се обезбедила законска дефиниција појма детета у складу са чланом 1. Конвенције и измена Породичног закона уз уклањање изузетака који омогућавају брак за млађе од 18 година, у овој публикацији је наведено да је јуна 2018. године формирана радна група за израду Нацрта Закона о изменама и допунама Породичног закона, да се према доступном тексту изузетак који предвиђа могућност склапања брака пре пунолетства уз дозволу суда брише, али да закон још није усвојен.

Једна од препорука из публикације *Стање права детета у Републици Србији 2019. године* се односи на брзо ојачање управљања информацијама и системима прикупљања података и на нивоу централних и локалних власти да би се покриле све области Конвенције. Подаци треба да буду класификовани према, између осталог, старости, полу, инвалидитету, географском положају, етничком и националном пореклу и социо-економском положају, како би се опакшала анализа положаја све деце, а посебно оних из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације. У овој публикацији је наведено да не постоји систематско прикупљање података о деци, већ се за праћење остваривања права детета користе подаци из различитих извора, који често нису упоредиви јер се прикупљају по различитој методологији. Недостатак поузданих и упоредивих података и евиденција отежава креирање делотворних

политика према деци, као и ефикасну међусекторску сарадњу. Постоји ДевИнфо база података намењена за праћење друштвеног развоја која је направљена у сарадњи са Уницефом, као и општинаска ДевИнфо база која пружа велики број података из области образовања, здравља и социјалне заштите на нивоу општина. Ова база се ажурира два пута годишње и садржи 166 социо-економских показатеља разврстаних према полу, старости и другим варијаблама. У вези са препоруком која се односи на осигурање потпуне примене нових прописа који омогућавају директну регистрацију рођења деце чији родитељи немају лична документа и да се покрене поступак утврђивања држављанства деце чији су родитељи без држављанства или чије држављанство није познато, у појединим извештајима се указује да је неопходно системско решење кроз измену законских и подзаконских прописа који би омогућили упис у матичне књиге рођених све деце, па тако и оне чији родитељи немају лична документа.

Такође, и даље не постоји посебна база података а није спроведена ни студија и анализа ефикасности спровођења Конвенције о правима детета и постојећих закона и политика, ради статистичког праћења стања, нити анализа о ефикасности спровођења Конвенције и постојећих закона и политика које садрже релевантне податке о деци са сметњама у развоју.

Правни оквир за заштиту деце од дискриминације успостављен је у складу са међународним стандардима у различитим областима. Међутим у примени прописа неретко постоје проблеми узроковани разним факторима, као што су недовољно развијене компетенције појединих професионалаца да препознају и адекватно реагују у случајевима дискриминације. Тако, примера ради, према истраживању Ужичког центра за права детета⁵¹ већина наставника (80%) право на заштиту од дискриминације погрешно поистовећује са „истим третманом у свим ситуацијама“ или са „толеранцијом и хуманим третманом свих људи/деце“. Наставници поистовећују ситуације дискриминације са сукобима међу децом, или са мерама афирмативне акције (66%). Само више од половине наставника може да препозна тврдње које су стереотипи (51%) или говор мржње (56%).

Повереник годинама у својим редовним годишњим извештајима указује да је потребно:

↓ приступити изради стратешких докумената и акционих планова чије је важење истекло у претходном периоду или тренутно истиче, да нови стратешки документи треба да буду базирани на евалуацији претходно важећих стратегија и уз уважавање тренутног стања и потреба друштвених група на које се односе, као и да је приликом припреме свих стратешких докумената реално дефинисати циљеве и активности, обезбедити изворе финансирања и спровести широк консултативни процес са свим релевантним актерима;

↓ унапредити нормативни оквир за заштиту права детета усаглашавањем са Конвенцијом о правима детета, а посебно у погледу дефинисања појмова и забране

⁵¹Препоруке Комитета за права детета - На пола пута, шта је до сада урађено и шта нам предстоји. Предлози Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији, Центар за права детета, Ужички центар за права детета, Београдски центар за људска права, АСТРА, Центар за социјалну политику, Београд 2019, доступно на интернет страници: <http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Preporuke-Komiteta-za-prava-deteta-Na-pola-puta-%C5%A0ta-je-do-sada-ura%C4%91eno-i-%C5%A1ta-nam-predstoji.pdf>

физичког кажњавања. Донети нови Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања:

↓ на републичком, покрајинском и локалном нивоу предвидети спровођење мера и активности у циљу смањења сиромаштва, подстицања руралног развоја, задржавања и веће укључености младих, веће једнакости при запошљавању без давања предности по било ком основу, као и постизања пуне равноправности грађана и грађанки, нарочито друштвених група које су у већем ризику од дискриминације укључујући и децу и жене који припадају овим групама;

↓ унапређење система социјалне заштите и финансијске подршке породици са децом у циљу побољшања ефикасности и квалитета помоћи ради савладавања социјалних и животних тешкоћа, стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице, као и мера заштите породице са децом и подршке рађању;

↓ посебну пажњу посветити јачању материјалне подршке намењене групама које су у већем ризику од дискриминације и сиромашним групама становништва, унапређењу доступности и разноврсности услуга подршке (дневне услуге у заједници, услуге подршке за самосталан живот, интензивне услуге подршке породици која је у кризи, саветовање и подршка родитеља, подршка породици која се стара о свом детету или одраслом члану породице са сметњама у развоју и др), као и других услуга социјалне заштите. Ојачати контролне механизме и увести праћење и оцену квалитета услуга социјалне заштите;

↓ ојачати све (квантитативне и квалитативне) капацитете центара за социјални рад, као и других установа социјалне заштите како би могли да правовремено одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи;

↓ унапредити функционисање јавних служби у области здравља, просвете, социјалне заштите, друштвене бриге о деци, науке, културе, инспекцијских послова и др, посебно у погледу броја запослених и предузети мере у правцу враћања одговорности руководиоцима јавних служби у управљању и функционисању ових служби, а у циљу омогућавања остваривања свих права грађана у пуном обиму и разумном року;

↓ интензивирати рад на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима;

↓ радити на унапређивању координисаног и ефикасног деловања свих институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља уз развој сервиса за подршку жртвама насиља као и деци сведоцима насиља.

По више препорука Повереника је поступљено, па су тако, примера ради, донети поједини стратешки документи као и правилници о ближим критеријумима за препознавање дискриминације у установама образовања и васпитања и поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређења угледа, части или достојанства личности, извршена су усаглашавања прописа који се односе на уџбенике и других прописа из области образовања, проширена је листа лекова/помагала који се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања, дати су подстицаји за младе и жене у пољопривреди и руралном развоју, обезбеђује се приступачност бирачких места и изборног материјала за особе са инвалидитетом и др.

ДЕМОГРАФСКА СИТУАЦИЈА И МЕРЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Демографска ситуација у свету

Демографско старење становништва је једна од карактеристика савременог друштва која је присутна широм света, а пре свега у Европи. Демографско старење представља промене старосне структуре становништва, односно повећање удела средовечног и старијег становништва и истовремено смањење удела младих у укупном становништву. Тај процес се огледа и кроз повећање просечне старости становништва. Старење становништва је у највећој мери условљено смањењем фертилитета односно броја живорођења, док промене смртности становништва по старости, као и миграције могу утицати на убрзање или успоравање демографског старења.

О демографском старењу становништва се све више говори, превасходно имајући у виду импликације које овакво стање има на укупан развој сваке земље, али и неопходност проналажења начина за задовољење потреба старијих грађана. Процес даљег демографског старења ће се очигледно наставити, како показују статистичка предвиђања и анализе, што условљава потребу креирања и спровођења одговарајућих мера државне политике у различитим областима и на свим нивоима, нарочито водећи рачуна о убрзаним променама у свим областима друштвеног живота.

Према подацима Уједињених нација, 2000. године је број особа старијих од 60 година премашио број деце узраста до пет година, а процена је да ће 2050. године број старијих од 60 година премашити број деце до 15 година старости. То стање у великој мери утиче на појединце, породице, заједнице и друштво у целини и узрокује потребе за нарастајућим специфичним социјалним, здравственим и економским политикама. Демографска ситуација је у целом свету довела до укупне промене слике становништва, а самим тим су постављени извесни захтеви пред економију и системе пре свега социјалне и здравствене заштите, које је потребно прилагодити повећаном броју старијих особа у друштву, нарочито имајући у виду негативан природни прираштај, продужење животног и радног века, екстремно увећање градског у односу на сеоско становништво, брз технички и технолошки напредак...

Да би једно друштво имало одржив демографски развој, број живорођених и умрлих у дужем временском периоду треба да буде изједначен и тек тада говоримо о простој замени генерација у друштву. И док се у неким деловима света бележи константан пораст броја становника, у европским државама је у протеклим годинама изражен пад. Већина европских држава има негативан природни прираштај, ниску стопу фертилитета и старо становништво.

Европски парламент је још 1984. године усвојио Резолуцију бр. С127/78 којом позива на разматрање мера за борбу против опадања становништва, заједничног за све државе чланице.⁵² Многе државе су демографске проблеме поставиле као стратешки циљ, кроз системску регулативу и институције. Повећању фертилитета се тежи доношењем позитивних мера које су подстицај паровима у репродуктивној фази да

⁵² Извор: *Популациона политика у земљама региона и Норвешкој*, Библиотека Народне скупштине Републике Србије, 2017, Бр. 29/ИП, доступно на интернет страници: <http://www.parlament.rs/narodna-skupstina-organizacija-i-strucna-sluzba/biblioteka-narodne-skupstine-10-1506.html?offset=5>

стварају потомство. Успешни европски модели се заснивају на четири начела: 1) подршка је загарантована свим родитељима без обзира на брачни и радни статус: брачна заједница, кохабитација, самохрани родитељ, запослени, незапослени и студенти; 2) родитељи и деца добијају накнаде током целог одрастања; 3) услуге попут јаслица, вртића и образовања су јефтине, негде и бесплатне а и равномерно заступљене и доступне свима; 4) мере које се доносе су сигурне и стабилне кроз дуги временски период. Резултати ових мера проузрокују осећања сигурности, па млади људи лакше доносе одлуке о рађању. На врху успешних држава према спроведеној популационој политици су оне државе које доследно спроводе политику равноправности полова, имају највише стопе запослених жена, у којима је хомосексуални брак изједначен са хетеросексуалним, које имају либералан закон о прекиду трудноће и медицински потпомогнутој оплодњи и које једнаку подршку пружају свим породицама – брачним и једнородитељским. Такође, и мере финансијске подршке деци нису дискриминишуће када је у питању било које дете по редоследу рођења.⁵³

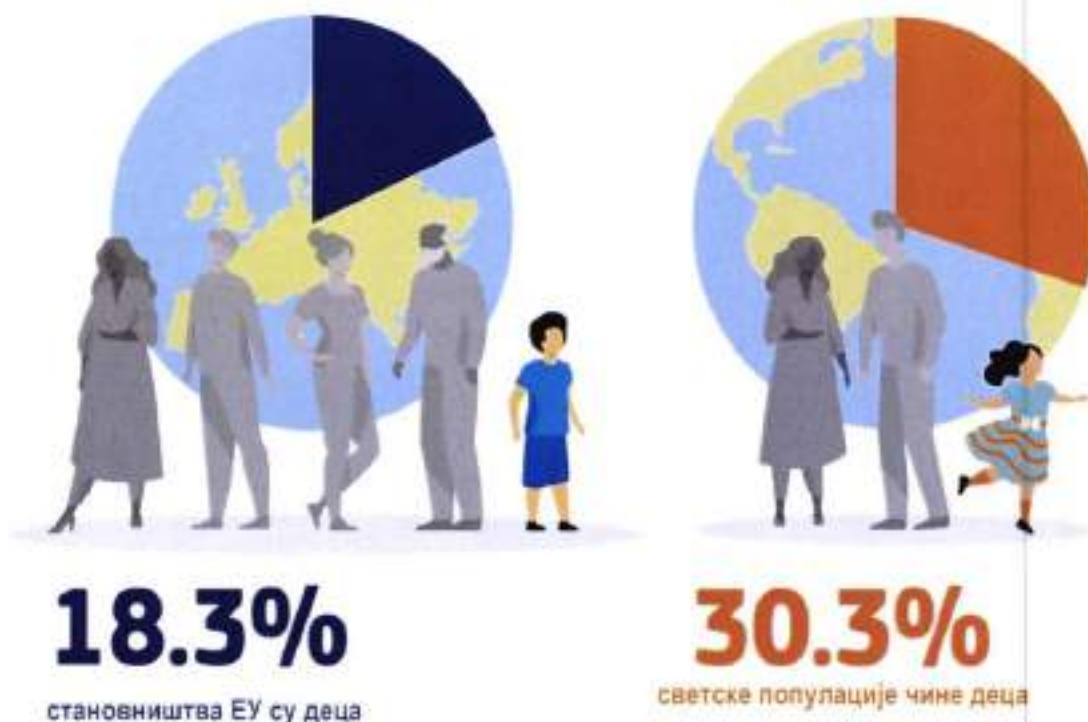
Питање демографских промена и старења становништва је и даље високо постављена тема на политичкој и друштвеној агенди Европске уније. У жељи да постави чврсту квалитативну и квантитативну основу за даље активности, Европска комисија је 2020. године израдила *Извештај о утицају демографских промена*⁵⁴, у коме се сагледавају старење становништва, миграције, дужи животни век, мобилност и тренд смањења броја становника. Примера ради, очекује се да просечан животни век у ЕУ 2070. године буде 86 година, док ће 30% становништва бити старије од 65 година, у односу на данашњих 20%. Медијална старост становништва ће достићи 49 година, што је за пет година више у односу на данашње резултате. У овом извештају је наведено да се просечан број порођаја по жени у Европи смањује од 1960-их до средине 1990-их година. У 2018. години у Европи је рођено просечно 1,55 деце по жени, што је испод вредности од 2,1 која се сматра нивоом потребним за одржање величине становништва константном, а скоро ниједан регион у Европи нема стопу на овом нивоу, док је у неким регионима регистрована стопа мања од 1,25. Предвиђа се да ће се до 2070. године смањити број младих људи (0-19 година) за 12,6 милиона. Отприлике трећина свих домаћинстава су једночлана - што је за 19% више у односу на 2010. годину, све је више домаћинстава без деце, особа које живе саме и самохраних родитеља. Број самохраних родитељстава је порастао за 13% од 2010. године. Све је мање радно способног становништва што указује на потребу прилагођавања датим околностима, односно спровођења инклузивног приступа према групама којима је тржиште рада до сада било теже доступно, а пре свега у односу на жене, старије особе и особе са инвалидитетом. Снажно је наглашено да ће борба против свих облика дискриминације бити кључна у овом процесу уз побољшање равнотеже између пословног и приватног живота. Јаз у запослености између жена и мушкараца је износио 12% у 2019, а три од 10 запослених жена је радило са скраћеним радним временом (скоро четири пута више него мушкарци). У 2019. години стопа запослености жена које имају децу млађу од 6 година била је скоро 14 процентних поена нижа од стопе запослености жена без деце. У овом извештају је наглашена и борба против изолације и дигиталне искључености. С тим у вези, најављена је израда Акционог

⁵³ *Популациона политика у земљама региона о Норвешкој*, стр. 3.

⁵⁴ *Report on the Impact of Demographic Change*, European Commission, 2020, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

плана за дигиталну едукацију, а као не мање важно, у овом извештају се разматра међусобна повезаност дигиталне и зелене транзиције и демографског изазова - свеобухватан приступ који је пресудан за постизање фер и одрживих решења током генерација.

Графички приказ 1: Удео деце до 15 година у укупном становништву⁹⁵

Демографска ситуација у Републици Србији и неки од показатеља положаја деце

Република Србија спада у групу земаља у којој је присутно демографско старење и висока просечна старост становништва као резултат крупних промена које су се дешавале у старосној структури у 20. веку проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета, затим висином стопе морталитета, као и миграционим кретањима. Стопа фертилитета представља просечан број деце коју у репродуктивном добу роди једна жена. Стопа од 2,1 обезбеђује просто обнављање становништва, виша стопа доноси популациони раст, док стопа нижа од 2,1 резултује смањењем становништва. У већини развијених земаља, као и код нас, стопа укупног фертилитета је испод 2,1 па Републику Србију карактерише депопулација, односно смањење укупног броја становника. Бруто и нето стопе репродукције, као посебни демографски показатељи, важне су за сагледавање одвијања репродукције (обнављања становништва), која може бити умањена, проста или проширена. Бруто и нето стопа

⁹⁵ Извор: *EU Strategy on the rights of the child*, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_rights_strategy_version_with_visuals3.pdf

репродукције становништва сагледавају се на основу података о оном делу становништва које је способно да повећа односно репродукује становништво, дакле на основу броја женског становништва у фертилном периоду (од 15 до 49 година) и броја живорођене женске деце рођене у току једне календарске године.

Природни прираштај је резултат природног кретања становништва који са миграцијама представља компоненту раста (кретања) становништва. Природни прираштај представља разлику броја живорођених и умрлих у одређеном временском периоду, позитиван је уколико је број живорођених већи од броја умрлих, а негативан уколико број умрлих надмашује број живорођених. Наталитет се дефинише као број рођених у укупном становништву на одређеној територији у одређеном временском периоду, а мери се стопом наталитета, која представља годишњи број живорођених у односу на просечан број становника у години посматрања. Термин фертилитет (рађање) обухвата посматрање рађања у фертилном (репродуктивном) периоду живота жене (од 15 до 49 година).

У *Стратегији подстицања рађања*⁶⁶ је између осталог наведено да је препознатљива карактеристика демографског развоја Републике Србије, већ деценијама, број новорођенчади који је значајно испод нивоа потребног за природно обнављање становништва. Генерални образац промена у стопама рађања након Другог светског рата у Републици Србији је био сличан оном који је регистрован у већини европских држава: након послератног компензационог фертилитета са нивоима рађања значајно изнад прости репродукције (тзв. *baby-boom*), уследио је пад на ниво простог обнављања, а затим пад испод овог нивоа. Међутим, у Републици Србији се „експлозија рађања“ завршила готово 15 година раније него у европским земљама, што је довело до тога да се наше друштво суочило са феноменом недовољног рађања још средином прошлог века. Већ у 1971. години, стопа укупног фертилитета била је за око 15% нижа од потреба прости замене генерација у подручју централне Србије, односно за готово 20% у АП Војводини. Од краја 1980-их, слично тренду забележеном у бившим комунистичким државама, регистрован је нови пад стопе рађања у Републици Србији, који је довео до њеног историјског минимума. У подручју централне Србије, стопа укупног фертилитета између 1988. и 1999. опала је са 1,85 на 1,40, а у АП Војводини са 1,79 на 1,43 детета по жени. Од тада, са изузетком периода благог пораста 2001-2004. у подручју централне Србије, стопа се није битније мењала на републичком нивоу, задржавајући се испод вредности од 1,5 детета по жени. Према подацима из 2016. године, стопа укупног фертилитета у Републици Србији износи 1,46, што је испод европског просека, који износи 1,58 детета по жени, а ниво рађања је у континуитету од 1999. године чак за 30% нижи од потреба простог обнављања становништва.

⁶⁶ „Службени гласник РС”, број 25/18.

Табела 1: Природно кретање становништва⁵⁷

	живорођени		умрли		очекивана дужина живота	
	укупно	на 1000 становника	укупно	одојчад	мушке деце	женске деце
1953	186.267	26,6	84.894	20.186	58,7	60,4
1961	155.783	20,3	69.749	12.917	62,4	64,9
1971	151.130	17,9	76.184	8.027	66,2	70,0
1981	151.518	16,2	87.763	5.309	67,8	72,6
1991	142.641	14,6	97.598	3.079	68,4	74,2
2002	78.101	10,4	102.785	790	69,7	75,0
2011	65.598	9,0	102.935	414	71,6	76,8

Ниво рађања деце испод потреба замене генерација, који траје већ више деценија, резултира депопулацијом и убрзаним старењем становништва Републике Србије, које се не обнавља природним путем.

Према подацима Републичког завода за статистику, природни прираштај у Републици Србији константно опада од Другог светског рата, док је током последњих деценија (од 2000.), стопа природног прираштаја негативна а број умрлих већи од броја живорођене деце у просеку за преко 35.000 годишње.

На нивоу Републике Србије стопа природног прираштаја је од позитивне прешла у негативну 2002. године и, према Попису становништва, домаћинства и станова из 2011. године, износи -5,2%. Истовремено стопа морталитета је порасла на 14,6. Стопа природног прираштаја је према резултатима Пописа становништва из 2011. године у неградским (осталим/сеоским) насељима пала на -9,8 становника, а оваквих насеља има све више⁵⁸.

Табела 2: Природни прираштај по пописима становништва, укупно и на 1000 становника⁵⁹

1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
101.373	86.034	74.946	63.755	45.043	-24.684	-37.337
14,5	11,2	8,9	6,8	4,6	-3,3	-5,2

⁵⁷ Подаци преузети из публикације Статистички календар Републике Србије, 2021, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

⁵⁸ Села у Србији, промене структуре и проблеми одрживог развоја, Републички завод за статистику, Београд, 2015, доступно на интернет страници: http://media.popispoljoprivrede.stat.rs/2015/11/Sela_u_Srbiji.pdf

⁵⁹ Подаци преузети из публикације Статистички календар Републике Србије, 2021, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

Процењен број становника у 2019. години је 6.945.235, од чега, посматрано по полу, 51,3% чине жене, а 48,7% мушкарци. Наставља се тренд депопулације, што значи да је и стопа раста становништва у односу на претходну годину негативна и износи -5,4%.⁶⁰

Природни прираштај је, према подацима из Месечног статистичког билтена Републичког завода за статистику из јула 2020. године⁶¹, у јануару 2019. године био -6,5 док је у јулу 2020. године био -7,1.⁶² У првих шест месеци 2019. године, просечан природни прираштај је био -6,1 док је у првих шест месеци 2020. године -6,5.

Према последњем попису становништва (2011), чак 160 локалних самоуправа има негативан природни прираштај, 30% жена између 30 и 34 године је без деце а у Београду чак 43%. Према подацима из Месечног статистичког билтена Републичког завода за статистику, јула 2020. године рођено је 5.927 беба, док је умрлих 10.023 лица, што значи да на годишњем нивоу у Србији нестане по један град

Према неким од последњих података Републичког завода за статистику⁶³ у Републици Србији, у периоду јануар-јун 2021. године, број живорођених је износио 28.813. У односу на исти период претходне године, када је број живорођених износио 29.314, бележи се пад од 501 односно за 1,7%. Број умрлих у Републици Србији у периоду јануар-јун 2021. године износио је 65.817 и, у односу на исти период претходне године, када је број умрлих био 51.569, бележи се раст од 14.248 или за 27,6%.

Графички приказ 2: Процењен број становника (годишњи просек), 2002–2019, по регионима⁶⁴

⁶⁰ Процењен број становника у Републици Србији, 2019, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

⁶¹ Статистички календар 2020, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikator/>

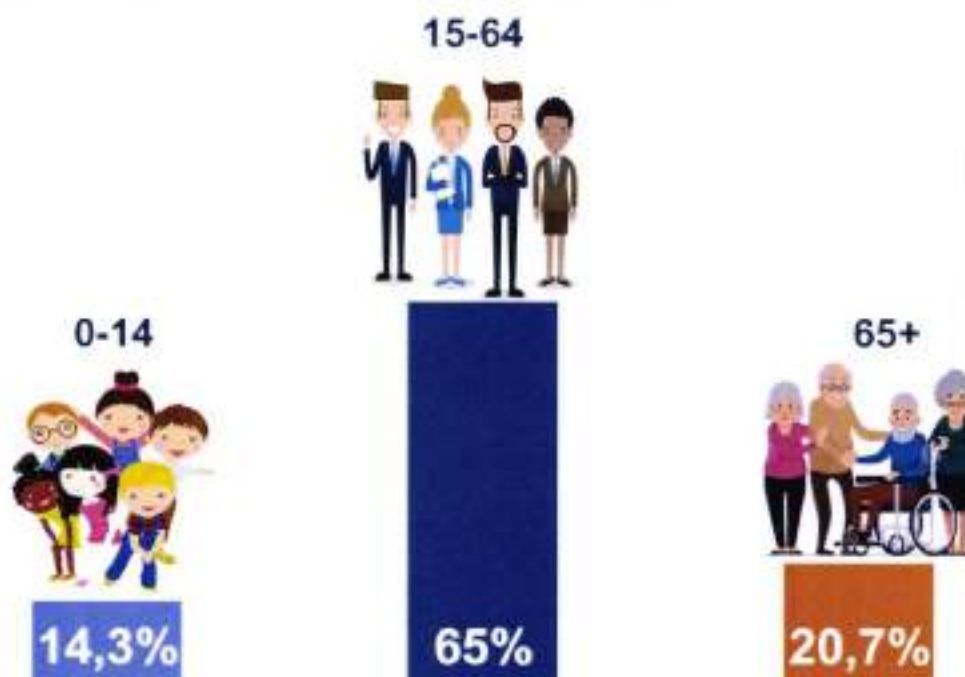
⁶² Месечни статистички билтен, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo>

⁶³ Доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-cyril/oblasti/stanovnistvo/rodeni-i-umrli/>

⁶⁴ Процене становништва 2019, Саопштења, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

Процес демографског старења становништва манифестује се ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старих у укупном становништву. Удео лица старих 65 и више година 2019. године износи 20,7%, а млађих од 15 година 14,3%. Просечна старост становништва је 2019. године 43,3 године, а очекивана дужина живота за мушкарце је 73,1 а за жене 78,3 године. Индекс старења, односно однос старог (60 и више година) и младог (0–19 година) становништва је 144,1.

Структура становништва према старости

У периоду 2002–2019. године, просечна старост становништва је порасла са 40,2 на 43,3 године. На повећање броја старијих свакако утиче и највеће цивилизацијско достигнуће - продужење очекиваног трајања живота, које за укупно становништво износи 3,4 године, од 72,3 године у 2002, до 75,7 година у 2019.⁶⁵ Овакви трендови утичу и на смањење учешћа становништва радног узраста (15–64) у укупној популацији, са 67,3% (2002) на 65% (2019). У истом периоду (2002–2019.) удео лица млађих од 15 година је смањен са 16,1% на 14,3%, док је истовремено удео старих (65 и више година) повећан са 16,6% на 20,7%. Учешће женског фертилног становништва (15–49 година) у укупном становништву у истом периоду је смањено за 2,4%.

⁶⁵База података, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници <http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

Најновији подаци из публикације *Жене и мушкарци у Републици Србији*⁶⁶ Републичког завода за статистику сведоче да у Републици Србији живи чак 180.000 жена више него мушкараца, међутим упркос чињеници да су бројније и образованије, жене се теже запошљавају, лакше отпуштају и имају мању плату од мушкараца. У овој публикацији је наведено и да је у периоду 2009–2019. године број живорођених беба женског пола смањен за 7,4%, док је број живорођених беба мушког пола мањи за 9,3%. У истом периоду је за две године порасла просечна старост и мајки и очева.

Према подацима у академској 2019/2020. години високе школе и факултете уписало је 137.910 девојака и 104.058 младића, од којих су девојке углавном изабрале факултете друштвених, уметничких и медицинских смерова, док су младићи претежно уписивали електротехнички, машински, грађевински, пољопривредни, шумарски и ветеринарски факултет. У истој академској години дипломирале су 25.002 жене и 17.947 мушкараца, а докторат је одбранило 448 жена и 334 мушкараца. Такође, бројке указују и да свега 971.000 жена у односу на 1.333.000 мушкараца има посао, а јаз у зарадама износи 8,8% у корист мушкараца. То значи да би жена морала да ради додатних 35 дана сваке године како би имала исту зараду. У овој публикацији је наведено и да је Индекс родне неједнакости за Србију (за 2018. годину) износио 0,162. У односу на 2016. годину, Република Србија бележи пад са 40. позиције, на позицију број 63. Швајцарска заузима позицију број 1 са индексом 0,037. Други европски индекс је Платни јаз између жена и мушкараца и за његово израчунавање користе се подаци Истраживања о структури зарада. Подаци за 2018. годину показују да платни јаз међу половима у Републици Србији износи 9,6%. У ЕУ 2018. године жене су у просеку зарађивале 14,8% мање од мушкараца, а највећи платни јаз има Естонија и износи 22,7, док најмањи има Румунија са вредношћу индекса 3.

Стопа ризика од сиромаштва, према старости и полу, у 2019. била је највиша за лица млађа од 18 година, и износила је 29,3% за жене и 28,6% за мушкарце⁶⁷.

Праћење стања у домену социјалног укључивања и смањења сиромаштва је од изузетног значаја када се посматра положај деце. Основни показатељ у овом домену је стопа ризика сиромаштва или социјалне искључености, која представља комбинацију три индикатора – стопе ризика сиромаштва, стопе изразите материјалне депривације и стопе веома ниског интензитета рада, који оскудицу и животни стандард мере на основу три критеријума: дохотка, немонетарних исхода и запослености/рада. Према подацима Републичког завода за статистику у 2019. години стопа ризика од сиромаштва износила је 23,2%, а стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености износила је 31,7%⁶⁸. Стопа ризика од сиромаштва представља проценат лица чији је расположиви еквивалентни приход испод прага ризика од сиромаштва. Праг ризика од сиромаштва је у 2019. за домаћинства с двоје одраслих и једним дететом старости до 14 година износио 34.886 динара, док је за четворчлано домаћинство с двоје одраслих и двоје деце старости до 14 година износио 40.700 динара.

⁶⁶ *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210305-republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2020/?a=0&s=0>

⁶⁷ *Жене и мушкарци у Републици Србији*, стр. 100

⁶⁸ Доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sc-latn/vesti/20201015-sromasvo-i-socijalna-nejednakost-2019/?a=0102>

Посматрано према старости, лица млађа од 18 година највише су изложена ризику од сиромаштва – 28,9%, као и лица од 18 до 24 године – 25,6%.

Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености показује проценат лица који су у ризику од сиромаштва, или су изразито материјално ускраћени, или живе у домаћинствима веома ниског интензитета рада и не показује колико лица је стварно сиромашно, већ проценат лица која имају еквивалентни расположиви приход нижи од прага ризика од сиромаштва.

Према типу домаћинства, највишу стопу ризика од сиромаштва имала су лица у домаћинствима која чине две одрасле особе с троје или више издржаване деце – 51,9%, затим лица у домаћинствима која чине самохрани родитељи с једним дететом или више издржаване деце – 41,6%.

У *Трећем националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.*⁶⁹ наведено је да анализа података о сиромаштву упућује на следеће закључке:

- Посматрано према полу, не уочавају се значајне разлике у ризику сиромаштва мушкараца и жена на нивоу укупне популације;
- Деца (до 18 година старости) највише су изложена ризику сиромаштва (30%) у односу на остале старосне групе, што се превасходно може објаснити саставом домаћинства у којем живе. Стопа ризика сиромаштва опада са годинама старости и достиже најнижу вредност за лица стара 65 и више година (19,1%);
- Ризик сиромаштва значајно је већи у сеоским подручјима (34,1%), што је једним делом и резултат третмана потрошње за сопствене потребе и ниског прихода у новцу на селу. Важно је, међутим, да се истакне да се током посматраног периода ризик сиромаштва на сеоским подручјима смањује, док у градовима расте (са 15,9 на 19,1%);
- Према критеријуму ризика сиромаштва, ниже образовани су значајно угроженији. Удео лица старијих од 18 година у ризику од сиромаштва опада са растом нивоа образовања. Највећу стопу ризика сиромаштва имало је становништво без образовања и са основном школом, која је износила чак 39,1%, а најмању становништво са завршеном вишом школом или факултетом – 10,3%;
- Појединци који живе у домаћинствима са издржаваном децом, односно домаћинствима са две одрасле особе са троје и више издржаване деце, као и у једнородитељским породицама, највише су били изложени ризику сиромаштва према подацима *SILC* (2016) (49,8% и 40,0%). Већа изложеност ризику

⁶⁹ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, доступан на интернет страници: <http://socialnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socialnom-ukljucivanju-i-smanjenju-sromastva-nacr.pdf>

сиромаштва је последица знатно неповољнијег односа броја чланова који зарађују и издржаваних чланова домаћинства.

Разумевање динамике сиромаштва је од изузетног значаја за разумевање положаја деце, јер оно представља један од кључних структурних узрока ускраћивања дечијих права. Око 120.000 деце (старости 0-18 година) и 40.000 младих (старости 19-24 година) је живело у апсолутном сиромаштву у 2017. години, наведено је у извештају УНИЦЕФ *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*, као и да највећу стопу ризика од сиромаштва (55,8%) имају појединци у домаћинствима која се састоје од двоје одраслих са троје или више издржаване деце. Већи је ризик од сиромаштва међу децом него у општој популацији (30,2% у 2017. години) и тај тренд је стабилан.

Током 2019. године у Републици Србији су спроведена два MICS истраживања, и то: *Србија MICS 2019.* и *Србија – ромска насеља MICS 2019.*⁷⁰ Истраживање Србија MICS 2019. се заснива на резултатима **Истраживања вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2019.** (Multiple Indicator Cluster Survey – MICS) и представља глобални истраживачки програм развијен од стране UNICEF-а, којим се обезбеђују статистички поуздани и међународно упоредиви подаци за кључне социјалне индикаторе. Овај програм је усмерен на жене, децу и групе становништва из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације. Резултати овог истраживања су веома значајна база података, а за многе индикаторе који се односе на здравље, развој и образовање деце, младих и жена MICS представља једини извор података.

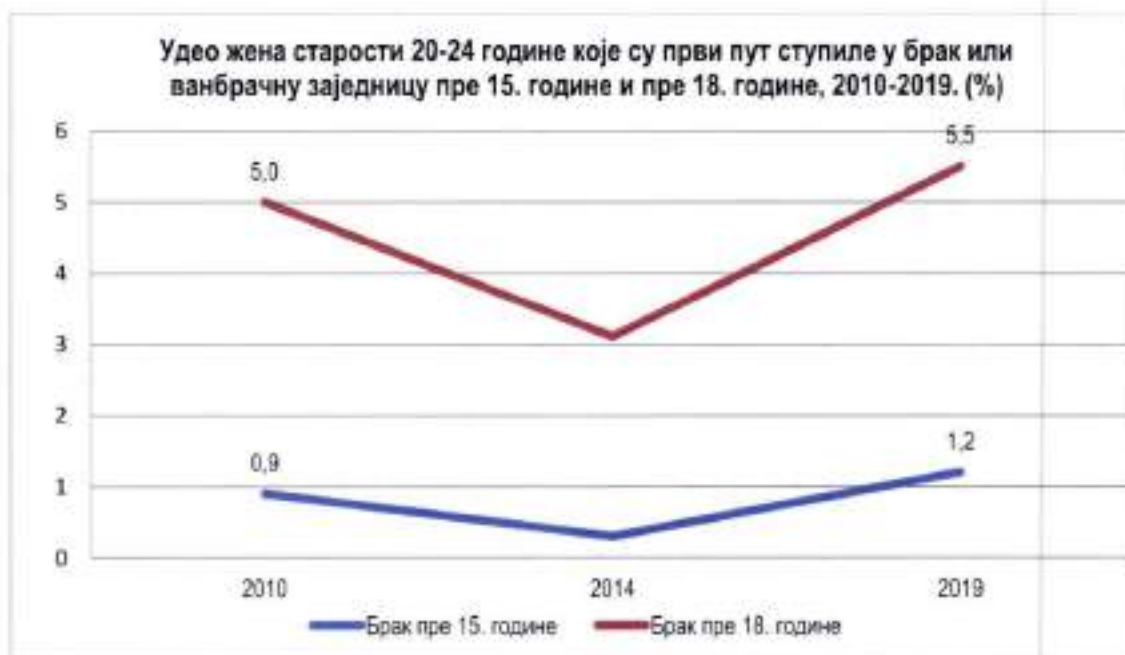
Истраживање је на глобалном нивоу први пут спроведено 1995. године и од тада се, на сваких пет година, спроводи у више од 100 земаља. Република Србија је једна од малобројних земаља које су спровеле све претходне циклусе MICS истраживања (укупно пет). Нови круг, MICS6, покренут је у октобру 2016. године и посебно је усмерен ка прикупљању података који се тичу Циљева одрживог развоја (Sustainable Development Goals – SDG). Истраживање Србија MICS 2019. је спроведено на национално репрезентативном узорку за читаву популацију, док је истраживање Србија – ромска насеља MICS 2019. спроведено

на узорку репрезентативном за популацију која живи у ромским насељима.

⁷⁰ *Србија MICS 2019.* и *Србија – ромска насеља MICS 2019.*, Републички завод за статистику, октобар 2020. доступно на интернет страници: https://www.stat.gov.rs/media/9611/mics6_izvestaj_srbija.pdf

Према резултатима овог истраживања 85% деце млађе од 18 година живе са оба биолошка родитеља, 11% деце живе само са мајком, док 3% живи само са оцем. 2% деце млађе од 18 година не живе ни са једним биолошким родитељем, иако су оба биолошка родитеља жива, а 3% деце је изгубило једног или оба родитеља.

Стопа укупног фертилитета за годину која је претходила истраживању износи 1,6 рођења по жени, док је у ромским насељима 3,5 рођења по жени. Стопа рађања адолесценткиња у Србији износи 12 на хиљаду жена старости 15–19 година. 3% жена старости 15–19 година су већ рађале или су тренутно трудне, а ниједна од жена старости 15–19 година није родила живорођено дете пре навршене 15. године. Стопа рађања адолесценткиња у ромским насељима (жене старости 15–19 година) износи 163 на хиљаду жена старости 15–19 година. Скоро трећина жена (31%) старости 15–19 година су већ рађале или су тренутно трудне, а 3% жена ове старости су родиле живорођено дете пре навршене 15. године. Забринутост изазивају подаци о стопама дечијих бракова у популацији девојчица и младих жена из ромских насеља, које су и даље изузетно високе. Више од половине (56%) жена старости 20–24 године ступило је у брак пре навршене 18. године, а 16% – пре навршене 15. године.

Неки од најважнијих налаза из овог истраживања су да је значајан напредак остварен у повећању стопа вакцинације, нето стопи похађања образовања, као и у смањењу стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година у ромским насељима. Потпуни обухват имунизацијом деце у ромским насељима (узраста 24–35 месеци) повећан је са 44% у 2014. на 63% у 2019. години. Код деце у општој популацији, та стопа је скоро иста као у 2014. години – 80%. У општој популацији, 69% деце (узраста 24–35 месеци) примило је све вакцине на време, док међу децом у ромским насељима тај проценат износи само 35%. Стопа искључивог дојења је повећана у општој популацији, а похађање предшколског образовања је у целини повећано, при чему је напредак посебно изражен међу децом која живе у „осталим“ подручјима. Ипак, стопе дечијих бракова

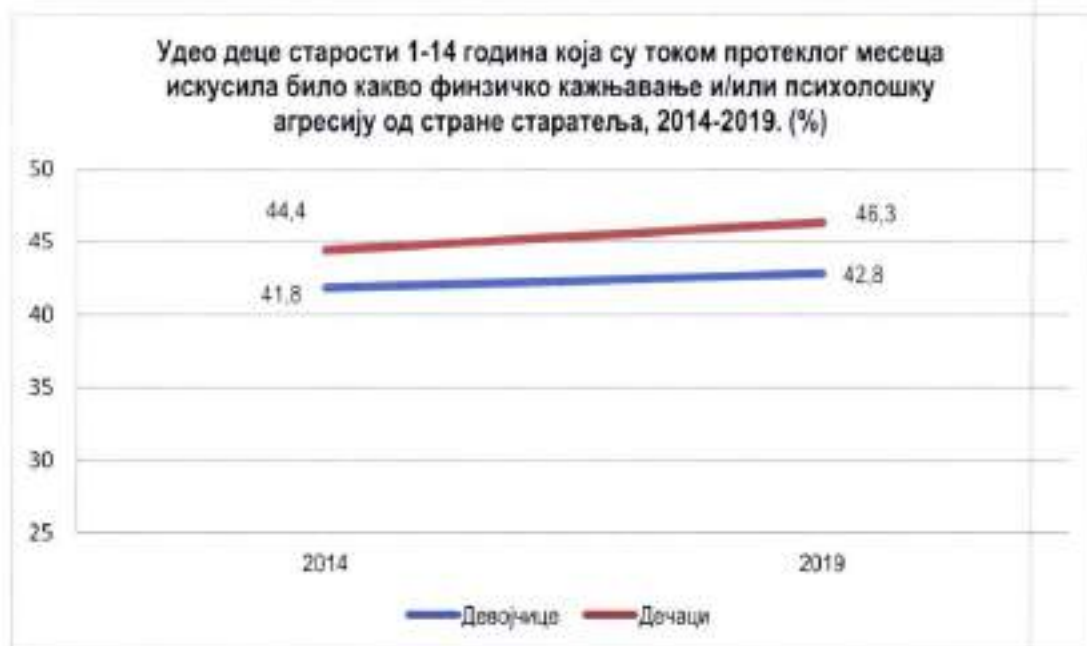
стагнирају, праксе насилног дисциплиновања су и даље заступљене у неприхватљиво великој мери, а превелики број девојчица из ромских насеља и даље ступа у брак пре навршене 18. године. Стопа смртности одојчади у ромским насељима смањена је на 8 на 1.000 живорођене деце, док стопа смртности деце млађе од пет година износи око 9 на 1.000 живорођене деце, што представља смањење са 12,8 односно 14,4 у 2014. години. Ове стопе су и даље значајно више него у општој популацији.

Преваленција потхрањености (умерене и тешке) је релативно ниска: преваленција потхрањености је 1%, док 5% деце млађе од пет година заостаје у расту (прениски су за свој узраст), а 3% деце је потхрањено (има премалу телесну тежину у односу на висину). Око 11% деце је гојазно. Стање ухрањености код деце млађе од пет година из ромских насеља показује неповољну ситуацију – 7% деце је потхрањено, а 17% заостаје у расту. Преваленција гојазности (7%) нижа је од националног просека, а 3% деце има премалу телесну тежину у односу на висину. Преваленција деце која заостају у расту је највећа код деце из најсиромашнијег квинтила – 22% (у поређењу са 13% деце из најбогатијег квинтила) и код деце чије су мајке без образовања – 20% (у односу на 15% деце чије мајке имају средње или високо образовање).

Код 96% деце узраста 2–4 године одрасли члан домаћинства је био укључен у четири или више активности које подстичу учење и спремност за школу током 3 дана која су претходила истраживању, док је у ромским насељима одрасли члан домаћинства био укључен у четири или више активности које подстичу рано учење код 56% деце узраста 2–4 године. Нето стопа похађања средњег образовања скоро је удвостручена код девојчица које живе у ромским насељима (са 15% у 2014. на 27% у 2019. години), али је још далеко од националног просека, који је три пута виши.

Деца која живе у најсиромашнијим домаћинствима код куће имају мање књига него њихови вршњаци. Само 48% деце до 5 година из најсиромашнијег квинтила има код куће три или више књига, у поређењу са 90% деце из најбогатијег квинтила. Такође, само једно од пет најсиромашнијих домаћинстава има рачунар или таблет, у поређењу са 97% домаћинстава из најбогатијег квинтила.

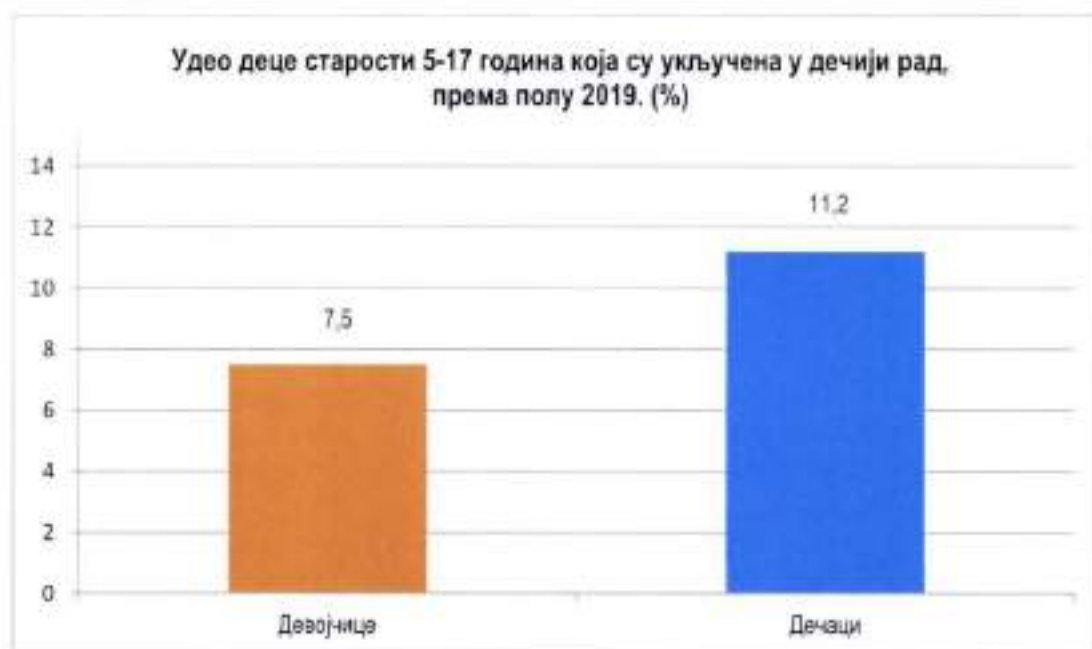
Половина деце старости 1–14 година искусила је искључиво ненасилне методе дисциплиновања од стране одраслог члана домаћинства током месец дана који су претходили истраживању, док је 40% прошло кроз неки вид психолошке агресије. Физичко кажњавање доживело је 20% деце, а 1% тежак облик физичког кажњавања. Психолошка агресија (викање, називање детета погрдним именима) и неки облик физичког дисциплиновања деце најчешћи су у региону Војводине. Само 10% испитаника (мајки или старатеља) сматра да је за правилно одгајање и васпитавање деце неопходно физичко кажњавање. Са друге стране, искључиво ненасилне методе дисциплиновања искусило је 27% деце старости 1–14 година која живе у ромским насељима, док је 62% било изложено неком виду психолошке агресије. Физичко кажњавање доживело је 40% деце, а 2% тежак облик физичког кажњавања. Укупно 67% деце из ромских насеља било је изложено психолошкој или физичкој агресији.

16% деце узраста 5–11 година и 4% деце узраста 12–14 година било је укључено у економске активности довољан број сати да би се њихов рад класификовао као дечији рад (1 или више сати недељно за децу узраста 5–11 година и 14 или више сати за децу узраста 12–14 година). Свега 1% деце узраста 15–17 година било је укључено у економске активности у оквиру дефинисане норме која њихов ангажман класификује као дечији рад (43 или више сати за децу ове старосне групе). Деца из осталих насеља, пре свега из најсиромашнијег и другог квинтила, највише су укључена у економске активности.

У економске активности у трајању од 35 и више сати недељно укључено је 4% деце узраста од 15 до 17 година. Дечији рад је чешћи у насељима која нису градска, и међу децом старости 5–11 година. Када су у питању деца која живе у најсиромашнијим домаћинствима, мало је већа вероватноћа да ће бити укључена у дечији рад него деца која живе у домаћинствима из богатијих квинтила. 5% деце у ромским насељима у Србији и 3% деце у укупном становништву раде у опасним условима.

Поред тога, 3% деце узраста 5–17 година ради у опасним условима (10% деце која не иду у школу, 7% из најсиромашнијих домаћинстава, 6% деце узраста 15–17 година и 5% из осталих насеља).

Када је у питању однос према деци са инвалидитетом, 84% испитаника верује да је за дете са физичким или чулним сметњама и инвалидитетом боље да живи у породици него у специјализованој установи за негу деце. Поред тога, 59% верује да деца са физичким или чулним сметњама која похађају редовну школу немају негативан утицај на рад других ученика.

Једно од петоро деце млађе од 5 година (21%) уопште, и шест од седморо (84%) деце млађе од 5 година у ромским насељима у Србији живи у домаћинствима са три или више ставки материјалне депривације.

Око 4% младих жена старости 15–19 година тренутно је удато или живи у ванбрачној заједници, а тај проценат расте на 13 код жена из најсиромашнијих домаћинстава. Међу женама старости 20–24 године, 1% се удао пре навршене 15. године, а 6% се удало пре навршене 18. године живота. Рано ступање у брак је чешће код жена са нижим нивоом образовања из осталих насеља и из најсиромашнијих и материјално депривираних домаћинстава. Укупно, 34% младих жена старости 15–19 година из ромских насеља је тренутно удато или живи у ванбрачној заједници, али тај показатељ расте на 41% код жена из најсиромашнијих домаћинстава. Пре навршене 15. године удало се 16%, а пре навршене 18. године 56% жена старости 20–24 године. Код жена старости 20–24 године ступање у брак пре 15. и пре 18. године много је чешће код оних са основним образовањем него код оних са средњим и високим образовањем⁷¹.

⁷¹ Статистички резиме, <https://www.unicef.org/serbia/temelista/C5%BEIvanje-vi%C5%A1estrukih-pokazatelja>

Пројекције промена становништва за наредни период

Пројекције Републичког завода за статистику⁷² које су урађене за период 2011-2041. године указују да ће у наредних тридесет година становништво Републике Србије и даље демографски старити, без обзира на варијанте пројекција. Удео младих је низак и са тенденцијом даљег пада, док је удео старих висок и стално расте. Према ниској варијанти, где се уочава најинтензивнији процес старења, учешће становништва млађег од 15 година би опало на 11,7%, док би учешће старијих од 65 година порасло на 25,2%.

У поменутој Стратегији подстицања рађања је наведено да је највероватније да ће се, у одсуству снажнијих имиграционих токова и минималних промена у стопам рађања, популација у Републици Србији смањити за 28% до средине века, превасходно због негативног природног прираштаја. Удео популације старих (65 и више година) порастао би за готово 50%, док би се удео најстаријих (85 и више година) увећао 2,5 пута током наредне четири деценије.

Посматрано по регионима, у наредних тридесет година, процес депопулације био би избегнут једино у Београдском региону. Највеће смањење становништва (око 30%) било би забележено у Региону Јужне и Источне Србије. За тридесет година, удео лица старијих од 65 година би се, према ниској варијанти, повећао за 8%, тако да би на крају пројекционог периода више него сваки четврти становник Србије (25,2%) био старији од 65 година (истовремено повећање броја становника „старијих“ старијих, од 80 година живота, као и повећање броја старијих жена). Истовремено, удео лица млађих од 15 година у укупном становништву би се смањило са 14,4% на 11,7%.

Такође, према свим варијантама пројекција, неминовно је смањење учешћа радно способног становништва (15–64) у укупној популацији, а пад би се кретао од 3% до 8,2%, зависно од варијанте пројекције, што свакако представља озбиљан изазов за економију и развој друштва и говори у прилог томе да се што пре треба посебно посветити креирању оптималних јавних политика како би се избегле теже последице.

Поред смањења укупног броја становника, може се очекивати и даља повећана депопулација становника у мањим насељима – селима. Од око 4.700 села, преко 1.200 је већ у фази нестајања. Мање од 100 становника има у око 1.000 села, док мање од 50 становника има у преко 500 села, више од 100 села је празно, а у више од 200 нема ниједног становника млађег од 20 година.

Највећи демографски проблеми, који су постојећи већ више деценија а могу се, у складу са пројекцијама промена становништва за наредни период, очекивати и даље, су: опадање фертилитета, пораст средње старости приликом склапања првог брака и код мушкараца и код жена, пораст средње старости приликом рађања првог детета, исељавање, односно миграције. Сви ови фактори, уз и даље велики број намерних прекида трудноће, утичу на опадање наталитета. Поред пада наталитета и морталитет је у порасту, а велики број радно способног становништва одлази из земље. Међу становништвом које се исељава, велики број чине млади и, међу њима, жена које су у фертилном контингенту.

⁷² Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041. Републички завод за статистику, 2014, доступно на интернет страници: <https://popis2011.stat.rs/?p=3403>

Мере популационе политике

Популациона политика подразумева скуп акција, мера и програма у одређеној држави и саставни је део политика у економским, социјалним, здравственим, стамбеним и другим областима а спроводи се с циљем усклађивања демографске слике становништва. Популациона политика се испољава као политички одговор на одређене проблеме у демографској слици државе. Мере популационе политике се доносе на различитим нивоима, од државног до локалног. У овом извештају је већ, у делу Демографска ситуација и трендови у свету, наглашено какав су одговор земље Европске уније дале имајући у виду демографску слику Европе. Те мере су системског карактера и обухватају социјалну политику која тежи побољшању материјалних и социјалних услова живота породице и повећању мотивације парова да имају жељени број деце у оквиру слободног избора заједнице живота.

Популациона политика подразумева систем мера којима се делује на демографске процесе, односно кретање становништва, ради регулисања броја становника и његовог усклађивања с економским, политичким и другим развојним циљевима земље. Демографски проблеми могу се предупредити или ублажити помоћу популационе политике.

На проблем недовољног рађања у Републици Србији указивано је још половином XX века, а демографи су се залагали за утврђивање стратешког приступа државе у области популационе политике према фертилитету становништва. Влада Републике Србије је 2008. године усвојила *Стратегију подстицања рађања*⁷³, са циљем постизања просте репродукције становништва, тако да следеће генерације буду исте величине као и постојеће. Стратегија је донета као основа за израду нормативних и других аката неопходних за њену реализацију, кроз остваривање више посебних циљева: ублажавање економске цене родитељства, усклађивање рада и родитељства, промоција репродуктивног здравља адолесцената, борба против неплодности увођење

⁷³ „Службени гласник РС”, број 13/08.

мера које воде здравом материнству, популациона едукација и активирање локалне самоуправе. Овом стратегијом је предвиђено и оснивање Савета за популациону политику као радног тела Владе. Од августа 2016. године Влада је имала министра без портфеља за демографију и популациону политику, а од 2020. године образовано је и Министарство за бригу о породици и демографију, што свакако показује меру посвећености Републике Србије ради реализацији циљаних мера популационе политике и подстицању рађања.

Стратегијом подстицања рађања⁷⁴ која је донета је 2018. године, као општи циљ одрживог демографског развоја Републике Србије у дугорочној перспективи, постављено је стационарно становништво, односно становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће. Овај ниво простог обнављања становништва или замене генерација значи да на индивидуалном нивоу једна жена у свом репродуктивном периоду треба да се надомести са једним женским дететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици. Успешно остварење овог општег циља значи да примењене мере, на дужи рок, могу довести и до теоријски пожељном нивоу од 2,1 детета по жени.

Ради постизања овог циља предвиђено је претходно реализовање посебних циљева, и то: ублажавање економске цене подизања детета; усклађивање рада и родитељства; снижавање психолошке цене родитељства; очување и унапређење репродуктивног здравља; решавање проблема неплодности; здраво материнство; популациона едукација и активирање локалне самоуправе.

Еманципација жене и промена њених улога у приватној и јавној сфери једна је од најбитнијих културних промена савременог друштва.

Промене карактеристичне за савремено друштво носе нове вредносне обрасце који подразумевају образовање, запослење, самоостваривање, активно учешће у друштвеном животу, родне једнакости, равноправност и индивидуализам, а такође и појављивање нових партнерских и породичних форми. У Стратегији

подстицања рађања је указано да су за младе у Србији брак и породични живот веома пожељни, па већина младих који још увек нису у браку и нису родитељи себе у будућности види у овим улогама. Ипак, да би донели одлуку да постану родитељи, као и да би се одлучили на следеће рађање, веома је значајно стварање услова за усклађивање различитих транзиција кроз које пролазе – образовне, радне и стамбене. Отуда је неопходно да се различитим мерама помогну парови који желе да буду родитељи да остваре своје потребе и ускладе родитељство и истовремено задовоље различита интересовања, а поготово ускладе родитељство и професионално

⁷⁴ „Службени гласник РС”, број 25/18

ангажовање/рад. Усклађивање рада и родитељства, односи се на успостављање родне равноправности на тржишту рада, односно на предузимање мера против дискриминације жена на тржишту рада (нарочито према женама које планирају децу или имају родитељске обавезе), на ефикасно збрињавање деце запослених родитеља, омогућавање флексибилног радног времена.

Међу мерама које се спроводе а односе се на смањење трошкова подизања деце, родитељски додатак је једна од најважнијих стимулативних мера за популациону политику у Републици Србији. Родитељски додатак је уређен Законом о финансијској подршци породици са децом⁷⁵. На основу члана 23. Закона о финансијској подршци породици са децом номинални износ родитељског додатка и паушала за набавку опреме за дете усклађује се два пута годишње, 1. јануара и 1. јула, са шестомесечним индексом потрошачких цена у Републици Србији.

Накнада за прво дете исплаћује се једнократно и, од 1. јануара 2021. године, износи 102.814 динара. Накнада за друго дете исплаћује се у 24 једнаке месечне рате у укупном износу од 246.754 а за треће и четврто дете у 120 једнаких месечних рата и то за треће дете у износу од 1.480.527 и четврто дете у износу од 2.220.791 динара.

Родитељски додатак увећава се за паушал за набавку опреме за дете. Паушал износи 5.140 динара и исплаћује се заједно са једнократним износом родитељског додатка за прво дете, односно првом ратом родитељског додатка за друго, треће и четврто дете.

Законом о финансијској подршци породици са децом, као посебно право уређена је накнада зараде за породилге. У складу са законом, накнада зараде за време породилшког одсуства и одсуства са рада ради неге детета се утврђује на основу збира месечних основица на које су плаћени доприноси на примања која имају карактер зараде, за последњих 18 месеци који претходе првом месецу отпочињања одсуства. Месечна основица накнаде зараде, односно плате добија се дељењем збира основица са 18 и не може бити већа од три просечне месечне зараде у Републици Србији. Пун месечни износ накнаде зараде, односно накнаде плате за време породилшког одсуства, не може бити мањи од минималне зараде. Породилшко (по потреби и трудничко) одсуство, односно одсуство због неге детета урачунава се у радни стаж и траје годину дана за прво и друго, односно две године за треће и свако наредно дете.

Дечији додатак је један од начина помоћи посебно угроженим породицама. Право на дечији додатак, у складу са законом, може се остварити уколико подносилац захтева, односно чланови његове породице, не поседују новчана и друга ликвидна средства у вредности већој од износа две просечне зараде по запосленом у Републици без пореза и доприноса по члану породице, а према последњем познатом податку у моменту подношења захтева. Право на дечији додатак може се остварити уколико подносилац захтева, односно чланови његове породице, не поседују непокретности на територији Републике Србије ни у иностранству, осим стамбеног простора у коме породица живи, а који не може бити већи од собе по члану домаћинства увећан за још једну собу. Од овог правила постоји неколико изузетака. Право на дечији додатак остварује се ако укупан месечни приход породице, остварен у три месеца који

⁷⁵ „Службени гласник РС”, бр. 113/17, 50/18, 46/21 - одлука УС, 51/21 - одлука УС, 53/21 - одлука УС и 86/21

претходе месецу у коме је поднет захтев, по члану породице, према последњим подацима, не прелази цензус од 9.253 динара, осим за једнородитељске породице, када је цензус 12.029 динара. Износ дечијег додатка за дете за које је остварено право је 3.084 динара месечно. Дечији додаток за дете за које је остварено право, за једнородитељске породице и старатеље (члан 33. став 2.), увећан за 30%, износи 4.009 динара, док дечији додаток за дете за које је остварено право, за родитеље детета са сметњама у развоју и детета са инвалидитетом, за које постоји мишљење интересорне комисије која је образована у складу са прописима из области просвете, и за дете које остварује додаток за помоћ и негу другог лица, а које не користи услуге смештаја, увећан за 50%, износи 4.626 динара. Дечији додаток за дете које испуњава услове за увећање по више основа, а највише до 80% (у складу са чланом 33. став 3.) износи 5.551 динар месечно.

Поред наведених, постоје и друга права, попут: накнаде трошкова боравка у предшколској установи за децу без родитељског старања; накнаде трошкова боравка у предшколској установи за децу са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом; накнаде трошкова боравка у предшколској установи за децу корисника новчане социјалне помоћи; и регресирање трошкова боравка у предшколској установи деце из материјално угрожених породица.

Као једна од мера популационе политике, на годишњем нивоу се доносе и уредбе о утарђивању програма подршке спровођењу мера популационе политике у Републици Србији, на основу којих се расписују јавни позиви за доделу бесповратних средстава локалним самоуправама за суфинансирање тих мера. Бесповратна средства намењена су за суфинансирање оних мера које се односе на ублажавање економске цене подизања детета, усклађивање рада и родитељства, снижавање психолошке цене родитељства, промоцију здравља и репродуктивног здравља, борбу против неплодности, као и популациону едукацију.

Са друге стране, Републички фонд за здравствено осигурање је од половине 2020. године омогућио шира права осигураним лицима-женама у вези са поступцима лечења неплодности поступцима биомедицински потпомогнуте оплодње (БМПО). Осигураним лицима-женама дата је могућност на неограничени број покушаја БМПО на терет средстава обавезног здравственог осигурања ради добијања првог детета, уз оцену струке. Старосна граница је са 42 године померена на 43 године живота. Поступак БМПО на терет средстава обавезног здравственог осигурања спроводи се у шест здравствених установа из Плана мреже здравствених установа Републике Србије и дванаест приватних које имају склопљене уговоре за обављање овог поступка, што је од нарочитог значаја и изузетан је начина подстицаја које државе могу да пруже у овој области.

У вези са применом Закона о финансијској подршци породици са децом који је усвојен крајем 2017. године Поверенику је током 2018. године поднет већи број притужби. У току 2017. године Повереник је дао бројне примедбе на текст Нацрта закона о финансијској подршци породици са децом, које нису усвојене. Повереник константно указује да је приликом израде прописа потребно укључити све релевантне актере, прибавити и детаљно размотрити мишљења органа надлежних за поједине области, како би се свеобухватно сагледала материја на коју се прописи односе и избегли проблеми који могу настати у примени. Недопустиво је да се приликом доношења

прописа у фази давања мишљења не поштује прописана процедура која се односи на обавезу органа да прибави мишљење од свих надлежних органа.

У притужбама које је поднело више стотина жена наведено је да је више одредаба овог закона дискриминаторно, као и да нису у складу са Уставом. Између осталог је наведено и да су мајке које су до 25. децембра 2017. године родиле децу дискриминисане у односу на мајке које су родиле децу након овог датума, јер ће остварити родитељски додатак у знатно мањем износу. У појединим притужбама у зависности од тога на које су се одредбе овог закона притужбе односиле, рођење као лично својство се појављивало у комбинацији са још неким личним својством (старосно доба, имовно стање, пол и др). Повереник је овим поводом поднео више иницијатива за измену овог закона Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и предлоге за оцену уставности и законитости Уставном суду.

Тако је Повереник поднео Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања као надлежном иницијативе које се односе на:

- ✚ измену члана 12. став 7. Закона о финансијској подршци породици са децом, с обзиром да је том одредбом било онемогућено истовремено коришћење права на накнаду зараде за време одсуства са рада ради посебне неге детета и додатка за помоћ и негу које дете има по основу инвалидитета;
- ✚ измену члана 13. став 4. Закона у погледу начина утврђивања и повећања горњег лимита накнаде зараде са три на пет просечних зарада у Републици Србији;
- ✚ измену члана 17. Закона, односно омогућавање остваривања права на остале накнаде по основу рођења, неге и посебне неге детета за жене које су пољопривредни осигураници, као и омогућавање коришћења права на остале накнаде по основу посебне неге детета и додатка за помоћ и негу другог лица. Иницијатива се односила и на измену члана 18. Закона у погледу временског периода осигурања и изједначавање пољопривредница са осталим осигураницама које могу да остваре права на основу основице осигурања на коју су плаћени доприноси за обавезно социјално осигурање у периоду од 18 месеци који претходе месецу остваривања права, а не како је то било за пољопривреднице предвиђено 24 месеца.

Повереник је такође подржао иницијативу удружења Национална организација за ретке болести Србије, Мрежа организација за децу Србије, Савез удружења пацијената Србије и удружења „Храбриша“ за оцену уставности и законитости Закона о финансијској подршци породици са децом поводом одредбе закона која се односи на остваривање права на накнаду зараде, односно накнаду плате за време одсуства са рада ради посебне неге детета у случајевима када је за дете већ остварено право на додатак за помоћ и негу другог лица. Повереник се тим поводом обратио Уставном суду, након чега је покренут поступак за оцену уставности и законитости. С обзиром на број примедба на овај закон и важност циљева које овај закон треба да постигне у области не само популационе већ и социјалне политике, наглашено је да би било целисходно да се приступи измени овог закона и пре одлуке Уставног суда.

Уставни суд је својим одлукама број IУз-216/2018, IУз-247/2018 и IУз-266/2018 утврдио да одредбе члана 12. став 7, члана 14. став 8, члана 17. став 2, члана 18. ст. 2, 4. и 6. Закона о финансијској подршци породици са децом нису у сагласности са Уставом.

Оспорене одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом, у складу са одлукама Уставног суда, престају да важе даном објављивања одлука у „Службеном гласнику Републике Србије“.

У међувремену је донет Закон о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС“, број 66/21) којим су прихваћене иницијативе које се односе на омогућавање остваривања права на остале накнаде по основу рођења, неге и посебне неге детета за жене пољопривреднице као и изједначавање пољопривредница са осталим осигураницама у погледу једнаке дужине трајања осигурања у периоду од 18 месеци пре рођења детета.

Измене се односе и на одредбу по којој пун месечни износ накнаде зараде породиља, односно плате за време породилског одсуства, не може бити мањи од минималне зараде утврђене на дан почетка остваривања тог права.

Изменама закона унапређена је и подршка родитељима који имају болесно дете, па је тако брисана одредба којом није било могуће истовремено коришћење права на накнаду зараде за време одсуства са рада ради посебне неге детета и додатка за помоћ и негу које дете има по основу инвалидитета.

Извршена је и измена у погледу начина утврђивања и повећања горњег лимита накнаде зараде на пет просечних зарада у Републици Србији за права остварена од 1. јануара 2022. године.

Поверенику се, након доношења одлука Уставног суда, обратило Удружење „Маме су закон“ указујући да су Министарство за бригу о породици и демографију и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, августа 2021. године донели Инструкцију о поступању општинских – градских управа и центара за

социјални рад у примени и спровођењу одлука Уставног суда Републике Србије. Сматрају да надлежна министарства погрешно тумаче одредбу члана 61. Закона о Уставном суду и да су надлежним градским/општинским управама и центрима за социјални рад дали погрешну инструкцију да странке могу да поднесу захтев за измену појединачног акта (решења) које је коначно и правноснажно, уколико од коначности, односно правноснажности решења прошло више од две године, а што би значило да сва решења, која се тичу неуставних одредаба Закона, донета пре ступања на снагу одлука Уставног суда Србије неће моћи да се измене. Истину да је спорни Закон ступио на снагу 1. јула 2018. године, а да су се Удружење, као и Повереник у року обратили Уставном суду ради оцене уставности и законитости више одредаба овог закона.

Након анализе Инструкције, Повереник је дао препоруку мера за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације овим министарствима да прецизирају Инструкцију у делу који се односи на подношење захтева за измену појединачног акта (решења) које је коначно и правноснажно у складу са одредбом члана 61. Закона о Уставном суду, како би се избегле неправилности у поступцима преиспитивања основаности појединачних захтева.

Оба министарства су у кратком року обавестила Повереника да су поступила по препоруци мера тако што су појашњење инструкције доставили надлежним службама и навели да захтеве за измену појединачног акта, у прописаном року од шест месеци од дана објављивања одлука Уставног суда, могу поднети сви корисници који су право остварили, односно о чијем захтеву се одлучивало, од почетка примене Закона, тј. од 1. јула 2018. године.

Током 2021. године Поверенику је поново достављен на мишљење Нацрт закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом. Повереник је у оквиру мишљења, између осталог, користећи своја законска овлашћења из члана 33. став 1. тачка 7. Закона о забрани дискриминације, упутио иницијативу овлашћеном предлагачу да изменама обухвати одредбе које се односе на положај жена које самостално обављају делатност тако што ће се предвидети да се и њима врши накнада доприноса као што је то случај када су у питању запослене жене код послодавца којима се надокнађује зарада са свим припадајућим доприносима. Повереник је у мишљењу указао да у складу са позитивним прописима, примера ради предузетница у периоду док је на трудничком или породилском одсуству може да привремено затвори своју радњу, тј. да одјави делатност у АПР-у (замрзне предузетничку радњу). У том случају предузетница има прекид у осигурању и прима само накнаду у складу са чланом 17. Закона о финансијској подршци породици са децом, а од добијене накнаде уплаћује доприносе за обавезно социјално осигурање (доприносе за пензијско и инвалидско осигурање, здравствено осигурање и за осигурање у случају незапослености) уместо да као и друге запослене жене ову накнаду користи за потребе бриге о деци и породици. Друга могућност коју имају предузетнице јесте да поставе пословођу који може бити члан породице (који не мора бити у радном односу) или запослено лице у радном односу. У том случају, предузетничка радња наставља са пословањем и предузетница је у обавези да запосленима и себи уплаћује доприносе за обавезно социјално осигурање.

У иницијативи је указано да се, на основу спроведених истраживања и праксе Повереника, може закључити да жене које самостално обављају делатност услед изостанка адекватне финансијске подршке у току трудноће и породилског одсуства, морају да оптирају између пословног и породичног живота на начин да одлажу трудноћу или се опредељују за трудноћу али на начин да излазе из посла или гасе предузетничку радњу (фризерски, козметички, кројачки салон и сл.).

Имајући у виду наведено, може се закључити да је популациона политика у Републици Србији у највећој мери усмерена на финансијске подстицаје и жене, док су подстицаји усмерени ка мушкарцима-очевима и равномерном дељењу обавеза између полова када је у питању брига о деци готово сведени на могућност предвиђену одредбама

Закон о раду према којима право на одсуство са рада ради неге детета може користити и отац детета, а може га користити и у случају када мајка није у радном односу. Ово право се и даље ретко користи јер мали број очева користи ову законску могућност. У публикацији *Усклађивање рада и родитељства*⁷⁶ је, између осталог, указано да међу испитиваним ривредним друштвима у свега 18,3%

постоје примери коришћења родитељског одсуства од стране очева. Повереник у својим редовним годишњим извештајима константно указује на потребу промовисања коришћења одсуства са рада ради неге детета за очеве.

У истраживању *Култура рађања и партнерски живот у Србији*⁷⁷, указано је на потребу креирања политика које ће се заснивати на унапређењу родне равноправности, узимајући у већој мери у обзир непосредно искуство жена у Србији, а прикупљени подаци показују да низак степен образовања, несигурност и незапосленост доприносе неравноправном положају жене у друштву и породици. Истовремено, одржава се традиционална подела родних улога и оптерећеност жена кућним послом. Повереник је у *Посебном извештају о дискриминацији у области рада и запошљавања*, између осталог, већ указао да се повреда начела једнакости приликом запошљавања најчешће дешава када послодавци захтевају одређени пол кандидата, а жене су више дискриминисане у радним односима и на послу, од постављања питања у вези са планирањем породице, преко сексуалног узнемиравања на радном месту, до немогућности напредовања. Неретко се дискриминација жена на послу манифестује и премештањем на нижа и мање плаћена радна места, након повратка са породилског одсуства. Одсуствовање са посла због трудноће и родитељства не сме да буде сметња за избор у више звање, напредовање и стручно усваривање жена. Потребно је обезбедити услове да се одсуствовање са посла због трудноће и родитељства не одражава негативно на радноправни статус жена, јер се у супротном запосленим женама које се одлуче да роде дете, шаље порука да им прети опасност да ће по повратку на рад на неки начин бити деградирани, без обзира на њихова постигнућа у послу и труд који су уложиле пре одласка на трудничко, породилско одсуство или одсуство са рада ради неге детета.

Повећан број притужби пред Повереником био је био посебно изражен пре измена Закона о раду (2014. године) када трудницама, које су биле запослене на одређено

⁷⁶ *Усклађивање рада и родитељства*. Кабинет министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику спровео у сарадњи са Републичким заводом за статистику, Београд 2017. доступно на интернет страници: <http://www.mppp.gov.rs/doc/publikacija%20-%20Uskladjvanje%20rada%20%20rodilistva.pdf>

⁷⁷ Сажетак истраживања *Култура рађања и партнерски живот у Србији*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду уз подршку Центра за мајке, часопис Лимес Плус – часопис за друштвене и хуманистичке науке (Но 3, 2017) - доступно на интернет страници: <http://media7.centarzsamje.rs/2018/03/izvestaj-Mame-u-Srbiji-Centar-za-mame.pdf>

време, није продужаван уговор о раду када послодавцу саопште да су трудне. Иако је у овим ситуацијама било евидентно да је трудноћа разлог због којег радни однос није продужен, према одредбама тадашњег Закона о раду, послодавац није био у обавези да продужи радни однос. Пракса је показала да се код неких послодаваца женама које су запослене на одређено време не продужава уговор ако остану трудне, на шта је Повереник упозорио и подржао иницијативе за измену Закона о раду, који је измењен тако што послодавац има обавезу да продужи радни однос жени запосленој на одређено време када затрудни, до истека породилског одсуства, односно, одсуства са рада ради неге детета.

Такође, од не малог значаја у овој области су и друге мере, попут правовременог образовања о сексуалним и репродуктивним правима и здрављу, здравствене едукације уопште, истицање примера добре праксе у дељењу родитељских обавеза и одговорности, одговорног планирања родитељства, па и увођење различитих пореских и других олакшица и сл, што би могло да допринесе унапређењу стања у овој области.

Примери мера популационе политике у другим земљама

Неке европске државе, као што су Француска и Шведска, почеле су да уводе мере популационе политике још почетком XX века. У Француској су уведене мере попут: прогресивних дечијих додатака у зависности од броја деце, једнократни породични додаци, породилска и родитељска одсуства (које могу користити оба родитеља), накнаде породилјама, подстицајна стамбена и кредитна политика за младе људе са децом, свеобухватна здравствена заштита мајке и детета, различито опорезивање дохотка у зависности од броја деце, различита политика цена одређених производа за децу, флексибилно радно време за мајке с децом до одређене старости итд.

У Шведској су уведене мере, као што су дечији додатак, додатак за становање намењен породицама са ниским приходима, једнократна новчана помоћ на рођењу детета, заштита радног статуса трудне жене, родитељско одсуство, одсуство за негу болесног детета, као и друге мере. Шведски приступ, назван „моделом неговатеља“, усредсређен је на то да мушкарци и жене деле радне и породичне обавезе. Прва реформа која је имала за циљ равноправно коришћење одсуства због рођења детета међу половима реализована је 1995. године: уведен је један резервисани месец за сваког родитеља, што је значило да ће тај месец бити изгубљен ако га не искористи именовани родитељ (такозвани „татица и мумија месеци“). Још један месец за сваког родитеља уведен је 2002. Поред тога, један месец је додат дужини општег одсуства, што је резултирало укупним трајањем одсуства од 16

месеци. 2008. године Шведска либерална конзервативна влада увела је бонус за родну равноправност. Реформа подразумева да што више родитеља дели одсуство, то већи бонус добијају. Оваква политика производ је става да је већа вероватноћа рађања друге деце уколико је равноправна подела кућних послова.⁷⁸

У Новрешкој се, примера ради, укупно становништво 2014. године повећало природним путем, не рачунајући досељенике, за 0,4% као резултат мера вишегодишње породичне политике и социјалног благостања у коме је порасла и стопа наталитета. Основно начело државне политике је омогућити свакоме да има дете без обзирних финансијских и радних стресова и очување изграђених демократских вредности. Од укупног броја рођене деце 45% је рођено у ванбрачним заједницама, а 13% деце рађају самохране мајке без социјалног притиска и стигматизације. Високошколски систем омогућава да се у случају трудноће студије без проблема прекидају током неге детета и лако настављају, због чега је у Норвешкој и висока стопа студенткиња које су старије од 25 година што је последица рађања деце у раним двадесетим. Предшколске установе су приступачне финансијски и равномерно заступљене. Уколико родитељи не добију место у вртићу или слободном вољом одлуче да дете подижу код куће, износ који држава улаже у вртиће по детету исплаћује се родитељу као накнада. Исхрана и боравак у школи су бесплатни. Радна недеља је једна од најкраћих у Европи а држава охрабрује запослене жене да рађају више. У нези детета подједнако учествују и мајка и отац. Одсуство са посла ради неге детета траје 59 недеља уз накнаду пуне плате а најмање 10 недеља га мора користити отац детета.⁷⁹

Када се посматрају земље у региону, Словенија је између 1997. године и 2005. године имала природни пад становништва што је покренуло усвајање Програма за децу и младе за период 2006-2016. године. Програм је обухватао скуп мера из подручја права деце и младих и њиховог развоја, а већ 2006. године је забележен први природни раст становништва који и даље расте. Поред тога, Словенија има и позитивну миграциону стопу, иако је у једном периоду било више исељених него досељених становника. Мере које су дале резултате у Словенији се састоје од три главне компоненте: продужена и врло добро плаћена родитељска одсуства, мрежа установа за бригу од деци и релативно високе накнаде за децу из сиромашних породица. Родитељско одсуство с посла ради бриге о детету се састоји од 105 дана мајчиног одсуства, 260 дана родитељског и 90 дана очевог одсуства. За читаво време одсуства са посла родитељи добијају 100% зараде коју су имали пре рођења детета. Брига за децу предшколског узраста у потпуности одговара потребама деце од 1 до 6 година старости. Дечји додатак добијају сва деца до 18 године, а она која се редовно школују до 26 године. Поред тога, постоје и бенефиције попут накнаде за прво дете, бесплатни уџбеници, стипендије, повлашћене цене јавног превоза за ученике и студенте као и повлашћене цене obroка за школску децу.⁸⁰

У Хрватској је донет низ стратешких докумената у циљу раста становништва, попут Националног програма демографског развоја из 1996. године, Националне породичне политике из 2003. године и Националне популационе политике 2006. године. Прве

⁷⁸ Доступно на интернет страници: <https://population-europe.eu/research>

⁷⁹ Извор: Популациона политика у земљама региона и Норвешкој, Библиотека Народне скупштине Републике Србије, 2017, Бр. 29/ИП, доступно на интернет страници: http://www.parlament.rs/narodna-skupstina-organizacija-i-sluzba-sluzba/biblioteka-narodne-skupstine_10_1506.html?offset=5

⁸⁰ Извор: Популациона политика у земљама региона и Норвешкој, Библиотека Народне скупштине Републике Србије, 2017, Бр. 29/ИП

мере са којима се кренуло већ у 2007. години су мере социјалне и економске политике. Уведени су додаци за децу, децу са сметњама у развоју, породилјске и родитељске надокнаде, пронатални додатак на свако треће и четврто дете. Дете са тежим оштећењем здравља додатак добија до 27 године. Породилјске и родитељске надокнаде су одређене временски (одсуства и поштеде са рада и прописано време за бригу о детету) и новчано (накнада плате и новчана накнада и помоћ), а остварују их мајка и отац детета подједнако, у брачној или ванбрачној заједници. Родитељи имају право на одсуство са рада у трајању од 8 за прво и друго дете и 30 месеци за близанце, треће и свако следеће дете. Запослени родитељи имају право на флексибилно коришћење одсуства с посла ради неге детета до његове осме године. Такође, одсуство се може користити и као право на рад с половином пуног радног времена у двоструком трајању неискоришћеног одсуства ради неге детета. Сви родитељи имају право и на једнократну новчану надокнаду за новорођено дете. Право на родитељски додатак имају и незапослене мајке. Међутим, Хрватска и даље има природни пад становништва и бори се са интензивним исељавањем младих и образованих становника, због чега је популациона политика дво Програма Владе Републике Хрватске за период 2016-2020. године.⁸¹

ИЗВЕШТАЈИ, АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА О ПОЛОЖАЈУ ДЕЦЕ

Положај деце је, како у свету, тако у код нас, приказан у бројним извештајима, анализама и истраживањима, пре свега са циљем указивања на различите проблеме и начине њиховог превазилажења у савременим условима. У наставку је дат кратак преглед појединих извештаја и публикација на међународном нивоу, како би се могао стећи потпунији увид и преглед стања у погледу остваривања и заштите равноправности различитих друштвених група и посебно деце, чијим се сагледавањем може стећи комплетнији утисак о стању у нашој држави уз могућа поређења са другим државама, истицањем примера добре праксе на међународном нивоу, анализом различитих начина остваривања појединих права, као и будућих праваца деловања кроз постојећа акта или препоручене мере и активности. Иза тог дела издвојено је приказано неколико публикација домаћих институција и организација како би се, из различитих углова, расветлила поједина питања и нагласиле препоруке које би могле довести до даљег унапређивања положаја детета у различитим областима, а читаоци имали што обухватнији преглед положаја деце.

Извештаји, анализе и истраживања на међународном нивоу

С обзиром да је Република Србија у процесу евроинтеграција, оцена стања у свим областима сублимирана је у извештајима о напретку, које сваке године сачињава Европска комисија. С тим у вези, представљени су и поједини делови ових извештаја, а

⁸¹ Исто

у циљу бољег сагледавања стања, превазилажења недостатака и проблема који предстоје, као и упоређивања података током дужег временског периода.

Тако је у *Извештају о напретку Републике Србије за 2015. годину*⁸² наведено да је Национални савет за права детета започео са радом. Приоритет треба да буде обезбеђивање делотворније координације дечјих права и система заштите детета, укључујући националне политике. Административни подаци још увек нису разврстани да би се омогућило праћење статуса друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, нарочито у погледу ромске деце и деце са инвалидитетом. Нови акциони план за децу и нова стратегија за превенцију насиља над децом и заштиту деце од насиља и даље су потребни.

Ситуација у којој се налазе деца са сметњама у развоју у великим институцијама наставља да буде разлог за забринутост. Услуге подршке породици и родитељству требало би да буду приоритет како би се спречило смештање у установе социјалне сигурности. Постоји потреба да се додатно прошире услуге на нивоу локалне заједнице и да се обезбеди пружање услуга које су више интегрисане. Потребно је без одлагања усвојити правилник о препознавању дискриминације у образовним установама. У овом извештају је наведено и да треба посветити више пажње делотворном, одрживом финансирању стратегија за појединачне болести, укључујући националне стратегије за ХИВ и подизање нивоа свести, првенствено о значају вакцинације деце.

У *Извештају за 2019. годину*⁸³ је наведено да је још увек потребно успоставити интегрисани национални оквир како би се обезбедило одговарајуће спровођење права детета. Национални савет за права детета је основао радну групу за израду акционог плана за децу, пошто је претходни план истекао 2015. године. У оквиру Националног савета основана је и радна група за рани развој деце. Насиље над децом и даље изазива забринутост. Усвајање измена и допуна Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица је додатно одложено. Треба обезбедити бољу заштиту за децу жртве која сведоче у кривичним поступцима. Још увек постоји озбиљна забринутост због кршења права детета у државним установама за децу. Конкретно, постоји забринутост због кршења права детета са сметњама у развоју, која се такође суочавају са изазовима у погледу приступа инклузивном образовању, а потребно је и даље проширити интегрисане услуге у заједници.

У овом извештају се наводи да нове одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом предвиђају услов да право на родитељски додатак зависи од тога да ли су деца вакцинисана. Међутим, само 12,7% ромске деце је примило све препоручене вакцине, у поређењу са 70,5% неромске деце у земљи. Иако дечији брак није уобичајен у општој популацији, скоро 60% девојчица из ромских насеља се венчава у раном узрасту. Насиље у породици се такође често не пријављује.

⁸² *Извештај о напретку Републике Србије за 2015. годину*, Европска комисија, доступно на интернет страници: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaji_15_final.pdf

⁸³ *Извештај за 2019. годину*, Европска комисија, доступно на интернет страници: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR_-_REVIDIRANO.pdf

У Извештају за 2020. годину Европске комисије⁸⁴ је, између осталог, наведено да је нова Стратегија о заштити деце и спречавању насиља над децом усвојена у мају 2020. године. Нови национални акциони план у области права детета тек треба да буде усвојен, претходни план је истекао 2015. године. Усвајање измена закона о малолетним преступницима и заштита малолетника у кривичном поступку, касни дужи временски период. Статистички подаци о групама које су у већем ризику од дискриминације, укључујући ромску децу и децу са инвалидитетом, још увек нису раздвојени. Иако је релативно мали број деце смештен у институционалну негу, кршења дечјих права која се дешавају у великим институцијама за децу са сметњама у развоју и даље забрињавају. Обезбеђивање одрживог финансирања за превентивне услуге подршке породици, укључујући одговарајуће породичне алтернативе када је одвајање детета од његове породице у најбољем интересу детета, треба да остане приоритет. Што се тиче приступа правди за децу, превентивни програми и програми за реинтеграцију малолетних преступника у заједницу и даље су доступни само у великим градовима. Механизми за заштиту деце жртава / сведока у правосудним поступцима морају бити оперативни и део система у читавој земљи.

Нова стратегија за социјалну заштиту у Србији за период 2019-2025, измене Закона о социјалној заштити и нацрт Закона о социјалним картама још увек су у току. Исплате за породилско одсуство смањене су као резултат измена из 2018. године Закона о финансијској подршци породици са децом, јер жене сада треба да раде 18 узастопних месеци - уместо 12 месеци пре измена - како би имале право на пун износ накнаде плате за време породилског одсуства. Обухват и адекватност готовинских накнада за основне потребе су недовољни да покрију основне потребе. Није остварен никакав напредак у погледу услуга социјалне заштите на локалном нивоу или процеса деинституционализације. Систем наменских трансфера који је уведен Законом о социјалној заштити у 2016. години се и даље не спроводи систематично и транспарентно. Буџетска издвајања су сада доступна на годишњем нивоу, али без вишегодишњих обавеза које би омогућиле континуитет пружања услуга на локалном нивоу и систем заснован на показатељима за утврђивање приоритета и праћење резултата.

У овом извештају је наведено и да су током прве три недеље ванредног стања услед Ковид-19, особама са инвалидитетом недостајале услуге кућне помоћи, јер пружаоци услуга нису имали дозволе за кретање током полицијског часа. Деца са сметњама у развоју и аутизмом такође су нарочито била погођена полицијским часом.

Већина Рома у Србији има лична документа, наведено је у овом извештају. Међутим, сва рођења треба регистровати одмах након рођења, без обзира на статус родитеља, а с тим у вези подзаконски прописи тек треба да буду измењени. Повећан је број ромских ученика који су користили стипендије, а укупно 2220 ромских ученика је уписано у средње школе у 2018/2019, у поређењу са 1.969 ученика у 2017/2018. године. Међутим, стопа напуштања школе и даље је висока, посебно кад су у питању ромске девојке. Треба се позабавити и сегрегацијом у образовању. И даље је веома мали обухват ромске деце у предшколском образовању - само 9% похађа вртиће. Процент оних који завршавају терцијарно образовање и даље је изузетно низак, наиме 1% у поређењу са 16% код неромског становништва.

⁸⁴Извештај за 2020. годину, Европска комисија, доступно на интернет страници: <https://www.mci.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

У циљу спровођења Стратегије превенције и сузбијања трговине људима за 2017-2022. у Србији је усвојен акциони план за 2019-2020 који је усредсређен на жене и децу. Стандардне оперативне процедуре за третман жртава трговине људима усвојене су у јануару 2019. године и ревидирају се након њихове прве фазе примене. Европска комисија указује да је потребна даља међусекторска сарадња, координација и јасније међусобно разумевање улога и одговорности.

Миграциона рута Западног Балкана и даље је чврсто успостављена, а мреже кријумчарења миграната и даље су врло активне, чему сведоче извештаји о повећаном уласку и изласку, као и краћем боравку миграната у прихватним центрима. У Србији је велики број лица миграната регистрован из Марока, Алжира, Палестине и Ирана, укључујући значајан број деце без пратње или раздвојене деце. Деца мигранти се образују укључивањем у национални систем школовања. Укупно је 2.186 деце без пратње или раздвојене деце (UASC) било смештено у српске центре током 2019. године, што је пораст од око 25% у поређењу са 2018. годином, док је трајање боравка опало. Већина деце (1906) је била смештена у центре којима је управљао Комесаријат за избеглице и миграције, док је још 198 смештено у три установе социјалне заштите за смештај деце без пратње или раздвојене деце у надлежности Министарства за рад, запошљавање, социјална и борачка питања. Поред тога, 82 деце без пратње или раздвојене деце смештено је у два објекта под управом невладиних организација. Истовремено, број деце без пратње или раздвојене деце која су остала незбринута изван државних објеката се повећао 2019. године. Смештајни капацитет у владиним центрима у оквиру система социјалне заштите је ограничен и потребан је погоднији смештај са индивидуализованом негом.

У најновијем *Извештају о напретку Републике Србије за 2021. годину*⁶⁵, Европска комисија је у области права детета између осталог констатовала да је Савет за права детета, Координационо тело задужено за праћење Нове стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља, поново основано у априлу 2021. године. Такође, у овом извештају је наведено да Влада касни са усвајањем измена и допуна Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, као и да није постигнут напредак ка усвајању новог Националног акционог плана за права детета чије је важење истекло 2015. године. Такође, указано је да статистички подаци о друштвеним групама које су у већем ризику од дискриминације, укључујући ромску децу и децу са сметњама у развоју, још увек нису рашчлањени, као и да иако је релативно мали број деце смештен у установе социјалне заштите, кршења права детета у великим установама за децу са сметњама у развоју и даље су разлог за забринутост, која је додатно погоршана у време пандемије Ковид-19, као последица увођења мера за спречавање ширења вируса.

У овом извештају је констатовано да је у фебруару 2021. усвојен Закон о социјалној карти, чији је циљ праведнија расподела социјалне помоћи и смањење злоупотреба кроз успостављање јединственог регистра социјалних карата. Међутим, још увек се чека нова Стратегија социјалне заштите за период 2019-2025 и измене Закона о социјалној заштити. Европска комисија је констатовала и да је Уставни суд 2020. године, тек две и по године од почетка примене Закона о финансијској подршци породици са децом, утврдио да поједине одредбе овог закона нису у складу са

⁶⁵ Извештај за 2021. годину, Европска комисија, доступно на интернет страници: <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumentaleu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

уставом. Такође, ЕК је у Извештају навела да покривеност и адекватност новчаних накнада за задовољавање основних животних потреба није довољна, као и да је потребно побољшати квалитет и покривеност услугама, а надзорне и регулаторне механизме, праћење и евалуацију треба ојачати. У Извештају се констатује и да није постигнут напредак у услугама социјалне заштите на локалном нивоу, нити у процесу деинституционализације, а да се систем наменских трансфера уведен 2016. године Законом о социјалној заштити још увек се не спроводи систематски и транспарентно. Буџетска издвајања су доступна само на годишњем нивоу, али без вишегодишњих обавеза које би омогућиле континуитет пружања услуга на локалном нивоу и систем утврђивања приоритета и праћења резултата заснован на доказима.

Када је у питању област образовања, у овом извештају је, између осталог, наведено да је пандемија Ковид-19 пореметила организацију и квалитет наставе на свим нивоима образовања. Препоруке из Извештаја за 2020. годину остају у великој мери важеће, а препоручује се би у наредној години требало предузети даље мере за повећање учешћа у образовању и бризи у раном детињству, посебно за деце која су у неповољном положају, консолидовати систем Националног оквира квалификација са фокусом на квалитет и обим неформалних образовање, обезбедити пуну усклађеност политике и институционалног оквира за осигурање квалитета у високом образовању. У извештају је такође наведено да је постигнут одређени напредак у повећању учешћа ученика из одређених друштвених група на свим нивоима образовања. Остварен је напредак у упису ромске деце у основно образовање (са 85% у 2014. на 92% у 2019) и средње образовање (са 22% у 2014. на 28% у 2019). Међутим, спровођење мера за смањење стопе осипања и сегрегације треба ојачати, посебно на локалном нивоу. Србија је усвојила Правилник о ресурсном центру, од којих се очекује да пруже додатну подршку инклузивном образовању.

У јуну 2020. године Европска комисија објавила је *Non-paper*⁸⁵, односно полугодишњи извештај о тренутном стању у Поглављу 23 (Правосуђе и основна права) и Поглављу 24 (Правда, слобода и безбедност). У овом документу је, између осталог, наведено да је нова Стратегија за превенцију и заштиту насиља над децом усвојена у мају 2020. године, али да нови национални акциони план за права детета тек треба да буде усвојен. Усвајање измена и допуна Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица озбиљно је одложено. Иако је релативно мали број деце смештен под окриље институционалне заштите, кршења дечјих права која се дешавају у великим институцијама и даље изазивају забринутост, наведено је у овом извештају. Када је реч о положају Рома, у овом извештају је наведено да сва рођења морају бити регистрована одмах након рођења деце, без обзира на статус њихових родитеља, да је повећан број ромских ученика који примају стипендије али су стопе напуштања школе и даље високе, нарочито за ромске девојке. Локални мобилни тимови спроводе активности на терену, али низак ниво образовања остаје кључна препрека запошљавању, закључено је у овом извештају.

Европски комитет за социјална права је у 2020. години објавио *Закључке 2019 Србија – Европска социјална повеља*⁸⁷, у којима је између осталог, посматрајући период од

⁸⁵ Non-paper о стању у поглављима 23 и 24 за Србију, Европска комисија, јун 2020, доступно на интернет страници: <https://www.mel.gov.rs/sri/dokumenta/eu-dokumentar>

⁸⁷ Conclusions 2019 Serbia – European Social Charter, European Committee of Social Rights, March 2020, доступно на интернет страници: <https://rm.coe.int/rapport-srb-en/16809cfbe6>

почетка 2014. do kraja 2017. godine, zaključio da je situacija u Srbiji zadovoljavajuća po nizu pitanja, međutim, postoje oblasti koje nisu u saglasnosti sa određenim odredbama Povelje, poput: zabrane zapošljavanja mlađih od 15 godina zato što nije utvrđeno da je zaštita dece od dечијег рада гарантована услед недостатка тражених информација; трајање радног времена за раднике млађе од 16 година је прекомерно; зараде младих радника нису правичне; није утврђено да постоје одговарајући прописи о опасном, нездравом и тешком раду у односу на труднице, жене које су недавно родиле или жене које доје своје дете; нису сви облици телесног кажњавања забрањени у свим условима и др.

Комитет за права детета Уједињених нација је, након разматрања извештаја, усвојио *Закључна запажања у вези са Другим и Трећим периодичним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима детета*⁸⁸. Као главне препоруке и разлоге за забринутост, Комитет је навео предузимање неопходних мера за спровођење његових претходних препорука из 2008. године, које нису спроведене или нису спроведене у потпуности, попут усклађивања законодавства са принципима и одредбама Конвенције, односно доношења свеобухватног прописа о деци, као и процене утицаја на права детета свих нових законских регулатива. Комитет је такође препоручио измену Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору како би се осигурало да његове одредбе не утичу негативно на квалитет и ефикасност услуга за децу, усвајање оквира политике који замењује Национални план акције за децу, јачање улоге Савета за права детета, обезбеђивање потребних људских, техничких и финансијских ресурса за ефикасно остваривање права детета. Комитет је препоручио доношење закона којим би се обезбедила дефиниција појма дете у складу са чланом 1. Конвенције, као и измену Породичног закона и онемогућавање брака за млађе од 18 година.

Комитет је дао низ препорука и у вези са одговарајућим одредбама Конвенције, попут поштовања најбољег интереса детета, приступа адекватној здравственој заштити и неонаталним услугама, права детета на слободу од свих облика насиља, злостављања и занемаривања, забране телесног кажњавања, смањења смештања деце млађе од 3 године у резиденцијалне установе и друге препоруке које ће, у одговарајућим деловима, бити обрађене у даљем тексту овог извештаја, у поглављима у којима се даје пресек стања у појединим областима.

У вези са забраном дискриминације, Комитет је препоручио да се: осигура потпуна примена прописа о забрани дискриминације јачањем едукативних кампања које се баве негативним друштвеним ставовима према ромској деци, деци са сметњама у развоју, деци припадницима мањина, избеглицама и деци тражиоцима азила, деци мигрантима, деци која живе и раде на улици, ЛГБТ деци и деци са ХИВ/АИДС; осигура приступ квалитетном образовању, адекватној здравственој заштити и становању деци која живе у руралним подручјима; уведе посебан механизам у оквиру Повереника за заштиту равноправности за решавање случајева дискриминације деце.

⁸⁸ *Закључна запажања у вези са Другим и Трећим периодичним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима детета*, Комитет за права детета, 2017, доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/komitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezi-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvestajem/>

Организација Save the Children, је у годишњем извештају *Индекс о прекинутом детињству*⁸⁹ осврћући се на све случајеве спречавања остваривања пуног потенцијала деце и лишавања детињства и сагледавајући различите факторе попут лошег здравља, неухрањености, искључивања из образовања, дечијег рада, малолетничких бракова и трудноћа, екстремног насиља и смрти пре пете године, установила да Република Србија заузима 46. место међу 175 држава света⁹⁰. По подацима из 2018. године за Србију, број деце који се налази ван образовног система је порастао и износи 4,4% (у односу на 3,9% из 2017. године), а напредак је видљив према подацима који се односе на смањење броја деце која су преминула пре пете године живота услед узрока који су могли бити спречени и 2018. године износи 5,8% (у односу на 6,7% из 2017. године), као и податак да је 3,1% деце жртва екстремног насиља (3,3% из 2017. године).⁹¹ У овом извештају је наведено да је родна неједнакост распрострањена широм света, што угрожава и маргинализује девојчице, а посебну пажњу је потребно посветити окончању дечијих бракова, равноправном поступању према деци и онемогућавању спречавања девојчица да приступе здравственим услугама или ускраћивања образовања због етничке припадности или пола, уз успостављање система регистрације сваког детета по рођењу.

*Our Europe, Our Rights, Our Future*⁹², ChildFund Alliance, Eurochild, Save the Children, UNICEF and World Vision је извештај кроз који су снажно изражене перспективе и приоритети више од 10.000 деце и младих, из и ван Европске уније. У извештају се констатује да се међу децом појављују многе заједничке и хитне теме: трећина деце и младих доживела је дискриминацију или искључење; многим је ускраћен приступ виталним услугама; образовни систем не испуњава тежње и очекивања великог броја деце; висок ниво насиља се наставља; и даље се не слушају, поштују и узимају у обзир ставови деце. Деца из најмаргинализованијих група се и даље у свим областима суочавају са највећим изазовима. Можда је најхитнији закључак, међутим, да петина деце у ЕУ одраста несрећна и забринута за будућност, пре свега због недостатка поштовања и заштите права деце, што је јасан позив на акцију.

Према овом извештају свако треће дете у ЕУ доживело је неки облик различитог третмана, а девојке са много већом вероватноћом истичу да се не третирају једнако. Више од половине деце са инвалидитетом (физички, интелектуални, сензорни или аутизам) или миграната, тражилаца азила, етничких мањина или који се идентификују као ЛГБТ+ искусило је неки облик различитог третмана. Налази овог истраживања сведоче о великој осетљивости испитаника према питањима дискриминације, чак и ако је сами не доживљавају. Деца су прокоментарисала како су видела да се друга деца суочавају са различитим третманом или насиљем као резултатом више фактора, укључујући расу или етничку припадност, пол (идентитет), сексуалну оријентацију, инвалидитет, школски успех, религију, изглед, социјално-економско порекло, језик или место пребивалишта (укључујући и боравак у старатељству). Школа се појављује као

⁸⁹ *The Many Faces of Exclusion - End of Childhood Report 2018*, Save the Children, доступно на интернет страници: https://campaigns.savethechildren.net/sites/campaigns.savethechildren.net/files/report/EndofChildhood_Report_2018_ENGLISH.pdf

⁹⁰ *The Many Faces of Exclusion - End of Childhood Report 2018*, стр. 31

⁹¹ Исто, стр. 34

⁹² *Our Europe, Our Rights, Our Future*, ChildFund Alliance, Eurochild, Save the Children, UNICEF and World Vision, доступно на интернет страници:

<https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20-%20Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf>

окружење у којем се деца суочавају са најразличитијим третманом, а насиље наставника и ученика изражава се као горућа брига.

Искуства деце у приступу информацијама везаним за здравље у овом истраживању варира између старосних група и различитих аспеката здравља. На пример, више од 80% 17-годишњака у ЕУ наводи да има приступ информацијама о сексуалном здрављу у поређењу са само трећином међу 11-годишњацима. Готово трећина деце у ЕУ наводи да им недостаје приступ свим здравственим услугама које су им потребне, а деца из мањинских група - укључујући ону која су мигранти или ЛГБТ+, са инвалидитетом или из етничких мањина - суочавају се са далеко већим потешкоћама. Деца чији родитељи нису запослени такође документују значајније препреке у приступу услугама. Испитаници из ширег европског региона чешће пријављују изазове у приступу услугама него они из ЕУ. Ментално здравље се појављује као широко распрострањена и значајна брига. Један од 10 испитаника из ЕУ идентификује се да живи са проблемима менталног здравља или симптомима попут депресије или анксиозности, при чему су девојчице далеко више изложене ризику од дечака, а старија деца пријављују већи степен проблема од млађе деце. Осећај туге или несреће још је чешћи, па тако сваки пети испитаник већину времена осећа тугу или несрећу. Опет, деца из мањинских група пролазе далеко горе. На пример, скоро половина ЛГБТ+ деце и трећина деце са сметњама у развоју кажу да се већину времена осећају тужно или несрећно. Занимљиво је да испитаници у ширем европском региону извештавају да су тужни или несрећни ређе него њихови вршњаци у ЕУ.

Готово три четвртине испитане деце осећа позитиван однос према школи. Међутим, за преосталу четвртину истакнут је низ озбиљних изазова, међу којима су тешко савладавање лекција, борбе међу ученицима, усамљеност, предрасуде наставника и насиље као стварна питања. И опет, деца из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, укључујући посебно ЛГБТ+ децу и децу са сметњама у развоју, суочавају се са најнегативнијим искуствима у школи због различитог третмана. Сиромаштво утиче на образовне могућности за много деце, постављајући финансијске препреке за битне аспекте њиховог школовања. На пример, од деце унутар ЕУ, готово трећина има потешкоћа у плаћању школских путовања, књига, ваншколских активности и превоза. Забрињавајуће је да се ова бројка повећава на половину деце из ширег европског региона, а три четвртине деце у свету пријављује препреке у приступу образовању. Налази о важности и вредности које деца имају за своје образовање шаљу сигнал упозорења. Налази снажно сугеришу да школски системи не задовољавају у довољној мери потребе деце у 21. веку.

Позитивно, и супротно увреженом мишљењу, испитана деца не пријављују да често доживљавају узнемирујуће догађаје на интернету, иако је то чешће за девојчице, а вероватноћа изложености расте са годинама. Мање од трећине девојчица је искусило забрињавајући садржај на мрежи у поређењу са петином дечака, иако се за децу ЛГБТ+, изложеност повећава на скоро половину суочавајући се са узнемирујућим инцидентима најмање сваког месеца.

У Извештају о спречавању насиља над децом у региону Европе 2020⁹³ је наведено да у европском региону СЗО, свако треће дете односно најмање 55 милиона деце у региону Европе доживи неки облик насиља током свог живота. Разлози насиља над децом су разноврсни, а неки од најчешћих су родне неједнакости, штетна употреба алкохола и неостваривање права деце. Насиље над децом је водећи јавноздравствени проблем са разарајућим последицама по жртве и њихове породице. У овом извештају је наведено да укупни годишњи трошкови здравствених система у региону због спречавања нежељених искустава из детињства, укључујући насиље, износе 581 милијарди америчких долара. Процењује се да је 2017. године преко 1.000 деце старости 0–17 година у региону Европе умрло услед убистава и различитих напада. На основу најновијих доступних података, убиства деце старости 0–14 година смањила су се за 13,6% у периоду 2010–2015. Стопа убистава у 2017. години износила је 0,31 на 100.000 деце узраста 0–14 година. У извештају се документује преваленција нефаталног насиља над децом, која се креће од 9,6% за сексуално злостављање (5,7% за дечаке и 13,4% за девојчице), 22,9% за физичко злостављање и 16,3% за физичко занемаривање, до 18,4% за емоционално занемаривање и 29,6% за емоционално злостављање. Из ових података се процењује да је најмање 55 милиона деце у региону током свог живота доживело неки облик насиља.

Током пандемије Ковид-19 пријављено је повећање броја извршених насиља над децом. Затварање школа, физичко дистанцирање и повезане последице менталног здравља за породице довели су до веће изложености деце ризику од насиља у тренутку када су механизми и могућности да потраже помоћ постали ограниченији.

У извештају је истражен напредак који су земље постигле у спровођењу активности на постизању Циљева одрживог развоја на заустављању насиља над децом до 2030. године кроз објектив сета од седам ИНСПИРЕ стратегија заснованих на подацима за превенцију и одговарајући одговор на насиље над децом (спровођење и примена прописа; норме и вредности; сигурно окружење; подршка родитељима и неговатељима; економско оснаживање; услуге подршке; и образовање и животне вештине). Подаци су прикупљени из 45 од 53 државе чланице региона (укључујући Републику Србију), а резултати показују да је у појединачним државама подршка примени ИНСПИРЕ била највећа за спровођење и примену прописа (95%) и подршку родитељима и неговатељима (78%), а најнижа за економско оснаживање (37%). Надзор над насиљем над децом и даље је недовољан, а већина земаља не спроводи редовна истраживања. Да би се постигли циљеви СДГ-а, потребна је већа подршка влада, координација активности у здравственој и социјалној заштити, образовању, правосуђу и другим секторима како би се заједнички осигурало да деца имају безбедно детињство.

У извештају *The Global Education Monitoring Report 2021 Central Eastern Europe, Caucasus and Central Asia – Inclusion and education: all means all*⁹⁴, UNESCO, наведено је да су Средња и Источна Европа, Кавказ и Средња Азија оствариле напредак у приступу инклузивном образовању заснованом на правима. У протеклих 20 година нивои стеченог образовања, који су већ били међу највишим на свету, нагло су се

⁹³ Извештај о спречавању насиља над децом у региону Европе 2020, Светска здравствена организација, 2021, доступно на интернет страници: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/violence-and-injuries/publications/2021/european-regional-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020>

⁹⁴ *The Global Education Monitoring Report 2021 Central Eastern Europe, Caucasus and Central Asia – Inclusion and education: all means all*, UNESCO, 2021, доступно на интернет страници: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375490>

повећали. Процент деце и младих ван школе је опао за пола. Две трећине система образовања усвојила су дефиницију инклузије која обухвата вишеструко маргинализоване групе. Такође, земље се удаљавају од медицинског модела. Процент деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у школама за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом је 53%. Школе проширују своје системе подршке и чине их флексибилнијим. Међу 30 прегледаних система образовања у 23 постоји саветовање и менторство, у 22 помоћ у учењу и у 21 подршка специјалиста и терапеута. Међутим, прелазак на инклузивно образовање је далеко од завршеног јер различити облици сегрегације и дискриминације још увек ометају инклузију. Око 60% младих Рома, Ашкалија и Египћана на Балкану не похађа средњу школу. Припадницима ових заједница се такође несразмерно често поставља дијагноза сметњи у развоју. У 22 од 30 система образовања постоје одвојене школе или разреди за образовање на језицима националних мањина. Овај паралелни систем образовања често угрожава инклузивност образовања. Родна равноправност у образовању је постала изузетно спорна тема. У појединим земљама традиционални поглед на родне улоге учвршћује родне стереотипе. Само 7 од 23 земље има политике или акционе планове који се изричито баве и забрањују насилно понашање у школи на основу сексуалне оријентације и родног идентитета. Током пандемије Ковид-19 од укупно 23 земље 76% је пружио подршку ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом (нпр. знаковни језик у програмима за учење на интернету), а 52% је обезбедило платформе за флексибилно и самостално учење. Још мање њих је подржало приступ инфраструктури у удаљеним подручјима (43%), осмислило материјале за учење на језицима националних мањина или пружио додатну подршку сиромашним домаћинствима (38%).⁹⁵

У Републици Србији је смањен удео деце уписане у специјалне школе са 100% на 36% за 7 година, наведено је у овом извештају⁹⁶; уложени су напори да се региструју и укључе деца избеглице у јавно образовање; оквир за праћење инклузивног образовања интегрисан је у укупну политику осигурања квалитета школе; свака општина има међусекторски одбор који процењује потребе деце за подршком за превазилажење физичких и друштвених баријера у свакодневним активностима важним за образовање, живот заједнице и развој. Сваки члан одбора прати ефекте предложених мера подршке на дете из перспективе свог поља. Одбор подноси обавезне извештаје о свом раду најмање два пута годишње; Србија обезбеђује приоритетну регистрацију за ученике са посебним образовним потребама, преводиоце који помажу у оцењивању деце из језичких мањина и бонус бодове на пријемним испитима за националне мањине. Такве мере наглашавају и обезбеђују приступ заснован на правима и дају пример школама флексибилније политике пријема. Политике које подржавају укључивање родитеља у управљање школама пријављене су у 25 од 30 прегледаних образовних система. У Србији је прописом из 2020. наглашена одговорност родитеља да упишу своје дете и спрече дискриминацију и насиље, и њихово право да учествују у представничким телима, као што су школски и општински савети родитеља. У овом извештају је наведено да у Руској Федерацији и Републици Србији недостају поступци и материјали за процену диспекције.

⁹⁵ The Global Education Monitoring Report 2021 Central Eastern Europe, Caucasus and Central Asia – Inclusion and education: all means all, стр. 152-153

⁹⁶ Исто, стр. 48

Критични значај образовања за изгледе и просперитет појединаца, заједница и читавих нација препознат је у Агенди 2030 и циљевима одрживог развоја (СДГ), при чему СДГ 4 позива на инклузивно и равноправно квалитетно образовање за све. Међутим, сувише често маргинализована деца остају искључена, посебно девојчице, етничке и језичке мањине, мигранти и избеглице, деца са инвалидитетом и деца из породица са ниским приходима или која живе у удаљеним подручјима.

Препоруке из овог извештаја обухватају:

- ✚ проширити разумевање инклузивног образовања – инклузивно образовање мора да обухвати све ученике;
- ✚ ставити ученике у средиште инклузивног образовања – инклузија није само резултат него процес;
- ✚ покренути консултације са заједницама и родитељима јер је кључна препрека за инклузију у образовању недостатак веровања да је она могућа и пожељна;
- ✚ омогућити сарадњу са невладиним сектором који може да укаже на изазове и попуни постојеће празнине;
- ✚ осигурати сарадњу свих сектора и нивоа јер је инклузија у образовању само део укупне социјалне инклузије;
- ✚ поделити стручност и ресурсе јер је то једини начин да се одржи транзиција ка инклузији;
- ✚ применити универзални дизајн и омогућити развој потенцијала сваког појединца;
- ✚ припремити, оснажити и мотивисати сво наставно и помоћно особље да буду спремни да поучавају све ученике;
- ✚ редовно прикупљати релевантне податке;
- ✚ међусобно преносити и размењивати знања - земље у региону треба да раде заједно и користе све могућности за дијалог како би усмерили своје образовне системе и своја друштва да цене различитости.

Одбор Уједињених нација за људска права, у Извештају Радне групе за борбу против дискриминације жена и девојчица *Сексуална и права из области репродуктивног здравља жена и девојчица*⁹⁷ позива да се начини радикалан заокрет у томе како се кризне ситуације дефинишу и решавају, наглашавајући чињеницу да жене и девојчице не уживају основна сексуална права и права из области репродуктивног здравља што представља значајну препреку у остваривању родне равноправности. У извештају се разматра низ елемената који представљају ризик по сексуално и репродуктивно здравље и права жена и девојчица као и по њихову аутономију који произилазе из различитих облика системских неједнакости и дискриминације. Иако се под кризом подразумева један или серија изненадних и негативних догађаја који могу трајати краће или дуже време и имати негативан утицај на све па и на жене и девојчице, такво поимање кризе може ограничити начин на који се са њом боримо, будући да родна неравноправност, систематска неједнакост као и родно засновано насиље и читав низ злоупотребе права жена и девојчица које траје читавог њиховог живота, само по себи може да представља кризу али се тако не доживљава будући да су такви обрасци

⁹⁷ "Women's and girls' sexual and reproductive health rights in crisis, Report of the Working Group on discrimination against women and girls, United Nations Human Rights Council, 21 June–9 July 2021, доступно на интернет страници: https://refweb.int/sites/refweb.int/files/resources/A_HRC_47_38_E.pdf

дубоко уврежени и трају вековима. Током пандемије Ковид-19 многе жене су рекле да је за њих „криза већ постојала“ и пре ове кризе. Радна група констатује да ниједна земља на свету није успела да у потпуности искорени дискриминацију жена и девојчица нити да оствари њихову пуну равноправност.

Недостатак права у погледу сексуалног и репродуктивног здравља значајно утиче на родну неравноправност и одраз је дубоке неједнакости између мушкараца и жена. Фундаментализам који јача свуда у свету, када ограничава права жена и девојчица прео напада њихова сексуална и репродуктивна права која служе за инструментализацију и политизацију њиховог тела. Ова права су јасно установљена у оквиру међународног права те се државе позивају да их штите чак и за време кризе, а подсећа да и други чиниоци такође имају обавезу да та права поштују.

Главни фактори који изазивају и погоршавају ризике и опасност су: дискриминаторно законодавство, мере политике и пракса; неуспех постављања приоритета у погледу остваривања сексуалног и репродуктивног здравља и права; недостатак улагања у услуге које се тичу сексуалног и репродуктивног здравља и права, као и недостаци стране помоћи; непостојање одговорности за кршење сексуалних права и права из области репродуктивног здравља жена и девојчица; недостатак подршке феминистичким организацијама и организацијама које се баве заштитом права жена и девојчица као и случајеви насиља према браниоцима људских права који се конкретно баве сексуалним правима и правима из области репродуктивног здравља; искључивање жена и девојчица из процеса доношења одлука; недовољно укључивање и слаба заинтересованост мушкараца; противљење уживању сексуалних и репродуктивних права из идеолошких и верских разлога; други изазови.

Већем кршењу сексуалних и права из области репродуктивног здравља су изложене: адолесценткиње - због већег ризика од сексуалног насиља, непланиране трудноће, присилног секса чему доприносе стереотипи и табуи, али и слаб приступ информацијама, роби и услугама; жене из руралних подручја – које немају адекватан приступ здравственим услугама, недовољан број здравствених радника у тим областима, дуго чекање на услуге, недостатак информација, преоптерећеност пословима на имању, изолованост; жене и девојчице са инвалидитетом – у време кризе систем додатних здравствених и социјалних услуга први страда пред налетом кризе; жене и девојчице мигранти, избеглице и интерно реасељена лица – које су већ трауматизоване јер долазе из по правилу ратом захваћених подручја и онда живе у камповима у нехигијенским условима и често су изложене насиљу чак и од стране својих партнера, док многе од њих прибегавају пружању сексуалних услуга у замену за храну, лекове или друге основне потрештине што их доводи у ризик од непланиране трудноће и полних болести; жене и девојчице које су „у сталној кризи“ – оне које живе у назадним и дубоко патријархалним друштвима где су њихова права у свим областима друштвеног живота угрожена; и Ромкиње.

Постоји пет међусобно повезаних скупова активности чијим спровођењем би се осигурао напредак ка остваривању сексуалних права и права из области репродуктивног здравља жена и девојчица у сваком времену, нарочито током криза, и то:

- ⬇️ приоритетизација сексуалних права и права из области репродуктивног здравља;
- ⬇️ елиминација дискриминаторних закона, мера политике и пракси;
- ⬇️ институционализација и јачање праћења и одговорности за сексуална права и права из области репродуктивног здравља;
- ⬇️ партиципација жена и девојница и унапређивање одговорности мушкараца;
- ⬇️ борба против конзервативних идеологија и дезинформација које су изразито противне људским правима.

Европска комисија је марта 2021. године представила Акциони план за Европски стуб социјалних права⁹⁸ који даје преглед одређених мера политике, задатих циљева и оквира како би се његових 20 принципа⁹⁹ преточило у дело. У извештају *Колико ће Акциони план допринети унапређењу положаја деце? Анализа Акционог плана за Европски стуб социјалних права*¹⁰⁰ Eurochild, дата је детаљна анализа Акционог плана уз примедбе које за циљ имају његово унапређење. Тако се наводи да је Акционим планом предвиђено да најмање 15 милиона људи до 2030. године престане да живи у крајњем сиромаштву, од чега би бар 5 милиона требало да буду деца, што није довољно амбициозан циљ будући да је, пре пандемије Ковид-19, 17.9 милиона деце живело у сиромаштву и искључености. Предложени циљ од 5 милиона деце, представља свега 27% укупног броја деце која су 2019. године живела у сиромаштву и искључености. Имајући у виду последице пандемије, у овој анализи је указано да постављање циља који је скромнији од оног који је зацртан 2010, није довољно добро, те се позивају државе чланице да поставе амбициозније циљеве на националном нивоу. Даље је наведено да би државе чланице ЕУ требало да ојачају мониторинг и имплементацију Акционог плана тако што ће успоставити индикаторе који су више десегрегирани и који су усмерени на децу из друштвених група које су у највећем ризику од дискриминације, али и специфичне индикаторе који се односе на рани развој деце као и на децу у алтернативним облицима старања, уз тесну сарадњу са организацијама цивилног друштва, децом и њиховим породицама.

Државе чланице не треба да улажу у изградњу нових институција нити на „озелењавање“ постојећих, него, насупрот томе, мере које су усмерене на повећање запошљавања, квалитет живота, постизање равнотеже између приватног живота и посла, као и на услуге социјалне заштите у заједници, које могу директно допринети смањењу обима смештања у институције, наведено је у овој анализи, уз констатацију да Акциони план не ставља деинституционализацију као приоритет посебно имајући у виду да, према проценама најмање 345.000 деце у Европи живи у институцијама.¹⁰¹

⁹⁸ Акциони план Европског стуба социјалних права, Европска комисија, 4. март 2021. године (*The European Pillar of Social Rights Action Plan*, European Commission, 4 March 2021), доступан на интернет страници: <https://ec.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/>

⁹⁹ Европски стуб социјалних права, Европска комисија, 16. новембар 2017. (*European Pillar of Social Rights*, European Commission, 16 November 2017) доступан на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

¹⁰⁰ *Колико ће Акциони план допринети унапређењу положаја деце? Анализа Акционог плана за Европски стуб социјалних права*, Eurochild, 17. март 2021. године (*Will it deliver for children? Eurochild analysis of the EU's Action Plan on the European Pillar of Social Rights*, Eurochild, 17 March 2021) доступан на интернет страници: <https://www.eurochild.org/uploads/2021/04/European-Pillar-of-Social-Rights-Action-Plan-Eurochild-Reaction.pdf>

¹⁰¹ *Ка инклузији 2020: Која је визија будућности деинституционализације и улоге ЕУ?*, говор комесара Далија 16. јануар 2020. године (*Speech by Commissioner Dalli "Towards Inclusion 2020: What is the vision of the future of deinstitutionalisation and role of EU?"*) доступан на интернет страници: <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019->

У овој анализи је такође наведено да Акционом плану недостају иницијативе усмерене ка свеобухватном улагању у рани развој деце, попут бриге о мајкама, правилној исхрани, здравственој заштити, одговарајућем становању, као и подршке родитељима и породици. Гаранција одговарајућег минималног прихода, борба против сиромаштва, смањење незапослености и др. директно утичу на финансијску стабилност породице чиме се смањује ризик од сиромаштва детета.

Државе чланице би требало да пруже подршку особама са потешкоћама у учењу и да посвете посебну пажњу деци погођеној пандемијом посебно када је у питању образовање и дигитално учење. Такође, у овој анализи је истакнуто да приступ здравственим услугама у раном детињству представља основ доброг здравственог стања у каснијем животу и наглашава да подаци говоре у прилог томе да је Ковид криза имала погубне последице на ментално здравље и добробит деце, као и на њихове породице.

Акциони план представља вредан допринос остваривању Уније једнакости и елиминацији дискриминације по основу пола, расног или етничког порекла, верске припадности или уверења, инвалидитета, старосне доби или сексуалне оријентације, наведено је у овој анализи, и истовремено се изражава подршка могућности финансирања иницијатива које за циљ имају борбу против стереотипа и дискриминације у области запошљавања, обуке, образовања, социјалне заштите, становања и здравства. Примећује се да су многа деца изложена дискриминацији и социјалној искључености и то од најранијег узраста, а посебно деца са инвалидитетом, ромска деца, деца миграната, ЛГБТ деца и деца у институцијама.

У анализи се поздравља изражена потреба да Европска унија преузме улогу одговорног глобалног лидера, укључујући и билатералне односе са спољним партнерима и потенцијалним кандидатима за улазак у ЕУ. Такође се позива Европска комисија да унапреди улагање у децу и укључи мере које би биле усмерене на смањење сиромаштва деце у процесу Економског и реформског програма којим се државе кандидати руководе на свом путу ка ЕУ.

Извештаји, анализе и истраживања домаћих институција и организација

Према подацима из *Трећег националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.*¹⁰² расходи за социјалну заштиту у ужем смислу дефинисани су Законом о социјалној заштити и Законом о финансијској подршци породици са децом и у себи садрже дечију, социјалну и борачко-инвалидску заштиту. У 2017. години, у односу на 2014. годину, расходи на ове намене реално су смањени 4,5% и једино је код подкатеорије дечија заштита забележен реалан раст расхода од 3%. Овај раст превасходно је последица увећања

2024/dalli/announcements/speech-commissioner-dalli-towards-inclusion-2020-what-vision-future-deinstitutionalisation-and-role-en

¹⁰² Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, доступно на интернет страници: <http://socijalnoinklucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacr.pdf>

издатака на накнаду зараде за време одсуства поводом рођења детета, који 2017. године достижу око 32,7 милијарде динара или 0,73% БДП-а.

Током времена, профил становништва које је изложено ризику сиромаштва се није значајно променио, осим посматрано по типу домаћинства. Изложеност ризику сиромаштва значајно је порасла за породице са великим бројем деце, али и за једночлана домаћинства и једнородитељске породице. Деца (до 18 година старости) највише су изложена ризику сиромаштва (30%) у односу на остале старосне групе, што се преважодно може објаснити саставом домаћинства у којем живе. Појединци који живе у домаћинствима са издржаваном децом, односно домаћинствима са две одрасле особе са троје и више издржаване деце, као и у једнородитељским породицама, највише су били изложени ризику сиромаштва према подацима SILC из 2016. године (49,8% и 40%). Већа изложеност ризику сиромаштва је последица знатно неповољнијег односа броја чланова који зарађују и издржаваних чланова домаћинства.

У Републици Србији разлике у погледу (не)могућности да се задовоље основне потребе према полу нису присутне, а разлике према старости се смањују. Посматрано по старости, изнад просека су угрожена деца и млади.

У *Извештају о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*¹⁰³, Републичког завода за статистику, праћен је напредак у остваривању Циљева одрживог развоја (ЦОР) као важан аспект имплементације Агенде за одрживи развој до 2030 наводећи кључне налазе за све циљеве, од којих као примере издвајамо кључне налазе који се односе на остваривање првог циља - ЦОР 1 којим се предвиђа окончање сиромаштва у свим облицима. У извештају је наведено да је Република Србија дугорочно остварила умерен (2013–2018), а краткорочно (2015–2018) значајан напредак у смањењу ризика од сиромаштва и социјалне искључености. У 2018. години у односу на 2013. годину, када је први пут спроведена Анкета о приходима и условима живота на основу које се мери релативно сиромаштво, стопа ризика од сиромаштва је смањена за 0,2 процентна поена (са 24,5% на 24,3%). Када су у питању трендови посматрани према старосним групама, дугорочни трендови указују на значајан напредак смањења сиромаштва код свих старосних група осим најстаријег становништва (65+) код којих се бележи умерено удаљавање од циља. Значајан напредак остварен је и у односу на потциљ који предвиђа примену одговарајућих националних система социјалне заштите, услед повећања удела корисника социјалне заштите у укупној популацији. У периоду 2011–2019 забележено је континуирано повећање удела становништва обухваћених системима социјалне заштите у укупном броју становника, и то за 2,6 процентних поена.

Као кључни налази који се односе на остваривање ЦОР 5 којим се предвиђа постизање родне равноправности и оснаживање свих жена и девојчица је наведено да, када је у питању елиминисање штетних пракси као што су дечји, рани и присилни бракови, подаци указују да је значајно удаљавање од циља присутно у погледу уласка у брак пре 15. године (удео жена старости 20–24 године које су први пут ступиле у брак или ванбрачну заједницу пре 15. године у 2005, 2010. и 2014. години био је 0,8%, док је у 2019. било 1,2% таквих жена), али да је значајан напредак остварен у погледу ступања

¹⁰³ Извештај о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, децембар 2020. године, доступно на интернет страници: http://sdg.indikator.rs/media/1545/izvestaj-o-napretku-u-osvartivanju-ciljeva-odrivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf

у брак или ванбрачну заједницу пре навршених 18 година, односно удео оваквих жена је смањен у истом периоду. Значајан напредак остварен је и према потциљу који предвиђа препознавање и вредновање неплаћеног рада, бриге и старања у домаћинству, због смањеног удела времена које се проводи у обављању неплаћених послова у домаћинству и бризи о другима, а и у области учешћа жена у одлучивању како у погледу већег учешћа жена у националном парламенту, тако и у погледу њиховог већег учешћа на руководећим положајима. За остале потциљеве није могуће пратити напредак из различитих разлога, наведено је у извештају.

У публикацији *Ситуациона анализа УНИЦЕФ-а: деца и адолесценти*¹⁰⁴ је констатовано да је демографија велики изазов за Србију, будући да неповољни подаци али и контекстуална ситуација морају да буду предмет непрестаног рада у будућности и то кроз примену стратешких мера и интервенција намењених деци, омладини и породицама са децом. Неједнакости су присутне и то у областима као што је економска развијеност у различитим регионима земље и разлике у приходима, због чега на локалном нивоу треба предузимати добро таргетиране мере на систематичан начин, водећи рачуна о потребама оних који спадају у групе са нижим приходима. Сиромаштво деце изазива забринутост будући да директно утиче на добробит и изгледе за будућност, наведено је у овој публикацији, те је потребно извршити процену додатног фискалног простора како би већина деце изашла из сиромаштва и то кроз повећавање покривености и адекватности готовинских програма подршке.

У овој анализи је указано да се родна равноправност постиже кроз позитивну родну социјализацију од најранијег узраста и то у свим окружењима и ситуацијама. Нарочито је важно спречити насиље у породици како би се зауставило међугенерациско насиље и пружити подршку онима који су преживели насиље. Постоји велика потреба за ургентним и систематским улагањем у спречавање насиља, укључујући потребу за јачањем услуга за интензивну подршку породицама и деци која доживљавају насиље и друге врсте депривације у циљу спречавања одвајања од породице. У овој анализи се такође подвлачи потреба спречавања дечијих бракова будући да последице које по девојчице ова врста обичаја има, доводи до неслућених облика депривације. Указано је и на потребу рада на унапређењу приступа информацијама и услугама које се тичу сексуалног и репродуктивног здравља, нарочито у забаченим или социјално изолованим заједницама, као и на томе да те услуге буду прилагођене адолесцентима али истовремено да буду једнако прилагођене и девојчицама и дечацима.

Ради уједначавања бриге о старијима и деци, потребно је омогућити флексибилан рад, веће одсуствовање мушкараца са рада ради неге детета, адекватне услуге за бригу о деци, insistирати на једнаким зарадама за рад исте вредности и код жена и код мушкараца, и омогућити женама да заузму највише менаџерске позиције, наведено је у овој анализи, уз напомену да запослени проводе све мање времена са својим породицама и децом. Промене у прописима које се односе на постизање родне равноправности и баланса између обавеза мушкараца и жена у породици индиректно довеле и до нпр. смањења дигиталног насиља над децом, гојазности код деце, позитивних помака у раном развоју деце и усвајању здравих модела живота.

¹⁰⁴ *Situation Analysis of Children and Adolescents*, December 2019, UNICEF in the Republic of Serbia, доступно на интернет страници: https://www.unicef.org/serbia/media/13456/files/sjan_2019.pdf

Када је у питању дискриминација закључује се да друштвене норме не зависе само од одговора државе на дискриминацију, али да се држава и медији и даље доживљавају као главни чиниоци који на то имају утицај, те је потребно да држава путем медија чешће и снажније шаље поруку да постоји потреба за друштвом које је толерантно и инклузивно и у којем има места и за оне који су из њега искључени. Србија ће се у наредном периоду суочити са демографским изазовима, већим природним прираштајем Рома и других мањинских заједница, па је осим потребе за поштовањем људских и дечијих права, важно промовисати толеранцију. Постоји потреба за квалитетним медијским садржајем који је прилагођен узрасту деце, а који је истовремено у складу са етичким стандардима и задовољава обавне потребе деце и омладине. Истовремено, број позитивних медијских извештаја о деци и младима треба систематски повећавати (са нагласком на интернет портале).

У овој анализи је указано и на потребу за даљим укључивањем деце и младих у креирање политика, спровођење и праћење процеса на националном и локалном нивоу. Спремност система управљања да олакшају смислено и релевантно учешће детета захтева напредак кроз развијање већег разумевања дечијих права међу државним службеницима, стручњацима као и стварање могућности за учешће младих у планирању и праћењу спровођења политике.

Такође је наведено да се Србија суочава са великим разликама када је реч о дигиталној писмености и употреби најновијих информатичких технологија, што утиче на то да деца из сиромашних и забачених предела теже стичу дигиталне вештине од својих вршњака који не припадају одређеним друштвеним групама које су у већем ризику од дискриминације. Дигиталне иновације су неискоришћен ресурс од којег би заједнице које су у већем ризику од дискриминације могле имати највише користи. Као област у којој се трендови мењају брзо важно је имати правовремене податке о навикама деце и омладине када користе интернет, јер би то могло да пружи драгоцене информације које би биле од користи приликом креирања политика и осмишљавања програма за децу, али исто тако то омогућава да се на време предупредне неки ризици. Важно је обучити не само децу већ и родитеље да на безбедан начин користе интернет.

Дечја права се често посматрају као искључива надлежност Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања а не као питање које треба да прожима све области. Такође је важно изградити капацитете локалних самоуправа за планирање и праћење мера политике у области права детета. Посебно је наглашено да нема прецизних података о томе колики су расходи државе на децу, тако да је важно урадити детаљну анализу све потрошње на децу, а истовремено појачати надзор над планирањем буџета и извршењем опредељених средстава.

Здрава исхрана деце је за даљи развој веома битна и на томе треба више insistирати како би се гојазност код деце предупредила. Треба остварити сарадњу између образовног и здравственог система како би се деци помогло да израсту у здраве одрасле особе које неће патити од вишка килограма и свих болести које из тога произилазе. Посебан проблем је потхрањеност ромске деце, као и неодговарајуће хигијенске навике. Оваква ситуација превазилази само здравствени систем, већ се овим питањима мора приступити мултисекторски.

Изградња вештина родитеља и подршка раном развоју и образовању треба да се пружа и у формалном и у неформалном окружењу. Културно осетљива и иновативна помагала за учење треба да буду на располагању угроженој деци. Упис деце из угрожених породица у предшколске установе мора да буде приоритет будући да то директно утиче на њихов даљи развој и успех у даљем школовању. Приступ предшколској установи мора бити равноправан и приступачан сваком детету. Физичке баријере, ставови родитеља и уврежене норме је нешто на чему треба радити како би се већи број деце уписивао у образовне установе, нарочито међу Ромима.

 У овој анализи је такође наведено да је свако шесто дете у Србији је у контакту са системом социјалне заштите што говори о великој рањивости деце и потреби за адекватним и правовременим одговором уз стандардизацију услуга усмерених на јачање породице као и читав низ саветодавних, терапијских и социо-образовних услуга, посебно за децу са потешкоћама у развоју. Важно је обезбедити сталан извор финансирања ових услуга и при томе избегавати преоптерећивање локалних самоуправа.

Такође је наведено да је потребно обезбедити да се строго поштује забрана смештања деце узраста од 0 до 3 године живота у институције, и треба радити на проналажењу алтернатива таквом смештају. Иако се већ препознаје као боља опција, смештај у породичном окружењу тек треба да заживи као први избор међу професионалцима. Треба унапредити квалитет и капацитете хранитељских породица, оптимизовати оптерећеност социјалних радника случајевима што би допринело квалитету и ефикасности услуга које пружају, убрзати трансформацију резиденцијалних установа и прилагођавање међународним стандардима.

 Спречавање напуштања средње школе, посебно оних ученика из група које су у већем ризику од дискриминације, мора бити међу најважнијим приоритетима.

Образовни програми треба да буду усмерени не само на стицање знања већ и вештина за будуће тржиште рада, наведено је у овој анализи. Треба обезбедити деци информације о даљим могућностима образовања али и каријерно вођење, успоставити и одржавати снажне везе између образовног система и тржишта рада. Незапосленост међу младима умањује њихово самопоуздање, чини их зависним од породице и отежава им укључивање у друштвене токове, те је важно додатно финансијски ојачати програме за запошљавање младих, посебно оних из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, уз развој програма развијања предузетништва младих.

Истраживање *Вредносне оријентације средњошколаца у Србији – истраживање 2019.*¹⁰⁵ се бави анализом ставова и вредносних оријентација средњошколаца у Србији и то генерација рођених након 2000. године. Анализа обухвата распрострањеност вредности и ставова који се односе на родне односе, абортус, хомофобију, екологију, национализам и ставове према ромској мањини, а циљ је био да се утврди да ли је дошло до промена у ставовима у односу на претходно истраживање из 2011. године. Наиме, истраживање из 2011. године је показало да су средњошколци склони стереотипима, посебно према ЛГБТ популацији, да имају умерено патријархалне

¹⁰⁵ Вредносне оријентације средњошколаца у Србији – истраживање 2019, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Марија Радоман, март 2020, доступно на интернет страници: <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske38.pdf>

ставове и исказују нетрпељивост према етничким групама (Роми, Хрвати, Албанци), и такви ставови младих су у вези са дубљим традиционализмом и често вредности националистичке оријентације, хомофобије и отпора ка родној једнакости „иду у пакету“ и део су јединствене идеолошке матрице.

Анализа је показала да је дошло до благог опадања патријархалности средњошколаца у односу на период 2011. године и да ставови средњошколаца 2019. године више нагињу ка „не-патријархалној“ вредносној оријентацији, односно склонији су егалитарности у односима између мушкараца и жена. Такође, резултати показују и да девојчице имају мање конзервативних одговора, а више подршке дају тврдњама које се односе на једнакост родних улога. Међутим, оно што забрињава јесте прихватање става да жене повремено заслужују батине што подржава 8% средњошколаца и тај податак је сличан као и у истраживању 2011. године. Охрабрујући податак је да преко 75% њих се слаже са тврдњом да породично насиље треба строжије кажњавати.¹⁰⁶

Однос према абортусу такође даје негативне ставове када су у питању тврдња „да је абортус грех“, што подржава 45,4% испитаних из овог истраживања. Међутим, два афирмативна исказа која се односе на право жене да сама одлучи о рађању имају високе вредности што можда указује на освешћеност става да је жена та која одлучује о рађању и свом телу а може да указује и на подржавање става који декларативно звучи прихватљиво – 50% средњошколаца подржава тврдњу „Првенствено и само мајка детета треба да одлучује о абортусу јер се ради о њеном телу“.¹⁰⁷

Што се тиче ставова према национализму, средњошколци благо нагињу ка национализму када је реч о „органичном“ национализму (који се односи на ставове спрам сопствене нације) где за 32% можемо рећи да имају изражена националистичка уверења, док на скали етноцентричног национализма, који мери специфичније међунационалне односе можемо рећи да имају „умерене“ ставове (43,9%). На свим исказима девојчице имају мање изражене националистичке ставове у односу на дечаке.¹⁰⁸

На скали односа према ромској мањини, средњошколци показују да од укупног броја 16% има екстремне ставове, 40% умерене, а 44% толерантне ставове према Ромима. Такође, када се погледају просечне вредности на свим исказима који се односе на ову групу питања и пореде са истим исказима из 2011. године, види се да су ставови данас толерантнији и да можемо говорити о смањивању стереотипа према Ромима. Тако се са тврдњом да „Роми треба да буду потпуно равноправни у друштву“ слаже 71% испитаника.¹⁰⁹

Свакако најконзервативнији ставови средњошколаца у овом истраживању су усмерени према ЛГБТ популацији. На скали хомофобије, 44% средњошколаца се може квалификовати као „хомофобични“, док проценти подржавања појединих исказа то јасно илуструју: Мислим да су болесни (44,9%), Заслужују батине (24,7%).¹¹⁰

Скала социјалне дистанце потврђује да средњошколци имају највећу социјалну дистанцу према геј и лезбејској популацији, затим према етничким мањинама,

¹⁰⁶ Вредносне оријентације средњошколаца у Србији – истраживање 2019, стр. 35

¹⁰⁷ Исто, стр. 41

¹⁰⁸ Исто, стр. 47 - 19

¹⁰⁹ Исто, стр. 60

¹¹⁰ Исто, стр. 72 - 73

Албанцима и Ромима, али и према мигрантима, што указује на постојање етничких стереотипа међу младима. Када се ради о вероисповести резултати показују да су конзервативнији, патријархалнији и више хомофобични средњошколци у Новом Пазару, док су мање традиционални они који се изјашњавају као „атеисти“.

У *Годишњем извештају Канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији за 2020. годину*¹¹¹ констатовано је да су, као последица епидемије Ковид19, деца и одрасли имали ограниченији приступ услугама здравствене заштите, а нису биле доступне ни услуге социјалне заштите, које, чини се, ни са укидањем ванредног стања нису постале доступније. Подаци говоре да је 23% деце имало потребу за услугама социјалне заштите, али је тек свако пето дете те услуге и добило, што се наставило и после укидања ванредног стања.

Подаци пре епидемије показују да се положај деце у Србији поправио у сегментима као што је похађање предшколског образовања, дојење деце до 6 месеци старости, смртност деце се смањила а вакцинација међу ромском популацијом је порасла. Стагнација је уочена по питањима попут дечијих бракова и физичког кажњавања као начина дисциплиновања, а није постигнут већи напредак ни у спровођењу препорука Комитета за права детета, док показатеље напретка за Циљеве одрживог развоја (ЦОР) тек треба утврдити. У извештају је указано да је потребно уложити већи напор у спречавање дечијих бракова међу Ромима, будући да се 56% Ромкиња старости између 20 и 24 године, удало пре своје 18. године. Такође, имајући у виду да је међу децом која живе у институцијама више од 70% деце са инвалидитетом, потребно је јачати породично окружење и наставити процес деинституционализације.

У извештају је наведено да је дошло до унапређења квалитета и приступа предшколском образовању, током пандемије је израђен план за предшколске активности учењем кроз игру у кућним условима, а око 142.022 деце је добило овај вид подршке током ванредног стања. Већина деце је похађала образовање на даљину, коме су деца из група које су у већем ризику од дискриминације имала мањи приступ. Током пандемије инклузивно образовање доживело је стагнацију, иако је уназад читаву деценију бележен значајан напредак.

У овом извештају су дате препоруке о потреби даљег јачања система образовања у раном детињству, како на националном тако и на локалном нивоу, уз партнерство са нетрадиционалним партнерима као што су министарства надлежна за локалну самоуправу и финансије, али и пружаоци услуга из приватног сектора, у циљу повећања доступности раног учења. Прелазак на дигитално функционисање у образовању, социјалној заштити и другим областима је показао да то може бити велика предност, али и оголио чињеницу ниског нивоа дигиталне писмености здравствених, просветних и социјалних радника, као и родитеља. Овакво стање захтева анализу потреба и подршку за дигитално обисмењивање. Приоритет су квалитетна настава и висок квалитет услуга социјалне и здравствене заштите.

¹¹¹ Country Office Annual Report 2020 Serbia, UNICEF Country Office, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/media/102506/file/Serbia-2020-COAR.pdf>

Образовни систем Републике Србије остварује добар учинак у поређењу са другим земљама Западног Балкана наведено је у документу УНИЦЕФ Србија *Преглед ОЕЦД-а у области евалуације и процене у образовању у Србији - анализа и препоруке*¹¹². Повећан је обухват образовањем, а последњих година започете су значајне институционалне реформе, попут увођења стандарда постигнућа за крај обавезног образовања, стандарда компетенција за наставнике и оквира за вредновање установа. Међутим, овај напредак није донео једнаке користи за све групе становништва, па тако велики део ученика у Србији и даље завршава школовање без овладавања основним компетенцијама потребним за даље образовање и живот. Будући да се ради на изради нове националне стратегије образовања, потребан је добар систем вредновања и процене да би се откриле области у којима је учинак слаб и неуједначен, у циљу превазилажења тих проблема.

Србија има висок ниво похађања обавезног основног образовања. Нето стопа обухвата у првом циклусу основног образовања одговара просеку за земље ОЕЦД-а, док је са 97% стопа обухвата у другом циклусу основног образовања виша од просека у земљама ОЕЦД-а (где је 91%) и у региону Западног Балкана (90%). Осим тога, већина ученика по завршетку основног образовања наставља образовање у средњим школама. Похађање средњег образовања у протеклих десет година је стабилно расло, тако да је нето стопа обухвата у 2016. години достигла 87%, што је изнад просека за земље ЕУ, ОЕЦД-а и региона, у којима је забележен пад стопе обухвата.¹¹³

У образовном систему Србије постоје значајне варијације како у учешћу образовања, тако и у постигнућима. Иако су стопе обухвата значајно повећане, оне се разликују по социоекономским групама и регионима. То важи за све нивое образовања, а нарочито за оне који нису обавезни. На пример, у 2008. години само 7% ученика из најсиромашнијих породица је било обухваћено предшколским васпитањем и образовањем, према 64% ученика из имућнијих домаћинстава. Када је реч о постигнућима, ученици из угрожених породица у истраживању ПИСА 2018. године у читалачкој писмености заостајали су за својим вршњацима из имућнијих породица за око две године. Међу другим димензијама у односу на које постигнућа ученика варирају су следеће: географска локација – ученици у руралним подручјима имају мање шансе да буду укључени у образовање и да заврше школу. У 2013. години, стопа осипања из основног образовања износила је 1% у урбаним, а 14,25% у руралним подручјима; ромска националност – када је реч о образовању, деца ромске националности имају далеко мању вероватноћу да похађају школу и високо образовање и да напредују у образовању него деца из опште популације, поготово ако живе у сиромаштву. Само 37% ученика ромске националности заврши обавезно образовање, а приближно један од пет ученика ромске националности се упише у средњу школу, према 8% ученика из опште популације.¹¹⁴

У *Трећем периодичном извештају о примени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима*¹¹⁵, је, када се говори о положају Рома, наведено да

¹¹²Преглед ОЕЦД-а у области евалуације и процене у образовању у Србији - анализа и препоруке, УНИЦЕФ Србија, јануар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/media/13881/file/Pragled%20OECDA%20u%20oblasti%20evaluacije%20i%20procene%20u%20obrazovanju%20u%20Srbiji.pdf>

¹¹³Преглед ОЕЦД-а у области евалуације и процене у образовању у Србији - анализа и препоруке, стр. 8

¹¹⁴Исто, стр. 9-10

¹¹⁵Трећи периодични извештај о примени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, Канцеларија за људска и мањинска права, Београд, 2019, доступно на интернет страници: https://bineternet.obchtr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2FC.12%2FSRB%2I3&Lang=en

је усвајањем Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године и пратећег Акционог плана настављен континуитет у раду на обезбеђивању приступа услугама и бољег квалитета живота грађанима ромске националности. Стратегијом је дефинисано пет приоритетних области за побољшање положаја ромског становништва и њихову социјалну инклузију, а то су: социјална заштита, становање, запошљавање, образовање и здравље. Нивои школске спреме Рома у односу на релевантне нивое за становништво Републике Србије у целини показују велике разлике, па је тако сваки пети Ром, наспрам сваког 37 – ог становника Републике Србије старијег од 14 година без образовања, док преко једне трећине Рома (34,2% у односу на 10,9% за становништво Републике Србије) нема завршену осмогодишњу школу¹¹⁶. Република Србија предузима бројне мере подршке за унапређивање образовања ромске деце укључујући: приоритетни упис у предшколску установу и олакшане процедуре за упис у основну школу, стипендије, кредити, смештај и исхрана (ученицима ромске националне мањине у последње три школске године додељено је 2.149 стипендија од којих 65% девојчицама), педагошке асистенте, програм афирмативне мере уписа ученика ромске националности у средњу школу, ромски језик са елементима националне културе, олакшане процедуре за упис у школе ученика ромске националности повратника по реадмисији.

У студији *Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције – Национални извештај – УНИЦЕФ*¹¹⁷, сагледане су детерминанте и фактори који покрећу насиље, на специфичном приступу УНИЦЕФ канцеларије за истраживања – Innocenti (Процес истраживања за политике и праксу - РЗП), који захтева свеобухватан преглед расположивог знања о насиљу и широко учешће великог броја интересних група у преиспитивању интервенција и формулисању препорука за наредни циклус политике за превенцију и заштиту деце од насиља. У овој студији је наведено да се насиље према деци јавља као директно, интерперсонално, физичко, психолошко или сексуално насиље, као занемаривање које детету ускраћује задовољење потреба и спречава његов развој, а такође се јавља и у облику структурног насиља – на пример, кроз дечји брак, дечји рад или друге врсте експлоатације, или кроз вишеструку социјалну искљученост. Манифестације насиља се такође разликују и по другим облицима: ко је починилац, колико озбиљно је дете повређено, које су краткорочне и дугорочне последице, у ком контексту се јавља и на који начин институције могу да реагују да би заштитиле дете. У Студији је истакнуто да је Република Србија једна од земаља које су покренуле овај процес истраживања за политике и праксу. Такође, указано је на родне режиме засноване на асиметричној моћи укоренење у патријархалним вредностима који дају основе за родно мотивисане неједнакости и насиље над женама и децом у породици, културолошке факторе који се јављају у различитим облицима као висок ниво толеранције према насиљу или као дискриминаторни ставови према мањинама или деци са сметњама у развоју. Наведени и подаци према којима је већа стопа дечјих бракова забележена у сеоским срединама, у најсиромашнијим домаћинствима, као и у домаћинствима са највећим бројем чланова. Код жена које живе у ромским насељима (старости 20–49 година), њих 17% удало се пре навршене петнаесте године, а 57% пре него што су напуниле 18 година. У

¹¹⁶ Трећи периодични извештај о примени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, стр. 11

¹¹⁷ *Детерминанте, фактори и интервенције насиља над децом у Србији - преглед налаза*, УНИЦЕФ, доступно на интернет страници: http://socialnukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Nasilje_prema_deci_u_Srbiji_Pregled_nalaza.pdf

општој популацији, учесталост појаве дечијих бракова је знатно мања (0,8% пре навршених 15 година и 6,8% пре 18)¹¹⁸.

Најновији подаци из публикације *Жене и мушкарци у Републици Србији*¹¹⁹ између осталог говоре и да у 2019. години, 91% свих малолетника којима су изречене кривичне санкције су дечази. Најбројније кривично дело за које је малолетницима изречена кривична санкција је тешка крађа: 22 девојчице и 306 дечака. Највећи проценат малолетних починилаца кривичних дела којима су изречене кривичне санкције у истој години (30%) јесу девојчице од 16, а дечази од 17 година (32%).

Табела 3: Починиоци кривичног дела насиље у породици према старости и полу, 2015. и 2019.

	2015				2019			
	жене		мушкарци		жене		мушкарци	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	372	7,7	4475	92,3	462	9,2	4561	90,8
До 13 година	1	50	1	50	-	-	-	-
14-17	14	16,5	71	83,5	15	12,1	109	87,9
18-20	9	7,6	110	92,4	16	11,9	118	88,1
21-30	47	6,9	638	93,1	75	8,7	786	91,3
31-40	103	7,5	1277	92,5	126	9,6	1192	90,4
41-50	100	8,2	1118	91,8	104	8,8	1072	91,2
51-60	50	6,2	752	93,8	59	7,9	686	92,1
60+	48	8,6	508	91,4	67	10,1	598	89,9

* Извор: МУП Републике Србије

Исте године за кривична дела против брака и породице (запуштање и злостављање малолетника, насиље у породици, недавање издржавања) осуђене су 472 жене и 3.701 мушкарац. Починиоци насиља у породици су у 90% случајева мушкарци – за ово кривично дело осуђен је 4.561 мушкарац и 462 жене.

Табела 4: Оштећена лица за кривично дело насиље у породици према старости и полу, 2015. и 2019.

	2015				2019			
	жене		мушкарци		жене		мушкарци	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	4185	77,7	1199	22,3	4343	76,2	1356	23,8
До 13 година	94	45	115	55	124	51,9	115	48,1
14-17	91	70	39	30	100	61,7	62	38,3
18-20	109	74,7	37	25,3	151	72,9	56	27,1
21-30	746	84,9	133	15,1	722	81,7	162	18,3
31-40	1044	89,5	122	10,5	1007	87,3	147	12,7
41-50	856	85,4	147	14,6	836	79,3	218	20,7
51-60	617	73,7	220	26,3	622	75,9	198	24,1
60+	625	61,8	386	38,2	781	66,2	398	33,8

* Извор: МУП Републике Србије

¹¹⁸ *Детерминанте, фактори и интервенције насиља над децом у Србији - преглед малца*, УНИЦЕФ, стр. 4

¹¹⁹ *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210305-republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2020/?a=0&s=0>

Креирање и омогућавање пружања одговарајућих услуга у заједници нарочито је важно и када су у питању деца са инвалидитетом, о чему се говори и у *Ситуационој анализи: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом*¹²⁰. Према овој анализи деци са сметњама у развоју/инвалидитетом, као и њиховим породицама, потребно обезбедити свеобухватну и флексибилну подршку како би учествовала у друштву равноправно са другом децом. Деца и породице деце са инвалидитеом суочавају са значајним тешкоћама у погледу доступности и квалитета социјалних, здравствених и образовних услуга, а породице деце са сметњама у развоју/инвалидитетом посебно се суочавају са проблемима дискриминације, сиромаштва и ограничене финансијске подршке. Тако је, према резултатима овог истраживања, 45% испитаних родитеља навело да су они или њихова деца доживели неку врсту вређања, омаловажавања или узнемиравања због сметњи у развоју детета. Додатно, 29% деце, најчешће са телесним сметњама, је доживело одбијање приликом покушаја коришћења јавних услуга, док се дискриминација превасходно односи на поступање у систему образовања, са којим деца и најчешће имају контакт. На значајан ниво негативних ставова указују и резултати према којима трећина испитаника (32%) сматра да деца са менталним и интелектуалним сметњама имају негативан утицај на другу децу у породици. Ипак, више од 90% грађана сматра да деца са сметњама у развоју/инвалидитетом могу успети уколико имају адекватну подршку¹²¹.

У извештају *Права детета у процесу придруживања Србије Европској унији – пети алтернативни извештај*¹²², Ужичког центра за права детета, извршена је независна процена имплементације Акционог плана за поглавље 23, у деловима који се односе на права детета, закључно са крајем маја 2020. године.

У делу који се односи на инклузивно образовање и заштиту од дискриминације, између осталог, истакнуто је да су усвојена два правилника која се односе на питање остваривања права на заштиту од дискриминације у образовно-васпитном систему, али да подаци о мониторингу примене нису доступни, тако да није могуће проценити њихове ефекте. Усвојен је и подзаконски акт о упису ромских ученика у средње школе, али, према овом извештају, садржи процедуралне и суштинске препреке за постизање пуне равноправности деце Рома на остваривање права на образовање. У делу који се односи на рани развој и образовање није остварен очекивани напредак у повећању обухвата деце Рома предшколским образовањем. Према доступним подацима, проценат уписане деце у предшколске програме за општу популацију је 50,2%, док је за ромску децу обухват скромних 5,7%. Ревидираним нацртом Акционог плана за Поглавље 23 поставља се циљ од: „бар 40% ромске деце (од којих су бар 40% девојчице) од 3 до 5 година је уписано у предшколско образовање“, што представља изузетно амбициозан приступ имајући у виду тренутно стање као и евидентне недостатке системских мера за подршку образовању деце Рома¹²³.

¹²⁰ *Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и остваривање њихових права у Републици Србији*, Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС), Београд 2017, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/media/2631/file/SuAn%20polo%C5%BEa%20dece%20sa%20smetnjama%20u%20razvoju%20i%20invaliditetom%20u%20Srbiji.pdf>

¹²¹ Исто, стр. 19

¹²² *Права детета у процесу придруживања Србије Европској унији – пети алтернативни извештај*, Ужички центар за права детета, 2020, доступно на интернет страници: <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2020/07/prava-deteta-peti-izvestaj-2.pdf>

¹²³ *Права детета у процесу придруживања Србије Европској унији – пети алтернативни извештај*, стр. 46

За активност која се односи на обезбеђење средстава за услуге у заједници усмерених на социјалну инклузију деце Рома нема података на основу којих се може закључити да се активност реализује, наведено је у овом извештају. Са друге стране, развој системских модела подршке за децу и ученике мигранте/повратнике се успешно реализује јер се може закључити да, уважавајући објективне тешкоће у реализацији ове захтевне мере, држава улаже значајне напоре да осигура интеграцију деце миграната и повратника у образовни систем.

*Извештај о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 -мај 2020*¹²⁴ представља производ заједничког рада чланица Коалиције за мониторинг права детета у Србији и даје пресек стања примене препорука за период извештавања. У овом извештају је, између осталог, наведено да деци и даље није омогућено да самостално подносе притужбе Поверенику за заштиту равноправности (с обзиром да је то једна од препорука Комитета).

У овом извештају је наведено и да Србија има неопходне законске основе за борбу против дискриминације Рома али се оне не примењују у довољној мери. Основни услов за унапређење положаја Рома је сузбијање стереотипа и предрасуда. Не постоје целовити статистички подаци о говору мржње, већ је те податке потребно прикупљати из разних извора који користе различите методологије. Такође, нема података о броју стручњака у центрима за социјални рад и у образовним институцијама који су прошли обуке за културно осетљиву комуникацију и поступање.

У извештају Коалиције за мониторинг права детета у Србији *Србија 2021 извештај о напретку*¹²⁵ наведено је да је током 2020. године рад институција на даљем унапређењу права детета у Србији био озбиљно поремећен, како због парламентарних избора и одлагања у формирању Владе тако и због пандемије Ковид-19, што је додатно погоршало положај деце, посебно оне из најугроженијих група. У овом извештају је наведено и да се Акциони планови за Поглавља 23 и 24 недоследно примењују, задати рокови за бројне циљеве везане за права детета нису испоштовани или су занемарени, а ни препоруке дате од стране Комитета за права детета Уједињених нација нису правилно спроведене, иако је прошло скоро четири године од њиховог усвајања. У овом извештају је указано да још увек не постоји регулисано систематско прикупљање података, што представља изазов у праћењу остваривања права детета, али утиче негативно и на међусекторску сарадњу, као и на стварање ефикасних политика које се односе на децу. Овај проблем би се решио усвајањем Стратегије о правима детета, која би олакшала прикупљање података и правилно извештавање. Свеобухватни Закон о правима детета и Омбудсману за децу још увек није усвојен, а усвајање оваквог оквира би допринело усклађивању целокупног правног система везаног за децу и бољој координацији свих укључених сектора. Поред тога, рад на изменама и допунама важних закона, попут прописа о породици, о малолетним преступницима и кривичноправној заштити малолетника и о социјалној заштити је заустављено, радне групе су основане али у њихов рад нису укључене организације цивилног друштва.

¹²⁴ *Извештај о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 -мај 2020*, Центар за права детета, доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2020/09/Izves%CC%8Ctaj-o-stanju-prava-deteta-u-RS-za-period-nov2019-maj2020.pdf>

¹²⁵ *Србија 2021 извештај о напретку*¹²⁵, Коалиција за мониторинг права детета у Србији, Београд, април 2021, доступно на интернет страници: https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2021/07/2021-Annual-Report_Coalition-for-Monitoring-Child-Rights-in-the-Republic-of-Serbia_Contribution.pdf

Оно што још доприноси забрињавајућој ситуацији у земљи у односу на права детета, наведено је у овом извештају, јесте чињеница да је Национални акциони план за децу истекао 2015. године, да Савет за права детета током 2020. године није одржао ниједан састанак, као ни Савет за праћење примене препорука Механизма за људска права УН-а, чије функционисање је доведено у питање након укидања Канцеларије за људска и мањинска права у оквиру које је он и успостављен, а надлежно министарство још увек ништа није урадило по питању наставка његовог функционисања. Такође, иако је важан корак што је усвојена Национална старегија за превенцију и заштиту деце од насиља за период 2020-2023, са пратећим Акционим планом 2020-2021, Радна група за спровођење и праћење Стратегије још увек није успостављена, нити су организације цивилног друштва именоване да учествују у праћењу и извештавању о примени.

Током пандемије Ковид-19 посебан проблем представљало је учење на даљину, које није било једнако доступно свим ученицима, наведено је у извештају, а посебан проблем представљало је укључивање ученика из одређених друштвених група у образовни систем и нови модел учења на даљину, нарочито за децу из неформалних насеља и децу из центара за мигранте и азиланте. Деца која живе у неформалним насељима често не могу да похађају наставу јер немају струју или приступ интернету. Такође, за време ванредног стања у свим школама није била организована настава за децу са сметњама у развоју, а сваки седми ученик није могао да похађа наставу према индивидуалном образовном плану за време ванредног стања. Деци са сметњама у развоју која живе у установама практично је онемогућен приступ образовању јер су ове институције од почетка пандемије радиле у посебном режиму како би спречиле ширење вируса, наведено је у извештају.

Као један од проблема који се наводи у извештају јесте чињеница да образовање о правима детета није део редовног образовног система за сву децу, због чега је неопходно променити статус предмета Грађанско образовање са обавезног изборног на обавезни предмет на свим нивоима образовања, уз редефинисање метода стручног оспособљавања наставника грађанског васпитања и предузимање мера подршке наставницима да примењују образовање о правима детета у настави својих предмета кроз одговарајућу обуку и развој подржавајућих образовних материјала и водича.

У извештају *Искључивање и сегрегација деце са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају из образовног система*¹²⁶ се подсећа на обавезу да свако дете мора да похађа припремни предшколски програм и основно образовање и да се ова обавеза односи и на децу са сметњама у развоју која су на институционалном смештају, на једнакој основи са другима. Како би се унапредило остваривање права деце са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају у контексту обавезе државе да поштује, штити и омогућава остваривање свих права, у овом извештају је указано да је на системском нивоу неопходан континуиран, заједнички рад свих система и актера, као и да је потребно наставити са анализом положаја деце са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају како би се сагледао њихов положај у различитим областима живота и обезбедило остваривање њихових права.

¹²⁶ *Искључивање и сегрегација деце са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају из образовног система*, Биљана Јањић, Косана Бакар, 2015, доступно на интернет страници: www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2016/04/Publicacija-SRB-1.pdf

У овом извештају су дате препоруке које се односе на:

- ✚ деинституционализацију деце са сметњама у развоју, односно измештање деце из великих резиденцијалних установа у породично окружење и смештај налик породичном, уз увођење мораторијума на даљи смештај деце у институције и спровођење активности превенције институционализације кроз обезбеђивање подршке породицама у локалној заједници;
- ✚ десегрегацију, односно спровођење надзора над одељењима које похађају деца са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају у специјалним школама, као и праћењу спровођења забране сличних пракси;
- ✚ утврђивање одговорности за искљученост сваког детета школског узраста које је на институционалном смештају из образовног система;
- ✚ реформу система старатељства тако да одговори на потребе и права деце са сметњама у развоју;
- ✚ уклањање баријера за остваривање додатне подршке, односно финансирање додатне подршке по моделу „новац прати корисника“;
- ✚ прецизнијем дефинисању поступка процене потреба за додатном подршком пред интересорном комисијом у контексту пребивалишта детета са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају;
- ✚ осмишљавање подршке за децу која се касно укључују у образовни систем, кроз посебан припремни период или програм;
- ✚ обезбеђивање додатне образовне, здравствене и социјалне подршка детету и ученику;
- ✚ организовање обука за запослене у образовним и социјалним установама;
- ✚ спречавање дискриминације и реаговање на дискриминацију, укључујући и информације о Поверенику за заштиту равноправности и другим независним институцијама;
- ✚ спречавање насиља и реаговање на насиље коришћењем расположивих механизма и унапређењем вештина и знања у овој области;
- ✚ на локалном нивоу је потребно планирати и осигурати: увођење механизма сарадње међу актерима кључним за образовање детета, заједнички локални план прилагођавања објеката, проширење броја школа које ће похађати деца из домова, кроз успостављање сарадње редовних школа и домова, механизме заштите дечијих права транспарентним и доступним установама у ситуацијама када школе неће да уписују децу...

Кровна организација младих Србије је кроз више истраживања сагледавала положај ЛГБТ+ заједнице у области образовања. На основу добијених података из истраживања *ЛГБТ+ заједница и њена заступљеност у формалном образовању у Сомбору*¹²⁷, изведен је закључак да је тема ЛГБТ+ заједнице врло слабо позната младима, а нарочито професорима који би требало да буду више упућени (чак 55,6% професора разредне наставе тврди да се никад нису сусрели са темом ЛГБТ+ заједнице). Професори имају одређену уздржаност према разговору о ЛГБТ+ заједници

¹²⁷ ЛГБТ+ заједница и њена заступљеност у формалном образовању у Сомбору, Кровна организација младих Србије, доступно на интернет страници: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/07/LGBTQ-zajednica-i-njena-zastupljenost-u-formalnom-obrazovanju-u-Somboru-za-web-1.pdf>

са својим ученицима, док је хомофобија доста заступљена међу младима. На основу података до којих се дошло током истраживања *Потребе за психолошком подршком ЛГБТ+ младима у Краљеву*¹²⁸ постојање психолошке подршке за средњошколце би у значајној мери поправило тренутну ситуацију и омогућило им да у безбедном окружењу разговарају и решавају своје проблеме. Трећина испитаника у овом истраживању је експлицитно означила да је била жртва вршњачког насиља, а петина да не може да процени, што указује на то да су потенцијално били жртве. Из података који су добијени истраживањем *Млади у Чачку и ЛГБТ+ заједница*¹²⁹ може се извести закључак да Чачак није средина у којој су ЛГБТ+ млади добро прихваћени. Један од разлога зашто је то тако јесте висока религиозност те се може закључити да млади Чачка сматрају да је стил живота ЛГБТ+ младих у супротности са религијским догмама. Већина младих стога не сматра прикладним експонирање ЛГБТ+ особа у јавности већ само приватно „у своја четири зида“. Такође, постоји и велики проблем неинформисаности младих, што нам говори да јавно мњење има велику улогу у разумевању одређених стања у друштву.

ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ У ПЕРИОДУ КРИЗЕ ИЗАЗВАНЕ КОРОНАВИРУСОМ

Ковид-19 нас је затекао, а упркос бројним потешкоћама, пандемија нас је приморала да преиспитамо начин на који живимо, начин на који се односимо према другим људима и врсту будућности коју желимо да изградимо. Свама нам је потребно знање и вештине да бисмо променили начин размишљања који може изградити брижну и зелену економију, отпорност на дезинформације и неговање свести и одговорности према јачем, инклузивнијем и демократскијем друштву изграђеном на вредностима заједнице

цитат из Country Office Annual Report 2020 Serbia, UNICEF Country Office, 2020

Актуелна ситуација пандемије Ковид-19 на светском нивоу током 2020. и 2021. године, указала је на потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања економских и социјалних поремећаја у свим земљама света погођеним здравственом кризом. Почетком године, када се вирус почео убрзано ширити, у великом броју земаља проглашена је епидемија, а затим и пандемија на светском нивоу и предузете бројне мање или више ефикасне и/или рестриктивне мере, попут затварања граница, карантина, ограничења

¹²⁸ *Потребе за психолошком подршком ЛГБТ+ младима у Краљеву*, Кројна организација младих Србије, доступно на интернет страници: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/07/Potrebe-za-psiholos%CC%8Ckom-podrs%CC%8Ckom-LGBTQ-mladima-u-Kraljevu-za-web.pdf>

¹²⁹ *Млади у Чачку и ЛГБТ+ заједница*, Кројна организација младих Србије, доступно на интернет страници: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/07/Mladi-u-C%CC%8Ccu-i-LGBTQ-zajednica-za-web.pdf>

кретања, затварања образовних ustanova и ustanova kulture, odlagaња ili otkazivanja različitih skupova, putovanja, kulturnih, sportskih i drugih događaja i sl. Mере koje su preduzimate u borbi protiv širenja virusa uticale su i na ostvarivanje nekih od osnovnih ljudskih prava, te se nameće питање srazmere i opravdanosti postavљених ограничења и њиховог утицаја на јавно здравље, како на глобалном тако и на националном нивоу.

Пандемија Ковид-19 потврдила је неопходност посвећивања посебне пажње ванредним ситуацијама када су угрожени живот и здравље људи, креирању мера подршке појединим друштвеним групама које су у већем ризику од дискриминације, установљавањем процедура и правила за овакве ситуације, подстицањем волонтеризма и друштвене одговорности. Тако је током године, у бројним публикацијама, извештајима и истраживањима указано на одговарајуће сегменте здравствене кризе како би се пружио задовољавајући одговор на будуће сличне ситуације.

Већ у првим данима актуелне здравствене кризе изазване пандемијом Ковид-19, бројни органи и организације широм света су посебну пажњу посветили положају угрожених група становништва у условима ванредних ситуација. Као једно од најугроженијих група становништва у оваквим ванредним условима препознати су пре свега старији грађани, којима је у највећем броју земаља света било ограничено или забрањено кретање због рањивости и подложности зарази, али и друге групе становништва, попут деце, особа са инвалидитетом, Рома, жена и др. Када су у питању деца као основно питање поставило се остваривање права на образовање током ванредног стања и целе кризе, али и остваривање права на адекватне услуге социјалне и здравствене заштите. Повереник је у овом периоду посебну пажњу, што је очекивано имајући у виду утврђене надлежности, посвећивао и даље посвећује положају деце.

Република Србија је у одговору на пандемију Ковид-19 применила мере предвиђене Законом о заштити становништва од заразних болести и деловање ускладила са препорукама Светске здравствене организације, наведено је у *Извештају Европске комисије за 2020. годину*. У фебруару 2020. године основан је Кризни штаб на високом нивоу за здравствена питања, на челу са премијерком, а ванредно стање је проглашено 15. марта 2020. године, уводећи строг полицијски час када су затворене школе, универзитети и забрањена јавна окупљања. Сви држављани Србије који улазе у земљу - они са повишеном телесном температуром, непосредно су тестирани на вирус, одређивана је мера изолације или самоизолације у периоду од 28 дана. У другом делу априла Србија полако започела са прогресивним ублажавањем неких мера. Ванредно стање укинута је 6. маја, а све превентивне мере укинута су наредних дана, уз препоруке за личну одговорност сваког појединца за одржавање физичке дистанце, ношење маски за лице и хигијену руку. То је довело до још већег повећања броја случајева у јуну, што је кулминирало у јулу, тако да су болнице биле испуњене до 100% капацитета. Међутим, систем је успео да се избори са овим врхунцем и бројеви су се значајно смањили у августу, применом мера превенције као што су хигијена руку и ношење маски у затвореном простору, као и забране јавних окупљања више од 10 особа.¹³⁰

Повереник је након усвајања *Одлуке о проглашењу ванредног стања*¹³¹ интензивирао праћење стања у области заштите равноправности, те препорукама мера и иницијативама упућеним Влади и ресорним министарствима указивао на различите проблеме најугроженијих група грађана и предлагао конкретна решења за њихово превазилажење у пракси, чији су поједини примери дати у даљем тексту упоредо са пресеком ситуације у оквиру овог поглавља или у другим деловима текста који се односе на поједине области, односно праксу Повереника током нарочито 2020. године.

Током ванредног стања изазваног пандемијом Ковид-19 Повереник је упутио **312 препорука мера и 12 иницијатива** органима јавне власти, у циљу унапређења положаја појединих група становништва које су у условима пандемије у нарочито већем ризику од дискриминације, али и решавања проблема на које су наишли грађани током примене мера за ограничавање ширења вируса.

Пандемија је на самом почетку показала међусобну повезаност, рањивост и зависност читавог света. Било је јасно да је наступио и тренутак за максималну солидарност, у коме сви треба да покажу пуну толеранцију, разумевање, међусобно поштовање и подршку, емпатију и спремност за пружање помоћи другима. Истовремено се испољио страх од болести што је утицало и на појаву стигматизације оболелих. Повереник је поводом обраћања грађана и случајева недопустивог и увредљивог говора и стигматизације особа оболелих од Ковид-19 или особа које су у већем ризику од обољевања који су били нарочито присутни на друштвеним мрежама, реаговао упозорењем у коме је истакнуто да је стигматизација оболелих на основу њиховог

¹³⁰Извор: Извештај Европске комисије за 2020. годину, доступно на интернет страници: <https://www.mei.gov.rs/scp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-eh>

¹³¹„Службени гласник РС”, број 28/20

здравственог стања, посебно у условима ванредног стања недопустива, да ствара конфузију и повећава страх.

У анализи *Комуникација о ризику и ангажман заједнице за Ковид-19 - Ангажман са децом и одраслима са инвалидитетом*¹³² УНИЦЕФ је дао одговоре који се односе на предузимање кључних мера за потребе одређених група изложених већем ризику од обољевања, као што су деца и одрасли са инвалидитетом. Поред препорука за укључивање свих актера у заједници, родитеља, медија, вођа заједница, верских вођа, локалних здравствених радника и других, за промовисање ризика са којима се суочавају деца и одрасли са инвалидитетом, УНИЦЕФ у овој анализи посебну пажњу посветио начину комуникације, обезбеђењу и преносу информација које спасавају живот у одговарајућим вишеструким и доступним форматима, нарочито за потребе особа са оштећењем вида, слуха и особа са интелектуалним потешкоћама, као и побољшању приступа деци и адолесцентима, особама које користе мањинске језике, мигрантима и избеглицама и особама ниске писмености.

Имајући у виду значај потпуног и **правовременог информисања** свих грађана о мерама и активностима које се спроводе током ванредног стања, као и о другим подацима неопходним за превазилажење настале ситуације Повереник је упутио **препоруке мера јавним медијским установама** Радио телевизији Србије и Радио телевизији Војводине да омогуће емитовање у приступачним форматима што већег броја информација у вези са ванредним стањем у Републици Србији, као и кампања јавног информисања и упутстава надлежних институција у вези са епидемијом изазваном коронавирусом, односно да информације у што већој мери и правовремено учине доступним гледаоцима са оштећеним слухом посредством коришћења титлова и/или знаковног језика.

Информативне емисије и конференције за штампу су укључиле тумаче на знаковном језику за особе са оштећењем слуха, што се примењује и даље.

Такође, информације о ванредном стању, проблемима које изазива пандемија, начинима поступања и препорукама за превазилажење овог здравственог проблема, нису биле доступне деци и адолесцентима на начин који би био њима прилагођен и у одговарајућим форматима и каналима комуникације, како би се могао очекивати и одговарајуће понашање.

Код деце и одраслих са инвалидитетом, који имају хроничне здравствене проблеме, знатно је увећан ризик од озбиљних компликација од заражавања, али се такође суочавају са препрекама за приступ мерама превенције и благовременог реаговања, у разним случајевима, наведено је у компилацији препорука усклађених са потребама особа са инвалидитетом у кризним условима *COVID-19 Response: Considerations for Children and Adults with Disabilities*¹³³. Особе са инвалидитетом могу имати повећан ризик од изложености, компликација и смрти као последице маргинализације, несразмерно су заступљене међу онима који живе у сиромаштву, а суочавају са и са препрекама у приступу основним здравственим услугама и здравственим објектима због баријера у животној средини, неприступачних јавних

¹³² *Risk Communication & Community Engagement for COVID-19- Engaging with Children and Adults with Disabilities*. UNICEF, 2020, доступно на интернет страници: https://www.unicef.org/disabilities/files/COVID19_engagement_children_and_adults_with_disabilities_final.pdf

¹³³ *COVID-19 Response: Considerations for Children and Adults with Disabilities*. UNICEF, доступно на интернет страници: https://www.unicef.org/disabilities/files/COVID-19_response_considerations_for_people_with_disabilities_190320.pdf

транзитних система и превоза, као и ограничених капацитета здравствених радника за комуникацију и рад са особама са инвалидитетом. Млади са инвалидитетом могу бити изложени ризику искључења из образовања ако програми учења на даљину нису доступни, или немају помоћне уређаје који би омогућили учешће и прилагођавање потребама учења. Проблем је и прекид услуга и подршке, укључујући личну помоћ, присутне су и предрасуде, стигма и дискриминација особа са инвалидитетом.

У овој публикацији су дате опште препоруке које се односе на: укључивање локалних организација особа с инвалидитетом и сарадња у свим фазама одговора на кризне ситуације; постојање планова за континуирано пружање подршке и помоћи особама с инвалидитетом; постојање механизма за подршку менталном здрављу и психосоцијалној подршци, укључујући оне који су у институционалном смештају; подршку учесницима у области образовања; подршку неговатељима деце с тешкоћама у развоју у вези са негом и образовањем од куће; подршку пружању инклузивних здравствених и социјалних услуга у континуитету, укључујући рехабилитацију, асистивне технологије и персоналну асистенцију; избегавање могућности стигматизације било ког дела популације по основу старости или инвалидитета; обухватање жена и девојчица са инвалидитетом програмима за превенцију и одговор на родно засновано насиље и др.

Сагледавајући специфичне потребе појединих група грађана, Повереник је упутио препоруку мера Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања **поводом дозвола за кретање особа са аутизмом и њихових родитеља и старатеља** у време трајања забране кретања у којој је указао да код особа са аутизмом, због природе њиховог инвалидитета, немогућност одржавања рутине у свакодневним активностима, може довести до појава „тантрума, мелтдауна, агресије и самоповређивања“, те је у циљу очувања њиховог психо-физичког здравља неопходно овим лицима издати дозволу за кретање. Такође, препоручено је и да се приликом организације подршке која се већ пружа грађанима на локалном нивоу, размотри предлог да се кроз укључивање центара за социјални рад или волонтерских сервиса, родитељима и старатељима особа са аутизмом пружи додатна подршка у решавању њихових проблема.

Особама са аутизмом и њиховим пратиоцима је омогућено кретање за време трајања забране кретања.

УНИЦЕФ је у Републици Србији спровео лонгитудиналну студију *Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији*¹³⁴, са представницима домаћинства са децом од 0 до 17 година, у циљу праћења социо-економских ефеката пандемије Ковид-19 у три временске тачке од којих је прва била у периоду април-мај. У овом периоду, у готово половини испитиваних домаћинстава дошло је до пада прихода, а у нешто већем ризику су се налазила домаћинства из јужног и источног региона, као и домаћинства из руралних средина и домаћинства у којима је мајка/старатељ незапослена. У просеку свако четврто дете је имало потребу за здравственим услугама, које отприлике трећина те деце није остварила најчешће због недоступности услуге или лекара. Међу децом која су корисници услуга социјалне

¹³⁴ Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији април-мај 2020, УНИЦЕФ, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/media/15466/file/Istra%20C5%BEivanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji.pdf>

заштите, 7% је имало проблем у реализацији ових услуга (изостале услуге посећивања родитеља услед развода и услуге у вези са заштитом од насиља и друге услуге). Скоро сва деца школског узраста имала су приступ и користила су учење на даљину.¹³⁵ О деци узраста до шест година претежну бригу је водила мајка (81% случајева), баке и деке у 10% и очеви у 8% случајева, што говори о оптерећености мајки.¹³⁶ У периоду јун – јул (други талас овог истраживања)¹³⁷ посматрана су домаћинства која су у првом таласу истраживања исказала смањење прихода. Међу овим домаћинствима, 8% наводи да је у последњем месецу дошло до пораста прихода домаћинства, 44% да нема промене у приходима, док 48% поново извештава о смањеним приходима.¹³⁸ Региструје се нешто лакши приступ услугама здравствене заштите, док се чини да укидање ванредног стања није имало значајније позитивне ефекте на приступ услугама социјалне заштите. Готово четири петине деце која нису могла да остваре потребну услугу током ванредног стања то нису успела ни након његовог укидања.¹³⁹

Поводом решавања проблема **усклађивања рада и родитељства након проглашења ванредног стања**, запослени родитељи малолетне деце а посебно самохрани запослени родитељи практично су били принуђени да бирају између одласка на посао и останка код куће и бриге о својој деци. Због тога је Повереник Влади упутио **иницијативу** за упућивање јасне инструкције о поступању послодавца за време ванредног стања према запосленим родитељима малолетне деце, а у складу са усвојеном Уредбом о организовању рада послодавца за време ванредног стања, на тај начин што би се посебно прописало да:

- свим самохраним запосленим родитељима малолетне деце буде омогућено да обављају послове ван просторија послодавца, односно да, уколико није могуће организовати овакав рад, послодавац омогући останак код куће у случају потребе, како би се бринули о својој малолетној деци;
- приликом доношења одлуке о обављању послова ван просторија послодавца приоритет имају запослени родитељи малолетне деце, којима ће бити предложен овакав рад без дискриминације на основу пола;
- послодавци приликом усклађивања пословања са условима ванредног стања, организују рад тако да што мањи број запослених и радно ангажованих лица рад обавља истовремено у једној просторији, посебно водећи рачуна о потребама запослених родитеља малолетне деце које се односе на усклађивање рада и родитељства.

Упућене су: Инструкција за организовање рада у државним органима и локалним самоуправама у периоду ванредног стања и Инструкција јединицама локалне самоуправе о обавези усклађивања рада привреде у складу са ванредним стањем.

Повереник је упутио препоруку мера ЈП Пошта Србије поводом усклађивања рада и родитељства и доласка и одласка са посла. Родитељи су указали на неједнак положај у који су одлуком Јавног предузећа „Пошта Србије“ стављени запослени очеви малолетне деце, јер је ово предузеће у циљу примене Уредбе о организовању рада послодавца за време ванредног стања, донело одлуку да се само мајкама деце млађе од 12 година омогући да за време трајања ванредног стања не долазе на посао како би бринуле о својој малолетној деци.

¹³⁵ Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији април-мај 2020, стр. 16

¹³⁶ Исто, стр. 20

¹³⁷ Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији, јун-јул 2020, УНИЦЕФ, доступно на интернет страници: https://www.unicef.org/serbia/media/15861/file/istrazivanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji_druz%20talas.pdf

¹³⁸ Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији, јун-јул 2020, стр. 1

¹³⁹ Исто, стр. 4

Током трајања ванредног стања, али и након његовог укидања, пре свега због оптерећености здравственог система, доступност здравствене заштите је била ограничена, о чему се између осталог говори у публикацији *Људска права и КОВИД-19 - Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицај на остваривање људских права у Републици Србији*¹⁴⁰ у којој је наведено да је здравствена заштита била ограничена као последица ограничења кретања. Лица којима је неодложно потребна здравствена помоћ и највише два лица у њиховој пратњи могла су да се крећу до установа здравствене заштите, без обзира на забрану кретања. Други начин ограничавања доступности здравствене заштите огледао се у ускраћивању услуга које нису повезане са сузбијањем епидемије, тако да су одложени готово сви облици пружања здравствене заштите, осим хитних услуга. Здравствене установе обавештавале су пацијенте о новом режиму рада, одлагане су све операције које нису хитне, контролни специјалистички прегледи и дијагностички прегледи. У већини медицинских установа лекари су пружали само хитну и неодложну медицинску помоћ. Републички фонд за здравствено осигурање је доносио одређене техничке мере у циљу олакшања приступа здравственој заштити, па је омогућено коришћење здравствене заштите без оверене исправе о здравственом осигурању (аутоматско продужење важења здравствене књижице), аутоматски је продужено боловање, а усвојен је и закључак Владе о продужењу важења рецепта за обновљиво издавање лекова за још девет издавања.¹⁴¹

Пандемија је покренула деловање међународне организације за заштиту људских права с обзиром да ограничења људских права због потреба јавног здравља, представљају глобални изазов, а Уједињене нације су, од почетка пандемије, државама чланицама благовремено издавале упутства на који начин да управљају епидемијом, уз поштовање међународних стандарда људских права, наведено је у овој публикацији.

Имајући у виду значај остваривања здравствене заштите и других услуга потребних у континуитету и током ванредног стања, Повереник је указао на проблеме са којим су се сучиле особе са инвалидитетом, особе оболеле од ретких болести, особе које се налазе у терминалној фази неке болести и које користе услугу палијативне неге у кућним условима, као и особе оболеле од деменције, које користе услуге мобилних тимова или неформалних неговатеља са којима не живе у заједничком домаћинству, након усвајања мере забране, односно ограничења кретања за све грађане, те **упутио препоруку мера Влади да се у круг лица којима се издаје дозвола за кретање уврсте и персонални асистенти и неговатељи, али и неформални неговатељи, као и сродници или пријатељи који не живе у заједничком домаћинству са свим особама, а који им услугу пружају у вечерњим часовима, јер услуга лиценцираних персоналних асистената, односно неговатеља није доступна свим особама.**

Персоналним асистентима и неговатељима омогућено је кретање за време трајања забране кретања.

Повереник је такође упутио препоруку мера Влади ради унапређења функционисања различитих мера подршке током трајања ванредног стања и уведене забране кретања, у којој је између осталог препоручено:

- 👉 поједностављивање процедура за издавање дозвола за кретање;

¹⁴⁰ *Људска права и КОВИД-19 Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицај на остваривање људских права у Републици Србији*, Комитет правника за људска права (YUCOM), септембар 2020. године, стр. 27-28 – доступно на интернет страни https://www.yucom.org/rs/wp-content/uploads/2020/11/Yucom_Covid_layout_SRP_all-1.pdf

¹⁴¹ Исто, стр. 42.

- ⚠️ преиспитивање мера у оквиру потпуне забране кретања оних група становништва који све теже подносе изолацију;
- ⚠️ унапређење рада и функционисања линија за помоћ старијима и других линија које су установљене за различите врсте подршке и помоћи;
- ⚠️ да се посебна пажња обрати на капацитете сигурних кућа и пружање подршке свим особама којима је неопходна ова врста смештаја због могућности повећања стопе насиља с обзиром на услове ванредног стања;
- ⚠️ да се приликом смештаја лица у прихватилиште за бескућнике и одрасла лица у кризним ситуацијама, свим установама упуте инструкције у погледу поступања у околностима ванредног стања, како би се обезбедила правовремена заштита.

У публикацији *Covid-19 and the impact on human rights*¹⁴², дат је кратак преглед импликација борбе против Ковид-19 на заштиту људских права и сагледан утицај предузетих мера, посебно изолације, на права зајамчена Европском конвенцијом о заштити људских права. Такође је наведено да је пандемија Ковид-19 већ прерасла у једну од најтежих криза од Другог светског рата, а према Европској конвенцији о заштити људских права, државе имају обавезу да предузимају одговарајуће мере како би заштитиле појединце од ширења епидемије и спречиле даље заражавање. С обзиром на значај заштите живота, државе могу с пуним оправдањем да предузимају сразмерне мере изолације делова или целокупног становништва у циљу успоравања заразе а тиме и заштите основних права зајамчених конвенцијом, јер осим права на живот, остала права су увек ограничена.

 Закључци из ове публикације су да је у кризним ситуацијама први приоритет заштита живота и здравља људи, те да државе имају обавезу да предузимају све мере у циљу заштите и пружања услуга, посебно помоћи људима чије се здравље налази у већој опасности. Државе су дужне да пажљиво процењују своје задирање у права и слободе грађана као и да ограниче ефекте тог задирања само на неопходну меру. Друго, државе имају обавезу да поштују национално законодавство које уређује поступање у ванредним ситуацијама, тако да свака мера може бити подвргнута испитивању демократски изабраних тела и судова. На крају следи фаза поуке када се сагледава да ли су предузете све мере предострожности и да ли је требало учинити више. Обавезе држава према Европској конвенцији тичу се законитости, неопходности и пропорционалности усвојених ограничења, укључујући позитивне мере за заштиту група становништва које су у већем ризику од дискриминације. Нужно је успостављање равнотеже између колективне заштите и заштите појединачних права, која не би требало да буду жртвована. Европска конвенција о људским правима и судска пракса Суда у Стразбуру пружају одличан водич у тешкој ситуацији изазваној епидемијом Ковид-19, а придржавање одредаба конвенције може помоћи поштовању и заштити људских права, без обзира на изазове.

Становници ромских насеља су током ванредног стања били теже погођени појединим мерама током због услова живота у неформалним насељима, као и сиромаштва и начина на који долазе до прихода. У оваквој ситуацији су се наша и друга лица која су у и пре избијања здравствене кризе била у тешком економском положају. Повереник је реаговао у више наврата.

¹⁴² *Covid-19 and the impact on human rights*, The Aire Centre, 28 April 2020, доступно на интернет страници: https://www.rcplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf

Како су припадници ромске националне мањине који живе у нехигијенским и неформалним насељима, а који немају адекватан приступ води за пиће, комуналној инфраструктури (канализација, снабдевање електричном енергијом, итд.) у већем ризику од могућег заражавања вирусом, **Повереник је упутио препоруку мера Влади за унапређење положаја Рома у ромским насељима** у којој је препоручено да се као једна од хитних мера предвиди обавеза да се на локалном нивоу становницима ових насеља обезбеди потпуни приступ чистој води (постављањем цистерни, пластичних резервоара и сл.), те да градски/општински органи у свој рад укључе и координаторе за ромска питања, као и да се обезбеди континуирани рад здравствених медијаторки што би морао бити један од приоритета у новонасталој ситуацији у склопу мера на сузбијању ширења вируса.

Сагледавајући положај свих лица која су се током ванредног стања наша у нарочито тешком економском положају, Повереник је, између осталог, **упутио препоруку мера свим јединицама локалне самоуправе да услугама социјалне заштите и програмима помоћи обухвате сва лица са своје територије** која се налазе у стању потребе неизостављајући лица која спадају у групу тзв. правно невидљивих лица, односно лица која немају регулисан правни статус. Отежавајуће околности проглашења пандемије и увођење мера заштите ради спречавања ширења вируса додатно отежавају егзистенцију припадницима ове популације, због чега су у ситуацији да им је неопходна помоћ и подршка. Указано је да су, с обзиром да се пружање помоћи врши на основу евиденције локалних органа и институција, лица која нису евидентирана јер не поседују личну карту, немају пријављену адресу пребивалишта/боравишта у месту где живе, немају држављанство, правно невидљива лица, странци са нерегулисаним боравком, лица која немају новчану социјалну помоћ, изопштена из доделе хуманитарне помоћи, те је указано на неопходност пружања услуга социјалне заштите и хуманитарне помоћи свим угроженим групама.

Мрежа организација за децу Србије (МОДС) и Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом (МДРИ) учествовале су у изради публикације *Ситуација у Србији у Ковид-19 кризи са становишта дејчјих права*¹⁴³. У овој публикацији је, као један од негативних аспеката кризе, наведена недовољна подршка државе породицама са децом, као и да су се организације цивилног друштва суочиле са изазовима како да организују рад са децом и њиховим породицама. У периоду ванредног стања дошло је и до обустављања или кашњења исплата намењених услугама социјалне заштите, деца су била прилично изолована, а наставу су пратила преко интернета или РТС-а. Деца су се жалила да им највише недостају социјални контакти и слобода кретања, а, како је наведено у овој публикацији, несигурност и неизвесност су изазивала питања колико ће трајати ванредно стање, колико ће трајати опасност од заразе, да ли ће моћи да похађају школу и када, да ли ће моћи да упишу средњу школу, страх да заразу не пренесу својим ближњима, како ће их оцењивати у школи, итд.

Већина деце у Србији која су била обухваћена наставом на даљину (83,3%) наводе да нису имали проблема са оваквим учењем, скоро половина деце (48,3%) има свој лични рачунар а 37% дели рачунар са другим члановима домаћинства, док 14,7% деце нема приступ рачунару. Деца су изражавала задовољство комуникацијом са наставницима али не у потпуности способношћу родитеља да им објасне делове лекција које не разумеју. Она деца која нису имала добру комуникацију са наставницима су имала веће проблеме у учењу.

¹⁴³ Serbia Country Profile on the COVID-19 crisis from a children's rights perspective, Eurochild, доступно на интернет страници: <https://eurochild.org/uploads/2021/02/RS-ECH-S20-profile.pdf>

Указујући да је велики број деце у ризику од сиромаштва, у публикацији је назначено да у Србији не постоји Национална стратегија за борбу против сиромаштва деце. Стање заштите дечијих права се погоршало и пре Ковид-19 кризе јер не постоји ни стратегија развоја социјалне заштите, ни стратегија за борбу против сиромаштва.

За време ванредног стања институције резиденцијалног смештаја су децу кориснике ограничавала у кретању, посете нису биле дозвољене. Представници цивилног сектора нису у довољној мери учествовали у процесу доношења одлука на националном и локалном нивоу. У овој публикацији се указује да неколико студија објављених последњих година говоре да су основни разлози за институционализацију деце социо-економске природе, а нарочито недостатак одговарајућих услуга у заједници, које су нарочито у време кризе биле обустављене, па је тек после интервенције цивилног сектора Влада поново успоставила пружање тих услуга. Из Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања се наводи да је обустављен смештај деце у алтернативни смештај а да су институције добиле налог да постојеће кориснике разместе по породицама, тамо где је то могуће, међутим о томе нема података. Примећује се да и мале домске заједнице имају исти негативан утицај на децу као и велике институције. Деци недостаје стимулација, персонализована нега и пажња и одвојени су од заједнице. Деца која су изашла из институција и ушла у мале домске заједнице су још увек у њима и показују знаке назадовања у погледу здравља и добробити. Живот у малим домским заједницама је незнатно бољи од живота у великим институцијама.

Као краткорочне препоруке за подршку деци и породицама у контексту Ковид-19 у овој публикацији се наводи:

- обезбеђивање приступа интернету за свако дете као и да свако дете може да користи електронске уређаје (телефони, таблети или лаптопови) за учење;
- обезбеђивање бесплатних маски за децу у школама и бесплатних хигијенских производа за сиромашне породице.

Као дугорочне препоруке се наводи:

- готовински трансфери за сиромашне породице;
- пристојно становање за сву децу;
- више улагања у социјална и образовна давања.

У погледу деце у алтернативном смештају препоручује се:

- убрзање деинституционализације као начина превенције и одговора на будуће ванредне ситуације;
- посебна пажња да се посвети правима деце у резиденцијалним установама приликом увођења рестриктивних мера.

Повереник је Министарству просвете, науке и технолошког развоја упутио препоруку мера за остваривање равноправности да у сарадњи са надлежним заводом и Институтом за јавно здравље **размотри могућност одржавања наставе у школама** у складу са одговарајућим мерама заштите против ширења заразне болести Ковид-19, како би се сваком детету пружиле једнаке могућности за остваривање права на квалитетно образовање посебно имајући у виду положај деце са инвалидитетом, ромске деце, деце из неформалних насеља, социјално угрожене деце, деце којој није доступан или је теже доступан интернет и/или техничка средства за реализацију наставе, деце смештене у установама, као и друге деце из угрожених група.

Сагледавајући последице пандемије готово на самом почетку увођења ванредног стања, у Републици Србији је 31. марта 2020. године донет Програм економских мера за подршку привреди Србије погођеној последицама епидемије (Ковид-19) са циљем очувања запослености и помоћи предузећима која су највише погођена кризом. Међу осталим мерама, предвиђена је и исплаћена директна помоћ свим пунолетним грађанима у износу од 100 евра у динарској противвредности.

Имајући у виду да се код ове мере радило искључиво о пунолетним грађанима, Повереник је сагледао последице мере на све грађане и у више наврата упутио Влади иницијативу да још једном сагледа последице ове мере на децу, односно породице са већим бројем деце.

Повереник је Влади дао препоруку указавши да је потребно креирати мере таргетирано како би већа помоћ била дата најугроженијем становништву, тј онима који су били највише погођени негативним ефектима које је пандемија Ковид-19 имала. Повереник је поздравио доношење Програма економских мера за подршку привреди Србије погођеној последицама епидемије и усвајање конкретних мера, указујући да је Република Србија и поред негативних ефеката које је пандемија Ковид-19 имала на привреду, успела да сачува велики број радних места и тиме смањи негативне ефекте пандемије на економски положај пре свега запослених.

Приликом креирања мера ради смањења негативних ефеката пандемије свакако треба узети у обзир и чињеницу да последице али и мере које су предузимане у циљу сузбијања ширења Ковид-19 нису једнако погодиле све групе становништва. У том смислу су се Поверенику обратила удружења родитеља, али и сами родитељи, посебно они који имају више од двоје деце, наводећи да пакет економских мера неће имати ефекте на унапређење положаја деце, јер малолетне особе нису обухваћене ни једном од четири сета мера, а ефекти мере једнократне новчане помоћи неће једнако утицати на смањење негативних ефеката на породице које имају више деце, затим на самохране родитеље, али и на породице у којима је један или оба родитеља незапослена или неформално запослена у односу на породице у којима оба родитеља раде. Предложене економске мере нису на једнак начин обухватиле запослене и незапослене, оне који раде у неформалној економији (посебно Роме), пољопривреднике, представнике самосталних уметника и др.

Такође, Повереник је у истом циљу Влади поднео иницијативу да се изврше измене и допуне Уредбе о формирању привременог регистра и начину уплате једнократне новчане помоћи свим пунолетним држављанима Републике Србије у циљу смањивања негативних ефеката проузрокованих пандемијом болести КОВИД-19¹⁴⁴ предлажући да се уплата једнократне новчане помоћи без обавезе подношења пријаве, поред прималаца пензија и корисника права на новчану социјалну помоћ, аутоматски изврши и на рачуне: незапослених особа; особа са инвалидитетом које су корисници права на увећан додатак за помоћ и негу другог лица; родитеља, односно хранитеља или старатеља који остварују право на дечији додатак; самосталних уметника; запослених који остварују минималну зараду.

Повереник је у овој иницијативи такође указао на особе лишене пословне способности које су навршиле 18 година а које неће бити обухваћене мером, као и да је великом броју грађана лична карта истекла, да у условима ванредног стања нису били у могућности да је продуже, а да је један од услова за уплату једнократне новчане помоћи поседовање важеће личне карте.

¹⁴⁴ „Службени гласник РС”, број 60/20

У условима ванредног стања велики број жена, посебно старијих од 45 година, домаћица, пољопривредница, младих жена и жена из вишеструко дискриминисаних група обављао је послове неформалних неговатељица и тако дао велики допринос у пружању помоћи старијим сродницима или члановима породице који због здравственог стања или инвалидитета нису били у могућности да самостално задовоље основне животне потребе. На овај начин жене су дале значајан допринос сузбијању ширења заразне болести Ковид-19 и очувању здравља грађана који су у највећем ризику од обољевања.

Са друге стране, велики број Рома који ради на пословима сакупљања секундарних сировина није остваривао приходе по том основу у периоду када је на снази била мера која се односила на потпуну забрану, односно ограничење кретања (од укупног броја Рома који обављају занимање, чак 59,3% ради на пословима чистача, сакупљача секундарних сировина и помоћних радника). У посебно тешком положају су биле и породице са више деце, породице које имају дете са инвалидитетом или дете оболело од ретке болести, породице у којима један или оба родитеља нису запослена и сл.

Имајући у виду овакву ситуацију, Повереник је у више наврата реаговао, указујући на положај различитих друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, као и на потребу сагледавања и детаљне анализе негативних ефеката пандемије на те групе грађана.

Повереник је Влади дао **препоручу** наводећи да економске мере нису на једнак начин обухватиле запослене и незапослене грађане и грађанке. А током здравствене кризе један број грађана и грађанки ипак је остао без посла, пре свега међу женама и то посебно оне које су вишеструко дискриминисане. Такође, у нарочито тешком положају су и припадници ромске националне мањине, групе која је и према пракси Повереника једна од најчешће дискриминисаних и у највећем ризику од социјалне искључености и сиромаштва. Ова група становништва је била обухваћена само мером која се односила на уплату једнократне новчане помоћи.

Повереник истиче да је криза изазвана пандемијом Ковид-19 у великој мери утицала на смањење прихода породица са децом, међу којима су посебно погођене породице са више деце, породице које имају дете са инвалидитетом или дете оболело од неке ретке болести, породице у којима један или оба родитеља нису запослена и слично. Наиме, велики број свих породица је услед затварања вртића, престанка са радом дневних боравака за децу са инвалидитетом, односно смањења обима пружања услуге помоћи у кући, као и преласка на наставу на даљину за децу школског узраста, имао бројне тешкоће у усклађивању рада и родитељства. Такође, најсиромашније породице суочиле су се и са проблемом недостатка бесплатног оброка у школи или вртићу услед њиховог престанка са радом.

Повереник стога **предлаже** да се изврши анализа негативних ефеката које је пандемија имала на ове породице и сагледају могућности да се увећају новчани износи на име права на дечији додатак и других давања за најсиромашније породице са децом.

Такође, Повереник је предложио да се приликом прописивања мера које ће бити утврђене Националним акционим планом запошљавања за 2021. годину размотри могућност да се **повећа износ средстава за постојеће активне мере запошљавања и samozapošljavanja**, као и за мере којима се олакшава прелазак из неформалног рада у регуларне токове и креирају посебне афирмативне мере којима би се ублажили негативни ефекти које је пандемија болести Ковид-19 имала на незапослене грађане, а посебно на незапослене жене и Рома.

Повереник је у својим препорукама и иницијативама у потпуности поштовао све међународне стандарде који се односе на неопходност и пропорционалност усвојених ограничења, укључујући позитивне мере за заштиту група становништва које су у већем ризику од дискриминације. Дате препоруке, иницијативе, упозорења и друга поступања су у великој мери прихватана од стране надлежних органа, чиме је деловано на унапређење положаја друштвених група на које су се односиле.

Пресек стања и поједини примери поступања Повереника у вези са положајем деце током ванредног стања и целог периода кризе условљене Ковид-19 дати су и у даљем тексту овог извештаја.

ОБЛАСТ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Да би сва деца остварила свој пуни потенцијал у животу, морају имати једнаке шансе да добију квалитетно образовање. образовање има одлучујући значај за изгледе у будућности и просперитет појединца, заједница и читавих нација

цитат из Country Office Annual Report 2020 Serbia, UNICEF Country Office, 2020

Правни оквир

Основе система образовања и васпитања које обухвата предшколско, основно и средње образовање и васпитање, као и образовање одраслих, регулисано је *Законом о основама система образовања и васпитања*¹⁴⁵. Овим законом је прописано да сви имају право на образовање и васпитање и да су једнаки у остваривању овог права.

Усвајање овог закона 2009. године на неки начин представља прекретницу у увођењу инклузивног образовања и васпитања, са нагласком на једнако право на образовање, без дискриминације и сегрегације, за сву децу, ученике и одрасле. Лице са сметњама у развоју и инвалидитетом има право на образовање и васпитање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања, уз појединачну односно групну додатну подршку у настави и учењу или у посебној васпитној групи или школи, а лице са изузетним способностима има право на образовање и васпитање које уважава његове посебне образовне и васпитне потребе, у образовно-васпитном систему, у посебним одељењима или посебној школи.

Истовремено су спроведене реформске мере усмерене на развој целокупног институционалног и образовно-политичког оквира, механизма и процедура за инклузију на локалном нивоу и нивоу установа, које су обухватале изградњу капацитета наставника и установа, успостављање тимова за инклузивно образовање у установама, промену политике уписа у основне школе, увођење индивидуалних образовних планова (ИОП) и педагошких асистената, обезбеђивање услуге личног пратиоца за децу, односно персоналног асистента за одрасле, успостављање локалних интерресорних комисија (ИРК) за додатну образовну, здравствену и социјалну подршку деци, ученицима и одраслима у образовном процесу, мере спречавања осипања из образовања итд. У периоду од 2017. до 2019. године, усвојен је сет нових и/или измењених и допуњених закона и подзаконских аката из области образовања, са већином одредби посвећених даљем развоју инклузивног образовања и васпитања, укључујући унапређење равноправног приступа предшколском образовању, јаснији мандат интерресорних комисија и прикупљање и управљање подацима.

Законом о основама система образовања и васпитања прописано је право на бесплатно образовање у установи чији је оснивач Република Србија, аутономна

¹⁴⁵ „Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18 – др.закон, 10/19, 27/18 – др.закон и 6/20

покрајина или јединица локалне самоуправе за децу у години пред полазак у школу, основно образовање ученика и одраслих, средње образовање редовних и ванредних ученика, под једнаким условима. Ради постизања пуне равноправности у стицању средњег образовања и васпитања или образовања за рад, лица старија од 17 година, услед тешке материјалне и социјалне ситуације, могу бити ослобођена плаћања школарине и ово је новина коју доноси овај закон.

Овим законом је такође прописана забрана дискриминације и дискриминаторско поступање, којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривен начин, неоправдано прави разлика или неједнако поступа, односно врши пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лице или групе лица, отворен или прикривен начин, по било ком основу. Прописане су и обавезе установа за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања, као и начини спровођења превентивних и интервентних мера.

Међу начелима система образовања и васпитања прописаних Законом о основама система образовања и васпитања су и начела:

- ✚ *једнакост и доступност остваривања права на образовање и васпитање заснованом на социјалној правди и принципу једнаких шанси без дискриминације;*
- ✚ *усмереност образовања и васпитања на дете и ученика кроз разноврсне облике учења, наставе и оцењивања којима се излази у сусрет различитим потребама детета и ученика, развија мотивација за учење и подиже квалитет постигнућа;*
- ✚ *поштовање људских права и права сваког детета, ученика и одраслог и уважавање људског достојанства; образовање и васпитање у демократски уређеној и социјално одговорној установи у којој се негују отвореност, сарадња, толеранција, свест о културној и цивилизацијској повезаности у свету, посвећеност основним моралним вредностима, вредностима правде, истине, солидарности, слободе, поштења и одговорности и у којој је осигурано пуно поштовање права детета, ученика и одраслог.*

Када је у питању језик на коме се реализује образовање и васпитање, законом је регулисано да се образовно-васпитни рад остварује на српском језику ћириличким писмом, а за припаднике националне мањине образовно-васпитни рад се остварује на језику, односно говору и писму националне мањине, или двојезично на језику и писму националне мањине и на српском језику. Образовно-васпитни рад може да се изводи и на страном језику, односно двојезично на страном језику и на српском језику или двојезично на страном језику и на језику и писму националне мањине. За лице које

користи знаковни језик, односно посебно писмо или друга техничка решења, образовно-васпитни рад може да се изводи на знаковном језику и помоћу средстава тог језика.

Посебна пажња се у систему образовања и васпитања, у складу са законом, између осталог, усмерава ка могућности да деца, ученици и одрасли са сметњама у развоју, инвалидитетом и из других друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ свим нивоима образовања и васпитања у установама, а лица смештена у установе социјалне заштите, деца, ученици и одрасли са здравственим проблемима остварују право на образовање за време смештаја у установи и током болничког и кућног лечења. Такође, посебна пажња се посвећује и смањењу стопе напуштања система образовања и васпитања, посебно лица из социјално угрожених група становништва и неразвијених подручја, лица са сметњама у развоју и инвалидитетом и других лица са специфичним тешкоћама у учењу и подршци њиховом поновном укључењу у систем, у складу са принципима инклузивног и интеркултуралног образовања и васпитања.

Законом о основама система образовања и васпитања је прописано да детету и ученику и одраслом коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу, ризику од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, прилагођавање начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана.

Ученику који постиже резултате који превазилазе очекивани ниво образовних постигнућа, установа обезбеђује прилагођавање начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана.

Оптимални развој детета и ученика и остваривање исхода образовања и васпитања, у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба детета и ученика постиже се кроз посебан акт - индивидуални образовни план (у даљем тексту: ИОП). ИОП израђује тим за додатну подршку детету, односно ученику на основу претходно остварених, евидентираних и вреднованих мера индивидуализације и израђеног педагошког профила детета, ученика и одраслог, а остварује се након сагласности родитеља, односно другог законског заступника. Врсте ИОП-а, у складу са законом, јесу:

- 1) ИОП1 - прилагођавање начина рада и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад; учење језика на коме се одвија образовно-васпитни рад;
- 2) ИОП2 - прилагођавање циљева садржаја и начина остваривања програма наставе и учења и исхода образовно-васпитног рада;
- 3) ИОП3 - проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада за ученика са изузетним способностима.

ИОП доноси педагошки колегијум установе на предлог тима за инклузивно образовање, односно тима за пружање додатне подршке детету и ученику.

Мишљење интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику, може да предвиди и измену плана наставе и учења.

Тим за пружање додатне подршке детету у предшколској установи чине васпитач, стручни сарадник, сарадник, родитељ, односно други законски заступник, а у складу са потребама детета и педагошки асистент, односно лични пратилац детета, на предлог родитеља, односно другог законског заступника. У школи тим за пружање додатне подршке ученику чини наставник разредне наставе, односно наставник предметне наставе, одељењски старешина, стручни сарадник, родитељ, односно други законски заступник, а у складу са потребама ученика и педагошки асистент, односно лични пратилац ученика, на предлог родитеља, односно другог законског заступника.

Повереник је у свом мишљењу на Нацрт закона о основама система образовања и васпитања, између осталог, указао да је текстом Нацрта закона дата дефиниција педагошког асистента као особе која пружа помоћ и додатну подршку групи деце и ученика у установи, у складу са њиховим потребама и помоћ запосленима у циљу унапређивања њиховог рада. Одговарајућим чланом (136. став 5.) спомиње се лични пратилац детета, односно ученика, тако што је предвиђено да он изузетно може да присуствује образовно-васпитном раду. Поред тога што је у чл. 76. ст. 7. и 8. предвиђено да лични пратилац може бити члан тима за пружање додатне подршке ученику и детету, лични пратилац се не спомиње у даљем тексту Нацрта закона. Овај вид подршке спада у услуге социјалне заштите, али несумњиво је да лични пратилац према потреби детета присуствује настави и посредно учествује у другим видовима образовања детета, због чега се јавља потреба да у основном закону као што је ЗОСОВ, овај вид подршке буде јасно дефинисан, како би се избегле недоумице у пракси и честа поистовећивања са педагошким асистентом. Посебно би требало имати у виду да Нацрт закона помиње овај термин, али га не дефинише. Неспорно је да изостанак личног пратиоца може у великој мери да онемогући васпитно образовни развој детета односно ученика, те је овај вид подршке од велике важности за образовање детета са сметњама у развоју и као такав би требало да нађе своје место у Нацрту закона.

У вези са овим питањем, Повереник је Министарству просвете, науке и технолошког развоја, Министарству здравља и Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и раније упућивао препоруку у којој је пружен детаљан приказ проблема у пракси, до којих долази приликом примене ових облика подршке. Том приликом, је препоручено детаљније уређивање и појашњење додатне подршке - пратилац детета.

У мишљењу је такође наглашена важност уређивања питања основа система образовања и васпитања на начин који ће омогућити да се деца и ученици образују у духу толеранције, уважавања различитости и поштовања начела равноправности, како би се свој деци обезбедило право на квалитетно образовање и спречила свака евентуална неједнакост и неравноправност.

Детаљније регулисање улоге педагошког асистента извршено је *Правилником о педагошком асистенту и андрагошком асистенту*¹⁴⁶ из 2019. године прописани су ближи услови за рад, степен и врста образовања и програм обуке за педагошког асистента и андрагошког асистента. Овим правилником је дефинисано да педагошки асистент пружа помоћ и додатну подршку групи деце и ученика у предшколској установи и основној и средњој школи (у даљем тексту: установа), у складу са њиховим потребама и помоћ запосленима у циљу унапређивања њиховог рада, а андрагошки асистент пружа подршку одраслима за укључивање у систем образовања и помоћ запосленима у остваривању програма образовања.

*Правилник о мерилима и поступку за упис ученика – припадника ромске националне мањине у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности*¹⁴⁷ донет је 2016. године. Правилником је дефинисано да основна школа, почев од седмог разреда, предузима мере којима информише родитеље, односно старатеље ученика ромске националне мањине о мерилима и поступку за упис ученика у средњу школу под повољнијим условима. Ове послове реализује и Национални савет ромске националне мањине. Број бодова који ученици остваре на основу успеха из школе и на основу завршног испита, увећава се за 30% од броја бодова који им недостаје до 100 бодова. Ученицима који живе у породици која је корисник новчане социјалне помоћи, број бодова који су остварили на основу успеха из школе и завршног испита увећава се за 35% од броја бодова који им недостаје до 100 бодова. Ученици се расподељују у школе на основу опредељења и броја бодова заједно са осталим ученицима.

*Правилником о начину прилагођавања садржаја и/или формата уџбеника*¹⁴⁸ ближе је одређен прилагођени уџбеник и смернице за прилагођавање уџбеника на Брајевом писму, са увећаним фонтом или форматом и у електронском формату. *Правилник о програму учења знаковног језика* је донет у складу са Законом о употреби знаковног језика како би се обезбедило остваривање Уставом зајамчених основних начела људских права, забрана дискриминације и право на употребу знаковног језика ради постизања пуне равноправности особа са инвалидитетом. Програмом полазници стичу знања из области знаковног језика, заједнице и културе глувих особа у Републици Србији, као и вештине неопходне за обављање радних активности у области тумачења знаковног језика.

Област забране дискриминације ближе је регулисана *Правилником о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања*¹⁴⁹ и *Правилником о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређења угледа, части или достојанства личности*¹⁵⁰, којима је детаљније уређен начин препознавања дискриминације и начини поступања када се посумња или утврди дискриминаторно понашање, спровођења превентивних и интервентних активности, обавезе и одговорности свих лица у установама образовања и друга питања од значаја за заштиту од дискриминације. У процес израде ових аката Повереник није био укључен у потребној

¹⁴⁶ „Службени гласник РС”, број 87/19

¹⁴⁷ „Службени гласник РС”, број 12/16

¹⁴⁸ „Службени гласник РС”, број 21/20

¹⁴⁹ „Службени гласник РС”, број 22/16

¹⁵⁰ „Службени гласник РС”, број 65/18

мери јер је приликом израде Правилника о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређења угледа, части или достојанства личности био само посматрач у радној групи, док у израду Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања није био укључен уопште. Повереник је међутим инсистирао на правовременом доношењу ових аката и детаљнијој разради начина и поступка у случајевима дискриминације у установама образовања и васпитања, имајући у виду њихову важност посебно на децу и ученике.

Међу последњима је усвојен и *Правилник о ресурсном центру*¹⁵¹ којим је детаљније уређен ресурсни центар као јавна установа образовања и васпитања која пружа стручну подршку деци, ученицима и одраслима којима је због сметњи у развоју и инвалидитета, специфичних тешкоћа у учењу, социјалне ускраћености, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка за инклузивно образовање и васпитање у другим установама образовања и васпитања и породици, као и подршку запосленима у другим установама образовања и васпитања и родитељима деце и ученика којима се пружа додатна подршка. Циљ успостављања ресурсног центра је унапређивање квалитета инклузивног образовања и васпитања и повећање доступности додатне подршке деци, ученицима, одраслима, породици и запосленима у другим установама образовања и васпитања.

Специфичности обављања депатности предшколског васпитања и образовања, основног образовања и васпитања и средњег образовања и васпитања и образовања одраслих, уређују се посебним законима, и то: *Законом о предшколском образовању и васпитању*¹⁵², *Закон о основном образовању и васпитању*¹⁵³, *Закон о средњем образовању и васпитању*¹⁵⁴, *Закон о урбеницима*¹⁵⁵, *Закон о дуалном образовању*¹⁵⁶, *Закон о ученичком и студентском стандарду*¹⁵⁷ и другим законима.

Законом о предшколском образовању и васпитању је прописано да је предшколско образовање и васпитање намењено деци старости од 6 месеци до поласка у основну школу и организује се у три главна модалитета, у зависности од узраста детета: 1) јаслице – за децу старости од 6 месеци до 3 године; 2) вртић – за децу старости од 3 до 5 година; 3) припремни предшколски програм – за децу старости од 5 до 6 година. Припремни предшколски програм у трајању од 9 месеци представља први део обавезног образовања и обавезан је од 2007. године. Овај програм се спроводи у вртићима или у основним школама када у вртићима нема довољно места/физичких капацитета.

Овим законом је, између осталог, дефинисано да је ученик са сметњама у развоју и инвалидитетом дете са: интелектуалним сметњама, сензорним сметњама, моторичким сметњама, тешкоћама у учењу, говорно-језичким сметњама, проблемом у понашању, емоционалним тешкоћама, сметњама у развоју које се манифестују истовремено у неколико области, услед чега се дете суочава са бројним препрекама у задовољењу основних потреба и потребна им је најкомплекснија подршка или са другим сметњама

¹⁵¹ „Службени гласник РС”, број 80/21

¹⁵² „Службени гласник РС”, бр. 18/10, 101/17, 113/17 - др. закон, 95/18 - др. закон и 10/19

¹⁵³ „Службени гласник РС”, бр. 55/13, 101/17, 27/18 - др. закон и 10/19

¹⁵⁴ „Службени гласник РС”, бр. 55/13, 101/17, 27/18 - др. закон, 6/20 и 52/21

¹⁵⁵ „Службени гласник РС”, број 27/18

¹⁵⁶ „Службени гласник РС”, бр. 101/17 и 6/20

¹⁵⁷ „Службени гласник РС”, бр. 18/10, 55/13, 27/18 - др. закон и 10/19

због којих му је потребна подршка. Ради унапређивања инклузивног образовања и васпитања, школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и школа која има одељење за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом пружа подршку школи у систему редовног образовања и васпитања. Посебну стручну помоћ могу да пружају лица компетентна у области инклузивног образовања и васпитања и школе које су својим активностима постале примери добре праксе у спровођењу инклузивног образовања и васпитања. Предвиђено је да деца из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације могу да се упишу у школу, без доказа о пребивалишту родитеља и потребне документације, а са достављеним доказом о здравственом прегледу детета. Ученик, који је настањен на удаљености већој од четири километра од седишта школе, има право на бесплатан превоз.

Законом о изменама и допунама Закона о средњем образовању из 2017. године предвиђено је увођење концепта државне матуре. У мишљењу на касније измене овог закона, односно на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о средњем образовању и васпитању 2021. године, Повереник је, као и у својим раније датим мишљењима приликом измена овог закона, између осталог, указао да је, иако није обухваћено ни овим нацртом закона, Закон о средњем образовању и васпитању, потребно употпунити одредбама којима ће се регулисати доступност прилагођених уџбеника (са доступним форматима електронски, аудио, на брајевом писму, са увећаним форматом и др.), деци са сметњама у развоју и деци са инвалидитетом и омогућити им равноправно похађање средње школе са осталим ученицима средње школе. У овом мишљењу је указано да је потребно да поред основне школе и средња школа обавезно има уџбенике и друга наставна средства намењена ученицима са сметњама у развоју и ученицима са инвалидитетом, или да се ово питање реши на други адекватан начин.

Потребно је поменути и да је 2017. године усвојен Закон о дуалном образовању, чија примена је почеле школске 2019/20 године. Дуално образовање је модел наставе у систему средњег стручног образовања и васпитања у коме се кроз теоријску наставу и вежбе у школи и учење кроз рад код послодавца, стичу компетенције у складу са стандардом квалификације. Циљеви дуалног образовања су, између осталог, обезбеђивање услова за стицање, усавршавање и развој компетенција у складу с потребама тржишта рада, повећање запошљавања након завршетка средње школе, обезбеђивање услова за целоживотно учење и развој каријере, као и услова за развој предузетништва, јачање конкурентности привреде Републике Србије и општи друштвени развој.

Поред закона, основ за ostvarivanje sistemskog unapređivanja obrazovanja u Republici Srbiji je *Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine*¹⁵⁸ sa pratećim Akcionim planom. Ovom strategijom su prepoznate društvene grupe koje su u većem riziku od diskriminacije u obrazovanju: deca, učenici i studenti čije porodice imaju nizaх socio-ekonomski status; pripadnici romske nacionalnosti, a нарочито они који живе у ромским насељима; особе са сметњама у развоју и инвалидитетом; становници руралних подручја, а нарочито становници брдско-планинских и пограничних подручја итд. Стратегија има два општа циља и то: Општи циљ 1 - *Повећани квалитет наставе и учења, праведност и доступност доуниверзитетског образовања и васпитања и ојачана васпитна функција образовно-васпитних установа* и Општи циљ 2 - *Унапређени доступност, квалитет, релевантност и праведност високог образовања*. У оквиру сваког општег циља дефинисано је неколико посебних циљева и читав низ показатеља.

Када је у питању предшколско васпитање и образовање, кроз анализу постојећег стања датог у Стратегији развоја образовања и васпитања је наведено да је укупан проценат обухвата деце предшколског узраста у сталном порасту (2002. године 32%, 2011. године 48,05%, 2016/2017. године 52,30%, 2017/2018. године 56,04%), али да је и даље присутна разлика у обухвату у зависности од старосне групе деце. Припремним предшколским програмом је обухваћено више од 97% деце, док је обухват млађе деце знатно нижи. Иако показатељи нису у потпуности упоредиви, компарација са земљама ЕУ показује да Република Србија није ни близу ЕУ просека. Према подацима Републичког завода за статистику, у 2019/20. години 6.902 деце је остало неуписано због полуњености капацитета. И даље су приметне две негативне појаве: разлике између јединица локалне самоуправе у погледу обухвата деце уопште и обухвата деце из ромских насеља.

¹⁵⁸ „Службени гласник РС”, број 63/21

Што се тиче обухвата основним образовањем и васпитањем, према статистичким подацима из 2020. године обухват је износио 97%, а стопа осипања ученика у току основног образовања је смањена (према подацима из 2019. износи 0,6%). Међутим, стопа завршавања основне школе ученика из ромских насеља износи свега 64%.

Раст квалитета образовног система изражен кроз ПИСА постигнућа није остварен имајући у виду да су постигнућа ученика из Републике Србије на ПИСА 2018. тестирању испод ОЕЦД просека – на скали читалачке писмености 439 бодова (ОЕЦД просек – 487), на скали математичке писмености 448 бодова (ОЕЦД просек – 489) и на скали научне писмености 440 бодова (ОЕЦД просек – 489). То практично значи да сваки трећи ученик (38%) у Србији не достиже основни ниво писмености.

У претходном периоду је вршено и спровођење оптимизације мреже основних школа која у највећој мери уважава педагошке, културне и шире друштвене разлоге и која ће гарантовати остваривање права на образовање свих група становништва, а такође ће бити економски најрационалнија. Донета је Уредба о критеријумима за доношења акта о мрежи јавних предшколских установа и акта о мрежи јавних основних школа, 2018. међутим нису све јединице локалне самоуправе донеле акт о мрежи јавних основних школа (око једне четвртине ЈЛС), а постоје и локалне самоуправе које су донеле акт о мрежи основних школа, али нису у потпуности поступиле у складу са уредбом.

Обухват средњим образовањем и васпитањем, према подацима РЗС-а из 2020. године, износи 80%, стопа уписа у средње школе износи 98%, али је ефективна стопа препаска у средњу школу ученика из ромских насеља 55%. Према истим подацима стопа завршавања средње школе износи 88%, док стопа завршавања средње школе ученика из ромских насеља износи 61%.

 У Стратегији развоја образовања и васпитања је наведено и да *необавезност средњег образовања и васпитања има негативне последице на обухват, али и на завршавање школовања ученика у средњем, а посебно у средњем стручном образовању и васпитању, због чега је један од циљева ове стратегије увођење обавезног средњег образовања.*

Што се тиче омогућавања ученицима из породица са ниским социо-економским статусом да се школују у гимназијама и уметничким средњим школама, иако се у различитим извештајима констатује да постоји низ спроведених активности (подзаконски акти о ученичком и студентском стандарду, афирмативне акције, Фонд за младе таленте итд.), није могуће прецизно проценити оствареност јер и даље не постоје свеобухватни подаци и истраживања о укључивању деце из одређених друштвених група у овај део средњег образовања и васпитања, са чим се сусрећу и различите земље чланице ЕУ.

Развој Националног модела дуалног образовања произашао је из релевантних података о потребама привреде за које се сматрало да могу да буду подржане од стране образовног система. Дуални модел реализације наставе практично је уведен да би се обезбедила боља сарадња између образовног и привредног система, а у погледу препознавања потреба тржишта рада, као и могућности сагледавања савремених технолошких процеса који ученици могу у највећој мери да усвајају у компанијама. Број дуалних образовних профила школске 2018/2019. износио је 33, 2019/2020. – 37,

2020/2021. – 47, док је за школску 2021/2022. планирано укупно 52 дуална профила, и постоји тенденција повећања у складу са новим потребама привреде.

Што се тиче ефикасности, према доступним званичним подацима из 2019. године, стопа ученика који после средњег настављају образовање је била око 89%, наведено је у Стратегији развоја образовања и васпитања.

Кратак преглед података

Предшколско васпитање и образовање је, у школској 2020/21. години, похађало 216.570 деце, према подацима Републичког завода за статистику. Деце узраста од шест месеци до три године било је 50.635 (23,4%), а деце од навршене три године до поласка у школу 165.935 (76,6%). Обавезни припремни предшколски програм (ППП) похађало је 64.535 деце, 31.141 девојчица и 33.394 дечака. Обухват деце ППП-ом је 96,4%.¹⁵⁹ Број деце која су укључена у припремни предшколски програм (ППП) у 2017. години био је 64.345, и представља обухват од 98,17% деце.

Иако је обухват деце предшколским васпитањем и образовањем у 2017. години у односу на 2014. годину порастао за 2,9 процентна поена он и даље није потпун, констатовано је у *Трећем националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.*¹⁶⁰ Деца из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације којима је највише потребна додатна подршка за рани развој и учење најмање су укључена у предшколско образовање. Према подацима МИЦС 2019, нето стопа похађања програма организованог учења деце која су годину дана млађа од узраста за полазак у основну школу износи 97%. Нето стопа похађања организованог учења деце која су годину дана млађа од узраста за полазак у основну школу у ромским насељима је знатно мања и износи 76%. Према подацима о броју педагошких профила (ПП) или индивидуалним образовним плановима (ИОП) за 2017/2018, 0,89% деце је имало ПП или ИОП у предшколској установи. Иако званично не постоје предшколске установе/објекти за образовање деце са потешкоћама у развоју, подаци говоре да је у 30 предшколских установа било 39,5 активних специјалних група, које је похађало 364 деце (0,17 процената) у школској 2017/2018, наведено је у УНИЦЕФ истраживању *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*. Непохађање предшколске установе може додатно погоршати даље образовање, а тиме и целоживотну неједнакост за ове групе деце.

Генерална стопа учешћа у образовању у Србији је висока. На крају школске 2019/20. године у Републици Србији радило је 3.265 редовних основних школа, 1.136 матична и 2.129 издвојена одељења. Наставу је похађало укупно 515.572 ученика, 463.830 у матичним и 51.742 у издвојеним одељењима.¹⁶¹ Број ученика у основном образовању се и даље смањује услед негативног демографског тренда. У 2017. години у основном

¹⁵⁹ Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesji/20210416-predskolsko-vaspitanje-i-obrazovanje-2020?sr=1101>

¹⁶⁰ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, доступно на интернет страници: <http://socialnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socialnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacr1.pdf>

¹⁶¹ Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/obrazovanje/osnovno-obrazovanje/>

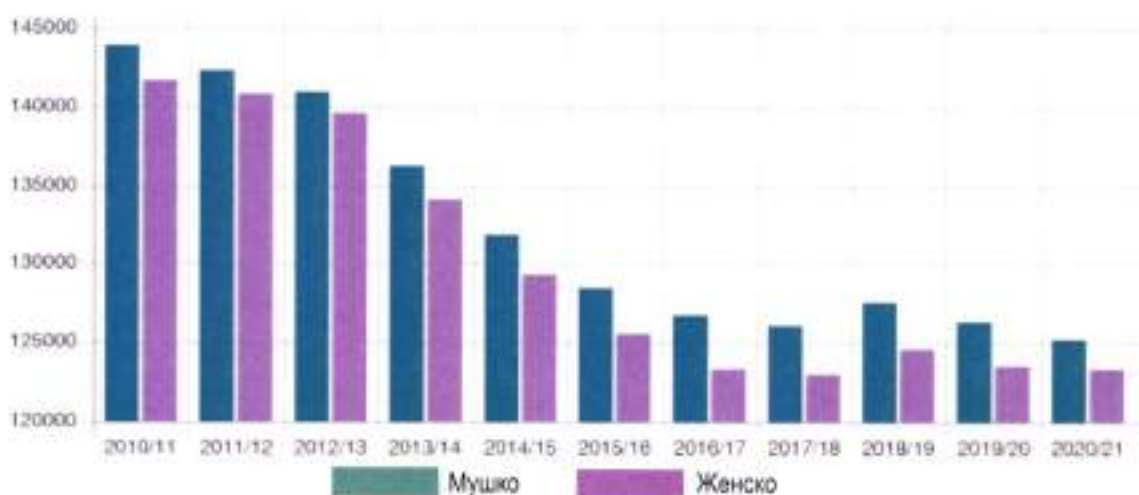
образовању налазило се 539.147 ученика, што је, примера ради, у односу на 2014. годину мање за 19.722.

Од увођења инклузивног образовања 2009. године, број ученика у школама за ученике са сметњама у развоју смањио се за 25,3% али је остао приближно исти током претходних година. У 2017. години број ученика у школама за ученике са сметњама у развоју је износио 4.760 (0,88%), од чега је 3.056 дечака (64,2%) и 1.704 девојчица (35,8%).

Стопа завршавања основне школе према подацима Републичког завода за статистику износила је 96,4% у 2014. години, док у 2017. години износи 94,3%. Деца која одустају од редовног основног школовања су најчешће из група које су у већем ризику од дискриминације, попут Рома, који школовање или не настављају или настављају у школама за образовање одраслих. Смањен је укупан број ученика у школама за образовање ученика са сметњама у развоју, а као кључна циљна група у ове школе су укључена деца са тежим и вишеструким сметњама која су била ван система. Специјална одељења у редовним школама су задржала традиционални облик, иако су законска решења усмерена на другачију праксу.¹⁶²

У школској 2019/20. години у 517 редовних средњих школа наставу је похађало 247.980 ученика – 123.203 девојчица (49,7%) и 124.777 дечака (50,3%). Редовну средњу школу завршило је 61.414 ученика. Гимназију је завршило 26% а средњу стручну школу 74% (59,1% четворогодишњу и 14,9% трогодишњу). Школе/одељења за ученике са сметњама у развоју (40) похађало је 2.144 ученика – 819 девојчица (38,2%) и 1.325 дечака (61,8%).¹⁶³

Графички приказ 3: Број ученика у редовним средњим школама, по полу¹⁶⁴

* Извор: РЗС

* Напомена: од 1999. Без података за АП Косово и Метохија

¹⁶² Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, стр. 79, 80

¹⁶³ Извор: Републички завод за статистику, доступно на интернет страници:

<https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/obrazovanje/srednje-obrazovanje/>

¹⁶⁴ Извор: Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/obrazovanje/srednje-obrazovanje/>

Редовне школе показују повећање броја ученика који се образују према индивидуалним образовним плановима. У истраживању УНИЦЕФ *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији* је наведено да званични статистички подаци показују да се број деце образоване према ИОП повећао са 4.826 (2014) на 8.332 за ИОП1 (2017/2018) и са 3.018 (2014) на 5.025 (2017/2018) за ИОП2. Укупно, само 2,12% ученика образовано је на основу ИОП, док се процењује да око 12% деце захтева додатну подршку.

Према већ поменутом *Истраживању вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2019.*¹⁶⁵ у Србији се 97% деце узраста 3–4 године развија у складу са својим узрастом. Анализа четири домена развоја детета показује да се сва деца развијају у складу са одговарајућим развојним параметрима у домену учења, приближно сва деца у домену физичког развоја и 97% у домену социоемоционалног развоја. Знатно мање њих (35% укупно, односно 13% ромске деце) правилно се развија у домену познавања слова и бројева најчешће у зависности од образовања мајке и од благостања домаћинства. Нето стопа похађања програма организованог учења деце која су годину дана млађа од узраста за полазак у основну школу износи 97% (у ромским насељима је знатно мања и износи 76%).

Од деце која су у узрасту за полазак у основну школу (која су напунила 6 година до 1. марта 2019. године), први разред основне школе похађа 90%. Основну школу похађа 99% деце основношколског узраста (6–13 година), док средњу школу, која није обавезна у Србији, похађа 94% деце (14–17 година). Стопа завршавања основне школе износи скоро 100%, стопа преласка у средњу школу 95%, док стопа завршавања средње школе износи 98%. Индекс једнакости полова је 0,98 за основну школу и 0,99 за средњу школу. Међу децом из ромских насеља основну школу похађа 92% деце основношколског узраста (6–13 година), веома мало деце (мање од 1%) похађа предшколско образовање, док 7% деце не похађа ниједан облик образовања. Стопа завршавања основне школе деце у ромским насељима износи 64%, ефективна стопа преласка у средњу школу 55%, а стопа завршавања средње школе износи 61%.

Како подаци показују, слично као и у погледу предшколског образовања, деца са сметњама у развоју, ромска деца и деца из сиромашних домаћинстава или из руралних подручја, имају мање шанси за укључивање и завршавање образовног процеса, а резултат тога је неостварен потенцијал деце, смањени приходи у каснијем животном добу и опстанак у кругу сиромаштва, виша стопа дечијих бракова и малолетничких трудноћа, лошије здравствено стање и низ других последица за цео животни циклус.

¹⁶⁵ Србија *MICS 2019. и Србија – ромска насеља MICS 2019*, Републички завод за статистику, октобар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/istrazivanja/mics/>

Пресек стања у погледу остваривања равноправности деце у области образовања

Образовање је један од кључних система кроз који се обезбеђују права детета. Препоруке Комитета за права детета Републици Србији из 2008. и 2017. године, као и подаци прикупљени из више различитих истраживања показују да нису у потпуности успостављени механизми помоћу којих би се обезбедило да се права детета ефикасно остварују у свим областима, па тако ни у образовном систему. Поједина законска решења која се примењују у Србији, а која су у складу са савременим стандардима у овој области, не дају очекиване ефекте. Разлози за овакво стање су вишеструки, међу којима су потреба за већом подршком онима који у пракси спроводе политику образовања, недостатак знања о правима детета међу наставницима и другим запосленима у образовању и васпитању, недовољно разумевање концепта права детета, потреба за практичном подршком за суштинско разумевање и примену права детета у пракси. У појединим извештајима се указује и да координационо тело за права детета на нивоу Владе – Савет за права детета, није довољно активно, да не постоји ефикасан механизам за координацију активности у области права детета као и да постојеће стање у Републици Србији указује да нема ефективне координације и управљања активностима у области права детета¹⁶⁶.

Комитет за права детета УН је у *Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије*¹⁶⁷ истакао позитивне напоре да се побољша образовни систем. Међутим, Комитет је констатовао и да остаје забринутост у погледу неких питања у области образовања, и то у вези:

- ✚ постојања високе стопе непохађања и напуштања школе што и даље представља проблем за велики број ученика у многим деловима земље;
- ✚ инклузивног образовања које отежавају регионалне разлике у расположивим средствима и ресурсима за школе, недовољна обученост наставника и сарадника у образовању и континуирани отпор школског особља и родитеља;
- ✚ уписа деце са сметњама у развоју чији је ниво низак на свим нивоима образовања, а и даље преовлађују „специјална одељења“ у редовним школама;
- ✚ јаза у равноправности који и даље спречава децу из група које су у већем ризику од дискриминације, укључујући децу са сметњама у развоју, децу мигранте и тражиоце азила, децу из руралних подручја, угрожену и ромску децу да приступе квалитетном образовању;
- ✚ учешћа у предшколском, основном, средњем и стручном образовању ромске деце, посебно за девојчице, који је и даље на ниском нивоу, где велики број ромске деце наставља да се суочава са сегрегацијом у школском систему. Такође забрињава велики број изостанака ромске деце из школе;

¹⁶⁶ Индикатори остварености права детета у образовању, Ужички центар за права детета, 2018, доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/publikacije-2/>

¹⁶⁷ Доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/komitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezi-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvestajem/>

↓ образовних мера подршке за децу које су непоуздане због недовољног финансирања међуресорних одбора који имају задатак да процене појединачне случајеве, док спровођење мера уведених 2015. године ограничава број сарадника у образовању у школама;

↓ неадекватношћу предшколских установа које су пренатрпане у урбаним срединама и са неадекватним објектима у руралним срединама. Друштвене перцепције утичу на одлуке родитеља деце са сметњама у развоју о упису у предшколско образовање.

Комитет за права детета је у својим Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају препоручио Републици Србији у области образовања да:

↓ развије програме за смањење стопе напуштања школе, њихово праћење и евалуацију;

↓ ојача напоре на промовисању инклузивног образовања за сву децу, нарочито за најугроженију, као и да осигура доступност адекватне људске, финансијске и техничке подршке у спровођењу одредаба Закона о основама система образовања и васпитања;

↓ обезбеди свој деци са сметњама у развоју право на инклузивно образовање у редовним школама независно од сагласности родитеља, да обучи и именује специјализоване наставнике и стручњаке у интегрисаним одељењима који пружају индивидуалну подршку и пажњу деци са сметњама у развоју, као и да реши проблем мањака логопеда и квалификованих стручњака за децу са менталним и психосоцијалним сметњама;

↓ побољша приступ квалитетном образовању на свим нивоима у руралним срединама и малим градовима, нарочито за угрожене групе;

↓ олакша учешће и укључивање ромске деце у образовање на свим нивоима и подигне свест међу наставницима и члановима особља о психолошким и педагошким саветовалиштима о култури Рома;

↓ успостави законске одредбе за регулисање система за пружање додатне подршке ученицима у образовном процесу, као и да обезбеди да је довољан број стручњака доступан за решавање индивидуалних потреба ученика;

↓ осигура једнак приступ за сву децу, посебно из група које су у већем ризику од дискриминације, програмима раног образовања, без обзира на статус запослености њихових родитеља и да обезбеди неопходна средства како би се осигурало да су предшколске и школске установе адекватне и да је обезбеђена одговарајућа обука за наставнике и сараднике у настави.

Препоруке Комитета за права детета и њихово спровођење анализира се од стране бројних организација. Тако су у публикацији Центра за права детета¹⁶⁹ коментарисане препоруке Комитета и сагледаван њихов статус, па је, између осталог, наведено да се једна од препорука Комитета односи на брзо ојачање управљања информацијама и системима прикупљања података и на нивоу централних и локалних власти да би се покриле све области Конвенције, што није обезбеђено него се за праћење остваривања права детета користе подаци из различитих извора, који често нису упоредиви јер се прикупљају по различитој методологији.

И у самој Стратегији развоја образовања и васпитања је констатовано да статистика у образовању и другим системима још увек не даје довољне и упоредиве податке који се односе на образовање ученика из група које су у већем ризику од дискриминације и потребу за пружањем додатне подршке. Подаци се прикупљају у различите сврхе и кроз различите методологије, током различитих временских периода, а то често спречава обједињавање података и стварање свеобухватнијег увида у квалитет инклузивног образовања и факторе који на њега утичу. Не постоје систематизовани подаци о потребама за додатним мерама и услугама подршке, квалитету постојећих мера и услуга додатне подршке, расположивим људским ресурсима и њиховим компетенцијама за рад у инклузивном окружењу.

У овој стратегији је наведено и да у образовном систему Републике Србије није обезбеђено систематско укључивање наставе о принципима и одредбама Конвенције о правима детета, на свим нивоима наставног плана и програма, што је такође препорука Комитета. Увођењем предмета Грађанско васпитање Србија је само делимично одговорила на ову међународну обавезу, иако постоји релативно повољан законски оквир за њену реализацију.

Такође, Повереник годинама указује и на садржај појединих уџбеника, као и потребу за већим обимом садржаја који подстичу усвајање вредности равноправности и поштовања толеранције код свих ученика кроз отклањање бројних уврежених стереотипа и предрасуда о различитим друштвеним групама и друштвеним појавама, како би се створили услови за изградњу толерантнијег друштва.

Пример мишљења Повереника у вези са дискриминишућим текстом у уџбенику

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе против издавачке куће у којој је наведено да у уџбенику географије за шести разред постоји реченица „У развијеним земљама стопа natalитета је ниска, јер је положај жене у друштву у 20. веку знатно побољшан“ и да се на овај начин етикетира жена као главни узрок смањења стопе natalитета. У изјашњењу је наведено да је за све што је написано коришћена релевантна литература, пре свега званичне публикације УН, али и водећи међународни и домаћи часописи и да се наводи у уџбенику искључиво ослањају на савремена, релевантна, научна достигнућа.

Приликом анализе текста уџбеника посебно се имало у виду да је уџбеник намењен деци узраста 11 и 12 година и да обрађује друштвену појаву на коју утиче више фактора. У току поступка утврђено је да, користећи узрочни везник „јер“ текст указује на жену као искључиво одговорну за смањење natalитета, а да се при том не указује на остале подједнако значајне факторе који утичу на број рођене деце, чиме

¹⁶⁹ Смањење права детета у Републици Србији 2019. године, Центар за права детета, 2019. година, доступно на интернет страници: http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2019/11/stanje-prava-deteta-u-republici-srbiji-2019-godina_web_final-1.pdf

доводи у негативан контекст промену положаја жене. Повереник је утврдио да се наведеним текстом подстичу дискриминаторни ставови према женама, јер се као једини узрок пада стопе natalитета наводи побољшање положаја жене у друштву и да се осуђују особе које живе на начин који је другачији од традиционалних образаца понашања мушкараца и жена у Србији. Повереник је дао мишљење да је овим текстом издавачка кућа повредила одредбе Закона о забрани дискриминације и дао препоруку да се измени текст уџбеника „Географија за шести разред основне школе“ у наведеном делу, тако што ће се отклонити дискриминаторни ставови према женама, као и да се убудуће води рачуна да се не крше антидискриминаторни прописи.

О положају деце у систему образовања издато је више публикација. Општи закључак из анализе *Ставови грађана о задовољству услугама предшколског и основног образовања у Србији: Сажетак резултата истраживања*¹⁶⁹ је да задовољство грађана услугама предшколског и основног образовања преовлађује над незадовољством, да су испитаници задовољни процедурама уписа, да сматрају да ове установе добро функционишу, али да у појединим аспектима њихов рад треба мењати. Као проблеми издвајају се мањак простора, превелике групе и преопширни програми у основном образовању. Међутим, резултати овог истраживања показују да грађани сматрају да се деца која имају сметње у развоју, односно неки степен инвалидитета, као и ромска деца и деца сиромашних родитеља, уписују теже и у предшколске установе и основне школе, што говори о недостатку инклузивности установа и присуству дискриминације, због чега се предлаже додатни рад на информисаности грађана о доступним механизмима заштите приликом кршења права деце.

Европска комисија у *Извештају за 2020. годину*¹⁷⁰ наводи да је Србија на добром нивоу припремљености у области образовања и културе. Постигнут је извесан напредак у модернизацији наставних планова и програма и добар напредак у повезивању система за Национални оквир квалификација (НОК) са европским оквиром квалификација. У области образовања и обуке, стратегија образовања и акциони план се спроводе, мада уз закашњења, нарочито у погледу високог образовања. Ученичка популација се смањује због негативних демографских трендова и емиграције, али су стопе уписа и завршетка школовања у предуниверзитетском образовању остале високе. Ипак, само половина деце старости између 6 месеци и 6,5 година похађа формално предшколско васпитање и образовање. Стопа превременог напуштања школовања се благо повећала на 6,8% у 2018. години у односу на 6,2% 2017. године.

У овом извештају Европске комисије је наведено и да су установљени законски предуслови за успостављање информационог система за управљање образовањем. Потребно је помоћи наставницима у спровођењу промена наставног плана и програма заснованих на резултатима, нарочито у погледу развоја кључних компетенција ученика. Такође је наведено да су у области родне равноправности потребни даљи напори како би се наставна средства обогатила релевантним садржајем а ученици подстакли да заузму критички став према структурним основама родних односа.

Извесан напредак је учињен у повећању стопе учешћа угрожених ученика на свим нивоима образовања, наведено је у овом извештају. Ово је, између осталих циљаних

¹⁶⁹ *Ставови грађана о задовољству услугама предшколског и основног образовања у Србији: Сажетак резултата истраживања*, Европски покрет у Србији и Центар за европске политике, доступно на интернет страници: <http://www.mojauprava.rs/wp-content/uploads/2017/11/USAID-Skolstvo-analiza-rezultata.pdf>

¹⁷⁰ *Извештај Европске комисије за 2020. годину*, доступно на интернет страници: <https://www.mei.gov.rs/arp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

мера, постигнуто повећањем стипендија за изузетne ученике и ученике који заостају у учењу, афирмативним акцијама и повећањем броја педагошких asistenata. Међутим, треба побољшати спровођење мера за смањење стопе напуштања школовања и сегрегације, нарочито на локалном нивоу. Донет је правилник за наставне и андрагошке асистенте, као корак ка регулацији услова за њихово ангажовање. Појачане су активности за борбу против дискриминације и насиља у школама.

Резултати Србије у Програму OECD-а за међународну процену ученика (ПИСА) за 2018. годину показују да се међу ученицима трогодишњег средњег образовања укупно 80% сматра функционално неписменим у области читања, математике и науке, наведено је у овом извештају. На основу података екстерних евалуација предуниверзитетских институција, скоро 30% свих основних и средњих школа у Србији не испуњава стандарде квалитета. Започет је нови циклус екстерних евалуација, на основу ревидираног оквира екстерне евалуације.

У студији Светске здравствене организације¹⁷¹ (спроведена на више од 225.000 деце пубертетског узраста у 45 земаља међу којима је и Република Србија) између осталог је наведено да је свега 28% испитиване деце рекло да воли да иде у школу. Према добијеним подацима, деца из Србије углавном не воле школу и немају подршку школских другова и наставника, иако не доживљавају школске обавезе као посебан терет (Србија се по негативном ставу деце према школи налази при врху табеле европских земаља).

У погледу инклузивног образовања и након 10 година његовог спровођења, капацитети још увек нису достигли ниво законских новина и промена. Напредак је остварен на свим нивоима, али капацитет наставника и установа да усвоје и примењују нове праксе и знање и даље варира, што је резултирало извесним недостацима (из Стратегије развоја образовања и васпитања).

Образовање деце ромске националне припадности у претходном периоду је подстицано прописивањем различитих мера за упис и подршку образовању и превенцију осипања (кампање за упис, упис без обавезе подношења документације, унапређено коришћење ИОП-а, педагошка асистенција и афирмативне мере за упис у средњу школу). У истраживању *Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине*¹⁷² наведени су резултати и указани правци остваривања даљег напретка у области образовања Рома. У овом истраживању указано је да афирмативне мере доприносе већој заступљености ромске деце у систему образовања и дати подаци о повећању броја ромске деце која се уписују у предшколски програм (273% у периоду 2006-2016.), први разред основне

¹⁷¹ Доступно на интернет страници: <http://socialnorms.judiciary.gov.rs/ar/?s=%D0%A1%D0%97%D0%9E>

¹⁷² *Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине* Извештај о истраживању, Покрајински Омбудсман, Нови Сад 2017, доступно на интернет страници: <http://www.ombudsman.gov.org/rv/attachments/article/1900/Afirmativne-mere-Romi.pdf>

школе (146%), као и броја ромске деце која се уписују у средњу школу (у просеку 10% годишње)¹⁷³. Примена афирмативних мера доприноси већој видљивости Рома у локалној заједници, повећању свести припадника већинске заједнице о потреби унапређења њиховог положаја, као и промовисању вредности уважавања различитости и инклузије. Међутим, укљученост деце ромске националне припадности у основно образовање још увек је нижа од општег просека, а стопа осипања знатно већа у односу на друге ученике. Стопа осипања деце из школског система на свим нивоима, а посебно код група које су у већем ризику од дискриминације, представља проблем, јер су последице незавршавања школе озбиљне и целоживотне и за друштво и за појединце, те је потребно обратити посебну пажњу на јачање материјалне подршке деци из сиромашних и других група које су у већем ризику од дискриминације, унапређење образовне и других услуга подршке.

Тако је, са настојањем да допринесе већем обухвату ромске деце у предшколском образовању, као и да смањи стопу осипања ромске деце из основне школе, настала публикација *Школа у заједници - заједница у школи, Свеобухватан приступ школе и заједнице у спречавању превременог напуштања школовања - водич за формалне и неформалне едукаторе, родитеље и друге актере у заједници*¹⁷⁴. Модел успешне превенције осипања деце из основних школа у Србији у теорији и пракси (тестиран у 7 школа на југу земље), састоји се из интерсекторске сарадње, механизма за рано упозоравање на децу у повећаном ризику од осипања, туторинг програма и рада са родитељима. Улагање у децу и младе треба да буде основ свих других политика развоја земље, указано је у овој публикацији, а неопходна је комуникација и координација између свих релевантних институција на свим нивоима, адекватна буџетска средства и добро обучен наставни кадар.

Такође, упркос јасним антидискриминационим одредбама у образовању, и даље има случајева сегрегисаних школа или одељења у којима већину ученика чине ученици ромске националне припадности, а у појединим случајевима Повереник је водио поступке по притужбама.

Пример мишљења Повереника у вези са сегрегацијом ромске деце

Мишљење је донето у поступку по притужби поднетој против ОШ „Б. Р.“ Општинске управе општине Бујановац, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Школске управе Врање. У притужби је наведено да су у ОШ у школској 2018/2019. години формирана два сегрегисана одељења првог разреда, која ложају искључиво деца ромске националности, да таква одељења постоје и у одељењима од II до IV разреда, као и да постоји несразмера у заступљености ромских ученика и њихових родитеља у ученичком парламенту, савету родитеља и школском одбору и да локална заједница није подржавајућа за припаднике ромске заједнице.

У изјашњењу ОШ је, између осталог, наведено да су два одељења првог разреда у којем су распоређена деца ромске националности формирана на захтев родитеља да деца остану у групама у којима су била у предшколској установи, да у Бујановцу албанско становништво чини већину, као и да је школа започела мере како не би дошло до дискриминације. У изјашњењу Министарства је, између

¹⁷³ Исто, стр. 30.

¹⁷⁴ *Школа у заједници - заједница у школи, Свеобухватан приступ школе и заједнице у спречавању превременог напуштања школовања - водич за формалне и неформалне едукаторе, родитеље и друге актере у заједници*, Западнобалкански институт, Београд, 2017, доступно на интернет страници: https://tutoring.wb-institute.org/wp-content/uploads/2017/01/pub_Skola-u-zajednici-zajednica-u-skoli-FINAL.pdf

осталог, наведено да су ученици почетком школске године распоређени у пет одељења првог разреда која су уједначена по свим критеријумима, укључујући критеријум националне припадности, као и да су родитељи деце српске националности заједно са децом напустили одељења и школу и доставили петицију да њихова деца буду распоређена у три мешовита одељења уместо у пет. Даље је наведено да је са родитељима организовано неколико састанака, међутим, они нису попустили у својим захтевима, због чега је Министарство „ценећи као виши интерес заштиту права на образовање“ и „сагледавајући услове у којима школа ради и друштвени тренутак“, допустило формирање три мешовита одељења и два одељења састављена искључиво од ученика ромске националности. У изјашњењу је наведено и да је школи препоручено хитно спровођење одређених мера, као и мера превенције дискриминације. У изјашњењу Општинске управе наведено је да су усмено упутили школу да се ради решавања проблема око формирања одељења првог разреда обрати Министарству.

У току поступка утврђено је да је око 70% ученика ОШ „Б. Р.“ чине ученици ромске националности, да су у школској 2018/2019. години формирана два одељења првог разреда коју похађају само ученици ромске националности, као и да постоји несразмерна заступљеност ромских ученика и њихових родитеља у ученичком парламенту и у органима управљања школе. Утврђено је да Општинска управа општина Бујановац, ОШ „Б. Р.“ у Б. и Министарство просвете, науке и технолошког развоја, нису спровели адекватне и ефикасне мере како би спречили и отклонили формирање одељења које чине само ромски ученици.

Повереник је дао мишљење да су повређене одредбе Закона о забрани дискриминације и препоручио ОШ „Б. Р.“ у Б. да приступи припреми детаљног и свеобухватног плана десегрегације, да предузме све неопходне мере и обезбеди да сви запослени у школи прођу обуку на тему забране дискриминације, као и да предузме све неопходне мере како би се кроз одговарајуће програме, обуке и едукације међу ученицима/цама развијао дух толеранције, прихватања различитости и недискриминаторног понашања. Затим, Повереник је препоручио Општини Бујановац да предузме мере у циљу старања о задовољењу потреба грађана у области просвете и да пружи сву потребну помоћ и подршку школи у циљу израде потребних прописаних планова и мера, као и да пружи помоћ и подршку надлежним органима како би се деца ромске националности, већ током предшколског узраста, припремила за школу на српском језику и похађала предшколски програм са децом друге националности. Министарству просвете, науке и технолошког развоја препоручено је да надзире спровођење мера у ОШ „Б. Р.“ и да пружи потребну подршку школи у спровођењу наложених мера, те да предузме све мере како би се обезбедила пуна примена Правилника о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности.

У публикацији *Превенција сегрегације, развој инклузивних уписних политика и десегрегација школа и одељења - међународна искуства и предлози за унапређење праксе у Србији*¹⁷⁵ наведено је да се Србија суочава са проблемом дискриминације, па чак и сегрегације ромске деце у образовању. Сегрегација се испољава у различитим облицима било тако што су деца укључена у одељења која доминантно похађају ромска деца, или наставу похађају у истуреним одељењима у удаљеним руинираним објектима, или чак, већину полазника школе чине ромска деца (тзв. „ромске школе“). Оваква ситуација се међутим у појединим случајевима догађа јер је састав становништва такав да доминирају деца једне националне припадности, те је у школама тешко организовати мешовита одељења. Сличан проблем се појављује и

¹⁷⁵ *Превенција сегрегације, развој инклузивних уписних политика и десегрегација школа и одељења - међународна искуства и предлози за унапређење праксе у Србији*, Повереник за заштиту равноправности, Тамара Ковач Џеровић, Тамара Лукић Орландић, Београд 2016, доступно на интернет страници: <http://zavrnpravnost.gov.rs/prevenolje-segregacije-razvoj-inkluzivnih-upisnih-politika/>

када је у питању близина школе пребивалишту детета. У публикацији је наведено и да се још увек може говорити и о презаступљености ромске деце у школама за образовање деце са сметњама у развоју, што су разлози због којих је потребно предузети активности како би се зауставило кршење права ромске деце на образовање и у образовању.

Интеграција ромске деце у одељења са децом већинске популације доприноси постепеном елиминисању свих негативних ефеката сегрегације, а пре свега доприноси осећању прихваћености и могућности успостављања пријатељства међу вршњацима. Учење кроз интеракцију са другом децом у вршњачкој групи води ка јачању самосвести ромске деце, побољшању њихових школских постигнућа, наведено је у овој публикацији, као и да ови процеси морају бити праћени повећаном пажњом наставника, њиховом константном едукацијом, запошљавањем наставника Рома и увођењем педагошких асистената тамо где их нема.

Школа мора бити сигурно место у којем сва деца стичу знања и вештине, изграђују своју личност и стичу пријатеље за читав живот.

Превенција сегрегације подразумева мултисекторски, холистички приступ свих подржавајућих система: образовања, здравства, социјалне заштите и њиховој ефикасној координацији, како би мере подршке усмерене према ромској деци и њиховим родитељима, од стране предшколских установа и школа, локалне заједнице и министарства, доприниле убрзаној еманципацији ромске популације и потпуној интеграцији ромске деце.

Начин праћења обухвата и квалитета образовања деце и ученика ромске националности представља посебан изазов, имајући у виду да изјашњавање о националној припадности није обавезно. Неколико пута је увећан број ученика који су у средње школе уписани на основу афирмативних мера ради достизања пуне равноправности. У школској 2016/17 је у средње школе на основу афирмативних мера уписано 1.713 ученика, док у школској 2017/18. години тај број износи 2.220. Мада у сталном паду, број младих узраста 15 до 24 године који не раде, и нису укључени у формално или неформално образовање је и даље висок у односу на трендове у другим европским земљама. Наиме, 16,5% младих од 15 до 24 године старости са основним образовањем нису укључени у образовање или обуку.¹⁷⁶ Број ученика у школама за ученике са сметњама у развоју показује благи тренд опадања, а структура ученика указује да школе у већој мери укључују ученике са вишеструким сметњама у развоју. Према доступним подацима, 35,4% деце и ученика који похађају предшколске и основношколске програме у школама за ученике са сметњама у развоју, којих има 48, чине деца са вишеструким/удруженим сметњама у развоју.¹⁷⁷ У редовним школама је дошло до пораста броја ученика који се образују по ИОП-у. Ипак, у пракси се дешавају

¹⁷⁶ Национални извештај о инклузивном образовању у Републици Србији за период од 2015. до 2018. године. Министарство просвете, науке и технолошког развоја, јануар 2020. доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/media/13706/file/Nacionalni%20izve%C5%A1ta%20o%20inkluzivnom%20obrazovanju.pdf>

¹⁷⁷ Национални извештај о инклузивном образовању у Републици Србији за период од 2015. до 2018. године, стр. 26

случајеви када се отежава упис деце у школе, а конкретан пример из праксе Повереника је дат у наставку.

Пример мишљења Повереника у вези са уписом детета у основну школу

У поднетој притужби је наведено да је Н. М. ученик првог разреда и дете са дијагностикованим первазивним развојним поремећајем, као и да му је приликом уписа у школу затражена додатна документација – ново мишљење интересорне комисије, чиме му је отежан упис у школу. У изјашњењима директорке и секретарке школе наведено је да приликом уписа у школу није било никаквих додатних захтева, већ само неслагања у датумима докумената, да је ученик укључен у редован образовно-васпитни процес, да се према њему поступа једнако као према другим ученицима, да је интегрисан у колектив, као и да равноправно учествује у свим наставним и ваннаставним активностима.

У току поступка је утврђено да својим изјашњењима школа није доказала да поступање приликом уписа није било условљено личним својством ученика, односно да школа није отежавала упис дечака са сметњама у развоју тражећи додатна документа, да сва деца када пођу у први разред основне школе имају одређен период адаптације на нову средину и да у том смислу Н.М. није био изузетак, као и да је укључен у све активности у које су укључена и друга деца.

Повереник је донео мишљење да је постављањем посебних захтева приликом уписа ученику отежан упис у школу на основу његовог личног својства – сметњи у развоју, али да ученик није стављен у неповољнији положај у односу на другу децу. Школи је препоручено да у току школовања ученику правомерно обезбеди отклањање физичких и комуникацијских препрека, као и да предузме друге потребне мере на правовременом планирању подршке ученику у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањем, уз укључивање родитеља и других актера који добро познају дете; да убудуће приликом уписа деце из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације и приликом вршења других послова из своје надлежности, не врши повреду Закона о забрани дискриминације, као и да организује обуке за запослене у школи на тему дискриминације у образовању, посебно у односу на ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и других разлога потребна додатна подршка у образовању.

У области инклузивног образовања је у претходном периоду остварен напредак, посебно у погледу развоја и усклађивања законодавног оквира. У складу са стратешким циљевима образовања развијани су нови и унапређивани постојећи механизми и мере подршке укључивању и учешћу деце из група које су у већем ризику од дискриминације. Међутим, подаци на нивоу образовног система показују да у пракси постоје различити проблеми, као и да није у довољној мери успостављена и развијена сарадња свих потребних актера — образовне установе, локална самоуправа, национални ниво, други актери. Подаци указују да на нивоу локалних самоуправа недостају финансијска средства за пружање додатне подршке, а потребе су евидентне, нарочито на нивоу мање развијених и неразвијених општина. Ево једног примера из праксе Повереника.

Пример мишљења Повереника у вези са обезбеђивањем одговарајуће подршке

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе удружења родитеља, поднете у име шесторо деце са сметњама у развоју која похађају предшколску установу и основну школу, против Министарства просвете, науке и технолошког развоја, због дискриминације на основу инвалидитета, с обзиром да је

Комисија за процену потреba за pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu/ученику у мишљењима предложила да им се обезбеди педагошки асистент. Међутим, ни једном од шесторо деце није обезбеђен овакав вид подршке. Министарство просвете, науке и технолошког развоја је у изјашњењу навело да су у протеклом периоду педагошки асистенти ангажовани за пружање подршке деци ромске националности, и да је до сада у образовним установама у Републици Србији ангажовано 175 педагошких асистената, као и да је у плану израда новог Правилника о педагошкој асистенцији, којима ће бити регулисани прецизније услови и критеријуми за њихово ангажовање. У току поступка је утврђено да је интересорна комисија у индивидуалном плану подршке проценила да је потребно обезбеђивање педагошког асистента, док образовне установе које деца похађају немају ангажованог педагошког асистента. Повереница је дала мишљење да је пропуштањем да обезбеди услове за ангажовање педагошких асистената за децу са сметњама у развоју, Министарство просвете, науке и технолошког развоја онемогућило да деца добију потребну додатну подршку за образовање, чиме је прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације, те је Министарству препоручено да предузме све неопходне радње и мере из своје надлежности којима ће обезбедити да школе и предшколске установе ангажују педагошког асистента, као и да без одлагања предузме све неопходне мере којима ће обезбедити ангажовање педагошких асистената за децу и ученике којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању, те да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности, не крши прописе о забрани дискриминације.

Број и разноврсност предвиђених мера подршке које су усмерене на укључивање, похађање и учешће у образовању, указује на отвореност система за иновације. Значајан број мера подршке је развијан и пилотиран кроз пројектне активности, али оне још увек нису успостављене у потпуности као системска решења. Различите мере подршке у пракси показују добре ефекте, али је потребно обезбедити редовно и стабилно финансирање које би омогућило једнаку доступност потребних услуга свима, посебно на локалном нивоу. Такође, потребно је истовремено развијати све потребне услуге, без обзира да ли се ради о систему образовања или социјалне заштите, пре свега имајући у виду да је процес инклузије у образовању условљен сарадњом свих сектора и нивоа (локалног и републичког). Управо на овакву потребу је указао и Повереник обраћајући се свим јединицама локалне самоуправе препоруком мера за остваривање равноправности.

Имајући у виду да велики број јединица локалних самоуправа нема успостављену услугу лични пратилац за децу са инвалидитетом (на основу података Републичког завода за социјалну заштиту), Повереник је свим јединицама локалне самоуправе упутио препоруку мера за остваривање равноправности, указујући на неопходност успостављања услуге лични пратилац детета као важне услуге за децу са инвалидитетом, имајући у виду значај оваког вида практичне подршке у циљу њиховог укључивања у редовно школовање, и активности у заједници, као и успостављања што већег нивоа самосталности. Инклузија у образовању само је део укупне социјалне инклузије сваког појединца и препознавања укупних потенцијала сваке јединке.

У овој препоруци мера је, између осталог, наведено да подршка личног пратиоца није услуга на коју дете може да чека, јер пропусти у њеном обезбеђивању могу да отежају деци са инвалидитетом и сметњама у развоју укључивање у редован систем школовања. Важно је нагласити да овај додатни вид подршке детету спада у услуге из домена социјалне заштите, о чијем обезбеђивању се, у складу са Законом о социјалној заштити, стара локална самоуправа, те је из тог разлога и обавеза јединице локалне самоуправе да успостави и обезбеди пружање ове услуге свој деци којој је ова услуга неопходна.

Целокупан образовно-васпитни рад у Републици Србији се остварује на српском и осам језика националних мањина (албански, босански, бугарски, мађарски, румунски, русински, словачки и хрватски језик). Према подацима Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије¹⁷⁸, у Републици Србији постоје 744 школе у оквиру 18 школских управа које имају укупно 3.264 комбинована одељења. Укупан број ученика који су похађали млађе разреде основне школе на нивоу Републике Србије био је 226.237 у 2015. години, што упућује на податак да око 10% деце први део свог основношколског образовања похађа у комбинованим одељењима, тачније 26.069 ученика. У једном одељењу наставу похађа просечно 8 ученика. У Банатском и Јабланичком округу налази се највише школа у којима се одвија настава и у комбинованим одељењима (81/77). Банатски округ, захваљујући свом географском положају, специфичан је и по највећем броју школа у којима се настава одвија на језику мањина. Анализирајући доступне податке може се уочити да се број деце из генерације у генерацију смањује, што корелира и са подацима на националном нивоу. За само три године тај број се смањио за 2,26%, односно 589 ученика је мање у комбинованим одељењима. Уколико узмемо у обзир да се ова одељења налазе у сеоским школама и да једно одељење може имати комбинацију два или више разреда у којима највише може бити 15, односно 10 ученика ови подаци су веома забрињавајући, наведено је у овој публикацији.

На српском језику наставу похађа укупно 24.406 деце, од којих су 11.613 девојчице, а 12.793 дечака у укупно 3.055 одељења. Наставу на језицима националних мањина прати 5,97% од укупног броја деце. Након српског језика, најзаступљенији је босански, а затим мађарски језик.¹⁷⁹

У циљу остваривања праведног друштва и једнаких шанси за сву децу, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије се бавио и изазовима са којима се сусрећу деца након четвртог разреда при преласку из комбинованих одељења у пети разред матичне школе. На основу приказаних резултата истраживања се, између осталог, констатује да услед непостојања развијене методологије није могуће измерити реалну стопу осипања из образовног система. Како би се предупредиле нелогичности доступних података и података са терена, и могло испратити реално осипање деце важно је увести јединствени образовни број на основу којег је могуће пратити развојни и образовни пут детета. Као опште препреке које се јављају при преласку деце из комбинованих одељења у матичне школе у овој публикацији су истакнуте: слаба комуникација између свих директних актера у процесу образовања детета, изолованост комбинованих одељења и, нарочито, слаба сарадња између родитеља и матичне школе. Због тога је веома важно креирати систем подршке за ученике и родитеље у транзитном периоду.

Поводом остваривања права на образовање на матерњем језику Поверенику су се обраћали притужбама како Савети националних мањина, тако и родитељи деце и организације цивилног друштва. Већи број примера поступања Повереника дато је у делу овог извештаја у коме је описана пракса Повереника по годинама, односно поступање по конкретним притужбама.

¹⁷⁸Програм за креирање образовних политика на основу података и резултата истраживања. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, доступно на интернет страници: http://socialnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/05/program_za_kreiranje_образовних_politika_na_osnovu_podataka_i_rezultata_istrazivanja_zbornik_cir.pdf

¹⁷⁹Програм за креирање образовних политика на основу података и резултата истраживања, стр. 154-156

У бројним публикацијама се наводи да један од основних принципа свих образовних политика у демократским земљама представља обезбеђивање једнаког приступа свим нивоима образовања и предуслова за целоживотно учење свим члановима заједнице. Развијен је и правни оквир релевантан за приступачност у образовном систему уређивањем приступачности и различитим прилагођавањима. У пракси Повереника се као посебан проблем јавило и обезбеђивање одговарајућих, прилагођених уџбеника.

Повереник је Министарству просвете, науке и технолошког развоја упутио препоруку мера за остваривање равноправности:

✚ Да у сарадњи са особама са инвалидитетом односно њиховим репрезентативним представницима, као и другим стручњацима из области комуникационе и информационе приступачности, а у циљу сагледавања до сада учених проблема, као и најефикаснијих начина тифлотехничке и тифлодидактичке адаптације уџбеника којима се одговарајућим прилагођавањем садржаја или формата, односно писма и формата омогућава приступачност за ученике са сметњама у развоју, односно инвалидитетом, у складу са њиховим потребама и могућностима, а у циљу израде прецизне техничке спецификације за обезбеђивање набавке прилагођених уџбеника.

✚ Да благовремено, приликом обезбеђивања набавке прилагођених уџбеника пре почетка сваке школске године, определи прецизну техничку спецификацију начина прилагођавања садржаја или формата, односно писма и формата уџбеника, тако да не оставља могућност издавачима да одступају од задатог начина адаптације уџбеника.

У савременим условима брзих техничких и технолошких промена нарочит значај имају дигиталне вештине. Према подацима Министарства трговине, туризма и телекомуникација из 2018. године, 51% старијих од 15 година је рачунарски неписмено. Деца у Србији имају дигиталне вештине, али не и дигиталне компетенције, наведено је у *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији*¹⁹⁰. Допринос школа развоју дигиталних компетенција код ученика је занемарљив; мање од 3% варијанте у постигнућима ученика се може приписати разликама у школи. Веома мали проценат ученика користи дигиталне уређаје за активности које захтевају сложеније дигиталне компетенције (нпр. само 5% деце је направило свој вебсајт, а 18% је произвело видео материјал или музику). На крају обавезног образовања, 83% ученика није користило ниједан програмски језик у школи, 81% није користило веб апликације или вебсајтове за учење, а 74% није правило табеле у програмима за радне табеле и графичко приказивање података. 82% четрнаестогодишњака сматра да о дигиталним уређајима и интернету зна више од својих родитеља. Да би се обезбедило да млади у Србији стекну дигиталне компетенције, неопходно је пружити адекватне могућности за учење кроз формално образовање, да би се обезбедиле вештине за компетентно и безбедно коришћење дигиталних технологија, наведено је у овом истраживању.

Евидентан је и родни јаз у дигиталним вештинама, јер жене имају нижи ниво информатичке писмености а и мали број жена се уписује на факултете за информационе технологије. Разлози за овакво стање се могу тражити и у перцепцији девојница о могућности запошљавања у ИТ сектору у ком доминирају мушкарци. Перцепцију о доминацији мушкараца у овој области могуће је да имају и наставници и родитељи, због чега је овој теми потребно посветити посвети више пажње. Високе

¹⁹⁰ *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*. УНИЦЕФ, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/srbia/publications/situaciona-analiza-dece-i-adolescencata-u-srbiji>

школе и факултете више уписују и завршавају жене. Према подацима за 2016. годину међу уписаним студентима жена је било 56%, а међу дипломираним 58%. Ипак, међу дипломираним студентима мушкарци су доминантни у подручју Информатике и комуникационих технологија (74%), које се највише дотичу послова будућности и најперспективнијих занимања. Имајући у виду овакве податке, донет је и *Програм за оснаживање жена у области информационо – комуникационих технологија за период 2019-2020. године*¹⁹¹. Циљ овог програма је унапређење учешћа жена у ИКТ сектору, смањење родног јаза који постоји у дигиталном сектору, као и друштвено и економско оснаживање жена и регионалне заступљеност жена у овој области.

Дигитализација у образовању је један од приоритета Владе Републике Србије, имајући у виду да се средства из буџета и из других извора улажу у опремање (током 2019. године 10.000 дигиталних учионица у 500 школа). Међу циљевима и очекиваним образовним исходима ученика, Закон о основама система образовања и васпитања дефинише и дигиталне компетенције, а од 2018. године је почело је и увођење дигиталних уџбеника у школе. Развој дигиталног образовања као и дигиталних компетенција ученика и студената у систему образовања условљени су другим реформским променама и правцима развоја у свим областима образовне политике. Од септембра 2017. године, Информатика и рачунарство постала је обавезан предмет за ученике петог разреда у Републици Србији. Концепт новог предмета је суштински различит од онога на чему је почивао дотадашњи изборни предмет. Ученици информатичка знања стичу кроз три теме: информационо комуникациона технологија, дигитална писменост и рачунарство. Од шестог разреда у свим основним школама у Републици Србији се учи текстуално програмирање, са циљем развоја дигиталне писмености. У протеклих неколико година се за школе обезбеђују рачунари и интернет прикључци. Од 2018. године се у складу са процесом дигитализације, спроводи пилот пројекат „Школе за 21. век“ који подразумева обезбеђивање микробит уређаја помоћу

¹⁹¹ „Службени гласник РС”, број 18/19

којих ученици могу брзо и лако да савладају програмирање. Овим програмом су обухваћене све основне школе широм Западног Балкана, а усмерен је на ученике узраста од 10 до 14 година. У први разред основних школа је уведен и предмет дигитални свет, почев од школске 2021. године. Усвојена је и *Стратегија развоја дигиталних вештина*¹⁸² у којој је, између осталог, наведено да је развој дигиталних вештина неопходан одговор на појаву нових технологија и њихов утицај на дигитално друштво и дигиталну економију. Дигиталне вештине подразумевају вештине потребне за запошљавање, продуктивност, креативност и успешност, уз информациону безбедност и сигурност на мрежи. Први од посебних циљева ове стратегије је Унапређивање дигиталних компетенција у образовном систему, наводећи да су познавање основних дигиталних компетенција, програмирање и рачунарски начин решавања проблема постали саставни део наставног плана у школама на свим нивоима образовања и неопходно је да се континуирано унапређују.

Разумевање безбедности на интернету је једна од најважнијих дигиталних вештина, наведено је у Стратегији развоја дигиталних вештина. Деца приступају интернету у све ранијем узрасту, често без адекватног родитељског надзора и дигиталних компетенција. Према неким подацима свако треће дете је изложено неком садржају или догађају на интернету који га је узнемирио, а већина тих садржаја је повезана са агресијом на интернету. Непосредно насиље, лицем у лице, остаје на приближно истом нивоу са годинама старости, али ниво насиља на интернету расте. Нешто мање од половине деце је преко интернета комуницирало са непознатим људима, а нешто више од половине те деце се и састало са непознатима. Имајући у виду да је савремено дигитално доба незамисливо без ИКТ алата, потребно је континуирано усмеравање деце на правилну и безбедну употребу интернета. На тему заштите деце у дигиталном окружењу Министарство просвете, науке и технолошког развоја спроводи пројекте „Зауставимо дигитално насиље“ и „Развој капацитета система за борбу против насиља, злостављања и злоупотребе деце путем интернета“. Успостављен је и Национални контакт центар за безбедност деце на интернету 2017. године ради континуираног саветовања деце, родитеља, ученика и наставника о предностима и ризицима, као и безбедним начинима коришћења интернета, унапређен је одговор на дигитално насиље.

Имајући у виду значај безбедности деце у дигиталном окружењу, у прилогу овог извештаја је у интегралном облику дат Општи коментар број 25 (2021) о правима детета у вези са дигиталним окружењем Комитета за права детета из марта 2021. године.

„Желели бисмо да нам влада, технолошке компаније и наставници помажу у управљању непоузданим информацијама на мрежи.“ цитат детета из Општег коментара бр. 25

¹⁸² „Службени гласник РС“, број 21/20

Поред традиционалног начина реализације образовног процеса, у Закону о основама система образовања и васпитања је предвиђена могућност да се ученици образују на даљину. Чланом 14. став 4. овог закона је уређено да се настава може остваривати и као настава код куће и настава на даљину у складу са посебним законом.

У периоду ванредног стања изазваног пандемијом Ковид-19, образовне институције су затворене средином марта и организовано је учење на даљину за предуниверзитетске ученике, укључујући стручно образовање и обуке (СОО), помоћу националних и локалних ТВ станица. Школе су одржавале процес учења пре свега помоћу дигиталних средстава, а донети су правилници како би се омогућила флексибилнија процена успеха ученика. Иако је настава организована готово одмах након увођења ванредног стања, стечена искуства за време пандемије указују да је емпиријски утврђен велики значај и улога онлајн наставе коју треба даље развијати и анализирати остварене ефекте, пре свега на основу стеченог искуства и уочених недостатака. Тако се показало да је неопходно осигурати доступност информационих и комуникационих технологија, посебно имајући у виду да приступ онлајн настави у претходној школској години није имало 10% ђака, како је наведено у интерном истраживању Уније синдиката просветних радника Србије. Потребно је надокнадити недостатке изазване недоступношћу дигиталних средстава, нарочито међу ученицима који су у неповољнијем положају.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије је кроз публикацију *Смернице о реализацији отвореног учења и учења на даљину за ученике/це са сметњама у развоју и инвалидитетом док су школе затворене: Унапређивање инклузивног учења у време Ковид-19*¹⁸³, указао да је УНЕСКО објавио августа 2020. године да преко милијарду деце и ученика још није могло да се врати у школу, што чини 69,3% светске популације. Неколико организација, као што су УНИЦЕФ и УН, посебно је истакло да је током ове пандемије већа вероватноћа да школу напусте ученици са инвалидитетом, због великих изазова, као што је недостатак приступачних технологија и платформи за образовање од куће. Особе са сензорним, физичким или интелектуалним сметњама имају 2,5 пута веће шансе да не иду у школу него њихови вршњаци.

Проблеми са којима се суочавају ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом су: боравак у ограниченом простору без икаквих социјалних контаката, што може довести до испољавања агресивног понашања; пружање мање помоћи и неадекватна обученост наставника; потреба за више времена и ресурса да би активно учествовали у учењу што обухвата опрему, приступ интернету и посебно дизајниране материјале и подршку, а што повећава трошкове учења за те ученике/це и њихове породице; недостатак вештина и знања у области ИКТ наставног кадра који није довољно припремљен за наставу путем интернета и није у могућности да обезбеди да ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом, буду ангажовани.

¹⁸³ Смернице о реализацији отвореног учења и учења на даљину за ученике/це са сметњама у развоју и инвалидитетом док су школе затворене: Унапређивање инклузивног учења, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, децембар 2020, доступно на интернет страници: http://socijalnoukljuivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Smernice_o_realizaciji_otvorenog_ucenja_i_ucenja_na_daljinu_za_ucenike_sa_smetnjama_u_razvoju_i_invaliditetom_COVID-19.pdf

Познати су и иновативни приступи осмишљавању активности учења у окружењима за отворено учење и учење на даљину за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом. Могуће је осмишљавање приступачних материјала за учење на основу универзалног дизајна. У синхроном учењу преко алатки за видео конференције, као што су *Zoom* или *Microsoft Teams*, наведено је у овој публикацији, користе се и аудио и видео за непосредну интеракцију са ученицима и објашњавање појмова. У овом методу, онлајн групе за учење могу се формирати према способностима ученика/ца, а не према типовима њихових сметњи/инвалидитета. Као пример, у поменутој публикацији Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва је наведена Школа за основно и средње образовање „Милан Петровић“ са домом ученика која је користила *Zoom* за реализацију онлајн наставе. Конкретно, наставник је формирао хетерогено одељење за реализацију онлајн наставе (тј. ученици са лакшим комбинованим сметњама/инвалидитетом, међу којима су интелектуалне сметње, оштећење вида и церебрална парализа).

Поверенику су се обраћале организације цивилног друштва и родитељи деце који су изражавали забринутост и истицали да је онлајн настава недовољна, да су деца изгубила радне навике, као и да не похађају наставу већ да се „кликном“ пријаве да су присутни, а онда не прате наставу или проводе време ван куће. Поред тога родитељи деце са инвалидитетом навели су да се приликом доношења нових мера у циљу заштите и сузбијања коронавируса није имало довољно слуха за децу са аутизмом у погледу коришћења услуге дневног боравака при школама. У ситуацијама када дневни боравци не раде долази до наглих промена устаљених навика деце којој је ова рутина од великог значаја. Организације цивилног друштва су указале и да једну од најзначајнијих препрека представља недовољна обученост наставника за коришћење онлајн платформи и алата за учење, као и да испреплетена скраћена онлајн и редовна настава, у неким случајевима ствара дисконтинуитет у образовању и утиче на испуњеност предвиђених планова и програма.

Сагледавајући стање и проблеме током кризе изазване Ковид-19, Повереник је Министарству просвете, науке и технолошког развоја упutio препоруку мера за остваривање равноправности да у сарадњи са надлежним заводом и Институтом за јавно здравље размотри могућност одржавања наставе у школама у складу са одговарајућим мерама заштите против ширења заразне болести Ковид-19, како би се сваком детету пружиле једнаке могућности за остваривање права на квалитетно образовање посебно имајући у виду положај деце са инвалидитетом, ромске деце, деце из неформалних насеља, социјално угрожене деце, деце којој није доступан или је теже доступан интернет и/или техничка средства за реализацију наставе, деце смештене у установама, као и друге деце из угрожених група.

Организације цивилног друштва и родитељи деце су се обратили Поверенику изражавајући забринутост и истичући да је онлајн настава недовољна, да су деца изгубила радне навике, као и да не похађају наставу већ да се „кликном“ пријаве да су присутни, а онда не прате наставу или проводе време ван куће (на улици, у кафићима, спортским објектима) или играју игрице. Нарочито указују на проблеме ученика и ученица осмог разреда који се раније раслуштају и имају завршни испит, као и да једну од најзначајнијих препрека представља недовољна обученост наставника за коришћење онлајн платформи и алата за учење и да испреплетена скраћена онлајн и редовна настава, у неким случајевима ствара дисконтинуитет у образовању и утиче на испуњеност предвиђених планова и програма. Велики проблем представља укљученост ученика из група које су у већем ризику од

дискриминације у образовни систем и модел наставе на даљину, пре свега деце из неформалних насеља и деце жорисника центара за смештај миграната и тражилаца азила. Деца која живе у неформалним насељима често нису у могућности да прате наставу из разлога што немају струју или немају приступ интернету. Деци са потешкоћама у развоју, која живе у институцијама онемогућен је приступ образовању јер су од почетка пандемије ове институције увеле посебан режим рада у циљу спречавања ширења Ковид-19, те исти квалитет образовања није пружен за свако дете у Републици Србији.

Када је у питању област образовања и васпитања, Повереник годинама у својим редовним годишњим извештајима указује да је потребно спроводити програме за децу у циљу неговања вредности које промовишу културу толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности и недискриминације, а у школске програме

увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу и кроз грађанско васпитање подстицати усвајање вредности равноправности и толеранције кроз отклањање бројних уврежених стереотипа и предрасуда о различитим друштвеним групама и друштвеним појавама.

Препоруке Повереника се односе и на унапређење доступности основношколског и средњошколског образовања деци из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, предузимањем афирмативних мера нарочито усмерених према деци са инвалидитетом и сметњама у развоју, ромској деци и „деци улице“ у циљу квалитетније подршке и унапређења инклузивног образовања. Препоруке се односе и на предузимање мера на правовременом обезбеђивању уџбеника у прилагођеним форматима, повећању броја уписане деце али и смањењу осипања из образовног система. Потребно је такође предузети све неопходне радње и мере којима ће се обезбедити ангажовање личног пратиоца, педагошког асистента за децу и ученике којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању и наставити рад на развоју инклузивног образовања, у складу са принципима једнакости и доступности у образовању на свим нивоима.

ОБЛАСТ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

„Једино здравља и знања никада није доста.“
цитат Булат Н.

„Здравље је она ствар због које осећате да је САДА најбоље време у години.“
Френклин П. Адамс

Правни оквир

Правни оквир за здравствену заштиту чине *Закон о здравственој заштити*¹⁸⁴, *Закон о здравственом осигурању*¹⁸⁵, *Закон о јавном здрављу*¹⁸⁶, *Закон о правима пацијената*¹⁸⁷, *Закон о остваривању права на здравствену заштиту деце, трудница и породилца*¹⁸⁸, *Закон о заштити лица са менталним сметњама*¹⁸⁹, *Закон о превенцији и дијагностици генетичких болести, генетички условљених аномалија и ретких болести*¹⁹⁰, *Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи*¹⁹¹, *Уредба о националном програму за унапређење развоја у раном детињству*¹⁹², *Уредба о Националном програму за палијативно збрињавање деце у Републици Србији*¹⁹³ и други прописи, док је оквир постављен кроз *Стратегију јавног здравља у Републици Србији 2018-2026. године*¹⁹⁴, *Стратегију за превенцију и контролу ХИВ инфекције и АИДС-а у Републици Србији, 2018–2025. године*¹⁹⁵, *Програм за ретке болести у Републици Србији за период 2020–2022. године*¹⁹⁶, *Национални програм за превенцију гојазности код деце и одраслих*¹⁹⁷ и друга акта.

Законом о здравственој заштити је, између осталог, регулисана друштвена брига за здравље која се остварује обезбеђивањем здравствене заштите групацијама становништва које су изложене повећаном ризику оболевања, лица у вези са спречавањем, сузбијањем, раним откривањем и лечењем болести и стања од већег јавноздравственог значаја, као и здравствене заштите социјално угроженог становништва, под једнаким условима. Друштвеном бригом за здравље су, између осталих, обухваћена и деца до навршених 18 година живота, ученици и студенти до краја прописаног школовања, а најкасније до навршених 26 година живота.

¹⁸⁴ „Службени гласник РС”, број 25/19

¹⁸⁵ „Службени гласник РС”, број 25/19

¹⁸⁶ „Службени гласник РС”, број 15/16

¹⁸⁷ „Службени гласник РС”, бр. 45/13 и 25/19 - др. закон

¹⁸⁸ „Службени гласник РС”, број 104/13

¹⁸⁹ „Службени гласник РС”, број 45/13

¹⁹⁰ „Службени гласник РС”, број 8/15

¹⁹¹ „Службени гласник РС”, број 40/17

¹⁹² „Службени гласник РС”, број 22/16

¹⁹³ „Службени гласник РС”, број 22/16

¹⁹⁴ „Службени гласник РС”, број 61/18

¹⁹⁵ „Службени гласник РС”, број 81/18

¹⁹⁶ „Службени гласник РС”, број 86/19

¹⁹⁷ „Службени гласник РС”, број 9/18

Здравствена заштита обезбеђена је на терет средстава обавезног здравственог осигурања за сву децу до 18 година у оквиру домова здравља, као установама примарне здравствене заштите и по потреби у другим здравственим установама (секундни и терцијарни ниво), жене у вези са планирањем породице, у току трудноће, порођаја и материнства до 12 месеци након порођаја, самохраним родитељима са децом до седам година живота чији су месечни приходи испод прихода утврђених у складу са законом којим се уређује здравствено осигурање; припадницима ромске националности коју због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште.

Законом је уређено и начело поштовања права детета које подразумева руковођење најбољим интересом детета у свим активностима пружаоца здравствене заштите, обезбеђивање здравствених услуга и процедура прилагођених деци, као и право детета на правилан развој и заштиту од свих облика насиља, злостављања, занемаривања и искоришћавања. Трудница, породиља, дете до навршених 18 година живота, самохрани родитељ са децом до седме године живота и стари имају право на највиши стандард здравља и здравствене заштите.

Законом о здравственом осигурању је, између осталог, регулисано да дете осигураника има права из обавезног здравственог осигурања до навршених 18 година живота, односно до краја прописаног средњошколског, односно високошколског образовања, а најкасније до навршених 26 година живота. Уколико је дете због болести прекинуло школовање има права из обавезног здравственог осигурања и после утврђене старосне границе ако настави школовање, али најдуже онолико времена колико је трајао прекид школовања због болести. Ако дете постане неспособно за самосталан живот и рад у смислу прописа о пензијском и инвалидском осигурању пре него што истекну рокови за школовање, има права из обавезног здравственог осигурања и за време док таква неспособност траје, а дете које постане неспособно за самосталан живот и рад и после овог узраста има права из обавезног здравственог осигурања док таква неспособност траје ако га осигураник издржава због тога што нема сопствених средстава за издржавање.

У складу са овим законом, осигуранику припада накнада зараде због неге оболелог, односно повређеног члана уже породице млађег од седам година живота или члана уже породице старијег од седам година живота који је тешко телесно или душевно ометен у развоју, у сваком појединачном случају болести, односно повреде, најдуже до 15 дана, а ако је оболели, односно повређени члан уже породице старији од седам година живота, а није тешко телесно или душевно ометен у развоју, најдуже до седам дана. Изузетно, када постоје оправдани разлози који се односе на здравствено стање члана уже породице, првостепена лекарска комисија може продужити трајање привремене спречености за рад због неге члана уже породице, најдуже до 30 дана за негу детета млађег од седам година живота или члана уже породице старијег од седам година живота који је тешко телесно или душевно ометен у развоју, односно до 14 дана за негу члана уже породице који је старији од седам година живота, а није тешко телесно или душевно ометен у развоју. У случају тешког оштећења здравственог стања детета до навршених 18 година живота због тешког оштећења можданих структура, малигне болести, или другог тешког погоршања здравственог стања детета, другостепена лекарска комисија Републичког фонда може, на предлог здравствене установе која обавља здравствену делатност на терцијарном нивоу здравствене

заштите у којој се дете лечи, а по упуту изабраног лекара, продужити право на накнаду зараде због неге члана уже породице. Накнаду зараде, односно накнаду плате остварује и отац, један од усвојитеља, хранитељ, односно старатељ детета, када у складу са прописима о раду користи породично одсуство, одсуство са рада ради неге детета и одсуство са рада ради посебне неге детета.

У свом мишљењу на Нацрт закона о здравственом осигурању, Повереник је 2017. године, између осталог, указао на:

↓ *потребу проширења круга лица која се сматрају члановима породице осигураника;*

↓ *потребу разматрања одредбе Нацрта закона којом је регулисано право на накнаду зараде због неге детета и обухватања свих осигураника;*

↓ *чињеницу да је право на коришћење здравствене заштите у иностранству на терет средстава обавезног здравственог осигурања између осталог имало лице које се не налази у стању које би убрзо по доласку у иностранство захтевало дужи лечење, због чега се поставља питање да ли се предложеном нормом ниво достигнутих права снижава;*

↓ *потребу допуне Нацрта закона у вези са збрињавањем деце, трудница и породилца у складу са чланом 3. Закона о остваривању права на здравствену заштиту деце, трудница и породилца у случају да није извршена уплата доспелог доприноса за обавезно здравствено осигурање, тако да се право на здравствену заштиту на терет средстава обавезног здравственог осигурања једнако обезбеди и у случају збрињавања деце, трудница и породилца;*

↓ *преиспитивање одредбе о обезбеђивању осигураним лицима здравствених услуга у висини од најмање 55% од цене здравствене услуге из средстава обавезног здравственог осигурања са аспекта њене сагласности са одредбама Устава и Закона о правима пацијената, којима су уређена питања права на доступност здравствене заштите, права на превентивне мере и права на престанак пацијената. Свим оболелим осигураницима неопходно је омогућити једнак приступ здравственој заштити, поготову када се ради о најтежим обољењима, од посебног социјално-медицинског значаја, без обзира на обављен или не обављен превентивни преглед и без дискриминације у односу на финансијске могућности, којима би били изложени осигураници који нису обавили превентивни преглед у оквиру једног циклуса позивања, а у међувремену су оболели.*

Повереник је у **мишљењу на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о здравственом осигурању** из јуна 2021. године, између осталог, указао да сматра важним увођење дефиниције ретке болести у Нацрт закона што је већ и предвиђено Акционим планом за спровођење програма за ретке болести. Повереник је и раније указивао на проблеме са којима се сусрећу особе оболеле од ретких болести, нарочито у погледу раног дијагностиковања, као и обезбеђивања ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање.

Даље, Повереник је у свом мишљењу указао да сматра важним и одредбе Нацрта

законa којима је предвиђено да право на новчане накнаде обухвата и право на новчани износ због болести или компликација у вези са одржавањем трудноће за осигуранике и то више група ових лица у зависности коју врсту послова и по ком основу обављају (привремене и повремене послове, уговор о делу, ауторски уговор, уговор о породичном смештају према прописима о социјалној заштити, уговор о стручном оспособљавању и усавршавању и др. као и лица која су оснивачи, односно чланови привредних друштава без заснивања радног односа, спортисти, пољопривредници, лица на школовању, која раде за страног послодавца и сл). Повереник је указао да из текста Нацрта закона није јасно да ли се накнада зараде или накнада новчаног износа због болести или компликација у вези са одржавањем трудноће врши на основу плаћених доприноса, обрачуна накнаде зараде или без обзира да ли је уплаћен доспели допринос, те да сматра да је неопходно усагласити те одредбе и омогућити уплату наведених накнада или новчаног износа без обзира да ли су доприноси уплаћени.

Повереник је даље констатовао да је након ступања на снагу важећег закона овај орган, а након обраћања организација цивилног друштва, Министарству здравља поднео иницијативу за измену члана 78. Закона имајући у виду да се у пракси јавља неуједначена примена ове одредбе. Повереник је препоручио да Министарство здравља обавести све филијале о начину поступања у конкретним случајевима с обзиром да су поједине филијале фонда упућивале родитеље да се поступак покрене прво пред изабраним лекаром, затим пред првостепеном комисијом РФЗО-а и на крају пред другостепеном комисијом, док је законом дефинисано само поступање пред другостепеном комисијом РФЗО-а. У иницијативи је указано и на проблеме приликом обрачуна висине, односно обрачуна накнаде зараде.

У складу са *Законом о остваривању права на здравствену заштиту деце, трудница и породиља*, деца до 18 година, труднице и породиље у периоду до 12 месеци по рођењу живог детета имају право на комплетну здравствену заштиту, укључујући и право на лекове, као и на накнаду трошкова превоза у вези са коришћењем здравствене заштите без обзира на основ по коме су здравствено осигурани и без обзира да ли су им исправе о здравственом осигурању оверене.

Законом о остваривању права пацијената је, између осталог, регулисано да дете до навршених 15 година живота има право да буде смештено на болничко лечење у пратњи једног од родитеља, усвојитеља или старатеља, увек када је то могуће. Дете које се налази на болничком лечењу има право на посете у највећој могућој мери, у складу са својим здравственим стањем и најбољим интересом. Дете које се налази на дужем болничком лечењу има право на игру, рекреацију и образовање, у складу са његовим узрастом, потребама и најбољим интересом, у мери у којој његово здравствено стање то дозвољава.

Законом о јавном здрављу уређено је да се под појмом здравље подразумева стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања, а не само одсуство болести или неспособности. Јавно здравље у области физичког, менталног и социјалног здравља становништва обухвата праћење и анализу здравља и здравствене заштите становништва у свим животним добима, а посебно здравља друштвених група које су у

већем ризику од дискриминације и утврђивање приоритета за промоцију здравља и превенцију болести кроз, између осталог, спровођење и анализу посебних истраживања о здрављу и факторима који утичу на здравље становништва и одређених друштвених група (жене, деца, стари, особе са инвалидитетом, сиромашни и друге друштвене групе које су у већем ризику од дискриминације).

У Уредби о националном програму за унапређење развоја у раном детињству је, између осталог наведено да прве године живота имају изузетан значај за целокупни физички, психомоторички, психосоцијални, као и развој детета у сензорној и говорној области, са битним утицајем на каснија постигнућа у одраслом добу. Рана развојна фаза детета нуди знатне могућности за постизање пуних развојних потенцијала, али носи и ризике да се бројни и разноврсни подстицајни утицаји занемаре, пропусте или наруше. Поред тога, значајно је и да интензивни развој централног нервног система у првим месецима и годинама живота даје могућност компензације одређених можданих и чулних оштећења насталих дејством различитих пренаталних, перинаталних или постнаталних чинилаца. Захваљујући томе, ране интервенције, усмерене на децу са ризиком за настанак сметњи у развоју, као и децу са већ насталим сметњама, имају кључни значај за постизање нормализације развојних функција.

Општи циљеви овог програма се односе на: заштиту, очување и унапређење развоја деце у раном детињству кроз подршку сигурном материнству и одговорном родитељству, промоцију значаја правилног раста и развоја и превенцију поремећаја развоја пренатално, перинатално и постнатално и у раном детињству; усмерену превенцију кроз мере усмерене ка деци изложеној факторима ризика за развој потешкоћа и сметњи у развоју уз унапређење развојних потенцијала и правилан развој детета кроз побољшање доступности, приступачности и уједначавања квалитета здравствене заштите, рано откривање тешкоћа и сметњи у развоју; примену мера превенције кроз правовремену примену раних интервенција и других третмана, да би се максимално искористили развојни потенцијали и пружила подршка социјалној инклузији; постизање адекватније организације и функционисања унутар здравствених установа, као и са установама изван здравственог сектора, интензивирање међусекторске сарадње и партнерског односа.

*Правилником о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања*¹⁹⁸ дефинише се право осигураних лица на помагала и медицинска средства, утврђује се доплата за помагало, као и услови и начин остваривања доплате за помагала, док је листа лекова регулисана *Правилником о листи лекова који се прописују и издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања*¹⁹⁹.

Повереник је 2019. године Републичком фонду за здравствено осигурање упутио **Иницијативу за допуну Правилника о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања** указујући на важност инклузије особа са инвалидитетом у све друштвене токове, као и технички и технолошки напредак, те потребу да треба сагледати све расположиве ресурсе и осигураницима у највећој мери омогућити побољшавање основних животних функција и што самосталнији живот у заједници и савладавање препрека у средини у којој живе

¹⁹⁸ „Службени гласник РС”, бр. 52/12, 82/12 - исправка, 73/12 - исправка, 1/13, 7/13 - исправка, 112/14, 114/14 - исправка, 18/15, 19/17, 29/17 - исправка, 2/19 и 16/19

¹⁹⁹ „Службени гласник РС”, бр. 43/19, 55/19, 56/19 - исправка и 73/19

обезбеђивањем што више доступних медицинско-техничких помагала уз помоћ којих би се у великој мери утицало на лакше и брже укључивање слепих и слабовидних у све друштвене токове и још једном би показало пуну посвећеност и опредељење наше земље ка сталном унапређењу положаја особа са инвалидитетом.

Повереник је и 2018. године Републичком фонду за здравствено осигурање упутио **Иницијативу за измену Листе помагала тако што ће је ускладити са чланом 59. Правилника о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања** указујући на неусклађеност одредаба самог правилника и Листе помагала на основу чега је сужен круг лица којима је омогућено да остваре право на слушни апарат, односно искључује лица којима је овај апарат неопходан, а који не обављају послове занимања по основу којих су здравствено осигурани.

*Правилником о ближим условима, поступку и начину остваривања права на одсуство са рада или рада са половином пуног радног времена ради посебне неге детета*²⁰⁰ утврђују се ближи услови, поступак и начин остваривања права на одсуство са рада или рада са половином пуног радног времена ради посебне неге детета и права на остале накнаде по основу посебне неге детета, као и састав, надлежност и начин рада комисије која даје мишљење о степену сметњи у психофизичком развоју и инвалидитету детета и нивоу функционалности деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и друга питања од значаја за остваривање права.

*Правилником о утврђивању телесних оштећења*²⁰¹ утврђују се телесна оштећења од најмање 30%, као и проценти тих оштећења, која су основ за стицање права на новчану накнаду и за рачунање стажа осигурања са увећаним трајањем.

*Правилником о медицинској рехабилитацији у стационарним здравственим установама специјализованим за рехабилитацију*²⁰² утврђују се врсте индикација, дужина трајања, начин и услови за остваривања права на медицинску рехабилитацију осигураних лица Републичког фонда за здравствено осигурање, као и могућност доплате за већи стандард, обим и садржај права на продужену рехабилитацију, начин и услови за остваривање доплате.

У *Стратегији за превенцију и контролу НИВ инфекције и АИДС-а у Републици Србији, 2018–2025. године* је, између осталог, наведено да је превенција инфекције ХИВ-ом код жена и деце спречавање примарне инфекције ХИВ-ом код девојчица и жена; спречавање нежељених трудноћа жена које живе са ХИВ-ом; смањење преноса ХИВ-а са мајке на дете третманом антиретровирусним лековима или профилаксом; безбедније порођаје; саветовање у вези са прехраном дојенчади; пружање неге, третмана и подршке женама које живе са ХИВ-ом и њиховим породицама. Једна од предвиђених активности је и обезбеђивање/спровођење ране дијагностике ХИВ инфекције код новорођенчади и одојчади рођене од мајки инфицираних ХИВ-ом и рано лечење све деце са дијагностикованом ХИВ инфекцијом.

 У мишљењу на Предлог Националне стратегије за превенцију и контролу ХИВ инфекције и АИДС-а у Републици Србији (2018-2025) Повереник је између осталог указао да је у овом стратешком документу потребно имплементирати

²⁰⁰ „Службени гласник РС”, број 56/18

²⁰¹ „Службени гласник РС”, бр. 105/03 и 120/08

²⁰² „Службени гласник РС”, број 56/19

препоруке Повереника у погледу обезбеђивања ефикаснијих терапија и лекова нове генерације као и обезбеђивању стабилних извора финансирања за ове намене.

Програмом за ретке болести у Републици Србији за период 2020-2022. године²⁰³ наведено је да су према дефиницији Европске комисије ретке болести оне које погађају мање од пет лица на 10.000 лица. У овом документу између осталог је констатовано да поред тога што су од 2011. године учињени значајни кораци у унапређењу здравствене заштите лица оболелих од ретких болести, због комплексности саме области ретких болести, постоје многобројни проблеми. Један од главних проблема у области ретких болести је неблаговремено постављање тачне дијагнозе ретке болести, што повлачи са собом многобројне последице које могу бити веома озбиљне по физичко и ментално здравље оболелог лица. Поред дијагностиковања, лица оболела од ретких болести се суочавају са проблемима и када је лечење у питању, јер су потребни лекови, витамини, суплементи, физикална терапија, бањска рехабилитација, медицинско-техничка помагала и палијативно збрињавање, а оболели се лече у малобројним здравственим установама где постоји одговарајућа експертиза. У Програму је даље наведено да у великом броју случајева, оболели нису препознати у систему социјалне заштите а манифестације ретких болести често су веома специфичне и не уклапају се у уобичајене дефиниције инвалидитета. Поред тога, њихова физичка и ментална оштећења могу бити извор дискриминације, те захтевају системску интервенцију ради обезбеђења једнаког приступа образовању, професионалној и друштвеној прихваћености.

У Националном програму за превенцију гојазности код деце и одраслих је указано да дечја гојазност повећава ризик од превремене смрти и инвалидитета у одраслој доби. Прекомерно украњена и гојазна деца су често гојазна и као одрасли, обољевају у ранијем узрасту од хроничних болести, попут дијабетеса и кардиоваскуларних болести. Гојазна деца и адолесценти имају како краткорочне, тако и дугорочне последице по здравље. Најзначајније последице по здравље које често не постану видљиве до одраслог доба су: кардиоваскуларне болести, дијабетес, мишићноскелетни поремећаји, неки типови малигнитета, као и психолошки проблеми. Основни циљ превенције гојазности код деце је обезбеђивање енергетске равнотеже између унетих (исхрана) и потрошених калорија (физичка активност).

Уредба о Националном програму за палијативно збрињавање деце у Републици Србији донета је са циљем побољшања квалитета живота болесног детета и његове породице, нарочито ради отклањања бола и других симптома, омогућавања „одмора“ члановима породице (привремено одвајање особа, обично родитеља који су директно укључени у дечију палијативну негу) те обезбеђивања посебне подршке члановима породице током жалости у случају дечије смрти (према доступним подацима 10 до 16 од 10.000 деце узраста 0-19 година има потребну за палијативном негом).

²⁰³ „Службени гласник РС”, број 86/19

Кратак преглед података

Скоро сва деца у Србији имају здравствено осигурање (99% деце узраста до 5 година и 99% деце узраста 5–17 година) наведено је у *Истраживању вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2019.*²⁰⁴ Највећи део њих има обавезно здравствено осигурање (приближно 100%). Здравствено осигурање има 96% деце млађе од 5 година и 97% деце узраста 5–17 година у ромским насељима.

80% деце узраста 24–35 месеци у Србији примило је све препоручене вакцине, без вакцине против пнеумококне инфекције/болести (ПЦВ) и ревакцина, док је 69% деце примило све вакцине на време (до другог рођендана за вакцину против малих богиња, заушки и рубеле (ММР), односно до првог рођендана за све остале вакцине). Постоје разлике према типу насеља, регионима и образовању мајке. У градским насељима проценат износи 74, док је у осталим насељима тај проценат већи (87). 63% деце узраста 24–35 месеци у ромским насељима примило је све препоручене вакцине (до тренутка истраживања), без вакцине против пнеумококне инфекције/болести (ПЦВ) и ревакцина, док је само око једне трећине деце (35%) примило све вакцине на време (до другог рођендана вакцину против малих богиња, заушки и рубеле (ММР), односно до првог рођендана све остале вакцине).

Преваленција потхрањености (умерене и тешке) у Србији је релативно ниска: преваленција потхрањености је 1%, док 5% деце млађе од пет година заостаје у расту (прениски су за свој узраст), а 3% деце је потхрањено (има премалу телесну тежину у односу на висину), наведено је у овом истраживању. Око 11% деце је гојазно. Стање ухрањености код деце млађе од пет година из ромских насеља показује неповољну ситуацију – 7% деце је потхрањено. Преваленција гојазности (7%) нижа је од националног просека, а 3% деце има премалу телесну тежину у односу на висину. Преваленција деце која заостају у расту је највећа код деце из најсиромашнијег квинтила – 22% (у поређењу са 13% деце из најбогатијег квинтила) и код деце чије су мајке без образовања – 20% (у односу на 15% деце чије мајке имају средње или високо образовање).

Стопе смртности деце су израчунате само на основу Истраживања Србија – ромска насеља МИЦС 2019. за популацију деце из ромских насеља. Процењена стопа смртности одојчади међу децом у ромским насељима износи 8 на хиљаду живорођене деце, док је вероватноћа да ће дете умрети пре петог рођендана око 9 на хиљаду живорођене деце. Стопе смртности деце у ромским насељима су значајно веће од националног просека, према подацима из виталне статистике.

Стопа рађања адолесценткиња у Србији износи 12 на хиљаду жена старости 15–19 година. Само 3% жена старости 15–19 година су већ рађале или су тренутно трудне, а ниједна од жена старости 15–19 година није родила живорођено дете пре навршене 15. године. Поред тога, 3% жена старости 20–24 године је родило живорођено дете пре навршене 18. године. Стопа рађања адолесценткиња у ромским насељима износи 163 на хиљаду жена старости 15–19 година. Скоро трећина жена (31%) старости 15–19

²⁰⁴ Србија, МИЦС 2019. и Србија – ромска насеља МИЦС 2019, Републички завод за статистику, октобар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/hr/latn/istrazivanja/mics/>

година су већ рађале или су тренутно трудне, а 3% жена ове старости су родиле живорођено дете пре навршене 15. године. Више од једне трећине жена старости 20–24 године (38%) у ромским насељима родило је живорођено дете пре навршене 18. године.

У *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији*²⁰⁵ је, између осталог указано на потребу за детаљнијом анализом стања здравствене заштите деце. Наиме, у периоду од 2010. до 2017. године стопа смртности одојчади у Србији (смртни случајеви до прве године на 1.000 живорођених) смањена је са 6,7 у 2010. години на 4,7 у 2017. години. Међутим, уочљиве су регионалне разлике - у Војводини је стопа смртности одојчади у 2017. години била 4,4 на 1.000 живорођених, у западној Србији 4,9, док је у јужној и источној Србији био 5,7²⁰⁶. У светлу укупног побољшања морбидитета и смртности одојчади и деце, забрињава спор напредак у смањењу перинаталне стопе смртности (број мртворођених и умрлих одојчади старих 0-6 дана на 1000 живорођених и мртворођених), наведено је у овој анализи. Стопа мртворођених и умрлих током прве недеље након рођења била је 8,2 на 1.000 живорођених у 2018. години (смањила се са 9 у 2010. години), а примећене су и регионалне разлике. Перинатална стопа смртности је релативно висока у односу на државе ЕУ (6,7 у 2016. години)²⁰⁷. Из ових података, изведен је закључак који се односи на потребу јачања стандардизованог извештавања, оснаживање регионалних перинаталних центара у погледу опреме, улагања у образовање медицинског особља и обезбеђења ефикасног и безбедног медицинског превоза за прерано рођену децу.

У овој анализи је такође указано да је у Србији дошло до значајног пада стопе вакцинације у периоду од 2010. до 2016. године, пре свега против малих богиња, заушача и рубеоле (са 95,7% у 2010. години на 81% у 2016. години), што се може приписати следећим главним факторима: растућој негативној јавној дебати о вакцинама које подстичу групе против вакцинације и честој несташици основних вакцина у ланцу снабдевања система јавног здравља.

У *Трећем националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.*²⁰⁸ је између осталог наведено да обухват деце вакцинацијом од 2013. године опада (осим за вакцинацију против туберкулозе) и једино је за вакцину против дифтерије, тетануса и пертузиса (ДТаП) и полиомијелитиса (ИПВ) у 2015. години постигнут обухват од 95% што је неопходно да би се постигао колективан имунитет. Посебно забрињава низак обухват ММР вакцином (морбили, мумпс и рубела) у другој години живота који је у 2015. години био 84%. У 2016. години је забележен даљи пад обухвата вакцинацијом који је сада испод 95% за вакцинацију против ДТаП (94,1%), ИПВ (94,2%) и ММР (81%).²⁰⁹ За пораст броја родитеља који одбијају да вакцинишу своју децу окривљује се јак антивакцинални лоби са ширењем

²⁰⁵ *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*, УНИЦЕФ, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/files/situaciona-analiza-dece-i-adolescencata-u-srbiji>

²⁰⁶ Републички завод за статистику, "База података ДевИнфо 7, Србија", доступно на интернет страници: <http://devinfo.stat.gov.rs>

²⁰⁷ Еуростат база података

²⁰⁸ *Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.* доступно на интернет страници: <http://socialnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socialnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-na-c1.pdf>

²⁰⁹ *Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.* стр. 140

заблуде да MMR вакцина може да izazove аутизам код деце, као и недовољна подршка дела педијатара из примарне здравствене заштите обавезној вакцинацији.

Студија *Истраживање здравља становништва Србије 2019. године*²¹⁰, представља свеобухватан приказ података о томе како грађани доживљавају своје здравље, како се брину о свом здрављу, до које мере користе здравствену заштиту и прихватају стилове здравог живота, ослањајући се на превентивне и друге здравствене услуге. Према резултатима овог истраживања, већина родитеља (97,7%) је у 2019. години проценила здравље своје деце у целини као добро - веома добро и добро. Дуготрајну болест или здравствени проблем (који је трајао или се очекује да ће трајати најмање шест месеци) имало је 7,9% деце узраста од 5 до 14 година. У последњих 6 месеци или дуже, због здравствених проблема 3,2% деце у Србији је било ограничено у активности које обично раде друга деца истог узраста.

У погледу учесталости функционалних оштећења, на претходним систематским/превентивним прегледима, највећи проценат деце је имао проблем са равним табанима (13,3%), док је 8,7% деце имало деформитет кичме. Свако осмо дете (12,4%) је имало проблем са видом, док је наочаре или контактна сочива носило 10,3% деце. Проблем са слухом је имало 1,9%, а слушни апарат је носило 0,7% деце. Проблем са ходом је имало 2,1% деце узраста од 5 до 14 година. Помагала за ход је користило 0,4% деце.

Процент гојазне деце узраста од 5 до 14 година у 2019. години износи 12,9%, док је умерено гојазне 16,6%, а значајно већи проценат гојазне деце (21,1%) забележен је међу децом узраста од 5 до 6 година. Четири петине деце (82,5%) је свакодневно конзумирало бар једну шољу млека или млечних производа, што је више него 2013. и 2006. године (74,2%, односно 60,4%). Свако друго дете је свакодневно конзумирало воће (52,3%) и поврће (53,9%). Две трећине (68,5%) деце се према Истраживању 2019. у слободно време бавило физичким активностима. Забележено је смањење физичке активности у популацији школске деце у односу на 2013. годину.

²¹⁰ *Истраживање здравља становништва Србије 2019. године*, Републички завод за статистику и Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, 2021, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20210429-istrazivanje-zdravlja-stan/>

Пресек стања у погледу остваривања равноправности деце у области здравствене заштите

Унапређење здравља и добробит деце представљају приоритете здравствених политика сваке земље. Деци је потребно омогућити стабилно окружење за раст и развој које укључује добро здравље, правилну исхрану, заштиту од опасности и обезбеђивање могућности за учење и напредак. Бројна епидемиолошка истраживања повезују здравље у детињству са здравственим исходима код одраслих, а улагање у здравље деце једна је од мера које воде развоју друштва.

Комитет за права детета УН је у *Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије*²¹¹ истакао као позитивно усвајање низа политика да се побољша приступ адекватној здравственој заштити, укључујући Уредбу о националном програму здравствене заштите жена, деце и омладине као и Национални програм за унапређење развоја у раном детињству али је навео да и даље постоји забринутост, између осталог, због:

- ↓ регионалних разлика и јаза у равноправности, у комбинацији са финансијским ограничењима и неадекватним здравственим осигурањем, који утичу да део сеоског становништва и угрожених група немају приступ основним услугама здравствене заштите;

- ↓ припадника ромске попуације, посебно мајки и деце, који и даље имају ограничен приступ адекватној здравственој заштити што води до високе стопе смртности, раних порођаја и ниске стопе имунизације;

- ↓ високог нивоа неухрањености и заостајања у расту у ромској заједници, где сиромаштво и социјална изолација додатно погоршавају ситуацију;

- ↓ положаја ромских здравствених медијатора који нису институционализовани у оквиру система здравствене заштите и настављају да раде на бази пројекта;

- ↓ приступа услугама развоја у раном детињству, укључујући упућивање на одговарајућу здравствену и педијатријску негу, што је и даље ограничено, посебно за децу са сметњама у развоју и из сиромашних породица, док регионалне разлике спречавају једнак приступ развојним саветовалиштима широм земље;

- ↓ ограничених информација о дојењу у земљи.

Комитет за права детета је у својим *Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају*, између осталог, препоручио Републици Србији да:

- ↓ осигура да деца која живе у руралним подручјима имају приступ квалитетном образовању, адекватној здравственој заштити и становању;

- ↓ унапреди регионалну организацију неонаталних услуга да би се обезбедио приступ адекватним институционалним и професионалним капацитетима у складу са техничким смерницама ОХЦХР о елиминисању

²¹¹ Доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/komitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezi-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvestajem/>

морталитета и морбидитета деце испод 5 година старости који се могу спречити;

- ојача напоре да се обезбеди приступ адекватној здравственој заштити и неонаталним услугама за најугроженије породице, укључујући ромске и оне који живе у маргинализованим и удаљеним областима;

- ојача здравствену заштиту ромских жена и деце путем ефикасних теренских услуга, као и да осигура да Пројекат „Здравствени медијатори“ има довољно људских, техничких и финансијских ресурса за ефикасно обављање редовних кућних посета;

- осигура доступност и једнак приступ квалитетној основној и специјализованој здравственој заштити за сву децу у земљи, прошири приступ пренаталној бризи о неосигураним трудницама, нарочито онима које живе у маргинализованим и удаљеним областима;

- распореди адекватне људске и финансијске ресурсе како би се осигурало потпуно спровођење Уредбе о националном програму здравствене заштите жена, деце и омладине;

- ојача и повећа подршку новоизабраних здравствених медијатора ромским заједницама и обезбеди институционализацију ромских здравствених медијатора у оквиру здравственог система;

- осигура равноправан приступ саветовању и другим здравственим услугама подршке за децу са сметњама у развоју;

- подржи јавно заступање и ангажовање медија у циљу подстицања имунизације и примене „Техничких смерница ОХЦХР о примени приступа заснованог на људским правима у спровођењу политика и програма за смањење и окончање морталитета и морбидитета који се могу спречити код деце испод 5 година старости“;

- да услуге менталног здравља у заједници буду лако доступне, да се ојача превенција, посебно у кућном окружењу и центрима за бригу, као и да се повећа број дечијих психијатара и психолога;

- развије свеобухватну едукацију и осигура несметан приступ прилагођен узрасту о сексуалном и репродуктивном здрављу, укључујући информације о планирању породице и контрацептивним средствима, о опасностима ране трудноће и превенцији и лечењу сексуално преносивих болести;

- утиче на смањење узимања дроге од стране деце и адолесцената кроз, између осталог, тачно и објективно информисање деце и адолесцената, учење животних вештина о спречавању злоупотреба супстанци (укључујући дуван и алкохол), као и да развије приступачно лечење од зависности прилагођено младима.

У Србији је приступ здравственој заштити преко здравственог осигурања широк, а здравствене услуге су доступне целокупном становништву, укључујући све угрожене

групе. На основу званичних података Републичког фонда за здравствено осигурање за 2017. годину²¹² 98% грађана покривено је обавезним здравственим осигурањем. Међутим, висока стопа становништва (10,5%) има незадовољене здравствене потребе (у поређењу са просеком ЕУ од 4,5%)²¹³, а неједнакости у здравственој заштити одређених друштвених група у поређењу са општом популацијом и даље постоје што резултира неједнакостима у здравственом статусу и задовољству услугама. Примера незадовољених потреба у погледу остваривања права на здравствену заштиту деце има и у пракси Повереника, међутим у конкретним случајевима, након исцрпне анализе, не утврди се у сваком случају постојање дискриминације.

Пример поступања Повереника по основу притужбе у вези са доступношћу здравствене заштите

У притужби је наведено да је двогодишње дете задобило гушење, али да служба Завода за хитну медицинску помоћ Крагујевац није хтела да изађе на терен, већ су препоручили да се дете својим или такси возилом доведе на преглед, уз објашњење да Хитна помоћ не излази на терен због деце. У изјашњењу на наводе из притужбе је наведено да Завод не прави разлику на основу узраста; да екипе Завода излазе на терен због деце пацијената; да је у протеклих годину дана Завод имао 632 теренске интервенције због деце пацијената и 6694 амбулантних прегледа, да је критичне вечери збринута 23 деце. Такође је наведено да постоји одговорност медицинске сестре због реакције која није била професионална због чега је предложен низ мера од стране ЗХМП Крагујевац. Током поступка је анализирано да ли је старосно доба малолетног пацијента био одлучијући разлог због кога екипа Завода за хитну медицинску помоћ Крагујевац није изашла на терен по упућеном позиву родитеља малолетног детета и утврђено да по истом принципу функционишу ЗХМП у Нишу и Новом Саду и да једино ЗХМП Београд има теренске педијатријске екипе. Такође је утврђено да Крагујевац има више од 200 000 становника и 5 екипа које пружају хитну помоћ без разлика у односу на пол, узраст, расу, образовање и слично, у складу са патологијом и класификацијом степена хитности, као и да је амбулантни рад педијатријског одсека конституисан као виши стандард пружања здравствене заштите деце због специфичности и непостојања секундарног нивоа здравствене заштите. У случају потребе и ургентности, излазак на терен врше екипе које имају специјалисту ургентне или опште медицине.

Донето је мишљење да у конкретном случају није утврђено да је Завод за хитну медицинску помоћ Крагујевац повредио прописе који забрањују дискриминацију, што не значи да у поступању ЗХМП Крагујевац није било повреде права које нису у надлежности Повереника.

Незадовољене здравствене потребе за услугама лекара и услугама стоматолога примарни су показатељи угрожене приступачности (финансијски разлози и удаљеност здравствене установе) и доступности (листе чекања) здравствене заштите (*Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017.*²¹⁴). Према подацима SILC истраживања, учесталост незадовољених потреба за услугама лекара особа старијих од 16 година у периоду од 2014. до 2016. године се смањила за 4,4 процентна поена (2014. – 14,9%, а

²¹² Републички фонд за здравствено осигурање, „Број осигураника у Србији на дан 31.12.2017“, доступно на интернет страници: www.rfzo.rs/index.php/broj-osiguranika-stat

²¹³ Eurostat, 'Share of Persons aged 16 and Over Reporting Unmet Needs for Medical Examination or Treatment', доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_persons_aged_16_and_over_reporting_unmet_needs_for_medical_examination_or_treatment_by_detailed_reason_2016.png

²¹⁴ *Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017*, доступно на интернет страници: <http://socialnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-sromastva-na-cr.pdf>

2016. – 10,5%). Обухват становништва обавезним здравственим осигурањем је такође добар показатељ приступачности здравствене заштите.

Повереник је у току 2021. године Министарству здравља, а у циљу обезбеђивања доступности здравствене заштите, упутио препоруку мера за остваривање равноправности да поново преиспита и анализира све ефекте најављеног укидања завода за здравствену заштиту студената у Србији. Нацртом плана нове мреже установа здравствене заштите (Мастерплан) било је предвиђено спајање, односно хоризонталне интеграције завода за здравствену заштиту студената са домовима здравља, што би се могло негативно одразити на доступност здравствене заштите студентској популацији која у највећем броју случајевима периодично мигрира на годишњем нивоу између свог места становања и места студирања. Поверенику се тим поводом обратила организација за заштиту људских права са апелом да се не укидају заводи за здравствену заштиту студената који обухватају три студентске поликлинике у Београду, Новом Саду и Нишу, као и низ здравствених служби у студентским домовима и центрима широм земље.

Повереник је упутио препоруку мера да се преиспита најављено укидање завода, да размотри последице такве одлуке и у сарадњи са релевантним актерима, пре свега студентима, уреди мрежу установа здравствене заштите у складу са потребама корисника. Посебно је важна чињеница да заводи за здравствену заштиту студената у Републици Србији обезбеђују здравствену заштиту за више од 250.000 студената и студенткиња који представљају посебну групу становништва, те да би спајањем завода са домовима здравља велики број њих остао без здравствене заштите или у свом месту становања или месту у коме похађа факултет, јер би се у том случају морали определити за изабраног лекара само у једном од та два места, док би у другом имали право само на хитне услуге. Такође, нарочито је истакнут значај Студентске поликлинике Београд која, како се наводи, замењује кућно лечење за студенте и студенткиње који због акутних и инфективних болести треба да буду хоспитализовани, али за које није неопходно да буду у клиничко-болничким центрима, што се нарочито показало корисним током пандемије изазване вирусом SARS-COVID 19.

Заводи за здравствену заштиту студената нису укинати.

Према резултатима различитих истраживања приступ услугама здравствене заштите је ограничен за одређен број деце пре свега из група које су у већем ризику од дискриминације, па је тако и стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година два пута виша међу Ромима него у општој популацији. У циљу побољшања развоја најмлађег нараштаја посебна пажња се већ поклања групи жена и деце који живе у ромским насељима, за које су ангажовани здравствени медијатори. Здравствене медијаторке повезују здравствени систем и грађане неформалних ромских насеља уз помоћ патронажних сестара и служби у домовима здравља, помажу Ромима да остваре права из здравствене и социјалне заштите, обезбеђују бољи увид здравственог система у стање у ромским насељима, омогућавају бољу комуникацију ромске заједнице и здравствених радника, пружају помоћ Ромима око добијања основних докумената и остваривања права из здравствене и социјалне заштите, указују на значај редовне вакцинације и поштовање принципа опште и личне хигијене, правилне исхране, штетности дуванског дима, алкохола и злоупотребе психоактивних супстанци.

Поред тога, мадлежност здравствених медијатора је да учествују у борби против заразних болести, у сарадњи са изабраним лекаром учествују у објашњавању правилног начина узимања лекова и значаја редовног контрописања здравља, учествују у кампањама промоције здравља и имунизације, воде евиденцију о

здравственом стању житеља насеља, раде са њима на подизању свести како би стекли знања о: контроли здравља, заштити од заразних болести, планирању породице, штетности психоактивних супстанци, правилној исхрани и чувању намирница, личној и општој хигијени, значају уклањања отпада; насиљу, занемаривању, злостављању, трговини људима; правима и обавезама из социјалне здравствене заштите и здравственог осигурања; остваривању разних видова помоћи. На овај начин активност здравствених медијатора доприноси повећању броја лица која имају лична документа, здравствених осигураника међу ромском популацијом, укључених у здравствени систем (преглед жена код гинеколога, избор лекара, избор лекара педијатра и вакцинација деце); уписане деце у школу и др.

Боља приступачност здравствене заштите и унапређење здравља Рома и Ромкиња су наведени као један од циљева Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, а Акционим планом за примену ове стратегије за период 2017-2018. године су конкретизовани задаци свих актера у здравственом систему. Препознато је да би обезбеђивање довољног броја здравствених медијатора допринело пунијем остваривању права на здравствену заштиту, пре свега међу ромском популацијом за коју су подаци о ограниченом приступу и ефектима здравствене заштите већ препознати.

Такође, постојећи здравствени информациони систем не прати показатеље на основу којих би се могла проценити доступност и приступачност коришћења услуга здравствене заштите за децу предшколског и школског узраста у руралним подручјима (*Извештај о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 -мај 2020*²¹⁵).

Не постоји ни званична евиденција о укупном броју деце изложене ризику кашњења и сметњи у развоју због недостатка званичних процедура и критеријума за евидентирање података о развоју деце и недостатка регистра о деци са сметњама у развоју, наведено је у *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији*²¹⁶. Поред тога, подаци о раним интервенцијама које су омогућене деци и њиховим породицама такође се редовно не анализирају на националном и локалном нивоу. На основу истраживања о развоју деце у 2018. години, између 8-12% мале деце у популацији од 0 до 6 година има развојне ризике, док додатних 5% већ показује кашњење или сметње у развоју, наведено је у *Ситуационој анализи*. Већа вероватноћа кашњења или сметњи у развоју постоји код породица које живе у сиромаштву, породица које живе изван урбаних средина, деце мајки нижег образовања и деце која немају приступ предшколском образовању. У поређењу са 95% деце узраста 36 - 59 месеци у општој популацији која развојно иду у корак са својим узрастом, код ромске популације тај проценат је значајно нижи, и износи 83%.

Развојна саветовалишта су намењена да пружају читав низ услуга, укључујући свеобухватну процену моторичких, психосоцијалних, сензорних, говорних и комуникационих, и когнитивних потреба деце. У складу са тим, тимови развојног саветовалишта оцењују постојеће капацитете породице у испуњавању потреба детета, развијају и спроводе индивидуализовани план интервенције за свако дете. У

²¹⁵ *Извештај о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 -мај 2020*, Центар за права детета, доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2020/09/izves%CC%8Ctaj-o-stanju-prava-deteta-u-RS-za-period-nov2019-maj2020.pdf>

²¹⁶ *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији*, УНИЦЕФ, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/situaciona-analiza-dece-i-adolescenata-u-srbiji>

Националном програму за унапређење развоја у раном детињству, наведено је да би сваки округ требало да има развојно саветовалиште које пружа услуге свој деци и породицама којима су потребне. Развојна саветовалишта постоје у неким домовима здравља. Формални критеријум за отварање развојног саветовалишта је да општина мора имати најмање 8.500 деце предшколског узраста, међутим, у пракси, због ниског наталитета, многи центри немају довољно деце да испуне ове критеријуме. У *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији* је наведено да према подацима Института за јавно здравље, 36 од 158 домова здравља има развојна саветовалишта, а резултати анкете спроведене међу 184 родитеља деце са кашњењем у развоју говоре да је у 74% случајева њихово дете приступало услугама ране интервенције али више од половине није свесно спектра услуга које постоје и како да им се приступи²¹⁷.

На развој детета делују различити фактори ризика међу којима су и: проблеми у породици, породични сукоби и слом породице, хроничне болести родитеља или других чланова породице, агресивно понашање у породици, деликвенција, проституција, неадекватан однос према развојним потребама детета, дужа одвајања из породице (хоспитализација), злостављање и занемаривање детета, напуштање детета, сиромаштво, депривација породице (неписменост, имиграција), елементарне непогоде и катастрофе (земљотреси, поплаве, ратови, урбано насиље), разне врсте дискриминације, недостатак приступа одговарајућим услугама и др, наведено је у истој анализи. Посебне ризике носи лош социјално-економски статус, који је комплексан и садржи више штетних фактора, као и њихово удружено дејство. Оптималан развој сваког детета подразумева укључивање и интеракцију свих система и локалне заједнице, а посебно система здравствене заштите, образовања и социјалне заштите. Брига о детету укључује и бригу о породици. Дете и породица су у раном детињству, до треће године живота детета, првенствено усмерени на здравствени систем, а заједничким деловањем различитих система се постижу вишеструки резултати, те је међу системима неопходно успостављати одрживе везе и заједничко деловање.

Да би се унапредило стање у погледу права детета између осталог је потребно обезбедити и јачање услуга социјалне заштите и јачање образовних капацитета, као и креирање нових услуга које су неопходне ради омогућавања живота у породичном окружењу, наведено је и у публикацији *Препоруке УН Комитета за права детета - Како их можемо остварити из угла Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији*²¹⁸. Такође, потребно је успоставити и интензивирати међуресорну сарадњу и координацију у циљу обезбеђивања пуне социјалне инклузије деце.²¹⁹ Ради унапређења положаја ромске деце, могуће је приступити и изради посебног информатора о правима ромске деце у здравственој заштити и здравственом осигурању, у форми кратког и сажетог упутства намењеног пружаоцима здравствених услуга и запосленима, са инструкцијама за поступање, уз институционализацију здравствених медијаторки унутар здравственог система²²⁰.

Са друге стране, а посебно имајући у виду демографску слику Србије, Републички фонд за здравствено осигурање још од 2006. године финансира

²¹⁷ *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији*, стр. 82

²¹⁸ *Препоруке УН Комитета за права детета - Како их можемо остварити из угла Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији*, Центар за права детета, Београд, 2017, доступно на интернет страници: http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Preporuke_SRB_web.pdf

²¹⁹ Исто, стр. 16

²²⁰ Исто, стр. 17

програм вантелесне oplodnje pod određenim uslovima, a za prvo dete se finansira neograničen broj pokušaja, o čemu je već bilo reči. Zakonom o biomedicinski potpomognutoj oplodnji²²¹ uređen je način, postupak, uslovi i organizacija delatnosti biomedicinski potpomognutog oplodjenja (BMPO), vrste postupaka, ostvarivanja prava i druga pitanja od značaja za sprovođenje delatnosti i postupaka biomedicinski potpomognutog oplodjenja. Ovim zakonom, član 25. uređeno je da pravo na postupak BMPO imaju punoletna i poslovno sposobna žena i muškarac kojima je potrebna pomoć postupcima BMPO u lečenju neplodnosti, a koji vode zajednički život u skladu sa zakonom kojim se uređuju породични односи - супружници, односно ванбрачни партнери и који су способни да врше родитељску дужност и у таквом су психосоцијалном стању на основу кога се оправдано може очекивати да ће бити способни да обављају родитељске дужности, у складу са законом, у интересу детета. Ставом 2. овог члана прописано је да изузетно, право на поступке BMPO има и пунолетна и poslovno sposobna žena koja живи сама и која је способна да врши родитељску дужност и у таквом је психосоцијалном стању на основу кога се оправдано може очекивати да ће бити способна да обавља родитељске дужности, у складу са законом, у интересу детета. Такође, идентични услов утврђен је и за poslovno sposobnu жену, односно мушкарца који су употребу својих репродуктивних ћелија одложили због постојања могућности смањења или губитка репродуктивне функције. Имајући у виду да се, у односу на лица код којих до трудноће долази природним путем, за поступак BMPO захтевају услови који се односе и на проверу психосоцијалног стања код корисника права на BMPO, пре свега имајући у виду одговарајуће одредбе Породичног закона, могло би се приступити сагледавању разлога за прописивање овакве провере.

Анализа потреба и управљање ретким болестима у свету, као и код нас, представља веома компликован и сложен проблем. По својој дефиницији, ретке болести су оне које имају стопу оболевања 1:2000, њихов тачан број још увек није познат, али се процењује да има од 5.000 до 8.000 различитих болести, које су по природи тешке, хроничне, најчешће дегенеративно-прогресивне и смртоносне.²²²

Повереник је, примера ради, на почетку 2020. године примио притужбу мајке чија ћерка болује од булзне епидермолизе која је навела да јој је саопштено да дете не може да иде у школу у природи. У питању је ретко обољење коже и слузнице, где

²²¹ „Службени гласник РС”, бр. 40/17 и 113/17 - др. закон

²²² Израда методолошке и учешће у праћењу ретких болести, анализа потреба и израда плана за управљање ретким болестима. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Багум”, Београд, 2018, доступно на интернет страници: <http://www.bafuj.org.rs/download/svestaji/Retke%20bolesti%202018.pdf>

оштећења настају чак и при слабом додиру или притиску. Иако је поступак по притужби обустављен из разлога што подносиатељка притужбе није допунила притужбу у складу са законом, овај пример осликава проблеме са којима се сусрећу родитељи и деца која имају здравствене потешкоће.

Поверенику су се такође обраћали родитељи и оболели од ретке генетске мултисистемске болести – цистична фиброза, наводећи да се удружење оболелих у више наврата обраћало надлежнима да се омогуће стандарди неге у стационарним условима оболелима од ове болести, као и да не постоји довољан број лекара, медицинског особља и адекватних услова да се пацијенти успешно лече. Удружење је указало да постоје иновативни лекови за које су поднета конзилијарна мишљења лекара РФЗО-у, као и да је Комисија Министарства здравља дала позитивно мишљење, да су одржани многи састанци, међутим да лек још увек није уведен у употребу.

У случају лечења обољења, стања или повреде које су излечиве а не могу се успешно лечити у Србији постоји могућност да се лечење одобри на терет средстава РФЗО у складу са законом и Правилником о условима и начину упућивања осигураних лица на лечење у иностранство. Међутим, уколико РФЗО не одобри средства, лечење у иностранству могуће је из средстава Буџетског фонда за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији. Овај буџетски фонд је основан 2014. године како би се поред новца из РФЗО обезбедила додатна институционална помоћ за лечење деце и одраслих у иностранству.

 Приликом давања мишљења у вези са Предлогом одлуке о изменама и допунама Одлуке о отварању буџетског фонда за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији, у вези са лечењем оболеле деце у иностранству, Повереник је навео да давање приоритета деци приликом доделе средстава из овог буџетског фонда представља посебну меру намењену заштити и напретку деце, која има легитиман циљ и да прописи о забрани дискриминације не искључују могућност да у погледу лечења у иностранству оболела деца буду привилегована у односу на одрасла лица, посебно када су у питању интервенције које је потребно благовремено обавити. У мишљењу је указано да упркос чињеници да је живот сваког људског бића подједнако вредан, у условима ограничених финансијских средстава намењених лечењу грађана у иностранству, деци се може дати предност.

Од оснивања Буџетског фонда за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији до половине 2020. године, одобрено је: 192 захтева за лечење у иностраним здравственим установама, предложено је да се пошаље 396 узорака за дијагностичко испитивање у иностране лабораторије и одобрен је 41 захтев за лечење уз ангажовање иностраног медицинског стручњака. За неколико пацијената одобран је одлазак на лечење више пута.²²³ И поред ових података, сведоци смо чињенице да се средства за лечење деце у иностранству готово свакодневно прикупљају преко средстава јавног информисања и уз ангажовање бројних јавних личности и организација. Оваква ситуација упућује на закључак да је за

²²³ Извор: <https://fond.gov.rs/vesti/budzetski-fond-za-lecenje-obo-lenja-stanja-ili-povreda-koje-se-ne-mogu-uspesno-liciti-u>

ове намене потребно континуирано обезбеђивати више средстава, али да ни солидарност не сме и даље изостајати јер се у одређеним случајевима ради о болестима за чије су лечење и излечење потребне суме од неколико милиона евра.

Питање остваривања права на здравствену заштиту деце која су на институционалном смештају сагледано је у извештају *Заборављена деца Србије*²²⁴ у коме је, између осталог, наведено да су истражитељи у установама видели децу којој је ускраћен неопходан медицински третман а да су од особља добили информацију да „конзилијум лекара“ доноси одлуку о томе да ли ће дете бити задржано на лечењу (што може да укључи и евентуални оперативни захват). У појединим случајевима, конзилијум је проценио да постоји „висок ризик“ код ове деце – а зна се да ће без медицинске интервенције деца сигурно умрети. Такође, налази овог извештаја указују да су институције превасходно усмерене на задовољавање базичних потреба без неопходне рехабилитације и стимулације што доводи до погоршања стања код деце и има негативне последице по њихово здравље и живот. У овом извештају је, између осталог, наведено да су испитивачи, на основу запажања током посета институцијама у Србији (како великим домовима тако и малим домским заједницама), дошли до закључка да је смештај у резиденцијалним установама неодговарајући по психичко и физичко здравље детета и да води погоршању потешкоћа у развоју, дехуманизацији, социјалној изолацији и не доприноси рехабилитацији и развоју вештина које доприносе укључивању у друштво. Третман у овим установама, како је наведено у извештају, или изостанак бриге и неге, води погоршању сметњи и угрожава здравље и живот детета, због чега је дат низ препорука које се односе на деинституционализацију и подршку породици, како би сва деца остала у најмање рестриктивном окружењу.

У пракси Повереника појавио се проблем неуједначене праксе када је реч о обезбеђивању пратње деци на болничком лечењу, због чега су у току 2018. године упућене препоруке мера за остваривање равноправности свим здравственим установама у којима се деца налазе на стационарном лечењу.

Повереник је здравственим установама упутио препоруку мера за остваривање равноправности да омогуће родитељима (старатељима/усвојитељима) детета које се налази на лечењу, да у својству пратиоца детета борава у здравственој установи под једнаким условима, без прављења разлике у односу на пол или било које друго лично својство.

У току поступака по притужбама грађана, Повереник је дошао до сазнања да поједине установе здравствене заштите у Републици Србији, приликом одлучивања ко ће бити пратилац детета које се налази на лечењу, доносе одлуке које су засноване на стереотипима и предрасудама о улогама оца и мајке у животу детета. Примера ради, Повереник је увидом у одлуку једне здравствене установе утврдио да је у истој наведено да „мајка – пратилац детета може да борави уз дете у складу са прописаним епидемиолошким мерама (здрава мајка, са доказима о вакцинационом статусу)“. У другом случају, Повереник је увидом у одлуку о финансијској надокнади трошкова мајки пратилаца, утврдио да се трошкови и услови боравка у установи здравствене заштите прописују само мајкама пратилаца пацијената (који имају до 18 година живота), на основу које се може закључити да је само мајкама дозвољено да буду пратилац пацијената.

²²⁴ *Заборављена деца Србије. Иницијатива за права особа са инвалидитетом*, јун 2021, доступно на интернет страници: <https://www.dniadvocacy.org/wp-content/uploads/Serbia-2021-web-SRB-1.pdf>

Покрајински заштитник грађана - Омбудсман, из сазнања у поступцима вођеним по притужбама грађана је у ту сврху спровео истраживање у 10 здравствених установа, које је започето 2016. године и поновљено 2018. године како би се сагледало стање.²²⁵ Резултати до којих се дошло 2016. године указују да половина испитаних здравствених установа омогућавала само мајкама и евентуално другим женским члановима породице да буду уз дете у болници, а у 2018. години две опште болнице и даље су постављале овај дискриминаторан услов обезбеђивања права детета на пратњу. Такође, у периоду од 2014. до 2018. године, 69% лечене деце није имало пратиоца на лечењу, док од укупног броја пратилаца током 5 година очеви чине тек 2%.

Здравље, друштвене навике и понашања адолесцената и деце пубертетског узраста су специфични у односу на децу у првој деценији живота. За дечаке и девојчице који улазе у пубертет овај период такође значи и суочавање са разним изазовима и друштвеним нормама, због чега је важно обратити посебну пажњу на анализу ситуације, статуса и потреба младе генерације. У студији Светске здравствене организације²²⁶ (спроведена на више од 225.000 деце пубертетског узраста у 45 земаља међу којима је и Република Србија) наведено је да се адолесценти у Европи суочавају са менталним проблемима, изазовима које са собом носе нове технологије и проблемима који су последица нездраве исхране и недовољне физичке активности. Деца како одрастају имају све више менталних проблема и бар једном недељно се сусрећу са нервозом, раздражљивошћу и несаницом, при чему су ти проблеми израженији код девојчица него код дечака. Ипак, већина младих своје окружење доживљава позитивно и као подршку, а у многим сферама живота деце постоји напредак. Деца из Србије су у самом европском врху по уверењу да имају добру комуникацију са родитељима и да и мајци и оцу могу да кажу све што их тишти, као и да уживају пуну подршку породице. Такође, деца пубертетског узраста из Србије су у самом врху Европе по задовољству сопственим здравственим стањем и својим животом, иако се показало да у том погледу међу европским адолесцентима нема великих одступања. Тинејџери у Србији, и то оба пола, изнад су европског просека по конзумацији алкохола и цигарета. Студија је иначе показала да се наставља пад конзумације алкохола и пушења код европске деце, али да та стопа остаје висока код дечака узраста 15 година, при чему је 20% испитаника из те категорије рекло да су били пијани два или више пута у животу, док је готово 15% признало да су били пијани у протеклих месец дана.

Такође, у *Извештају о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 -мај 2020*²²⁷ је наведено да практично да нема доступних података о службама за заштиту менталног здравља младих и адолесцената иако је њихово ментално здравље у фокусу здравствених политика. У највећем броју округа Србије не постоје никакве службе намењене заштити менталног здравља младих, нити едукован кадар који би се циљано бавио овим проблемом. Ове службе постоје само у великим универзитетским центрима (Београд, Нови Сад, Ниш и Бор), а у процесу је усвајање нове Националне стратегије о менталном здрављу деце и адолесцената у Србији.

²²⁵ *Право детета на болничком лечењу на пратњу родитеља*, Покрајински заштитник грађана – Омбудсман, Нови Сад, 2018, доступно на интернет страници: <https://www.ombudsman.gov.org/rw/attachments/article/2119/ISTRAZIVANJE%20-%20PRAVO%20DETETA%20NA%20BOLNICKOM%20LECENJU-2018.pdf>

²²⁶ Доступно на интернет страници: <http://socialnouklyucvanje.gov.rs/en/?q=%D0%A1%D0%97%D0%9E>

²²⁷ *Извештај о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 -мај 2020*, Центар за права детета, доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2020/09/zves%CC%8Ctaj-o-stanju-prava-deteta-u-RS-za-period-nov2019-maj2020.pdf>

У различитим истраживањима се указује и да велики део малолетника не поштује савете о здравој исхрани и да двоје од троје адолесцената не једе квалитетну храну. Тако, 48% деце не једе редовно сваки дан воће и поврће, али све више једу слаткише и пију заслађена пића. Показало се и да је од 2014. године до 2018. порасла гојазност међу децом и да сада погађа 25% дечака и 16% девојница у Европи.

Стицање увида у здравствена понашања школске деце и боље разумевање социјалног контекста, комуникације посредством електронских медија, самопроцене здравља и здравствених тегоба, повреда и вршњачког насиља, навика у исхрани и доживљаји телесног изгледа, оралног здравља, физичке активности и ризичног понашања су били и циљеви публикације *Резултати истраживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2018. године*²²⁸. Ово истраживање које се сваке четврте године реализује у великом броју земаља, први пут је спроведено у Србији школске 2017/2018 године, међу ученицима петих и седмих разреда основне школе и првих разреда средње школе. Истраживање је показало да је у периоду од шест месеци који су претходили истраживању, преко две трећине ученика једном месечно осећало нервозу, три петине раздражљивост или лоше расположење, нешто мање од половине бол у стомаку, па главобољу.

Имајући у виду значај менталног здравља уопште, као и истовремену потребу сагледавања узрока и последица дискриминације који могу бити у вези са менталним здрављем појединца, Повереник је одржао обуку за стручне раднике који се баве овим питањима у оквиру Института за ментално здравље у коме организационо делује и Клиника за децу и омладину, као и Клинике за психијатријске болести „Др Лаза Лазаревић“.

Са друге стране, сексуално понашање међу малолетницима може бити ризично, имајући у виду да према неким истраживањима од тинејџера који упражњавају секс, један од четворо то чини без заштите. Међу петнаестогодишњацима, 24% дечака и 13% анкетираних девојница је имало сексуалне односе. Ступање у емотивне везе саставни је део адолесценције, а први сексуални однос се често дешава у том периоду. Рано ступање у сексуалне односе има импликације на будуће понашање у вези са здрављем.

²²⁸ *Резултати истраживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2018. године*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.batut.org.rs/download/novosti/RezultatiIstrazivanjaPonasanaDeceSkolskogUzrasta.pdf>

Имајући у виду ступање у емотивне и сексуалне односе у адолесцентном периоду, као и константну потребу за едукацијом о здрављу и репродуктивним правима, Повереник редовно указује да је у школске програме потребно увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу.

Како је већ наведено у ранијем делу текста²²⁹, стопа рађања адолесценткиња у Србији износи 12 на хиљаду жена старости 15–19 година, док стопа рађања адолесценткиња исте старости у ромским насељима износи 163 на хиљаду жена старости. Скоро све жене су чуле за неку контрацептивну методу (према резултатима истог истраживања), а просечни број метода за које жене знају је 11 (од 14 наведених метода). Од жена које су удате или су у ванбрачној заједници, 62% је изјавило да тренутно користи неку контрацептивну методу. Међу женама из ромских насеља, 98% је чуло за неку контрацептивну методу, а просечни број метода за које жене знају је шест (од 14 наведених). Ни за једну модерну методу није чуло 10% жена без образовања.

Са друге стране, од велике важности за заштиту и поступање са женама изложеним насиљу и заштиту деце од злостављања и занемаривања је рад на превенцији и промовисање безбедности у систему здравства, за шта је неопходна сарадња различитих система, вођење евиденција о случајевима насиља и обавезног обавештавања о таквим случајевима, уз унапређење капацитета професионалаца у сектору образовања, социјалне и здравствене заштите, полиције и правосуђа. Више о овој теми у наредним деловима овог извештаја.

Када је реч о капацитету здравственог система у суочавању са кризом изазваном Ковид-19, посебно током трајања ванредног стања али и након његовог укидања, пре свега због оптерећености здравственог система, доступност здравствене заштите је била ограничена. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“ је у сарадњи са Министарством здравља и надлежним здравственим установама пратио

епидемиолошки статус болести и обавештавао јавност, издавао смернице и стандардне оперативне поступке здравственим установама и свим улазним тачкама у земљу. У Извештају Европске комисије за 2020. годину је наведено да је Клиника за инфективне и тропске болести у Београду релевантна референтна институција за

²²⁹ Србија MICS 2019. и Србија – ромска насеља MICS 2019, Републички завод за статистику, октобар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sc-lato/istrazivanja/mics/>

претње јавном здрављу због заразних агенаса, док су друге секундарне и терцијарне здравствене установе са својим одељењима за заразне болести (укупно 41 општа болница и осам клиничких центара) и мрежа од 25 института за јавно здравље свакодневно пратили ситуацију у вези са јавним здрављем у земљи. Пошто се епидемија проширила, многе болнице проглашене су за објекте само за Ковид-19, лечећи само оне заражене вирусом. У примарној здравственој заштити 158 општинских домова здравља имало је задатак примарне превенције, а привремене Ковид-19 клинике су успостављене у сваком од њих, са опремом за испитивање и тестирање за све грађане. У извештају је наведено да су војне снаге поставиле одређен број привремених здравствених установа на сајмовима и у спортским халама широм земље у које је смештено више од 1.650 људи на врхунцу епидемије, током лета, али да систем и даље пати од недостатка ресурса на свим нивоима и од сталног одлива професионалне радне снаге. Иако су мере за борбу против епидемије које је спровела Влада биле добро осмишљене, слабости постојећег система постале су очигледне, наведено је у овом извештају.²³⁰

Као последица епидемије Ковид-19, деца и одрасли су имали ограниченији приступ услугама здравствене заштите, пре свега зато што их домови здравља нису пружали почетком ванредног стања, а специјалистички прегледи су били најнедоступнији, наведено је у *Годишњем извештају Канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији за 2020. годину*²³¹. Вакцинација је у првој половини године на националном нивоу опала за 5-12% уз ризик од даљег пада. Истраживање је показало да током пандемије најмање једна трећина деце није могла да се вакцинише, што због недоступности те услуге што због оклевања родитеља. Према лонгитудиналном истраживању које је спровео УНИЦЕФ о друштвено-економском утицају Ковид-19²³² које је сагледавало приступ деце услугама здравствене заштите током пандемије, у јулу 2020. године су деца имала нешто лакши приступ здравственим услугама него током ванредног стања. Према овом истраживању, велики део деце је имао потребу за здравственом негом. У просеку свако четврто дете је имало потребу за здравственим услугама, а отприлике трећина те деце услуге није остварило најчешће због недоступности услуге или лекара (24% у првом таласу, 36% у другом). Услуга која је најчешће недостајала била је специјалистичка нега, док је главни разлог недоступности здравствених услуга био тај што домови здравља нису пружали те услуге. У периоду јун – јул (други талас овог истраживања)²³³ регистрован је нешто лакши приступ услугама здравствене заштите. Готово четири петине деце која нису могла да остваре потребну услугу током ванредног стања то нису успела ни након његовог укидања.

Пракса Повереника током 2020. године потврђује да је целокупно становништво, а посебно његове одређене групе, било у додатном ризику од рањивости због уведених мера током ванредног стања и отежаног приступа здравственој заштити уколико се не ради о болеснима зараженим коронавирусом. У ове групе нарочито спадају особе са

²³⁰ Извештај Европске комисије за 2020. годину, стр. 122

²³¹ *Country Office Annual Report 2020 Serbia*. UNICEF Country Office, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/media/102506/file/Serbia-2020-COAR.pdf>

²³² Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији април-мај 2020, УНИЦЕФ, доступно на интернет страници:

<https://www.unicef.org/serbia/media/15466/file/Istra%C5%BEvanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji.pdf>

²³³ Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији, јун-јул 2020, УНИЦЕФ, доступно на интернет страници: https://www.unicef.org/serbia/media/15861/file/Istrazivanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji_druzi%20talas.pdf

инвалидитетом, особе које живе са ХИВ-ом, деца, хронични болесници, онколошки пацијенти, особе које се лече дијализом, оболели од ретких болести, трансродне особе и други. Тако су се, примера ради, Поверенику обраћали родитељи деце са аутизмом. Нарочито је било учестало обраћање овим поводом у време ванредног стања због уведене мере забране, односно ограничења кретања. Ова мера је посебно тешко погодила особе са аутизмом јер ограничење кретања представља велики проблем за ова лица из разлога неопходности одржавања рутине у свакодневним активностима. Тим поводом је Повереник упутио препоруку мера Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, којом је поред наведеног указано и на проблеме који се могу појавити у случајевима у којима је родитеље или старатеље особе са аутизмом неопходно сместити у „карантин институционалног типа“, јер тада особе са аутизмом остају без примарне заштите у оквиру своје породице, о чему је већ било речи у претходном делу овог извештаја.

О ограниченој доступности услуга здравствене заштите током периода кризе изазване Ковид-19 се говори у више публикација. Тако се наводи да је здравствена заштита била ограничена пре свега као последица ограничења кретања²²⁴ јер су лица којима је била потребна здравствена помоћ могла да се крећу до установа здравствене заштите у пратњи са највише два лица, без обзира на забрану кретања. Долазило је такође и до ускраћивања услуга које нису повезане са сузбијањем епидемије. Одложени су готово сви облици пружања здравствене заштите, осим хитних услуга, одлагане су све операције које нису хитне, контролни специјалистички прегледи и дијагностички прегледи, а лекари су пружали само хитну и неодложну медицинску помоћ. Проблеми настали током ванредног стања наставили су да постоје и даље, о чему говори и пракса Повереника.

Поверенику се обратила мајка детета које је особа са инвалидитетом које користи услуге Дома здравља у коме се школски диспанзер налази на другом спрату, а у коме лифта нема или не ради, због чега лекари школског диспанзера силазе у приземље и дете прегледају у ординацијама других лекара, најчешће у просторијама за интервенцију одраслих грађана у којима се већ налазе пацијенти.

Са друге стране, служба за здравствену заштиту предшколске деце која је била у приземљу Дома здравља (и приступачна је особама са инвалидитетом), привремено је измештена из свог радног простора услед ситуације изазване епидемијом Ковид-19, с обзиром да се просторијама приступа споља, да је простор одвојен од осталих служби, спојен са службом у којој се врши снимање плућа и близу је биохемијске лабораторије, те је најпогоднији за привремену Ковид амбуланту. Служба за здравствену заштиту предшколске деце је због тога подељена у смислу да се прегледи болесне деце обављају на првом спрату Дома здравља (неприступачном), док се превентивни прегледи деце обављају у издвојеној амбуланти, ван контакта са болесном децом. Мајци је због тога предложено да телефоном најави посету и да се прегледи обављају у приземљу Дома здравља, да педијатар са првог спрата сиђе у приземље и у посебној просторији прегледа дете.

²²⁴ Људска права и КОВИД-19: Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицаја на остваривање људских права у Републици Србији, Комитет правника за људска права (YUCCOM), септембар 2020. године, стр. 27-28 – доступно на интернет страни https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Yucom_Covid_layout_SRP_all-1.pdf

Из Дома здравља наводе да се налазе у изнуђеној ситуацији, да су морали да прилагоде своје просторне капацитете тренутној епидемиолошкој ситуацији и да моле за разумевање ситуације у којој се налази целокупан здравствени систем. Такође сматрају да не врше дискриминацију особа са инвалидитетом и да су потпуно отворени за све предлоге и сугестије око пружања здравствене заштите пацијенту.

Поступак по овом предмету је у току.

Подаци из појединих истраживања указују и на проблеме у вези са менталним здрављем током епидемије. У истраживању Кровне организације младих Србије је сагледаван положај младих током пандемије и указано да је трећина младих испитаника идентификовала погоршање сопственог менталног здравља у контексту ванредног стања, забринутост за породицу и пријатеље пријавило је готово 60% младих, неизвесност преко 50%, немоћ готово половина као и анксиозност, а четвртина испитаних није осетило ни у једном тренутку оптимизам.²³⁵

Обезбеђење приступа редовним здравственим услугама и терапијама, прегледима и психолошкој подршци током криза, укључујући приступачне здравствене објекте, као и јасне и ефикасне процедуре пружања услуга из области здравствене заштите у кризама, само су неки од изазова произашлих из кризе изазване епидемијом Ковид-19.

Пандемија је покренула деловање међународних организација за заштиту људских права указујући да ограничавања људских права због потреба јавног здравља представљају глобални изазов, као и да се са овим проблемима суочио велики број система здравствене заштите у свету. Уједињене нације су, од почетка пандемије, државама чланицама издавале упутства на који начин да управљају епидемијом, уз поштовање међународних стандарда људских права. Током претходне године је посебно до изражаја дошла неопходност обезбеђивања свих потребних услуга у одговарајућем обиму. Наиме, остваривање права на здравствену заштиту не би требало да представља проблем ни једном грађанину, без обзира на место пребивалишта, дијагнозу, године старости и друге карактеристике. Обезбеђивање континуираног потпуног приступа услугама здравствене заштите за све грађане и то у свакој ситуацији, без обзира на тренутне кризе, треба да буде приоритет овог система уз коришћење искустава из периода пандемије.

Када је у питању област здравствене заштите, Повереник у својим редовним годишњим извештајима указује да је потребно:

- ⬇ *Унапредити функционисање јавних служби у свим областима укључујући област здравља водећи рачуна о њиховом функционисању посебно у погледу броја запослених;*

²³⁵ *Живот младих у Србији: утицај Ковид-19 пандемије*, Кровна организација младих Србије и Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020. доступно на интернет страници: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2020/12/Zivot-mladih-u-Srbiji-uticaj-kovid-19-pandemije.pdf>

- ✚ *Радити на унапређивању координисаног и ефикасног деловања свих институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља уз развој сервиса за подршку жртвама насиља као и деци сведоцима насиља. Наставити континуиране активности на подизању свести о препознавању и обавезности пријаве насиља, нарочито запослених у систему здравствене и социјалне заштите;*
- ✚ *Наставити рад на обезбеђивању ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање;*
- ✚ *Предузимати мере превентивне заштите, скрининг прегледа и посветити посебну пажњу подизању свести и информисаности о здравственим ризицима и репродуктивном здрављу, посебно деце и младих, али и старијих;*
- ✚ *Обезбедити већу доступност психолошке подршке.*

ОБЛАСТ СОЦИЈАЛНЕ И ПОРОДИЧНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ

Јак систем дечије заштите се бави мноштвом међусобно повезаних ризика са којима се суочавају деца и њихове породице.

Изазов је изградити такав систем који штити свако дете.

преузето са сајта УНИЦЕФ Србија, доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/decija-zastita>

Правни оквир

У правном систему Републике Србије основна права детета као и ефективна и ефикасна заштита тих права у систему социјалне и породично-правне заштите деце регулисани су пре свега кроз: Закон о социјалној заштити²³⁶, Породични закон²³⁷, Закон о финансијској подршци породици са децом²³⁸, Уредбу о наменским трансферима у социјалној заштити²³⁹, Правилник о организацији рада и стандардима рада центара за социјални рад²⁴⁰, Правилник о хранитељству²⁴¹, Правилник о забрањеним поступањима запослених у социјалној заштити²⁴² и другим прописима.

Поштовање основних права детета да се о њему пре свих других брину и старају родитељи-права детета на живот са родитељима, права на порекло и права на идентитет уткана су у Закон о социјалној заштити и Породични закон, који дају предност подршци биолошким породицама и породично оријентисаним решењима за свако дете.

Начела социјалне и породичноправне заштите:

- ⬇️ поштовања интегритета и достојанства корисника;
- ⬇️ забране дискриминације по основу расе, пола, старости, националне припадности, социјалног порекла, сексуалне оријентације, вероисповести, политичког, синдикалног или другог опредељења, имовног стања, културе, језика, инвалидитета, природе социјалне искључености или другог личног својства корисника;
- ⬇️ најбољег интереса корисника, уважавајући животни циклус, пол, етничко и културно порекло, језик, вероисповест, животне навике, развојне потребе и потребе корисника за додатном подршком у свакодневном функционисању;
- ⬇️ најмање рестриктивног окружења - услуге социјалне заштите пружају се првенствено у непосредном и најмање рестриктивном окружењу, и то оне услуге које кориснику омогућавају останак у заједници;

²³⁶ „Службени гласник РС”, број 24/11

²³⁷ „Службени гласник РС”, бр. 18/05, 72/11 – др.закон и 6/15

²³⁸ „Службени гласник РС”, бр. 113/17, 50/18, 46/21 – одлука УС, 51/21 – одлука УС, 53/21 – одлука УС и 66/21

²³⁹ „Службени гласник РС”, бр. 18/16 и 38/21

²⁴⁰ „Службени гласник РС”, бр. 59/08, 37/10, 39/11 – др.правилник, 1/12 – др.правилник, 51/19 и 12/20

²⁴¹ „Службени гласник РС”, број 36/08

²⁴² „Службени гласник РС”, број 8/12

- ↓ ефикасности и благовремености социјалне заштите;
- ↓ целовитости социјалне заштите, односно пружања услуга тако да се обезбеђује целовита социјална заштита кориснику у сваком животном добу;
- ↓ унапређења квалитета социјалне заштите, у складу са принципима и стандардима савремене професионалне праксе социјалног рада;
- ↓ јавности рада;
- ↓ доступности и индивидуализације социјалне заштите, организовањем услуга на начин који обезбеђује њихову физичку, географску и економску доступност, уз уважавање културолошких и других различитости, и то тако да се кориснику обезбеђује индивидуализован приступ и стручни радник задужен за рад на конкретном случају (у даљем тексту: водитељ случаја).

Важност садржаја дефиниције циљева и начела у суштини обезбеђује основну правну сигурност да ће право, услуга, помоћ и подршка сваком грађанину бити доступна под једнаким условима и једнаком обиму и садржају. У складу са законом, циљеви социјалне заштите су:

- ↓ достизање, односно одржавање минималне материјалне сигурности и независност појединца и породице у задовољавању животних потреба;
- ↓ обезбеђивање доступности услуга и остваривање права у социјалној заштити;
- ↓ стварање једнаких могућности за самостални живот и подстицање на социјалну укљученост;
- ↓ очување и унапређење породичних односа, као и унапређење породичне, родне и међугенерациске солидарности;
- ↓ превенирање злостављања, занемаривања или експлоатације, односно отклањање њихових последица.

Сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба имају право на социјалну заштиту у складу са *Законом о социјалној заштити*. Право на социјалну заштиту обезбеђује се пружањем услуга социјалне заштите и материјалном подршком.

У оквиру материјалних давања Закон о социјалној заштити предвиђа: право на новчану социјалну помоћ и увећану новчану помоћ; право на додатак за помоћ и негу другог лица; право на увећани додатак за помоћ и негу другог лица; посебну новчану накнаду; оспособљавање за рад; једнократне помоћи, народне кухиње, набавку огрева и сл.

Право на новчану социјалну помоћ припада појединцу, односно породици, који својим радом, приходима од имовине или из других извора остварују приход мањи од износа новчане социјалне помоћи утврђеног законом, у складу са условима који су такође утврђени законом.

Право на додатак за помоћ и негу другог лица (основни и увећани) има лице коме је због телесног или сензорног оштећења, интелектуалних потешкоћа или промена у здравственом стању, неопходна помоћ и нега другог лица да би задовољило своје основне животне потребе.

Средства за исплату новчане социјалне помоћи, додатка за помоћ и негу другог лица, увећаног додатка за помоћ и негу другог лица и посебне новчане накнаде обезбеђују

се у буџету Републике Србије, а о обезбеђењу једнократних помоћи (у новцу или натури) се стара локална самоуправа.

Законом о социјалној заштити је уведен и институт посебне новчане накнаде за родитеље који нису остварили право на пензију, а најмање 15 година су непосредно неговали дете са највишим степеном инвалидитета. Посебна накнада исплађује се након достизања старосне границе за пензионисање, у виду доживотног месечног примања у висини најниже пензије.

Услуге социјалне заштите организују се као услуге за децу, младе и породицу и услуге за одрасле и старије, а пружају се привремено, повремено и континуирано у складу са потребама и најбољим интересом корисника.

Услуге социјалне заштите обухватају: 1) услуге процене и планирања, 2) дневне услуге у заједници, 3) услуге подршке за самостални живот, 4) саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, као и 5) услуге смештаја. Услуга смештаја је међу најзаступљенијим услугама социјалне заштите када су у питању деца, нерачунајући услуге процене и планирања.

Корисник услуга социјалне заштите има право да у складу са својим потребама и способностима буде информисан о свим подацима који су значајни за утврђивање његових социјалних потреба, као и о томе како те потребе могу бити задовољене. Корисник такође има право да учествује у процени свог стања и потреба, да одлучује о томе да ли ће прихватити услугу, као и да благовремено добије сва обавештења која су му за то потребна, укључујући и опис, циљ и корист од предложене услуге као и обавештења о расположивим алтернативним услугама и друга обавештења од значаја за пружање услуге. Без пристанка корисника односно његовог законског заступника, не сме се пружити било каква услуга, изузев у случајевима утврђеним законом. Дете има право да, у складу са узрастом и зрелосћу, учествује и да слободно изрази своје мишљење у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима.

Корисник услуга социјалне заштите има право на слободан избор услуга и пружаоца услуге социјалне заштите, као и на поверљивост свих приватних података из документације која се обрађује за потребе извештаја, односно за евиденције, укључујући и оне који се тичу његове личности, понашања и породичних околности и начина коришћења услуга социјалне заштите. Корисник има право на поштовање приватности приликом пружања услуга социјалне заштите, а уколико није задовољан пруженом услугом, поступком или понашањем пружаоца услуга, може поднети притужбу надлежном органу.

Имајући у виду да је Закон о социјалној заштити донет 2011. године, у пракси су уочени поједини проблеми у његовој примени, а већ неколико година се приступа изменама и допунама овог закона са циљем артикулисања већ насталих промена у социјалној заштити и стварања нормативних могућности за даљи развој система, повећање добробити грађана, социјалне укључености и одговорности корисника за сопствени и живот чланова своје породице.

У мишљењу Повереника на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о социјалној заштити (2018.) је, између осталог, наведено да је Закон о

социјалној заштити кривни закон којим се уређује систем социјалне заштите и којим се разрађују одредбе Устава Републике Србије на основу којих Република Србија уређује и обезбеђује систем социјалне заштите. Наиме, овај закон представља системски пропис који се односи на велики број грађана и грађанки и то посебно припадника угрожених група, попут материјално угрожених лица, деце, старијих, особа са инвалидитетом и других лица и њихових породица у стању социјалне потребе. Имајући у виду наведено важно је да систем социјалне заштите буде уређен на целовит начин у складу са циљем социјалне заштите, уз јасно дефинисане институције, права и обавезе свих учесника у систему и уз процедуре које су прилагођене корисницима и њиховим потребама.

Повереник је у свом мишљењу начелно указао на бројне недоследности тог текста, неусаглашености и контрадикторности појединих одредаба закона што у пракси може довести до проблема у примени, као и непотпуног регулисања појединих питања, те је напоменуо да је потребно још једном размотрити целокупан текст, усагласити одредбе Нацрта закона и извршити обимну правно-техничку редакцију текста Нацрта закона.

Породичним законом дефинисан је појам и сва права детета у складу са међународним конвенцијама Уједињених нација, Савета Европе и Хашке конференције. Овим законом дефинисана је улога центра за социјални рад - органа старатељства и судова онда када се деца издвајају из њихових домова, или се доносе одлуке о свим мерама и облицима социјалне и породичноправне заштите деце.

Чланом 6. Породичног закона прописано је да је свако дужан да се руководи најбољим интересом детета у свим активностима које се тичу детета, и да држава има обавезу да предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, физичког, сексуалног и емоционалног злостављања те од сваке врсте експлоатације. Такође држава има обавезу да поштује, штити и унапређује права детета. Дете рођено ван брака има једнака права као дете рођено у браку. Усвојено дете има једнака права према усвојитељима као дете према родитељима. Држава је дужна да детету без родитељског старања обезбеди заштиту у породичној средини увек када је то могуће.

Права детета и услови под којима се она остварују и штите утврђена су у посебном одељку закона. Тако је утврђено да дете, без обзира на узраст, има право да зна ко су му родитељи и да то право може бити ограничено само законом. Такође је прописано право детета на живот са родитељима у интересу детета, да суд може донети одлуку о одвајању детета од родитеља ако постоје разлози да се родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици. Дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити са којим ће родитељем живети.

Дете има право да одржава личне односе са родитељем са којим не живи а то право може бити ограничено само у судском поступку када је то у најбољем интересу детета. Такође, дете има право да одржава личне односе и са сродницима и другим лицима са

којима га везује посебна блискост ако ово право није ограничено судском одлуком. Дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи.

Дете има право на обезбеђење најбољих могућих животних и здравствених услова за свој правилан и потпун развој. Дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може дати пристанак за предузимање медицинског захвата. Дете има право на образовање у складу са својим способностима, жељама и склоностима, а дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити коју ће средњу школу похађати.

У Породичном закону посебна пажња је посвећена мишљењу детета, заштити његових права и његовом учешћу у свим поступцима који га се тичу. Тако је прописано да дете које је способно да формира своје мишљење, има право слободног изражавања тог мишљења; да дете има право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења; да се мишљењу детета мора посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелошћу детета; да дете које је навршило 10. годину живота може слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном-административном поступку у коме се одлучује о његовим правима; да дете које је навршило 10. годину живота може се само, односно преко неког другог лица или установе, обратити суду или органу управе и затражити помоћ у остваривању свог права на слободно изражавање мишљења; да суд и орган управе утврђују мишљење детета у сарадњи са школским психологом односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, а у присуству лица које дете само изабере.

Родитељско право изведено је из дужности родитеља, у складу са законом, и постоји само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета. Родитељи имају право и дужност да се старају о детету, што обухвата: чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање те управљање и располагање имовином детета. Родитељи имају право да добију сва обавештења о детету од образовних и здравствених установа.

Такође, родитељи имају право и дужност да чувају и подижу дете тако што ће се они лично старати о његовом животу и здрављу. Родитељи не смеју подвргавати дете понижавајућим поступцима и казнама које вређају људско достојанство детета и дужни су да дете штите од таквих поступака других лица. Родитељи не смеју остављати без надзора дете предшколског узраста, а могу привремено поверити дете другом лицу само ако то лице испуњава услове за старатеља.

Родитељи имају право и дужност да са дететом развијају однос заснован на љубави, поверењу и узајамном поштовању, те да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва.

Родитељи имају дужност да обезбеде основно школовање детету, а о даљем образовању детета дужни су да се старају према својим могућностима. Такође, родитељи имају право да детету обезбеде образовање које је у складу са њиховим верским и етичким уверењима.

Заступање детета је регулисано тако да родитељи имају право и дужност да заступају дете у свим правним пословима и у свим поступцима изван граница пословне и процесне способности детета (законско заступање), осим ако није другачије одређено законом (вољно заступање). Родитељи имају право да предузимају правне послове којима управљају и располажу приходом који је стекло дете млађе од 15 година.

Родитељи имају право и дужност да издржавају дете под условима одређеним законом, као и право и дужност да управљају и располажу имовином детета под условима одређеним самим законом.

Права детета се пре свега штите у судском поступку, и то: право на живот са родитељима, право на порекло, право на заштиту од злостављања и занемаривања и сваке врсте насиља, право на одржавање личних односа итд. Ова права штите се пре свега у парницама за вршење или лишење родитељског права и парницама за заштиту права детета. У тим судским поступцима обезбеђена је партиципација детета и учешће специјализованих институција, с обзиром да је законом прописано да је суд у свим поступцима за вршење, односно лишење родитељског права и заштиту права детета дужан да прибави налаз и стручно мишљење органа старатељства (институције која се бави заштитом деце), брачног саветовалишта или неке друге институције која се бави посредовањем у породичним односима. Такође, психолог органа старатељства мора присуствовати извршним судским поступцима из области породичних односа.

У институционалном систему породичне заштите на основу закона пружањем помоћи и подршке породици баве се центри за социјални рад, основани у оквиру сваке локалне самоуправе. Чланом 12. Породичног закона је регулисано да послове заштите породице, помоћи породици и старатељства врши центар за социјални рад као орган старатељства. У оквиру своје надлежности, орган старатељства реализује поступке превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права и има овлашћење да покрене судске поступке за заштиту права детета, вршење и лишење родитељског права, за заштиту од насиља у породици, обавља послове старатељства, усвојења и хранитељства деце без родитељског старања итд.

У складу са прописима, центар за социјални рад одлучује о: остваривању права на материјално обезбеђење; остваривању права на додатак за помоћ и негу другог лица; остваривању права на помоћ за оспособљавање за рад; остваривању права на смештај у установу социјалне заштите; остваривању права на смештај одраслог лица у другу породицу; хранитељству; усвојењу; старатељству; одређивању и промени личног имена детета; мерама превентивног надзора над вршењем родитељског права; мерама корективног надзора над вршењем родитељског права.

Посебно у вршењу јавних овлашћења, центар за социјални рад обавља следеће послове: спроводи поступак посредовања – медијације у породичним односима (мирење и нагодба); доставља налаз и стручно мишљење на захтев суда у парницама у којима се одлучује о заштити права детета, о вршењу односно лишењу родитељског права; доставља мишљење суду о сврсисходности мере заштите од насиља у породици; пружа помоћ у прибављању потребних доказа суду у спору за заштиту од насиља у породици; спроводи поступак процене опште подобности хранитеља, усвојитеља и старатеља; врши попис и процену имовине лица под старатељством; сарађује са јавним тужиоцем, односно судијом за малолетнике у избору и примени

васпитних налога; спроводи медијацију између малолетног учиниоца и жртве кривичног дела; подноси јавном тужиоцу, односно судији за малолетнике извештај о испуњењу васпитног налога; присуствује радњама у припремном поступку против малолетног учиниоца кривичног дела, доставља суду мишљење које се односи на узраст и оцену зрелости, испитује средину и прилике под којима малолетник живи и друге околности које се тичу његове личности и понашања; стара се о извршењу васпитних мера, проверава извршење васпитне мере појачаног надзора указује помоћ у извршењу мере; спроводи васпитну меру појачаног надзора од стране органа старатељства - брине о школовању, запослењу, одвајању из средине која на њега штетно утиче, потребном лечењу и сређивању прилика у којима живи малолетник; и врши друге послове.

Примена Породичног закона у пракси је указала на потребу рада на његовим изменама, као и примена Закона о социјалној заштити. Посебно је битно усагласити овај пропис са одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом²⁴³, коју је Србија међу првима ратификовала. У циљу унапређења нормативноправне основе система алтернативне бриге о деци Повереник је Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упутио неколико иницијатива за измену Породичног закона.

Повереник је анализирао одредбе Породичног закона које се односе на **лишење пословне способности** у односу на одредбе Устава, Конвенције о правима особа са инвалидитетом, Закона о забрани дискриминације и Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, а узео је у обзир и Закључна запажања Комитета УН за права особа са инвалидитетом са препорукама Републици Србији за заштиту и унапређење положаја особа са инвалидитетом у наредном извештајном периоду. Наиме, Комитет је у односу на примену члана 12. Конвенције изразио забринутост због постојећег режима старатељства, који је у супротности са Конвенцијом и Општим коментаром број 1.

Повереник је истакао да је пословна способност један од основних предуслова за препознавање особе у оквиру правног система једне земље, као и да поседовањем пословне способности свака особа стиче могућност да постане субјект права, односно да изражавањем сопствене воље стиче права и обавезе. Пословна способност заправо даје могућност особи која је поседује да својом активношћу, односно изражавањем сопствене воље, стиче права и обавезе и она истовремено представља основни предуслов за остваривање свих личних права. Особа која је лишена пословне способности не може самостално да доноси одлуке о сопственом животу, нити има могућност да у пуном обиму ужива сва људска права гарантована националним и међународним документима.

Лишавање особе пословне способности, без обзира да ли је оно делимично или потпуно, је правни институт који се у правном систему појавио услед примене медицинског модела - приступа инвалидитета и који је са преласком на социјални модел, не само потпуно превазиђен, већ представља и кршење одредаба Конвенције

²⁴³ Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом („Службени гласник РС - Међународни уговори“, бр. 42/2009)

УН о правима особа са инвалидитетом. Иако је враћање одузете пословне способности предвиђено чл. 148. и 86. Породичног закона, према подацима Републичког завода за социјалну заштиту од 737 решења о престанку сталне старатељске заштите над пунолетним корисницима која су донета у току 2018. године, разлог за престанак је у 97% случајева била смрт корисника, док је правоснажна одлука о враћању пословне способности донета за само 25 корисника, дакле само у 3% случајева суд је вратио пословну способност.

Имајући у виду наведено, а у циљу унапређења равноправности особа са инвалидитетом и хармонизације прописа са међународним правом, али и због потреба за укидањем двоструких стандарда приликом утврђивања способности особа са одређеним тешкоћама у односу на особе које тешкоће немају, Повереник је предложио да се у поступку измена и допуна Породичног закона редефинише институт лишавања пословне способности.

Повереник је такође анализирао одредбу прописану чланом 126. тачка (2) Породичног закона и узимајући у обзир законом прописано правило да се за старатеља првенствено постављају супружник, сродник или хранитељ штићеника, утврдио да иако ова одредба омогућава да за старатеља буде постављено и друго лице ако интерес малолетног штићеника то налаже, **није прецизно предвиђена могућност да се у поступку постављања старатеља детету без родитељског старања, у обзир узме и друго нарочито блиско лице, које је за живота у оквиру своје изјаве воље предложио родитељ малолетног детета.**

У пракси се јављају случајеви у којима родитељи који су најчешће самохрани и немају ближих сродника или који се налазе у терминалној фази неке болести желе да сами предложе лице које ће бити постављено за старатеља њиховом малолетном детету у случају њихове изненадне или очекиване смрти и на тај начин учествују у поступку стављања детета без родитељског старања под старатељство.

Имајући у виду наведено, упућена је иницијатива да се у поступку измена и допуна Породичног закона размотри могућност да родитељи за живота предложе нарочито блиско лице које ће бити постављено за старатеља њиховом малолетном детету у случају њихове изненадне или очекиване смрти.

Министарство је обавестило Повереника да ће иницијатива бити унета у Нацрт закона о изменама и допунама Породичног закона.

Уредбом о наменским трансферима у социјалној заштити се утврђује висина трансфера, критеријуми за његову расподелу, као и критеријуми за учешће јединица локалне самоуправе у овим трансферима, ради обезбеђивања додатних средстава из националног буџета за финансирање услуга социјалне заштите у надлежности локалне самоуправе. Уредбом је прецизирано да су средства намењена за услуге социјалне заштите у мање развијеним локалним самоуправама, у општинама у којима се налазе установе у процесу трансформације, као и за финансирање иновативних услуга и услуга социјалне заштите од посебног значаја за Републику Србију. Међу услугама

социјалне заштите од посебног значаја су услуге којима се обезбеђује подршка очувању природне породице и останак деце у породицама, као и подршка старијим лицима од 65 година у руралним срединама и слабо насељеним местима.

Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад регулисан је начин остваривања делатности центара за социјални рад, садржај рада, процедуре, општи и посебни циљеви рада центра за социјални рад – органа старатељства у реализацији помоћи и подршке деци и породицама – родитељима у остваривању свих права детета гарантованих унутрашњим и међународним правом. Организациони модел, односно организација рада, посебно стручног рада, у складу са овим правилником заснована је на методу „вођења случаја“, што подразумева да је за сваки предмет-случај задужен конкретан стручни радник који је у обавези да руководи, координира и врши одређене стручне радње и реализује стручне поступке у свим фазама рада на конкретном предмету од момента почетне процене, усмерене процене, евентуално специјалистичке процене, планирања, третмана, праћења, евалуације-поновног прегледа до закључења рада. Други део организационог модела заснован је на покушају „специјализације“ стручњака центра за социјални рад, кроз тзв. диференцијацију појединих општих категорија па су тако у организацији рада установљене групе извршилаца и то: група за организовање заштите деце и младих, група извршилаца за организовање заштите одраслих и старих и правна служба. Трећи основни чиниоци организационог модела су супервизори (интерна супервизија) и руководиоци група извршилаца.

Правилником о хранитељству прописани су ближи услови за заснивање хранитељства и смештаја деце у другу породицу који се односе на облике хранитељства, стандарде за остваривање заштите детета на хранитељству и стандарде стручног поступка, програм припреме за хранитељство, нормативе и стандарде за обављање делатности центра за породични смештај и начин вођења евиденције и документације о хранитељству. Под хранитељством се подразумева мера заштите детета без родитељског старања, односно детета под родитељским старањем које има сметње у психофизичком развоју или поремећај понашања, а које привремено не може да живи са својим родитељима.

У *Стратегији развоја социјалне заштите*²⁴⁴, која је донета 2005. године, као основни циљ било је постављено развијање интегралне социјалне заштите у којој социјални актери на најефикаснији начин користе постојеће и развијају нове ресурсе путем доступних, квалитетних и разноврсних услуга, ради очувања и побољшања квалитета живота појединаца и друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, оспособљавања за продуктиван живот у заједници и предупређења зависности од социјалних служби. Како би се испунило остваривање овог основног циља дефинисана су била два посебна циља, неколико специфичних циљева и велики број мера за спровођење стратешких циљева. Посебни циљеви у овој стратегији су се односили на: 1. Унапређење заштите најсиромашнијих грађана и 2. Развијање мреже услуга у заједници. Иако овом Стратегијом није дефинисан период у коме ће се спроводити, предложене активности обухватале су период до 2009. године, након чега је 2011. године усвојен нови Закон о социјалној заштити. Након овог периода у области социјалне заштите није донет нови стратешки документ.

²⁴⁴ „Службени гласник РС”, број 108/05

Повереник већ годинама, кроз редовне годишње извештаје, између осталог даје препоруке органима јавне власти да израде стратешка документа и акционе планове чије је важење истекло или истиче, указујући на потребу доношења стратешког документа о развоју социјалне заштите, као и о процесу деинституционализације и развоја услуга у заједници.

Савремени трендови у социјалној заштити подразумевају да процес институционализације замењује деинституционализација, која уместо домског наглашава значај живота у заједници. Још од 2000-тих систем социјалне заштите у Србији је јасно формално опредељен ка деинституционализацији, која представља процес систематичног преласка са система резиденцијалне бриге и збрињавања у институцијама на систем бриге о особи у породичном окружењу, уз коришћење услуга и служби подршке у заједници. Основна сврха деинституционализације је спровођење системских промена које треба да омогуће пуно укључивање корисника система социјалне заштите у све сфере живота у заједници.

Имајући у виду овакво опредељење Србије, у првој половини 2021. године израђен је *Предлог стратегије деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници*. Ова стратегија обухвата период од 2021. до 2026. године и усмерена је ка постепеном смањењу броја корисника домског смештаја и њихове инклузије у ширу заједницу. О тексту ове стратегије је одржана јавна расправа и пристигли бројни предлози, сугестије, иницијативе и коментари. Повереник је у свом мишљењу на овај документ такође дао више примедба и конкретних предлога ради унапређења положаја група становништва који су у већем ризику од дискриминације и омогућавања њиховог живота у најмање рестриктивном окружењу.

За положај деце у овим системима значајне су и *Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом*²⁴⁵, *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године*²⁴⁶, *Програм о заштити менталног здравља у Републици Србији за период 2019–2026. године*²⁴⁷ и друга документа у којима се, посредно, указује на мере и активности које се односе и на положај деце.

Оквир политике у овој области дат је и кроз *Програм реформе политике запошљавања и социјалне политике*²⁴⁸ (ЕСРП) којим су утврђени приоритети у области запошљавања и социјалне политике у процесу придруживања Европској унији. У овом програму су, између осталог, постављени циљеви који се у области социјалне и дечије заштите односе на: повећање обухвата и унапређење адекватности новчаних давања усмерених на сиромашне, уз уважавање буџетских могућности; повећање подршке природној породици ради спречавања одвајања деце, наставак процеса деинституционализације, развој услуга у заједници; унапређење квалитета услуга,

²⁴⁵ „Службени гласник РС”, број 44/20

²⁴⁶ „Службени гласник РС”, број 26/16

²⁴⁷ „Службени гласник РС”, број 84/19

²⁴⁸ „Службени гласник РС”, број 06/16

јачање контролних и регулаторних механизма, мониторинга и евалуације; повезивање центара за социјални рад са институцијама које обезбеђују услуге из области здравствене заштите, образовања и запошљавања, али и са полицијом, ОЦД које заступају поједине угрожене групе, Црвеним крстом, одговарајућим службама локалне самоуправе. У Алтернативном извештају о спровођењу Програма реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Републике Србије Европској унији - ЕСРП²⁴⁹ је наведено да је стање у области социјалне и дечије заштите готово непромењено у односу на 2016. када је ЕСРП донет, а примена прописа и јавних политика у овој области додатно је ослабила.

Што се тиче институционалних механизма на нивоу извршне власти, питање заштите и институционалне подршке породици и деци у делокругу је Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Такође, на нивоу извршне власти је Законом о министарствима из 2020. године установљено ново министарство, Министарство за бригу о породици и демографију, у чијој је надлежности област брака, породице, односа родитеља и деце, права детета, вршење и лишење родитељског права, надзора над вршерњем родитељског права, старатељство, хранитељство, усвојење, насиље у породици, лично име, одређена статусна питања грађана, надзор над стручним радом органа старатељства, обезбеђивање права по Закону о финансиској подршци породици са децом (дечји додатак, родитељски додатак итд). Институционалне механизме у овој области чине и: центар за социјални рад-орган старатељства, центри за породични смештај и усвојење, домови за децу без родитељског старања, специјални заводи за васпитање деце са поремећајима у понашању, домови и мале домске заједнице за смештај деце са сметњама у развоју, дневни центри и боравци за децу са сметњама у развоју, институције које обезбеђују услуге социјалне заштите на локалном нивоу - лични пратилац, помоћ у кући, услуге породицама у ризику од измештања деце, помоћ у кући итд.

Кратак преглед података

Број корисника система социјалне заштите расте упркос смањењу броја становника. У извештају Републичког завода за социјалну заштиту *Деца у систему социјалне заштите*²⁵⁰ наведено је да је у Србији у 2019. години било 1.212.779 деце, док је удео деце у укупној популацији износио 17,4%. У периоду од 2010 – 2019. године број деце у Србији се смањио за 10,8%. Истовремено, у протеклих десет година број деце у систему социјалне заштите је повећан за 22,1%, односно у току 2019. године на евиденцији центара за социјални рад је било укупно 197.713 деце. У 2019. години 16,3% деце у Србији је било на евиденцији центара за социјални рад – остваривало права, користило услуге или су према њима примењиване мере најчешће из области социјалне и породичноправне заштите. Око 30% свих корисника у систему социјалне заштите су деца.

²⁴⁹ Алтернативни извештај о спровођењу Програма реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Републике Србије Европској унији - ЕСРП, Фондација Центар за демократију, фебруар 2021, доступно на интернет страници: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1831/alternativni-izvestaj-o-sprovodjenju-programa-reforme-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-za-period-2016-2020-godine>

²⁵⁰ Деца у систему социјалне заштите, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јун 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/srbija/oteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/>

Ради илустрације положаја деце у пракси у наставку је табеларни приказ корисника услуга система социјалне и породичноправне заштите у 2019. години, према подацима Републичког завода за социјалну заштиту²⁵¹.

Корисничке групе малолетних корисника центара за социјални рад	%
Деца под старатељством (сва деца под старатељством: и у породици и на смештају)	5,3
Деца жртве насиља и занемаривања	6,2
Деца са неадекватним родитељским старањем	3,1
Деца са проблемима у понашању и у сукобу са законом	8,6
Деца чији се родитељи споре око начина вршења родитељског права	13,3
Деца чије су породице корисници НСП и других видова материјалних давања	54,2
Деца ОСИ	5,6
Деца у поступцима одређивања личног имена	0,4
Деца у поступцима располагања имовином	0,8
Деца у поступцима: сагласност за малолетнички брак	0,1
Деца жртве трговине људима	0
Деца страни држављани без пратње	0,8
Деца која живе и раде на улици (деца улице)	0,1
Деца повратници/из реадмисије	0,1

На дан 31.12.2019. године 4.788 деце је било под старатељском заштитом, а под привременом старатељском заштитом 4.318 деце. Дакле укупно 9.106 деце нису била под родитељским старањем, већ је „вршење родитељског права“ преузела држава кроз мере породичноправне и социјалне заштите. Ово подразумева да је бригу о безбедности, здрављу, обезбеђивању егзистенцијалних услова, заступању, васпитању, образовању, надзору, нези и чувању организовао систем социјалне и породичноправне заштите. Разлози за предузимање ових мера заштите деце су најчешће: насиље над дететом, колизијско старатељство, регулисање имовинских односа у породици, неадекватно родитељско старање, спреченост за вршење родитељске дужности, лишење родитељског права, непознати родитељи.

У току 2019. донето је 681 решење о примени мера старатељске заштите према деци, најчешће због лишења родитељског права. Исте године је донето 575 решења о престанку старатељске заштите над децом, а у 70% случајева реч је о деци узраста од 15 до 17 година. У складу са овим подацима, међу разлозима престанка старатељске заштите над децом и даље доминира престанак старатељства услед пунолетства.

²⁵¹ Извештај о раду центара за социјални рад за 2019, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, септембар 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taj-iz-sistema/>

На евиденцији центара за социјални рад је континуирано највећи проценат материјално угрожене деце. Најзначајнија новчана давања усмерена на сиромашне у систему социјалне и дечије заштите Републике Србије су новчана социјална помоћ и дечији додатак. У 2019. години удео ове материјално угрожене деце износио је 49,5%²⁵². Континуирано висока заступљеност материјално угрожене деце на евиденцији центара за социјални рад последица је рањивости ове групе што показују и истраживања о сиромаштву, а о чему је већ било речи.

Преглед броја корисника права из области социјалне заштите за 2021. годину²⁵³

Износи новчаних помоћи представљају допуну дохотка до законски дефинисаног нивоа, разликују се у зависности од величине и старосне структуре домаћинства и усклађују се са индексом потрошачких цена два пута годишње. Домаћинства у којима су сви чланови неспособни за рад и једнородитељске породице остварују право на увећану новчану помоћ, вишу за 20%. Породице које имају преко шест чланова новчана помоћ се остварује за шест чланова, а домаћинства у којима је већина чланова способна за рад не могу да остваре право дуже од девет месеци у току једне календарске године.

Дечији додатак се додељује у једнаком износу за прво четворо деце у породици, уз проверу материјалног стања и условљава се редовним школовањем. Деца са сметњама у развоју и деца из једнородитељских, хранитељских и старатељских породица добијају увећани износ додатка за 30%. Цензус за остваривање права на дечији додатак виши је него за новчану социјалну помоћ (9.577 динара по члану домаћинства), а за увећани додатак приходни цензус увећан је за 20%. Додатак се не додељује деци преко четвртог реда рођења, а старосна граница износи 19 година и

²⁵² Деца у систему социјалне заштите, стр. 7

²⁵³ Извор: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329833/socijalna-zastita.php>

изузетно 26 за децу са сметњама у развоју, с тим што се ово право може остварити и за дете вишег реда рођења под одређеним условима прописаним законом као што је примера ради прелазак старосне границе неког од првих четворо деце. Износи дечијег додатка и приходни цензус регуларно се индексирају два пута годишње са индексом потрошачких цена. Износ дечијег додатка од 1. јануара 2021. године је 3.192 динара, за дете за које је остварено право и увећава се у складу са законом, а највиши износ за дете које испуњава услове за увећање по више основа је 5.746 динара.

Основни додаток за помоћ и негу другог лица у 2019. години користило је 3.867 деце са сметњама у развоју, а увећани 4.113 деце. У десетогодишњем периоду, број деце која су користила основни додаток за помоћ и негу другог лица порастао је за 23,9%, док је број деце која примају увећани додаток за помоћ и негу порастао за 29,3%.²⁵⁴

Номинални износи права која се остварују у систему социјалне заштите условљени су економском снагом државе. Ипак износи новчане социјалне помоћи подржавају породицу и појединца, те спречавају да се одвајање деце од родитеља и измештање из породице заснива искључиво на економским разлозима, односно сиромаштву.

Поред новчане социјалне помоћи и додатка за негу и помоћ другог лица, ови корисници остварују и: накнаду трошкова боравка у предшколској установи (за децу без родитељског старања, децу са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом) или регресирање трошкова боравка у предшколској установи деце из материјално угрожених породица; увећни износ дечијег додатка; регресирано плаћање комуналних услуга; статус енергетски заштићеног потрошача што подразумева да одређену количину електричне енергије користе бесплатно а остатак плаћају под регресираним ценама; бесплатан превоз, ужину у школи и др. уз право на услуге социјалне заштите.

Услуге социјалне заштите обухватају: услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, као и услуге смештаја.

Услуга смештаја је међу најзаступљенијим услугама социјалне заштите, док су ванинституционалне услуге у мандату локалних самоуправа недовољно и неравномерно развијене. У 2018. години 20 установа је пружало услуге смештаја деци и младима: 11 установа за децу и младе без родитељског старања и децу и младе са сметњама у развоју, 6 установа за децу и младе са сметњама у развоју и 3 установе за васпитање деце и омладине.

Стопа деце на смештају (домском и породичном) на крају 2019. године износи 494,5 (стопа деце на смештају се рачуна на основу броја деце на смештају у односу

²⁵⁴ Деца у систему социјалне заштите, стр. 60

на 100.000 деце у популацији) и у односу на 2010. годину повећана је за 14,9%. На дан 31.12.2019. укупно 5.997 деце смештено је у оквиру система социјалне заштите (домски и породични смештај), односно не живи у својој породици. Стопа деце на смештају континуирано расте, те је стално присутан изазов да се обезбеди одговарајућа заштита и подршка овој групи деце. Према извештају Републичког завода за социјалну заштиту, кретање стопе деце на домском смештају у десетогодишњем периоду бележи тренд смањења од 42,5% (због чега је Србија међу ЕУ државама са најнижом стопом деце у резиденцијалном смештају), што прати раст стопе деце на породичном смештају - повећање за 30,8% у истом периоду. У раздобљу од 2014. до 2018. године присутан је тренд незнатног пада броја корисника у установама за децу и младе, у све три групе установа - 5,22%. Трендови указују на неопходно унапређење подршке породици и развоја услуга за подршку породици, услуга предаха и саветодавно – терапијских услуга. Без системског дугорочног улагања у услуге намењене породици, услуге смештаја или материјална давања представљају само парцијална решења која не утичу на друге, комплексније проблеме и рањивости породица које воде у сиромаштво, материјалну депривацију, дискриминацију, психо-социјалне проблеме и др. услед чега највише трпе деца.²⁵⁵

У протеклих пет година, више од половине деце која су издвојена из породица смештано је у породични смештај. У 2019. години 52% издвојене деце је смештено у породични смештај, а 4,6% у домове за смештај. У 2019. години усвојено је укупно 121 дете, што је за 22,4% мање у односу на 2015. годину. Посматрано у периоду од 10 година број усвојења варира, најмање усвојења је било 2011. године. Од укупно 121 детета усвојеног у 2019. години, 16,5% деце је усвојено од стране страних држављана.²⁵⁶

Дневне услуге у заједници које подржавају боравак корисника у породици и непосредном окружењу намењене деци са сметњама у развоју су:

- ⬇️ услуге дневног боравака - доступне различитим циљним групама, укључујући децу и младе са телесним инвалидитетом, односно интелектуалним тешкоћама, који имају потребу за дневном негом и надзором и подршком у одржању и развијању потенцијала, на начин који не омета њихово школовање;
- ⬇️ услуге помоћи у кући - доступне деци која имају ограничења способности услед којих нису у стању да независно живе у својим домовима без редовне помоћи у активностима дневног живота, неге и надзора, при чему је породична подршка недовољна или није расположива;
- ⬇️ лични пратилац доступан је детету са инвалидитетом односно са сметњама у развоју, коме је потребна подршка за задовољавање основних потреба у свакодневном животу у области кретања, одржавања личне хигијене, храњења, облачења и комуникације са другима, под условом да је укључено у васпитно-образовну установу, односно школу, до краја редовног школовања, укључујући завршетак средње школе;
- ⬇️ услуге подршке за самосталан живот, односно услуга становања уз подршку, које су доступне деци са физичким инвалидитетом и интелектуалним или менталним тешкоћама, са навршених 15 година.

²⁵⁵ Деца у систему социјалне заштите, стр. 7

²⁵⁶ Исто, стр. 18

Према званичним извештајима, у 2019. години услугу дневног боравака користило је укупно 1.663 корисника, од чега 310 деце. Иако је број деце са сметњама у развоју која су користила услуге дневног боравака порастао за 134,9% у периоду од три године, удео деце у укупном броју корисника смањује се и у 2019. години износи 18,6%. Од укупног броја корисника који су у 2019. години користили услугу личног пратиоца, 94,5% су деца. Број деце корисника ове услуге порастао је за 131% у протекле три године (од 2016). Помоћ у кући у 2019. години користило је 97 деце, што је свега 0,6% од укупног броја корисника.²⁵⁷

С друге стране, ради сагледавања целокупне слике, у публикацији *Малирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији*²⁵⁸ између осталог је наведено да су међу услугама најраспрострањеније дневне услуге у заједници и то помоћ у кући за старије и одрасле, лични пратилац детета и дневни боравак за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом. Дневне услуге у заједници током 2018. пружају се у укупно 135 општина и градова. У 105 јединица локалне самоуправе обезбеђене су услуге за децу и младе, а у 126 јединица локалне самоуправе за одрасла и старија лица. Помоћ у кући за старије и одрасле пружа се у 123 јединице локалне самоуправе, лични пратилац детета у 76 јединица локалне самоуправе, а дневни боравак за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом у 64 општина и градова. Ове три услуге обухватају више од 20 хиљада корисника, од којих највећи број користи услугу помоћ у кући за старије и одрасле – преко 16,7 хиљада. Све остале услуге присутне су у малом броју општина и градова и неразвијене су. Поједине услуге као предах, свратиште, дневни боравак за децу у сукобу са законом, дневни боравак за старије и породични сарадник успостављене су у веома малом броју јединица локалне самоуправе.

Услуга лични пратилац детета је једина услуга код које се распрострањеност повећала више од два пута у односу на 2015. годину. Потреба за подршком да се сва деца укључе у образовање, као и активна улога локалних центара за социјални рад и интересорних комисија свакако су имале утицаја на повећану тражњу и понуду ове услуге. Услуга је доступна за 1.762 корисника, од којих је 1.725 узраста до 18 година. Ипак, у чак 15 јединица локалне самоуправе услуга се пружа мање од шест месеци годишње, што свакако утиче на доступност саме услуге. Највећи број корисника добија услугу свих 12 месеци (56% од укупног броја) у 18 јединица локалне самоуправе. Корисници из Београда и Новог Сада чине две трећине укупног броја корисника. Према проценама ситуационе анализе, број ученика са сметњама у развоју који похађају основно и средње образовање износи преко 14 хиљада. Општа стопа обухвата овом услугом отуда се може проценити на приближно 12%. Не постоје процене о незадовољним потребама за овом услугом, али је јасно да је она у потпуности недоступна у 69 локалних самоуправа, у којима није ни успостављена, наведено је у овом извештају.

 Повереник је управо због значаја ове услуге, свим локалним самоуправама упутио препоруку мера за остваривање равноправности указујући на неопходност установљивања и обезбеђивања услуге лични пратилац, те

²⁵⁷ Исто, стр. 60

²⁵⁸ *Малирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2020, доступно на интернет страници: <http://csp.org.rs/srj/publikacije/>

континуираног успостављања ове важне услуге за децу са инвалидитетом и значај практичне подршке у циљу укључивања деце у редовно образовање и активности у заједници, што даље води већем нивоу њихове самосталности.

Укупан број корисника услуге дневног боравка у 2018. био је 1.999 из укупно 64 јединице локалне самоуправе које су обезбеђивале ову услугу. Број корисника до 25 година износио је 1.274 (64%). Према пописним подацима из 2011, број деце и младих с инвалидитетом (0–25) износио је више од 17 хиљада, а број деце и младих корисника додатка за негу и помоћ другог лица 2017. износио је преко 11 хиљада. Иако стављање у однос ових податка није методолошки коректно, јер су у питању три различите дефиниције инвалидитета, јасно је да је доступност услуге дневног боравка мала, наведено је у овом извештају.

Европска комисија је у *Извештају за 2020. годину*²⁵⁹ између осталог навела да је у марту 2020. године Србија усвојила стратешки оквир који се односи на права особа са инвалидитетом, док свеобухватна стратегија о деинституционализацији још увек недостаје. Поред тога, у овом извештају је наведено да обухват и адекватност готовинских накнада за основне потребе нису довољни да покрију те потребе, а потребно је побољшати квалитет и покривеност услуга и појачати надзор и регулаторне механизме, праћење и евалуацију. Није остварен никакав напредак у погледу услуга социјалне заштите на локалном нивоу или процеса деинституционализације. Систем наменских трансфера који је уведен 2016. године се и даље не спроводи систематично и транспарентно. Буџетска издвајања су доступна на годишњем нивоу, али без вишегодишњих обавеза које би омогућиле континуитет пружања услуга на локалном нивоу и систем заснован на показатељима за утврђивање приоритета и праћење резултата. Имајући у виду наведено, у наредном периоду, Србија би требало нарочито да обезбеди адекватне финансијске и институционалне ресурсе за запошљавање и социјалну политику како би систематичније били усмерени на младе, жене и дугорочно незапослене, и да побољша адекватност социјалних давања за људе испод прага сиромаштва.

Пресек стања у погледу остваривања равноправности деце у области социјалне и породичноправне заштите

Нарочити значај социјалне заштите огледа се у њеном основном циљу - пружању помоћи и оснаживању за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавању настајања и отклањању последица социјалне искључености.

Комитет за права детета УН је у *Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије*²⁶⁰ између осталог навео да поздравља напредак који је остварен у процесу деинституционализације, имајући у виду да је знатно смањен број деце која живе у установама и повећан број деце која су збринута у породици, али и даље постоји забринутост зато што:

²⁵⁹ Извештај Европске комисије за 2020. годину, доступно на интернет страници: <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

²⁶⁰ Доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/commitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezu-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvestajem/>

✚ број деце која су смештена у установама и даље је велики, укључујући децу до 3 године, јер остаје висок ризик од раздвајања од породице и институционализације деце из најугроженијих група, укључујући ромску децу и децу са сметњама у развоју;

✚ упркос одредбама Закона о социјалној заштити којима се ограничава број деце по резиденцијалној установи на 50, извештаји сугеришу да пет великих установа настављају да смештају значајно већи број деце;

✚ деца са сметњама у развоју су и даље значајно више заступљена у резиденцијалним установама;

✚ животни услови у великим установама за децу са сметњама у развоју су неадекватни, где су деца наводно подвргнута сегрегацији, занемаривању, ограниченој приватности, искључењу из образовања и игре и где се користе потенцијално неодговарајући медицински третмани и не обезбеђују информације о таквим третманима нити се тражи сагласност за такве третмане;

✚ недовољна подршка и неадекватна обука за социјалне раднике, као и недостаци у систему заштите деце, доводе до одвајања деце од породица, без правилне процене и планирања, уз ризик од поновне институционализације;

✚ подршка у реинтеграцији у друштво деце и младих који напуштају институционалну и алтернативну бригу, укључујући и оне са специфичним потребама, није довољна.

Комитет за права детета је у својим Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају, између осталог, препоручио Републици Србији да у области социјалне заштите:

✚ хитно смањи смештање деце млађе од 3 године у резиденцијалне установе, укључујући децу са сметњама у развоју и да убрза смештање у породицу; да осигура одговарајуће мере заштите и јасне критеријуме, посебно за ромску децу и децу са сметњама у развоју, на основу потреба и најбољих интереса детета, за утврђивање да ли дете треба сместити у систем алтернативног збрињавања;

✚ спроведе одредбе наведене у Закону о социјалној заштити којима се ограничава број деце по резиденцијалној установи на 50;

✚ спроведе мере за смањење броја деце у великим установама за децу са сметњама у развоју и да осигура да се институционализација користи само као последње средство, укључујући пружање информација будућим родитељима и здравственим радницима који саветују родитеље о правима и достојанству деце са сметњама у развоју;

✚ предузме хитне кораке како би се осигурало да се Правилник о забрањеним поступањима запослених у социјалној заштити примењује тако да деца у установама буду ослобођена сваког физичког или психичког злостављања и занемаривања и да постоји одговорност за такво злостављање или занемаривање; да забрани употребу одвајања, физичког спутавања и изолације као средстава дисциплине; и да осигура да се најбољи интереси детета поштују приликом одлучивања о потребном и одговарајућем медицинском третману и да се ставови деце чују и узимају у обзир;

✚ ојача подршку деци и младима који напуштају установе, укључујући оне са инвалидитетом, да им омогући да се поново интегришу у друштво кроз обезбеђивање приступа адекватном становању, правним, здравственим и социјалним услугама, као и могућностима за образовање и стручне обуке;

✚ подигне свест у друштву у циљу супротстављања соматизацији и дискриминацији деце у систему алтернативног збрињавања;

✚ побољша прикупљање података о деци са сметњама у развоју и спроведе студије и анализе о ефикасности спровођења Конвенције, закона и политика;

✚ реформише систем социјалне помоћи за децу са сметњама у развоју и њихове породице, као и да избегава непотребну институционализацију и да спроведе кампање за подизање свести с циљем борбе против стигматизације и предрасуда према деци са сметњама у развоју;

✚ да приоритет мерама којима се олакшава потпуна инклузија деце са сметњама у развоју, укључујући и децу са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом, у све области јавног живота, као што су слободне активности, брига у заједници и обезбеђивање социјалног становања;

✚ ојача подршку деци која живе испод границе сиромаштва, посебно породицама са једним родитељем, породицама са четворо или више деце и породицама са децом са сметњама у развоју, као и да обезбеди да мере социјалне заштите пружају довољно за стварне трошкове пристојног живота деце, укључујући трошкове релевантне за њихово право на здравље, исхрану, образовање, адекватан смештај и воду и хигијену;

✚ размотри адекватност новчане помоћи деци са становишта обезбеђивања минималног животног стандарда и процедура прилагођених кориснику;

✚ поједностави административне процедуре за приступ новчаној помоћи за најугроженије породице.

Комитет за права детета је у области породичноправне заштите препоручио Републици Србији да осигура:

✚ одговарајуће законске мере заштите и јасне критеријуме за утврђивање да ли дете треба сместити у систем алтернативног збрињавања, узимајући у обзир ставове и најбољи интерес детета;

✚ да се деца са сметњама у развоју и ромска деца не дискриминишу у процесу усвајања и да успостави програме за смањење заблуда у вези са усвајањем деце са тешким инвалидитетом и ромске деце;

✚ бољу сарадњу релевантних агенција, уз довољну обуку особља, да би се обезбедила одговарајућа дугорочна подршка усвојеном детету и усвојитељима;

✚ законске и друге мере да би се обезбедило да деца са сметњама у развоју и деца којима је потребна стална брига и помоћ остану са својим биолошким породицама, кроз услуге за децу и родитеље, односно кроз финансијску подршку и помоћ за родитеље који нису способни да раде и стварају приход због бриге и помоћи детету са сметњама у развоју.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту²⁶¹, у току 2020. године на евиденцији центара за социјални рад било је укупно 727.087 корисника. Укупан број корисника је смањен за 1,9% у односу на претходну годину, али је у односу на 2011. годину порастао за 23,5% (у протеклих десет година број деце у систему социјалне заштите је повећан за 22,1%). Процент деце која користе услуге система социјалне заштите је континуирано висок. Деца чине 25,8% (187.635 деце) од укупног броја корисника система социјалне заштите, а међу њима 54,2% је из групације материјално угрожених лица. 2019. године право на новчану социјалну помоћ користило је 92.673 породица, односно 226.897 лица. У старосној структури ових корисника деца чине 36,5%, док је удео младих 8,8%. Укупно 82.808 деце су корисници новчане социјалне помоћи.

Деца су корисници различитих видова материјалне помоћи које се финансирају из републичког или локалног буџета (новчана социјална помоћ, дечији додатак и једнократне новчане социјалне помоћи). Анализе показују да је у Србији новчаном социјалном помоћи добро таргетирано најсиромашније становништво, али да ипак ове мере не допиру до све деце и породица из најсиромашнијег квинтила.²⁶² Сиромаштво проузрокује бројне сложене, вишеструке проблеме и оскудицу, а девојчице и дечаци из сиромашних породица су у ризику од занемаривања, злостављања, одвајања од породице и заједнице и социјалне искључености.

Повереник годинама, кроз редовне годишње извештаје, између осталог препоручује спровођење мера и активности на свим нивоима у циљу смањења сиромаштва, подстицања руралног развоја, задржавања и веће укључености младих, веће једнакости при запошљавању, као и постизања пуне равноправности, нарочито друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, укључујући жене и децу.

Посебна **препорука** се односи на унапређење система социјалне заштите и финансијске подршке породици са децом у циљу побољшања ефикасности и квалитета помоћи ради савладавања социјалних и животних тешкоћа, стварања услова за задовољење основних животних потреба као и мера заштите породице са децом и подршке рађању.

Са друге стране, имајући у виду податке из раније помињаног извештаја *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији* да је око 120.000 деце (старости 0-18 година) и 40.000 младих (старости 19-24 година) живело у апсолутном сиромаштву у 2017. години, као и да највећу стопу ризика од сиромаштва (55,8%) имају појединци у домаћинствима која се састоје од двоје одраслих са троје или више издржаване деце, може се поставити питање таргетираности и обухвата социјалних давања. Повереник је у пракси поступао у случајевима у којима је онемогућено остваривање појединих права на материјална давања.

²⁶¹ Извештај о раду центара за социјални рад у 2020. Републички завод за социјалну заштиту, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2159/izvestaj-o-radu-csz-2020.pdf>

²⁶² Деца у систему социјалне заштите 2019. стр. 7.

Мишљење са препоруком: Поступајући по притужби мајке новорођеног детета која није успела да оствари право на једнократну новчану надокнаду за прворођено дете јер није имала пребивалиште на територији града Пожаревца дуже од шест месеци до дана рођења детета, иако јој је супруг рођен и живи у Пожаревцу, а њиховом заједничком детету пријављено је пребивалиште у овом граду, повереница је анализирала услове који су прописани Одлуком о финансијској подршци породици са децом града Пожаревца. Према овој одлуци, право на новчану накнаду за прворођено дете остварује мајка детета, али је анализа целокупне Одлуке показала да је у питању подршка коју град жели да пружи породици са прворођеним дететом, због рођења детета и повећаних трошкова, без обзира што је титулар овог права мајка детета. На овакав закључак посебно упућује могућност прописана чл. 3. ове одлуке, према којој отац детета може да оствари ово право, у изузетним околностима, из чега јасно произлази да је циљ ове накнаде да финансијски потпомогне новорођенче, као и целу породицу која га одгаја.

Имајући у виду наведено, Повереник је препоручио да град измени Одлуку о финансијској подршци породици са децом, на тај начин што ће, поред осталих услова, прописати да се ово право може остварити уколико мајка или отац детета имају пребивалиште на територији града Пожаревца дуже од шест месеци пре рођења детета, под условом да дете има пријављено пребивалиште на територији града.

На нарастајуће потребе и повећање броја корисника система социјалне заштите треба институционално да одговоре центри за социјални рад и установе социјалне заштите. Број радника у центрима за социјални рад запослених на неодређено време био је 2.610 на дан 31.12.2018. године, што је незнатно мање у односу на 2017. годину, наведено је у *Извештају о раду центара за социјални рад за 2018. годину* Републичког завода за социјалну заштиту²⁶³. Подаци показују да је у протеклих пет година тај број смањен за 18%, односно да је 2014. године у центрима било запослено 3.173 радника.

Према истом извештају за 2020. годину, на дан 31.12.2020. године, у центрима за социјални рад је било запослено укупно 1.671 стручних радника (педагога, психолога, социјалних радника, специјалних педагога, андрагога и правника), што је за 13,6% мање него што их је било 2015. године. Такође постоје центри за социјални рад-органи старатељства који не само да незадовољавају прописане нормативе у погледу броја запослених стручњака, него не задовољавају ни нормативе по структури запослених стручњака. У појединим центрима нема запослених социјалних радника, или психолога/правника, што доводи у питање реализацију предвиђених послова, попут поступака породичноправне заштите грађана, а посебно реализацију поступака усвојења и хранитељства, с обзиром да је Породичним законом прописано да процене и поступак морају спроводити социјални радник, педагог, психолог и правник. Овај број и структура стручњака запослених у центрима за социјални рад, задовољава потребе корисника којих има око 750.000.

У конкретној ситуацији област социјалне и породичноправне заштите по броју и структури запослених стручњака може се поредити, барем приближно, са системом образовања у којем је у психо-педагошким службама предшколских, основно школских

²⁶³ Извештај о раду центара за социјални рад за 2018. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, август 2019, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sc/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2018/>

и средњо школских установа запослено око 2.730 психолога, педагога, социјалних радника и специјалних педагога на око 800.000 предшколаца и ученика.

Поверенику су се у току 2018. године обраћали и синдикати социјалне заштите указујући на недовољан број запослених, даље слабљење капацитета установа, као и немогућности унапређења њиховог рада, првенствено због примене Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору. У дописима синдиката истицано је да је број запослених испод сваког минимума, да је оваква ситуација у дужем временском периоду довела до оптерећења и „сагоревања“ запослених, те да је систем здравствене и социјалне заштите додатно угрожен због повећања броја корисника из године у годину. Том приликом је посебно наглашено да на функционисање служби у великој мери утиче забрана запошљавања, као и проширивање делокруга рада установа. Тако је, примера ради, синдикат запослених у социјалној заштити у свом обраћању Поверенику указао да је „актуелно стање броја запослених на неодређено време у установама социјалне заштите такво да чак и у погледу застарелих и одавно превазиђених норматива кадрова који су многоструко неповољнији у односу на било коју упоредиву земљу у Европској унији није остварен број опредељен актом Владе у ком смислу недостаје више стотина извршилаца на неодређено време. Проблем се увећава и ситуација усложњава континуираним убрзаним одливом кадрова из система социјалне заштите (нарочито стручних радника, медицинског особља и неговатеља) у земље Европске уније.“ У допису је даље наведено да је потребно израдити свеобухватне нормативе који се односе на потребан број и квалификациону структуру запослених у систему социјалне заштите, који су усаглашени са повећаним обимом и сложеностију рада у установама социјалне заштите и упоредивим стандардима у Европској унији и у складу са потребама корисника и стандардима прописаним за одређене услуге.

На проблем броја запослених у центрима за социјални рад Повереник је годинама указивао кроз своје редовне годишње извештаје дајући препоруку у којој се напомиње неопходност ојачавања свих (квантитативних и квалитативних) капацитета центара за социјални рад, као и других установа социјалне заштите како би могли да правовремено одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи.

Повереник је Министарству државне управе и локалне самоуправе упутио иницијативу за измене и допуне или стављање ван снаге Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, са образложењем да је једна од датих препорука у Редовном годишњем извештају о стању у области заштите равноправности за 2018. годину и потреба измене или стављања ван снаге овог закона, имајући у виду последице по функционисање јавних служби (пре свега у области здравља, просвете, социјалне заштите, друштвене бриге о деци, науке и културе) као и последице на положај жена и ефикасно и континуирано функционисање државне управе.

Повереник је истакао да посебан проблем постоји у установама за смештај корисника и центрима за социјални рад, као и другим установама социјалне и здравствене заштите, односно јавним службама, чиме се доводи у питање и квалитет и обим пружених услуга, као и квалитетно мапирање потреба, благовремено активирање свих облика подршке и помоћи угроженим грађанима, али и унапређење

подршке и помоћи онима који су у ризику. Наиме, реч је о важним институцијама (просвета, здравство, социјална заштита и сл.) чији је примарни задатак пружање најзначајнијих услуга грађанима и грађанкама.

Повереник је истакао и да Закон о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору далеко више погађа жене, имајући у виду да у јавном сектору, нарочито у јавним службама, ради неупоредиво више жена него мушкараца. Закон има одређене неповољне ефекте на одржавање или заснивање запослења жена које су одсуствовале са рада ради трудничког, породилског или одсуства са рада ради неге детета, односно има неповољне ефекте како на жене које су пре овог одсуства биле запослене на одређено време код послодавца, тако и на оне које су биле запослене као замена до повратка запослених са одсуства.

Поред наведеног, а поводом питања положаја запослених у систему социјалне заштите, Повереник је Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упутио препоруку мера за остваривање равноправности да у складу са антидискриминационим прописима изврши измене *Правилника о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити* и на недвосмислен начин пропише да одсуство са рада због коришћења трудничког, породилског одсуства, одсуства са рада ради неге детета, посебне неге детета или дужег боловања у периоду важења лиценце, не представља сметњу у погледу важења лиценце, испуњености услова за њено обнављање, односно продужење рока важења лиценце за онај временски период у којем су стручне раднице и стручни радници у социјалној заштити одсуствовали са рада.

Породичним законом (члан 113) регулисано је да се дететом без родитељског старања сматра дете које нема живе родитеље, дете чији су родитељи непознати или је непознато њихово боравиште, дете чији су родитељи потпуно лишени родитељског права, односно пословне способности, дете чији родитељи још нису стекли пословну способност, дете чији су родитељи лишени права на чување, подизање и васпитавање и дете чији се родитељи не старају о детету или се старају на неодговарајући начин. Деца без родитељског старања уживају посебну друштвену заштиту.

Видови заштите деце без родитељског старања су:

- ⬇ Старатељство;
- ⬇ Породични смештај (хранитељство) и смештај у другу породицу, (сроднички/неформални смештај);
- ⬇ Смештај у установу – домски смештај и смештај у прихватилиште;
- ⬇ Усвојење;
- ⬇ Услуге подршке за самосталан живот.

Старатељство је посебан облик породичноправне заштите намењен деци без родитељског старања и деци којој је у одређеним животним околностима потребно правно заступање које не могу да обезбеде родитељи. Старатељство не подразумева нужно непосредно старање о детету које је под старатељством, већ је у питању правно заступање и предузимање разноврсних активности за заштиту права детета под старатељством у складу са његовим интересима. За старатеља се првенствено постављају сродник или хранитељ детета којем је потребна старатељска заштита.

осим ако то није у супротности са његовим интересима. Центар за социјални рад, који у Србији врши послове органа старатељства, може одлучити да, у складу са интересом корисника, детету под старатељством не поставља старатеља, него да дужност старатеља врши непосредно, за шта се задужује један од радника органа старатељства.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту²⁶⁴, на дан 31.12.2020. године, на евиденцији центара за социјални рад било је 4.499 деце под старатељском заштитом. Исте године центар за социјални рад је као орган старатељства применио мере старатељске заштите за 617 деце. Међу разлозима примене старатељске заштите, у 2020. години са 63,9% доминира лишеност родитеља родитељског права и/или пословне способности.

У 2020. години дужност старатеља је за 55,2% деце под старатељством обављало физичко лице - сродници или хранитељи, а стручни радници били су старатељи за 44,8% деце.

Деци без родитељског старања обезбеђује се смештај у циљу даљег несметаног развоја, повратка у биолошку породицу и осамостаљивања. Постоји више начина смештаја деце без родитељског старања, и то: породични смештај, односно смештај у хранитељску породицу; сроднички, неформални смештај; смештај у установу за децу и младе и смештај у прихватилиште.

Хранитељство је мера заштите детета без родитељског старања, односно детета са родитељским старањем које привремено не може да живи са својим родитељима. Хранитељи преузимају непосредну бригу о детету и имају дужност да се старају о његовом здрављу, развоју, васпитању и образовању, а у циљу његовог оспособљавања за самосталан живот и рад. У хранитељској породици деца могу да буду привремено, док се не реши проблем у биолошкој породици или дуже, док се не осамостале.

Мишљење са препоруком: Мишљење Повереника је донето по пријужби поводом одлука центара за социјални рад да изместе одређени број деце из породица порекла и обезбеде им смештај у хранитељским породицама, на основу критеријума „социо-материјална угроженост“.

У току поступка није утврђено да је сиромаштво деце и њихових породица био једини критеријум за измештање ове деце из породица порекла и заснивање хранитељства, већ су код већине породица, поред очигледног сиромаштва, постојали проблеми који су допринели одлуци да се дете/деца сместе у хранитељску породицу.

²⁶⁴ Деца у систему социјалне заштите 2020, Републички завод за социјалну заштиту, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2158/deca-u-sistemu-socialne-zashte-2020.pdf>

Међутим, у наводима из изјашњења појединих центара уочени су родни стереотипи и предрасуде у односу на жене, односно мајке, приликом заузимања става о њиховим родитељским компетенцијама. Иако није утврђено да су центри за социјални рад дискриминисали „социо-материјално угрожену“ децу, дата је препорукама центрима за социјални рад да приликом доношења одлуке о измештању детета из породица порекла, имовно стање, односно, материјална угроженост породице ни у ком случају не буде једини критеријум за смештај деце у породични смештај и да своје одлуке и мишљења о родитељским компетенцијама мајки не заснивају на стереотипном „моделу“ понашања. Центрима је, такође, препоручено да у погледу деце из групе „социо-материјално угрожено дете“, која се још увек налазе у хранитељским породицама, преиспитају донете одлуке о смештају, тако што ће за одлуку о смештају сваког таквог детета у хранитељску породицу, поднети детаљно образложење о разлозима на којима су ове одлуке засноване, као и податке о мерама подршке и помоћи које су предузели пре доношења одлуке о смештају детета у хранитељску породицу.

Сроднички смештај подразумева ситуације када дете живи са сродником који је и законски старатељ детета, без формалног хранитељског аранжмана. Када су родитељи спречени да брину о деци, нису спремни или компетентни, бригу о њима преузимају познате, емоционално блиске особе. У пракси се примењује и хранитељство у сродничкој породици. Сродници који су у обавези да издржавају дете у складу са Породичним законом не добијају накнаду за рад (баба, деда, брат, сестра) док други сродници добијају пуну накнаду за рад и издржавање детета.

Републички завод за социјалну заштиту извештава да је у 2020. години евидентирано 814 деце која су издвојена из породице, односно измештено је 9,8% мање деце него у 2019. години. 89,2% деце под старатељством је смештено у хранитељске породице или код сродника. Петогодишњи тренд показује да нема значајнијих промена у броју и узрасној структури издвојене деце и да је континуирано висок удео деце до три године која се издвајају из породице (у 2020. години износи 23,6%). Најчешћи разлог издвајања деце из породице је неадекватно родитељско старање и насиље над децом - у 2020. години је 67,2% деце издвојено из породице из ових разлога. 2019. године је покренут поступак за лишење родитељског права према родитељима 838 деце. Из ових података се може закључити да је 167 деце враћено својим родитељима, вероватно након обезбеђене помоћи и подршке и рехабилитације родитељских компетенција.²⁶⁵

Посебну пажњу Повереник је посветио поступању центара за социјални рад – органа старатељства у поступцима у којима доноси одлуке или има значајну процесну улогу у доношењу судских одлука. Тако је свим центрима за социјални рад – органима старатељства упућена препорука мера за остваривање равноправности у поступцима надзора над вршењем родитељског права, као и приликом процене родитељских компетенција.

Повереник је центрима за социјални рад упутио препоруку мера за остваривање равноправности да своје одлуке и мишљења у поступцима надзора над вршењем родитељског права, као и приликом процене родитељских компетенција, не заснива на стереотипним улогама родитеља, односно да своје одлуке не заснива на предрасудама, обичајима и другим друштвеним обрасцима понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова.

²⁶⁵ Деца у систему социјалне заштите 2019, стр. 17

Наиме, у току поступка по притужбама, Повереник је дошао до сазнања да поједини центри за социјални рад, решавајући у поступцима надзора над вршењем родитељског права, доносе одлуке засноване на стереотипима и предрасудама који се односе на улоге оца и мајке у животу детета, посебно када су у питању деца из породица у којима мајка самостално врши родитељско право. Примера ради, у решењу једног центра за социјални рад којим је детету, рођеном у ванбрачној заједници родитеља, промењено презиме које му је уписано у матичну књигу рођених (презиме мајке) и одлучено да ће дете преузети очево презиме наведено је образложење да је „уобичајено да дете носи презиме оца, када је већ познат и да је орган старатељства заузео мишљење да би преузимање презимена оца детету донело више користи, него што би нанело штете и да стога процењује да је у интересу малолетног детета да преузме очево презиме“.

Овакви ставови захтевају потребу за даљом сензитивизацијом друштва за проблеме и потребе породица у којима један родитељ сам врши родитељско право. Не постоје разлози због којих би се могло сматрати да је у интересу детета да се презива као отац а не као мајка, или да је жена која не живи у брачној заједници „лошија“ мајка у односу на друге. Такође, образци и модели породичних односа који су „уобичајени“ у друштву нису, по аутоматизму, квалитетнији и/или у интересу детета у сваком појединачном случају.

Имајући у виду наведено, центрима за социјални рад је указано да у одлукама које се односе на вршење родитељског права и процену родитељских компетенција, сваки стручњак у социјалној заштити мора бити у стању да наведе суштинске и јасне разлоге за доношење одлуке, поткрепљене довољним чињеницама и доказима, који би сваког ко би процењивао такву одлуку увериле да је она законита и целисходна.

Смештај у установу социјалне заштите, односно услуге домског смештаја пружају се деци и младима чије се потребе не могу задовољити у оквиру биолошке, сродничке или хранитељске породице нити кроз услуге у заједници, на основу одлуке органа старатељства или суда, односно одлуком центра за социјални рад, до повратка детета или младе особе у биолошку породицу, односно до смештаја у сродничку или хранитељску породицу, усвојења или осамостаљивања. Дете млађе од три године не смешта се у дом, осим у случајевима предвиђеним законом.

У Извештају за 2020. годину²⁶⁵ је, између осталог наведено да иако је релативно мали број деце смештен у установе за институционалну негу, и даље забрињавају кршења дечјих права која се дешавају у великим институцијама за децу са сметњама у развоју. Приоритет треба да остане обезбеђивање одрживог финансирања за превентивне услуге подршке породици, укључујући одговарајуће породичне алтернативе када је одвајање детета од његове породице у најбољем интересу детета.

Услуге породичног и домског смештаја је у 2020. години користило укупно 5.774 детета без родитељског старања и овај број незнатно варира претходних 10 година. Број деце на домском смештају је у протеклих 10 година смањен за 47,1%. У 2020. години услуге породичног и домског смештаја почело је да користи 758 деце, 116 деце је смештено у домски, а 642 детета у породични смештај. Број деце која почињу да користе услугу

²⁶⁵Извештај Европске комисије за 2020. годину, доступно на интернет страници: <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

смештаја се у протеклих пет година смањило за 24,9%, према подацима Републичког завода за социјалну заштиту.²⁶⁷

Пракса Повереника из поступања по притужбама указује и на стереотипне обрасце понашања у поступцима у којима се деца стављају под старатељство у случајевима када се ради о родитељима који су особе са инвалидитетом, када су родитељи припадници ромске заједнице и/или сиромашни. У појединим случајевима присутни су стереотипи да се, примера ради, деца у ромском насељима занемарују и злоупотребљавају или да особе са инвалидитетом немају капацитета да буду родитељи. Такви ставови, предрасуде и стереотипи не смеју бити инкорпорирани у ставове стручњака, односно професионалаца. Међутим, не ради се у сваком случају о дискриминацији, а одлуке центара за социјални рад су у појединим случајевима донете на основу објективно утемељеног стручног мишљења.

Мишљење са препоруком: Мишљење Повереника је донето у поступку поводом притужбе у којој је наведено да су социјални радници, након прегледа у дому здравља, малолетну кћерку жене са инвалидитетом упутили на лечење у Институт за ментално здравља, а након лечења ћерка је без њене сагласности смештена у Прихватилиште за ургентно збријавање деце жртава породичног насиља, а њој је привремено одузето родитељско право. У решењу центра којим је девојчица стављена под привремено старатељство, наведено је да је „...мајка као једини родитељ који врши родитељско право, инвалидно тешко покретно лице битно снижених родитељских капацитета...”.

У изјашњењу центра за социјални рад наведено је да је одлука о привременом издвајању детета из примарне породице и одређивању привременог старатеља донета након усмерене процене да у породици не постоје довољно стимулативни услови за оптималан раст и развој, као и да би повратак у породицу након лечења представљао ризик за регресију на претходни образац понашања, чиме би била угрожена права детета на адекватно задовољавање права на образовање и заштиту здравља уз процену да су тренутно исцрпљене све расположиве могућности оснаживања и подршке породици. У току поступка је утврђено да ставови које је центар за социјални рад изнео немају објективно утемељење и да није достављено стручно мишљење тима којим би били поткрепљени наводи да постоји ризик по безбедност и здравље детета.

Центру за социјални рад је препоручено да предузме све потребне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања, да упуту писано извињење подносиоци притужбе због дискриминаторног понашања на основу њеног инвалидитета, као и да убудуће не доноси одлуке којима се крше антидискриминациони прописи.

У публикацији Европског центра за права Рома *Ускраћен породични живот - Прекомеран обим ромске деце у оквиру државне бриге у Србији*²⁶⁸, наведено је постојање несразмерно великог броја ромске деце у хранитељству у односу на укупан број Рома у Београду.

²⁶⁷ Деца у систему социјалне заштите, 2020, стр. 19

²⁶⁸ Објављена децембра 2017. године

У овој публикацији је указано да трећина деце обухваћене неким обликом заштите у Београду долази из ромских породица, док Роми чине мање од 2% укупне градске популације, што даље указује да су ромске породице жртве индиректне дискриминације и стереотипа. Ромска деца често живе у неадекватном смештају, родитељи су им сиромашни и незапослени, а имају и отежан приступ образовању, што све игра значајну улогу у доношењу одлука о издвајању деце

из њихових породица, а истовремено доводи у питање довољност обима подршке у заједници коју ове породице добијају да остану заједно.

Мишљење: Повереник је донео мишљење да није дошло до повреда одредаба Закона о забрани дискриминације у поступку по притужби коју је поднео Национални савет ромске националне мањине против центра за социјални рад поводом доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице. У притужби је наведено да је овај закључак донет без икаквих доказа, већ искључиво на бази предрасуда и стереотипа о Ромима. У изјашњењу центра за социјални рад приложени су релевантни докази да разлог доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице није било које лично својство малолетне девојчице или њених родитеља.

Процес деинституционализације деце без родитељског старања и деце са озбиљним развојним и здравственим проблемима, односно деце са инвалидитетом започео је још 2001. године. У том периоду у значајној мери промењен је однос деце смештене у институцијама и деце у мање рестриктивном окружењу, односно у на породичном смештају-хранитељској породици или деце која користе друге отворене облике заштите. У 2001. години око 70% деце било је смештено у институцијама за децу без родитељског старања или у институцијама за смештај деце. Данас је тај однос у великој мери измењен, 90% ове деце је сада смештен у хранитељском породицама, а свега 10% у институцијама.

Табела 5: Врста смештаја примењеног код деце без родитељског старања и деце са сметњама у развоју (према подацима Републичког завода за социјалну заштиту)

Година	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Хранитељс тво	4586	4790	5133	5125	5205	5321	5320	5416	5474	5350	5178
Домски смештај	1265	1133	1022	899	793	731	742	730	692	647	645
Укупно	5851	5923	6155	6014	5998	6052	6062	6146	6166	5997	5823

Ови подаци показују да је процес деинституционализације деце показао одређене резултате и да се Република Србија може поредити са европским земаљама које имају ниску стопу смештаја деце у институцијама.

Међутим, у УНИЦЕФ *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији*²⁸⁹ је, између осталог наведено да се од 2013. укупан број алтернативно збринуте деце повећао, али је тај број спорије растао него у годинама пре тога. Током 2017. године 88% деце без родитељског старања смештено је у хранитељске породице, а 12% у резиденцијалне установе. Многе девојчице и дечаци су лишени безбедних, поузданих, стабилних и стимулативних односа, а последица тога су њихове неједнаке шансе да достигну максимални потенцијал за независан живот. У овој анализи је истакнуто да брине чињеница да се, упркос забрани из 2011. године да се деца млађа од три године смештају у установе, са том праксом наставља. Након постепеног опадања које је почело 2012. тај број је поново почео да расте 2016. и у 2017. години достигао је број од 44 деце у резиденцијалним установама.

УНИЦЕФ у својој анализи наводи и да не постоје новији подаци о броју формално збринуте ромске деце, међутим, може се разумно претпоставити да они још увек чине приближно четвртину формално збринуте деце у поређењу са само 2% популације која се изјаснила као Роми на последњем попису (2011), с обзиром да није било новијих значајних догађаја у смислу капацитета система да се бави потребама деце која су у највећем ризику од дискриминације – пре свега да спречи раздвајање деце од породице.

Такође, када се сагледају наведени подаци о броју и структури деце која су на неки начин издвојена из породичног окружења односно од родитеља, поставља се питање делотворности интервенција органа старатељства, али и других система, ако и да ли је

²⁸⁹ *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*. УНИЦЕФ, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/srbia/publikacije/situaciona-analiza-dece-i-adolescencata-u-srbiji>

обезбеђен онај ниво помоћи и подршке деци и родитељима који је неопходан да би се испоштовало право детета на живот са родитељима. Ово питање се намеће не само у контексту бројева о деци која су класификована као деца без родитељског старања него и у контексту структуре пружене помоћи и подршке породици, родитељима и деци, која је углавном заснована на минималној материјалној финансијској помоћи, или кроз недепотворан корективни надзор над вршењем родитељског права.

У вези са наведеним је и реаговање Повереника на налог који је Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања издало центрима за социјални рад у Републици Србији у коме је, између осталог, наведено да се у сваком откривеном случају деце која „живе и раде на улици“ и баве се просијачењем, прањем ветробранских стакала, скупљањем секундарних сировина из контејнера за одношење отпада, продајом цвећа у касним ноћним сатима итд, по хитном поступку дете одузме од родитеља, или старатеља или од лица код кога се дете затекло, као и да се у складу са извршеним проценама стручњака органа старатељства против родитеља или старатеља детета или лица код којег се дете затекло предузму мере грађанскоправне и кривичноправне одговорности.

Препорука мера за остваривање равноправности Повереника упућена Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања:

- да повуче свој допис и да центрима за социјални рад укаже на обавезе које произлазе из Устава, ратификованих међународних докумената и закона које се односе на неопходност предузимања свих мера из њихове надлежности у циљу пружања подршке породицама у ризику од измештања деце из породице, те да алтернативно збрињавање деце центри за социјални рад организују тек када нису успели сви претходни напори да се раздвајање породице предупреди или када је издвајање евидентно у најбољем интересу здравља, добробити, развоја и/или безбедности детета;
- да предузме друге мере из своје надлежности у циљу јачања услуга социјалне заштите и креирања нових услуга које су неопходне ради омогућавања живота детета у породичном окружењу.

У образложењу ове препоруке мера је, између осталог, наведено да је Комитет за права детета Уједињених нација 2017. године усвојио Општи коментар бр. 21 о деци у уличној ситуацији у коме јасно стоји да државе не би смеле да одвајају децу од породице искључиво због тога што породица ради или живи на улици. Исто тако, државе не би смеле да одвајају бебу или децу чији су родитељи и сами деца у уличној ситуацији. Финансијско или материјално сиромаштво никада не би смели да буду једино оправдање за оклањање детета из родитељског старања, већ треба да се сматра сигналом потребе да се породици пружи одговарајућа подршка. Такође, Повереник је посебно подсетио да је у циљу унапређења положаја деце и подршци породици развијена услуга Породични сарадник која има за циљ унапређење капацитета породице тако да омогући безбедност и стабилне услове за раст, развој и добробит детета у његовом породичном окружењу. Наиме, услуга је намењена породицама са децом, са бројним и сложеним потребама, у којима постоји ризик за измештање деце или претња да ће се ризик појавити, као и породицама код којих се планира повратак детета у породицу, након мере издвајања из породице.

Министарство је одговорило да до одузимања деце може да дође само у изузетним случајевима када је очигледно занемаривање и неодузимање деце може да проузрокује веће последице.

О положају деце са инвалидитетом говори истраживање *Ситуациона анализа: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији*²⁷⁰ Националне организације особа са инвалидитетом Србије (НООИС). У овој анализи је наведено да су деца са сметњама у развоју и инвалидитетом била изложена деценијској искључености и сегрегацији јер је систем углавном био заснован на медицинском моделу и паралелним услугама специјализованим само за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом. Оваква дугогодишња пракса утицала је на стварање стереотипа и предрасуда према овој групи деце, што значајно утиче на њихову равноправност и прихваћеност у друштву. У овом истраживању је наведено и да је деци са сметњама у развоју и инвалидитетом у Србији, као и њиховим породицама, потребно обезбедити свеобухватну и флексибилну подршку како би учествовала у друштву равноправно са другом децом. Ова деца се и даље суочавају са значајним тешкоћама у погледу доступности и квалитета социјалних, здравствених и образовних услуга, а породице ове деце суочавају се са проблемима сиромаштва и недовољне финансијске подршке за додатне трошкове инвалидитета.

Са друге стране, у поменутој *Ситуационој анализи деце и адолесцената у Србији* је наведено да, иако Закон о социјалној заштити регулише да резиденцијална установа за децу не може имати више од 50 корисника, подаци из 2016. године откривају да 6 (од 20 установа) озбиљно премашује тај број, тј. и даље се сматрају великим институцијама специјализованим за децу и младе са сметњама у развоју. У пракси, четири од њих функционишу као установе за одрасле, са малим бројем деце, док се две преваходно старају о деци и младима. Укупно гледано, већина ових институција нуди лоше услове за живот, укључујући и неадекватан приступ програмима здравствене заштите и образовања, као и ретке програме рехабилитације. Када се деца и млади једном смеће у установу, 36% њих ту остаје дуже од 5 година, док једно од петоро деце остане између 6 и 10 година. У великим установама преко 73% корисника остаје дуже од 11 година. Већина деце у установама не потиче из општине у којој се установа налази, што отежава одржавање контакта са члановима биолошке породице. Иако само 2% деце у установама практично нема родитеље или рођаке, трећина институционализована деце нема контакт са родитељима и родбином.

О овим проблемима је сачињено више извештаја и истраживања. Тако, у извештају *Заборављена деца Србије*²⁷¹ наведено је да се деца у институцијама налазе углавном због сметњи у развоју. Нека деца су почела да се самоповређују, што је последица занемаривања и институционализације. Развојни исход за децу која искусе институционализацију зависи од дужине боравка у институцији, тако да се дужи боравак доводи у везу са поремећајима у развоју нервног система и контроли емоција, укључујући анксиозност. У овом извештају је наведено и да је једна од најопаснијих пракси мешање деце са одраслима. У две велике институције и у две мале домске заједнице, деца су смештена заједно са одраслим особама са инвалидитетом. У неким установама кревети су наслагани један поред другог и деца имају веома мало или нимало простора за одлагање личних ствари, зидови су голи, у собама су били само кревети са танким ћебадима, деца немају приватност. Све собе имају видео надзор,

²⁷⁰ *Ситуациона анализа: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији*, Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Београд 2017, доступно на интернет страници: <https://fidej.rs/situaciona-analiza-polozaj-dece-sa-smetnjama-u-razvoju-i-invaliditetom-u-republici-srbiji/>

²⁷¹ *Заборављена деца Србије*, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом, јун 2021, доступно на интернет страници: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2021/06/Serbia-2021-web-SRB.pdf>

што нарушава основно право на приватност корисника.²⁷² У извештају је наведено и да у свим установама постоји проблем недостатка особља, који за последицу има занемаривање деце и одраслих са инвалидитетом.

Већ одмакли процес деинституционализације деце се наставља фокусиран на децу са озбиљним здравственим и развојним проблемима, односно децу са инвалидитетом кроз развој специјализованог хранитељства, унапређење система подршке породицама у ризику од издвајања, развој система услуга на локалном нивоу (дневни центри) и повећање материјалне подршке и успостављање ефикаснијег система остваривања права на ту подршку. Међутим, у целом поступку, односно процесу деинституционализације деце, без обзира на резултате, недовољно је посвећена пажња превентивним активностима које би спречавале одузимање деце од родитеља и издвајање из породица у ризику од неадекватне бриге о деци. На тај начин долази или је могло доћи до угрожавања права детета на живот са родитељима, а тиме одређење на обезбеђивање најбољих услова за раст и развој деце. Из тих разлога процес деинституционализације не сме бити једносмеран, него је неопходно и неминовно више пажње посветити активирању свих ресурса у циљу превенирања издвајања деце из породица и поштовања основних права детета на живот са својим родитељима и обезбеђивања оптималних услова за несметан раст, развој, васпитање, образовање, и бригу о здрављу у оквиру биолошких-природних породица деце. У том смислу систем социјалне и породичноправне заштите у сарадњи и интеракцији са другим друштвено организованим системима, пре свега образовања и здравствене заштите, треба да развија, реализује и подржава увођење нових услуга којима се допуњује раније успостављени систем материјалне подршке породицама са децом.

Пример сарадње и позитивних резултата у обављању интерсекторских делатности из више области је Школа за основно и средње образовање „Милан Петровић“ са домом ученика која је организована као мрежа центара и служби који се баве васпитањем и образовањем, рехабилитацијом, здравственом негом, радним ангажовањем, продајом производа и услуга, друштвеним и културним активностима деце, младих, одраслих и старијих којима је потребна специфична друштвена подршка у циљу образовне и социјалне инклузије. Ова школа је највећа, јединствена институција у региону која се брине о више од 1200 деце са свим врстама сметњи у развоју и особа са инвалидитетом - од рођења до старости, а ради на 24 адресе у Новом Саду и у дислоцираним одељењима, дневним боравцима у Јужнобачком округу, као и у Едукативном кампу на Ченеју.

Услуге у заједници, фокусиране на јачање породице, играју важну улогу у подршци деци из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, промовисању социјалне укључености и превенцији раздвајања детета. Посебан проблем представља недостатак финансирања ових услуга на локалном нивоу, о чему је већ било речи, као и чињеница да се услуге реализују као пројектне активности, одређено време, без унапред пројектоване одрживости. Након завршетка пројекта, услуге се више не финансирају, а корисници остају без неопходне подршке.

Потребе за различитим услугама подршке указују на неопходност стимулисања оснивања нових пружалаца услуга али и пружања подршке већ лиценцираним

²⁷² Заборављена деца Србије, стр.16

пругаоцима, како би били у стању да одговоре на исказане потребе и у погледу обима али и у погледу квалитета самих услуга.

Подаци о реализацији услуга за децу са сметњама у развоју, попут предах смештаја, услуге дневног боравка, помоћи у кући, личног пратиоца и становања уз подршку говоре о повећању броја корисника. Тако је у 2019. години услугу дневног боравка користило укупно 310 деце (иако је то повећање за 134,9% у периоду од три године), док је услугу помоћ у кући користило 97 деце, што је свега 0,6% од укупног броја корисника.²⁷³ У 2020. години, према извештајима Републичког завода за социјалну заштиту, услуге дневног боравка је користило 107 деце, а услугу помоћ у кући 94²⁷⁴.

Због ограниченог обухвата а истовременог значаја издвајају се услуге становање уз подршку и смештај у прихватилиште. Услуга становања уз подршку доступна је: деци и младима узраста 15-26 године, које по престанку смештаја у установи социјалне заштите, хранитељској породици или у установи за васпитање деце и омладине, односно у установи за извршење кривичних санкција, не могу или не желе да се врате у биолошку или сродничку породицу нити су у могућности да започну самосталан живот; деци и младима узраста 15-26 година, које немају могућности да и даље живе у биолошким или сродничким породицама, као алтернатива смештају у установу социјалне заштите или хранитељску породицу, односно ради оспособљавања за самосталан живот. Услуге смештаја у прихватилиште пружају се: деци, младима и одраслим жртвама насиља у породици, злостављања или занемаривања; деци, младима и одраслим жртвама трговине људима; деци и младима који се налазе у скитњи, без пратње и у различитим кризним ситуацијама, којима је потребан привремени смештај и процена потреба ради упућивања на коришћење других услуга.

Проблем малог броја услуга и обухвата деце се рефлектује и у ситуацији када центар за социјални рад као орган старатељства, пре доношења одлуке о лишавању родитељског и породичног старања, мора да предузме мере и активности за рехабилитацију и успостављање родитељске улоге, односно, заштиту детета у оквиру породице порекла. У реализацији ове обавезе постоје проблеми који се пре свега односе на непостојање услуга у локалној заједници, односно ограничене капацитете постојећих услуга које подржавају породице са децом у ризику од измештања и помажу родитељима у адекватном родитељству у интересу деце.

У *Ситуационој анализи услуга за бебе и малу децу са сметњама у развоју у Републици Србији*²⁷⁵ је, између осталог, наведено да Србија има одговорне политике и законске прописе којима подржава развој националног система интервенција у раном детињству, специфично намењених деци са кашњењем и сметњама у развоју и деци која би вероватно имала тешкоће у развоју да је подршка изостала. Никакви посебни закони не регулишу компоненте раних интервенција. У овој анализи се наводе подаци до којих се дошло истраживањем о стању у области раних интервенција у Србији, почетком 2017. године. Интервенције у раном детињству представљају међусекторски, интердисциплинарни и интегрисани национални систем пружања стручних услуга деци од рођења до три године старости (понекад и пет) са развојним кашњењем, сметњама,

²⁷³ Деца у систему социјалне заштите 2019, стр. 60

²⁷⁴ Деца у систему социјалне заштите 2020

²⁷⁵ Ситуационоа анализа услуга за бебе и малу децу са сметњама у развоју у Републици Србији, УНИЦЕФ и Фондација за отворено друштво, Београд, 2018, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/situaciona-analiza-usluga-za-bebe-i-malu-decu-sa-smetnjama-u-razvoju-u-republici-srbiji>

нетипичним понашањем, социјалним и емоционалним потешкоћама, те малој деци код које постоји велика вероватноћа да ће се до поласка у школу испољити развојно кашњење због потхрањености, хроничне болести или неких других биолошких или фактора средине у којој живе. Услуге се конципирају према приоритетима породице и потребама детета, а интервенција се спроводи у дететовом природном окружењу, као што су његов дом, вртић, центар у локалној заједници, простор за игру или било која друга средина у којој се налазе и деца без кашњења и сметњи у развоју. У овој анализи је наведено да породице имају могућност да користе неколико услуга превенције и подршке у првим годинама дететовог живота. Реч је о пренаталној заштити, кућним посетама патронажних сестара и редовним педијатријским контролама. За децу са развојним кашњењем или развојним потешкоћама постоје специјализоване услуге које су доступне у развојним саветовалиштима на нивоу примарне, секундарне и терцијарне здравствене заштите.

У вези са овом темом у најави је установљивање Националног центра за рани развој детета и инклузију, који ће омогућити свеобухватни приступ за сва питања и интервенције које се односе на рани развој детета, што је посебно важно за децу код које је откривено заостајање у развоју, али и њиховим родитељима. Овакав центар и обезбеђивање услуге породицама са децом у значајној мери може да превенира издвајање деце и пружи подршку породицама са децом у ризику од измештања, посебно имајући у виду да према већини истраживања, пре три, односно пет година живота чине основу, креирајући и одређујући и до 70% каснијег развоја детета. Овакав центар, посвећен деци у ризику од заостајања, односно деци са развојним кашњењем или развојним потешкоћама, поред подршке, може и да реши различита питања и недоумице, пружи информације за родитеље и децу, као и за струку чији су фокус деца и њихов развој, дијагностичку и терапијску подршку и специјализовану обуку и тренинге за све оне који се баве раним развојем деце.

На све ове проблеме је Повереник више пута указивао кроз мишљења у конкретним случајевима, препорукама мера за остваривање равноправности, упозорењима и саопштењима. Посебно је указивано на значај услуга социјалне заштите и услуга из области образовања и здравства, као што су породични сарадник, предак смештај, повремено хранитељство-подељена брига, лични пратилац, педагошки асистент, саветовалиште за брак и породицу, развојна саветовалишта, школе за родитељство, социо-едукативне услуге које подржавају одговорно родитељство итд. Изостанак помоћи и подршке родитељима и породици са децом у ризику од измештања, кроз могућу дискриминацију осујећује релевантност поступка утврђивања опште подобности детета за усвојење, које може имати значајне импликације по раст и развој детета, с обзиром да у правном систему Републике Србије постоји само тзв. потпуно усвојење (*Adoptio plena*). Оваква подршка породицама и родитељима је релевантна и у другим поступцима и предуслов је остваривања права детета на живот са родитељима.

Повереница је, поздравом текстовима у медијима о проблемима са којима се сусреће породица коју чине самохрана мајка и троје малолетне деце од којих је једно са Дауновим синдромом и вишегодишњег вршњачког насиља над једним од деце, апеловала на све надлежне институције, од министарстава до локалне самоуправе, да одмах предузму све расположиве мере како би члановима ове породице пружили заштиту и обезбедили адекватне услове за живот.

Стигматизација и искључивање деце због њиховог имовног стања или неког другог личног својства може довести до озбиљног проблема у њиховом даљем одрастању, развоју и социјализацији, наведено је у **саопштењу** и **упозорено** како се може закључити да су и други чланови ове породице изложени дискриминацији. Мајка дечака, која је и сама годинама била у инвалидским колицима, наводи да је спречена да ради зато што брине о деветогодишњем сину са Дауновим синдромом, који не може сам да хода, а не иде у школу јер општина није у могућности да му обезбеди превоз до школе, иако је по закону обавезна да то уради.

Оцењујући да је недопустиво да појединци и породице, попут ове незапослене самохране мајке и њено троје деце, немају адекватну подршку, наглашено је да је у овом случају систем заказао и да као друштво морамо много више урадити како би се поправио положај наугрожених, а сиромаштво не сме бити основ за дискриминацију.

Сведоци смо и случајева остављања тек рођене деце у угрожавајућим околностима и чедоморстава. У појединим земљама ЕУ је, у циљу превенирања оваквих случајева, у оквиру законских решења прописана могућности тзв. „анонимног порођаја“, што подразумева да се жена може анонимно породити под одређеним законом прописаним условима у породилишту и одмах након тога напустити бебу. У том случају бригу о детету у складу са овлашћењима преузима центар за социјални рад-орган старатељства, одређује име детету, уписује га у матичну књигу рођених и предузима мере старатељске заштите и даљег збрињавања детета. У извод из матичне књиге рођених се не уписују идентификациони подаци мајке детета него су они уписани у посебан регистар у који једино дете после навршене 15. године има право на увид, уколико искаже жељу да сазна своје порекло. Такође, оваквим прописима је уређена и ситуација поступања у случају да се мајка детета није породила у здравственој установи а може оставити бебу у тој установи у посебној просторији без утврђивања идентитета мајке. Оваква могућност постоји и у одређеном временском периоду након порођаја. Здравствена служба извршава здравствено збрињавање детета, а центар за социјални рад – орган старатељства даљу заштиту детета.

Усвојење подразумева да се одлуком органа старатељства успоставља систем права и обавеза између детета које се усваја (усвојеник) и особа које га усвајају (усвојитељи), који је идентичан правима и обавезама које иначе постоје између детета и родитеља. Усвојити се може дете: које нема живе родитеље; чији родитељи нису познати или је непознато њихово боравиште; чији су родитељи потпуно лишени родитељског права; чији су родитељи потпуно лишени пословне способности; чији су се родитељи сагласили са усвојењем.

Према подацима из Јединственог личног регистра усвојења о заснованим усвојењима Министарства за бригу о породици и демографију, од усвојења овог регистра 2006. године реализовано је укупно 1.939 усвојења, од којих 1.692 домаћа и 247 иностраних. Од иностраних усвојења, највећи број деце је усвојен у Шведску (105), затим САД (70), Шпанију (20) и Канаду (12), док је у остале земље усвојен мањи број деце.

У јулу 2021. године у Јединственом личном регистру усвојења налазило се 692 лица којима је утврђена општа подобност за усвојење - потенцијални усвојитељи, 243 детета којима је утврђена општа подобност за усвојење - потенцијални усвојеници, док је 50 деце упућено на адаптацију, односно у току је поступак утврђивања конкретне подобности потенцијалних усвојитеља и усвојеника.

У поступку утврђивања опште подобности потенцијалних усвојитеља, они се изјашњавају о пожељним карактеристикама детета које желе да усвоје и то најчешће у погледу узраста, пола, националности и здравственог стања. Такође, у поступку утврђивања опште подобности потенцијалних усвојитеља стручњаци центра за социјални рад-органа старатељства испитују и утврђују мотивацију потенцијалних усвојитеља за усвојење. Исходи ова два елемента из поступка усвојења на неки начин условљавају обим примене усвојења, нарочито када је у питању међудржавно усвојење.

Година	Укупно усвојења	Домаћа усвојења	Инострана усвојења
2012.	110	102	8
2013.	155	142	13
2014.	196	175	21
2015.	156	138	18
2016.	133	113	20
2017.	122	94	28
2018.	100	75	25
2019.	121	101	20
2020.	87	75	12
2021.	34	26	8

Према различитим извештајима, што потврђују и наведени подаци о броју и врсти усвојења, преовлађујућа мотивација потенцијалних усвојитеља из Србије за разлику од иностраних усвојења, јесте да се остваре као родитељи с обзиром да „природним“ путем не могу да остваре своју потребу и жељу за родитељством. Потенцијални усвојитељи у највећем броју су парови без деце, а када исказују став о пожељним карактеристикама детета које желе да усвоје готово сви наводе следеће карактеристике: да је до 3 године старости, да је здраво са добрим развојним потенцијалима, да нема значајнија генетска оптерећења, а када се изјашњавају о националној припадности у већини случајева

наводе да није ромско. Ове чињенице могу да указују на релативно висок ниво смањене толеранције на различитост, те да је са потенцијалним усвојитељима потребно радити и у смислу едукације у погледу равноправности као и развоја алтруизма, добротинства и хуманизма.

Поверенику се притужбе подnose и у поступцима усвојења у којима родитељи сматрају да им припадају поједина права утврђена различитим прописима.

Мишљење са препоруком: Брачни пар је поднео притужбу против Управе за децију, социјалну и примарну здравствену заштиту, због непризнавања права на родитељски додатак и права на једнократну новчану помоћ за усвојено прворођено дете. Надлежни орган није признао право на родитељски додатак, јер према инструкцији надлежног министарства усвојитељ детета не може за усвојено дете остварити ово право, имајући у виду природу права на родитељски додатак.

Анализа услова који су Законом о финансијској подршци породици са децом прописани за остваривање права на родитељски додатак показала је да је родитељски додатак мера пронаталне политике, чији је циљ подстицање рађања, да ова мера нема социјални карактер и да није усмерена према материјално угроженим слојевима становништва. Иако су у погледу права на родитељски додатак и права на једнократну новчану помоћ за прворођено дете усвојитељи детета стављени у неједнак положај у односу на родитеље који имају биолошку децу, ово разликовање је објективно оправдано, имајући у виду сврху родитељског додатка и једнократне новчане помоћи за прворођено дете, прописану законом и актом јединице локалне самоуправе.

На основу наведеног је дато мишљење да непризнавањем права на родитељски додатак и права на једнократну новчану помоћ за прворођено усвојено дете нису повређене одредбе Закона о забрани дискриминације.

Када је реч о капацитету система социјалне заштите у суочавању са кризом изазваном Ковид-19, посебно током трајања ванредног стања али и након његовог укидања, у различитим извештајима се указује на настале проблеме. Тако се у извештају *Ситуација у Србији у Ковид19 кризи са становишта децијих права*²⁷⁶ наводи да је подршка државе породицама са децом била недовољна, а да су се организације цивилног друштва суочиле са изазовима како да организују рад са децом и породицама. Такође, средства су се углавном усмеравала на борбу са zarazом, што је доводило до обустављања или кашњења исплата намењених услугама социјалне заштите. У овом извештају је указано и да су институције резиденцијалног смештаја децу штићенике ограничавале у кретању, нису дозвољавале посете нити је било омогућено вршење надзора, што нарочито важи за институције које су потпуно затворене и имају мањак запослених. Истиче се такође да још увек нема планова за борбу против дугорочних последица Ковид-19.

Установе социјалне заштите су биле у посебном режиму, имајући у виду број корисника и могућност заражавања. Поред мера уведених у сврху спречавања епидемије и обезбеђивања ефикасне и делотворне здравствене заштите, корисници установа су се суочили и са проблемима око рестриктивних мера, као што је пре свега ограничавање кретања и посета. Ипак, запослени у установама социјалне заштите су у време

²⁷⁶ Serbia Country Profile on the COVID-19 crisis from a children's rights perspective, Network of Organisations for Children of Serbia (MODS), Mental Disability Rights Initiative-Serbia (MDRI)

пандемије показали хуманост, одговорност и савесност и поред запослених у области здравствене заштите, и истицани су као део друштва који је поднео највећи терет.

Пракса Повереника током 2020. године потврђује да је целокупно становништво, а посебно одређене његове групе, било у додатном ризику од дискриминације због уведених мера током ванредног стања, као и да су поједине групе становништва биле нарочито угрожене, а међу њих спадају и деца. Током пандемије је било различитих проблема са функционисањем дневних услуга у локалним заједницама и са функционисањем сервиса подршке за самостални живот. Услуге социјалне заштите у периоду ванредног стања нису биле доступне, персонални асистенти и други пружаоци услуга нису били обухваћени могућношћу слободног кретања, као ни деца са аутизмом, о чему је већ било речи. И рад центара за социјални рад био је делимично редукован па су корисници отежано остваривали нека права из система социјалне заштите.

У *Годишњем извештају Канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији за 2020. годину*²⁷⁷ констатовано је, између осталог, да услуге ни са укидањем ванредног стања нису постале доступније. Подаци говоре да је 23% деце имало потребу за услугама социјалне заштите, али је тек свако пето дете те услуге и добило, што се наставило и после укидања ванредног стања, наведено је у овом извештају. Међу децом која су корисници услуга социјалне заштите, 7% је имало проблем у реализацији ових услуга (изостале услуге посећивања родитеља услед развода и услуге у вези са заштитом од насиља и друге услуге) у периоду април-мај. У периоду јун-јул региструје се нешто лакши приступ услугама здравствене заштите, док се чини да укидање ванредног стања није имало значајније позитивне ефекте на приступ услугама социјалне заштите. Готово четири петине деце која нису могла да остваре потребну услугу током ванредног стања то нису успела ни након његовог укидања.²⁷⁸

У публикацији *Ка инклузивном одговору на пандемију*²⁷⁹ је наведено да је, ради превенције будућих проблема у случају ванредних ситуација, неопходно предузети мере које се односе на обезбеђивање несметаног пружања дневних услуга у локалним заједницама и функционисање сервиса подршке за самостални живот, те спречити било какво смањивање нивоа услуга кроз обезбеђивање одговарајућих и довољних материјалних и људских ресурса за несметано функционисање служби подршке. Такође је наведено да је неопходно обезбедити флексибилност у раду пружалаца услуга у локалним заједницама и сервиса подршке и по потреби проширити обим,

²⁷⁷ *Country Office Annual Report 2020 Serbia*. UNICEF Country Office, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/media/102506/file/Serbia-2020-COAR.pdf>

²⁷⁸ Испитивање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији април-мај 2020. УНИЦЕФ, доступно на интернет страници:

<https://www.unicef.org/serbia/media/15486/file/istra%20na%20BEivanje%20o%20ucaru%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji.pdf>

²⁷⁹ *Ка инклузивном одговору на пандемију*. Национална организација особа са инвалидитетом Србије, доступно на интернет страници: <https://www.osce.org/files/documents/d/1/482981.pdf>

врсте и модалитете њиховог пружања. Овакве закључке би свакако требало имати у виду приликом реаговања на све кризне ситуације.

Када је у питању област социјалне и породичноправне заштите, Повереник годинама у својим редовним годишњим извештајима указује да је потребно:

⬇ Унапредити систем социјалне заштите и финансијске подршке породици са децом у циљу побољшања ефикасности и квалитета помоћи ради савладавања социјалних и животних тешкоћа, стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице, као и мера заштите породице са децом и подршке рађању. Посебно посветити пажњу јачању материјалне подршке намењене сиромашним и другим групама становништва које су у већем ризику од дискриминације, унапређењу доступности и разноврсности услуга подршке (дневне услуге у заједници, услуге подршке за самосталан живот, интензивне услуге подршке породици која је у кризи, саветовање и подршка родитеља, подршка породици која се стара о свом детету или одраслом члану породице са сметњама у развоју и др), као и других услуга социјалне заштите. Ојачати контролне механизме и увести праћење и оцену квалитета услуга социјалне заштите;

⬇ Боље повезивање новчаних давања са услугама, али и побољшање услуга превоза што је услов за бољи приступ услугама и спречавање социјалне искључености;

⬇ Ојачати све (квантитативне и квалитативне) капацитете центара за социјални рад, као и других установа социјалне заштите како би могли да правремено одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи;

⬇ Унапредити функционисање јавних служби у области социјалне заштите, друштвене бриге о деци, инспекцијских послова и др, посебно у погледу броја запослених и предузети мере у правцу враћања одговорности руководиоцима јавних служби у управљању и функционисању ових служби, а у циљу омогућавања остваривања свих права грађана у пуном обиму и разумном року;

⬇ Особама са инвалидитетом омогућити подршку за самосталан живот у најмање рестриктивном окружењу, онемогућити присилно, односно смештање без пристанка лица у установе здравствене и социјалне заштите. Наставити процес деинституционализације корисника смештених у установама, уз истовремено обезбеђивање адекватне подршке и развој услуга на локалном нивоу, као и континуирано развијање сарадње система социјалне и здравствене заштите, образовања и запошљавања;

⬇ Активно радити на унапређивању положаја Рома, посебно Ромкиња у погледу обезбеђивања личних докумената, приступа адекватном становању, здравственим, образовним и услугама социјалне заштите, као и запошљавању уз остваривање међуресорске сарадње свих актера у систему заштите и остваривања појединих права, на свим нивоима. Реализовати активности и мере предвиђене Акционим планом за примену Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, уз редовно мерење резултата.

НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ

„Сила је оружје слабих - ненасиље је оружје јаких“

Махатма Ганди

Правни оквир

Право на заштиту од свих облика насиља представља основно право сваког детета утврђено Конвенцијом о правима детета у којој се државе уговорнице позивају да предузму одговарајуће законске, административне, социјалне и образовне мере за заштиту детета од свих облика физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, запостављања или немарног поступања, малтретирања или експлоатације, укључујући сексуално злостављање, док је под надзором родитеља, законских заступника или било које друге особе која се брине о детету. Конвенцијом о правима детета јасно и недвосмислено су дефинисана права детета (члан 19), посебно: забрана мучења (тортура) и лишења слободе; забрана телесног кажњавања; забрана трговине децом; забрана искоришћавања детета за проституцију; забрана искоришћавања детета за порнографију; забрана употребе наркотика, дувана, алкохола и других психоактивних супстанци и злоупотребе лекова; забрана учешћа детета у играма на срећу; заштита детета од насиља у штампаном материјалу и употребом информационих и комуникационих технологија (ИКТ); посебне мере заштите од насиља.

Законом о спречавању насиља у породици²⁸⁰ уређено је спречавање насиља у породици и поступање државних органа и установа у спречавању насиља у породици и пружању заштите и подршке жртвама са циљем да се на општи и јединствен начин уреди организација и поступање државних органа и установа, као и да се омогући делотворно спречавање насиља у породици и хитна, благовремена и делотворна заштита и подршка жртвама насиља у породици.

За спречавање насиља у породици и пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици, у складу са законом, надлежни су полиција, јавна тужилаштва, судови опште надлежности и прекршајни судови, као надлежни државни органи, и центри за социјални рад као установе социјалне заштите. Поред надлежних државних органа и центара за социјални рад, у спречавању насиља у породици, преко давања помоћи и обавештавања о насиљу, као и пружања подршке жртвама насиља учествују и друге установе у области дечје, социјалне заштите, образовања, васпитања и здравства, као и тела за родну равноправност на нивоу локалних самоуправа, док подршку жртвама могу да пруже и друга правна и физичка лица и удружења (члан 7).

Спречавање и сузбијање насиља над децом и заштита деце од насиља један је од приоритета националне политике, због чега је донета и *Стратегија за спречавање и*

²⁸⁰ „Службени гласник РС”, број 84/18

заштиту деце од насиља за период од 2020. до 2023. године²⁸¹. У опису постојећег стања у овој стратегији је указано да налази истраживања спроведених у Републици Србији последњих година показују да је насиље према деци широко распрострањено и то у различитим облицима и различитим окружењима. Деца су свакодневно изложена разним облицима директног, интерперсоналног насиља као што су физичко, сексуално и емоционално злостављање, занемаривање, или мање директним али комплексним облицима, као што је структурно насиље које се испољава у различитим облицима – на пример, кроз разне видове дискриминације (дечји брак, дечји рад и друге врсте експлоатације) или кроз вишеструку социјалну искљученост. Насиље у породици обухвата све облике насиља којима је дете изложено у домаћинству или од чланова породице и сродника, укључујући и присуствовање насиљу између одраслих.

Овом стратегијом је преузета дефиниција насиља из Конвенције о правима детета, а обухваћени су и експлоатација детета, насиље у породици, у установама социјалне заштите, у друштвеној заједници, злоупотреба дечијег рада, као и насиље у дигиталном и медијском простору.

Општи циљ Стратегије је обезбеђење континуираног свеобухватног одговора друштва на насиље према деци, у складу са динамиком изазова, ризика и претњи, кроз унапређен систем превенције, заштите и подршке. Посебни циљеви су: превенција и систематски рад на промени ставова, вредности и понашања у односу на насиље према деци; интервенције усмерене ка заштити деце од насиља; нормативни оквир, институционални и организациони механизми за превенцију и заштиту од насиља.

Систем заштите деце од насиља може бити успешно унапређен кроз партнерства органа државне управе, територијалне аутономије и локалне самоуправе, јавног сектора (система образовања и васпитања, система здравствене заштите, система социјалне заштите, унутрашњих послова и др.), правосуђа, цивилног друштва, породице и појединаца, наведено је између осталог у Стратегији.

Општим протоколом о заштити деце од злостављања и занемаривања²⁸² уређени су циљеви који се односе на:

- унапређење добробити деце кроз спречавање злостављања и занемаривања;
- обезбеђење да сви предузети поступци и одлуке, током целог процеса, буду у најбољем интересу детета;
- допринос остваривању циљева Националног плана акције за децу и развоју Националне стратегије против злостављања.

Специфични циљеви Општег протокола су: информисање стручњака који раде са децом и за децу као и шире јавности, укључујући и децу, како поступати у случају сумње да је дете жртва злостављања и занемаривања или то може постати; успостављање сарадње међу стручњацима из свих области; постизање заједничког нивоа разумевања основних принципа и циљева заштите; и успостављање ефикасне и оперативне процедуре која ће осигурати да када до злостављања и занемаривања дође постоји брз и координисан поступак који штити дете од даљег злостављања и занемаривања и обезбеђује одговарајућу помоћ детету и породици.

²⁸¹ „Службени гласник РС”, број 80/20

²⁸² Доступно на интернет страници:

https://www.paragraf.rs/propisi/opsiti_protokol_za_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html

У Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање²⁸³ су, као превентивне активности у образовним установама, предвиђене активности које се односе на:

- ✚ подизање нивоа свести и осетљивости детета и ученика, родитеља и свих запослених за препознавање свих облика насиља, злостављања и занемаривања;
- ✚ неговање атмосфере сарадње и толеранције, уважавања и конструктивне комуникације у којој се не толерише насиље, злостављање и занемаривање;
- ✚ истицање и унапређивање знања, вештина и ставова потребних за креирање безбедног и подстицајног окружења и конструктивног реаговања на насиље;
- ✚ унапређивање познавања процедура за пријављивање и поступање код детета и ученика, родитеља и свих запослених у случају сумње или сазнања о свим облицима насиља, злостављања и занемаривања;
- ✚ подстицање усвајања позитивних норми и облика понашања, учења вештина конструктивне комуникације и развијање емпатије;
- ✚ упознавање са видовима и стратегијама пружања одговарајуће подршке и разумевања различитих облика комуникација и понашања ученика са тешкоћама и сметњама у развоју и инвалидитетом;
- ✚ развијање социоемоционалне компетенције деце и ученика, родитеља и запослених (свест о себи, свест о другима, саморегулација, одговорно доношење одлука и др.).

Када је у питању заштита од насиља, злостављања и занемаривања у области социјалне заштите, на снази су *Посебан протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања*²⁸⁴ и *Правилник о забрањеним поступањима запослених у социјалној заштити*²⁸⁵. Имајући у виду да је Посебни протокол донет 2006. године, да је у међувремену донет нови Општи протокол, као и да се насиље догађа и у установама социјалне заштите, да су измењене околности и појавне суштине нових облика насиља над децом, требало би извршити и његове измене односно доношење новог.

У претходном тексту дат је искључиво садржај основних формалноправних и стратешких докумената којима се базично одређују начин и садржај реаговања система на појаву насиља над децом. Међутим, насиље над децом обухваћено је и другим прописима како оним који формално правно регулишу област социјалне и породичноправне заштите деце тако и у другим областима и то у кривичном и прекршајном праву, прописима који уређују област здравства, образовања и сл, како би се препознало и благовремено, целовито и континуирано реаговало у свим областима.

²⁸³ „Службени гласник РС”, бр. 46/19 и 104/20

²⁸⁴ Доступно на интернет страници: <https://smp.edu.rs/wp-content/uploads/2019/10/Posebni-protokol-socijalna-zastita.pdf>

²⁸⁵ „Службени гласник РС”, број 8/12

Кратак преглед података

Према саопштењу Министарства правде²⁸⁶, у периоду од почетка примене Закона о спречавању насиља у породици до краја октобра 2020. године разматрано је више од 166.000 случајева насиља у породици, а групе за координацију и сарадњу, које су образоване на подручју сваког основног јавног тужилаштва, израдиле су 51.823 индивидуална плана заштите и подршке жртвама. Јавни тужиоци су у том периоду поднели 61.249 предлога за продужење хитних мера заштите, док су судови усвојили 60.055 тих предлога.

Значајни су и подаци Републичког завода за социјалну заштиту²⁸⁷ о броју и структури пријављених, односно откривених случајева насиља у породици у току 2019. године, на коју појаву је центар за социјални рад – орган старатељства реаговао. Тако је од укупно 36.227 пријављених насиља у породици и партнерским односима било укупно 8.371 дете као директна, или индиректна жртва извршеног насиља. Од тог броја дете жртва насиља дечака је било 4.040, а девојчица 4.331. Према структури, 45,3% деце је доживело емоционално насиље, 44,3% физичко насиље, 7,5% занемаривање потреба, 1,6% експлоатацију, а сексуално насиље је доживело 1,2% деце. Истовремено потребно је напоменути да у изказаној структури извршеног насиља не постоје „чисти“ облици, и да су у извршеном насиљу над децом увек комбиновани облици, с обзиром да нпр. физичко насиље увек прати и емоционално, или сексуално насиље прати и емоционално и физичко или експлоатација.

У току 2020. године број пријава насиља у породици над децом евидентираних од стране центра за социјални рад износио је 8.365²⁸⁸. У односу на 2011. годину број пријава насиља над децом је у 2020. години повећан за 140,6%.

Такође према подацима Републичког завода за социјалну заштиту у 2019. години центри за социјални рад су евидентирали укупно 172 дечија брака, док је у 2020. години евидентирано укупно 141 дечији брак. У обе године, значајна већина су девојчице (преко 95%), мада има и дечака. Такође, већина су ромске националне припадности и у свим случајевима нису укључени у образовни процес, што значајно осујећује њихов раст и развој.

Према резултатима истраживања *Насиље према деци у Србији - детерминанте, фактори и интервенције*²⁸⁹, насиље које у већој мери погађа девојчице су дечији бракови, сексуална експлоатација и насиље, као и трговина људима. Дечаке у већој мери погађа дечији рад у руралним срединама и вршњачко физичко насиље у урбаним. Две групе деце посебно су изложене ризицима од насиља и то деца која живе и раде на улици (пако постају жртве експлоатације, посебно сексуалне, и ризика од трговине људима) и деца која живе у установама социјалне заштите. Међу детерминантама постојања насиља над децом се, између осталог, препознају: економска неразвијеност, друштвена искљученост и сиромаштво, друштвени

²⁸⁶ Доступно на интернет страници: <https://www.danas.rs/vesti/trustvo/za-tri-po-godine-vise-od-166-000-slucajeva-nasilja-u-porodici/>

²⁸⁷ *Извештај о раду центара за социјални рад за 2019.* Републички завод за социјалну заштиту, Београд, септембар 2020. доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/>

²⁸⁸ *Деца у систему социјалне заштите 2020.* Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јул 2020. доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2020/>

²⁸⁹ *Насиље према деци у Србији - детерминанте, фактори и интервенције*, УНИЦЕФ, 2017, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/nasilje-prema-deci-u-srbiji>

конфликти, родни режими, културолошки фактори, миграције, дигитализација, дискриминаторни ставови према деци са сметњама у развоју и др.

Породица за многу децу није зона сигурности деце и заједница која подстиче њихов развој. Изложеност деце насиљу у породици је распрострањено, без обзира на то да ли су деца директне жртве насиља или сведоци насилног чина. Физичко кажњавање деце у Србији укорено је у одређеним вредностима и нормама о чему сведоче и бројне народне изреке које се и даље веома често могу чути, попут „Батина је из раја изашла“, „Сачувај штап, поквари дете“ и др. Деца су такође изложена насиљу када су сведоци насиља у породици, које се најчешће дешава над мајкама. Истраживање спроведено међу женама које су доживеле насиље у породици је показало да су деца сведоци насиља у три четвртине случајева, а у готово половини случајева је очева агресија била непосредно усмерена на њих током тог инцидента.

Према резултатима *Србија MICS 2019.* и *Србија – ромска насеља MICS 2019.*²⁹⁰ деца се пречесто подижу/васпитавају уз примену казних метода који се ослањају на употребу физичке силе или вербалног застрашивања у циљу изазивања жељеног понашања. Тако је половина деце старости 1–14 година искусила искључиво ненасилне методе дисциплиновања од стране одраслог члана домаћинства током месец дана који су претходили овом истраживању, док је 40% прошло кроз неки вид психолошке агресије. Физичко кажњавање доживело је 20% деце, а 1% тежак облик физичког кажњавања. Само 10% испитаника (мајки или старатеља) сматра да је за правилно одгајање и васпитавање деце неопходно физичко кажњавање. Са друге стране, искључиво ненасилне методе дисциплиновања искусило је 27% деце старости 1–14 година која живе у ромским насељима, док је 62% било изложено неком виду психолошке агресије. Физичко кажњавање доживело је 40% деце, а 2% тежак облик физичког кажњавања. Укупно 67% деце из ромских насеља било је изложено психолошкој или физичкој агресији. Дечиј брак је облик насиља којем су посебно изложене девојчице из ромских насеља.

Резултати овог истраживања говоре и да је 16% деце узраста 5–11 година и 4% деце узраста 12–14 година било укључено у економске активности довољан број сати да би се њихов рад класификовао као дечији рад (1 или више сати недељно за децу узраста 5–11 година и 14 или више сати за децу узраста 12–14 година). Свега 1% деце узраста 15–17 година било је укључено у економске активности у оквиру дефинисане норме која њихов ангажман класификује као дечији рад (43 или више сати за децу ове старосне групе). Деца из осталих насеља, пре свега из најсиромашнијег и другог квинтила, највише су укључена у економске активности.

У економске активности у трајању од 35 и више сати недељно укључено је 4% деце узраста од 15 до 17 година. Дечији рад је чешћи у насељима која нису градска, и међу децом старости 5–11 година. Када су у питању деца која живе у најсиромашнијим домаћинствима, мало је већа вероватноћа да ће бити укључена у дечији рад него деца која живе у домаћинствима из богатијих квинтила. 5% деце у ромским насељима у Србији и 3% деце у укупном становништву раде у опасним условима. Поред тога, 3% деце узраста 5–17 година ради у опасним условима (10% деце која не иду у школу, 7%

²⁹⁰ *Србија MICS 2019.* и *Србија – ромска насеља MICS 2019.* Републички завод за статистику, октобар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-3sr/istrazivanja/mics/>

из најсиромашнијих домаћинстава, 6% деце узраста 15–17 година и 5% из осталих насеља).

Пресек стања у погледу заштите деце од насиља

У својим *Закључним запажањима о комбинованом другом и трећем периодичном извештају Републике Србије о спровођењу Конвенције о правима детета*²⁹¹, Комитет за права детета поздравио је усвајање Општег протокола о заштити деце од злостављања и насиља, као и Правилника о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, заједно са одговарајућим мултидисциплинарним тимовима за спровођење ових механизма, који су успостављени на нивоу општина и заједнице. Упркос овом напретку, Комитет је изразио забринутост због:

- ⬇ великог броја пријављених случајева насиља над децом;
- ⬇ нечовечног или понижавајућег поступања према деци која живе у домовима за институционалну бригу, посебно према деци са сметњама у развоју;
- ⬇ извештаја који указују на то да је већа вероватноћа да деца са сметњама у развоју, посебно она са интелектуалним оштећењем, буду жртве физичког и сексуалног насиља;
- ⬇ распрострањених случајева насиља у школама, посебно у основној школи, који су често почињени над децом са сметњама у развоју и ЛГБТ децом, као и случајева насиља на интернету; и
- ⬇ неадекватне примене Општег протокола и Посебних протокола и општег схватања насиља над децом, ограничене способности да случајеви буду препознати од стране стручњака, недовољне сарадње и размене информација на међуресорном нивоу, као и неадекватног праћења.

Комитет за права детета је у својим *Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају*, између осталог, препоручио Републици Србији да:

- ⬇ успостави законодавне и друге механизме како би осигурала обавезно поштовање Општег протокола и Посебних протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања, као и да обезбеди довољне људске, финансијске и техничке ресурсе за њихово спровођење;
- ⬇ обезбеди успостављање превентивних механизма за заштиту деце са интелектуалним и другим психосоцијалним сметњама од било које врсте физичког или сексуалног насиља и да уведе обавезне обуке о насиљу над децом за све релевантне стручне раднике;
- ⬇ појача националне програме за решавање проблема насиља у школама уз подршку Министарства просвете и установа за обуку наставника, да би се успоставили стандарди, менторство и размена стручних искустава о насиљу у школама, као и да обезбеди обуку, укључујући и родитеље, о ризицима вршњачког злостављања (на интернету);
- ⬇ осмисли кампању подизања свести јавности као средство за промену

²⁹¹ Доступно на интернет страници: <http://zadecu.org/komitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezi-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvjestajem/>

преовлађујућих ставова у вези са насиљем над децом и да крене у правцу нулте толеранције;

- обезбеди ефикасну сарадњу, координацију и размену података између служби за заштиту деце, полиције и правосудног система;

- успостави националну базу података о свим случајевима насиља над децом у породици и спроведе свеобухватну процену размера, узрока и природе насиља;

- подстиче програме у заједници с циљем спречавања и борбе против насиља у породици, злостављања и занемаривања деце, између осталог и укључивањем бивших жртава, волонтера и заједнице, уз обезбеђивање подршке за њихову обуку;

- изричито законом забрани телесно кажњавање, промовише позитивне, ненасилне и партиципативне начине подизања и дисциплиновања детета кроз кампање подизања свести;

- процени број деце која живе односно раде на улици и ажурира студије о дубинским узроцима њиховог положаја, те осигура да се подршка, посебно реинтеграција у породицу или смештај у систем алтернативног старања пружа уз пуно поштовање најбољег интереса детета и да се даје дужна пажња њиховом мишљењу у складу са узрастом и зрелошћу.

Такође, у *Извештају о првој евалуацији Србије - ГРЕВИО*²⁹² Експертске групе за борбу против насиља над женама и насиља у породици дата је оцена предузетих мера за усклађивање српског законодавства и праксе у свим областима са Истанбулском конвенцијом Савета Европе у целости и дат низ препорука за оснаживање процеса имплементације конвенције. У извештају је истакнут позитиван утицај који је усвајање Закона о спречавању насиља у породици имао на поступање у случајевима насиља и као позитивно оцењено оснивање Националне коалиције за окончање дечијих бракова. Констатовано је да је број особа оптужених за насиље над женама од 2012. године у порасту, али је и даље екстремно низак. У извештају се наводи и да се ромске жене и девојке и даље сусрећу са стереотипима када траже помоћ од власти, а вишеструки фактори који доприносе њиховој изложености родно заснованом насиљу и даље постоје²⁹³. Поред тога, потребно је деци сведоцима насиља у породици обезбедити терапеутско саветовање и подршку, те прекинути праксу одвајања деце од ненасилних родитеља, наведено је у овом извештају.

²⁹² GREVIO Baseline Evaluation Report Serbia, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), Стразбур 2019(20), доступно на интернет страници: <https://m.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>

²⁹³ Исто, стр. 6

Последице негативног, трауматичног искуства у детињству (које се догађа пре 18. године живота) особа које је такво искуство доживела памти и када одрасте, наводи се у УНИЦЕФ-овој *Студији негативних искустава у детињству*²⁹⁴. Примери таквих искустава у детињству су: физичко, емоционално или сексуално злостављање, алкохолизам и/или злоупотреба дрога у породици, депресија или било које друго ментално обољење, самоубиство у породици, боравак члана породице у затвору, злостављање мајке или оца од стране партнера, растављеност родитеља, психолошко или физичко занемаривање, насилничко понашање и сл. Резултати до којих се дошло у овој студији указују да је 41% од 2.792 испитаника у Србији искусило четири или више негативних искустава у детињству²⁹⁵, коме су изложенији

испитаници из урбаних средина. Такође, већи број негативних искустава у детињству је повезан у значајној мери са већим интензитетом различитих проблема менталног здравља, као што су дисоцијација, поремећаји сна и сексуални проблеми. Једна трећина испитаника у одређеним околностима осећа панику (34,1%), а 23,4% њих је искусило бес који нису могли да контролишу²⁹⁶. Такође, резултати ове студије су показали да су особе које су искусиле трауматично искуство у детињству, склоне конзумирању веће количине алкохола у зрелом добу. Испитаници са већим бројем негативних искустава у детињству, као и они који су добијали више батина, су били склонији подржавању примене телесног кажњавања у одгоју деце, што указује на могућност ризика од потенцијалних негативних међугенерациских образаца понашања²⁹⁷. Када је реч о образовању, 18,3% испитаника је напустило школу или факултет, а распрострањеност напуштања школовања се повећавала са бројем негативних искустава у детињству²⁹⁸. У студији су изведени закључци, који се, између осталог, односе на размеру овог проблема у Србији, што представља основу за даља улагања у превенцију насиља, као и на потребу сарадње и размене информација између стручњака и институција укључених у превенцију када су у питању последице негативног искуства у детињству.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту, број пријављених случајева насиља у породици и партнерским односима се повећава из године у годину, како следи из табеле у наставку.

²⁹⁴ Студија негативних искустава у детињству. УНИЦЕФ, Београд 2019. година, доступно на интернет страници: https://www.unicef.org/serbia/media/10211/file/Studija_negativnih_iskustava_u_detinjstvu_ACE.pdf

²⁹⁵ Студија негативних искустава у детињству, стр. 36

²⁹⁶ Исто, стр. 47

²⁹⁷ Исто, стр. 59

²⁹⁸ Исто, стр. 62

Табела 6: Број случајева пријављених насиља у породици и партнерским односима

Година	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Број пријављених случајева насиља	18.743	23.218	31.138	35.102	35.227	36.656

Десетогодишњи тренд показује константан пораст пријава насиља, наведено је у извештају Републичког завода за социјалну заштиту. Пораст пријава насиља је најизраженији у периоду од 2013. до 2018. године, након чега се тренд наставља, али са мањим интензитетом. Пораст пријава насиља је настао не као последица повећања броја случајева насиља, него пре као последица повећања поверења у институције система што је узроковано доношењем закона и подзаконских аката којима је прецизније дефинисана комуникациона линија између система подршке и улога појединих институција, односно протоколи поступања у конкретним случајевима. Такође, успостављена је прецизнија евиденција, а случајеви насиља пропраћени медијским активностима. У 2020. години број пријава насиља је за 328,5% већи него у 2011. години. Од укупно 36.227 пријављених насиља у породици и партнерским односима 2019.

године било је укупно 8.371 деце директне или индиректне жртве извршеног насиља. Према структури, 45,3% деце је доживело емоционално насиље, 44,3% физичко насиље, 7,5% занемаривање потреба, 1,6% експлоатацију, а сексуално насиље је доживело 1,2% деце. Међу подносиоцима пријаве насиља центрима за социјални рад – органима старатељства у 2019. години издваја се Министарство унутрашњих послова које је поднело 71% пријава, судови и тужилаштва 8,3%, жртве 6,2%, члан породице жртве 5,2%, сам центар за социјални рад открио је насиље у 2,7% случајева, док су грађани поднели 3,3% пријава.²⁹⁹

Посебно треба указати на структуру начина сазнања центра за социјални рад о извршеном насиљу. Наиме, центар за социјални рад највећи број пријава о извршеном насиљу добија од органа унутрашњих послова, док од институција здравства и образовања које по својој природи делатности остварују близак контакт са жртвом или блиским окружењем пријаве готово и не стижу. Са друге стране, и оваква ситуација је разумљива с обзиром да се насиље, очекивано, прво пријављује полицији.

²⁹⁹ Извештај о раду центара за социјални рад за 2019, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, септембар 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taj-iz-sistema/>

У току 2020. године број пријава насиља у породици над децом евидентираних од стране центра за социјални рад износио је 8.365³⁰⁰. Према врстама насиља у 2020. години са 40% доминирају пријаве због емоционалног насиља над децом, а евидентирано је и: 2.685 пријава занемаривања детета, 2.121 пријава физичког насиља, 193 пријаве сексуалног насиља и 23 пријаве економског насиља. Исте године у прихватилиштима за жртве насиља у породици евидентирано је 129 деце (56,6% чине деца предшколског узраста, уједначене полне структуре).

У односу на 2011. годину број пријава насиља над децом евидентираних од стране центра за социјални рад је у 2020. години повећан за 140,6%, број пријава због емоционалног насиља повећан је за 221,1%, сексуалног за 121,8%, физичког за 152,2% а занемаривања за 89,4%

Деца жртве насиља у систему социјалне заштите остварују: услуге смештаја у прихватилиште (најдуже у трајању до шест месеци); услугу свратишта; услуге СОС телефона за жене са искуством насиља и услуге СОС телефона за децу жртве злостављања и занемаривања (у оквиру Центра за заштиту одојчади, деце и омладине); услуге становања уз подршку (најдуже годину дана). У пракси Повереника је било случајева поступања центара за социјални рад који су последица стереотипног мишљења о улогама и понашању жена и предрасудама које постоје према припадницима најчешће ромске популације.

Мишљење са препоруком: Мишљење је донето у поступку поводом притужбе против Градског центра за социјални рад због дискриминације мајке и њене малолетне ћерке на основу пола и припадности ромској националној мањини. У притужби је наведено да су запослени у Градском центру за социјални рад – Одељење Звездара, одбили да узму од жене у чије име је поднета притужба изјаву о насиљу у породици. Овакво понашање последица је стереотипног мишљења о улогама и понашању жена и предрасудама које постоје према ромској популацији, њиховим обичајима и стилу живота. Због тога се, како је у притужби наведено, насиље којем су изложене представнице ове групе минимализује, а стручњаци одвраћају од предузимања мера по службеној дужности. У изјашњењу руководитељке овог центра за социјални рад, наведено је да изјава од мајке није узимана с обзиром на изразиту узнемиреност и гутњу, те неповезаност реченица, али је упућена код психолога Дома здравља, те у организацију цивилног друштва ради пружања психолошке и правне помоћи.³⁰¹ У изјашњењу се такође наводи да су задужени на случају жене у чије име је поднета притужба процену начина пружања помоћи и подршке вршили управо водећи рачуна о маргинализованом положају која произилази из њеног социокономског и васпитнообразованог статуса, порекла и пола, да је врло често, без најаве и заказивања она била саслушана и саветодавно усмеравана, како од задужених стручњака тако и од стране дежурних радника за хитне случајеве.

У току поступка је утврђено да Градски центар за социјални рад у Београду – Одељење Звездара, није понудио чињенице и доказе на основу којих би се могло утврдити да су постојали објективни разлози за одбијање пријема пријаве жене у чије име је поднета притужба о насиљу у породици. Овакав став

³⁰⁰ Деца у систему социјалне заштите 2020, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јул 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/rbibliotekalizve%20i%20iz-sistema%20i%20iz-sistema-2020/>

потврђује и мишљење Комисије Министарства за рад, запошљавање, борачка и социjalna питања, koja je y konkretnom predmetu konstatovala propuste y radu Odeļeња. Takoђе, y toku postupka je utvrђeno da su zaposleni kojima se жrtва obratila, znali da je њен бивши партнер осуђен због насиља y породици, али упркос томе нису узели њену пријаву о насиљу y породици, већ су је упутили да помоћ потражи y организацији цивилног друштва.

По спроведеном поступку, Повереник је донео мишљење да је одбијањем стручних радника Градског центра за социјални рад - Одељење Звездара да приме пријаву жене у чије име је поднета притужба о насиљу y породици, извршена вишеструка дискриминација на основу њених личних својстава – пола и националне припадности. Центру за социјални рад препоручено да предузме све потребне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања, да упуте писано извињење, да организују обуку за све запослене на тему дискриминације са циљем сензибилизације и едуковања службеника за рад са ромском популацијом и рад са женама жртвама насиља y породици и партнерским односима, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крше антидискриминационе прописе. По овој препоруци је поступљено.

Када се посматра дечији рад као облик насиља, подаци Републичког завода за социјалну заштиту y трогодишњем периоду указују да су доминантан починилац злоупотребе дечијег рада родитељи, према којима се најчешће предузима покретање поступка за лишење родитељског права и измештање детета из породице. У 2020. години у центрима за социјални рад евидентирано је укупно деветоро деце жртава злоупотребе дечијег рада. Сва деца су ромске националности и била су изложена већем броју штетних или опасних околности или су били укључени у опасне делатности током рада.³⁰¹ Постоје и други видови дечијег рада који се могу квалификовати као злоупотреба деце, попут професионалних уговора које у име малолетне деце закључују њихови родитељи посебно у области манекенства и спорта.

На основу података о случајевима насиља од доношења Закона о спречавању насиља y породици као и према резултатима истраживања, може се закључити да је проблем насиља и даље озбиљан проблем који треба решавати. Иако је овај закон постигао одређене ефекте и унапредио координисано деловање институција система у пружању заштите од насиља y породици и других облика родно заснованог насиља, и даље треба јачати систем подршке жртвама, као и јачање институција које су за ову подршку надлежне.

Подаци такође указују на потребу интензивирања превентивног реаговања да се насиље не деси, или када се насиље догоди, на потребу благовременог, целовитог и континуираног реаговања, како би се последице по жртву ублажиле или отклониле. Садржај и обим превентивних активности и благовремено реаговање зависи од осетљивости запослених у свим делатностима (пре свега система здравства, социјалне заштите и образовања) на насиље али и поверења грађана, односно жртве и чланова породице и блиског окружења y институције. Унапређење превенције и поверење y институције система обезбеђује се кампањама и повећањем осетљивости на појаву насиља али и повећањем стручности и одговорности професионалаца y систему.

³⁰¹ Деца у систему социјалне заштите 2020, стр. 31

Према подацима Центра за заштиту жртава трговине људима Београд³⁰², у периоду од 2016. године до јуна 2021. године, од укупно 128 идентификованих жртава трговине људима у Србији, у 82,8% случајева жртве су биле девојчице и најчешће су биле трафиковане у циљу сексуалне експлоатације, принуде на брак и вишеструке експлоатације (сексуална експлоатација-60, вишеструка експлоатација-24, принуда на брак-20, принуда на просјачење-10, радна експлоатација-8, нелегално усвојење-3, принуда на вршење кривичних дела-3). Оснивање Центра за заштиту жртава трговине људима у Београду резултат је одређења државе да унапреди системске ресурсе за сузбијање трговине људима, а пре свега да унапреди заштиту и пружи подршку жртвама трговине људима. Имајући у виду актуелна миграторна кретања, као и број и структуру деце жртава трговине људима у посматраном петогодишњем периоду, потребно је посебно водити рачуна о организационим и кадровским капацитетима Центра за заштиту жртава трговине људима, посебно водећи рачуна о формирању организационе јединице овог центра –склоништа за децу жртве трговине људима, која актуелно не постоји, наведено је у овом извештају.

Облици насиља који представљају грубо кршење права детета, посебно девојчица су дечји, рани и принудни брак који угрожавају психофизичко здравље девојчица и излажу их ризику од апатридије, насиља у породици, трговине људима.

Термини дечији, рани и принудни брак се често користе као синоними што није увек тачно. Наиме, под дечјим браком се подразумева брак у којем је бар један од партнера дете, односно особа млађа од 18 година (дефиниција је преузета из Извештаја Савета за људска права УН). Рани брак подразумева брак у ком партнер има мање од 18 година у земљама које дозвољавају склапање брака малолетном лицу, које је достигло телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку. Комитет за права детета је у Закључним запажањима у вези са Другим и Трећим периодичним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима детета између осталог, изразио забринутост што Породични закон обухвата изузетке који омогућавају склапање брака лицима која су навршила 16 година, којима суд може, из оправданих разлога, да дозволи склапање брака, уколико су достигла телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку. Принудни брак је било који брак склопљен без пуне и слободне воље једног или оба партнера и/или у којем један или оба партнера не могу да прекину брак услед породичног или ширег друштвеног притиска/принуде и не мора нужно значити да се склапа између особа млађих од 18 година.

³⁰² Основни статистички извештај о идентификацији жртава трговине људима за 2016, 2017, 2018, 2019, 2020. годину и Шестомесечни статистички извештај о идентификацији жртава трговине људима за 2021. годину, Центар за заштиту жртава трговине људима, доступно на интернет страници: <http://www.centarzzti.rs/index.php?o-nama-26/izvjestaji-o-radu>

У 2020. години центри за социјални рад су евидентирали укупно 141 дете жртву дечијег брака, међу којима преовлађују деца узраста 16-17 година са 60,3%. Удео девојчица је 95%, а евидентирано је и седам дечака. Образовна структура деце жртава дечјег брака је неповољна: 12,1% не похађа основну школу, 36,2% не похађа средњу школу, а 17% је завршило обавезно школовање. Неповољна је и образовна структура родитеља деце жртава дечјег брака - 36,9% родитеља нема завршену основну школу, 27,3% родитеља има завршену основну школу, а само 9,2% родитеља су завршили средњу школу. Према националној припадности деце жртава дечјег брака, доминантно се ради о Ромима у 57,4% случајева, а 28,4% деце су српске националности.³⁰³

Имајући у виду наведене податке, као и налазе више извештаја и истраживања, прописивање обавезности средњег нивоа образовања, предвиђено и Стратегијом развоја образовања и васпитања као један од циљева, би могло да допринесе и решавању проблема дечијих бракова.

Дечји брак представља штетну праксу која грубо крши права детета, посебно девојчица, а феномен дечјих бракова у Србији се готово искључиво посматра као део ромске културе и традиције, што је уједно и главни проблем када је у питању превенција и елиминација дечјих бракова, наведено је у публикацији *Досадашња постигнућа и преостали изазови у области дечјих бракова*³⁰⁴. Роми и Ромкиње су готово једногласни у томе да су водећи узроци појаве дечјих бракова сиромаштво, низак образовни статус ромских породица које живе у ромским насељима, висока стопа незапослености и патријархална културна традиција, али и недостатак подршке ромској деци у образовном систему. Недовољна и некоординисана сарадња надлежних институција и установа, односно пребацивање одговорности са једне институције и установе на другу, представља једну од препрека у решавању овог проблема. Са друге стране, представници школа истичу да је поша сарадња са родитељима главна препрека у решавању проблема дечјег брака, а као посебан проблем истичу и недовољно ефикасно и благовремено реаговање првенствено центара за социјални рад. Такође, и систем образовања сваком детету омогућава пролазност у прва четири разреда основне школе без обзира на редовност похађања наставе, па се дешава да деца готово и не долазе у школу него се појаве пред крај четвртог разреда, након чега у петом разреду не могу да прате наставу, те често напуштају даље школовање и удају се.³⁰⁵ Сама деца као главни разлог дечјег брака наводе сиромаштво примарних породица, принуду наметнуту од стране родитеља или брак као производ самовоље тинејџера, указано је у овој публикацији. Девојчице дечји брак доводе у везу са обавезама, кућним пословима, стресом, новом породицом и свекрвом, ограничењем слободе кретања, нелагодношћу, ускраћеним правом гласа, обавезом рађања деце, осећајем припадања другоме, те сматрају да им дечји брак одузима детињство, слободу, право на школовање, време за себе, играње и дружење, снове, машту и безбрижност.

³⁰³ *Деца у систему социјалне заштите 2020*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јун 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsaz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2020/>

³⁰⁴ *Досадашња постигнућа и преостали изазови у области дечјих бракова*, Практис, доступно на интернет страници: <https://www.praxis.org.rs/index.php/sr/reports-documents/praxis-reports>

³⁰⁵ Исто, стр. 17

И у Извештају о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији³⁰⁶ кључни налази који се односе на остваривање петог циља - ЦОР 5 којим се предвиђа постизање родне равноправности и оснаживање свих жена и девојчица је наведено да, када је у питању елиминисање пракси као што су дечији, рани и присилни бракови, подаци указују да је значајно удаљавање од циља присутно у погледу уласка у брак пре 15. године, али да је значајан напредак остварен у погледу ступања у брак или ванбрачну заједницу пре навршених 18 година.

Србија је покренула Националну коалицију за окончање дечијих бракова, али још увек није успостављен систем за њихово праћење, нити се подаци воде на основу етничке припадности, због чега је потребно успоставити систем за праћење, јачати међусекторску сарадњу и координацију, одвојити адекватна средства за континуирано спровођење кампање о штетности дечијих бракова на националном нивоу и за мере подршке за девојчице и жене жртве дечијих бракова, наведено је у публикацији *Препоруке Комитета за права детета - На пола пута, шта је до сада урађено и шта нам предстоји*³⁰⁷.

Веома је значајна и појава вршњачког насиља (емоционално, физичко, дигитално), као део општег насиља над децом. Вршњачко насиље се испољава у разноврсним облицима и интензитетима, али оно обично постане видљиво тек када појединачни инциденти задобију медијску пажњу. Уколико се насиље дешава међу децом истог или сличног узраста, реч је о вршњачком насиљу, а када оно траје дужи и врши се од стране јачег, ради се о вршњачком злостављању. Вршњачко насиље се неретко дешава у школама, али и употребом савремених технологија, путем интернета, а може да има низ негативних, чак целоживотних последица по дете према коме се испољава. Поводом случајева вршњачког насиља, Повереник је у више наврата реаговао.

Повереница је реаговала **упозорењем** поводом случаја вршњачког насиља и појављивања у медијима снимака грубог шамарања и вређања петнаестогодишње девојчице, коју њене школске другарице ударају и поникавају. Вршњачко насиље је један од великих проблема нашег друштва и опомена је за све – од родитеља и школе, али и целог друштва, да образац понашања међу тинејџерима све више постаје омаловажавање, насилно понашање, нетрпеливост и дискриминација.

У упозорењу је указано и да упркос брзој реакцији надлежних министарстава, овај случај насиља, као и слични снимци који су дељени на друштвеним мрежама у намери да се стекне популарност и покаже надмоћ над слабијим, и на којима се види да се злостављање догађа наочиглед друге деце која ни не покушавају да спрече насиље, показује да морамо пронаћи најбоље начине за подстицање и очување основних вредности хуманости, саосећања, другарства. Вршњачко насиље представља озбиљан аларм, пре свега надлежним институцијама које морају да учине све што је у њиховој моћи да се смањи насиље у школама и најоштрије санкционишу починиоци, и предузму мере за континуирану системску превенцију.

³⁰⁶ Извештај о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, децембар 2020. године, доступно на интернет страници: http://sdg.indikator.rs/media/1545/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf

³⁰⁷ Препоруке Комитета за права детета - На пола пута, шта је до сада урађено и шта нам предстоји, Предлози Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији, Центар за права детета, Ужички центар за права детета, Београдски центар за људска права, АСТРА, Центар за социјалну политику, Београд 2019, доступно на интернет страници: <http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Preporuke-Komiteta-za-prava-deteta-Na-pola-puta-%C4%91-je-do-sada-ura%C4%91eno-i-%C5%A1ta-nam-predstoji.pdf>

Шира одговорност је на свима, јер модели комуникације које карактеришу скандали, насиље, вербалне увреде, некритично глорификовање новца и инстант славе, нису ограничени само на свет одраслих, већ се великом брзином преливају међу децу и у школе, наносећи огромну штету младим генерацијама, навела је повереница Браница Јанковић.

Код вршњачког насиља у школама најчешће се ради о изругивању, провоцирању, надевању погрдних имена, ширењу гласина и трачева, омаложавању и одбацивању из групе. Неретке су и школске туче, ударање, претње, изнуђивање, отимање, па и разбојништва. Деца изложена вршњачком насиљу могу се препознати по страху од одласка у школу, имају модрице и огреботине, нерасположена су, боје се кретања ван куће и др. са симптомима анксиозности и депресије, а било је случајева и самоубиства.

Повереница је након одлуке тринаестогодишњег дечака и његове мајке да јавно изнесу проблем вишемесечног вршњачког насиља са којим се дете суочава, позвала све надлежне органе и службе да испитају околности и предузму неопходне мере, нарочито после драматичног улозорења детета да због онога што трпи жели да се убије.

Овакви случајеви су озбиљан аларм да се предузму све мере за системску превенцију, јер као одговорно друштво не смемо дозволити да се иједно дете осећа угрожено, а нарочито не да помишља на најдрастичније потезе, као што је одузимање сопственог живота. Неопходно је да сви дамо свој максимум како бисмо превенирали бројне друштвене проблеме који настају као последица вршњачког насиља, нагласила је повереница.

У савременим условима, деца и млади су нарочито изложени насиљу на интернету, под којим се подразумева сваки облик насиља које настаје употребом дигиталних технологија. Може се одвијати на друштвеним мрежама, апликацијама за размену порука, гејминг платформама и мобилним телефонима. Овакво понашање има за циљ да уплаши, наљути или осрамоти особе које су нападнуте, попут ширења неистина или објављивања срамотних фотографија на друштвеним мрежама, слања претњи преко платформе за размену порука или лажног представљања и слања неприкладних порука другима у туђе име. Ситуација се погоршава сваке године, а жртва дигиталног насиља, физичког насиља, сведок насиља, дискриминације или сведок дискриминације је све више младих. Расте и проценат младих који оправдавају насиље између осталог је наведено у *Алтернативном извештају о положају и потребама младих у Републици Србији 2019. године*³⁰⁸. Преко различитих апликација, деца долазе и до података о томе какву гардеробу носе њихови вршњаци, да ли су патике „фирмиране“ или не и сл, и на основу тога шиканирају ону децу која немају одговарајуће модерне делове одеће. У овим случајевима је видљива дискриминација на основу имовинског статуса, а они који су сиромашнији неретко су изложени и различитим видовима насиља. Ако имамо у виду раније у овом извештају дате податке о сиромаштву и ризику од сиромаштва деце, број оних који могу бити изложени оваквим ситуацијама није мали.

³⁰⁸ *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији 2019. година*, Кројна организација младих Србије – КОМС, Бобан Стојановић, Београд 2019, доступно на интернет страници <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/09/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-pokoz%CC%8Ctaj-i-potrebama-mladih-2019-1.pdf>

У извештају *Поштовање људских права и владавине права приликом употребе аутоматизоване технологије за детектовање сексуалне експлоатације и злоупотребе деце на интернету*³⁰⁹ је наведено да стопа сексуалног искоришћавања и злостављања деце на интернету експоненцијално расте, а према Процени претње организованог криминала на интернету³¹⁰, откривање материјала за сексуално злостављање деце на интернету (ЦСАМ) повећава се из године у годину, али је забележен и нагли скок док је криза изазвана новим коронавирусом била на врхунцу. Овај забрињавајући тренд захтева иновативне технике у борби против ове појаве. Та средства се углавном свODE на технологију за аутоматско откривање неприкладних садржаја коју користе актери из приватног сектора како би открили, пријавили и уклонили такве неприкладне садржаје. У ту сврху се користе три главне врсте, од којих све иако су корисне, могу представљати опасност по повреду приватности и права на приватни и породични живот и угрожавање података о личности. У овом извештају се наводе закључци из којих проистичу препоруке које Савет Европе нуди у циљу ближег регулисања ове области, али и боље заштите деце на интернету с једне стране и заштите података о личности и права на приватни и породични живот са друге стране.

На интернету је присутно и вршњачко насиље и узнемирујућа искуства, а ученици неретко о свом проблему не разговарају, већ га игноришу, затварају апликацију коју су користили или блокирају особу која их узнемирава. Број деце која су често доживљавала узнемирујућа искуства највећи је у узрасној групи 13–14 година, показују резултати истраживања *Деца Европе на интернету – Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији*³¹¹. Према резултатима овог истраживања, 13% до 51% испитаних ученика, понаша се на интернету тако да себе и особе из свог окружења излаже различитим ризицима – дели личне податке, има „пријатељства“ на друштвеним мрежама и контактима (најпре преко интернета а касније и уживо) са непознатим особама, скрива се иза лажног идентитета. Више од 70% испитаних ученица узраста 14–17 година и 56% ученика видело је на интернету слике крви и насиља према другим особама или животињама. Скоро четвртина испитаних ученика узраста 9–17 година (23%) доживела је вршњачко насиље у току претходне године, на интернету тј. преко дигиталних технологија или уживо. Скоро трећина деце и младих узраста 11–17 година из овог истраживања приступила је веб-сајту порнографског садржаја у последњих годину дана.

Друштвене мреже имају низ предности које се испољавају кроз могућности за повезивање, стварање нових веза, размену информација, праћење трендова и сл. Постоји међутим и низ недостатака ових мрежа, од утицаја на приватност корисника, његову безбедност, чак и зависност. Налази о изложености младих штетним садржајима на интернету нису нимало охрабрујући. Имајући у виду да је савремено дигитално доба незамисливо без ИКТ алата, потребно је континуирано усмеравање деце на правилну и безбедну употребу интернета, на системски и свеобухватан начин.

³⁰⁹ *Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse Independent experts' report*, Directorate General of Human Rights and Rule of Law - DG I and Directorate General of Democracy - DG II, June 2021 доступно на интернет страници: <https://rm.coe.int/respecting-human-rights-and-the-rule-of-law-when-using-automated-techn/1680a2f5ee>

³¹⁰ Доступно на интернет страници: <https://www.europol.europa.eu/octa-report>

³¹¹ *Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији Резултати истраживања Деца Европе на интернету*, Добрилка Кузмановић, Зоран Павловић, Драган Попадић и Тијана Милошевић, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/koriscenje-interneta-kod-dece-i-mladih-u-srbiji>

Ово подразумева пре свега едукативне кампање и радионице за децу, али и формалне канале образовања, и то тако да се у садржину наставног програма основног образовања укључи тема безбедности деце на интернету. На тај начин постиже се и већа инклузија наставника и родитеља у ову област и јачају њихово знање и дигиталне вештине у области информационе безбедности уопште, као и безбедности деце на интернету. Такође, неопходно је децу информисати коме и на који начин могу да пријаве било коју врсту штетног садржаја на интернету (на различите начине дистрибуирати адресе одговарајућих интернет сајтова).

Посебан проблем је и зависност од интернета и нарочито видео игрица, коју је Светска здравствена организација 2018. године сврстала у болести зависности. Под овом врстом зависности се подразумева да особа која је окупирана видео-игрицама не може нормално да обавља свакодневне активности и запоставља све сегменте живота, без обзира на негативне последице које то доноси. Последице зависности се огледају и на физичко (проблеми са видом, бол у вратном делу кичме, кривљење целокупне мускулатуре, не узимање или претерано узимање нездраве хране) и на психичко здравље зависника (десоцијализација, изолација, недостатак емпатије, нервоза, агресија и сл). Ради превенције оваквог стања препоручује се комуникација и поверењ између родитеља и деце, али и ограничавање времена проведеног на интернету, а за лечење зависности од игрица потребно је обратити се стручњацима.

Присутне су и појаве злоупотребе интернета и друштвених мрежа, непримерени коментари и садржаји, посебно када су у питању деца познатих личности или политичара, на шта је и Повереник више пута указивао.

Повереница је најоштрије осудила коментар на друштвеној мрежи Твитер у коме се на недопустив и срамотан начин вређа малолетна ћерка председника Србије Александра Вучића. Јавни простор је преплављен увредљивим изјавама и дискриминаторним ставовима, са чим се предњачи на друштвеним мрежама.

Очигледно је да се злоупотребљавају нови канали комуникације у јавном простору, што је за оштру осуду јавности. Сви су дужни да поштују људско достојанство, а посебно кад су у питању деца.

Од 2017. године је у Србији успостављен Национални контакт центар за безбедност деце на интернету ради континуираног саветовања деце, родитеља, ученика и наставника, о предностима, ризицима и безбедним начинима коришћења интернета. Преко овог Контакт центра могуће је пријавити сваки штетан, непримерен и нелегалан садржај и понашање на интернету. Ове пријаве се даље обрађују и прослеђују надлежним институцијама, у оквиру успостављене међуресорне сарадње.

У условима мигрантске кризе која је захватила Европу 2015. године, и која још траје али смањеним интензитетом, Република Србија као транзитна земља на тзв. „Балканској рути“ предузела је значајне мере, како би смањила патње миграната/избеглица, а посебно деце без пратње одговорне одрасле особе и деце угрожене условима који прате избеглиштво и миграције. У том смислу у целом периоду од почетка миграционе кризе систем социјалне и породичне заштите деловао је усмерено пре свега на обезбеђивање: безбедности деце, бриге о здрављу, основних егзистенцијалних услова, психосоцијалне подршке у циљу смањења траума коју су деца доживела, а посебно за децу без пратње одговорне одрасле особе и заступање,

kroz primenu instituta starateljstva. Za vreme boravka u Republici Srbiji svoj deci migrantima/izbeglicama omogućen je pristup obrazovanju, tako da je značajan broj dece uključen u redovan obrazovni proces.

Prema podacima Komesarijata za избеглице Републике Србије из маја месеца 2017. године на територији Републике Србије у званичним прихватним центрима, транзитним центрима и центрима за азил, налазило се око 6.000 миграната/избеглица, од чега око 3.000 деце. Од ових 3.000 деце око 700 је деце без пратње родитеља или законског заступника, односно без пратње одговорне одрасле особе.

Посебно је потребно указати на извештавање о злостављању деце које се неретко бави појединачним случајем на нивоу сензационалистичког и шокирајућег новинарства. Приликом извештавања открива се и објављује што више детаља о чину злостављања и што више детаља о жртви, а као чињенице се некад износе пука нагађања и индивидуални закључци. Када је реч о медијском извештавању, у публикацији *Човечанство дугује деци најбоље што има – студија случаја кршења права на приватност и поверљивост података деце жртава трговине људима и сексуалног злостављања у Србији*³¹² је наведено да се понављају штетне радње попут цурења информација из надлежних институција, као и објављивања идентитета малолетних жртава трговине људима и сексуалног злостављања у широј јавности кроз медије. Заштита приватности детета, личног и породичног живота, достојанства, права и интереса, код деце жртава трговине људима има и додатну тежину, нарочито због заштите безбедности детета и спречавања његове ревиктимизације.

Неки од примера сензационалистичких наслова о случајевима вршњачког насиља

³¹² *Човечанство дугује деци најбоље што има – студија случаја кршења права на приватност и поверљивост података деце жртава трговине људима и сексуалног злостављања у Србији*, Атина, јули 2021, доступно на интернет страници: <http://www.alina.org.rs/sr/C4%8Dove%C4%8Danstvo-duguje-deci-najbolje-%C5%A1to-ima>

Медијске информације којима се открива идентитет детета имају далекосежне последице. Стога, кршење приватности деце и објављивање њихових личних података у медијима може изазвати трајне негативне последице и урушити сваку могућност да се оно опорави.

Међутим, без обзира на често непримерен начин извештавања, медији могу бити изузетно средство у откривању насиља над децом које у супротном не би било откривено или му се не би посветила довољна пажња, као и едукације о насиљу над децом, његовој превенцији и факторима ризика. Информације о насиљу, сексуалном злостављању и искоришћавању могу да послуже као покретач различитих друштвено одговорних прича, едукације јавности о распрострањености сексуалног злостављања, критичара институција, вођења шире расправе о превенцији и заштити, заговарања промена у систему који ће превенцију и заштиту од сексуалног злостављања унапредити.

Реаговање Повереника на начин и садржај извештавања о насиљу над децом, случајевима када су деца не само жртве почињеног насиља него и када су починиоци насиља, узроковано је не само једним конкретним случајем извештавања на које се упозорење односи, него низом случајева „таблоидног извештавања“ којима се значајно, нарушавањем приватности и објављивањем идентитета малолетника и других околности самог случаја, крши новинарски кодекс и правила понашања и извештавања на штету малолетника, чиме се деци наноси ненадокнадива штета.

Повереница је издала **упозорење** у коме је наведено да смо сведоци да медији све чешће објављују случајеве злостављања и насиља над децом и износе њихове животне приче и личне исповести, где се у једном броју медијских објава прелазе границе професионалне етике и грубо крше права детета.

Објављивањем информација у којима се ставају иницијали, као и фотографије кућа у којима деца станују, посебно у мањим срединама, али и фотографија или снимака на којима је, упркос замагљеној слици, могуће препознати дете, доводи до повреде права деце и могу се озбиљно угрозити њихова сигурност и трајно оставити штетне последице на њихов развој и одрастање.

Указивање на штетне појаве и трагичне случајеве мора подразумевати заштиту права сваког детета, али и сваке жртве. Повереница је позвала медије да поштују Устав и законе када извештавају о конкретним догађајима чији су актери деца, и навела да не постоји никакво оправдање за извештавање на непримерен и сензационалистички начин.

Услови изазвани епидемијом Ковид-19, ограничење кретања, изолација, повећан ниво стреса, повећање дужине боравка у кући и сати рада од куће, општа небезбедност и усмереност институција (пре свега полиције и правосудја) на борбу са пандемијом, могли су да допринесу стварању услова за повећање ризика од насиља, односно повећања насиља. Службе за подршку жртвама насиља, којих је веома мали број, претежно воде невладине организације, које имају ограничене буџете, наведено је у *Извештају за 2020. годину*²¹³ Европске комисије, као и да полицијски протоколи не налажу сарадњу са специјалним службама за подршку нити рутинско упућивање жртава, и тиме недовољне употребе постојеће стручности цивилног сектора. Не постоји интегрисани систем за прикупљање и праћење случајева насиља разврстан

²¹³ Извештај Европске комисије за 2020. годину, стр. 41

према врсти насиља и односу између починиоца и жртве, а акциони план за национални програм заштите и унапређења сексуалног и репродуктивног здравља тек треба да буде усвојен, наведено је у овом извештају.

Током 2020. године и кризе изазване Ковид-19 број пријављених случајева породичног насиља смањило се током ванредног стања, али је истовремено психосоцијална подршка у ситуацијама насиља пружена путем хитних телефонских линија повећана за 30% у поређењу са периодом пре почетка епидемије Ковид-19. Закључно са августом 2020. године, званично регистрован број жртава породичног насиља био је 12.332, од чега су 72,4% биле жене³¹⁴. Да се ризик од повећања насиља у породици рапидно повећава у ситуацији изолације и дугог боравка у истом животном простору наведено је у *Декларацији Комитета држава потписница Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција) о примени Конвенције током пандемије Ковид-19*³¹⁵ која представља позив Комитета страна уговорница Истанбулске конвенције да државе које су ратификовале ову конвенцију поштују њене стандарде и препоруке у активностима током пандемије која је обележена скоком броја пријављених случајева насиља над женама и насиља у породици. Комитет наводи да насиље над женама и породично насиље имају тенденцију раста у временима криза и да нови подаци показују алармантан раст броја пријављених случајева таквог насиља широм света али и у бројним чланицама Савета Европе, те наглашава обавезу држава да буду нарочито ревносне како би спречиле, истражиле, казнилe и омогућиле одштету за дела насиља у овој ситуацији, уз истовремено поздрављање приступа појединих држава које „траже иновативне начине прилагођавања својих институционалних реакција на насиље“.

Праћење пријављивања и исхода нових кривичних дела родно заснованог насиља и током 2020. године показало је ниске стопе пријављивања и још ниже стопе осуђујућих исхода, наведено је у *Деветом извештају о независном праћењу примене Закона о спречавању насиља у породици у Србији*. У 2020. години је било укупно 4,9% мање регистрованих догађаја у односу на претходну годину када говоримо о пријави насиља у породици, што није усповило смањење полицијских наређења за хитне мере, а ове трендове су следили и тужилачке процене и предлози за продужене хитне мере, као и судске одлуке. То би могло да значи да су надлежни полицијски службеници, заменици тужилаца и судије третирали затварање и забрану кретања као додатни ризик за насиље у породици, али би могло и да укаже на озбиљнији карактер насилних догађаја пријављених током ванредног стања. На пример, током 2020. године полиција је регистровала за 8,8% више „ризичних догађаја“ него у претходној години, издат је нешто већи број наређења за обе хитне мере, као и већи број мера удаљења учиниоца из стана/куће, регистровано је повећање прекршаја хитних мера за 5,9%, као и укупно повећање броја учинилаца који понове насиље у породици за 10,5%, што потврђује да су пријављени догађаји насиља били озбиљнији/ризичнији.³¹⁶

³¹⁴ COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, United Nations Serbia, September, 2020, доступно на интернет страни: https://serbia.un.org/sites/default/files/2020-09/seia_report%20%261%29.pdf

³¹⁵ Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the implementation of the Convention during the COVID-19 pandemic, Council of Europe, Strasbourg, 20 April 2020, доступно на интернет страни: <https://m.coe.int/declaration-committee-of-the-parties-to-covid-16809e133c6>

³¹⁶ Девети извештај о независном праћењу примене Закона о спречавању насиља у породици у Србији за период јануар – децембар 2020. године, Аутономни женски центар, 21. јун 2021. године, доступно на интернет страници: https://www.womenngo.org.rs/images/resurs-centari/AZC_DEVETI_nezavisni_izvestaj_o_pracanju_Zakona_jun%202021.pdf

Коришћење искустава из периода пандемије коронавирусом требало би да у свим областима, а посебно у погледу заштите од насиља проузрокује ефикасан одговор система и да послужи као добра полазна основа за све будуће кризне ситуације.

Када је у питању заштита деце од насиља, Повереник годинама у својим редовним годишњим извештајима указује, односно у складу са овлашћењима даје препоруке да је потребно:

- ✚ *радити на унапређивању координисаног и ефикасног деловања свих институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља уз развој сервиса за подршку жртвама насиља као и деци сведоцима насиља;*
- ✚ *наставити континуиране активности на подизању свести о препознавању и обавезности пријаве насиља, нарочито запослених у систему здравствене и социјалне заштите;*
- ✚ *интензивирати активности на подизању свести посебно деце и младих, као и старијих грађана о препознавању насиља и његових облика;*
- ✚ *увести обавезу вођења родно осетљиве статистике која се односи на пријаве насиља и процесуиране случајеве, са акцентом на друштвене групе које су у већем ризику од дискриминације као што су девојчице, старије жене, жене са инвалидитетом, Ромкиње и сл.*

ПРАКСА ПОВЕРЕНИКА – АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И УНАПРЕЂИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ ДЕЦЕ

У овом делу извештаја дат је сажет преглед рада институције, односно праксе Повереника закључно са првом половином 2021. године. Детаљни статистички и други подаци по годинама дати су у редовним годишњим извештајима о стању у области заштите равноправности, који су доступни на интернет страници Повереника. Практика Повереника је представљена, пре свега, кроз рад по притужбама грађана и датим мишљењима, упућеним препорукама мера за остваривање равноправности, иницијативама и осталим поступањима, а приказане су и друге активности које су спровођене са циљем указивања на положај деце и његово унапређење. Рад Повереника ће бити приказан хронолошки, међутим треба имати у виду да поједине активности Повереник спроводи у дужем временском периоду, континуирано, попут припреме стручних и тематских публикација о правима детета, рада Панела младих саветника Повереника „Истеривачи дискриминације“, испитивања ставова јавног мњења према дискриминацији, спровођења пројеката попут „Живе библиотеке“ и активности „Равноправно до циља“ у оквиру Београдског маратона, а све у циљу разградње уврежених стереотипа и предрасуда, и унапређења равноправности деце. О овим активностима Повереника је било више речи у претходном делу овог извештаја.

Повереник је, у периоду од почетка рада институције до данас, примио велики број притужби због дискриминације на основу старосног доба. Овај основ дискриминације је, од почетка рада институције, међу првих пет основа по учесталости поднетих притужби. Имајући у виду овакву ситуацију, Повереник је почетком 2021. Народној скупштини предао *Посебан извештај о дискриминацији старијих грађана* којим је обухваћен положај лица старијих од 65 година живота, док је предмет овог извештаја сагледавање и анализа положаја деце у Републици Србији са препорукама за унапређење стања.

У првим годинама рада Повереника, поднет је мањи број притужби, што је разумљиво имајући у виду да се радило о новој институцији и да грађани нису били упознати са могућностима које им стоје на располагању када су у питању механизми заштите од дискриминације. Тако је од укупног броја поднетих притужби Поверенику због дискриминације по основу старосног доба 2010. године било поднето 1,5%, 2011. године 4,5%, 2012. године 7,8%, 2014. године 11,3% и 2015. године је поднето 6,1%.

Старосно доба као основ дискриминације био је други основ по броју притужби током 2016, 2017. и 2018. године. У 2019. години старосно доба је као основ дискриминације било на четвртом месту по броју поднетих притужби, иако је њихов број скоро идентичан броју поднетих притужби по овом основу у 2017. години. У односу на 2019. годину, број притужби поднетих по овом основу знатно је повећан током 2020. године, што је и очекивано, с обзиром на епидемију Ковид-19 и последице које је имала на становништво различитих старосних група. С тим у вези, у 2020. години старосно доба као основ дискриминације био је други по учесталости поднетих притужби, након дискриминације по основу здравственог стања.

Од укупног броја притужби поднетих Поверенику по основу старосног доба, око једне трећине се односи на дискриминацију деце.

Постепени пораст броја поднетих притужби Поверенику од оснивања институције, између осталог, показује да институција, с једне стране, повећава своју видљивост и интензивније делује на сузбијању дискриминације, а с друге стране, да се дискриминација као појава све више препознаје. Без обзира на то, обавеза институције Повереника је да и у будуће ради на информисању и упознавању јавности са појмом и облицима дискриминације, као и механизмима заштите. Такође, чињеница је да је присутна и погрешно разумевање садржаја појма „дискриминације“, који се неретко меша са случајевима неостваривања појединих права или у случајевима различитих врста неправди. То показује да су грађани и грађанке посебно осетљиви на разне неправде, ситуације и догађаје који су повезани са (не)остваривањем или отежаним остваривањем различитих права. Грађани од надлежних органа очекују потпуне информације и осећају се ускраћено уколико такве информације не добију. Овакве ситуације могу бити и резултат недовољних капацитета органа да одговоре у потпуности на захтеве грађана и у случају када конкретан проблем није у њиховој надлежности. Повереник свим грађанима који му се обратe пружа детаљне информације о начину и поступку остваривања права, могућности покретања судског или другог поступка заштите, без обзира да ли је у конкретном случају утврђена дискриминација или повређено неко друго право које није у надлежности Повереника.

Потребно је напоменути да постоји знатна разлика у броју пристиглих притужби и броју мишљења и препорука донетих након спроведених поступака, јер је један број притужби одбачен или је поступак морао бити обустављен из разлога прописаних законом: било је очигледно да нема повреде права, поводом повреде на коју је у притужби указано покренут или окончан судски поступак или је Повереник већ

поступао, а нису понуђени нови докази или је оцењено да због протеча времена, није могуће постићи сврху поступања. Чињеница о броју одбачених притужби и обустављених поступака указује да и даље треба информисати грађане и све друштвене актере, односно унапређивати знања о појму дискриминације.

На укупан број предмета Повереника и број примљених притужби на годишњем нивоу утиче низ фактора полут доношења или измене прописа који су од непосредног утицаја на положај појединаца, медијског извештавања о појединим актуелним темама, ангажовања организација цивилног друштва које се баве заштитом људских права, спроведених ситуационих тестирања и сл. Тако је, примера ради, током 2018. године Поверенику поднет већи број притужби у којима је као основ наведено рођење, а поводом доношења и почетка примене Закона о финансијској подршци породици са децом, о чему је већ било речи.

Потребно је нагласити да је дискриминација деце у вези и са положајем појединих група становништва без обзира на године живота. Тако се, примера ради, дискриминација особа са инвалидитетом рефлектује у свим животним добрима, а разноврсност и бројност проблема са којима се свакодневно суочавају особе са инвалидитетом сврставају их у једну од најугроженијих група становништва у свим аспектима друштвеног живота, и то без обзира на године старости. И дискриминација припадника ромске етничке заједнице је присутна у готово свим областима друштвеног живота, посебно када су у питању жене и девојчице, што се уочава кроз праксу Повереника и када су у питању деца.

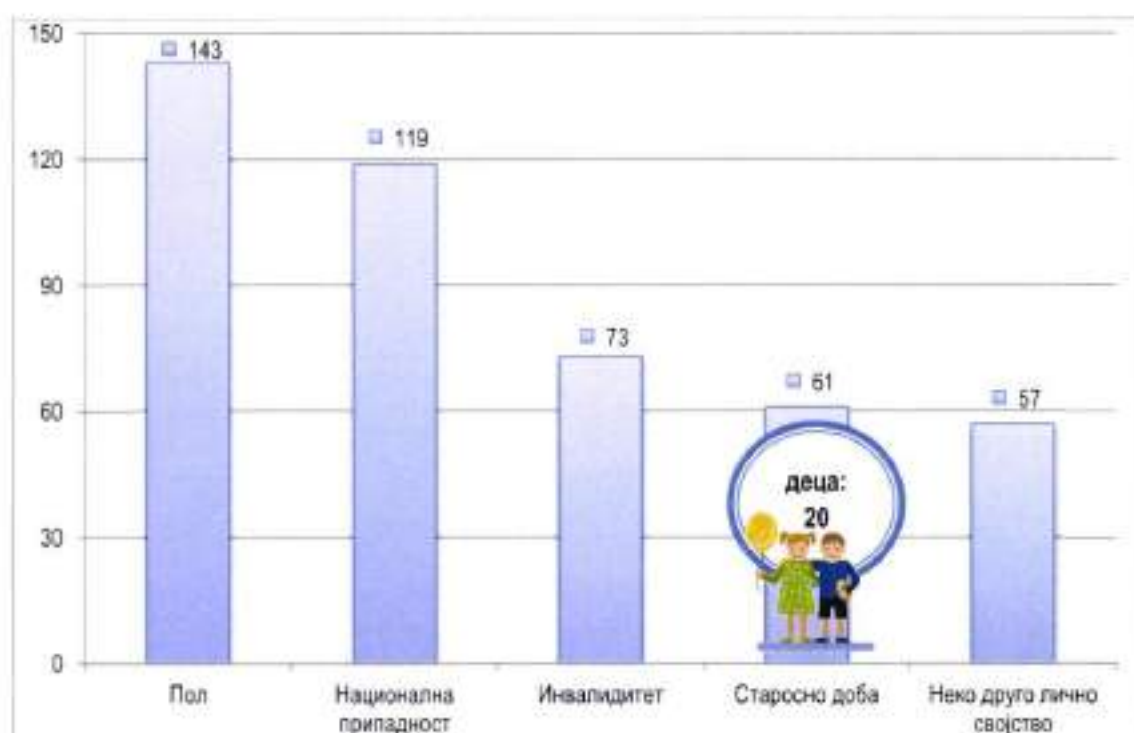
Дискриминација на основу старосног доба често се појављује и у комбинацији са још неким основом дискриминације. Вишеструка дискриминација представља дискриминацију лица по основу два или више личних својстава – примера ради дете са инвалидитетом може бити дискриминисано по основу старосног доба и инвалидитета. Због нарочито тешких последица које проузрокује, вишеструка дискриминација је законом сврстана у тешке облике дискриминације. Поверенику је током година поднет значајан број притужби у којима је наведено више личних својстава, међу којима се у великом броју случајева назначавало старосно доба, инвалидитет, рођење, здравствено стање и др.

Повереник је детаљније сагледавао положај деце, како је већ наглашено у овом извештају, 2013. године када је Народној скупштини предат први *Посебан извештај о дискриминацији деце у Србији*. Имајући у виду да поштовање и унапређење дечијих права представља темељну идеју водилу друштва које води рачуна о будућности, приступило се и изради овог посебног извештаја. У даљем тексту извештаја о пракси и поступању Повереника по годинама почев од 2015, у циљу наглашавања, назначен је садржај репрезентативних примера препорука, мишљења, иницијатива и других поступања, као илустрација реаговања на случајеве дискриминације деце у разним областима и по различитим основама предвиђеним законом.

Поступање Повереника током 2015. године

Број притужби које су поднете Поверенику због дискриминације на основу старосног доба у 2015. години био је нешто мањи у односу на број притужби по истом основу у претходној години. На основу старосног доба поднето је 9,4% од укупног броја поднетих притужби 2015. године (61), док је у 2014. години поднето 11,3%. Овај основ је био четврти по броју поднетих притужби у 2015. години. Трећина притужби на основу старосног доба односила се на дискриминацију деце у области образовања, здравствене заштите и због дискриминације на основу инвалидитета или националне припадности детета.

Графички приказ 4: Учесталост притужби по основима дискриминације током 2015. године

Примера ради, у једном од предмета поводом случаја равноправног учешћа девојчице са оштећеним видом у образовном процесу дато је мишљење да је пропуштањем да обезбеди бесплатан превоз до школе за ученицу са инвалидитетом, општина у којој девојчица живи отежала остваривање права на образовање и пуно укључивање у образовни систем, чиме су прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације. Више притужби односило се на дискриминацију и неједнак третман ромске деце.

Мишљење са препоруком: Дискриминација је утврђена у предмету који је покренут против полицијске станице због одбијања да упише пријаву пребивалишта за бебу ромске националности. У току поступка утврђено је да полицијска станица није понудила чињенице и доказе на основу којих би се могло закључити да су постојали објективни разлози за одбијање пријаве пребивалишта новорођенчета. Због тога је дато мишљење да је полицијска станица, извршила акт дискриминације на основу припадности ромској националној мањини и чињеници да породица живи у стану за социјално становање. У поступку је утврђено и да је подносиатеља притужбе позвана на информативни разговор у полицијску станицу поводом притужбе коју је поднела Поверенику. Тим поводом је дато мишљење да је позивањем мајке новорођенчета на информативни разговор поводом притужбе коју је поднела против полицијске станице због дискриминације у поступку пријављивања пребивалишта за своју бебу, полицијска станица прекршила је одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је полицијској станици и начелнику као одговорном лицу, препоручено да упуте писано извињење подносиатељки притужбе због дискриминаторног поступања према њој и њеном детету, да предузму све потребне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања према детету, да организују обуку за све запослене у полицијској станици на тему дискриминације, са циљем сензибилизације и едуковања службеника за рад са ромском популацијом, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крше антидискриминационе прописе. По овој препоруци је поступљено.

Мишљење са препоруком: У поступку, на основу притужбе мајке ромске девојчице против једног дома здравља, утврђено је да девојчица нема отворен здравствени картон, а дом здравља није пружио доказе да постоје објективни и оправдани разлози за то. Повереница је дала мишљење да је неотаарањем здравственог картона девојчици, дом здравља извршио акт дискриминације на основу припадности ромској националној мањини. Дому здравља је препоручено да предузме све потребне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања према девојчици, да организује обуку за све запослене на тему дискриминације у здравству, са циљем сензибилизације и едуковања здравствених радника за рад са ромском популацијом, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крше антидискриминационе прописе. По овој препоруци је поступљено.

Такође, поводом исељавања више десетина ромских породица из неформалних насеља у Земуну и Новом Београду упућено је упозорење јавности и апеловано на све надлежне институције да пронађу адекватно решење у складу са међународним стандардима и смерницама за расељавање из неформалних насеља. Повереница је упозорила да је неопходно да се предузму све мере за збрињавање расељених припадника ромских насеља и нагласила да велики број становника чине жене и малолетна деца, да достојанствено и хумано поступање није ствар добре воље, већ основних људских права. Нагласила је да је потребно да се расељавање спроводи у сарадњи и уз активно учешће расељених лица, поштујући њихове потребе и право на учешће у доношењу одлука у вези са свим питањима која се њих тичу.

Имајући у виду да се одређени број притужби односио на дискриминацију по основу здравственог стања и дискриминацију која се дешава у области здравствене заштите, запослени у стручној служби Повереника, у сарадњи са Министарством здравља и Удружењем педијатара, одржали су шест предавања на курсу „Заштита права деце у здравственом систему“ са посебним освртом на ромску и другу децу која су у већем ризику од дискриминације. У оквиру овог пројекта, педијатри и патронажне сестре упознали су се са надлежностима Повереника, појмом и облицима дискриминације, као и са механизмима заштите од дискриминације.

Мишљење са препоруком: Притужба је поднета због одбијања запослених у једном дому здравља да дечаку са сметњама у развоју издају лекарско уверење које му је неопходно за упис у редовну средњу школу. Повереница је дала мишљење да су дом здравља, специјалистички медицина рада и психолошкиња прекршили одредбе Закона о забрани дискриминације, постављањем посебних услова за издавање лекарског уверења, односно, налазом у којем је наведено да дечак не може да похађа редовну средњу школу. Дому здравља је препоручено да мишљење и препоруку Повереника објави на огласној табли или другом видном месту у својим просторијама и да упути писано извињење подносиоцу притужбе због дискриминаторног поступања према њему. Специјалистички медицина рада препоручено је да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не поставља посебне услове за пружање здравствених услуга који се заснивају на личним својствима пацијената и нису оправдани медицинским разлозима, а психолошкиња да убудуће не доноси напазе и препоруке чија је садржина дискриминаторна и којима се пацијентима неоправдано ускраћује или отежава остварење права из било које области друштвеног живота. По овој препоруци је поступљено.

Због ускраћивања права на образовање на матерњем језику Поверенику су се обраћали и национални савети националних мањина. Притужбе су се односиле на организацију предшколског програма и наставе на босанском и румунском језику, а у највећем броју случајева утврђена је дискриминација јер поједине предшколске установе, основне школе, гимназије и средње струковне школе или нису спровеле анкету (што је законска обавеза) међу децом и ученицима о похађању програма на матерњем језику или су, након спроведене анкете и исказаног интересовања, пропустиле да организују наставу на изабраним мањинским језицима. Поред тога, у притужби која је поднета против Министарства просвете, науке и технолошког развоја, утврђена је дискриминација ученика бошњачке националности на основу националне припадности јер је у поступку утврђено да ово министарство није донело наставне планове и програме за средње стручне школе за наставу на босанском језику, као и да Конкурсом за упис ученика у први разред средње школе у Републици Србији за школску 2014/2015 годину нису одређене школе или поједина одељења за наставу на босанском језику у школама где су се ученици бошњачке националне мањине изјаснили за похађање наставе на матерњем језику. Ресорно министарство је поступило по препоруци.

Пракса Повереника је показала да деца са сметњама у развоју чешће изложена дискриминацији у образовном систему. У Редовном годишњем извештају о стању у остваривању равноправности који је Повереник поднео Народној скупштини 2015. године, указано је да, осим отпора инклузивном образовању, који је у том периоду још увек био присутан код појединих просветних радника, струковних удружења и менаџмента у школама, велику препреку остваривању права на квалитетно образовање представља и то што се додатна подршка за децу финансира углавном из буџета локалних самоуправа. Констатовано је да образовање деце са сметњама у развоју којима је потребна додатна подршка зависи од њиховог места пребивалишта, с обзиром на чињеницу да у Србији има много локалних самоуправа у којима је степен развијености испод републичког просека, односно спадају у девастиране према јединственој листи развијености јединица локалне самоуправе која се доноси на годишњем нивоу, без довољно финансијских средстава за пружање адекватне неопходне подршке. Указано је и да још увек није у пуној мери пружена подршка од стране педагошких асистената у основним школама, што је такође отежавало образовање деце са сметњама у развоју.

Мишљење са препоруком: Притужба је поднета против Министарства просвете, науке и технолошког развоја због чињенице да није ангажован персонални асистент за ученика основне школе са развојним сметњама. У току поступка утврђено је да је интересорна комисија у индивидуалном плану подршке проценила да је овом дечаку потребно „обезбеђивање особе која ће вршити педагошку асистенцију и персоналну асистенцију“, али да му помоћ у образовно-васпитном раду пружа само персонална асистенткиња, док основна школа коју похађа нема ангажованог педагошког асистента. Дато је мишљење да је пропуштањем да обезбеди услове за ангажовање педагошких асистената за децу са сметњама у развоју Министарство онемогућило ученика са сметњама у развоју да добије потребну додатну подршку за образовање, чиме је прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је Министарству препоручено да предузме све неопходне радње и мере којима ће обезбедити ангажовање педагошких асистената за децу са сметњама у развоју у образовном систему Републике Србије, затим све неопходне радње и мере из своје надлежности којима ће обезбедити да основна школа коју похађа син подносиоцке притужбе ангажује педагошког асистента, те да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крши прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци није поступљено.

Мишљење са препоруком: У притужби против једне основне школе наведено је да ученици првог разреда која има оштећен вид није пружена адекватна подршка у школи, да нема прилагођене уџбенике, да педагошкиња није доступна за сарадњу са родитељима, што је све утицало на остваривање права на образовање. Донето је мишљење да су директор и педагошкиња, која је одговорно лице за спровођење индивидуалног образовног плана ученице, пропуштајући да пруже потребну подршку у образовању, ставили ову девојчицу у неповољнији положај у односу на друге ученике. Због тога им је дата препорука да предузму све неопходне радње и мере којима ће обезбедити потребну подршку у њеном образовању, да убудуће воде рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крше законске прописе о забрани дискриминације, као и да организују обуку и едукацију за запослене у школи о дискриминацији у образовању, посебно у односу на ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и из других разлога потребна додатна подршка у образовању. По овој препоруци је поступљено.

Поред тога, Повереник је упутио и одређен број препорука мера за унапређење положаја деце у школским и предшколским установама.

Препорука мера свим предшколским установама да обезбеде адекватну исхрану деци која имају здравствени проблем, односно која из верских или других нездравствених разлога имају специфичне захтеве у исхрани

Након поступка по притужби родитеља деце која због свог здравственог стања нису могла да користе исхрану која је обезбеђена у вртићу, који је окончан доношењем мишљења и препоруке, дошло се до сазнања да и у другим предшколским установама у Србији није обезбеђена исхрана деце у складу са њиховим здравственим стањем и другим специфичним захтевима у вези са исхраном које поједина деца имају. Иако је исхрана у вртићима организована тако да одговара потребама деце широке популације, с обзиром на то да је највећи број деце у предшколским установама без посебних захтева у исхрани, односно могу да конзумирају све оброке који им се обезбеђују у овим установама, одређени број деце не може да конзумира обезбеђену храну из здравствених или других разлога, што је неопходно уважити приликом обезбеђивања исхране за децу. Због тога је упућена препорука мера за остваривање равноправности свим предшколским установама у Србији у којој је указано да рад

предшколских ustanova treba da bude organizovan tako da uvažava individualne potrebe svakog deteta, uključujući specifičnosti u vezi sa ishranom, jer je sa aspekta antidiskriminacionih propisa neprimerljivo da se deci koja su pod posebnim režimom ishrane iz bilo kog razloga isporučuje ista hrana, kao i deci koja nemaju specifične zahteve u vezi sa ishranom.

Od 160 predškolskih ustanova kojima je uložena preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti, više od polovine odgovorilo je da je ishrana obezbeđena u skladu sa potrebama sve dece koja borave u njima.

Nastavljena je saradnja Poвереника sa Фондом Уједињених нација за децу у Србији (УНИЦЕФ) на пословима превенције и заштите од дискриминације деце и младих и промовисању права детета, на основу Меморандума о разумевању који је потписан у априлу 2014. године. У оквиру ове сарадње, Повереник је расписао ликовни конкурс за ученике свих основних школа у Републици Србији. Циљ конкурса „Сви смо једнаки и можемо заједно!“ био је да се код деце подигну степен толеранције и прихватања различитости и ниво свести и осетљивости за препознавање дискриминације. Више стотина радова пристигло је на конкурс, а најбоље међу њима изабрао је жири који су чинили чланови Панела младих. Награђени радови представљени су на изложби у Дејем културном центру Београд у марту 2015. године.

Свечано отварање изложбе у Дејем културном центру Београд, март 2015.

Поред тога, почетком 2015. године одржан је пети семинар Панела младих у Кончареву, код Јагодине. Кроз интерактивне и креативне радионице панелисти су се упознали са положајем деце и младих са сметњама у развоју у установама социјалне заштите. Поред тога, део семинара посветили су истраживачком раду на анализи

садржаја уџбеника за средње школе и уз подршку експерткиње из развојне (дечје) психологије дошли до смерница које су користили за финализирање својих анализа. На основу резултата истраживања, израђен је извештај о истраживању дискриминаторног садржаја у уџбеницима за средње школе.

Чланови Панела младих поново су се састали у Нишу током августа 2015. ради учешћа на радионици о положају избеглица које пролазе кроз Србију. Радионицу су одржали представници УНХЦР-а, након чега су панелисти провели дан у Прихватном центру за мигранте у Прешеву. Након дводневних активности, чланови Панела су разговарали о дану проведеном у центру за азиланте, предложили промене у организацији прихвата избеглица и разговарали о другим темама. Током децембра у Орашцу је одржан семинар Панела младих на тему рода, пола и сексуалне оријентације. На семинару је разговарано и о даљој сарадњи са организацијом Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом (МДРИ-С) на пројекту „Деца са сметњама у развоју у институцијама као жртве вишеструке дискриминације“. Са члановима Панела договорено је да наредних месеци организују различите активности у својим локалним срединама на тему положаја деце са сметњама у развоју без родитељског старања, а у сарадњи са МДРИ-С. Закључног дана семинара панелисти су разговарали и са две „живе књиге“ – особом са инвалидитетом и волонтерком на СОС телефонима за жене које су претрпеле насиље.

Панелисти у Прихватном центру за мигранте у Прешеву, август 2015.

Повереник је активно учествовао у раду Националног комитета за борбу против говора мржње на интернету, чије је оснивање иницирало Министарство омладине и спорта у циљу стварања толерантнијег и безбеднијег окружења за децу и младе. Национални комитет је окупио преко 40 чланова - представника институција, омладинских и спортских организација, медија и представника локалне самоуправе. Покренута је и интернет платформа и кампања за сузбијање говора мржње на интернету, првенство усмерена на децу и младе као најчешће кориснике друштвених мрежа и платформи за онлајн комуникацију. Посетиоцима платформе су, између осталог, доступне информације о томе како могу да препознају и пријаве говор мржње и дискриминацију на интернету, као и обрасци притужбе за покретање поступка пред Повереником. У склопу ове сарадње, Повереник је подржао и учествовао на каравану „Верујем у толеранцију“ који је обишао више градова Србије као део акције у оквиру „Месеца толеранције и људских права“.

Поред тога, на регионалној конференцији „Сузбијање говора мржње на интернету“, у организацији Управе за спорт и младе Црне Горе и Форума МНЕ, представљена су искуства националних комитета за борбу против говора мржње из региона (БиХ, Хрватска, Македонија, Словенија, Србија, Црна Гора), а у оквиру презентације активности кампање у Републици Србији, представљен је и делокруг рада Повереника.

Поред тога, Повереник је у оквиру ЕУ пројеката „Спровођење антидискриминаторних политика у Републици Србији – ИПА 2011“ спровео националну кампању за промоцију равноправности и борбу против дискриминације. Централни део кампање, под слоганом „ДИСКРИМИНАЦИЈА НИЈЕ ШАЛА – ПРИЧАЈМО О РАВНОПРАВНОСТИ“ и „ИСТИ, РАЗЛИЧИТИ, РАВНОПРАВНИ“, садржао је различите ТВ спотове о дискриминацији ромске националне мањине, жена и ЛГБТ популације који су емитовани на телевизијама са националном фреквенцијом (РТС и Б92), као и на девет регионалних и локалних телевизија. Израђени су кратки анимирани едукативни филмови „Шта је дискриминација“ и „Како се системски борити против дискриминације у Србији“ који објашњавају надлежности и области деловања Повереника и упућују жртве дискриминације на коришћење механизма заштите. Поред тога, кампања је укључила израду и постављање билборда на више локација у Београду којима су обележени кључни датуми у историји борбе за унапређење људских права и толеранције, као што су Међународни дан толеранције, Међународни дан детета, Међународни дан особа са инвалидитетом, Међународни дан људских права, као и билборд поводом одржавања Параде поноса. Сви видео материјали доступни су на званичном YouTube каналу Повереника.

У току 2015. године, УНИЦЕФ је подржао развијање приручника о моделима десегрегације у школама кроз компаративну анализу модела добре праксе у сузбијању сегрегације ромске деце, мапирање стања у Србији, идентификовање изазова и добре праксе и давање препорука за развој модела. На основу спроведеног истраживања, коришћењем метода упитника и интервјуа у више од 120 школа и предшколских установа у Србији, израђен је *Приручник за десегрегацију школа и одељења*, у циљу јачања превентивне улоге Повереника у сузбијању дискриминације и подршци коју пружа другим системима да препознају и реагују на случајеве дискриминације ромске деце, посебно у образовним институцијама.

Такође, већ дужи временски период Повереник традиционално организује акцију „Равноправно до циља“, у оквиру Београдског маратона, са циљем промоције инклузивног друштва и равноправног учешћа мањинских и маргинализованих група у спорту. На промотивном пулту Повереника заинтересовани грађани имају прилику да

се упознају са радом институције, као и да кроз упитник тестирају своје знање из области дискриминације и људских права. У оквиру овог теста било је питања су се односила на (не)равноправан положај деце у Србији. Резултати анализе упитника су показали да су испитаници навели да када би у разред њиховог детета ишла и девојница која је ХИВ позитивна, већина њих (87%) би пружила подршку родитељима девојнице, док би њих 7% строго забранило свом детету да јој се приближава, колико би и покренуло иницијативу да се девојница испише из школе. Такође, на питање како би поступили уколико би њихов пријатељ на неком сајту оставио коментар да децу са менталним сметњама не би требало мешати са осталом децом, велика већина (80%) је навела да би објаснила пријатељу да је у питању дискриминација, док 13% сматра да деца са менталним сметњама ометају процес образовања друге деце.

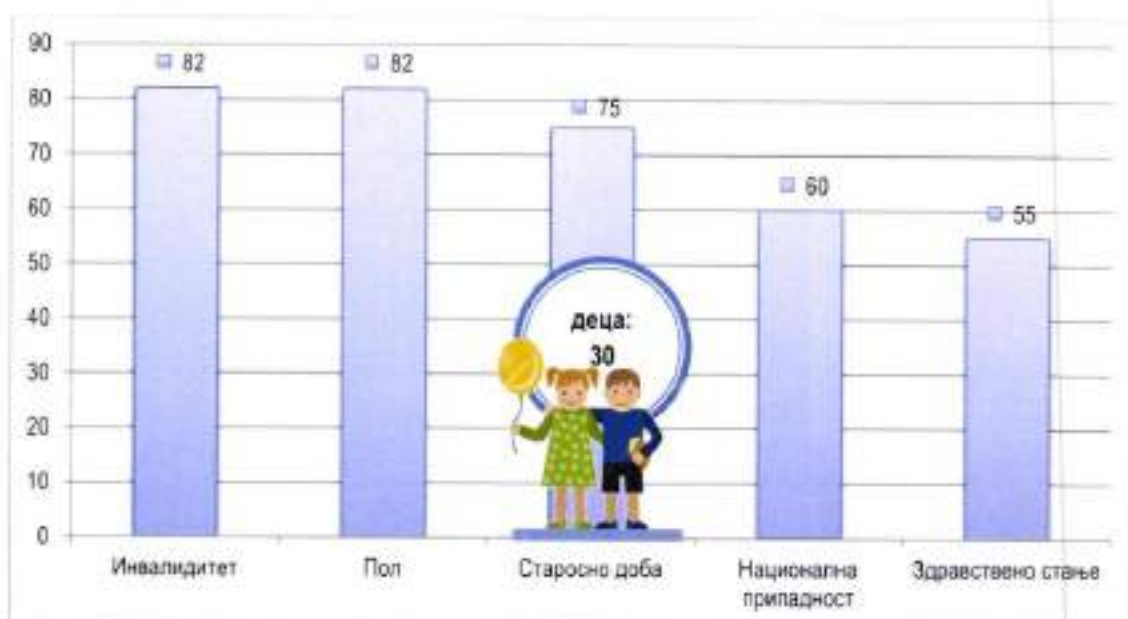
Акција „Равноправно до циља“, Београдски маратон, 2012-2021

Имајући у виду проблеме које узрокује савремени начин живота, односно брз технички и технолошки развој који као резултат има и све више времена проведеног у затвореном простору за све чланове друштва па и децу, без интеракције са другима, једно од решења може бити омасовљавање спортских активности за сву децу, на шта Повереник указује и реализацијом акције „Равноправно до циља“. Свако укључивање деце у спорт је изузетно важно и вишеструко значајно јер осим што им помаже код развоја моторичких способности, подиже и ниво самопоуздања. Спорт утиче не само на физичко, већ и на психичко здравље деце и гарантује њихов квалитетан развој, подстицајући самосталност, склапање пријатељстава и снажање у разним животним ситуацијама. Спорт се негује развој доношења одлука и лидерских способности и деца уче како да реагују на успех и неуспех. Деца постају свесна тога да не могу стално да буду у улози победника, односно да је сасвим у реду да понекад доживе пораз и да извуку поуке и увиде где су погрешили. Такође, бављењем спортом се утиче на развој вештина савладавања различитих препрека, истрајности, радних навика, поштовању ауторитета, јача се карактер, самопоштовање и самопоуздање. Од малих ногу деца треба да стичу осећај епатије и да сви тежимо ка томе да постану солидарни са својим вршњацима, како би постали одговорни људи и пуни поштовања према другима и другачијем, а како би сви заједно могли да напредују. Кроз дружење и игру у спорту деца се уче прихватању и уважавању, сарадњи са другом децом. Бити део спортске екипе ствара осећај припадности и доприноси смањењу предрасуда јер омогућава заједнички рад на заједничком циљу, кроз праксу односно игру деца могу да увиде да нису битне разлике међу људима већ да је за успех битна посвећеност, сарадња екипе и добра комуникација. Због тога је спорт моћан алат за јачање друштвених веза и промовисање равноправности, толеранције и разумевања.

Поступање Повереника током 2016. године

Током 2016. године број поднетих притужби Поверенику на основу старосног доба се повећао у односу на претходну годину. По овом основу поднето 11,8% од укупног броја поднетих притужби (75), а дискриминација по основу старосног доба представља трећи основ по броју поднетих притужби у 2016. години. Због дискриминације деце поднето је 40% од укупног броја притужби поднетих по основу старосног доба, претежно у области образовања.

Графички приказ 5: Учесталост притужби по основима дискриминације током 2016. године

Повереник је поступао у више предмета који се тичу неједнаког третмана деце са инвалидитетом и због утврђене дискриминације упутио препоруке, између осталог, и Министарству просвете, науке и технолошког развоја да предузме све неопходне радње и мере из своје надлежности којима ће обезбедити решавање појединачних случајева који су били предмет притужби. Препорука се односила на суздржавање од неоправданог прављења разлике или неједнаког поступања, односно пропуштања (искључивања, ограничавања или давања првенства) у односу на ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, односно да води рачуна да у оквиру обављања послова из своје надлежности поштује принципе социјалног модела инвалидитета и инклузивног образовања и не крши антидискриминационе прописе.

Мишљење са препоруком: Дискриминација ученика са сметњама у развоју разлог је подношења притужбе против Министарства просвете, науке и технолошког развоја. У притужби је наведено да је Министарство у свом допису дискриминисало децу са сметњама у развоју својим ставом: „Ученици који се образују по индивидуалном образовном плану (ИОП) не могу се уписивати у образовне профиле који су у процесу огледа јер се огледом испробава наставни план и програм који је нов и за наставнике и за ученике. За ученике са ИОП-ом је потребна индивидуализација. Оглед се прати и вреднују се његови ефекти како би се увео у систем, а тек по увођењу у систем ученици са сметњама у развоју би се могли уписивати у те образовне профиле јер се тек тада за њих може

извршити индивидуализacija, што подразумева прилагођавање наставног плана и програма."

У току поступка је утврђено да не постоје оправдани разлози који спречавају да се наставни план и програм образовног профила који је у процесу огледа прилагоди ученику којем је потребна додатна подршка. Донето је мишљење да је Министарство стаом изнетим у поменутом допису извршило дискриминацију ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, а по препоруци је поступљено.

Мишљење са препоруком: Мишљење је донето у поступку поводом притужбе удружења родитеља поднете у име законских заступника шесторо деце са сметњама у развоју која похађају предшколску установу и основну школу, против Министарства просвете, науке и технолошког развоја. У току поступка је утврђено да је интересорна комисија у индивидуалном плану подршке проценила да је деци у чијем интересу је притужба поднета потребно обезбеђивање педагошког асистента, док образовне установе на територији града, које они похађају, немају ангажованог педагошког асистента. Донето је мишљење да је пропуштањем да обезбеди услове за ангажовање педагошких асистената за децу са сметњама у развоју, министарство онемогућило да деца у чијем је интересу притужба поднета добију потребну додатну подршку за образовање, чиме је прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације. Министарство је обавестило Повереника да су предузете активности на изради новог правилника о педагошкој асистенцији, којим ће прецизније бити регулисани услови и критеријуми за њихово ангажовање, као и да ће број педагошких асистената у наредном периоду бити увећан.

Иако је почетком 2016. године Министарство просвете, научног и технолошког развоја донело *Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања* (што је била препорука Повереника из првог Посебног извештаја о дискриминацији деце) упркос континуираним напорима, остали су проблеми у остваривању једнаког права на образовање и његове доступности за сву децу без дискриминације, односно било каквог издвајања. У Редовном годишњем извештају Повереника за 2016. годину оцењено је да су ромска деца и даље жртве предрасуда и различитих облика дискриминације, укључујући и сегрегацију (нпр. школе са већинским ромским ученицима, тзв. „ромске“ школе и презаступљеност ромске деце у школама за образовање ученика са сметњама у развоју), као један од најтежих облика кршења права деце на образовање. Повереник је, препознавајући овај проблем кроз праксу, израдио приручник *Превенција сегрегације, развој инклузивних уписних политика и десегрегација школа и одељења - међународна искуства и предлози за унапређење праксе у Србији*, у којем су, између осталог, представљена међународна искуства и конкретни предлози за унапређење праксе у Србији.

Такође, Повереник је у току године упутио мишљења на нацрте значајних закона у области заштите права детета, попут *Нацрта закона о изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања* и *Нацрта закона о финансијској подршци породици са децом*.

Мишљење са препоруком: У притужби против једне локалне самоуправе која је поднета у име малолетног ученика са сметњама у развоју, наведено је да ученику није обезбеђена подршка личног пратиоца, иако је Комисија за процену потребе за пружањем додатне образовне, здравствене и социјалне подршке детету донела мишљење у којем је навела да је овом ученику подршка личног пратиоца потребна за време боравака у школи, јер не може у довољној мери да самостално води бригу о себи. У току поступка је утврђено да општина у овом случају није обезбедила ангажовање личног пратиоца, иако је обезбеђивање овог вида додатне подршке детету у надлежности локалне самоуправе. Указано је да нејасноће у вези с ангажовањем и финансирањем личних пратилаца не умањују одговорност општине због пропуста да обезбеди овај вид додатне подршке деци којој је подршка личног пратиоца потребна. Дато је мишљење да је пропуштањем да обезбеди додатну подршку личних пратилаца, општина онемогућила да ученик са сметњама у развоју добије потребну додатну подршку за образовање, чиме је прекршила одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је овој општини препоручено да предузме све неопходне радње и мере којима ће обезбедити ангажовање личног пратиоца за овог ученика, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе. По препоруци је поступљено.

Притужбе се Поверенику неретко подnose због дискриминације приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина због неприступачности, што указује на велике проблеме са којима се пре свега особе са инвалидитетом, али и други грађани, суочавају када је у питању архитектонска, информациона и комуникациона приступачност. Када су у питању деца, најчешће се ради о приступачности школа и домова здравља, али и јавног превоза, уз истовремено обезбеђивање одговарајућег нивоа безбедности.

Мишљење са препоруком: Повереник је примио притужбу која се односи на неједнако поступање у области пружања услуга превоза према мајци са бебом у колицима. Наиме, у градском превозу у Београду возач аутобуса није хтео да започне возњу док се дечија колица не склопе, а дете држи у наручју. Сматрајући да би такав начин возње био небезбедан за дете и мајку, као и да је дете обезбеђено и сигурно у колицима која су закрчена, подносиатељка притужбе је одбила да поступи по налогу возача, након чега је фактички била приморана да напусти аутобус, с обзиром да возач није хтео да започне возњу. У току поступка је утврђено да је ЈКП ГСП „Београд“, ставио у неједнак положај и то наметањем посебних обавеза за коришћење услуге овог предузећа, које нису нужне и оправдане разлозима безбедности, будући да се тај циљ могао постићи и на други начин, чиме је прекршио одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је дата препорука ЈКП ГСП „Београд“ да предузме све неопходне мере како би обезбедило несметан и безбедан приступ пружању услуга овог предузећа особама са децом у колицима, да упозна запослене који врше превоз путника са садржином мишљења са препорукама Повереника, да убудуће води рачуна да својим актима и праксом у пружању услуга не крши антидискриминационе прописе, као и да у личном контакту или писаним путем упути извињење подносиатељки притужбе због претрпљеног акта дискриминације. По препоруци је поступљено.

Када су у питању друге активности, током 2016. године у оквиру планираних пројектних активности Повереника, спроведена је евалуација рада Панела младих, која је обухватила објективно сагледавање ефеката њиховог деловања у односу на разлоге оснивања. Евалуација је показала да у Србији деца/млади, али и одрасли, у недовољној мери препознају право на партиципацију. Такође је оцењено да је управо Панел младих један од механизма који подстиче партиципацију деце и младих и обезбеђује веће учешће у процесима доношења одлука, те да овај механизам треба проширити и обухватити већи број учесника, како уз примену досадашњих метода, тако и коришћењем друштвених мрежа у борби против дискриминације. Истовремено, доносиоци одлука треба да створе услове за значајнију партиципацију младих у друштвеним токовима. Осим тога, евалуација је приказала примере добре праксе до којих је Панел младих дошао, који су били корисни за препоруке за унапређење рада у будућности.

Повереник је наставио и са реализацијом пројекта „Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“ у циљу подстицања разумевања и толеранције међу различитим друштвеним групама и појавама. На Сајму образовања и наставних средстава, у оквиру Сајма књига на Београдском сајму, организована је Жива библиотека која има специфичну методологију за промовисање људских права и равноправности, у којој су књиге живи људи из друштвених група према којима често владају предрасуде и негативни стереотипи. Због своје позиције у друштву и припадности одређеној друштвеној групи, ове особе су стигматизоване или трпе дискриминацију. Жива библиотека функционише баш као права библиотека, где читаоци долазе да позајме „књигу“ на одређено време. На тај начин, у директној комуникацији са читаоцима, „књиге“ преносе своја животна искуства и доприносе борби против стереотипа, предрасуда и дискриминације. Деца и млади најчешћи су читаоци, а учествују и у улози волонтера у оквиру Живе библиотеке.

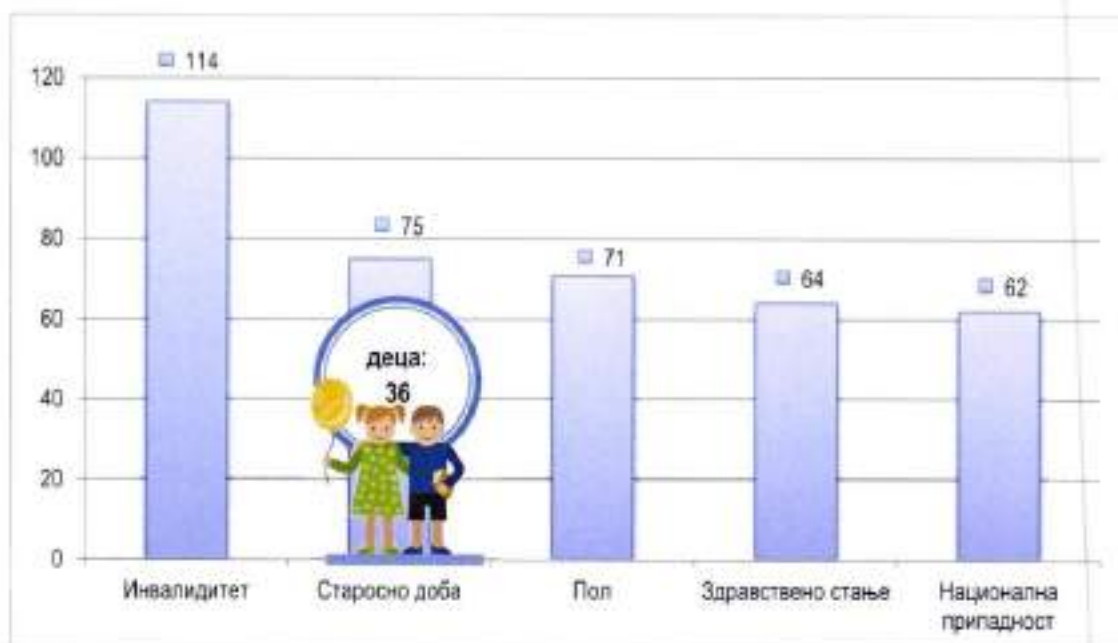
Жива библиотека, Сајам књига 2016.

Поступање Повереника током 2017. године

Током 2017. године старосно доба је као основ дискриминације наведено у 11,8% од укупног броја притужби поднетих Поверенику (75) и други је основ дискриминације по учесталости притужби у овој години. Од укупног броја притужби поднетих на основу старосног доба, највећи број притужби (48%) односио се на дискриминацију деце.

Од укупног броја притужби, највећи број се односио на област образовања и стручног усавршавања, у којој се деца и млади најчешће сусрећу са дискриминацијом. На основу анализе поднетих притужби може се констатовати да се старосно доба, као основ дискриминације, често појављује у комбинацији са још неким личним својством – инвалидитет, здравствено стање и др. Ово је нарочито случај код вишеструке дискриминације деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у области образовања и стручног усавршавања.

Графички приказ 6: Учесталост притужби по основима дискриминације током 2017. године

У току године, поступано је по притужбама и утврђена повреда одредаба Закона о забрани дискриминације у више случајева који се односе на дискриминацију деце са сметњама у развоју у образовном систему. Тако је у једном случају утврђено да је школа пропуштањем да предузме одговарајуће мере, ставила у неједнак положај дечака који има „развијни поремећај активности и пажње са продуженим поремећајем понашања и вероватним тешкоћама у учењу“ у односу на другу децу у погледу остваривања права на образовање и васпитање. У току поступка утврђено је да је детету скраћен фонд часова иако није био израђен индивидуални образовни план, нити је школа за то имала неопходно мишљење интерресорне комисије. Такође, дискриминација је утврђена и у случају детета са хиперкинетичким поремећајем којем је онемогућено похађање продуженог боравка у основној школи. У овим конкретним случајевима, препоруке су се, поред отклањања последица дискриминаторног

поступања, односиле и на потребу за обукама/стручним усавршавањем свих запослених у овим школама на тему забране дискриминације, са посебним акцентом на образовање деце са сметњама у развоју.

Мишљење: Притужбу је поднео Национални савет ромске националне мањине против једног градског центра за социјални рад, поводом доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице. У притужби је наведено да је ова одлука донета без икаквих доказа, већ искључиво на бази предрасуда и стереотипа о Ромима. У изјашњењу центра наведено је да разлог доношења Привременог закључка о обезбеђивању смештаја за малолетно лице није било које лично својство детета или родитеља, о чему је центар приложио доказе. По спроведеном поступку Повереник је донео мишљење да центар за социјални рад није повредио одредбе Закона о забрани дискриминације.

Мишљење са препоруком: У притужби против једне основне школе наведено је да је ученица која болује од неизлечиве болести била изложена вршњачком насиљу које се огледало у одбацивању, шиканирању, снимању док хода повређена, одбијању ученика да седе с њом, убеђивању других да не седе са њом, подсмехању, изругивању, а да школа није реаговала на адекватан начин да је заштити као жртву вршњачког насиља. Такође, наведено је да је директор школе донео одлуку да сви ученици морају да излазе из учионица и на малим одморима, због чега је девојчица остајала сама у учионици. Поступајући у предмету, Повереник је указао да правила која школа доноси, а која се односе на безбедност ученика морају да буду, пре свега у најбољем интересу детета. Самим тим, приликом доношења правила, руководство школе мора бити посебно опрезно јер правила која су наизглед једнака за све, могу довести поједине ученике у неповољнији положај због неког њиховог личног својства. Указано је и да би консултовање са мајком девојчице, као и са девојчицом, у изради правила која се непосредно или посредно односе на њу допринело стварању правила чија примена не изазива неповољне последице за њу. С тим у вези, дато је мишљење да је школа, пропуштањем да предузме одговарајуће и ефикасне мере заштите малолетне ученице, повредила одредбе Закона о забрани дискриминације. Школи је препоручено да измени одлуку да сви ученици морају да изађу у ходник и за време малих одмора тако да примена правила не подржава социјално искључивање девојчице од осталих ученика њеног одељења и школе. У препоруци је указано и на потребу да школа предузме мере и активности на подстицању толеранције, подизању знања, разумевања и заштите од дискриминације ученика и запослених у установи, како би спречили дискриминацију и вршњачко насиље, као и да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

У току поступка по притужбама грађана, Повереник је дошао до сазнања да поједине локалне самоуправе, као и родитељи деце са сметњама у развоју, имају бројне проблеме и недоумице у вези са успостављањем и обезбеђивањем додатне подршке пратилаца деци и ученицима са сметњама у развоју. Ове нејасноће се огледају у томе што поједине локалне самоуправе нису сигурне како да средства које су намениле за пратиоце деци и ученицима са сметњама у развоју законито и правилно употребе, док су неке друге локалне самоуправе пронашле начин да спроведу поступак обезбеђивања овог додатног вида подршке, али и даље осећају несигурност због прописаних процедура и сматрају да прописи у овој области нису јасни. Тако је и у *Извештају о ревизији сврсисходности пословања, Обезбеђивање услуге у области социјалне заштите – Лични пратилац детета*, Државна ревизорска институција,

између осталог, навела да је у периоду од 2017-2019. године само Београд обезбедио услугу личног пратиоца детета преко лиценциране организације, Смедеревска Паланка је услугу обезбедила преко нелиценциране организације, док Крагујевац и Апатин нису обезбедили ову услугу. До недовољног развоја ове услуге је дошло због одсуства планирања и недостатка финансијских средстава у буџетима јединица локалне самоуправе за реализацију ове услуге, непостојања локалних нормативних аката, малог броја лиценцираних организација или установа за пружање ове услуге, као и начина на који се врши надзор над пружањем услуге.³¹⁷

На пример, у поступку по једној од притужби упућеној Поверенику, мајка дечака са сметњама у развоју коме је потребна додатна подршка пратиоца за личну помоћ детету указала је да ова подршка детету није пружена. Повереник је од општине Пријепоље сазнао да је ова локална самоуправа у свом буџету за 2016. годину определила средства за финансирање личних пратилаца, да је донела правилник о пратиоцу за личну помоћ детету и ученику, али да се у покушају да спроведе овај правилник сусрела са различитим мишљењима и тумачењима везаним за начин финансирања овог вида додатне подршке. Како би решила проблем и разјаснила недоумице, општина Пријепоље се обратила Министарству просвете и затражила упутство како да обезбеди подршку личног пратиоца деци са сметњама у развоју. Међутим, Министарство просвете није доставило тражено упутство и појашњење, због чега општина Пријепоље није спровела поступак ангажовања личних пратилаца.

У другом случају, Повереник је од Секретаријата за социјалну заштиту Градске управе града Београда сазнао да је Скупштина Града донела Одлуку о правима и услугама социјалне заштите и да је овом одлуком лични пратилац детета са инвалидитетом, односно сметњама у развоју уведен у систем социјалне заштите у Граду Београду. У овој одлуци прописано је, између осталог, да о услузи лични пратилац детета одлучује центар за социјални рад, при чему се посебно цени породични статус домаћинства детета са сметњама у развоју и степени подршке, а да предност имају деца из једнородитељских породица која немају друге чланове домаћинства који могу преузети бригу о детету, као и деца са I и II степеном подршке. Међутим, иако је Град Београд донео одлуку којом је прописао услугу лични пратилац детета, Секретаријат за социјалну заштиту Градске управе Града Београда је у свом допису Поверенику констатовао да сматра да постоје недоследности у прописима којима се утерђује додатна подршка личног пратиоца детету и ученику са сметњама у развоју. Наиме, како је овај секретаријат навео, неопходно је да се ближе дефинише услуга лични пратилац детета, јер недоследности у погледу примене прописа које тренутно постоје отежавају локалним самоуправама да примене постојеће прописе и обезбеде подршку личног пратиоца деци којој је ова подршка потребна.

Препорука мера Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарству здравља и Министарству просвете, науке и технолошког развоја за измену, односно допуну Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

Имајући у виду сазнања до којих је дошао поступајући по притужбама грађана, Повереник је надлежним министарствима препоручио да измене, односно допуне Правилник о додатној образовној, здравственој

³¹⁷ Извештај о ревизији сервисности пословања, Обезбеђивање услуга у области социјалне заштите – Плански пратилац детета, Државна ревизорска институција, Београд, децембар 2020.

и социјалној подршци детету и ученику у делу који се односи на ангажовање пратиоца за личну помоћ детету, како би се отклониле све недоумице у вези са успостављањем и обезбеђивањем овог вида додатне подршке. Министарствима је такође препоручено да у изменама, односно допунама овог правилника пропишу ко одлучује о ангажовању личног пратиоца детета, о лицима која могу да пруже ову подршку и под којим условима, финансирању и контроли начина пружања ове подршке.

Повереник се обратио Министарству просвете и затражио информацију да ли је локалним самоуправама појашњен правилан начин успостављања и обезбеђења подршке личног пратиоца деци са инвалидитетом и сметњама у развоју. Анализом прописа релевантних за дефинисање и поступак успостављања и обезбеђивања личног пратиоца, Повереник је утврдио терминолошку недоследност у означавању ове мере подршке, али и разлике у задацима, односно пословима које пратилац детета са инвалидитетом, односно сметњама у развоју треба да обавља. Препоруком је указано да је потребно да се тачно означи како се назива овај додатни вид подршке, јасно утврдити све активности које обухвата, као и да ли особа пружа подршку детету само у образовно-васпитним активностима или то чини и у кући и на местима за провођење слободног времена. Тек на тај начин, према мишљењу Повереника, све недоумице ће бити отклоњене, а надлежни органи биће сигурни какву подршку треба да успоставе и обезбеде, а родитељи деце са инвалидитетом шта од ње могу да очекују.

Анализа релевантних прописа у овој области показала је и да је Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику прописано да процену потреба детета за пружањем додатне подршке врши интересорна комисија по захтеву родитеља, односно старатеља детета и по службеној дужности, односно, на иницијативу надлежних органа. Међутим, Законом о социјалној заштити прописано је да поступак за коришћење услуге социјалне заштите коју обезбеђује јединица локалне самоуправе спроводи центар за социјални рад, који решењем одлучује о коришћењу услуге. Повереник је указао да рад ова два надлежна органа – интересорне комисије и центра за социјални рад, приликом одлучивања о обезбеђивању подршке личног пратиоца детета са инвалидитетом, треба јасно разграничити и појаснити њихов однос, а посебно треба разјаснити ко доноси коначну одлуку о томе да ли ће се детету обезбедити подршка личног пратиоца.

Повереник је препоруком указао и да је важно детаљно уредити питање ко може да буде лично пратилац детета, те на који начин и под којим условима локалне самоуправе треба да ангажују пружаоце овог додатног вида подршке. Уочивши да су појединој деци са инвалидитетом лично пратиоци њихови родитељи и други сродници, што је у супротности са одредбама правилника, Повереник је указао да је потребно детаљно уредити и појаснити ко може да буде лично пратилац детета, какву обуку ово лице треба да заврши и ко такву обуку спроводи, као и на који начин и под којим условима локалне самоуправе треба да ангажују пружаоце ове услуге. Такође, од велике је важности и да се јасно прецизира надлежни орган који ће вршити контролу начина пружања ове услуге, како би се избегла опасност да се услуга не пружи адекватно и у најбољем интересу детета.

Министарство просвете је информисало Повереника да је покренуло формирање радне ради регулација процедуре за остваривање права и финансирање услуге личног пратиоца детета и друге видове подршке деци и ученицима. Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету, ученику и одраслом замењен је новим 2018. године а Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите донет је 2019. године.

У току 2017. године Повереник је поднео и једну **кривичну пријаву** против полицијског службеника због поступања према дечаку ромске националности. У допису који је Повереник примио од организације

цивилног друштва наведено је да је полицијски службеник из Новог Сада у вршењу службене дужности ударио шамар дечаку ромске националности у једној основној школи а затим га одвео у тоалет где му је претио да ће доћи у насеље где дечак живи и запалити их, као и да га је вређао по националној основи и псовао „мајку циганску“. Повереник је кривичну пријаву поднео Основном јавном тужилаштву у Новом Саду. Пријава је одбачена са образложењем да не постоје основи сумње да је учињено кривично дело за које се гони по службеној дужности.

Међутим, Повереник за заштиту равноправности је наставио поступак по притужби и упутио **препоруку мера Полицијској управи Нови Сад** да организује обуку за препознавање и заштиту од дискриминације у циљу едукације и сензибилизације својих запослених. По овој препоруци је поступљено.

Поред наведених, постојали су и други основи за покретање поступка пред Повереником, попут остваривања права на родитељски додатак када је један од родитеља страни држављанин.

Препорука мера општинским/градским управама о праву оца на родитељски додатак у случају када је мајка детета страна држављанка

Поступајући по више притужби грађана, Повереник је уочио да одређене општинске/градске управе онемогућавају очевима деце, у случајевима када је мајка страна држављанка, да остваре право на родитељски додатак, иако отац детета испуњава услове прописане Законом о финансијској подршци породици са децом. Посебан проблем представља и ситуација у којој запослени у овим управама дају породицама погрешне информације да отац нема право на родитељски додатак када је мајка страна држављанка, чиме их доводе у ситуацију да пропусте рок за подношење захтева. Имајући све наведено у виду, Повереник је указао да свакаим поступањем запослени у општинским/градским управама стављају породице у којима је мајка страна држављанка у неповољнији положај у односу на друге породице са децом у којима је мајка домаћа држављанка, а отац домаћи или страни држављанин, што је у супротности са одредбама Закона о забрани дискриминације. Упућена је препорука мера општинским/градским управама да на огласној табли управе или на неком другом видном месту, истакну обавештење да право на родитељски додатак остварује отац детета и у случају када је мајка детета страна држављанка, ако отац испуњава друге прописане услове, као и да руководиоци општинских/градских управа запослене упознају са прописима који гарантују остваривање овог права. Повереник је обавештен да је по овој препоруци мера поступљено.

Поводом случајева вршњачког насиља, који су се дешавали и током ове године, повереница се обраћала упозорењем јавности, оштро осуђујући инциденте и позивајући надлежне на хитну и адекватну реакцију.

Повереница Бранкица Јанковић је **упозорењем** најоштрије осудила инцидент који се, према писању једног дневног листа, догодио у дворишту основне школе у Београду, када је група осмака претукла ученика седмог разреда само зато што је Ром.

„Забрињава чињеница да се насиље догодило у школи, јер је управо то место где деца треба да се уче вредностима толеранције и прихватања различитости. На развијању свести младих људи о поштовању људских права сваког појединца, мора се интензивно радити у нашим школским установама“, истакла је повереница и подсетила да сваки грађанин или грађанка који сматрају да су претрпели дискриминацију по било ком основу, могу да поднесу притужбу Поверенику.

Повереница је упутила упозорење и поводом почетка нове школске године и поласка у школу деце миграната и избеглица, истичући да су деца једна од друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, а нарочито када су у питању деца која су се сусрела са ужасима рата и суочила са раздвајањем од породица, међу којима неки и са губитком најближих. Нагласила је да важну улогу у њиховом прилагођавању и оснаживању управо имају школе као место на коме се деца, између осталог, уче и вредностима толеранције, међусобног поштовања и прихватања различитости. Повереница је том приликом изразила очекивања да ће у овом случају бити створени услови за равноправно остваривање права на образовање.

Повереница Бранкица Јанковић и директор канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији Мишел Сен-Ло договорили су наставак сарадње и рад на заједничким пројектима у области борбе против дискриминације деце. Потписивањем изјаве о сарадњи две институције предвиђено је даље спровођење активности на унапређењу положаја деце.

Изјава о сарадњи Повереника и Канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији, 2017-2019

Тако је, крајем септембра 2017. године, УНИЦЕФ организовао националну конференцију посвећену раном развоју деце под називом „Најбоља инвестиција у будућност нације – развој деце најмлађег узраста“, а повереница је водила последњу министарску сесију на којој су се надлежна министарства обавезала да у будућем раду акценат ставе на рани развој деце. Тако је и у Закључцима конференције формулисан Позив на акцију за подршку развоју деце у раном узрасту који су Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља, Министарство просвете, науке и технолошког развоја потписали у циљу координисаног деловања за добробит сваког детета и породица у Србији. Повереник је учествовао и на конференцији „Унапређење права детета кроз јачање система правосуђа и социјалне заштите у Србији“, коју је организовао УНИЦЕФ.

Повереница је учествовала и у раду Имплементационог састанка људске димензије ОЕБС, који је организован у Варшави. У оквиру сесије „Толеранција и

недискриминација", predstavila je iskustva iz Srbije, važnu ulogu obrazovnog sistema i njegov značaj na formiranje stavova dece i mladih, predstavila niz aktivnosti koje institucija preduzima u cilju sprečavanja diskriminacije, unapređenja ravnopravnosti, ali i edukacije dece i mladih.

U okviru programa saradnje sa Fondacijom za otvoreno društvo Srbije, a povodom Međunarodnog dana starijih osoba, Poвереник je i ove godine organizovao nagradni konkurs za najbolji literarni rad, likovni rad i fotografiju na temu „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“ на коме право учешћа имају ученици 6, 7. и 8. разреда основних школа из Републике Србије, који су на задату тему изразили свој став о значају неговања међугенерациске сарадње и међусобног разумевања и уважавања. Најбољи радови са конкурса представљени су на свечаној седници одржаној у Дому Народне скупштине.

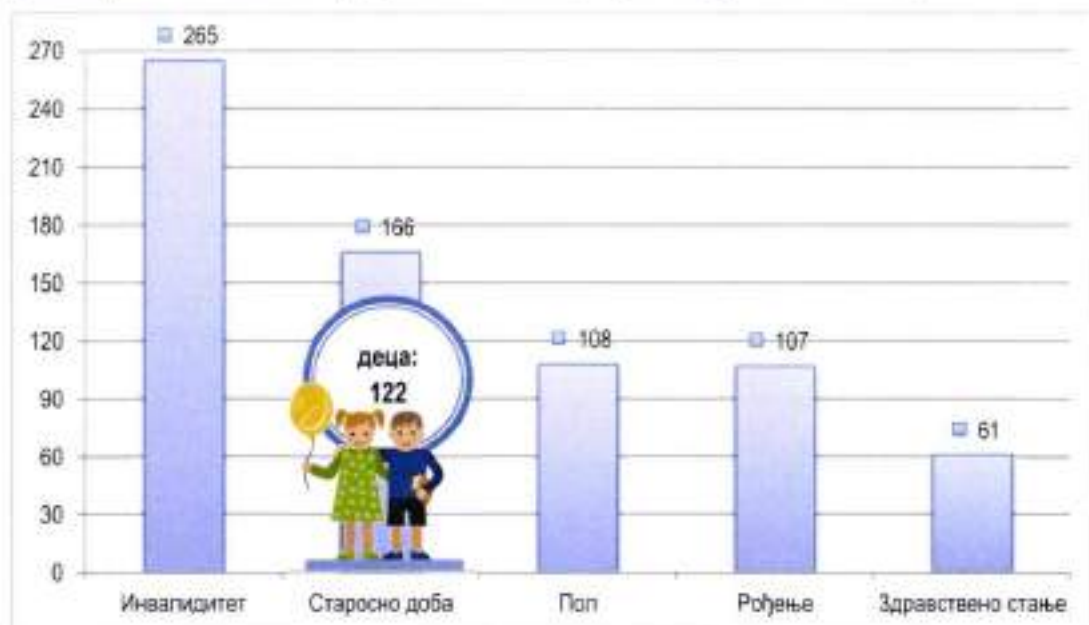

Додела награда на конкурсy „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“, 2017.

Поступање Повереника током 2018. године

Старосно доба као основ дискриминације било је наведено у 16,5% притужби (166), што према учесталости чини други основ дискриминације по бројности поднетих притужби у 2018. години. Број притужби које су Поверенику упућене због дискриминације на основу старосног доба ове године је повећан у односу на 2017. и 2016. годину.

Графички приказ 7: Учесталост притужби по основима дискриминације током 2018. године

У 2018. највећи број притужби по основу старосног доба односио се управо на дискриминацију деце (73,5%). На ово повећање утицао је број притужби које су поднете због примене одредаба Закона о финансијској подршци породици са децом.

Један број притужби се и даље односио на проблеме у инклузивном образовању и потреби пружања адекватне подршке. Око једне петине притужби због дискриминације деце односио се на област образовања и стручног усавршавања. Деца са инвалидитетом и даље се сусрећу са проблемима који су нарочито везани за област образовања, где приступачност школа и других васпитних и образовних установа није на задовољавајућем нивоу. Потребно је сагледати и ефекте примене Закона о дуалном образовању, посебно у односу на децу из друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, на шта је Повереник указивао и приликом давања мишљења у поступку доношења овог закона.

Повереник је поступао у предмету у којем је утврђено да постоји дискриминаторан садржај у појединим уџбеницима за средњу школу. Мишљење је донето у поступку поводом притужби организације која се бави заштитом људских права поднете против Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Националног савета за високо образовање, Завода за унапређивање образовања и васпитања, Завода за уџбенике и Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, због садржаја шест

средњошколских уџбеника којим се дискриминишу припадници ЛГБТ популације на основу сексуалне оријентације.

Мишљење са препоруком: Током поступка, Повереник је анализирао да ли одређени средњошколски уџбеници имају дискриминаторан садржај, као и релевантне правне прописе везане за поступање одобрења и повлачења уџбеника. Имајући у виду релевантне правне прописе којима се одређује надлежност одређених органа и установа, као и поступање одобрења, измене и повлачења уџбеника за средњу школу, Повереник је дао мишљење да у поступку по притужбама, Национални савет за високо образовање, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Завод за уџбенике и Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања нису прекршили одредбе Закона о забрани дискриминације. Са друге стране, Министарство просвете, науке и технолошког развоја било је дужно да предузме мере прописане Законом о уџбеницима, а по добијању стручног мишљења Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања да поменутих шест уџбеника садрже недостатке због којих не би требало да буду у даљој употреби уз препоруку да обавезе издавача да изврши измене и не пласира на тржиште постојеће примерке ових уџбеника. Повереник је дао мишљење да је Министарство просвете, науке и технолошког развоја, пропуштањем да предузме мере у циљу уклањања дискриминаторног садржаја у шест уџбеника за средњу школу повредило одредбе Закона о забрани дискриминације, те је министарству препоручено да предузме мере из своје надлежности, у циљу отклањања дискриминаторног садржаја и онемогућавања да се наведени уџбеници са сакривим садржајем и даље користе у настави.

По овој препоруци је поступљено а Министарство је обавестило Повереника да ће у новом Каталогу одобрених уџбеника који ће бити израђен до августа 2019. за школску 2019/2020, бити уврштени кориговани уџбеници са новим бројем решења, а да ће за школску 2019/2020. преко Школских управа бити упућен допис свим школама да се не користе ови уџбеници са старим решењима.

Специфичан предмет у којем је Повереник поступао односио се на дискриминацију психолошкиње у једној школи након што је пријавила дискриминаторно поступање школе према ученици. Од момента када је пријавила насиље и дискриминацију, подносиатељка притужбе је и сама била изложена многим непријатностима од директорке школе и појединих колега. У току поступка Повереник је утврдио да је подносиатељка притужбе учинила вероватним акт дискриминације, имајући у виду да су промене у њеном радноправном статусу и позицији на радном месту настале након што је изнела став да је извршена дискриминација ученице и након што је почела да акте дискриминације пријављује различитим органима и институцијама. Са друге стране, чињенице и докази које је школа понудила нису пружили довољно основа за закључак да наведене промене у радноправном статусу и позицији притужиље нису узроковане чињеницом да је пријавила дискриминаторно поступање школе према ученици. Имајући у виду наведено, Повереник је дао мишљење да је школа неоправдано лошијим поступањем према притужиљи, након што је понудила доказе о дискриминаторском поступању повредила Закон о забрани дискриминације. Стога је директорки школе препоручено да предузме све мере из своје надлежности како би се отклониле последице неоправдано лошијег поступања према подносиатељки притужбе, као и да упути писано извињење притужиљи због кршења забране позивања на одговорност.

Такође, утврђена је дискриминација и упућене су одговарајуће препоруке надлежним образовним установама у предметима који су се односили на дискриминацију ромске деце у основном и средњем образовању, као и у вези случаја вршњачког насиља над

учеником ромске националности. Поједине притужбе су се односиле и на имовно стање ученика, као и на коришћење јавног превоза од стране деце са аутизмом, о чему су примери дати у даљем делу текста.

Мишљење са препоруком: У предмету је утврђено да је Фондација за младе таленте дискриминисала ученицу која похађа приватну гимназију на основу претпостављеног личног својства – имовног стања. У току поступка, Повереник је анализирао да ли је постављање услова да право учешћа на Конкурсу за доделу новчаних средстава талентованим ученицима средњих школа имају само талентовани ученици средњих школа чији је оснивач Република Србија у супротности са императивним прописима којима је дискриминација забрањена и који су обавезујући за све. Анализа је показала да је овај услов прописан на основу претпоставке фондације, да су породице ученика који похађају приватне средње школе доброг материјалног стања. Стога, Повереник је у конкретном случају сматрао да је фондација, прописивањем услова да на конкурс могу да учествују само ученици средњих школа чији је оснивач Република Србија, у неоправдано неједнак положају ставила ћерку подносиоца притужбе на основу претпостављеног личног својства – имовног стања. Повереник је дао мишљење да су прописивањем услова у Конкурсу прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је фондацији препоручено да предузме све неопходне радње и мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања према подносиоци притужбе, као и да у будуће у наредним конкурсима за пружање помоћи талентованим ученицима, студентима и особама које се истичу у научном и стваралачком раду као и у оквиру обављања других послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе.

По овој препоруци је поступљено, а Фондација је у обавештењу Поверенику навела да су новчана средства одређена за стипендије исплаћена учесницима конкурса на основу закључених уговора у складу са ранг-листом. У обавештењу су навели да ће органи управљања Фондације у поступку припреме будућих конкурса имати у виду лица која закон препознаје као могуће осниваче основних и средњих школа и водиће рачуна о свим чињеницама од значаја за финансирање похађања образовних установа, укључујући и питање стипендија.

Мишљење са препоруком: Мишљење је донето у поступку против Аеродрома „Никола Тесла“, а.д. Air Serbia и Air Serbia Ground Service д.о.о због понижавајућег и увредљивог поступања према дечаку са аутизмом и његовој породици. По спроведеном поступку и утврђеним чињеницама, Повереник је дао мишљење да Аеродром и А.д. Air Serbia нису прекршили одредбе Закона о забрани дискриминације, будући да је у њиховој надлежности безбедно коришћење инфраструктуре и да не учествују у доношењу одлука које се тичу отпреме путника. Са друге стране, Air Serbia Ground Service д.о.о. као посебни привредни субјект који обавља послове отпреме и прихвата путника јесте прекршио одредбе овог закона, тако што није доказао да начин спровођења поступка запослених приликом провере способности малолетног дечака да путује авионом није био понижавајући и увредљив за њега и његову породицу, те му је препоручено: да организује састанак са једним од удружења које пружа подршку особама са аутизмом како би непосредно сазнали са каквим проблемима се суочавају и на какве све ситуације nailазе особе са аутизмом приликом коришћења услуга ваздушног саобраћаја; да предузме активности у циљу додатне едукације запослених који раде на пословима пријема и отпреме путника и подршке путницима који имају аутизам, као и активности на унапређивању система подршке особама са здравственим потешкоћама и инвалидитетом.

У законом прописаном року Повереник је обавештен да је одржан састанак са представницима Савеза удружења Србије за помоћ особама са аутизмом, а да је комплетан прихват и отпрема путника прешао у надлежност Аеродрома. Такође, утврђен је предлог обуке који се састоји из неколико тема: увод и

значај обуке из угла особа са аутизмом и њихових породица, специфичност и карактер особа са аутизмом, могуће ситуације и реакције – понашања особа са аутизмом и стратегије за њихово превазилажење, визуелна подршка. Договорена је и припрема онлајн лимфлета који би садржао све потребне информације о припреми путовања и путовању особа са аутизмом и њихове пратње. Уз обавештење о поступању по препоруци Повереника достављен је и План обуке особља за 2018.

Током рада Повереника уочено је да постоје и други различити проблеми који се испољавају на основу старосног доба. Тако је Повереник, између осталог, у току 2018. године упутио иницијативу за допуну Закона о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју који би се односили на подстицаје за младе и за жене, као и иницијативу за допуну прописа којима се уређују стандарди за акредитацију установа у високом образовању а који се односе пре свега на приступачност ових установа и учила за особе са инвалидитетом. Поједини проблеми су се показали и у погледу неједнаког третмана деце у установама предшколског васпитања. Повереник је тако упутио иницијативу за унапређење положаја деце у начина остваривања исхране у предшколским установама.

Иницијатива за измену Правилника о ближим условима и начину остваривања исхране деце у предшколској установи

Повереник је поднео Министарству просвете, науке и технолошког развоја и Министарству здравља иницијативу за измену Правилника о ближим условима и начину остваривања исхране деце у предшколској установи којим је прописано да се за дете које из верских разлога не конзумира неке намирнице, у предшколској установи припрема храна која одговара захтевима специфичне исхране или омогући да родитељи обезбеђују храну за своје дете. Овим одредбама је направљена разлика између деце која из верских разлога не конзумирају неке намирнице и деце која не конзумирају неке намирнице из других уверења и опредељења (попут вегетаријанских), а не верских, те је ограничен круг деце која имају право на оброке који одговарају њиховим специфичним захтевима исхране. Имајући у виду да Устав Републике Србије гарантује слободу мисли, савести, уверења и вероисповести, Правилник је ову уставну гаранцију сузио, искључивши децу која имају специфичне захтеве исхране на основу других уверења а не вероисповести. С обзиром да су овај Правилник донела два министарства - Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Министарство здравља, иницијатива за измену Правилника је упућена на оба министарства с предлогом за измене одговарајућих чланова тако што ће се омогућити да се и за дете које и из других уверења, а не само верских, не конзумира намирнице, припрема храна у установи или омогући да родитељи обезбеђују храну за своје дете, како би се обезбедило остваривање начела једнаких права и обавеза. Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Министарство здравља су обавестили Повереника да ће по препоруци поступити, формирати радну групу и приступити измени свог правилника.

Примена Закон о финансијској подршци породици са децом у 2018. години показала је проблеме у погледу одредбе која се односи на остваривање права на накнаду зараде, односно накнаду плате за време одсуства са рада ради посебне неге детета у случајевима када је за дете већ остварено право на додатак за помоћ и негу другог лица. Повереник је подржао иницијативу удружења Национална организација за ретке болести Србије, Мрежа организација за децу Србије, Савез удружења пацијената Србије и удружења „Храбриша“ за оцену уставности и законитости Закона о

финансијској подршци породици са децом и упутио више иницијатива за његову измену, о чему је већ било речи у овом извештају.

Иницијатива за измену члана 13. став 4. и члана 54. став 2. Закона о финансијској подршци породици са децом

Поверенику се обратило неколико стотина грађанки са наводима да постоји неусаглашеност одредаба члана 13. став 4. и члана 54. став 2. Закона о финансијској подршци породици са децом, а у вези са чланом 12. став 1. Закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом, са Уставом Републике Србије и антидискриминационим прописима. Наиме, одредбом члана 13. став 4. овог закона прописано је да месечна основица накнаде зараде, односно накнаде плате за време породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета, не може бити већа од три просечне месечне зараде у Републици, према последњем објављеном податку републичког органа надлежног за послове статистике на дан подношења захтева. Анализом је утврђено да наведена одредба несразмерно теже погађа жене које остварују зараду већу од три просечне месечне зараде у Републици Србији, што представља дискриминацију жена на основу личних својстава – пола и имовног стања. Имајући у виду правну природу породилског одсуства и чињеницу да због традиционалних друштвених образаца понашања, веома мало мушкараца користи право на одсуство са рада ради неге детета, јасно је да одредба која се односи на максималан износ месечне основице зараде током породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета несразмерно теже погађа жене у односу на мушкарце, јер се основано може очекивати да ће у највећем броју случајева ово право да користе управо жене. На тај начин, запослене жене ће, за разлику од запослених мушкараца, имати додатне баријере када је реч о усклађивању посла и приватног живота, јер ће неке од њих бити принуђене да бирају између веома успешне каријере и родитељства, што у конкретном случају, поред пола, указује и на други основ дискриминације жена – имовно стање. Другим речима, наведена законска одредба има негативне последице по жене са вишим зарадама, односно, зарадама већим од три просечне зараде у Републици Србији, јер ће према новом законском решењу ове жене примати мањи износ од оног који су остваривале пре коришћења породилског одсуства. Са друге стране, ово законско решење је у нескладу и са прописима којима се уређује плаћање пореза и доприноса, имајући у виду да је одредбом члана 43. Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање прописано да највишу годишњу основицу доприноса чини петоструки износ збира просечних месечних зарада у Републици исплаћених у периоду за претходних 12 месеци, почев од месеца новембра у години која претходи години за коју се утврђују и плаћају доприноси. Стога, нејасно је због чега законодавац, са једне стране, очекује да ће запослене са вишим зарадама пре мајчинства исплаћивати доприносе до максималног износа пет просечних зарада у Републици Србији, док ће у тренутку када постану мајке та чињеница бити фактички занемарена и жена ће примати максимално три просечне зараде у Републици Србији, што ће несумњиво утицати на њен дотадашњи квалитет живота. Када је реч о одредби члана 54. Закона о финансијској подршци породици са децом, а у вези члана 12. став 1. Закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом, у притужбама је наведено да су мајке које су до 25. децембра 2017. године родиле децу дискриминисане у односу на мајке које су родиле децу после овог датума, јер ће остварити право на родитељски додаток по раније важећем закону, који прописује знатно мање износе родитељског додатка од новог Закона о финансијској подршци породици са децом. Анализом наведених одредаба утврђено је да ће деци рођеној пре 25. децембра 2017. године, којима није завршена исплата родитељског додатка, бити исплаћиван нижи износ родитељског додатка у односу на децу рођену након овог датума. Нејасно је оправдање за овакво правање разлике, посебно имајући у виду чињеницу да се деца као крајњи корисници ове мере подршке налазе у истој ситуацији без обзира на датум рођења, јер ни једнима ни другима није завршена исплата родитељског додатка, те је стога ирелевантно да ли су рођени пре или после 25. децембра 2017. године. С обзиром на све

наведено, Повереник је предложио Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања да уважи иницијативу и као предлагач закона предложи измену одредаба Закона о финансијској подршци породици са децом.

Иницијатива за измену члана 17. ст. 2. и 6. и члана 18. став 2. Закона о финансијској подршци породици са децом

Поверенику су поднете притужбе у којима је наведено да су одредбе члана 17. ст. 2. и 6. и члана 18. став 2. Закона о финансијској подршци породици са децом дискриминаторне. У притужбама је наведено да је направљено разликовање приликом утврђивања лица која имају право на накнаду по основу рођења и неге детета и посебне неге детета, па је тако предвиђено да накнаду може остварити жена која је у периоду од 18 месеци пре рођења детета остваривала приходе на основу делатности предвиђене у ставу 1. (као што су запослење, самостална делатност, уговор о делу и друго), док је за жене које су пољопривредне осигуранице као услов за стицање накнаде предвиђено да су осигуране по том основу 24 месеца. Такође, овим законом се ограничава право очевима да могу да остваре право на накнаду по основу рођења и неге детета само у ситуацији када је мајка умрла, напустила дете или је из објективних разлога спречена да непосредно брине о детету. Иако је похвално што је законом сада уређена накнада која ранијим прописима није постојала за пољопривредне осигуранице, околност да им се омогућавају права као и осталим осигураницима не значи да та права не треба да им се пруже под једнаким условима као и другима. Стога, законом прописани услов да се женама пољопривредницама обрачунава накнада по основу рођења и неге детета и посебне неге детета, на другачији начин и под другим условима у односу на друге осигуранице нема оправдање и доводи до неједнаког третмана само због ове околности. Овако постављен услов за стицање права на накнаду у директној је вези и са израчунавањем основице за остале накнаде које се утврђују сразмерно збиру месечних основица на који су плаћени доприноси за обавезно пензијско и инвалидско осигурање за последња 24 месеца који претходе дану рођења детета, док се основица за лица предвиђена чланом 17. став 1. рачуна узимањем у обзир последњих 18 месеци који претходе првом месецу отпочињања одсуства због компликација у вези са одржавањем трудноће или породилског одсуства. Такође, није јасно зашто је прописано да отац детета може да оствари накнаду само под условима уколико мајка није жива, напустила је дете или је из објективних разлога спречена да непосредно брине о детету, односно да ли то значи да је у случају неге детета мајка титулар права и да је у наведеним случајевима нега о детету само њена обавеза. Анализом прописа може се утврдити да је законодавац као формалног титулара ставио родитеља који се непосредно стара о детету, из чега се може закључити да ова накнада није помоћ намењена мајци за ублажавање социо-економских промена насталих услед порођаја, нити је помоћ која је намењена родитељу/родитељима, већ је у питању подршка која је директно усмерена на дете које треба да има крајњу корист од ове законске мере. Томе у прилог говори и одредба члана 1. Закона о финансијској подршци породици са децом, којом је прописано да финансијска подршка обухвата побољшање услова за задовољавање основних потреба деце и побољшања материјалног положаја породица са децом, породица са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом и породица са децом без родитељског старања. Поред тога, овако постављена одредба у супротности је и са одредбом члана 94. ст. 5. и 6. Закона о раду, према којој право на одсуство са рада ради неге детета може користити и отац детета, а може га користити и у случају када мајка није у радном односу. Стога, Повереник је указао да отац има право на свр одсуство, али применом спорних одредаба Закона у том случају уколико би користио одсуство не би остварио право на накнаду за одсуство са рада ради неге детета. Имајући у виду наведено, Повереник је упутио Министарству иницијативу за измену спорних одредаба.

У току 2018. године Повереник је примио и притужбе у којима је указивано на поступање здравствених установа приликом хоспитализације деце, одређивањем да само мајке могу бити пратиље детета, због чега су упућене препоруке мера свим здравственим установама, указујући на неопходност равноправног поступања у овом погледу и омогућавања очевима да буду пратиоци деце на лечењу у здравственим установама.

Мишљење са препоруком: Мишљење је донето у поступку поводом притужбе оца хоспитализованог детета, поднете против в.д. директора здравствене установе. Подносилац притужбе је навео да само мајка може бити пратиља детета, те сматра да је на овај начин извршена дискриминација очева на основу пола. У току поступка је утврђено да се у одлуци наводи да мајка-пратиља детета може да борави уз дете у складу са прописаним епидемиолошким мерама (здрава мајка, са доказима о вакциналном статусу), из чега се закључује да је само мајкама дозвољено да буду пратиље пацијената. У изјашњењу здравствене установе наведено је да у редовним околностима пратиоци хоспитализованог детета могу да буду родитељи као и хранитељи и старатељи оба пола, као и да се у наведеној одлуци пре свега имало у виду да приоритет имају мајке дојиље. Затим, истакнуто је да је у циљу поштовања родне равноправности текст одлуке исправљен, те да сада у новој Одлуци стоји „пратилац детета“, чиме је омогућено да оба родитеља могу да буду пратиоци. Имајући све наведено у виду, Повереник је дао мишљење да су прописивањем услова да само мајка може бити пратиља детета у Одлуци, повређене одредбе Закона о забрани дискриминације. Повереник је указао да је веома важно имати на уму чињеницу да оба родитеља, имају права и обавезе да подједнако и активно учествују у васпитању, нези и развоју детета. Стога, приликом одлучивања о праву на боравак пратиоца у болесничким собама, нужно је обезбедити једнак третман, а све одлуке морају бити засноване на објективним критеријумима, а не на основу застарелих и стереотипних уверења или праксе. По овој препоруци је поступљено.

Поверенику се поводом поступања центара за социјални рад приликом давања мишљења на захтев судова у поступцима за развод брака и поверавање детета, обратио и један број очева, истичући да су дискриминисани по основу пола, с обзиром да су деца поверена мајци због предрасуда о родним улогама.

Прекршајни поступак: Током 2018. године поднет је захтев за покретање прекршајног поступка због дискриминације детета са инвалидитетом у области пружања услуга. Повереник је покренуо прекршајни поступак јер је једна играоница одбила да пружи услугу девојци и то због деформитета шаке, односно инвалидитета као њеног личног својства, чиме су се стекла сва обележја прекршаја из члана 52. став 1. Закона о забрани дискриминације.

Прекршајни суд у Краљеву је у току 2020. године обуставио поступак јер је наступила застарелост вођења прекршајног поступка.

Дискриминација деце са инвалидитетом и развојним сметњама била је предмет поступања Повереника и у овој години.

Мишљење са препоруком: У овом случају утврђена је дискриминација девојнице са Дауновим синдромом у школи, на основу генетских особености, здравственог стања и инвалидитета. У поступку је утврђено да је стручно-педагошки надзор Министарства установио пропусте у организовању nastave за девојницу и предложио одговарајуће мере подршке. Повереник је утврдио да подршка коју су школа и стручна служба пружили девојници није била довољна и није била усмерена у најбољем интересу девојнице, као и да стручна служба школе и учитељица нису препознали потребу да реагују у случајевима када су родитељи указивали на сумњу у постојање вршњачког насиља према девојници, већ су потцениле значај пријава о могућем вршњачком насиљу. Повереник је дао мишљење да су школа, бивша педагошкиња, психолошкиња и учитељица, пропуштањем да пруже потребну подршку девојници у образовно-васпитном раду, у складу са њеним узрастом, развојним потребама и интересовањем, прекршиле одредбе Закона о забрани дискриминације. Због тога је школи препоручено да правремено обезбеди отклањања физичких и комуникацијских препрека, као и да предузме друге потребне мере на правременом планирању подршке девојници у образовно-васпитном раду, а у циљу обезбеђивања пуног интелектуалног, емоционалног, социјалног, моралног и физичког развоја у складу са узрастом, развојним потребама и интересовањем девојнице, уз укључивање родитеља и других актера који добро познају дете, у складу са законом. Затим, школи је препоручено да организује обуке и едукације за запослене у школи на тему дискриминације у образовању, посебно у односу на ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и других разлога потребна додатна подршка у образовању; да предузме мере и активности на подстицању толеранције, знања, разумевања дискриминације и заштите од дискриминације ученика и запослених у установи, како би се спречила дискриминација и вршњачко насиље, као и да убудуће води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације. Школа је у законском року обавестила Повереника о спровођењу одређених активности на основу препоруке. Увидом у достављене доказе утврђено је да је школа поступила у складу са датим препорукама.

Повереник је и ове године реаговао на случајеве вршњачког насиља и начина извештавања о њима, понављајући да се права детета и новинарска етика не смеју кршити.

Повереница је упозорила јавност да смо сведоци да медији све чешће објављују случајеве злостављања и насиља над децом и износе њихове животне приче и личне исповести, где се у једном броју медијских објава прелазе границе професионалне етике и грубо крше права детета.

Објављивањем информација у којима се стављају иницијали, као и фотографије кућа у којима деца станују, посебно у мањим срединама, али и фотографија или снимака на којима је, упркос замагљеној слици, могуће препознати дете, доводи до повреде права деце и могу се озбиљно угрозити њихова сигурност и трајно оставити штетне последице на њихов развој и одрастање. Указивање на штетне појаве и трагичне случајеве мора подразумевати заштиту права сваког детета, али и сваке жртве. Повереница Јанковић позвала је медије да поштују Устав и законе када извештавају о конкретним догађајима чији су актери деца, јер не постоји оправдање за извештавање на непримерен и сензационалистички начин.

Када је реч о активностима на унапређењу положаја деце и младих у Србији, у првом кварталу 2018. године Повереник је расписао јавни конкурс на којем су изабрани нови чланови Панела младих из свих крајева Србије – Београда и околине, Војводине,

централне и јужне Србије. Током године, Повереник је уз подршку УНИЦЕФ-а организовао два едукативна семинара за новоизабране панелисте на којима су, поред стицања основних знања о дискриминацији и механизмима заштите, учесници имали прилику да науче како да нове технологије користе у сврху друштвеног активизма и успешно управљају друштвеним мрежама у циљу промоције идеје равноправности. Отворен је Фејсбук профил, Фејсбук страна, Инстаграм профил и Јутјуб канал под називом „Панел младих“, за које су млади панелисти редовно достављали садржаје који су добро прихваћени и за кратко време стекли више пратилаца.

Осим тога, активности Панела и његово деловање представљени су у Народној скупштини на седници ученичких парламената у оквиру Дечје недеље, потом полазницима Школе људских права за младе, као и путем медија на локалним телевизијским станицама. Поводом 20. новембра, Међународног дана детета, Повереник је уз подршку УНИЦЕФ-а организовао свечаност „Деца су украс равноправности“. Том приликом отворена је и изложба дечјих ликовних радова на тему равноправности и уважавања различитости, а о изазовима и кључним проблемима у остваривању равноправности деце говорили су чланови Панела младих. У оквиру свечаности, наступ је одржао дечији хор „Свитац“ из истоименог удружења које окупуља децу са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом.

Обележавање Међународног дана детета, новембар 2018.

Делокруг рада институције Повереника и пракса на унапређењу равноправности деце и младих, представљени су у оквиру програма Десете смотре Савеза извиђача Србије, која је кроз међународни летњи камп на излетишту Ада Циганлија у Београду окупила око 800 деце из бројних држава. Повереник је одржао девет интерактивних и деци прилагођених радионица за препознавање и реаговање на дискриминацију.

Међународни летњи камп за децу, Ада циганлија, 2018.

Поводом Међународног дана старијих особа, другу годину за редом је за ученике виших разреда основних школа организован наградни конкурс за најбољи литерарни рад, ликовни рад и фотографију на тему „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“. Најбоље дечије фотографије пристигле на овај конкурс постале су део поставке на изложби која је организована у Кнез Михаиловој улици, у сарадњи са Црвеним крстом Србије.

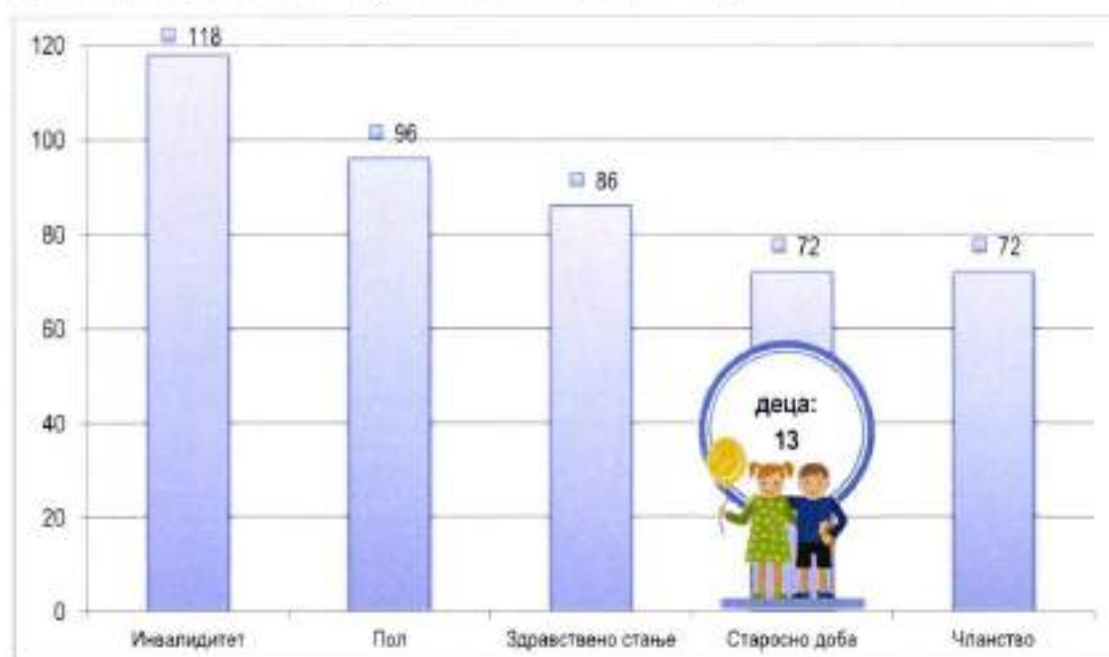

Изложба фотографија са конкурса „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“, 2018.

Поступање Повереника током 2019. године

Пракса Повереника показује да је старосно доба као основ дискриминације у 2019. години наведен у 9,9% поднетих притужби (72), што према учесталости овог основа чини четврти основ дискриминације по броју притужби у овој години. Због дискриминације млађих од 18 година поднето је 18% притужби.

Графички приказ 8: Учесталост притужби по основима дискриминације током 2019. године

Као и ранијих година, значајан број поднетих притужби односио се на дискриминацију деце у области образовања. У току 2019. године Поверенику су поднете 44 притужбе родитеља у име њихове деце/ученика, против једне средње школе. У притужбама је наведено да је директор школе одбио да упише њихову децу, која су из Осечине, у наредну школску годину, због чега су сматрали да су деца дискриминисана у односу на остале ученике ове школе, на основу пребивалишта. У изјашњењу на притужбу наведено је да у школској 2019/2020 години у школу нису уписани ученици из Осечине због доношења одлуке о гашењу делатности ван седишта ове школе, као и да је одлуком Владе о изменама Одлуке о мрежи јавних средњих школа, општини Осечина одобрено формирање посебне образовне установе. У току поступка је утврђено да је Влада донела Одлуку о оснивању Образовно васпитног центра у Осечини, почев од 1. септембра 2019. године, у којем ће се остваривати програм средњег образовања и васпитања, затим да ученици настављају образовање у посебној образовној установи по истим плановима и програмима који су били у укинutom издвојеном одељењу, као и да права ученика ни на који начин нису нарушена, те да се ни на један начин не нарушава квалитет и континуитет образовања.

Мишљење са препоруком: Притужба је поднета против наставника једне школе због дискриминације ученице на основу изгледа. У току поступка је утврђено да се наставник за време часа обратио ученици коментаришући њен физички изглед. Наведени коментари су код деце у одељењу изазвали смех, а коментарисање физичког изгледа ученице и смејање наставниковом коментару наставило се и након наставе у вршњачкој групи на друштвеној мрежи. Такође, утврђено је да је изјава наставника, којом се коментарише изглед ученице увредљива и вређа њено достојанство. Оваквом изјавом ученица је изложена подсмеху, те је њој али и другој деци из разреда упућена порука да је допуштено коментарисати нечији физички изглед у негативном контексту. Повереник је указао да учитељи, наставници и професори имају већу одговорност за изговорену реч, с обзиром да својим радом и стручним ауторитетом утичу на формирање ставова младих, пружајући им знање али и моделе понашања. Због своје нарочито важне друштвене улоге још је наглашенија њихова обавеза да својим актима не испољавају и не промовишу дискриминаторно понашање. Због тога је Повереник дао мишљење да је коментарисањем изгледа ученице на часу, наставник повредио одредбе Закона о забрани дискриминације. Наставнику је дата препорука да упути писано извињење ученици, као и да убудуће води рачуна да својим изјавама не крши законске прописе о забрани дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

У једном случају утврђена је сегрегација у образовању, јер је у одељењима основне школе број ученика ромске националности несразмерно већи у односу на број ученика неромске националности.

Мишљење са препоруком: Мишљење је донето у поступку по притужби против основне школе у Нишу, због сегрегације ученика ромске националности. У притужби је наведено да је у овој школи број ученика ромске националности несразмерно већи у односу на број ученика неромске националности, мерено према односу броја деце која живе на том подручју. Након спроведеног поступка и изведених доказа Повереник је дао мишљење да је основна школа повредила одредбе Закона о забрани дискриминације и школи је препоручено да у складу са Правилником о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности, приступи припреми детаљног и свеобухватног плана десегрегације, као и да координира и прати спровођење плана десегрегације кроз мере и активности примерене специфичностима ситуације сегрегације у установи, као и да убудуће не крши антидискриминационе прописе.

Директор основне школе обавестио је Повереника да извршење десегрегације у овој школи превазилази интервенције и делокруг рада ове школе, те да је једно од могућих решења умрежавање ове школе са другом школом, али да се по сазнању директора од овог решења (тренутно) одустало. С тим у вези Повереник се обратио и надлежном министарству, које је обавестило Повереника да је Школска управа Ниш пружила подршку школи у изради и реализацији Акционог плана, након екстерног вредновања, да је након тога школа укључена у пројекат „Унапређење квалитета образовног система Републике Србије кроз унапређивање ефикасности система спољашњег вредновања рада школа и развоја хоризонталног учења између школа“. Такође, омогућено је повезивање школа са добром праксом и школе у којима постоји значајан простор за унапређивање рада као што је у овом случају. Овај процес је био вођен и подржан од стране посебно изабраних и обучених ментора. У циљу превенције сегрегације и дискриминације у образовању Школска управа Ниш ће одредити једног саветника-спољног сарадника који ће остваривати континуирану подршку овој школи током целе школске године, а биће оснажени и вршњачки едукатори који ће са ученицима реализовати радионице и вршњачке акције, уз укључивање група младих из ромских заједница. Управа за образовање, културу, омладину и спорт града Ниша је донела План мера за превазилажење проблема сегрегације у овој основној школи. Школа није поступила по препоруци.

Проблеми у спровођењу инклузивног образовања односе се нарочито на недостатак обезбеђивања одговарајуће подршке. Један број притужби односио се на обезбеђивање превоза или услуга личног пратиоца.

Републички завод за социјалну заштиту доставио је Поверенику податке пружању услуге личног пратиоца, броју лиценцираних пружалаца ове услуге и броју поднетих захтева за лиценцу, као и броју деце која остварују услугу. Након тога, Повереник је упутио препоруке мера за остваривање равноправности јединицама локалне самоуправе у којима је препоручио обезбеђивање услова за успостављање и пружање услуге личног пратиоца деци којој је ова услуга неопходна. Посебно је указано на значај оваквог вида подршке и инклузију деце са инвалидитетом у образовни систем и у активности у заједници.

Упућена је и препорука мера Републичком фонду за здравствено осигурање да на адекватнији начин уреди остваривање права на слушно помагало из Листе помагала која је саставни део Правилника о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања. Препорука мера за остваривање равноправности је упућена и Министарству просвете, науке и технолошког развоја у циљу сагледавања до сада уочених проблема, као и проналажењу најефикаснијег начина за обезбеђивање тифлотехничке и тифлодидактичке адаптације наставног материјала, као и правовременог обезбеђивања прилагођених уџбеника за ученике са потешкоћама у развоју и инвалидитетом. У вези са наведеним, надлежни органи су обавестили Повереника да су поступили по препорукама мера.

Препорука мера упућена Министарству просвете, науке и технолошког развоја

У препоруци је наведено, с обзиром да нису сви начини прилагођавања уџбеника подједнако ефикасни, да је у складу са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом, потребно консултовати особе са инвалидитетом, односно њихове репрезентативне представнике, као и друге стручњаке из области комуникајске и информационе приступачности, у циљу сагледавања најефикаснијих начина адаптације уџбеника којима се одговарајућим прилагођавањем садржаја или формата омогућава приступачност за ученике са сметњама у развоју, односно инвалидитетом. Повереник је препоручио да се не оставља на вољу издавачима начин прилагођавања већ да је потребно израдити прецизну техничку спецификацију о начинима прилагођавања садржаја или формата, односно писма и формата уџбеника. С обзиром да се претходних година каснило са обезбеђивањем прилагођених уџбеника, у препоруци је указано и на потребу благовременог обезбеђивања набавке ових уџбеника тако да деца са инвалидитетом могу равноправно као и друга деца да школују годину започну са већ обезбеђеним уџбеницима. Министарство је обавестило Повереника да је Нацртом измена и допуна Правилника о прилагођавању садржаја и/или формата уџбеника који је у процедури, предвиђено да одлуку о врсти и начину прилагођавања уџбеника доноси тим за инклузивно образовање школе коју ученик похађа, након обављене консултације са стручњацима и уз сагласност родитеља, као и да ће појачати инструкцију ка школама у складу са препоруком Повереника. По овој препоруци је поступљено.

У току године Поверенику се обратила организација цивилног друштва изражавајући забринутост због налога који је Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упутило свим центрима за социјални рад у Републици Србији. Центрима је наложено да у циљу унапређивања рада и постизања вишег степена ефикасности у организовању заштите, помоћи и подршке жртвама насиља, злостављања и злоупотребе („деце улице“) предузму одређене активности, о чему је већ детаљније било речи у ранијем делу текста овог извештаја. Повереник је Министарству упутио допис да центрима укаже на обавезе предузимања свих мера из њихове надлежности у циљу пружања подршке породицама у ризику од измештања деце из породице, а да алтернативно збрињавање деце центри организују тек када нису успели сви претходни напори да се раздвајање породице предупреди или када је издвајање евидентно у најбољем интересу детета. Такође, препоручено је да предузму и друге мере из своје надлежности у циљу јачања услуга социјалне заштите и креирања нових услуга које су неопходне ради омогућавања живота детета у породичном окружењу.

Један од повода за реакцију Повереника је био и новински текст из листа „Блиц“ о приватној фирми из Београда која је 27-годишњој жени отказала пријем у радни однос током увођења у посао, јер је због болесног детета затражила померање заказаног састанка. Имајући у виду да се са оваквим и сличним ситуацијама суочавају многе мајке у Србији, судећи по притужбама, али и истраживањима и случајевима из медија, повереница је издала упозорење указујући да наведени случај представља типичан случај дискриминације а да Закон о забрани дискриминације забрањује дискриминацију у области рада, односно нарушавање једнаких могућности за заснивање радног односа или уживање под једанким условима свих права у области рада. Пол и брачни и породични статус у области рада и запошљавања су најчешћи основи дискриминације жена у Србији, што је забрањено а сви послодавци треба да поштују законе и Уставом загарантовано начело једнакости.

Повереник је током године реаговао и на објаве на друштвеним мрежама и вређања деце која се у таквим објавама појављују, посебно деце политичара.

Повереница је **упозорењем** најоштрије осудила вређање деце председника Републике Србије и указала да су недопустиве било какве увреде, претње и омаловажавања по било ком основу и то не сме постати образац свакодневне комуникације у јавном простору, а нарочито на друштвеним мрежама, где је овакав говор у последње време кулминирао. Политичко и свако друго неслагање не може бити алиби за увреде или претње носиоцима јавних функција и члановима њихових породица, као ни било ком грађанину или грађанки Републике Србије. Крајње је време да се престане са оваквим говором и да све надлежне институције предузму мере у складу са својим надлежностима, закључила је повереница.

Истовремено, у медијима и на друштвеним мрежама су се појављивали снимци вршњачког насиља, што је посебан проблем о коме је било више речи у ранијем делу текста овог извештаја. Повереник је на овакве случајевне реакције реаговао, као и у конкретном примеру.

Трећи дан za редом у медијима се појављују снимци грубог шамарања и вређања петнаестогодишње девојчице из Барајева, коју њене школске другарице ударају и понижавају, што показује да је вршњачко насиље један од великих проблема нашег друштва. **упозорила** је повереница за заштиту равноправности Браница Јанковић.

Упркос брзој реакцији надлежних министарстава, овај случај насиља, као и слични снимци који су дељени на друштвеним мрежама у намери да се стекне популарност и покаже надмоћ над слабијим, и на којима се види да се злостављање догађа наочиглед друге деце која ни не покушавају да спрече насиље, оломена је за све – од родитеља и школе, али целог друштва, да образац понашања међу тинејџерима све више постају омаловажавање, насилно понашање, нетрпељивост и дискриминација.

Морамо пронаћи најбоље начине за подстицање и очување основних вредности попут васпитања, хуманости, саосећања, другарства, јер ово представља озбиљан аларм, пре свега надлежним институцијама које морају да учине све што је у њиховој моћи да се смањи насиље у школама и најоштрије санкционишу починиоци, али и да предузму мере за континуирану системску превенцију. Међутим, шира одговорност је на свима, јер модели комуникације које карактеришу скандали, насиље, вербалне увреде, некритично глорификовање новца и инстант славе, нису ограничени само на свет одраслих, већ се великом брзином преливају међу децу и у школе, наносећи огромну штету младим генерацијама

Повереник је у току 2019. године покретао и механизме судске заштите од дискриминације, па је тако поднета **кривична пријава** због говора мржње и насиља према деци са сметњама у развоју и инвалидитетом. По сазнањима из притужбе коју је Поверенику поднело једно удружење, на друштвеној мрежи Фејсбук објављени су садржаји којима се деца са сметњама у развоју или деца са инвалидитетом називају „шкартом којег се

треба решити“, јер они представљају само терет друштву. Објавама је такође позивано да деци треба дати „бомбе“ уместо бомбона, а труднице да не рађају „шкарт“ децу. Овим објавама, изражавају се идеје и мишљења којима се подстиче дискриминација, мржња и насиље према групи лица због њиховог личног својства, у конкретном случају на основу инвалидитета, а објављивањем овог садржаја на друштвеним мрежама стичу се и обележја бића кривичног дела из члана 387. Кривичног законика. Републичко јавно тужилаштво је обавештено и о догађајима који су се односили на вршњачко насиље уз употребу неонацистичких и антисемитских симбола током похађања једног семинара у Истраживачкој станици Петница, о чему је Поверенику била упућена притужба. Према последњем обавештењу предмет је прослеђен на поступање Вишем јавном тужилаштву у Београду као месно надлежном.

Посебан сегмент рада Повереника јесте подношење тужби суду због повреде прописа који забрањују дискриминацију, у своје име а уз сагласност и за рачун дискриминисаног лица, уколико поступак пред судом по истој ствари није већ покренут или правноснажно окончан. Ове парнице (тзв. *стратешке парнице*) Повереник покреће у општем интересу, са циљем да издејствује доношење повољних судских пресуда, којима се поред пружања правне заштите дискриминисаним лицима, упућује и јасна порука јавности да је дискриминација забрањена и да се делотворно санкционише. Повереник је покренуо стратешку парницу против ресторана брзе хране 2012. године, јер радник обезбеђења није дозволио деци ромске националности да уђу у ресторан са женом која је хтела да им купи храну. Виши суд у Београду је 5. јула 2017. године

донео пресуду, којом је у целости усвојио тужбени захтев Повереника. Суд је утврдио да је 10. јула 2012. године, ланац ресторана брзе хране извршио непосредну дискриминацију у области пружања услуга на основу националне припадности, тако што је забранио улазак деци ромске националности. Тужени је изјавио жалбу на пресуду, а Повереник је поднео одговор на жалбу, 4. децембра 2017. године. Апелациони суд у Београду је решењем од 12. јула 2018. године укинуо пресуду Вишег суда у Београду и предмет вратио првостепеном суду на поновно суђење. У априлу 2019. године, Виши суд је донео пресуду којом се одбија тужбени захтев. Апелациони суд у Београду потврдио је пресуду Вишег суда у новембру 2019, због чега је Повереник најавио ревизију. Овај поступак је стратешки важан из више разлога. Тужба је поднета првенствено да би се жртве дискриминације охрабриле и подстакле на покретање антидискриминационих парница, као и да би се јавност сензибилисала за проблем дискриминације и ближе разумела да је у питању противзаконита друштвена појава која може делотворно да се санкционише. С друге стране, важан циљ јесте унапређење судске праксе, као и допринос правилном тумачењу и примени норми антидискриминационог права. У овом предмету су решена два спорна правна питања: стварна надлежност виших судова за све случајеве дискриминације, али и став Врховног касационог суда да Поверенику није потребна сагласност када тужбу подноси ради утврђивања дискриминације групе лица.

Током 2019. године Повереник је, у сарадњи са Центром за подршку и инклузију Хелп нет, а уз подршку Вишеград Фонда, спровео пројекат „Унапређење међугенерациског дијалога“. Циљ овог пројекта био је подстицање међусобног разумевања и суживота генерација, односно јачање међугенерациске солидарности која се постиже радом на промени односа међу генерацијама, трагањем за новим облицима размене знања, вештина и искустава као и поделе одговорности, а која се кроз овај пројекат реализовала одржавањем дебата у више општина у Србији. На овај начин се допрло до циљних група (младих и старијих) и дате препоруке за унапређење међугенерациског дијалога, подстицање солидарности и унапређење услуга социјалне заштите.

Имајући у виду да се ради о сумирању препорука које су на трибинама дали сами учесници, на основу сопствених искустава, али и из реалности свакодневног живота, међу датим предпозима су и: *неговање вредности које промовишу културу толеранције, разумевања и уважавања различитости, међугенерациске солидарности и недискриминације; у школске активности укључити дружења са старијима и са представницима средње генерације; организовати обуке из области информационо-комуникационих технологија, где би млади пружали обуке старијима; подстицати менторство где би једни другима били ментори, старији-младима и обрнуто.*

Институцију Повереника је у току године посетила експерткиња и дугогодишња Специјална извештељка Генералног секретара УН у области заштите деце и дечијих права Нађат Мђид Маалом. Са повереницом и директорком УНИЦЕФ-а у Србији Ређином Де Доминићис разговара је заједничким активностима на унапређењу положаја деце у Србији, а као посебно успешан пример партиципације деце и младих представљен је Панел младих саветника Повереника. Такође, треба поменути да је почетком 2019. године, УНИЦЕФ иницирао оснивање Националне коалиције за окончање дечијих брака у Србији, којој се прикључио и Повереник.

Посета специјалне извештељке Генералног секретара УН у области дечијих права Поверенику, 2019.

У сарадњи са Агенцијом Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена у Србији (UN Women), Повереник је организовао једнодневну креативну радионицу за чланове Панела младих, која је имала за циљ стицање посебних знања панелиста о правима жена са села и осмишљавање начина на које млади могу да допринесу унапређењу њиховог положаја. Младим панелистима одржана су предавања о родној равноправности, положаја жена на селу, комуникационих вештина и употребе нових технологија. Поред тога, чланови Панела младих учествовали су на радионици мобилног новинарства „Твоја тачка гледишта“ коју је организовао УНИЦЕФ.

Радионица „Вајбером до бољег положаја жена на селу“ за чланове Панела младих, 2019.

Деца и млади на „Живој библиотеци“, 2019.

У оквиру пројекта „Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“, који Повереник реализује уз подршку Савета Европе, одржане су 23 Живе библиотеке и једна обука за организаторе. Током 2019. године у реализацију Живе библиотеке укључиле су се четири основне, пет средњих школа и један факултет, а одржана је и трибина под називом „Равноправност међу младима“ посвећена размени искустава о дискриминацији и унапређењу положаја младих.

Изложба радова са конкурса „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“, 2019.

У Дому Народне скупштине, поводом 1. октобра Међународног дана старијих особа, отворена је изложба „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“. На овој изложби су приказани литерарни и ликовни радови, као и фотографије ученика основних школа из целе Србије и додељене награде ауторима најбољих радова.

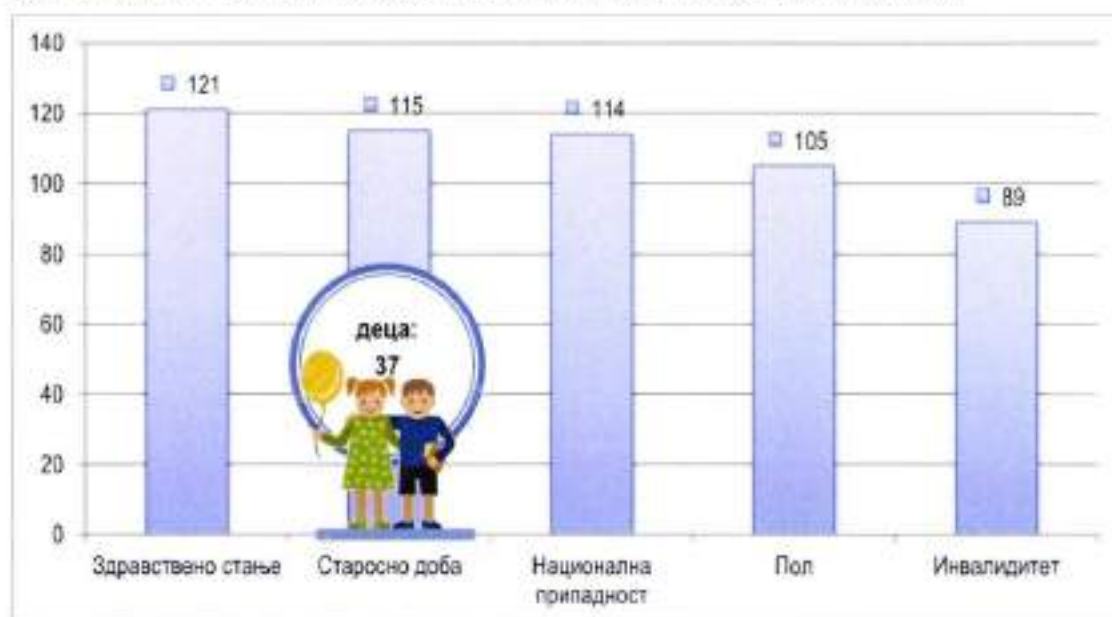
Поступање Повереника током 2020. године

2020. годину је обележила пандемија Ковид-19 као један од највећих изазова и претњи по здравље, због чега су се грађани у највећој мери и обраћали Поверенику. Тако је у највећем броју притужби као основ дискриминације наведено здравствено стање (15,6% од укупног броја поднетих притужби), након кога следи старосно доба са 14,8% од укупног броја поднетих притужби (115).

У марту 2020. године проглашено је ванредно стање због епидемије Ковид-19. У овом периоду грађани су се у већем броју обраћали Поверенику тражећи заштиту, а понекад само информације, подршку и помоћ. Највише обраћања у том периоду било је у вези са остваривањем различитих права нарочито у области здравствене и социјалне заштите, о чему је било више речи у ранијем делу текста. Интензитет обраћања грађана, између осталог указује на посебне, додатне потешкоће са којима су се сусретале поједине групе становништва и потребу за њиховом бољом заштитом током криза. Епидемија Ковид-19 је несразмерно утицала на старије грађане, особе са инвалидитетом, на сиромашније слојеве друштва, становнике неформалних насеља, кориснике смештене у установама социјалне заштите, на особе са хроничним здравственим проблемима, али и на децу, младе, жене. Имајући у виду мере ограничења и забране кретања, ризик од заражавања, пребацивање све већег броја активности на онлајн сферу и сл. био је ограничен приступ појединим правима и остваривање права на услуге, судску заштиту и сл.

Први пут од почетка рада институције, здравствено стање је у притужбама забележено као најчешћи основ дискриминације, у преко 15% од укупног броја поднетих притужби. Овај основ је неретко навођен у комбинацији са још неким личним својством и то најчешће инвалидитетом, старосним добом и сл. Старосно доба је други основ по учесталости навођења у притужбама грађана, а највећи број ових притужби се односио на поступак пред органима јавне власти.

Графички приказ 9: Учесталост притужби по основима дискриминације током 2020. године

Пракса Повереника је указала и на потребу континуираног пружања услуга подршке деци. У току 2020. године Поверенику су се, као и претходних година, грађани обраћали због дискриминације деце у области образовања указујући на проблеме деце са инвалидитетом и сметњама у интелектуалном развоју, превенцији и заштити деце од било које врсте насиља и у вези са проблемима остваривања права на предшколско или школско образовање и праћење онлајн наставе јер им није омогућено коришћење услуге личног пратиоца. Поред тога, Повереник је и у 2020. години примио притужбе поводом одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом, која је посебно погодила родитеље деце са инвалидитетом старости до пет година живота, поводом чега је покренут поступак за оцену уставности и законитости. Наиме, ови родитељи се морају определити за једно од права прописаних Законом о социјалној заштити или Законом о финансијској подршци породици са децом (додатак за помоћ и негу другог лица или накнаду за продужену негу детета старости до пет година), а Уставни суд није одлучио о предлогу за оцену уставности и законитости ове одредбе (члан 12. став 7. Закона о финансијској подршци породици са децом) којом је прописано да право на накнаду зараде, односно накнаду плате за време одсуства са рада ради посебне неге детета не може остварити родитељ за дете за које је остварено право на додатак за помоћ и негу другог лица. Међутим, решавајући по предлогу за оцену уставности и законитости члана 13. став 4, члана 17. став 2, члана 18. став 2. и члана 54. став 2. Закона о финансијској подршци породици са децом Уставни суд је децембра 2020. године донео позитивну одлуку, о чему је већ било речи у овом извештају.

Мишљење са препоруком: Пример вишеструке дискриминације је притужба поднета против Градске управе због решења којим није признато право на родитељски додатак држављанки Републике Србије која са дететом живи на територији Републике Србије са образложењем да у моменту подношења захтева отац детета није имао пријављено пребивалиште-боравиште у Србији, већ је то урадио након подношења захтева. Повереник је констатовао да анализа прописа показује да је формални титулар овог права мајка, док отац ово право може остварити само у изузетним случајевима, односно да је формални титулар права родитељ који се непосредно стара о детету. Повереник је дао мишљење и препоручио Градској управи да донесе решење о утарживању права на родитељски додатак у складу са условима предвиђеним прописима и уз пуно поштовање прописа о забрани дискриминације. Поступајући по препоруци, Градска управа је обавестила Повереника да је надлежно министарство уважило жалбу подносиоце притужбе и укинуло спорно решење, али да подносиоца није остварила право из других законом прописаних разлога, о чему су достављени докази.

Учени су и различити проблеми у организацији живота у породицама у којима један родитељ сам врши родитељско право или је самохрани родитељ, који могу директно или индиректно да угрожавају елементарна права деце из оваквих породица.

Мишљење са препоруком: Самохрана мајка троје малолетне деце, поднела је притужбу наводећи да је због болести „средњег детета“ отворила боловање и да јој је након повратка уручено унапред потписано решење о споразумном раскиду радног односа, са образложењем да „није поуздана“, али и „да су јој врата вртића отворена када јој деца порасту“. Тим поводом Повереник је донео мишљење у којем је констатовао да одлазак притужилице на боловање због неге болесног детета био је својеврстан „окидач“ послодавцу да прекине сарадњу са запосленом чиме је послата порука и другим запосленим женама да могу очекивати исти третман уколико буду одсуствовале са рада ради бриге о деци. Предшколској установи је препоручено да отклони последице дискриминаторног поступања тако што ће у случају

упражњеног радног места подносиоци притужбе понудити закључење новог уговора о раду, као и да убудуће не условљава запослене било каквим актом или радњом само зато што постоји бојазан да ће одсуствовати са рада због неге детета или блиског лица, здравственог стања запосленог или са њима повезаних лица. Послодавац је обавестио Повереника да ће чим се ослободи радно место поступити у складу са препоруком и неће условљавати запослене било каквим актом или радњом.

Пример поступања Повереника који на сликовит начин осликава проблеме са којима се сусрећу родитељи деце која имају здравствене потешкоће, јесте притужба мајке чија ћерка болује од ретке болести - булозне епидермолизе због које јој је саопштено да дете не може да иде у школу у природи, имајући у виду да оштећења коже и слузнице могу да настану чак и при слабом додиру или притиску.

Било је и случајева дискриминације деце по основу национале припадности или етничког порекла. Пример је притужба удружења грађана у којој је указано на формирање одељења која чине само деца ромске националности у оквиру предшколске установе. Иако се последњих година уочава напредак у укључивању ромске деце у образовни процес, може се констатовати да је тај напредак недовољан и да је још увек присутан тренд напуштања образовног процеса ромске деце, посебно девојчица.

Поводом обраћања запослених родитеља који су указали на неједнак положај у који су одлуком Јавног предузећа „Пошта Србије“ стављени запослени очеви малолетне деце, јер је ово предузеће у циљу примене Уредбе о организовању рада послодаваца за време ванредног стања, донело одлуку да се само мајкама деце млађе од 12 година омогући да за време трајања ванредног стања не долазе на посао како би бринуле о својој малолетној деци, Повереник је упутио препоруку мера ЈП Пошта Србије. Такође, Поверенику су се обратиле и особе са инвалидитетом запослене у истом предузећу указујући на неразумевање послодавца у вези са проблемом који имају приликом доласка и одласка са посла у условима ванредног стања. Повереник је указао на поштовање свих прописа и потребу предузећа да одлуке о запосленима који ће послове обављати ван просторија послодавца доноси уз пуно уважавање свих препоручених мера датих у циљу сузбијања ширења заразе и без дискриминације по било ком основу. Предузеће је навело да посебну заштиту ужива родитељ детета млађег од 12 година, нарочито родитељ који самостално врши родитељско право или је другом родитељу установљена радна обавеза, као и да је особама са инвалидитетом омогућено да не долазе на посао за време трајања ванредног стања.

Будући да је по проглашењу ванредног стања уочено да постоје већи проблеми са усклађивањем рада и родитељства, Повереник је упутио иницијативу Влади у вези са овим питањем. Како су запослени родитељи малолетне деце, а посебно самохрани запослени родитељи, практично били принуђени да бирају између одласка на посао и останка код куће и бриге о својој деци, Повереник је Влади упутио иницијативу за упућивање јасне инструкције о поступању послодаваца за време ванредног стања према запосленим родитељима малолетне деце. Посебно би требало прописати да свим самохраним запосленим родитељима малолетне деце буде омогућено да обављају послове ван просторија послодавца, односно да, уколико није могуће организовати овакав рад, послодавац омогући останак код куће у случају потребе, како би били у могућности да воде бригу о својој малолетној деци. Такође, приликом

доношења одлуке о обављању послова ван просторија послодавца приоритет имају запослени родитељи малолетне деце, без дискриминације на основу пола, као и да послодавци приликом усклађивања пословања са условима ванредног стања, организују рад тако да што мањи број запослених и радно ангажованих лица рад обавља истовремено у једној просторији, посебно водећи рачуна о потребама запослених родитеља малолетне деце које се односе на усклађивање рада и родитељства.

Такође, Повереник је указао да приликом креирања мера ради смањења негативних ефеката пандемије свакако треба узети у обзир и чињеницу да мере које су предузимане у циљу сузбијања ширења Ковид-19 нису имале исте последице за све групе становништва. У том смислу су се Поверенику обратила удружења родитеља, али и сами родитељи, посебно они који имају више од двоје деце, наводећи да пакет економских мера неће имати ефекте на унапређење положаја деце, јер малолетне особе нису обухваћене ни једном од четири сета мера, а ефекти мере једнократне новчане помоћи неће једнако утицати на смањење негативних ефеката на породице које имају више деце и на самохране родитеље, али и на породице у којима су један или оба родитеља незапослена или неформално запослена у односу на породице у којима оба родитеља раде. Предложене економске мере нису на једнак начин обухватиле запослене и незапослене, оне који раде у неформалној економији (посебно Роме), пољопривреднике, представнике самосталних уметника и др.

С обзиром да су припадници ромске националне мањине који живе у нехигијенским и неформалним насељима, а који немају адекватан приступ води за пиће, комуналној инфраструктури (канализација, снабдевање електричном енергијом, итд.) у већем ризику од могућег заражавања вирусом, Повереник је упутио препоруку мера Влади за унапређење положаја Рома у ромским насељима у којој је наведено да се као једна од хитних мера предвиди обавеза да се на локалном нивоу становницима ових насеља обезбеди потпуни приступ чистој води (постављањем цистерни, пластичних резервоара и сл.), те да градски/општински органи у свој рад укључе и координаторе за ромска питања, као и да се обезбеди континуирани рад здравствених медијаторки што би морао бити један од приоритета у новонасталој ситуацији у склопу мера на сузбијању ширења вируса.

Препорука мера за остваривање равноправности Рома

Повереник је упутио препоруку мера и Граду Београду поводом стања у неформалном београдском насељу „Чукарчка шума“ и поново указао на положај Рома у ромским насељима и подсетио да су Роми једна од најчешће дискриминисаних група становника, која је у највећем ризику од социјалне искључености и сиромаштва, као и да је повереница два пута посетила ово насеље и указала јавности на потребу предузимања мера за њихово адекватно збрињавање.

Поводом ове препоруке мера предузете су активности које обухватају обезбеђивање услова за задовољавање основних егзистенцијалних потреба становништва, ЈКП Градска чистоћа је извршила дезинфекцију насеља а обезбеђена је и цистерна са пијаћом водом.

Током пандемије, посебно је био тежак положај ромске деце, како у погледу отежаних могућности за превенцију ширења вируса, тако и у погледу приступа здравственој и социјалној заштити. Такође, било им је отежано учешће у образовном процесу.

Неретки су и случајеви етничке и социјалне дистанце према припадницима ове заједнице. Повереник је током године примио већи број притужби због два графита садржине „Цигане у логоре“ и „Цигани смрде“, која су се налазила у близини основне школе. Након интервенције Повереника, градска управа је дала хитан налог комуналној инспекцији да изврши инспекцијски надзор. Управницима стамбених зграда дат је налог да уклоне спорне графите, што је одмах и учињено.

Мишљење са препоруком: Пример исказивања социјалне дистанце јесте и дискриминаторско поступање запослених на базену према деци ромске националности, поводом чега је Повереник донео мишљење са препоруком. Организација за заштиту права Рома поднела је притужбу против Аква парка, због дискриминације групе лица на основу њихових личних својстава – боје коже и националне припадности. У притужби је наведено да је, на једноднеаном излету на коме је било 36-оро деце ромске националности, у једном моменту дошло обезбеђење и „окопило групу и напоменуло да се скупе и не крећу“, као и да је син директорке Аква парка „то наредио јер се баш ту налазе његове ствари и ствари његових пријатеља и да се се боји да му нешто не нестане“. У поступку је утврђено да је самим окруживањем групе деце, као и спровођењем ка излазу, створено понижавајуће и увредљиво окружење. Повереник је дао мишљење да су поступањем запослених у Аква парку повређене одредбе Закона о забрани дискриминације, те је Аква парку дао препоруку да упуту писано извињење, као и да убудуће води рачуна да изјавама и поступањем не крши законске прописе о забрани дискриминације. Аква парк је упутно писано извињење подносиоцима притужбе и Поверенику доставио копију.

Према резултатима истраживања које је Повереник спровео 2020. године *Перцепција ромске заједнице о дискриминацији* као један од закључака наведено је да је за достизање пуне равноправности и једнаких могућности за Роме од изузетног значаја да се проблему сиромаштва и социјалне искључености приступа интегрално, односно да само заједничким деловањем свих институција које су непосредно задужене за инклузију и остваривање равноправности ромске заједнице, могу бити остварени трајни резултати. Резултати овог истраживања указују и на веома широко заступљено уверење да је образовање најважније за равноправан положај у друштву, које води и равноправнијем запошљавању, међутим, половина испитаника сматра да Роми не користе у довољној мери могућности које су им пружене у том погледу.

Проблем представља и врста дигиталне искључености којој су изложени нарочито они који живе у неформалним или удаљеним насељима, као и у руралним срединама. Мање могућности за коришћење савремених информационих и комуникационих технологија, условљене различитим разлозима, могу водити дигиталној дискриминацији, односно осуђујућем и искључујућем односу према оним појединцима или групама које се не сналазе или одбацују савремене технологије. Дигитализација, интернет, апликације, друштвене мреже, онлине услуге и др. нису само опште прихваћени термини, него начин живота, стварност и свакодневица.

Промовисање културе толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности и недискриминације води отклањању стереотипа и предрасуда о различитим друштвеним групама и друштвеним појавама. Повереник годинама кроз редовне годишње извештаје указује на потребу спровођења програма наставе и учења којима се негују ове вредности, а такав став потврђује и пример из праксе Повереника, када је повереница реаговала упозорењем.

Поводом протеста средњошколаца у Лесковцу због наводне најаве одржавања Параде поноса, повереница је улутила **упозорење** подсећајући да је нашем друштву дискриминација особа другачије сексуалне оријентације и даље присутна. У упозорењу је истакнуто да овакви инциденти показују колико је неопходно ефикасно и континуирано радити на едукацији младих о поштовању људских права и прихватању различитости сваког појединца.

Такође, наглашава се потреба да се у школске програме уведе здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу, а подаци из више истраживања и анализа указују да је ово незаобилазна тема када су у питању адолесценти.

Када је реч о активностима које су усмерене на превенцију дискриминације и унапређење равноправности, током 2020. године одржане су углавном оне активности чија је реализација била могућа уз одговарајућу дистанцу или путем интернета и онлајн платформи за комуникацију. Тако су, примера ради, на онлајн конференцији „Будућност за младе“ била приказана најновија достигнућа пројекта „Иницијатива младића (Буди човек)“, као и покретање најновије платформе са циљем да се приближе различити гласови цивилног друштва, неформалних група грађана, родитеља, наставника и других заинтересованих страна заговарању превенције насиља, родне равноправности, животних вештина и здравственог образовања у школама широм Балкана. Поводом обележавања Светског дана детета, Повереник је присуствовао онлајн конференцији „Деца питају“, у организацији Центра за права детета која је била посвећена идентификацији приоритетних области за даљи рад на јачању заштите права детета, а на којој су, поред стручњака из правосуђа, социјалне заштите, образовања, здравствене заштите, академске заједнице и цивилног друштва, активно учествовали деца и млади. Омладински БГ Центар организовао је Омладинску конференцију о медијској и дигиталној писмености из угла младих са инвалидитетом „#МењајЗаједницу“, која је била посвећена положају младих са инвалидитетом у контексту развоја медијске и дигиталне писмености, у околностима пандемије коронавируса, као и питањима инфодемије. Током октобра је спроведена обука о дискриминацији и механизмима заштите за 33 ученика основне школе.

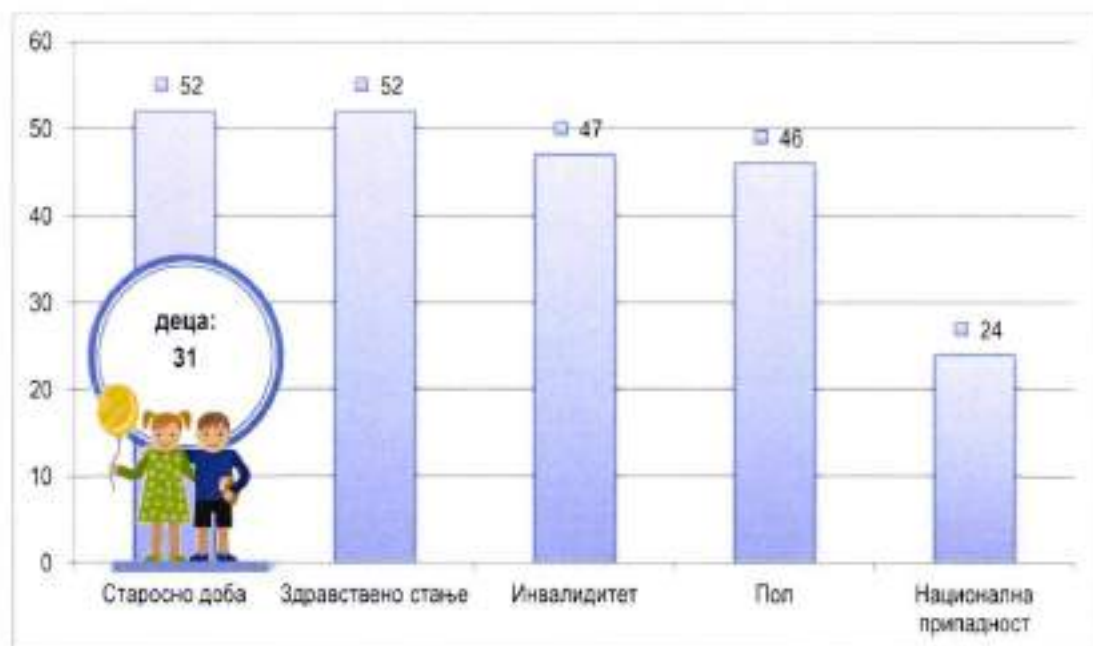
У оквиру пројекта „Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“, одржане су четири Живе библиотеке и две обуке за организаторе ових активности, а због епидемиолошке ситуације и забране окупљања на јавним местима знатно је смањен број одржаних Живих библиотека у односу на претходне године. Акција „Равноправно до циља“ ове године није одржана услед отказивања Београдског маратона због епидемиолошке ситуације.

У другој половини године организована је онлајн студијска посета младих средњошколаца релевантним институцијама које су надлежне за остваривање људских и мањинских права и заштиту од дискриминације. Улога и надлежности Повереника представљени су ученицима из 10 различитих градова у Србији, а посета је организована у оквиру активности „Предузимање акције против дискриминације и нетолеранције према Ромима у Србији“ коју је спровело Удружење „Тернипе“ из Пирота, а уз подршку Националног савета ромске националне мањине и пројекта Немачке организације за међународну сарадњу (ГИЗ).

Поступање Повереника током 2021. године

У првој половини 2021. године дискриминација на основу старосног доба била је међу учесталијим основима због којих су грађани подносили притужбе. Од укупног броја притужби због дискриминације на основу година живота, 62% (31) се односило на дискриминацију деце. Највећи број ових притужби тицао се случајева неједнаког поступања у области образовања, у поступцима пред органима јавне власти и области здравствене заштите.

Графички приказ 10: Учесталост притужби по основима дискриминације током прве половине 2021. године

Повереник је у периоду јануар – јул 2021. године дао више мишљења на нацрте прописа који се тичу унапређења положаја деце у Србији, попут *Мишљења на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о високом образовању*; *Мишљења на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о средњем образовању и васпитању*; *Мишљења на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом*; *Мишљења на Предлог стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године, са припадајућим акционим планом за спровођење Стратегије, за период од 2021. до 2023. године*; *Мишљења на Предлог стратегије деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници за период од 2021. до 2026. године*; *Мишљења на Предлог стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период од 2021- 2025. године*; *Мишљења на Предлог акционог плана за спровођење Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период 2020- 2024. године, у периоду од 2021. до 2022. године* и др.

Имајући у виду ефекте кризе изазване пандемијом Ковид-19 и посебно негативне последице које је имала по организацију образовног процеса, Повереник је упутио препоруку мера Министарству просвете, науке и технолошког развоја, посебно имајући у виду положај деце са инвалидитетом, ромске деце, деце из неформалних насеља,

социјално угрожене деце, деце којој није доступан или је теже доступан интернет, деце смештене у установама, као и друге деце из угрожених група. Поверенику су се обратиле организације цивилног друштва као и родитељи који су навели различите проблеме и тешкоће са којима се суочавају деца, нарочито из група које су у већем ризику од дискриминације. Поред тога, родитељи деце са инвалидитетом навели су да је у ситуацији када не раде дневни боравци за децу са аутизмом, дошло до промена устаљених навика деце којој је ова рутина од великог значаја. Истакнута је забринутост да је онлајн настава недовољна, да су деца изгубила радне навике, као и да не похађају наставу већ да се „кликком“ пријаве да су присутни, а онда не прате наставу или проводе време ван куће (на улици, у кафићима, спортским објектима) или играју игрице. Нарочито указују на проблеме ученика осмог разреда који се раније распуштају и имају завршни испит.

Организације цивилног друштва су указале да једну од најзначајнијих препрека представља недовољна обученост наставника за коришћење онлајн платформи и алата за учење, као и да испреплетена скраћена онлајн и редовна настава, у неким случајевима ствара дисконтинуитет у образовању и утиче на испуњеност предвиђених планова и програма. Градиво и друге школске обавезе остали су недовољно усаглашени, ученици не добијају адекватне материјале и подршку приликом савладавања градива, а наставници су преоптерећени понављањем градива и ваншколском комуникацијом са ученицима и родитељима. Деца која живе у неформалним насељима често нису у могућности да прате наставу из разлога што немају струју или немају приступ интернету. Подаци показују да свега 64,4% домаћинстава у Србији поседује рачунар или таблет, док приступ интернету нема 25% ромских домаћинстава, док само 26,4% ромских домаћинстава поседује рачунар или таблет. Настава за децу са потешкоћама у развоју није организована у свим школама у току трајања ванредног стања, док сваки седми ученик није могао да похађа наставу по индивидуалном образовном плану за време трајања ванредног стања.

Препорука мера Министарству просвете, науке и технолошког развоја

У препоруци је, између осталог, указано и на чињеницу да су промењени услови током епидемије такође довели и до промењених услова рада како деце тако и родитеља, што је довело до повећања терета бриге о деци на страни родитеља. Ово се додатно мултипликује у оним породицама које се суочавају са недостатком животног простора, као и онда када родитељи, разумљиво, немају довољно времена и/или знања и капацитета да помогну деци у савладавању школског градива.

Имајући све наведено у виду, као и тренутну ситуацију и постепено попуштање уведених мера, Повереник је ресорном министарству упутио препоруку да у сарадњи са надлежним заводом и Институтом за јавно здравље размотри могућност одржавања наставе у школама у складу са одговарајућим мерама заштите против ширења заразне болести КОВИД-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, како би се сваком детету пружице једнаке могућности за остваривање права на квалитетно образовање посебно имајући у виду положај деце са инвалидитетом, ромске деце, деце из неформалних насеља, социјално угрожене деце, деце којој није доступан или је теже доступан интернет и/или техничка средства за реализацију наставе, деце смештене у установама, као и друге деце из угрожених група. Министарство је обавестило Повереника да ће предузети све потребне активности да по препоруци поступи.

Мишљење: Мишљење је донето у поступку поводом притужбе која је поднета због дискриминације девојчице на основу сметњи у развоју и инвалидитета, против школе за основно и средње музичко образовање. У притужби је, између осталог наведено, да девојчица има Даунов синдром и да је редовну основну школу и ниже музичко образовање завршила по ИОП-у 2, а да је непосредно пред полагање пријемног испита за средњу музичку школу речено да ће полагати тест исте садржине као и остали кандидати а не прилагођен њеном претходном образовању по ИОП-у 2. У току поступка је утврђено да је музичка школа предузела све активности у складу са Стручним упутством за спровођење уписа ученика у средњу школу, као и да је одредбама члана 6. Правилника о упису ученика у средњу школу, који је у примени од 1. априла 2021. године, прописано да кандидати са сметњама у развоју и инвалидитетом полажу пријемни испит за проверу посебних способности у складу са својим моторичким и чулним могућностима, односно условима које захтева његова врста инвалидитета односно у складу са потребама за пружањем подршке у односу на начин спровођења испита и да овим чланом није предвиђено пружање подршке за полагање пријемног испита у односу на садржај испита. С обзиром да је притужба поднета против музичке школе, као и да је школа обавезна да се придржава позитивних прописа, Повереник је дао мишљење да, у конкретном случају, школа није повредила одредбе Закона о забрани дискриминације.

Препорука мера за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације

Са друге стране, како притужба није поднета против Министарства просвете, науке и технолошког развоја који је доносилац Правилника о упису ученика у средњу школу и Стручног упутства за спровођење уписа ученика у средњу школу за школску 2021/2022. годину, Повереник је упутио препоруку мера Министарству да измени Правилник о упису у средњу школу и Стручно упутство за спровођење уписа ученика у средњу школу за школску 2021/2022. годину и да их усагласи са антидискриминационим прописима, као и да у сарадњи са школом за основно и средње музичко образовање омогући ученици поновно полагање пријемног испита по прилагођеном садржају.

У првој половини 2021. године већи број притужби се односио на дискриминацију деце са инвалидитетом, као и деце са потешкоћама у развоју. Премет појединих притужби тицао се приступачности објеката које користе деца, попут ученичког дома, дома здравља и др., али и питања отежане комуникације и споразумевања са којим се сусрећу одрасли и деца са оштећеним слухом који читају са усана, услед превентивних мера које се примењују због пандемије Ковид-19 и обавезе ношења заштитних маски.

Деценија успешне сарадње Повереника и УНИЦЕФ-а у Србији на унапређењу равноправности деце

У циљу превазилажења проблема пред којима су се наша деца и млади у условима онлајн школовања, као и дигиталне искључености деце која немају одговарајуће услове за праћење наставе на даљину са акцентом на значају образовања, у току ове године са директорком УНИЦЕФ-а у Србији договорен је наставак сарадње у области заштите права, равноправности и едукације деце.

Пример проблема са којима су се сусретала деца јесте и притужба коју су Поверенику поднели родитељи девојнице са развојним потешкоћама против Школе за основно и средње музичко образовање „Стеван Мокрањац“ у Пожаревцу, поводом чега је Министарству просвете, науке и технолошког развоја упућена препорука мера за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације.

Као проблем се током године издвојило и питање које се односи на садржај појединих уџбеника за ученике основних школа. Поверенику се обратио Национални савет хрватске националне мањине и навео да је хрватска национална мањина изложена дискриминацији негирањем хрватског језика, јер је Одбор за стандардизацију српског језика дао мишљење према којем у јужнословенске језике треба навести српски, бугарски, македонски и словеначки језик и према којем Хрвати спадају међу народе који се користе српским језиком, али га називају хрватским. Даље је наведено да су овакав став дужне да прате и издавачке куће које објављују уџбенике те да је у неколико уџбеника српског језика за осми разред основне школе наведена оваква дефиниција Одбора за стандардизацију српског језика. У допису Одбора за стандардизацију српског језика који је упућен Заводу за унапређивање образовања и васпитања, између осталог, наведено је да је став Одбора да међу јужнословенске језике треба навести бугарски, македонски, словеначки и српски језик и да уз српски језик у напомени треба навести да Хрвати, Бошњаци и неки Црногорци овај језик називају хрватски, босански/бошњачки и црногорски језик. Даље је наведено да је Одбор у више наврата упозоравао да у српском језику уместо назива босански језик треба употребљавати назив бошњачки језик. Увидом у садржај три уџбеника, приликом обрађивања материје језичких група, код српског језика постоји напомена да Хрвати, Бошњаци и неки Црногорци овај језик називају хрватски, босански/бошњачки и црногорски. Овим поводом Повереник је реаговао и Министарству просвете, науке и технолошког развоја упутио препоруку мера за остваривање равноправности.

Препорука мера за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације

Повереник је упутио препоруку мера Министарству просвете, науке и технолошког развоја да предузме мере и активности из своје надлежности у циљу провере одобрених уџбеника из српског језика за осми разред основне школе у погледу садржаја који се односе на језике и уклањања садржаја који је супротан антидискриминационим прописима и ратификованој Европској повељи о регионалним или мањинским језицима.

Тема равнотеже између пословног и приватног живота и њен утицај на породице веома је заступљена последњих година у бројним анализама, на политичком и општем друштвеном нивоу, нарочито у условима пандемије Ковид-19 која је открила дубину структурних родних разлика и у несразмерно већој мери погодила жене. Са циљем сагледавања могућности за успостављање равнотеже између пословног и приватног живота Повереник је током 2021. године спровео истраживање *Родна равноправност и равнотежа између пословног и приватног живота*. Подаци из истраживања говоре о динамичности родних улога мушкараца и жена у контексту дисбаланса између приватног и професионалног живота, али и могућности за постизање равнотеже. Тако према резултатима овог истраживања одсуство са рада ради неге детета још увек доминантно користе жене. Већина испитаних грађанки (82%) остварила је ово право, док је само 14% анкетираних мушкараца одговорило потврдно. Ипак се примећује да

постоје одређени позитивни трендови у погледу већег учешћа мушкараца, међутим доминантан је утисак да у друштву још увек постоје стереотипне представе о улогама родитеља у коришћењу овог права, те да жене носе несразмерно већи терет. Када је у питању време које на недељном нивоу анкетирани проводе у старању о деци, подаци показују да жене проводе значајно више времена у старању о деци на недељном нивоу у односу на мушкарце, а највећу помоћ око деце пружају бабе и деде. Резултати истраживања показују да је доступност предшколских установа и других опција за помоћ у старању о деци један од предуслова за успостављање баланса између приватног и пословног живота, као и могућности напредовања на послу.

У вези са наведеним је и притужба против Заштитника грађана коју је Повереник примио током године, а поводом које је упутио препоруку мера.

Препорука мера за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације

Повереник је упутио препоруку мера Заштитнику грађана да измени Одлуку број 363-401/21 од 9. јуна 2021. године којом се мајкама деце узраста до две године омогућава рад ван пословних просторија. Како су овом одлуком дискриминисани очеви којима се не омогућава рад ван пословних просторија, Повереник је упутио препоруку мера за измену наведене одлуке тако што ће се уместо речи „мајке“ употребити израз „родитељ“ и тиме обухватити сви запослени који имају децу узраста до две године без обзира на пол запосленог. Заштитник грађана је обавестио Повереника да ће, у најкраћем року, приступити измени ове Одлуке и ускладити је са Упутством о мерама и активностима за спречавање ширења заразне болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2.

Поверенику се ове године дописом обратила малолетна девојчица (12 година), што иначе није чест случај иако могућност директног обраћања деце и подношења притужби Поверенику постоји. Девојчица је затражила помоћ јер њена мајка, по налогу суда, мора да се јави на издржавање казне затвора у трајању од 60 дана. Мајци је изречена ова казна након ангажовања центра за социјални рад и претходног изрицања новчаних казни, јер је правноснажном пресудом суда одређен модел виђења девојчице са оцем, што је мајка у току 2020. године онемогућавала. Повереник је утврдио да је у питању коначно судско решење засновано на правноснажној пресуди, као и да је у цео поступак укључен центар за социјални рад, и да је очигледно да не постоји повреда права из Закона о забрани дискриминације. Повереник је о конкретном случају обавестио Покрајински секретаријат за социјалну политику, демографију и равноправност полова и Министарство правде, након чега је мајка омогућила виђење девојчице са оцем због чега изречена казна затвора није извршена.

У првој половини године је одржана и конститутивна седница Савета за права детета у новом сазиву на којој је учествовала повереница и истакла потребу да се деци омогући право да без посебних услова искажу мишљење у сваком поступку који се тиче њихових права, без обзира на узраст. Повереница је такође указала на предности и опасности коришћења интернета

Током године организована је посета школи за децу са оштећеним видом „Вељко Рамадановић“ поводом донације дидактичке опреме коју су уручили амбасадор Израела и повереница. Ученици ове школе имаће на располагању опрему нове генерације прилагођену потребама деце са овом врстом инвалидитета. Опрема је донирана у склопу званичног израелског програма међународне развојне сарадње

MASHAV koji ima za cilj da sa drugim zemljama podeli znanje i inovativne tehnologije razvijene u ovoj drzavi. Ova donacija je nastavak saradnje koji je uz podršku Poвереника почео пре две године када је школи „Вељко Рамадановић“ уручен јединствен уређај „OrCam My Eye“ изум израелске стартап компаније OrCam, који помаже слепим, слобовидим и особама са дислексијом да читају.

Донација дидактичке опреме школи за децу са оштећеним видом „Вељко Рамадановић“, 2021.

Са представницима Позоришта младих Нови Сад одржан је састанак о иницијативи за развој едукације о опасностима којима су деца изложена на улици, као што је трафикинг, насиље, дискриминација, психоактивне супстанце, а све у циљу заштите права, равноправности и едукације деце у Србији. Представници Позоришта младих и копродуценти су оценили као изузетну значајну подршку Повереника за овакав начин ангажоване уметности, која указује на тежину живота деце која живе и/или раде на улици, а која спадају у групу деце у покрету, која су изложена ризицима од неадекватне бриге и сексуалне експлоатације, злостављања и занемаривања, али и насиља. Одржана је премијер представе „Девојчица са шибицама“ у Позоришту младих у Новом Саду.

Поред тога, потписан је Меморандум о сарадњи између Повереника и Кровне организације младих Србије (КОМС), савеза 109 удружења младих и за младе, који представља највише независно представничко тело младих у Србији.

О значају образовања у научно-технолошким областима, као и дигиталној и технолошкој писмености, повереница је говорила на скупу „Учење за 21. век“ које је организовало удружење СЕЕ ИЦТ са циљем информисања заједнице, медија и заинтересованих страна о важности стицања и развијања дигиталних вештина код деце. У оквиру панел дискусије „Допринос неформалног образовања развоју дигиталних компетенција младих: како превазићи родне разлике“ истакнуто је да је ангажовање девојчица у савладавању дигиталних вештина и СТЕМ областима у раном узрасту од суштинског значаја за постизање родне, али и економске једнакости.

Током 2021. године повереница је одржала онлине вебинар полазницима програма Истраживачке станице Петница, средњошколцима и студентима-сарадницима на образовним програмима ИСП, са темом „Заштита од дискриминације у образовном процесу“. На овом семинару полазници су упознати са радом и улогом Повереника, појмом дискриминације, како се утврђује дискриминација и како се остварују механизми заштите. Кроз бројне примере из праксе полазницима је указано како да препознају дискриминацију у области образовања.

Могућности заједничког деловања у циљу унапређења положаја деце са сметњама у развоју и одраслих особа са интелектуалним потешкоћама, разматране су на радном састанку са представницима Иницијативе за права особа са менталним инвалидитетом – МДРИ-С. Заједнички је констатовано да на нивоу локалних заједница нема довољно услуга, како по обиму тако и по разноврсности, у складу са потребама особа са инвалидитетом. Указано је да је породично окружење увек најбоље за сву децу и да би требало пружити већу подршку биолошким и хранитељским породицама. Оцењено је да је неопходна континуирана обука за стицање знања и вештина, међународна размена искустава у примени најновијих метода за рад са децом у циљу праћења светских трендова. Императив је допринети максималном развоју деце што је немогуће без унапређења капацитета и развоја адекватних услуга које су предуслов за наставак процеса деинституционализације. Посебна пажња у разговору посвећена је и праву на образовање, јер је пандемија Ковид-19 нарочито показала неопходност континуираног боравка деце са сметњама у развоју у школама, што потврђује и пракса европских земаља. Велику пажњу јавности је током године изазвао извештај *Забрављена деца Србије*, о којем је било речи у ранијем делу текста овог извештаја. Након објављивања извештаја и реаговања Повереника, надлежно министарство је формирало стручни тим који ће обићи установе социјалне заштите за смештај корисника, утврдити чињенично стање и квалитет заштите корисника и након тога дати препоруке за унапређење система социјалне заштите. Повереник ће, након анализе овог извештаја и извештаја надлежног министарства о утврђеном чињеничном стању, даље предузимати мере из своје надлежности.

У циљу разградње стереотипа и предрасуда код деце и младих, нарочито у области дигиталне комуникације, Повереник је креирао пакет Вајбер налепница „Стоп дискриминацији“³¹⁸. Имајући у виду да деца и млади у значајној мери комуницирају путем друштвених мрежа и апликација, користећи мултимедијалне садржаје, ове налепнице су начин да им се приближе идеје толеранције и равноправности на начин који је њима близак и прихватљив.

Вајбер налепнице Повереника „Стоп дискриминацији“, 2021.

³¹⁸ Пакет Вајбер налепница Повереника за заштиту равноправности „Стоп дискриминацији“ доступан је и може се преузети путем линка: <https://stickers.viber.com/.../11eb54d9cd6ed3bfa8c42d8f5c...>

О недовољном степену партиципације деце и младих у процесу доношења одлука нарочито оних које их се тичу указују различити подаци, како са регионалног тако и са националног нивоа. Партиципација омогућава бољи увид у проблеме са којима се деца и млади суочавају, разумевање њихове перспективе и у најбољем је интересу свих генерација. Консултовањем се мишљење деце и младих озбиљно разматра и поштује и тако превазилазе традиционалне дискриминаторне праксе неслушања, а развија се и критичко мишљење.

Љиљана Катић VIII-ц, наградни конкурс „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“ 2021.

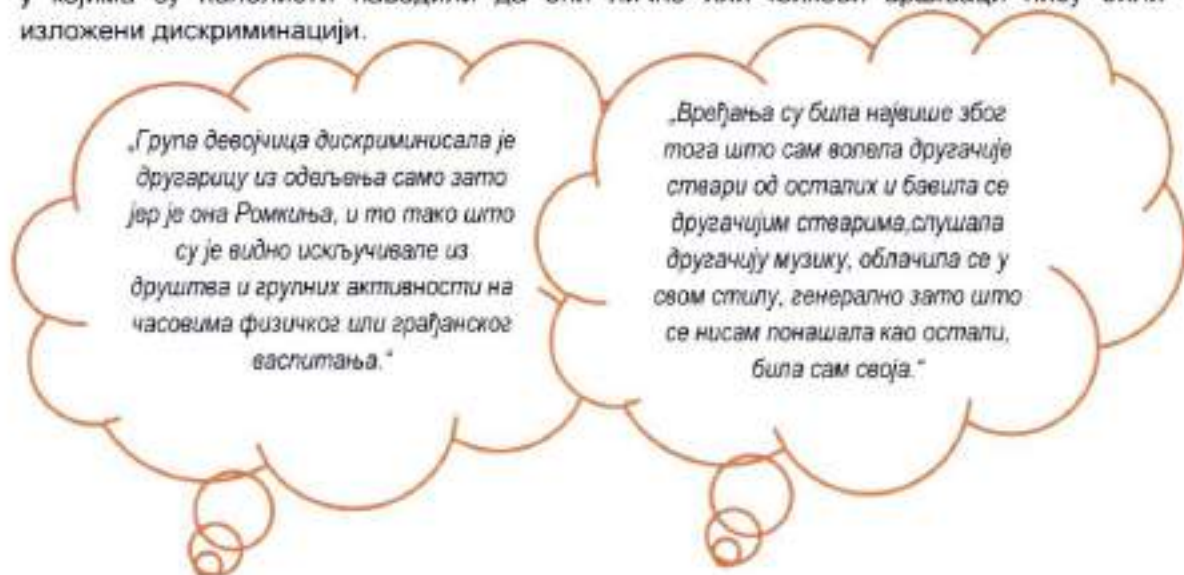
Управо из основног разлога омогућавања деци и младима да буду укључени и консултовани о питањима која их се тичу, да блиско сарађују са институцијом и саветују о темама које се односе на сузбијање и заштиту од дискриминације деце и младих, како је већ назначено у ранијем делу текста овог извештаја, Повереник је формирао Панел младих саветника Повереника – „Истеривачи дискриминације“. Из истог разлога, Повереник је и у процес израде овог посебног извештаја укључио чланове Панела младих, који су кроз упитник који је сачињен у ту сврху, имали прилике да изразе своје ставове о питањима везаним за њихов положај. Такође, панелисти су дали свој суд о кључним проблемима у остваривању равноправности деце и младих, али и конкретне предлоге за унапређење њиховог положаја. У наставку текста представљени су налази из упитника уз конкретне препоруке и предлоге превентивних мера у циљу превенције дискриминације и доприноса развоју друштва равноправности и толеранције, као окружења у којем деца и млади треба да одрастају.

Перцепција младих о дискриминацији у Србији - ставови чланова Панела младих као одговор на Упитник о перцепцији дискриминације

Чланови Панела младих су дали одговоре на упитник који је садржао питања која се односе на изложеност дискриминацији, лична искуства, положај деце и младих током пандемије Ковид-19, као и о утицају пандемије на образовни процес. Одговори на постављена питања су сумирани, а поједини примери и ставови издвојени.

1. Да ли сте Ви или неки Ваш вршњак некада били изложени дискриминацији? Уколико да, наведите пример и опишите ситуацију.

Када је реч о изложености дискриминацији, било да се ради о личним искуствима или искуствима вршњака, највећи број панелиста навео је да су били сведоци неједнаких поступања. Међу различитим примерима које су навели били су случајеви вршњачке дискриминације, примери у којима су наставници дискриминисали ученике, али и оних у којима су панелисти наводили да они лично или њихови вршњаци нису били изложени дискриминацији.

2. Шта мислите како је криза изазвана пандемијом Ковид-19 утицала на положај деце и младих? Објасните и наведите конкретне примере.

Панелисти су били једногласни у оцени да је криза изазвана пандемијом Ковид-19 имала негативан утицај на положај деце и младих. Сматрају да је криза највише утицала на социјално-угрожене и маргинализоване друштвене групе, а посебно на младе из ових група, и то нарочито у оним крајевима Србије који нису економски развијени. Посебно су истицани проблеми које млађе генерације имају са комуникацијом и социјализацијом, јер се највећи део њихових активности одвија у дигиталној сфери, што се негативно одражава и на радне навике. Истичу такође демотивацију младих који се баве друштвено-ангажованим темама, па и заштитом од дискриминације, услед приоритизације других тема у време пандемије и ефекте онлајн наставе на будуће запошљавање, посебно теже запошљивих група младих.

„По мом мишљењу (пандемија) је утицала доста лоше. Млади се и онако све мање друже, више времена проводе на интернету и на друштвеним мрежама него у природи и са својим пријатељима.“

„Укинути право деци да одлазе у школу и забранити изласке, дружење... све то утиче на положај децета у друштву. Деца нису крива за ово што се дешава у свету и не треба им ускратити и укинути право да имају нормално детињство и школовање.“

3. Шта мислите о онлајн настави и како се то одражава на квалитет Вашег образовања?

Мишљења панелиста су подељена када је реч о онлајн настави која је организована за време трајања пандемије, и ефектима које је имала на квалитет образовања деце и младих. Поједини панелисти су имали позитивна лична искуства услед претходног знања и поседовања информационо-комуникационих вештина, поједини сматрају да свако ко жели да учи и ко се интересује може стећи знања без обзира на услове и евентуалне потешкоће. Панелисти су навели да онлајн настава мање ремети оне предмете за које нису потребни практични примери или заједнички непосредан рад са професорима и другим ученицима. Међутим, сагласни су да класичан систем наставе има несумњиво више предности, нарочито у оним областима где се стичу практичне вештине, да омогућава да се чују различита мишљења и да се размене искуства. Упркос чињеници да је у условима кризе систем онлајн наставе у кратком року активиран и да је релативно добро функционисао, панелисти оцењују да су, нажалост, многи њихови вршњаци изгубили пуно драгоценог знања због тога што нису имали капацитете и ресурсе да прате наставу. Закључују и да је потребно радити на већој инклузивности процеса учења на даљину.

„Онлајн настава је одличан и временски ефикасан метод наставе, поготово за одређене ученике који би иначе трошили време у путовању до школе. Међутим, не одговара свима, нити сви ученици и професори имају адекватну опрему за њену потпуну реализацију.“

„Захваљујући онлајн настави уопште се не осећам као студент, самим тим што не могу да пратим предавања из зграде факултета већ седим код куће и гледам у лаптоп, то губи значај за мене. Због тога сматрам да онлајн настава лоше утиче на квалитет образовања.“

4. Шта mislite da li je увођење тзв. Ковид пропусница за вакцинисане особе (за приступ угоститељским, културним објектима или јавним окупљањима) вид дискриминације? Објасните.

Ставови младих су у великој мери поларизовани у погледу могућег увођења тзв. ковид пропусница за вакцинисане особе (за приступ угоститељским, културним објектима или јавним окупљањима). На питање да ли такво поступање представља вид неоправданог прављења разлике, поједини панелисти су сматрали да нема речи о дискриминацији све док не буде приморавања на вакцинисање. Такође, млади сматрају да би се тзв. ковид пропусницама обезбедила већа безбедност од заражавања у угоститељским, културним или другим објектима, те сматрају да није дискриминаторно ограничити број људи унутар неког места на оне који су безбедни по себе и окружење. Сагласни су да посебну пажњу треба обратити на случајеве где особе нису могле да се вакцинишу из медицински-оправданих разлога, као и да не треба правити разлику међу особама које су вакцинисане у зависности од тога коју вакцину су примили.

Са друге стране, млади оцењују и да је неоправдана дискриминација особа које се нису вакцинисале, будући да постоји могућност заражавања и након примљене обе дозе вакцине, без обзира на чињеницу да је та вероватноћа знатно мања. Такође, присутни су ставови да самим тим што вакцинација није обавезујућа и што се спроводи на добровољној основи, не треба да буде подела на вакцинисане и невакцинисане, као и да свако има право на слободну вољу јер не треба укидати и остала права само зато што не желе да се вакцинишу.

„Мислим да није вид дискриминације када се одговорној особи (која се вакцинисала како би у непознаници, као и сви, покушала да да лични допринос друштву и држави у борби против пандемије) дају одређене повластице у односу на особу која је из разлога личних и незнања о теми одбила да прими неку од више доступних вакцина, тј. поступила неодговорно.“

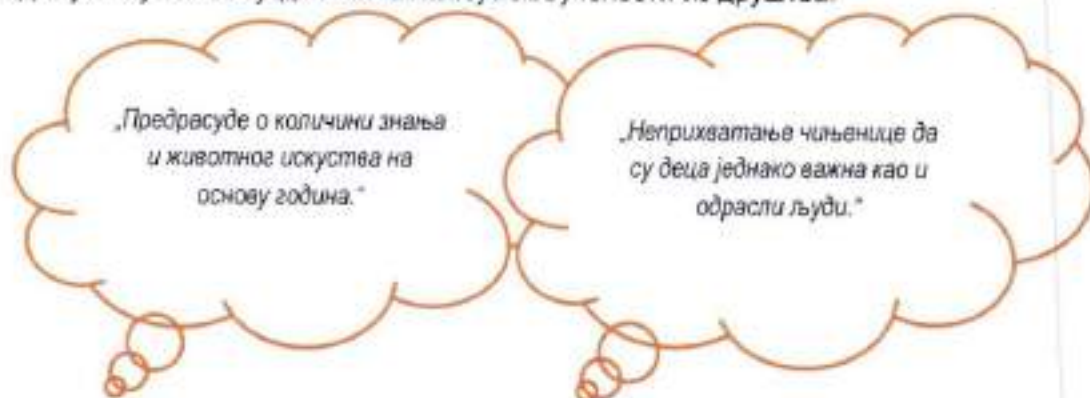
„Наравно да јесте дискриминација, јер је човек слободно биће и може да бира. Ако жели да се вакцинише ок, ако не жели неће. Свакако не може да угрози некога ко се вакцинисао (јер је речено да вакцина штити од вируса). Увођењем ковид пропусница се врши дискриминација, јер се онда људима одузима слобода и уживање у свакодневним стварима.“

5. Који су кључни проблеми у остваривању равноправности деце и младих? Објасните.

Као кључне проблеме у остваривању равноправности деце и младих, панелисти првенствено виде постојање стереотипа и предрасуда који од најранијих дана оптерећују сазнајне капацитете и спутавају развој младих у смеру толеранције, поштовања и уважавања различитости. Млади су сагласни и да у циљу изградње инклузивног и толерантног друштва решење треба тражити у примени превентивних

мера - подizaњем свести у области права детета, континуираним образовањем и јачањем васпитно-образовног система, али и ефикасном и доследном политиком санкција за случајеве дискриминације, говора мржње или насиља према деци и младима.

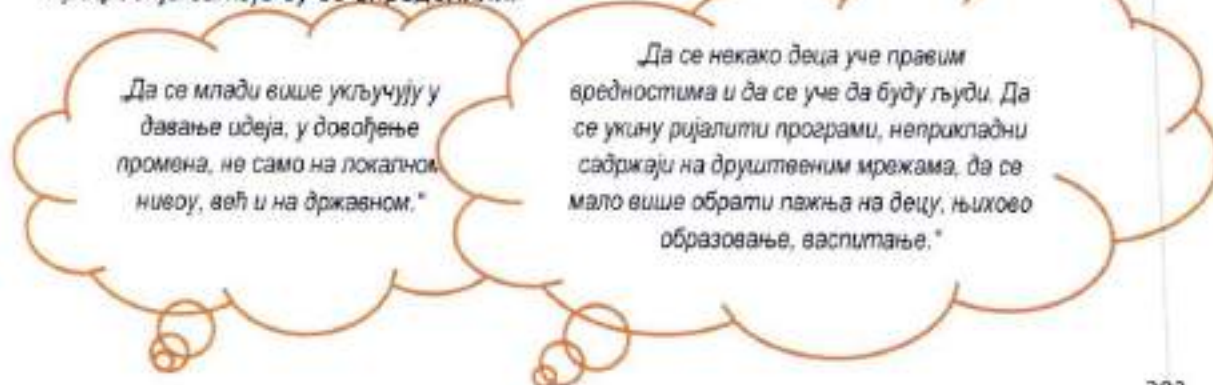
Поред тога, као један од проблема дашњице, панелисти су истакли и негативне ефекте претеране и неселективне употребе интернета код деце и младих. Пратећи трендове на друштвеним мрежама, млади проналазе узоре које опонашају. То често доводи до одбацивања и другачијег третмана оне деце која се не уклапају у ту слику, што даље води губитку самопоуздања и њиховој искључености из друштва.

6. Шта је потребно предузети да се побољша положај деце и младих? Објасните.

Панелисти су оценили потребно је унапредити стање у два кључна сектора – образовање и безбедност, како би се побољшао положај деце и младих. Побољшавањем услова образовања (креирањем садржајно и динамички адекватних курикулума, презентовањем довољно едукативног али и интерактивног садржаја, поштујући принципе инклузивности и равноправности, залагањем за развијање целоживотних компетенција и континуираним радом на сталном усавршавању постојећих и изграђивању нових капацитета свих актера у васпитно-образовном процесу) креирамо по младе сигурнији, равноправнији и почетни положај који је најбоља основа за даљи развој. Са друге стране, побољшањем услова безбедности (физичке, дигиталне, економске, социјалне, здравствене), обезбедиће се здрава основа која, уз унапређен образовни процес, представља најбољи вид развоја младих особа.

Панелисти су препознали и потребу за додатном едукацијом деце и младих, њиховим међусобним повезивањем, јачањем комуникација, али и детабуизацијом тема које занимају младе. Такође, оценили су да је неопходна додатна стимулација младих да не одлазе трајно из државе и омогућавање додатног усавршавања и рада у оквиру професија за које су се определили.

КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ ДЕЦЕ И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СТАЊА

Притужбе Поверенику свакако јесу један од показатеља присутности дискриминације и стелена поштовања принципа равноправности у друштву, али не и једини. У циљу пружања свеобухватног увида у стање остваривања и заштите равноправности деце у Републици Србији, распрострањености дискриминације, њених обележја и облика, извршилаца и области где је најчесталија, приликом израде овог извештаја, поред праксе Повереника у поступању по притужбама, сарадње са различитим органима и организацијама и других активности, уз квантитативне и квалитативне показатеље, пре свега демографске податке, сагледани су и извештаји Европске уније, међународних организација и уговорних тела, извештаји и истраживања домаћих институција и организација, као и други извори и подаци од значаја за сагледавање стања у области заштите равноправности деце. Посебно је сагледан положај деце у појединим областима – образовању, здравственој, социјалној и породично-правној заштити, заштити од насиља, злоупотребе и занемаривања. На стање у погледу заступљености дискриминације у друштву утиче низ фактора, међу којима су друштвени и културни контекст у којем живимо, однос друштва према дискриминацији, грађанска свест о неопходности и значају поштовања прописа, спремност да пријаве њихово кршење, степен толеранције према различитостима, поверење у рад институција, познавање основа и облика дискриминације, као и активности цивилног друштва у заштити људских права и др. Сви ови извори сегментирано показују како грађани схватају феномен дискриминације, које проблеме у остваривању равноправности препознају, како перципирају стање у остваривању и заштити од дискриминације у Србији и у којој области је она најчесталија. Без обзира на сегментираност ових података, они указују да је у нашем друштву постигнут значајан напредак како у области формално правног регулисања друштвених односа од значаја за положај деце тако и у практичној примени тих нормативних решења. Присутни су међутим и различити изазови које је важно представити као кључне проблеме у остваривању и заштити од дискриминације деце у различитим областима, а који указују на потребу интензивнијег ангажовања друштва у погледу унапређења положаја и заштите деце, како на националном тако и на локалном нивоу, уз међусобну сарадњу и партнерство надлежних органа и организација.

Сведоци смо да су родитељи често у правој трци са временом, у појединим случајевима сами, разведени, болесни или са недовољно средстава за живот, да су школе у процесу реформе, као последица епидемиолошке ситуације изводи се онлајн настава више или мање успешно, а садржај наставе често не прати савремене брзо променљиве друштвене трендове. Са друге стране деца су већ у 22. веку, усмерена према интернету и друштвеним мрежама, тражењу „реалног и дигиталног“ идентитета и у потрази за вредностима, добрим изгледом, шминком, гардеробом и филтерима на инстаграму. Деца зависе од друштвених мрежа, често дају своје личне податке за улазак на апликације са и/или без знања о потенцијалном угрожавању безбедности, опонашају јутјубере без обзира што вредности које они истичу нису увек у складу са онима о којима уче. Неретко образац понашања међу тинејџерима постаје омаловажавање вршњака због изгледа, гардеробе, имовног стања, инвалидитета. Највише проблема имају деца са инвалидитетом као и она сиромашна, а деца на

институционалном смештају се сусрећу са специфичним животним условима и проблемима. Вршњачко и свако друго насиље заслужују посебну пажњу пре свега због последица које изазивају а које могу бити и трагичне. Оваква ситуација указује на потребу за промоцијом правих вредности, културе, дијалога и толеранције, учења, спорта, различитих могућности... Један од примера доброг приступа је увођење бесплатних школа спортова у Граду Београду за децу од првог до четвртог разреда у 12 београдских општина, са циљем да се свој деци без обзира на материјални статус омогући бављење спортом, стицање здравих животних навика, као и да активно проводе слободно време у друштву вршњака и савладају нове вештине, науче се и одговорности, другарству, толеранцији.

У периоду на који се односи овај извештај (од 2014. до половине текуће године) положај деце је унапређен у погледу остваривања бројних права. На институционалном плану права детета прате и на њиховом унапређењу раде Одбор за права детета Народне скупштине и Савет за права детета Владе Републике Србије, као највиша законодавна и саветодавна тела. Такође, 2020. године формирано је Министарство за бригу о породици и демографију што представља израз политичке воље Републике Србије за реализацију мера популационе политике, подстицање рађања и веће подршке деци и породици. У тој области је донета и Стратегија подстицања рађања којом су утврђени правци развоја популационе политике у Републици, као и нови Закон о финансијској подршци породици са децом којим су уређени бројни подстицаји рађању, породицама и деци. У области образовања су измењени прописи на свим нивоима од предшколског до високог образовања, у погледу унапређења садржаја и наставних програма а у сусрет потребама тржишта рада уведено је дуално образовање, спроводе се афирмативне мере за упис како деце са инвалидитетом тако и ромске деце, повећана је нето стопа похађања образовања, дигитализација у образовању се спроводи као један од приоритета Владе, онлајн настава је веома брзо реализована одмах након увођења ванредног стања због пандемије корона вирусом. Деца, труднице, мајке током породичног одсуства и самохрани родитељи са децом до седме године остварују здравствену заштиту из јавних прихода уколико је не остварују на други начин, повећана је општа стопа вакцинације, обухват имунизацијом деце у ромским насељима повећан је за 19 процентних поена (у периоду од 2014. до 2019. године), смањена је стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година у ромским насељима, основан је Буџетски фонд за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији (2014. године), донет је Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи и тзв. Зојин закон односно Закон о превенцији и дијагностици генетичких болести, генетички условљених аномалија и ретких болести, повећан је број обавезних неонаталних скрининга и износ средстава за ове намене, донет је Програм за ретке болести у Републици Србији за период 2020-2022. године, предвиђа се скоро оснивање центра за рани развој... У области социјалне и породично-правне заштите развијене су бројне услуге у заједници, донета је Уредба о наменским трансферима као инструмент подршке локалним самоуправама у развоју недостајућих услуга, започет процес трансформације установа социјалне заштите за смештај деце и смањен број деце на институционалном смештају посебно оне до три године живота, повећан обим хранитељства, започет рад на изменама и допунама Породичног закона и Закона о социјалној заштити и др. Донет је Закон о спречавању насиља у породици као и Стратегија за спречавање и заштиту деце од насиља за период од 2020. до 2023.

године, унапређен систем превенције, заштите и подршке у оваквим случајевима, оформљена је Национална коалиција за окончање дечијих бракова, о насиљу се отвореније говори као о значајном друштвеном проблему, чешће се пријављује а систем заштите боље функционише када до насиља дође.

Са друге стране, и поред неоспорног напретка нарочито у погледу донетих прописа, постоје бројни проблеми које је потребно осветлити како би се пронашли ефикасни начини за побољшање стања и даље унапређење положаја деце до пуног остваривања свих предвиђених права, посебно имајући у виду одредбе Конвенције о правима детета Уједињених нација коју је Република Србија међу првима ратификовала. И препоруке из Закључних запажања у вези са Другим и Трећим периодичним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима детета Комитета за права детета значајан су извор информација о областима у којима је потребно предузимати конкретне активности, као и општи коментари Комитета за права детета којима се ближе тумачи садржина појединих норми и пружа помоћ у препознавању проблема и примени Конвенције. Управо из тог разлога је Општи коментар број 25 о правима детета у дигиталном окружењу који је донет марта 2021. године, саставни део овог извештаја и налази се у Прилогу 2. Једно од запажања Комитета за права детета када је у питању положај деце у Републици Србији односи се на потребу доношења једног, свеобухватног закона о деци који није донет, иако је процес његове израде у току, а различита права детета наведена у бројним прописима. Такође, поред овог прописа, недостаје и оквир јавне политике, имајући у виду да је важеће Националног плана акције за децу истекло 2015. године и након кога није утврђен документ стратешког значаја у овој области. Институционални механизми за остваривање и унапређивање права детета постоје, како је већ наведено, али их свакако треба ојачавати и то почев од Савета за права детета до конкретних органа и организација које се овим питањима баве. Повереник је претходних година у својим редовним годишњим извештајима указивао на потребу унапређења квантитативних и квалитативних капацитета установа социјалне заштите како би могле правовремено да одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи. Такође, потребно је радити и на јачању капацитета других јавних служби, што се показало нарочито током здравствене кризе изазване корона вирусом, пре свега у области здравствене заштите, образовања, друштвене бриге о деци, науке, културе, инспекцијских послова и др, а у циљу омогућавања остваривања свих права у континуитету, пуном обиму и разумном року.

Када се посматра стање у појединим областима, издвајају се специфични проблеми који су у овом делу текста само назначени, док је ближа разрада и детаљнији приказ дат у даљем делу текста. Тако су, примера ради, поједине одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом биле предмет разматрања уставности и законитости а Уставни суд је утврдио да нису у сагласности са Уставом. Овим законом такође још увек нису изједначени сви родитељи када је у питању остваривање појединих права (пре свега предузетнице), а Повереник је у више наврата указивао на конкретне проблеме, подносио иницијативе и предлоге за измене овог прописа.

У области образовања и васпитања један број деце још увек није обухваћен предшколским васпитањем, а стопа прераног напуштања образовног процеса је и

даље значајна посебно када је реч о деци ромске националности. У пракси постоје проблеми у погледу инклузивног образовања, недостају капацитети за пружање додатне подршке у образовном процесу у односу на потребе нарочито у руралним и мање развијеним подручјима, није у довољној мери успостављена и развијена сарадња свих потребних актера — образовне установе, локална самоуправа, национални ниво и други актери, и даље има појединачних случајева сегрегације односно одељења у којима већину ученика чине ученици ромске националне припадности што се дешава углавном у срединама у којима чине већину становништва, проблем је и капацитет наставног особља у вези са правима деце и остваривањем равноправности у образовном процесу који није уједначен, уочавају се родне разлике у погледу ИКТ образовања.

Приступ здравственој заштити посебно за децу која живе у неформалним или удаљеним насељима је ограничен, континуитет у остваривању здравствене заштите за време кризе изазване Ковид-19 није правовремено успостављен за нековид пацијенте, здравствени медијатори су још увек потребни а није осигурано њихово функционисање у оквиру система здравствене заштите, подршка и услуге везане за рани развој деце су недовољне, а одговарајућа пажња није посвећена сексуалном и репродуктивном здрављу као и информисању о болестима зависности нарочито међу адолесцентима — што су само неки од проблема у области здравствене заштите.

Недостају континуиране услуге подршке у заједници и подршке породицама и деци, како би број деце у социјалној заштити би сведен на апсолутни минимум, није утврђен стратешки документ развоја социјалне заштите, велики број деце је у ризику од сиромаштва без обзира на постојећи систем новчане социјалне помоћи и финансијске подршке породици са децом, физичко кажњавање деце још увек није потпуно забрањено, и даље има „деце улице“, сарадња између система здравствене и социјалне заштите, образовања и локалне самоуправе на решавању свих појединачних проблема корисника није у потпуности успостављена.

Без обзира на ефикасанији систем заштите, и даље су велики проблеми у погледу насиља, залостављања и занемаривања деце, а нарочито се заказало када се ради о превенцији насиља, као и програмима благовременог, целовитог и континуираног реаговања када се насиље догоди, како би се последице по жртву ублажиле или отклониле. Посебан проблем представља вршњачко насиље које има различите облике — од изругивања, провоцирања, ширења гласина и трачева, омаловажавања и одбацивања, до туче и физичких напада. Дечји, рани и принудни брак, као и дечији рад као екстремни облици насиља такође захтевају додатно ангажовање.

У даљем делу текста су приказани кључни проблеми по областима како су наведене у самом извештају.

Положај детета – правни, институционални и стратешки оквир

Питање демографских промена и старења становништва, карактеристично за готово све европске земље, високо је постављена тема на политичкој и друштвеној агенди у Републици Србији у савременим условима. Према подацима Уједињених нација, процена је да ће се тренд старења наставити и у наредним деценијама, односно да ће се у друштвима и даље мењати однос између броја деце, оних који су у радном

узрасту и старијих. Демографско стање у великој мери утиче на заједнице и узрокује потребе за нарастајућим специфичним социјалним, здравственим и економским политикама, које је потребно прилагодити овом дисбалансу између броја младих и броја старијих, имајући у виду негативан природни прираштај, продужење животног и радног века, екстремно увећање градског у односу на сеоско становништво, брз технички и технолошки напредак.

Неке од најважнијих демографских карактеристика Републике Србије у периоду 2001–2011. година (између два последња Пописа становништва, домаћинстава и станова) су пад наталитета, висок морталитет, дугогодишњи негативни природни прираштај, негативан миграциони салдо, низак фертилитет, депопулација и интензивно старење становништва. Препознатљива карактеристика демографског развоја Републике Србије већ деценијама је тренд смањења укупног броја становника, односно број новорођенчади је значајно испод нивоа потребног за природно обнављање становништва, што указује на стално опадајуће учешће младих и високо и континуирано растући удео старијих у укупном становништву. Према подацима из 2016. године, стопа укупног фертилитета у Србији износи 1,46 што је испод европског просека који износи 1,58 детета по жени, а ниво рађања је у континуитету од 1999. године чак за 30% нижи од потреба простог обнављања становништва. Број умрлих већи је од броја живорођене деце у просеку за преко 35.000 годишње, просечна старост становништва расте а низак удео младих има тенденцију даљег пада. Све варијанте пројекција промена становништва за наредни период упућују на смањење учешћа радно способног становништва (15–64) у укупној популацији и повећање учешћа старијих. Ове податке треба имати у виду приликом креирања свих политика, посебно оних које се односе на младе генерације како би се могао пружити адекватан одговор система на потребе становништва које се мењају смањењем учешћа младих и интензивним старењем становништва.

Лара Аћимовић VI-2, Крепогџин, 2021

Стратегијом подстицања рађања (2018) је, као општи циљ одрживог демографског развоја Републике Србије у дугорочној перспективи, постављено стационарно становништво, односно становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће и предвиђени посебни циљеви који обухватају ублажавање економске цене подизања детета; усклађивање рада и родитељства; снижавање психолошке цене родитељства; очување и унапређење репродуктивног здравља; решавање проблема неплодности; ка здравом материнству; популациона едукација и активирање локалне самоуправе. Ови посебни циљеви би требало да допринесу реализацији општег циља, што би свакако требало да буду премисе у поступању свих органа и организација, а улагање у децу и младе основ свих политика развоја земље.

Мерама популационе политике се делује на подстицај рађања деце и усклађивање економских, политичких и других развојних циљева земље са бројем становника. С обзиром на значај ових мера које су у највећој мери обухваћене Законом о финансијској подршци породици са децом, Повереник је предузимао низ активности, те је надлежном министарству током усвајања овог закона указивао на потребу измена појединих одредаба, а након доношења закона је упутио и више иницијатива за његове измене, као и предлоге за оцену уставности. Међутим, приликом последњих измена овог закона током 2021. године, Повереник је, између осталог, указао на одредбе које се односе на положај жена које самостално обављају делатност и њихов неједнак положај ових жена у односу на жене у радном односу којима се надокнађује зарада са свим припадајућим доприносима. Повереник је указао да би све жене требале да имају једнак положај током трудноће и периода након рађања детета, док жене које самостално обављају делатност услед изостанка адекватне финансијске подршке у току трудноће и породилског одсуства, морају да оптирају између пословног и породичног живота на начин да одлажу трудноћу или се опредељују за трудноћу али излазе из посла или гасе предузетничку радњу. Наиме, жене које самостално обављају делатност налазе се у неповољном положају када у току трудноће одсуствују са рада или одсуствују са рада након порођаја. Предузетница у периоду док је на трудничком или породилском одсуству може да привремено затвори своју радњу, тј. да одјави делатност у АПР-у (замрзне предузетничку радњу), у ком случају има прекид у осигурању. Друга могућност коју имају предузетнице јесте да поставе пословођу који може бити члан породице (који не мора бити у радном односу) или запослено лице у радном односу. У том случају, предузетничка радња наставља са пословањем и предузетница је у обавези да запосленима и себи уплаћује доприносе за обавезно социјално осигурање. Овакво стање, уз начин обрачуна новчане накнаде за време породилског одсуства узрокује да предузетнице имају нижи износ накнаде за време породилског одсуства у односу на друге запослене жене иако су претходно могле имати потпуно једнаку зарату. Мере популационе политике, по својој природи, не треба да зависе од социјалног статуса потенцијалног корисника ових права, па би се на једнак начин требале примењивати и на друге групације, попут пољопривредница или помажућих чланова пољопривредног домаћинства које обављају послове ван радног односа. Такође, пракса Повереника, али и бројна истраживања указују на неопходност промовисања равномерног дељења обавеза између полова када је у питању брига о деци, подстицања мера усмерених ка мушкарцима-очевима у смислу коришћења права на одсуство са рада ради неге детета које, у складу са прописима, може користити отац детета и у случају када мајка није у радном односу. Остваривање сигурности радног места и обезбеђивање услова да се одсуствовање са посла због

трудноће и родитељства без страха не одражава негативно на радноправни статус, као и могућност напредовања и стручног usavršavanja, šalje poruku roditeljima da im ne preti opasnost da ће по повратку на рад након што се одлуче на родитељство на неки начин бити деградирани. То се постиже пуном применом закона и ефикасним и неселективним функционисањем свих надлежних органа, инспекција, судова, независних контролних органа.

Међу кључним проблемима је и сиромаштво које погађа све друштвене групе, али представља посебан проблем када су у питању деца, која често без помоћи шире друштвене заједнице, нису у могућности да из њега изађу. Дечије сиромаштво као одраз сиромаштва породице и степена економског развоја друштва представља основно питање које има целоживотни утицај на њихов развој, будући да поставља финансијске препреке за битне аспекте њиховог школовања и директно утиче на дететово одрастање и изгледе за будућност. У бројним извештајима и анализама се указује на потребу за обезбеђивањем додатног износа средстава посебно у областима социјалне и дечије заштите како би се већина деце извукла из сиромаштва кроз повећање обухвата и адекватности програма новчане помоћи и дечијих додатака.

Према подацима Републичког завода за статистику у 2019. години, посматрано према старости, лица млађа од 18 година највише су изложена ризику од сиромаштва – 28,9%, као и лица старости од 18 до 24 године – 25,6%. Разумевање динамике сиромаштва је од изузетног значаја за разумевање положаја деце, јер оно представља један од кључних структурних узрока осујећења у остваривању дечијих права. Око 120.000 деце (старости 0-18 година) и 40.000 младих (старости 19-24 године) је живело у апсолутном сиромаштву у 2017. години, наведено је у извештају УНИЦЕФ *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији 2019*. Према овој анализи највећу стопу ризика од сиромаштва (55,8%) имају појединци у домаћинствима која се састоје од двоје одраслих са троје или више издржаване деце. Више је деце у ризику од сиромаштва него међу општом популацијом (30,2% у 2017. години) и тај тренд је стабилан, а сиромаштво деце може да доведе до репродукције сиромаштва у каснијем животном добу. Истраживања о сиромаштву показују да су деца међу групама које су више изложена ризицима што се рефлектује и на евиденцији центара за социјални рад где је континуирано висока заступљеност материјално угрожених породица са више деце. Наиме, број корисника система социјалне заштите расте упркос смањењу броја становника. У извештају *Деца у систему социјалне заштите* наведено је да је у протеклих десет година број деце у систему социјалне заштите повећан за 22,1%. У 2019. години 16,3% деце у Србији је било на евиденцији центара за социјални рад – остваривало права, користило услуге или су примењиване мере социјалне и породично-правне заштите. Око 30% свих корисника у систему социјалне заштите су деца, а на евиденцији центара за социјални рад је континуирано највећи проценат материјално угрожене деце. Најзначајнија новчана давања усмерена на сиромашне у систему социјалне и дечије заштите Републике Србије су новчана социјална помоћ и дечији додатак. У 2019. години удео ове материјално угрожене деце износио је 49,5%. Према *Извештају о раду центара за социјални рад за 2020. годину*, од укупног броја деце корисника услуга социјалне заштите у 2020. години 56,4% су деца из материјално угрожених породица које остварују новчану социјалну помоћ.

Борба против сиромаштва је први од Циљева одрживог развоја УН Агенде 2030 који се односи на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости.

С тим у вези, сва релевантна међународна документа означавају да рад на социјалном укључивању сиромашних захтева добру повезаност свих система заштите и унапређење координације свих актера, на свим нивоима и свим секторима (социјалне и здравствене службе, образовање и култура, безбедност, тржиште рада и др.) као и сарадњу са другим актерима који се баве питањима сиромаштва, укључујући организације цивилног друштва и волонтерске организације. Ова сарадња би требало да укључује сва питања која се тичу сиромаштва ради омогућавања социјалне инклузије и веће друштвене укључености, смањења дискриминације и остваривања равноправности.

Закони и стратегије које се у Србији примењују последњих година у различитим областима – васпитању и образовању, социјалној и породично-правној заштити, здравственој заштити, нису дали очекиване, пуне ефекте. Разлози за то су комплексни, а међу њима су потреба за већом подршком актерима који у пракси спроводе политике заштите права детета, али и потреба за бољом координацијом различитих система. Савет за права детета, као саветодавно тело Владе Републике Србије, има читав низ задатака који се односе на координацију и предлагање политике остваривања права деце у складу са Конвенцијом УН о правима детета. Комитет за права детета УН је у својим *Закључним запажањима о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије*, између осталог, нагласио забринутост што ово тело има само саветодавну улогу и што је његово функционисање без већих ефеката, због чега је и препоручио ојачавање његове улоге.

Такође, Комитет за права детета УН је у оквиру препорука датих Републици Србији посебно нагласио потребу доношења целовитог закона о правима детета, у којем би на једном месту била формално правно верификована сва права детета као инструменти за његово спровођење, промоцију права детета и контролу органа јавне власти у њиховој реализацији. Комитет је указао и на потребу установљивања јединствене базе података о деци у свим областима која би у себи садржала број и структуру деце у вези са остваривањем права као и обим финансијских средстава усмерених на заштиту права деце. Такође, и друге анализе и истраживања упућују на сличне закључке.

Посебно, Национални план акције за децу, стратешки документ Владе Републике Србије, који је заправо служио да се операционализују обавезе преузете из Конвенције о правима детета и Миленијумских циљева развоја, усвојен је 2005. године а престао да важи 2015. године. Након овог периода није усвојен документ оваквог карактера који би операционализовао конкретне мере и активности и којим би се утицало на координисано деловање институција у погледу остваривања права детета.

У оквиру овог извештаја посебна пажња посвећена је систему социјалне и породично-правне заштите, с обзиром да је овај систем један од кључних у остваривању и заштити права детета, посебно права детета на живот са родитељима, као и права детета на обезбеђење оптималних услова за несметан раст и развој.

Током примене Закона о социјалној заштити (2011) у пракси су уочени поједини проблеми, а већ неколико година се приступа изменама и допунама овог закона са циљем решавања већ уочених проблема, насталих промена у остваривању социјалне заштите и стварања бољег нормативног оквира за даљи развој система, повећања

добробити грађана посебно деце и старијих, али и веће социјалне укључености и одговорности корисника за сопствени и живот чланова своје породице. Повереник је више пута указао да овај закон представља системски пропис који се односи на велики број грађана и грађанки и то посебно припадника појединих група, попут материјално угрожених, деце, старијих, особа са инвалидитетом и других лица и њихових породица у стању социјалне потребе. Имајући у виду наведено, важно је да систем социјалне заштите буде уређен на целовит начин у складу са циљем социјалне заштите, уз јасно дефинисане институте, права и обавезе свих учесника у систему и уз процедуре које су прилагођене корисницима и њиховим потребама. Најбитније је да се овај, али и други закони креирају унутар система уз доминантно и кључно учешће стручњака са искуством у пракси а не само експерата изван система. Повереник је мишљења да треба урадити симулацију неколико случајева и различитих ситуација у којима су се наша деца из система социјалне заштите и на основу тога и праксе креирати најбоља решења.

Вишегодишње смањење броја деце у популацији и истовремено повећање броја деце у систему социјалне заштите указује на потребу за повећањем нивоа подршке природним породицама и повећањем обима интегративних услуга у заједници. Породицама са децом се у оквиру различитих система пружа подршка, али од различитих пружалаца и на различитим местима, без координације односно међусобне повезаности и праћења, што у значајној мери умањује делотворност предузетих мера и њихових ефеката.

Такође, у области социјалне заштите не постоји важећи стратешки документ, имајући у виду да је Стратегија развоја социјалне заштите донета 2005. године. Иако овом стратегијом није дефинисан период у којем ће се спроводити, предложене активности обухватале су период до 2009. године. Надлежно министарство је у првој половини 2021. године израдило *Предлог стратегије деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници*, међутим овим документом није обухваћен целокупан систем социјалне заштите, чији укупан развој непосредно утиче и на процес деинституционализације. Повереник кроз редовне годишње извештаје последњих неколико година, између осталог даје препоруке органима јавне власти да израде стратешка документа и акционе планове чије је важење истекло или истиче, указујући, између осталог, на потребу доношења стратешког документа из области социјалне политике, као и о процесу деинституционализације и развоја услуга у заједници.

У пракси Повереника је уочено и кроз више извештаја указано да се прописана процедура у појединим случајевима у погледу прибављања мишљења свих надлежних органа, учешћа јавности и стручњака из система приликом доношења или измене појединих аката не спроводи доследно, што касније доводи до усвајања прописа који међусобно нису усклађени или нису усклађени са Уставом. Овакве ситуације праве недоумице у случају различитих поступања надлежних органа у истим ситуацијама, што доводи и до отпора примени закона. С тим у вези, приликом доношења свих аката потребно је доследно поштовати прописане процедуре, сагледати ефекте примене прописа у пракси и евентуалне последице које ти прописи могу изазвати. Такође је потребно вршити редовно сагледавање и евалуацију предвиђених мера и активности, а поред постигнутих резултата, сагледавати и потребу за њиховом изменом у складу са актуелном ситуацијом и променама које се дешавају у становништву.

Посебан проблем, када је у питању остваривање права деце и задовољење потреба у различитим системима, пре свега у систему социјалне и породично-правне, али и здравствене заштите и образовања, представља број и структура запослених у овим системима. На нарастајуће потребе и повећање броја корисника ових система треба системски да одговоре пружаоци услуга - центри за социјални рад и установе социјалне заштите, установе здравствене заштите на различитим нивоима, као и друге јавне службе. Чињеница је да су запослени у овим установама све више оптерећени и да је у њима већ више година недовољан број запослених, због чега слабе капацитети, тешко је унапређивати рад и задовољити потребе корисника у пуном смислу. Током процеса реформи није дошло до већег смањења обима административних послова и процедура у корист рада са корисницима, као есенцијалног за стварно превазилажење стања у коме се грађани, у овом случају деца налазе. Оваквој ситуацији је допринело вишегодишње важење Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, као и одлив кадрова. Нису у довољној мери уведени системи а процес дигитализације није учинио поменуте послове једноставнијим и ефикаснијим. Повереник је више година указивао на неопходност јачања квантитативних и квалитативних капацитета ових установа ради омогућавања квалитетног мапирања потреба грађана, благовременог активирања свих облика подршке и помоћи, али и унапређења подршке и помоћи онима који су у ризику од насиља или су претрпели неки вид насиља. Питање је и начина и квалитета обука у систему, односно да ли обуке заправо прате потребу за адекватним знањем у пракси. Примера ради, имамо ли социјалне раднике спремне за разумевање проблема деце на друштвеним мрежама и да ли имамо довољно стручних радника са новијим знањима и вештинама да раде са децом са проблемима у раном развоју. У том смислу Повереник је подржао оснивање центра за рани развој детета, који би могао имати регионални карактер. Повереник је такође указивао и на недовољне капацитете органа који врше стручни надзор, односно инспекцијских органа, који врше контролу рада и спровођења закона због чега је потребно предузети одговарајуће мере и унапредити капацитете и ових органа, како би се прописи у пуној мери поштовали а корисницима омогућило равноправно остваривање предвиђених права и услуга у пуном обиму и обезбедила правна сигурност што подразумева да је сваком грађанину Републике доступно свако право гарантовано законом у једнаком обиму и садржају.

ПРЕПОРУКЕ

- Усвојити стратегију и операционализовати мере и активности у погледу остваривања права, социјалне укључености, смањења сиромаштва и других питања у вези са унапређењем положаја детета, као и координисаног деловања институција система, организација цивилног друштва и других актера;
- Усвојити пропис о свим правима детета, промоцији тих права и надзору над радом органа јавне власти у њиховој реализацији;
- Ојачати улогу Савета за права детета Владе и координацију активности на међусекторском, националном и локалном нивоу у вези са спровођењем Конвенције о правима детета, поступањем у складу са препорукама из Закључних запажања о комбинованом Другом и Трећем периодичном извештају Републике Србије о спровођењу Конвенције и имплементацијом политика и препорука Одбора Народне скупштине за права детета;

- Извршити анализу утицаја различитих мера и активности на свим нивоима (републичком, покрајинском и локалном) на демографску ситуацију и реализацију тих мера и активности ускладити са циљевима Стратегије подстицања рађања;
- Законом о финансијској подршци породици са децом омогућити остваривање једнаких права на накнаде и друга права за све кориснике (нпр. предузетнице). Размотрити могућност повећања обухвата и износа дечијег додатка;
- Креирати мере за усклађивање рада и родитељства и равномерно дељење кућних обавеза, подстицати веће учешће очева у коришћењу одсуства са рада ради неге детета;
- Спроводити периодичне анализе ефеката мера за смањење сиромаштва и допуњавати их или мењати у складу са потребама. Посебну пажњу посветити ефектима примене мера подршке деци која су у већем ризику од дискриминације (деци са потешкоћама у развоју, из неформалних и безусловних насеља, „деци улице“, деци из неразвијених, руралних подручја и сл);
- Унапредити функционисање јавних служби у области здравства, социјалне заштите, друштвене бриге о деци, становања, образовања, инспекцијских послова, правосуђа, унутрашњих послова и др, у погледу броја запослених и јачања квантитативних и квалитативних капацитета ових органа (одговарајући број и континуирана едукација за рад са децом) како би могли правовремено да обезбеде активирање свих облика подршке и заштите у складу са потребама;
- Министарство надлежно за област социјалне заштите да изради стратешка документа и операционализује мере и активности у области социјалне заштите које се односе на процес деинституционализације и развој услуга у заједници. Систем социјалне заштите унапредити изменама Закона о социјалној заштити у циљу побољшања ефикасности и стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице, унапређења доступности и разноврсности услуга подршке и прецизног дефинисања улоге и надлежности локалне самоуправе.

Кризне ситуације

И даље актуелна ситуација пандемије Ковид-19 током 2020. и 2021. године нарочито је указала на потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања различитих последица које је здравствена криза изазвала. Информације о пандемији и начинима поступања нису биле доступне деци од почетка кризе на разумљив и прилагођен начин, што је у неким случајевима резултирало неразумевањем па и негирањем вируса, сумњом у мере али и вакцинацију као меру заштите. Неразумевање предузиманих мера и често неадекватна комуникација у јавној сфери је у крајњој линији утицала и на одзив младих на вакцинацију. Здравствена криза погодила је целокупно становништво, а током претходне и текуће године нарочито је дошла до изражаја неопходност обезбеђивања

свих потребних услуга подршке у одговарајућем обиму. Наиме, остваривање права на здравствену и социјалну заштиту, као и образовање не треба да представља проблем, без обзира на кризне ситуације, место пребивалишта, дијагнозу, године старости и друге карактеристике. Незадовољене потребе за здравственом заштитом нарочито специјалистичких прегледа и стоматолога су показатељи угрожене приступачности и доступности ових услуга за tzv. „нековид“ пацијенте током пандемије, што није избегнуто у кризном периоду, пре свега зато што их домови здравља нису пружали, а специјалистички прегледи су били најнедоступнији. Подаци из појединих истраживања указују и на проблеме у вези са менталним здрављем деце и младих током епидемије. У различитим кризним и ванредним ситуацијама мора се обезбедити функционалан систем здравствене и социјалне заштите с обзиром на процене стручњака за безбедност да је велика вероватноћа да ћемо се у будућности све више сусретати са угрожавањем здравља људи, природним катастрофама, климатским променама и др.

Услуге социјалне заштите у периоду ванредног стања, посебно на почетку пре упућивања препоруке мера од стране Повереника, нису биле доступне у довољној мери, персонални асистенти и други пружаоци услуга нису били изузети од забране кретања, а рад центара за социјални рад био је делимично редукован па су корисници отежано остваривали нека права из система социјалне заштите. Континуитет у пружању услуга је нарочито важан у оваквим ситуацијама. Такође, и образовне институције су једно време биле затворене или је организовано учење на даљину, а бројни просветни радници, организације цивилног друштва и родитељи деце изражавали су забринутост сматрајући да је онлајн настава недовољна, да су деца изгубила радне навике, да утиче на социјализацију деце и сл. У кризним ситуацијама посебно важну улогу играју и волонтери и волонтерске организације. Грађани су на ове проблеме указивали и у притужбама упућеним Поверенику. Потпуно је оправдано и неопходно да се предузимају мере за заштиту становника од заразних болести тако да из ове кризе треба да научимо што више и извучемо поуке, а сталном анализом научимо из својих и туђих „грешака“ и следеће сличне или другачије кризе дочекамо још спремнији.

ПРЕПОРУКЕ

- Утврдити јасне процедуре о поступању органа, организација и установа у кризним ситуацијама. Посебну пажњу посветити обезбеђењу приступа редовним здравственим услугама и терапијама, прегледима и психолошкој подршци током криза, пружању услуга из области социјалне заштите и посебно правима деце у резиденцијалним установама, као и квалитетном и потпуном образовању на свим нивоима које укључује обезбеђивање приступа интернету и приступачним електронским уређајима за учење за свако дете;
- Информације о кризним догађајима, начинима поступања и превазилажења тих ситуација учинити доступним деци и адолесцентима на прилагођен начин и прилагођеним средствима.

Заштита од дискриминације

Право на заштиту деце од дискриминације у Републици Србији је гарантовано Уставом и законима, у складу са међународним стандардима. У Србији је постојећим антидискриминационим законодавством постављен добар темељ за унапређење равноправности и сузбијање дискриминације, али је како сам правни оквир, тако и примену прописа, потребно стално унапређивати и усклађивати са правним тековинама Европске уније и међународним стандардима. Тако је изменама Закона о забрани дискриминације обухваћено успостављање јединственог система за праћење дискриминације, што је потребно реализовати како би се могла пратити ефикасност система заштите од дискриминације.

У протеклих десетак година држава је увела опсежне промене и спроводи реформе у систему образовања, социјалне и здравствене заштите усмерене ка унапређењу положаја деце, а односе се на правичност, квалитет и ефикасност ових система. Међутим, у примени прописа долази до недоследности које су у појединим случајевима производ недовољне сензибилизације и развијености неопходних компетенција професионалаца који раде са децом за препознавање и адекватно реаговање у случајевима дискриминације. Недостатак знања и недовољно разумевање концепта права детета међу професионалцима и другим запосленима у образовању и васпитању, социјалној и породично-правној заштити, здравству и другим областима, указује на потребу за практичном подршком за суштинско разумевање овог концепта и примену права утарђених Конвенцијом о правима детета.

Тако се у пракси дешавају случајеви да центар за социјални рад не покреће поступке за предузимање мера грађанскоправне и кривичноправне одговорности према родитељима правдајући то стилом и начином живота, или поступања по „аутоматизму“ код измештања или одузимања деце чиме се осујећује њихово право да се пре свих других о деци старају њихови родитељи, без претходне адекватне процене родитељских капацитета и пружања помоћи и подршке у постизању родитељске компетенције и побољшања услова за безбедност деце, бригу о њиховом здрављу и обезбеђењу егзистенцијалних потреба.

Овакво поступање, неблаговремено или неадекватно реаговање уочено је у појединачним случајевима и код других органа, посебно у образовању и правосуђу. Предрасуде и стереотипи који на директан начин узрокују дискриминацију постоје, али такви ставови, предрасуде и стереотипи не смеју бити инкорпорирани у ставове стручњака, професионалаца. Дискриминација по било ком личном својству мора бити искључена, због чега унапређење компетенција професионалаца који раде са децом треба поставити као приоритет у свим секторима који имају у свом делокругу рада контакт са децом, а нарочито оних струка, попут запослених у образовном систему, чији је контакт са децом најинтензивнији. Такође, у процесу разградње предрасуда и стереотипа и медији и саме институције имају значајну улогу. Доследне поруке о потреби за толерантним и инклузивним друштвом упућене преко свих канала комуникације могу у великој мери да утичу на степен толеранције друштва. Стална и адекватна едукација професионалаца у свим системима, а нарочито наставника је кључна за разумевање раста и развоја деце и правилно реаговање у случајевима потребе за различитим видовима подршке и помоћи.

Алекса Антанаковић VII-2, Крагујевац, 2021.

У области образовања забрана дискриминације ближе је регулисана *Правилником о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања* и *Правилником о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређења угледа, части или достојанства личности*, којима је детаљније уређен начин препознавања дискриминације и начини поступања када се посумња или утврди дискриминаторно понашање, спровођења превентивних и интервентних активности, обавезе и одговорности свих лица у установама образовања и друга питања од значаја за заштиту од дискриминације. Без обзира на постојање ових аката, у пракси Повереника су уочени случајеви када се не поступа у потпуности у складу са предвиђеним нормама или надлежни не препознају дискриминацију због чега се мере или уопште не предузимају или се не предузимају благовремено и у потпуности. Оваква ситуација потврђује горе поменути потребу за континуираном едукацијом запослених у систему образовања и васпитања како о појму и облицима дискриминације, тако и о механизмима заштите и начинима поступања у појединим случајевима.

ПРЕПОРУКЕ

- Министарство надлежно за област правосуђа да пропише начин вођења евиденције судова о правноснажним пресудама и одлукама донетим у парницама за заштиту од дискриминације, у прекршајним и кривичним поступцима у вези са дискриминацијом и повредом начела једнакости, као и начин достављања података Поверенику;

- Унапредити компетенције стручних радника који раде са децом и доносилаца одлука у здравственој и социјалној заштити, правосуђу, унутрашњим пословима и другим службама, за спровођење превентивних мера и поступање у случајевима дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања детета;
- Унапредити компетенције наставног особља и других стручњака који раде са децом у образовању о препознавању и реаговању на дискриминацију, функционисању система за превенцију и заштиту од насиља у школама, као и о правима детета. У курикулуме на учитељским факултетима увести садржаје који доприносе разумевању штетности дискриминације;
- Повереник да настави са континуираним спровођењем обука о препознавању и реаговању у случајевима дискриминације за све актере у систему;
- Јавни медијски сервис и други медији да посвете већу пажњу едукативним садржајима који се баве разградњом негативних друштвених ставова према деци која су у већем ризику од дискриминације (сиромашној, деци која живе и раде на улици, ромској, деци са потешкоћама у развоју, припадницима мањина, избеглицама, тражиоцима азила, мигрантима, ЛГБТ деци, деци са ХИВ/АИДС и др.) и последицама оваквих ставова на пораст насиља, говора мржње, узнемиравајућег, понижавајућег и увредљивог поступања.

Здравствена заштита

Неподељено је мишљење великог броја стручњака да је рани развој детета од кључног значаја, јер тада деца доживљавају најбржи период раста и промена у односу на читав људски век, у смислу сазревања тела и нервног система, повећања покретљивости, вештина комуникација, интелектуалних способности и брзих промена интересовања. Најраније године живота мале деце су темељ њиховог физичког и психичког здравља, емоционалне сигурности, културног и личног идентитета и развијања способности потребних за целокупан животни век. Посебну пажњу заслужују групе деце код које постоји ризик од дискриминације, међу којима су сиромашна, ромска деца, деца са тешкоћама у развоју или инвалидитетом свакако на врху листе приоритета. Та посебност се очитава у потреби холистичког приступа свих система подршке: образовања, здравства, социјалне заштите и њиховој ефикасној координацији, како би мере подршке усмерене према деци и њиховим родитељима, од стране предшколских установа и школа, али и локалне заједнице доприносиле убрзаној еманципацији и потпуној интеграцији у групе, одељења и школе које похађају. Ипак, подаци из различитих извештаја указују да су најмање укључена у предшколско образовање деца којима је највише потребна додатна подршка за рани развој и учење.

Значај раног развоја деце је у Србији препознат, и у најави је установљавање Националног центра за рани развој детета и инклузију који треба да пружи свеобухватан приступ свим питањима и интервенцијама у вези са овом темом. Овакав центар треба да допринесе решавању бројних проблема и пружи најбољу могућу подршку најзначајнијем периоду за раст и развој детета. Доступност подршке свима којима је потребна на целој територији наше државе је снажна порука родитељима, па треба наставити са оснивањем више оваквих центара у градовима и општинама.

Подаци из различитих истраживања и извештаја указују да је један од кључних проблема у области остваривања права детета обезбеђивање једнаког приступа адекватној здравственој заштити и неонаталним услугама, нарочито деци која живе у руралним подручјима, деци која живе у сиромаштву, или деци незапослених родитеља, као и деци на институционалном смештају и

др, на шта је Повереник више пута указивао. Посебно су угрожена деца из мањинских група, мигранти, ЛГБТ+, деца са инвалидитетом или из националних и етничких мањина. Проблеми менталног здравља или симптоми попут депресије или анксиозности наводе се као изазови који ће се у будућности мултиплицирати, при чему су девојнице више изложене ризику од дечака како се наводи у истраживањима, а адолесценти пријављују већи степен проблема од млађе деце. Осећај туге или чак несреће такође је присутан међу децом, а нарочито међу ЛГБТ+ децом и децом са потешкоћама у развоју. Деца са инвалидитетом и њихове породице суочавају се са значајним тешкоћама у погледу доступности и квалитета социјалних, здравствених и образовних услуга.

Значајна помоћ родитељима а тиме и деци у првим месецима живота јесте функционисање патронажне службе при домовима здравља јер обухвата све недоумице и проблеме које брину младе родитеље, учи их новим вештинама, саветује, подржава, умирује, едукује, подстиче и јача постојеће капацитете родитеља и осталих укућана. Приступ здравственим услугама у раном детињству представља основ доброг здравственог стања у каснијем животу. Да би се овај циљ постигао, неопходно је остварити сарадњу између образовног и здравственог система како би се деци помогло да израсту у здраве одрасле особе, што захтева системски и координирани, мултисекторски и свеобухватан приступ овим питањима. Поред наведеног, када су у питању ризици са којима се суочавају деца и одрасли са инвалидитетом, кључан је и начин комуникације и пружање информација, нарочито када су у питању потребе особа са оштећењем вида, слуха и особе са интелектуалним потешкоћама. Као један од изазова уочава се побољшање приступа и преноса информација у области здравља деци и адолесцентима, особама које користе мањинске језике и функционално неписменим особама.

Када је реч о сексуалном и репродуктивном здрављу, у великом броју извештаја наводи се да жене и девојнице из руралних подручја немају адекватан приступ здравственим услугама, односно дуго чекају на услуге због недовољног броја здравствених радника и удаљености пружаоца услуга у руралним областима, као и компликованих процедура. Такође, недостатак информација, преоптерећеност пословима на имању и изолованост у руралним подручјима, као и стереотипи и предрасуде које су уврежене у патријархалним срединама где су права жена и

девојчица у свим областима друштвеног живота, па и у области здравља угрожена, доводе до запостављања превентивних здравствених контрола и касног откривања различитих обољења. У групе које су у већем ризику од дискриминације спадају и Ромкиње и жене и девојчице са инвалидитетом с обзиром на приступачност услуга здравствене заштите, обученост здравственог особља и недостатак адекватне приступачне здравствене опреме и објеката. Према резултатима истраживања *Србија MICS 2019.* и *Србија – ромска насеља MICS 2019.* стопа рађања адолесценткиња у Србији износи 12 на хиљаду жена старости 15–19 година, 3% жена старости 15–19 година су већ рађале или су тренутно трудне. Са друге стране, стопа рађања адолесценткиња у ромским насељима (жене старости 15–19 година) износи 163 на хиљаду жена старости 15–19 година и скоро трећина жена (31%) старости 15–19 година су већ рађале или су тренутно трудне. Ови подаци указују на потребу већих знања, информисања и промоције сексуалног и репродуктивног здравља нарочито међу адолесцентима, које би требало увести као обавезно и у школске програме, нарочито имајући у виду да много тога у животу личности зависи од очувања репродуктивног здравља деце у периоду адолесценције, па чак у значајној мери утиче и на демографску политику.

Према подацима из истих истраживања (*MICS 2019*) стопа смртности одојчади и деце млађе од пет година два пута је виша међу Ромима него у општој популацији. Приступ услугама здравствене заштите је ограничен за одређен број деце, посебно у неформалним насељима. И у овом погледу је значајно унапређење знања о сексуалном и репродуктивном здрављу. У циљу побољшања развоја најмлађих посебна пажња се већ поклања Ромкињама и деци који живе у ромским насељима, за које су ангажоване здравствене медијаторке, али потребе и даље нису задовољене.

Такође, у случајевима лечења обољења, стања или повреда које су излечиве а не могу се успешно лечити у Србији постоји више могућности. Тако, постоји могућност да се лечење одобри на терет средстава РФЗО у складу са законом и Правилником о условима и начину упућивања осигураних лица на лечење у иностранство. Међутим, уколико РФЗО не одобри средства, лечење у иностранству могуће је из средстава Буџетског фонда за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији. Овај буџетски фонд је основан 2014. године како би се поред средстава из обавезног осигурања обезбедила додатна институционална помоћ за лечење деце и одраслих у иностранству. Средства овог фонда се користе и за лечење ретких болести. Неки од проблема са којима се сусрећу деца оболела од ретких болести и њихови родитељи су постављање тачне дијагнозе ретке болести, као и проблеми у вези са обезбеђивањем потребних лекова, витамина, суплемената, физикалне терапије, рехабилитације, медицинско-техничких помагала и палијативног збрињавања. Неретко оболели нису препознати у систему социјалне заштите а њихова физичка и ментална стања могу бити извор дискриминације. Такође, средства за лечење деце у иностранству се готово свакодневно прикупљају и преко средстава јавног информисања и уз ангажовање бројних јавних личности и организација. Прикупљање средстава за овакве намене исказује солидарност међу грађанима, иако истовремено упућује и на потребу већег ангажовања здравственог система, што се и предвиђа Програмом за ретке болести у Републици Србији за период 2020-2022. године.

ПРЕПОРУКЕ

- Министарство надлежно за област здравствене заштите да интензивира рад на информисању јавности, пре свега здравствених радника који раде са децом и родитеља о важности раног развоја деце, доступности здравствених услуга и другим могућностима у вези са развојним скринингом и проценом потреба детета (водичи и други материјали). Кроз школе родитељства у формалном и неформалном окружењу, изграђивати вештине родитеља и пружати подршку нези у детињству;
- У области здравствене, социјалне заштите и образовања установити интегрисан систем теренског рада, скрининга и правовременог упућивања деце на одговарајуће прегледе. Обезбедити одговарајући број здравствених медијатора у ромским заједницама;
- Побољшати доступност и приступачност превентивних и других здравствених услуга посебно деци у руралним подручјима, деци која живе у сиромаштву и сл, креирати нове услуге у складу са потребама. Континуирано спроводити активности подизања свести здравствених радника и смањења стигматизације деце са потешкоћама у развоју, инвалидитетом или ретким болестима;
- Развити саветовалишта за младе (у срединама у којима не постоје) и спроводити програме о сексуалном и репродуктивном здрављу прилагођене узрасту, укључујући информације о планирању породице, контрацептивним средствима, опасностима ране трудноће, превенцији и лечењу сексуално преносивих болести, укључујући поверљиво саветовање;
- Обезбедити правовремену дијагностику, лекове и помагала новије генерације за лечење ретких болести и унапређење квалитета живота оболелих, као и средства за лечење у иностранству деце чије лечење није могуће у земљи;
- Установити центар за рани развој детета и инклузију, водећи рачуна о доступности деци на целој територији Републике Србије. Наставити са пружањем и јачањем патронажних здравствених услуга.

Образовање и васпитање

Образовање је кључни систем кроз који се обезбеђује остваривање и подршка права деце. Овај систем је кључан и за превазилажење различитих препрека, нарочито сиромаштва, односно социјалне укључености посебно међу ромском децом и младима. Препоруке Комитета за права детета Републици Србији, као и подаци прикупљени из више различитих истраживања показују да нису у потпуности успостављени механизми помоћу којих би се обезбедило да се права детета ефикасно остварују између осталог и у образовном систему. Поједина решења која се примењују последњих година, попут инклузивног образовања, утицања на смањење ниске стопе похађања предшколског васпитања, повећања укључивања ромске деце у образовни процес, мера усмерених на превенцију превременог напуштања школовања и сл, а која су у складу са савременим стандардима у овој области, не дају очекиване ефекте.

У погледу инклузивног образовања је постигнут значајан напредак на свим нивоима, али и након 10 година његовог спровођења, капацитети наставника и установа да усвоје и примењују нове праксе и знање још увек нису достигли потребан ниво у складу са законом. Иако разноврсност предвиђених мера подршке које су усмерене на укључивање, похађање и учешће у образовању, указује на отвореност система за иновације, у пракси и даље постоје различити проблеми, попут недовољног броја педагошких асистената и мешања улоге педагошких асистената и личних пратилаца, у појединим локалним самоуправама нема довољно средстава за пружање додатне подршке у складу са потребама деце, нарочито на нивоу мање развијених и неразвијених општина. Развој системских модела подршке за децу и ученике неопходно је и даље унапређивати и улагати додатне напоре да се осигура интеграција деце која су у повећаном ризику од дискриминације у образовни систем.

Изазов представља развијање специфичних програма за смањење напуштања школе и остваривање образовања за сву децу, без обзира на здравствено стање, инвалидитет, етничко порекло и др, али и унапређење приступа школи деци из сеоских средина и удаљених места или деци смештеној у институцијама под једнаким условима. У бројним публикацијама се наводи да један од основних принципа свих образовних политика у демократским земљама представља обезбеђивање једнаког приступа свим нивоима образовања и предуслова за целоживотно учење свим члановима заједнице. Приступачност у овом систему подразумева не само архитектонску приступачност школа, него и различита прилагођавања наставних програма и учила. У пракси Повереника се као посебан проблем јавило обезбеђивање одговарајућих прилагођених уџбеника, али и остваривање права на образовање на матерњем језику.

Образовање деце ромске националне припадности, која у мањем проценту од опште популације уписује и завршава школе, у претходном периоду је подстицано прописивањем различитих мера за подршку образовању и превенцију осипања (кампање за упис, упис без обавезе подношења документације, унапређено коришћење ИОП-а, педагошка асистенција и афирмативне мере за упис у средњу школу). Упркос јасним антидискриминационим одредбама у образовању, и даље има издвојених случајева сегрегисаних одељења у којима већину ученика чине ученици ромске националне припадности што се дешава у срединама у којима чине већину становништва, а може се запазити и презаступљеност ромске деце у школама за образовање деце са сметњама у развоју што може бити и последица неадекватног развоја у раном детињству, едукативне занемарености у примарној породици и раста у нестимулативним условима. У појединим случајевима Повереник је водио поступке по притужбама за сегрегацију.

Подршка инклузији, доступност и обухват мерама подршке, превенција сегрегације и десегрегација су сложени и мултимодални процеси у којима је неопходно учешће различитих актера, односно свих подржавајућих система: образовања, здравства, социјалне заштите и њиховој ефикасној координацији, како би мере подршке усмерене према деци и њиховим родитељима, од стране предшколских установа и школа, локалне заједнице и министарства, доприносиле убрзаној еманципацији целокупне популације и потпуној интеграцији деце у групе, одељења и школе које похађају. Ови процеси треба да буду праћени повећаном пажњом наставника, њиховом константном

едукацијом, запошљавањем наставника различитих националности, увођењем педагошких асистената и њиховим одговарајућим бројем, као и другим мерама.

Инклузивно образовање у великој мери доприноси уклањању предрасуда, стереотипа и дискриминације код деце. Када се оконча циклус образовања једне генерације на темељима равноправности, једнакости, прихватања и уважавања различитости, стварају се чвршћи темељи друштва у којем је дискриминација непожељна појава, присутна у мери у којој у сваком друштву, па и најтолерантнијем, постоје појединци који не прихватају људе различитог етничког, верског и језичког порекла, здравственог стања и других личних својстава.

Са друге стране, у савременим условима брзих техничких и технолошких промена нарочит значај имају дигиталне вештине, а дигитализација у образовању је један од приоритета Владе Републике Србије. Врши се опремање дигиталних учионица у школама, уводе се дигитални уџбеници, међу циљевима и очекиваним образовним исходима ученика дефинишу се дигиталне компетенције, информатика постаје обавезан предмет, у први разред основних школа је уведен и предмет дигитални свет и др. Омогућено је и да се настава може остваривати као настава код куће и настава на даљину, што је било нарочито важно током ванредног стања и целе кризе изазване Ковид-19. Школе су одржавале процес учења пре свега помоћу дигиталних средстава, а иако је настава организована готово одмах након увођења ванредног стања, стечена искуства за време пандемије указују на велики значај и улогу онлајн наставе. Овакво стање је потребно искористити и анализирати остварене ефекте, пре свега на основу стеченог искуства и уочених недостатака који се односе на доступност информационих и комуникационих технологија свим ученицима, односно сиромашној деци, деци са инвалидитетом, деци на институционалном смештају, из удаљених подручја и сл. Такође, потребно је вршити анализе уџбеника како се у њима не би пронашли дискриминаторни садржаји, него неговале вредности које промовишу културу толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности и недискриминације.

Основ за остваривање системског унапређивања образовања у Републици Србији је дат *Стратегијом развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године* којом је дефинисан оквир развоја ове области и читав низ активности како би се предвиђени циљеви реализовали. Не улазећи у ближу анализу ових активности, а имајући у виду чињенице и податке, као и налазе више извештаја и истраживања, поред осталих активности, унапређење наставе и учења у складу са савременим достигнућима и прописивање обавезности средњег нивоа образовања које је предвиђено овом стратегијом могло би да допринесе не само унапређивању капацитета свих будућих генерација, него и специфично решавању проблема дечијих бракова. Са друге стране, како је већ наглашено масовније укључивање деце у спорт је од изузетне важности и вишеструко је значајно јер осим што помаже у развоју моторичких способности, утиче на физичко и психичко здравље, подстиче самосталност, склапање пријатељстава и сналажење у разним животним ситуацијама. Стратегијом развоја образовања и васпитања је такође предвиђено стварање услова за спортске и обogaћене наставне и ваннаставне садржаје, израда стручног упутства за формирање школских спортских секција и популаризација нарочито женског спорта. Имајући у виду наведено, поред осталих предвиђених мера и активности, посебно

издвајамо ове које се односе прописивање обавезности средњег нивоа образовања као и на omasовљавање и популаризацију спорта.

ПРЕПОРУКЕ

- Локалне самоуправе да континуирано раде на обезбеђивању услова за повећање уписа деце, посебно из друштвених група које су изложене повећаном ризику од дискриминације у предшколске установе и на све нивое образовања;
- Унапредити доступност образовног система посебно за децу са инвалидитетом, децу са потешкоћама у развоју и децу на институционалном смештају, успоставити континуирану сарадњу и ефикасну координацију система образовања са системом здравствене и социјалне заштите, уз редовно сагледавање и евалуацију предузетих мера и активности;
- Унапређивати инклузивно образовање, доступност и обухват мерама подршке ученицима у складу са потребама, наставно особље укључити у специјализоване програме обука и обезбедити приручнике за рад са децом са одређеним здравственим и развојним проблемима, децом жртвама или сведоцима насиља и другом децом којој је потребна специфична подршка;
- Спроводити циљане програме за смањење стопе напуштања школе и промовисања образовања за сву децу, редовно пратити ефекте ових програма и прилагођавати их средини и условима живота деце. Дефинисати детаљне и свеобухватне процедуре рада психосоцијалних служби у школама са циљем заштите и остваривања права деце на образовање;
- Спроводити програме наставе и учења у циљу неговања вредности и промовисања културе толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности и недискриминације различитих друштвених група и појава. Увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу уз успостављање сарадње са системом здравствене заштите;
- Ефикасно реализовати циљеве Стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године посебно у погледу унапређења наставе и учења у складу са савременим достигнућима, увођења обавезног средњег нивоа образовања, као и у погледу развоја спортских садржаја за сву децу;
- Наставити активан рад на дигитализацији у образовању и обезбеђивању доступности информационих и комуникационих технологија свим ученицима.

Социјална и породично-правна заштита

Систем социјалне заштите има велику улогу за лица која се нађу у стању социјалне потребе и има за циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединца и породице, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености. Систем социјалне заштите има велику улогу и као подршка образовању и спречавању напуштања образовања, односно оснаживања за самосталан живот кроз процес образовања. Како би се постигли ови циљеви

неопходно је успоставити свеобухватну мултисекторску сарадњу међу овим системима и тиме допринети подизању и/или унапређењу свести родитеља, деце али и читавог друштва о значају образовања, као и одговарајућих услуга социјалне заштите на даљи развој и животни пут деце.

Смањење броја деце у популацији као последица смањења стопе природног прираштаја и истовремено повећање броја деце у систему социјалне заштите указује на недовољан ниво подршке природним породицама и недостатак интегративних услуга, што је првенствени задатак система социјалне и породично-правне заштите. Жељени циљ је афирмација и заштита свих права детета, а пре свега да се о детету старају његови родитељи, као и да ниједно дете не буде злостављано и занемарено.

Дарија Орловић V-2, Баточина, 2021.

Развијање специјализованих услуга социјалне и породично-правне заштите као помоћ и подршка породицама у кризи, као што су породични сарадник и повремено хранитељство, пре свега имају за циљ да обезбеде поштовање права детета да се о њему старају његови родитељи. Различитим мерама стручне и финансијске помоћи породицима са децом у афирмацији основних вредности породице, кроз развијање међугенерациске солидарности, хуманости, разумевања и поштовања, могло би се адекватно, благовремено, целовито и континуирано одговорити на потребе деце и њихових породица. Један од предуслова јесте и поштовање прописаних норматива и стандарда у погледу броја и структуре стручњака који обављају послове у кључној институцији овог система – центру за социјални рад.

Одрживе и квалитетне услуге у заједници су предуслов наставка и одржања процеса деинституционализације. Континуитет у пружању услуга социјалне заштите се показао као један од највећих изазова система. Услед неизвесног односно несигурног начина финансирања приметан је процес прекида у пружању услуга, због чега се, између осталог, корисници враћају у институције. Један од важних корака у процесу

деинституционализације јесте укидање великих система (што је већ предвиђено законским решењима и Акционим планом за поглавље 23) као и развој алтернативног смештаја. У пракси број деце која користе услуге домског смештаја се смањује, док број деце на породичном смештају показује благи пораст. Даље ширење различитих услуга неопходно је ради омогућавања укључености, самосталног живота и превенције институционализације. Посебно су значајне услуге које подржавају укључивање деце са потешкоћама у развоју у живот у заједници и редовни образовни процес (лични пратилац, продужени дневни боравак), као и услуге интензивне помоћи и подршке породицама у ризику од измештања деце (породични сарадник, предак смештај, повремено хранитељство – подељена брига) а које нису успостављене или су недовољно доступне у многим локалним самоуправама. Такође, неке услуге су развијене само у појединим градовима/општинама. Један од разлога за овакво стање је и чињеница да се, у складу са законом, финансијска средства за реализацију ових услуга обезбеђују у локалном буџету. Потребно је обезбедити одрживост свих потребних услуга и омогућити приступ услугама свим грађанима под једнаким условима и једнаком обиму и садржају. По овим питањима су већ предузети и неки кораци, па се кроз наменске трансфере усмерене ка локалним самоуправама за развој услуга, као и радом на законској регулативи, изменама и допунама како Породичног закона тако и Закона о социјалној заштити, помоћ и подршка породицама у ризику од измештања деце покушава учинити депотворнијом и ефикаснијом. Такође, сагледавање обима потреба за различитим услугама неоспорно указује на неопходност стимулса оснивања нових пружалаца услуга од стране других правних и физичких лица, односно цивилног сектора, али и пружања подршке већ лиценцираним пружаоцима услуга, како би били у стању да одговоре на исказане потребе, како у погледу обима, тако и у погледу квалитета самих услуга. Такође, и даље је потребно радити на деконструкцији стереотипних образаца понашања који су нарочито опасни када су доминантни у одлукама које доносе стручњаци, професионалци, о чему сведочи и пракса Повереника из поступања по притужбама.

У области породично-правне заштите, после вишегодишње примене Породичног закона, било би неопходно извршити измене и допуне овог закона и ускладити га са релевантним стандардима у области заштите права детета. Потребно је и дефинисање појма детета, садржаја родитељског права и права детета, превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права, садржаја и поступка лишења родитељског права, примене института старатељства, усвојења и хранитељства. Такође, у реализацији остваривања права детета, посебно права на заштиту од злостављања и занемаривања у породици и права на живот са родитељима, уочени су проблеми у реализацији и недефинисаности мера породично-правне заштите превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права као и поступка и садржаја лишења родитељског права. Значајан проблем у овим институтима је и што није дефинисан садржај појединих мера превентивног надзора и прецизиран поступак њихове примене. Такође, мере корективног надзора нису довољне и ефикасне, те изостају њихови ефекти. О свему овоме је већ било речи у ранијем делу текста.

У циљу превенирања случајева напуштања тек рођене деце у условима угрожавајућим по живот бебе и/или чедоморстава, могуће је применити праксу појединих земаља ЕУ и законски регулисати могућност тзв. „анонимног порођаја“, односно здравственог збрињавања детета у здравственој установи и предаје центру за социјални рад-органу

старатељства ради даљег збрињавања, како је већ описано у ранијем делу текста овог извештаја.

ПРЕПОРУКЕ

- Законски дефинисати појам и сва права детета у складу са одредбама Конвенције о правима детета;
- Реализовати мере које се односе на деинституционализацију деце, односно трансформисати установе социјалне заштите за смештај деце;
- Доследно спроводити законске одредбе о забрани смештања деце млађе од три године у резиденцијалне установе и доследно реализовати законско ограничење броја деце старије од три године у установи на 50;
- Реализовати различите програме подршке породицама и деци – обезбедити развој недостајућих и континуитет у реализацији свих услуга у заједници (услуге појачаног интензивног третмана деце са поремећајима у понашању, дневне услуге у заједници, саветовалишта за младе, саветовалишта за брак и породицу, подршка раном развоју деце, интензивне услуге подршке породици у кризи, саветовања и подршка родитељима, подршка породици са децом у ризику од измештања, међусекторске услуге и др.);
- Ојачати контролне и надзорне механизме, редовно пратити квалитет услуга социјалне и породично-правне заштите;
- Предузети мере у организовању помоћи и подршке за децу која живе односно раде на улици и осигурати подршку кроз реинтеграцију у породицу или смештај у систем алтернативног старања, уз пуно поштовање најбољег интереса детета;
- Побољшати обухват, ефикасност и квалитет система новчане социјалне помоћи и финансијске подршке породици са децом ради савладавања социјалних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба појединца и породице. Размотрити могућност и последице измене начина утврђивања висине новчане социјалне помоћи у случају запослења радно способног члана породице ради стимулисања запошљавања и изласка из сиромаштва ових породица;
- Законски регулисати увођење: забране употребе физичке силе као средства васпитања деце; обавезности исказивања мишљења и ставова детета у свим административним и судским поступцима који се тичу његових права; заштите права детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи и нарочито блиским лицима; преиспитивања института усвојења; процене подобности потенцијалног старатеља кроз првенствену процену лица које родитељ предложи; могућности „анонимног порођаја“ ради избегавања нежељених последица по мајку и дете;
- Прецизирати садржај и начин реализације превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права и временски ограниченог лишења родитељског права, а обавезе родитеља у рехабилитацији родитељске функције укључити у изреку судске пресуде о лишењу родитељског права. Увести доступне, целовите и континуиране програме подршке одговорном родитељству.

Заштита од насиља

Сузбијање насиља над децом и заштита деце од насиља један је од приоритета националне политике. Деца су свакодневно изложена разним облицима директног насиља као што су физичко, сексуално и емоционално злостављање, занемаривање, или мање директним али комплексним облицима, који се испољавају кроз разне видове дискриминације или кроз вишеструку социјалну искљученост. У детињству доживљен, већи број негативних искустава је повезан у значајној мери са већим интензитетом различитих проблема менталног здравља и у каснијем животном добу.

Према истраживањима две групе деце посебно су изложене ризицима од насиља: деца која живе и раде на улици и лако постају жртве експлоатације, посебно сексуалне, и ризика од трговине људима и деца која живе у установама социјалне заштите. Према резултатима више истраживања и извештаја већа је вероватноћа да деца са потешкоћама у развоју, посебно она са интелектуалним, буду жртве физичког и сексуалног насиља, да има распрострањених случајева вршњачког насиља у школама, посебно у основној школи, као и да су чести случајеви насиља на интернету.

Вршњачко насиље обично постане видљиво тек када појединачни инциденти задобију медијску пажњу. Изложеност младих штетним садржајима на интернету и насиље путем друштвених мрежа је свакодневно присутно. Нису ретки случајеви дискриминације на основу изгледа, имовног стања, националне припадности или етничког порекла и других карактеристика која у најгорим случајевима доводи до вршњачког насиља. Код вршњачког насиља у школама најчешће се ради о изругивању, провоцирању, давање погрдних имена, ширењу гласина и трачева, омаловажавању и одбацивању из групе. Форсирају се разлике на основу изгледа, имовног стања, националне припадности, инвалидитета и др. Деца изложена вршњачком насиљу могу се препознати по страху од одласка у школу, имају модрице и огреботине, нерасположена су, боје се кретања ван куће и др. са симптомима анксиозности и депресије, а било је случајева и самоубиства.

У савременим условима, деца и млади су нарочито изложени насиљу на интернету, под којим се подразумева сваки облик насиља које настаје употребом дигиталних технологија. Може се одвијати на друштвеним мрежама, апликацијама за размену порука, гејминг платформама и мобилним телефонима. Деца су често изложена и непримљеним и узнемирујућим садржајима на интернету, који су део црне хронике, дешавају се редовно и шире муњевитом брзином. Овакви садржаји могу довести до психоемотивних последица и доживљавања насиља као нормалне појаве, што утиче и на пораст вршњачког насиља. Системско и свеобухватно усмеравање деце на правилну и безбедну употребу интернета, које подразумева пре свега едукативне кампање и радионице за децу, али и формалне канале образовања кроз укључивање тема безбедности деце на интернету у наставни програм основног образовања, треба спроводити у континуитету. Неретко изостаје и већа укљученост наставника и родитеља као и јачање њихових знања и дигиталних вештина у области информационе безбедности уопште, као и безбедности деце на интернету. Такође, од кључног је значаја и подизање свести о начину заштите од насиља на интернету.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту десетогодишњи тренд показује константан пораст пријава случајева насиља, који је најизраженији у периоду од 2013. до 2018. године, након чега се тренд наставља, али са мањим интензитетом. Посебно треба указати на структуру начина сазнања центара за социјални рад о извршеном насиљу, који највећи број пријава добија од органа унутрашњих послова, док од институција здравства и образовања, пријаве готово и не стижу. Такође, жртве или чланови њихових породица се у релативно малом броју обраћају непосредно

Милица Шујица VIII-2, Честер, 2021.

центру са пријавом и потребом за обезбеђењем помоћи и подршке. У Србији је од 2017. године успостављен Национални контакт центар за безбедност деце на интернету ради континуираног саветовања деце, родитеља, ученика и наставника, о предностима, ризицима и безбедним начинима коришћења интернета. Преко овог Контакт центра могуће је пријавити сваки штетан, непримерен и нелегалан садржај и понашање на интернету. Ове пријаве се даље обрађују и прослеђују надлежним институцијама, у оквиру успостављене међуресорне сарадње. Овакав начин упознавања са проблемима и њихово решавање је од изузетног значаја, као и постојање услуге СОС телефона за децу жртве злостављања и занемаривања (у оквиру Центра за заштиту одојчади, деце и омладине).

Посебно тежак облик насиља који грубо крши права детета, нарочито девојчица, су дечји, рани и принудни брак који угрожавају психофизичко здравље девојчица и излажу их ризику од насиља у породици, трговине људима и др. Дечјим браком се грубо крше права детета, посебно девојчица, а феномен дечјих бракова у Србији се углавном посматра као део ромске културе и традиције, што је уједно и главни проблем када је у питању превенција и елиминација дечјих бракова. Недовољна и некоординисана сарадња надлежних институција и установа представља једну од препрека у решавању овог проблема. Представници школа истичу да је лоша сарадња са родитељима главна препрека у решавању проблема дечјег брака, а као посебан проблем истичу и недовољно ефикасно и благовремено реаговање првенствено центара за социјални рад. Непоступање или неблаговремено поступање у појединим случајевима представника система који су кључни у решавању проблема насиља над децом – образовање и социјална заштита, указује на изостанак комуникације и сарадње, а ненадокнадиву штету трпе деца жртве различитих видова насиља.

Србија је покренула Националну коалицију за окончање дечјих бракова, али још увек недостаје међусекторска сарадња и координација, нису обезбеђена адекватна средства за континуирано спровођење активности о штетности дечјих бракова на

националном нивоу и за мере подршке за девојчице и жене жртве дечијих бракова. Ромкиње су међу женама које се најчешће сусрећу са стереотипима када траже помоћ стручних лица, а вишеструки фактори који доприносе њиховој изложености родно заснованом насиљу и даље постоје.

Закон о спречавању насиља у породици је допринео бољој координацији и реаговању на овај облик насиља, међутим, потребно је и даље радити на превенцији, едукацији и развоју културе, као и на пружању помоћи и подршци жртвама насиља и третману починилаца насиља у циљу спречавања рецидива. Поред наведеног, деца сведоци насиља у породици нису у сваком случају обухваћена терапеутским саветовањем и подршком, а дешавају се и случајеви одвајања деце од ненасилних родитеља. Подаци о случајевима насиља указују на потребу интензивирања превентивног реаговања да се насиље не деси, или када се насиље догоди, на потребу благовременог, целовитог и континуираног реаговања, како би се последице по жртву ублажиле или отклониле.

Посебно је потребно указати на извештавање о злостављању деце које се неретко бави појединачним случајем на нивоу сензационалистичког и шокирајућег новинарства. Медијске објаве и информације којима се открива идентитет детета жртве насиља или чак објављују слике детета имају далекосежне последице. Кршење приватности деце и објављивање њихових личних података у медијима може изазвати трајне негативне последице и смањити могућност за опоравак. Међутим, без обзира на често непримерен начин извештавања, медији могу бити изузетно средство у откривању насиља над децом које у супротном не би било откривено или му се не би посветила довољна пажња, као и едукације о насиљу над децом, његовој превенцији и факторима ризика. Информације о насиљу, сексуалном злостављању и искоришћавању могу да послуже као покретач различитих друштвено одговорних прича, едукације јавности о распрострањености сексуалног злостављања, критичара институција, вођења шире расправе о превенцији и заштити, заговарања промена у систему који ће превенцију и заштиту од сексуалног злостављања унапредити.

Када је у питању заштита од насиља, злостављања и занемаривања у области социјалне заштите, како је већ наведено, на снази је *Посебан протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања* из 2006. године, који је, с обзиром на проток времена, потребно иновирати у складу са актуелним домаћим и међународним стандардима у заштити права детета и реформом система социјалне заштите.

ПРЕПОРУКЕ

- Повећати садржај и обим превентивних активности и сензибилизације јавности за препознавање, реаговање и обавезност пријаве насиља, злоупотребе и занемаривања деце, уз стварање атмосфере поверења у институције;
- Редовно спроводити обуке свих актера у систему заштите од насиља, даље унапређивати сарадњу, координацију и размену података између центара за социјални рад, здравствених и образовних установа, полиције и правосудног система. Водити родно осетљиву и статистику по годинама живота о пријавама и процесуираним случајевима насиља, анализирати стање у циљу повећања броја пријава и осуђујућих исхода у случајевима насиља;

- Предузети мере за оснаживање деце жртава насиља, чланова породице и блиског окружења, подстицати програме спречавања злостављања и занемаривања деце уз укључивање бивших жртава, волонтера и цивилног сектора и обезбеђивање подршке за њихову одговарајућу обуку;
- Унапредити програме за решавање насиља у школама, посебно вршњачког насиља уз размену искустава добре праксе, спровођење обука, укључивање родитеља и психолошког службе из система образовања;
- У јавном медијском простору и на друштвеним мрежама подстицати интегрисање тема које едукују јавност о превенцији и унапређењу заштите од насиља, злостављања и занемаривања деце. Реализовати одговарајуће програме обуке за новинаре и друге раднике у медијима за извештавање о деци, извршеном насиљу и жртвама;
- Ускладити постојећи Посебни протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања са стандардима заштите права детета и садржајем циљева система социјалне заштите, ради дефинисања начина третмана жртава и починилаца насиља.

ШТА СУ ДРУГАРИ И ДРУГАРИЦЕ РЕКЛИ О ТОЛЕРАНЦИЈИ,
РАВНОПРАВНОСТИ И ДИСКРИМИНАЦИЈИ

* Будимо једни уз друге!

ЉУБАН! ЗАЈЕДНИЦА!

ПОШТОВАЊЕ!

MALE DNEVNIK :)

* Поштујмо се! Уједињено је снажно и без
дискриминације!

Једни
и
срећни!

НЕ ПРАВМО
РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ
ЉУДИ !!!

Буде
ку једни
какле једни
кој једни

Volimo једни друге!

Дискриминација је када нека жена жели да буде полнајка а они који раде не дају да ту ради.

Равноправност је када су сви једнаки

Равноправност је да сви имају права да се упишу у неки посао.

Равноправност је кад су и девојке и мушкарци

Дискриминација је када жена жели да буде директорка а они јој не дају.

Равноправност је кад сви имамо једнака права.

Дискриминација је када неки човек не гласа у другој категорији за радом с њим зато што је

Дискриминација је кад девојчица хоће да игра фудбал а деца јој не дају да игра фудбал зато што је девојчица.

Равноправност је кад сви имају једнака права.

Дискриминација је кад неким човеку ускрати неки права.

Дискриминација је када неким некоме ускрати право на нешто на пример:
Неким не дају да играју волибол а
један друг дође а оним не дају

Равноправност је када сви људи имају
иста права сваки човек има право на
нешто.

Дискриминација је када неким човеку ускрати
право.

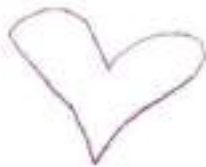
Равноправност је кад сви имају једнака права.

Дискриминација значи на пример

Кад лимба девојчица да лимба
морнарици, а они не могу не.

Равноправност значи кад су сви једни
исти.

Равноправност је када су сви
једнаки и свако има исто
шта.

ПРИЛОГ 1: Општи коментар бр. 25 (2021) о правима детета у вези са дигиталним окружењем - Комитет за права детета УН

Уједињене нације

CRC/C/GC/25

КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА

Дистр.: Општа
2. март 2021.

Оригинал: енглески

Комитет за права детета

Општи коментар бр. 25 (2021) о правима детета у вези са дигиталним окружењем

I. Увод

1. Деца која су консултована за овај општи коментар изјавила су да су дигиталне технологије клучне за њихов садашњи живот и будућност: „Помоћу дигиталне технологије можемо добити информације из целог света“; „[Дигитална технологија] ме је упознала са главним аспектима тога како себе идентификујем“; „Кад си тужан, интернет ти може помоћи да видиш нешто што ће те обрадовати“.³¹⁹

2. Дигитално окружење се непрестано развија и шири, обухватајући информационе и комуникационе технологије, укључујући дигиталне мреже, садржај, услуге и апликације, повезане уређаје и окружења, виртуелну и проширену стварност, вештачку интелигенцију, роботiku, аутоматизоване системе, алгоритме и аналитику података, биометрију и технологију импланта.³²⁰

3. Дигитално окружење постаје све важније у већини аспеката живота детета, што обухвата и времена кризе, јер се друштвене функције, укључујући образовање, владине услуге и трговину, све више ослањају на дигиталне технологије. Оно пружа нове могућности за остваривање права детета, али такође доноси ризик од њиховог кршења или злоупотребе. Током консултација, деца су изразила мишљење да дигитално окружење треба да подржава, промовише и штити њихово безбедно и на једнакости засновано ангажовање: „Желели бисмо да нам влада, технолошке компаније и наставници помажу у управљању непоузданим информацијама на мрежи.“; „Желепа бих да разјасним шта се заиста догађа са мојим подацима... Зашто се прикупљају? Како се прикупљају?"; „Ја сам ... забринута због дељења мојих података“.³²¹

³¹⁹ „Our rights in a digital world“, сумарни извештај о консултовању деце за овај општи коментар, с. 14 и 22. Доступно на <https://rightsfoundation.com/uploads/Our%20Rights%20in%20a%20Digital%20World.pdf>. Сва позивања на мишљења деце односе се на овај извештај.

³²⁰ Глосар терминологије доступан је на интернет страници Комитета:

https://bitmetel.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCRC%2fINF%2f9314&Lang=en

³²¹ „Our rights in a digital world“, с. 14, 16, 22 и 25.

4. Права сваког детета морају се уважавати, штитити и остваривати у дигиталном окружењу. Иновације у дигиталним технологијама утичу на живот деце и њихова права на начине који су разнолики и међусобно зависни, чак и када деца сама не приступају интернету. Смислен приступ дигиталним технологијама може деци помоћи да остваре читав низ својих грађанских, политичких, културних, економских и социјалних права. Међутим, ако се не достигне дигитална инклузија, постојеће неједнакости ће се вероватно повећати, а могу се појавити и нове.

5. Овај општи коментар темељи се на искуству Комитета у разматрању извештаја држава уговорница, дану опште расправе о дигиталним медијима и правима детета, правној пракси уговорних тела за људска права, препорукама Савета за људска права и специјалним процедурама Савета, две рунде консултација са Државама, стручњацима и другим актерима о концепту и унапређеном нацрту, као и међународним консултацијама са 709 деце која живе у најразличитијим околностима, у 28 земаља, у неколико региона.

6. Овај општи коментар треба читати заједно са другим релевантним општим коментарима Комитета и његовим смерницама за спровођење Факултативног протокола уз Конвенцију о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.

II. Циљ

7. У овом општем коментару, Комитет објашњава како Државе уговорнице треба да примене Конвенцију у односу на дигитално окружење и даје смернице о релевантним законодавним, политичким и другим мерама, како би обезбедиле потпуно поштовање својих обавеза према Конвенцији и њеним факултативним протоколима у светлу могућности, ризика и изазова у промовисању, уважавању, заштити и остваривању свих права детета у дигиталном окружењу.

III. Општи принципи

8. Следећа четири принципа пружају оквир у коме треба посматрати спровођење свих осталих права из Конвенције. Они би требало да послуже као водилња за одређивање мера потребних за гарантовање остваривања права детета у односу на дигитално окружење.

A. Недискриминација

9. Право на недискриминацију захтева да Државе уговорнице осигурају да сва деца имају једнак и ефикасан приступ дигиталном окружењу на њима смислене начине.³²² Државе уговорнице треба да предузму све мере неопходне за превазилажење дигиталне искључености. То обухвата пружање бесплатног и безбедног приступа деци на наменским јавним локацијама и улагање у политике и програме који подржавају приуштив приступ сваком детету, као и осмишљену употребу дигиталних технологија у образовним окружењима, заједницама и домовима.

³²² Општи коментар бр. 9 (2006), пара. 37–38.

10. Деца могу бити дискриминисана искључивањем из употребе дигиталних технологија и услуга или излагањем комуникацијама испуњеним мржњом или неправичним третманом кроз употребу тих технологија. Други облици дискриминације могу настати када се аутоматизовани процеси који резултирају филтрирањем информација, профилисањем или доношењем одлука заснивају на пристрасним, делимичним или неправично прибављеним подацима о детету.

11. Комитет позива Државе уговорнице да предузму проактивне мере за спречавање дискриминације на основу пола, инвалидитета, социјално-економског стања, етничког или националног порекла, језика, или по било ком другом основу, као и дискриминације деце која припадају мањинама или староседелачким народима, деце тражилаца азила, деце избеглица и миграната, лезбејки, хомосексуалаца, бисексуалне, трансродне и интерсексуалне деце, деце која су жртве и која су преживела трговину људима или сексуалну експлоатацију, деце у систему алтернативне бриге, деце лишене слободе и деце у другим рањивим ситуацијама. Потребне су и специјалне мере за отклањање на родној основи дигиталног подвајања девојчица, као и обезбеђивање посебне пажње приступу, дигиталној писмености, приватности и безбедности на мрежи.

Б. Најбољи интереси детета

12. Најбољи интереси детета представљају динамичан концепт који захтева процену која одговара конкретном контексту.³²³ Дигитално окружење првобитно није било креирано за децу, али игра значајну улогу у дечјим животима. Државе уговорнице треба да осигурају да у свим активностима у вези са обезбеђивањем, уређивањем, креирањем, управљањем и употребом дигиталног окружења најбољи интереси сваког детета буду примарна брига.

13. Државе уговорнице треба да укључе у такве активности државна и локална тела која надгледају реализацију права деце. Разматрајући најбоље интересе детета, требало би да узму у обзир сва дечја права, укључујући њихова права да траже, примају и преносе информације, да буду заштићена од повређивања и да њихова мишљења добију одговарајућу тежину, као и да обезбеде транспарентност у процени најбољих интереса детета и критеријума који су примењени.

В. Право на живот, опстанак и развој

14. Могућности које пружа дигитално окружење играју све пресуднију улогу у дечјем развоју и могу бити од кључног значаја за живот и опстанак деце, посебно у кризним ситуацијама. Државе уговорнице треба да предузму све одговарајуће мере да заштите децу од ризика по њихово право на живот, опстанак и развој. Ризици који се односе на садржај, контакт, понашање и договоре укључују, између осталог, насилни и сексуални садржај, сајбер-напад и узнемиравање, коцкање, експлоатацију и злоупотребу, укључујући сексуално експлоатацију и злоупотребу, као и промовисање или подстицање на самоубиство или активности опасне по живот, укључујући оне које долазе од криминалних или наоружаних група које су означене као терористичке или насилно екстремистичке. Државе уговорнице треба да идентификују и укажу на нове ризике са којима се деца суочавају у различитим контекстима, између осталог и тако

³²³ Општи коментар бр. 14 (2013), пара. 1.

што ће саслушати њихова мишљења о природи одређених ризика са којима се суочавају.

15. Употреба дигиталних уређаја не би смела бити штетна, нити би смела да представља замену за личне интеракције између деце или између деце и родитеља или старатеља. Државе уговорнице треба да обратe посебну пажњу на ефекте технологије у најранијим годинама живота, када је пластичност мозга максимална, а социјално окружење, посебно односи са родитељима и старатељима, пресудни за обликовање когнитивног, емоционалног и социјалног развоја деце. У раним годинама детета, могу бити потребне мере предострожности, у зависности од дизајна, намене и употребе технологија. Родитељима, старатељима, васпитачима и другим релевантним актерима треба пружити обуку и савете о правилној употреби дигиталних уређаја, узимајући у обзир истраживања о ефектима дигиталних технологија на развој деце, посебно током критичних брзих неуролошких промена током раног детињства и адолесценције.³²⁴

Г. Уважавање мишљења детета

16. Деца су изјавила да им дигитално окружење пружа кључне могућности да се њихови гласови чују у питањима које их се тичу.³²⁵ Употреба дигиталних технологија може помоћи у остваривању учешћа деце на локалном, државном и међународном нивоу.³²⁶ Државе уговорнице треба да промовишу свест (о) и приступ дигиталним средствима, како би деца могла да изразе своје мишљење, као и да понуде обуку и подршку деци да учествују равноправно са одраслима, по потреби анонимно, тако да, појединачно или у групи, могу бити ефикасни заговорници својих права.

17. Када развијају законодавство, политике, програме, услуге и обуку о правима детета у вези са дигиталним окружењем, Државе уговорнице треба да укључе сву децу, саслушају њихове потребе и дају одговарајућу тежину њиховом мишљењу. Оне би требало да осигурају да пружаоци дигиталних услуга активно ступају у интеракцију са децом, уз примену одговарајућих мера заштите и узимајући у обзир њихово мишљење приликом развоја производа и услуга.

18. Државе уговорнице се охрабрују да користе дигитално окружење за консултације са децом о релевантним законодавним, административним и другим мерама и да обезбеде да се њихова мишљења озбиљно размотре и да учешће деце не резултира непримерним надгледањем или прикупљањем података који крше њихово право на приватност, слободу мисли и ставова. Оне би требало да осигурају да консултативни процеси обухвате децу која немају приступ технологији или вештине да је користе.

IV. Развојне могућности

19. Државе уговорнице треба да уважавају развојне могућности детета као принципа који омогућава процес њиховог постепеног стицања компетенција, разумевања и деловања.³²⁷ Тај процес је посебно значајан у дигиталном окружењу, где се деца могу више ангажовати независно од надзора родитеља и старатеља. Ризици и могућности

³²⁴ Општи коментар бр. 24 (2019), пара. 22; и Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 9–11.

³²⁵ "Our rights in a digital world", s. 17.

³²⁶ Општи коментар бр. 14 (2013), пара. 89–91.

³²⁷ Општи коментар бр. 7 (2005), пара. 17; и Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 18 и 20.

повезани са дечијим ангажовањем у дигиталном окружењу мењају се у зависности од њихове старости и степена развоја. Државе уговорнице би требало да се руководе тим закључцима кад год креирају мере за заштиту деце у дигиталном окружењу или им олакшавају приступ ово окружењу. Креирање мера прилагођених узрасту треба да де заснива на најбољим и најсавременијим доступним истраживањима из различитих дисциплина.

20. Државе уговорнице треба да узму у обзир променљиви положај деце и њиховог деловања у савременом свету, компетенцију и разумевање деце, која неједнако развијају своје вештине и активности, као и разнолику природу ризика. Та разматрања морају бити у равнотежи са значајем остваривања њихових права у подржаним окружењима и опсегом појединачних искустава и околности.³²⁸ Државе уговорнице треба да осигурају да пружаоци дигиталних услуга нуде услуге које одговарају развојним могућностима деце.

21. У складу са дужношћу Држава да пружају одговарајућу помоћ родитељима и старатељима у извршавању њихових обавеза у одгајању деце, Државе уговорнице треба да подижу свест родитеља и старатеља о потреби уважавања развојне аутономије и развојних могућности детета, као и његове приватности. Оне би требало да подрже родитеље и старатеље у стицању дигиталне писмености, као и свести о ризицима по децу, како би им омогућили да помогну деци у остваривању њихових права у вези са дигиталним окружењем, укључујући право на заштиту.

V. Опште мере примене Држава уговорница

22. Прилике за остваривање права детета и њихову заштиту у дигиталном окружењу захтевају широк спектар законодавних, административних и других мера, укључујући мере предострожности.

A. Законодавство

23. Државе уговорнице требало би да преиспитују, усвајају и ажурирају домаће законодавство у складу са међународним стандардима о људским правима, како би се осигурало да дигитално окружење буде компатибилно са правима утврђеним у Конвенцији и њеним факултативним протоколима. Законодавство треба да остане релевантно у контексту технолошког напретка и нових пракси. Државе уговорнице би требало да уведу обавезу коришћења процене утицаја на права детета за уграђивање ових права у законодавство, буџетска издвајања и друге административне одлуке које се односе на дигитално окружење, као и да промовишу њихово коришћење међу јавним телима и пословним системима који се односе на дигитално окружење.³²⁹

Б. Свеобухватна политика и стратегија

24. Државе уговорнице треба да осигурају да се државне политике које се односе на права детета посебно позабаве дигиталним окружењем и да на одговарајући начин

³²⁸ Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 20.

³²⁹ Општи коментар бр. 5 (2003), пара. 45; Општи коментар бр. 14 (2013), пара. 99; и Општи коментар бр. 16 (2013), пара. 78–81.

примењују прописе, индустријске кодексе, стандарде креирања и акционе планове, што све треба редовно оцењивати и ажурирати. Такве државне политике треба да имају за циљ пружање деци могућности да имају користи од ангажовања у дигиталном окружењу и обезбеђивање њиховог безбедног приступа овом окружењу.

25. Заштита деце на мрежи треба да буде интегрисана у државне политике заштите деце. Државе уговорнице треба да примене мере које штите децу од ризика, укључујући сајбер-нападе, као и сексуално искоришћавање и злоупотребу деце помоћу дигиталне технологије и на мрежи, да обезбеде да таква кривична дела буду истражена, као и обештећење и подршку деци која су жртве. Такође би требало да се позабаве потребама деце у неповољним или рањивим ситуацијама, укључујући пружање информација прилагођених деци које се, када је то потребно, преводе на релевантне језике мањина.

26. Државе уговорнице треба да обезбеде функционисање ефективних механизма заштите деце на мрежи, као и политике заштите, истовремено уважавајући и друга права детета, у свим срединама у којима деца имају приступ дигиталном окружењу, што укључује дом, образовне установе, сајбер-кафее, омладинске центре, библиотеке, као и здравствене установе и окружења алтернативне бриге.

В. Координација

27. Како би обухватиле унакрсно повезане последице дигиталног окружења по дечја права, Државе уговорнице треба да одреде владино тело које би било задужено да координира политике, смернице и програме који се односе на права детета, између централних владиних одељења и различитих нивоа власти.³³⁰ Такав државни механизам за координацију треба да се повеже са школама и сектором информационих и комуникационих технологија и да сарађује са пословним субјектима, цивилним друштвом, академском заједницом и организацијама, ради остваривања дечјих права у односу на дигитално окружење на међу-секторском, државном, регионалном и локалном нивоу.³³¹ Према потреби, оно би требало да се ослања на технолошку и другу релевантну експертизу унутар и изван владе, а његова ефикасност у испуњавању обавеза би требало да буде независно оцењивана.

Г. Алокација ресурса

28. Државе уговорнице треба да мобилишу, алоцирају и користе јавне ресурсе за спровођење законодавства, политика и програма у циљу потпуног остваривања права детета у дигиталном окружењу, побољшања дигиталне инклузије која је потребна како би се приступило решавању проблема све већег утицаја дигиталног окружења на живот деце, као и за промоцију равноправности приступа, односно приуштивости услуга и повезивања.³³²

29. Тамо где ресурси долазе из пословног сектора или се добијају путем међународне сарадње, Државе уговорнице треба да обезбеде да треће стране не ометају и не утичу

³³⁰ Општи коментар Бр.5 (2003), пара. 37.

³³¹ Исто, пара. 27 и 35.

³³² Општи коментар Бр. 19 (2016), пара. 21.

негативно на њихов властити мандат, мобилизацију прихода, буџетска издвајања и расходе.³³³

Д. Прикупљање података и истраживање

30. Редовно ажурирани подаци и истраживања су пресудни за разумевање импликација дигиталног окружења за живот деце, процену његовог утицаја на њихова права и процену ефективност државних интервенција. Државе уговорнице требало би да осигурају прикупљање робусних, свеобухватних података, из адекватних ресурса, разврстаних према старости, полу, инвалидитету, географској локацији, етничком и националном пореклу и социјално-економском стању. Такви подаци и истраживања, укључујући истраживања која обухватају децу и спроводе их деца, треба да послуже као основа за законодавство, политику и праксу и треба да буду доступни у јавном домену.³³⁴ Прикупљање података и истраживање везано за дигитални живот деце мора уважавати њихову приватност и испуњавати највише етичке стандарде.

Ђ. Независни надзор

31. Државе уговорнице треба да осигурају да мандати домаћих институција за људска права и других одговарајућих независних институција покривају права детета у дигиталном окружењу и да су у могућности да примају, истражују и поступају по жалбама деце и њихових представника.³³⁵ Тамо где постоје независна надзорна тела која надгледају активности у вези са дигиталним окружењем, домаће институције за људска права треба да блиско сарађују са таквим телима на ефикасном извршавању свог мандата у погледу дечјих права.

Е. Ширење информација, подизање свести и обука

32. Државе уговорнице требало би да шире информације и воде кампање за подизање свести о правима детета у дигиталном окружењу, посебно се фокусирајући на оне чије активности имају директан или индиректан утицај на децу. Требало би да обезбеде образовне програме за децу, родитеље и старатеље, ширу јавност и креаторе политика, како би они унапредили своје знање о дечијим правима, у вези могућности и ризика повезаних са дигиталним производима и услугама. Такви програми треба да обухвате информације о томе како деца могу да имају користи од дигиталних производа и услуга и како да развију своју дигиталну писменост и вештине, како заштитити дечју приватност и спречити виктимизацију, као и како препознати дете које је жртва повређивања почињеног на мрежи или ван ње, и на одговарајући начин реаговати. Такви програми треба да се заснивају на истраживањима и консултацијама са децом, родитељима и старатељима.

33. Професионалци који раде за децу и са децом, као и са пословним сектором, укључујући технолошку индустрију, требало би да прођу обуку која обухвата начине на које дигитално окружење утиче на права детета у различитим контекстима, начине на које деца остварују своја права у дигиталном окружењу и како приступају и користе

³³³ Исто, пара. 27 (б).

³³⁴ Општи коментар бр. 5 (2003), пара. 48 и 50.

³³⁵ Општи коментар бр. 2 (2002), пара. 2 и 7.

технологије. Такође би требало да прођу обуку о примени међународних стандарда људских права на дигитално окружење. Државе уговорнице треба да осигурају да се професионалцима који раде на свим нивоима образовања, пре и током службе, обезбеди обука која се односи на дигитално окружење, како би се подржао развој њиховог знања, вештина и праксе.

Ж. Сарадња са цивилним друштвом

34. Државе уговорнице треба у развој, примену, праћење и оцену закона, политика, планова и програма који се односе на права детета систематски да укључују цивилно друштво, што обухвата и групе које воде деца, невладине организације које раде на пољу дечијих права, као и оне који се баве дигиталним окружењем. Такође би требало да осигурају да организације цивилног друштва могу да спроводе своје активности које се односе на промоцију и заштиту дечијих права у односу на дигитално окружење.³³⁶

3. Права детета и пословни сектор

35. Пословни сектор, укључујући непрофитне организације, директно и индиректно утиче на права детета пружајући услуге и производе који се односе на дигитално окружење. Пословни субјекти треба да уважавају права детета и спрече и исправе злоупотребу њихових права у вези са дигиталним окружењем. Државе уговорнице имају обавезу да осигурају да пословни субјекти испуњавају те обавезе.³³⁷

36. Државе уговорнице треба да предузму мере, укључујући развој, праћење, примену и оцену закона, прописа и политика, како би осигурале да пословни субјекти поштују своје обавезе да спрече да се њихове мреже или мрежне услуге користе на начине који узрокују или доприносе кршењима или злоупотреби дечијих права, укључујући њихова права на приватност и заштиту, као и да обезбеде деци, родитељима и старатељима брзе и ефективне корективне мере. Такође би требало да подстакну пословне субјекте да пружају јавне информације, као и доступне и правовремене савете за подршку безбедним и корисним дигиталним активностима деце.

37. Државе уговорнице су дужне да заштите децу од кршења њихових права од стране пословних субјекта, укључујући право на заштиту од свих облика насиља у дигиталном окружењу. И када пословни субјекти нису директно умешани у вршење штетних дела, они могу проузроковати или допринети кршењу права деце на слободу од насиља, укључујући и кроз креирање и пружање дигиталних услуга. Државе уговорнице треба да успоставе, надгледају и спроводе законе и прописе усмерене на спречавање кршења права на заштиту од насиља, као и оне чији је циљ истрага, пресуђивање и исправљање кршења права у случају да се она појаве у односу на дигитално окружење.³³⁸

38. Државе уговорнице треба да захтевају од пословног сектора да предузме детаљну анализу права детета, а посебно да изврши процену утицаја на права детета и изнесе их у јавност, с посебним осертом на разнородне и, повремено озбиљне утицаје

³³⁶ Исто, пара. 7.

³³⁷ Општи коментар бр. 16 (2013), пара. 28, 42 и 82.

³³⁸ Исто, пара. 60.

дигиталног окружења на децу.³³⁹ Оне треба да предузму одговарајуће кораке да спрече, надгледају, истражују и кажњавају кршења права детета од стране пословних субјеката.

39. Поред развијања законодавства и политика, Државе уговорнице требало би да захтевају од свих пословних субјеката који утичу на права детета у вези са дигиталним окружењем да примене регулаторне оквире, индустријске кодексе и услове за пружање услуга којима се поштују највиши стандарди етичности, приватности и безбедности, а у вези са креирањем, инжењерингом, развојем, радом, дистрибуцијом и маркетингом њихових производа и услуга. То укључује пословне субјекте која за циљну групу или као крајње кориснике имају децу, или на други начин утичу на децу. Од таквих пословних субјеката треба да захтевају да се придржавају високих стандарда транспарентности и одговорности и подстичу их да предузимају мере за иновације у најбољим интересима детета. Оне такође треба да захтевају да пословни субјекти пружају објашњења о условима пружања својих услуга, прилагођена старосном добу детета, односно родитељима и старатељима врло мале деце.

И. Комерцијално оглашавање и маркетинг

40. Дигитално окружење обухвата пословне субјекте која се финансијски ослањају на обраду личних података ради циљних садржаја који доносе приход или који се плаћају, а такви процеси намерно и ненамерно утичу на дигитална искуства деце. Многи од тих процеса укључују већи број комерцијалних партнера, чиме се ствара ланац комерцијалних активности и обраде личних података који могу довести до кршења или злоупотребе дечјих права, што укључује начин креирања оглашавања који активности детета наводи ка екстремнијим садржајима, као и аутоматизована обавештења која могу прекинути спавање, односно употребу личних података детета или његове локације у циљу потенцијално штетних комерцијалних садржаја.

41. Државе уговорнице треба да имају на уму најбоље интересе детета при регулисању оглашавања и маркетинга намењеног деци и доступног деци. Спонзорство, пласман производа и све друге облике садржаја у комерцијалне сврхе треба јасно разликовати од осталих садржаја и они не би требало да понављају родне или расне стереотипе.

42. Државе уговорнице требало би законом да забране профилисање или циљање деце било ког узраста у комерцијалне сврхе на основу дигиталног записа њихових стварних или изведених карактеристика, укључујући групне или колективне податке, циљањем по основу повезивања или афинитета. Праксама које се ослањају на неуромаркетинг, емоционалну аналитику, дубинско оглашавање и оглашавање у окружењима виртуелне и проширене стварности за промоцију производа, апликација и услуга такође треба забранити директно или индиректно ангажовање са децом.

Ј. Приступ правди и обештећењу

43. Деца се из различитих разлога суочавају са посебним изазовима у приступу правди који се односе на дигитално окружење. Такви изазови, између осталог, настају због недостатка закона којим се посебно санкционишу кршења права детета у вези са

³³⁹ Исто, пара. 50 и 62-65.

дигиталним окружењем, потешкоћа у прибављању доказа или идентификовању починилаца или зато што деца и њихови родитељи или старатељи немају знања о својим правима или о ономе што представља кршење или злоупотребу њихових права у дигиталном окружењу. Додатни изазови могу се појавити ако се од деце захтева да открију осетљиве или приватне активности на мрежи или због страха од одмазде вршњака или социјалне искључености.

44. Државе уговорнице треба да осигурају да су одговарајући и ефикасни правни и ван-правни правни механизми за кршење дечјих права који се односе на дигитално окружење широко познати и лако доступни свој деци и њиховим представницима. Механизми за жалбе и пријављивање треба да буду бесплатни, безбедни, поверљиви, одзивни, прилагођени деци и расположиви, у лако доступним форматима. Државе уговорнице такође треба да обезбеде могућност колективне жалбе, укључујући колективне тужбе и парнице од јавног интереса, као и правну или другу одговарајућу помоћ, укључујући специјализоване услуге, за децу чија су права повређена у дигиталном окружењу или путем њега.

45. Државе уговорнице треба да успоставе, координишу и редовно надгледају и процењују оквире за пријављивање таквих случајева и пружање ефективне подршке деци која су жртве.³⁴⁰ Ови оквири би требало да укључују мере за идентификацију, терапију и накнадно старање и социјалну реинтеграцију деце која су жртве. Обука о идентификацији деце која су жртве треба да буде укључена у механизме пријављивања, што обухвата и пружаоце дигиталних услуга. Мере у таквом оквиру треба да буду вишеструке и прилагођене деци, како би се спречила ревиктимизација и секундарна виктимизација детета у контексту истражних и судских процеса. То може захтевати специјализовану заштиту поверљивости и исправљање штете повезане са дигиталним окружењем.

46. Одговарајућа одштета укључује повраћај, обештећење и пружање сатисфакције и може захтевати извињење, исправку, уклањање незаконитог садржаја, приступ услугама психолошког опоравка или друге мере.³⁴¹ Када су у питању прекршаји у дигиталном окружењу, корективни механизми треба да узму у обзир рањивост деце и морају бити брзи како би спречили текућу и будућу штету. Државе уговорнице треба да гарантују да не долази до понављања престапа, што обухвата и реформу релевантних закона и политика и њихову ефикасну примену.

47. Дигиталне технологије уносе додатну сложеност у истраге и кривично гоњење кривичних дела против деце, који могу прелазити државне границе. Државе уговорнице треба да се позабаве начинима на које употреба дигиталних технологија може олакшати или ометати истрагу и кривично гоњење кривичних дела против деце и предузети све расположиве превентивне мере, мере извршења и правне лекове, што укључује и сарадњу са међународним партнерима. Оне треба да пруже специјализовану обуку за службенике који спроводе законе, тужиоце и судије у вези са кршењем права детета, посебно у вези са дигиталним окружењем, што укључује и међународну сарадњу.

48. Деца се могу суочити са посебним потешкоћама у обезбеђивању корективних мера када су пословни субјекти злоупотребили њихова права у дигиталном окружењу,

³⁴⁰ Општи коментар бр. 21 (2017), пара. 22. Видети и резолуцију 60/147 Генералне асамблеје, анекс.

³⁴¹ Општи коментар бр. 5 (2003), пара. 24.

посебно у контексту свог глобалног пословања.³⁴² Државе уговорнице требало би да размотре мере за уважавање, заштиту и испуњавање дечјих права у контексту екстериторијалних активности и операција пословних субјеката, под условом да постоји разумна веза између Државе и дотичног понашања. Оне треба да обезбеде да пословни субјекти пружају ефикасне механизме за подношење жалби; такви механизми, међутим, не би требало да спречавају децу да приступе корективним мерама од стране државе. Такође би требало да осигурају да агенције са надзорним овлашћењима релевантним за права детета, попут оних које се односе на здравље и безбедност, заштиту података и права потрошача, образовање и оглашавање и маркетинг, истражују жалбе и овећвају одговарајуће корективне мере за кршење или злоупотребу права детета у дигиталном окружењу.³⁴³

49. Државе уговорнице треба да пруже деци информације прилагођене деци и њиховом узрасту, језиком прилагођеним деци, о њиховим правима и о механизмима за пријављивање и жалбе, као и о услугама и корективним мерама које су им на располагању у случајевима када су њихова права у вези са дигиталним окружењем повређена или злоупотребљена. Такве информације такође треба пружити родитељима, старатељима и професионалцима који раде са децом и за децу.

VI. Грађанска права и слободе

A. Приступ информацијама

50. Дигитално окружење пружа јединствену прилику деци да остваре право на приступ информацијама. У том погледу, информациони и комуникациони медији, укључујући дигитални и мрежни садржај, обављају важну функцију.³⁴⁴ Државе уговорнице треба да обезбеде да деца имају приступ информацијама у дигиталном окружењу и да је уживање тог права ограничено само када је то предвиђено законом и неопходно у сврхе предвиђене чланом 13 Конвенције.

51. Државе уговорнице треба да обезбеде и подрже производњу дигиталног садржаја за децу који одговара њиховом узрасту и који их оснажује, а у складу са развојним могућностима деце, као и да обезбеде деци приступ разнородним информацијама, укључујући информације које поседују јавне установе, о култури, спорту, уметности, здравству, грађанским и политичким питањима и правима детета.

52. Државе уговорнице треба да подстичу производњу и ширење таквог садржаја у различитим форматима и из више домаћих и међународних извора, укључујући новинске медије, емитере, музеје, библиотеке и образовне, научне и културне организације. Оне би посебно требало да настоје да побољшају обезбеђивање разноликог, приступачног и корисног садржаја за децу са инвалидитетом и децу која припадају етничким, језичким, староседелачким и другим мањинским групама. Могућност приступа релевантним информацијама на језицима које деца разумеју може имати значајан позитиван утицај на равноправност.³⁴⁵

53. Државе уговорнице треба да осигурају да су сва деца обавештена о разноликим и квалитетним информацијама на мрежи и да их могу лако пронаћи, укључујући садржаје

³⁴² Општи коментар бр. 16 (2013), пара. 66–67.

³⁴³ Исто, пара. 30 и 43.

³⁴⁴ Општи коментар бр. 7 (2005), пара. 35; и Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 47.

³⁴⁵ Општи коментар бр. 17 (2013), пара. 46; и Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 47–48.

који не зависе од комерцијалних или политичких интереса. Требало би да обезбеде да аутоматизовано претраживање и филтрирање информација, укључујући системе препорука, не дају приоритет плаћеним садржајима са комерцијалном или политичком мотивацијом над дечијим изборима или по цену права детета на информације.

54. Дигитално окружење може укључивати родно стереотипне, дискриминаторне, расистичке, насилне, порнографске и експлоатационе информације, лажне наративе, дезинформације, као и информације које подстичу децу да се баве незаконитим или штетним активностима. Такве информације могу потицати из више извора, укључујући друге кориснике, креаторе комерцијалног садржаја, сексуалне преступнике или оружане групе означене као терористичке или насилно екстремистичке. Државе уговорнице треба да заштите децу од штетног и непоузданог садржаја и обезбеде да релевантни привредни субјекти и други добављачи дигиталног садржаја развију и примене смернице којима ће деци омогућити безбедан приступ разноврсним садржајима, уважавајући права детета на информације и слободу изражавања, а истовремено их штитећи од таквих штетних материјала сходно њиховим правима и развојним могућностима.³⁴⁶ Сва ограничења у раду било ког интернет, електронског или другог система за ширење информација треба да буду у складу са чланом 13 Конвенције.³⁴⁷ Државе уговорнице не би требало да намерно ометају или омогућавају другим актерима да ометају снабдевање електричном енергијом, мобилне мреже или интернет везе у било ком географском подручју, било делимично или у целини, што може имати за последицу ометање приступа деце информацијама и комуникацији.

55. Државе уговорнице треба да подстакну пружаоце дигиталних услуга које деца користе да примењују концизно и разумљиво обележавање садржаја, на пример, о примерености за одређени узраст или веродостојности садржаја. Такође би требало да подстичу обезбеђивање доступних смерница, обука, образовних материјала и механизма извештавања, за децу, родитеље и старатеље, васпитаче и релевантне професионалне групе.³⁴⁸ Системи креирани према узрасту или садржају тако да заштите децу од садржаја неприкладног узрасту треба да буду у складу са принципом минимизирања података.

56. Државе уговорнице треба да осигурају да се пружаоци дигиталних услуга придржавају релевантних смерница, стандарда и кодекса³⁴⁹ и спроводе законита, неопходна и пропорционална правила модерирања садржаја. Контроле садржаја, школски системи за филтрирање и друге технологије оријентисане на безбедност не би требало да се користе за ограничавање приступа деце информацијама у дигиталном окружењу; треба их користити само за спречавање прилива материјала штетног по децу. Модерирање садржаја и контроле садржаја треба да буду уравнотежени са правом на заштиту од кршења других права деце, посебно њихових права на слободу изражавања и приватност.

57. Професионални кодекси понашања које постављају новински медији и друге релевантне организације треба да садрже смернице о томе како пријавити дигиталне ризике и могућности које се односе на децу. Таква упутства треба да резултирају извештавањем заснованим на доказима који не откривају идентитет деце која су жртве и која су преживела, и које је у складу са међународним стандардима људских права.

³⁴⁶ Општи коментар бр. 16 (2013), пара. 58; и Општи коментар бр. 7 (2005), пара. 35.

³⁴⁷ Комитет за људска права, Општи коментар бр. 34 (2011), пара. 43.

³⁴⁸ Општи коментар бр. 16 (2013), пара. 19 и 59.

³⁴⁹ Исто, пара. 58 и 61.

Б. Слобода изражавања

58. Право деце на слободу изражавања укључује слободу тражења, примања и преношења информација и идеја свих врста, коришћењем било ког медија по њиховом избору. Деца су изјавила³⁰⁰ да им дигитално окружење нуди значајан простор за изражавање њихових идеја, мишљења и политичких ставова. За децу у неповољним или рањивим ситуацијама, технолошки олакшана интеракција са другима који деле њихова искуства им може помоћи да изразе своје ставове.

59. Сва ограничења права детета на слободу изражавања у дигиталном окружењу, попут филтера, укључујући мере безбедности, требало би да буду законита, нужна и пропорционална. Образложење таквих ограничења требало би да буде транспарентно и да се деци саопштава на језику прилагођеном узрасту. Државе уговорнице треба да пруже деци информације и могућности за обуку о томе како ефикасно остварити то право, посебно како безбедно креирати и делити дигитални садржај, уз уважавање права и достојанства других и не кршећи законе, попут закона који се односе на подстицање мржње и насиља.

60. Када деца изражавају своје политичке или друге ставове и идентитете у дигиталном окружењу, могу изазвати критику, непријатељско понашање, претње или казну. Државе уговорнице треба да заштите децу од сајбер агресије и претњи, цензуре, нелегалног прибављања података и дигиталног надзора. Децу не би требало кривично гонити због изражавања мишљења у дигиталном окружењу, осим ако не крше ограничења предвиђена кривичним законодавством која су компатибилна са чланом 13 Конвенције.

61. С обзиром на постојање комерцијалних и политичких мотива за промоцију одређених погледа на свет, Државе уговорнице треба да осигурају да употреба аутоматизованих процеса филтрирања информација, профилсања, маркетинга и доношења одлука не замењује, не манипулише или не омета могућност деце да формирају и изразе своје мишљење у дигиталном окружењу.

В. Слобода мисли, савести и вероисповести

62. Државе уговорнице треба да уважавају право детета на слободу мисли, савести и вероисповести у дигиталном окружењу. Комитет подстиче државе уговорнице да уведу или ажурирају прописе о заштити података и стандарде креирања који идентификују, дефинишу и забрањују праксе којима се манипулише или омета право деце на слободу мисли и веровања у дигиталном окружењу, на пример емоционалном аналитиком или закључивањем. Аутоматизовани системи могу да се користе за закључивање о унутрашњем стању детета. Треба осигурати да се аутоматизовани системи или системи за филтрирање информација не користе да би утицали на дечје понашање или емоције или ограничили њихове могућности или развој.

63. Државе уговорнице требало би да осигурају да деца не буду кажњавана због своје религије или уверења или да им се будуће могућности на било који други начин ограничавају. Остваривање права детета на испољавање своје религије или уверења у дигиталном окружењу може бити подложно само ограничењима која су законита, нужна и пропорционална.

³⁰⁰ "Our rights in a digital world", s. 16.

Г. Слобода удруживања и мирног окупљања

64. Дигитално окружење може деци омогућити да формирају свој социјални, верски, културни, етнички, сексуални и политички идентитет и да учествују у повезаним заједницама и на јавним просторима за расправу, културну размену, социјалну кохезију и различитост.³⁵¹ Деца су изјавила да им дигитално окружење пружа драгоцене могућности да се сретну, остваре размену и расправљају са вршњацима, доносиоцима одлука и другима који деле њихова интересовања.³⁵²

65. Државе уговорнице треба да осигурају да њихови закони, прописи и политике штите право деце да учествују у организацијама које делују делимично или искључиво у дигиталном окружењу. Деца не смеју бити ограничена у остваривању свог права на слободу удруживања и мирног окупљања у дигиталном окружењу, осим ограничења која су законита, нужна и пропорционална.³⁵³ Такво учешће само по себи не би требало да резултира негативним последицама по ту децу, као што су искључење из школе, ограничење или лишавање будућих могућности или стварање полицијског профила. Такво учешће треба да буде безбедно, приватно и без надзора јавних или приватних субјеката.

66. Јавна видљивост и могућности умрежавања у дигиталном окружењу такође могу подржати активизам којим управљају деца и могу оснажити децу као заговорнике људских права. Комитет прихвата да дигитално окружење омогућава деци, укључујући децу заштитнике људских права, као и децу у осетљивим ситуацијама, да међусобно комуницирају, заговарају своја права и оснивају удружења. Државе уговорнице треба да их подрже, што укључује омогућавање стварања одређених дигиталних простора, као и да им осигурају безбедност.

Д. Право на приватност

67. Приватност је од виталног значаја за активности деце, њихово достојанство и безбедност, као и за остваривање њихових права. Лични подаци деце обрађују се како би им се пружиле образовне, здравствене и друге погодности. Претње приватности деце могу настати прикупљањем и обрадом података од стране јавних институција, предузећа и других организација, као и од криминалних активности као што је крађа идентитета. Претње могу настати и због сопствених активности деце и активности чланова породице, вршњака или других, на пример, ако родитељи деле фотографије на мрежи или странац дели информације о детету.

68. Подаци могу, између осталог, садржати информације о дечјем идентитету, активностима, локацији, комуникацији, емоцијама, здрављу и везама. Одређене комбинације личних података, укључујући биометријске податке, могу на јединствен начин идентификовати дете. Дигиталне праксе, као што су аутоматизована обрада података, профилисање, циљање понашања, обавезна верификација идентитета, филтрирање информација и масовни надзор постају рутина. Такве праксе могу довести до произвољног или незаконитог мешања у право деце на приватност; могу имати штетне последице на децу, што може да утиче на њих у каснијим фазама њиховог живота.

³⁵¹ Општи коментар бр. 17 (2013), пара. 21; и Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 44–45.

³⁵² "Our rights in a digital world", с. 20.

³⁵³ Комитет за људска права, Општи коментар бр. 37 (2020), пара. 6 и 34.

69. Уплитање у приватност детета дозвољено је само ако није ни произвољно ни незаконито. Свако такво уплитање стога треба да буде предвиђено законом, с циљем да служи легитимној сврси, придржава се принципа минимизације података, и мора бити сразмерно и креирано да поштује најбоље интересе детета, а не сме бити у супротности са одредбама или циљевима Конвенције.

70. Државе уговорнице треба да предузму законодавне, административне и друге мере како би осигурале да приватност деце уважавају и штите све организације и у свим срединама које обрађују њихове податке. Законодавство треба да укључује јаке заштитне мере, транспарентност, независан надзор и приступ корективним мерама. Државе уговорнице треба да захтевају интегрисање приватности-приликом-креирања у дигиталне производе и услуге који утичу на децу. Оне треба редовно да преиспитују законе о приватности и заштити података и осигурају да поступци и праксе спречавају намерно или случајно кршење приватности деце. Тамо где се енкрипција сматра одговарајућим средством, државе уговорнице треба да размотре одговарајуће мере које омогућавају откривање и пријављивање сексуалног искоришћавања и злоупотребе деце или материјала за сексуалну злоупотребу деце. Такве мере морају бити строго ограничене у складу са принципима законитости, нужности и пропорционалности.

71. Када се тражи сагласност за обраду података о детету, државе уговорнице треба да обезбеде да дете сагласност даје слободно и на основу расположивих информација, или, у зависности од старости детета и његових развојних могућности, то учини родитељ или старатељ, и да се сагласност добије пре обраде тих података. Када се сматра да је сагласност детета недовољна, те да је за обраду личних података детета потребна сагласност родитеља, Државе уговорнице треба да захтевају да организације које обрађују такве податке потврде да је сагласност дата на основу расположивих информација, да је смисаона, и да је даје дететов родитељ или старатељ.

72. Државе уговорнице треба да обезбеде да деца и њихови родитељи или старатељи могу лако приступити ускладиштеним подацима, исправити податке који су нетачни или застарели и избрисати податке које незаконито или непотребно чувају јавни органи, приватна лица или друга тела, сходно разумним и законитим ограничењима.³⁵⁴ Даље би требало да обезбеде право деце да повуку свој пристанак и успротиве се обради личних података тамо где онај ко контролише податке не покаже легитимне, преовлађујуће разлоге за обраду. Оне такође треба да пруже информације деци, родитељима и старатељима о таквим питањима, на језику прилагођеном деци и у приступачним форматима.

73. Лични подаци деце требало би да буду доступни само државним властима, организацијама и појединцима који су законом одређени да их обрађују, у складу са одговарајућим процесним гаранцијама као што су редовне ревизије и мере одговорности.³⁵⁵ Подаци детета прикупљени у дефинисане сврхе, у било ком окружењу, укључујући дигитализоване криминалне евиденције, треба да буду заштићени и коришћени искључиво у те сврхе и не смеју се незаконито или непотребно чувати или користити у друге сврхе. Тамо где су информације доступне у једном окружењу, а могу легитимно користити детету у другом окружењу, на пример, у контексту школовања и терцијарног образовања, употреба таквих података треба да буде транспарентна, одговорна и, према потреби, подложна пристанку детета, родитеља или старатеља.

³⁵⁴ Комитет за људска права, Општи коментар бр. 16 (1988), пара. 10.

³⁵⁵ Исто: такође, Комитет за права детета, Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 46.

74. Закони и мере o приватности и заштити података не би требало да произвољно ограничавају друга права деце, попут њиховог права на слободу изражавања или заштиту. Државе уговорнице треба да осигурају да законодавство о заштити података уважава децју приватност и личне податке у вези са дигиталним окружењем. Сталним технолошким иновацијама, опсег дигиталног окружења се проширује и укључује још више услуга и производа, попут одеће и играчака. Како окружења у којима деца проводе време постају „ловезана“, употребом уграђених сензора повезаних на аутоматизоване системе, државе уговорнице треба да обезбеде да производи и услуге који доприносе таквим окружењима подлежу снажној заштити података и другим прописима и стандардима о приватности. То укључује јавна окружења, попут улица, школа, библиотека, спортских и забавних објеката и пословних простора, укључујући продавнице и биоскопе, као и дом.

75. Било који дигитални надзор деце, заједно са било којом повезаном аутоматизованом обрадом личних података, треба да уважава право детета на приватност и не сме се спроводити рутински, неселективно или без знања детета или, у случају врло мале деце, њиховог родитеља или старатеља; такође, то се не би требало одвијати без права на приговор таквом надзору, у комерцијалним окружењима и образовним установама и установама за заштиту, и увек би требало размотрити средства која најмање нарушавају приватност, а која су расположива да би се испунила жељена сврха.

76. Дигитално окружење представља посебне проблеме родитељима и старатељима у уважавању права деце на приватност. Технологије које надгледају активности на мрежи из безбедносних разлога, попут уређаја и сервиса за праћење, ако се не примене пажљиво, могу спречити дете да приступи линији за помоћ или да претражује осетљиве информације. Државе уговорнице требало би да саветују децу, родитеље и старатеље, као и јавност, о важности права детета на приватност и о томе како њихова сопствена пракса може то право да угрози. Такође би их требало саветовати о праксама кроз које могу уважавати и заштитити приватност деце у односу на дигитално окружење, чувајући истовремено њихову безбедност. Надзор родитеља и старатеља над дигиталном активношћу детета треба да буде пропорционалан и у складу са развојним могућностима детета.

77. Многа деца користе мрежне аватаре или псеудониме који штите њихов идентитет, а такве праксе могу бити важне у заштити приватности деце. Државе уговорнице требало би да захтевају приступ који у анонимност интегрише безбедност-приликом-креирања и приватност-приликом-креирања, истовремено осигуравајући да се анонимне праксе рутински не користе за сакривање штетног или незаконитог понашања, попут сајбер агресије, говора мржње или сексуалног искоришћавања и злоупотребе. Заштита дететове приватности у дигиталном окружењу може бити од кључног значаја у околностима када родитељи или старатељи сами представљају претњу за безбедност детета или када су у сукобу око старања о детету. Такви случајеви могу захтевати даљу интервенцију, као и породично саветовање или друге услуге, како би се заштитило дететово право на приватност.

78. Пружаоци превентивних или саветодавних услуга за децу у дигиталном окружењу треба да буду изузети од било каквих захтева да дете добије родитељски пристанак

како би приступило таквим услугама.³⁵⁶ Такве услуге треба пружати према високим стандардима приватности и заштите деце.

Ђ. Регистровање рођења и право на идентитет

79. Државе уговорнице треба да промовишу употребу система дигиталне идентификације који омогућавају регистровање и службено признавање рођења све новорођене деце од стране државних власти, како би се олакшао приступ услугама, укључујући здравство, образовање и добробит. Одсуство регистровања рођења олакшава кршење права детета које оно има по Конвенцији и њеним факултативним протоколима. Државе уговорнице требало би да користе најсавременију технологију, укључујући мобилне јединице за регистрацију, како би осигурале приступ регистровању рођења, посебно за децу у удаљеним областима, избегличку и мигрантску децу, децу у ризику и децу у маргинализованим ситуацијама, као и децу рођену пре увођење система дигиталне идентификације. Да би такви системи користили деци, државе уговорнице би требало да спроведу кампање за подизање свести, успоставе механизме праћења, промовишу ангажовање заједнице и обезбеде ефикасну координацију између различитих актера, укључујући службенике задужене за цивилни статус, судије, бележнике, здравствене службе и особље агенција за заштиту деце. Такође би требало да осигурају постојање снажног оквира за заштиту приватности и података.

VII. Насиље над децом

80. Дигитално окружење може отворити нове могућности за вршење насиља над децом, олакшавајући стварање ситуација у којима деца доживљавају насиље и/или могу потпасти под утицај да нанесу штету себи или другима. Кризе, попут пандемије, могу довести до повећаног ризика од повређивања на мрежи, с обзиром на то да деца у тим околностима проводе више времена на виртуелним платформама.

81. Сексуални преступници могу да користе дигиталне технологије за подстицање деце у сексуалне сврхе и за учешће у сексуалној злоупотреби деце на мрежи, на пример, директним преносом видео записа, продукцијом и дистрибуцијом материјала са сексуалном злоупотребом деце и сексуалним изнуђивањем. Облици дигитално олакшаног насиља и сексуалног искоришћавања и злоупотребе такође се могу појавити у кругу поверења детета, породице или пријатеља или, за адолесценте, од стране интимних партнера, а могу укључивати и сајбер-агресију, укључујући малтретирање и претње угледу, креирање или дељење сексуализованог текста или слика без консензуса, као што је сопствено генерисан садржај на основу подстицања и/или принуде, и промоција самоповређујућих понашања, попут сечења, самоубилачког понашања или поремећаја у исхрани. Тамо где су деца вршила такве радње, државе уговорнице треба да следе превентивне, заштитне и корективне правне приступе према тој деци кад год је то могуће.³⁵⁷

82. Државе уговорнице треба да предузму законодавне и административне мере за заштиту деце од насиља у дигиталном окружењу, укључујући редовну ревизију,

³⁵⁶ Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 60. Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 60.

³⁵⁷ Општи коментар бр. 24 (2019), пара. 101; такође CRC/C/156 пара. 71.

ажурирање и провођење снажних законодавних, регулаторних и институционалних оквира који штите децу од препознатих и нових ризика од свих облика насиља у дигиталном окружењу. Такви ризици укључују физичко или ментално насиље, повреду или злоупотребу, занемаривање или малтретирање, експлоатацију и злоупотребу, укључујући сексуално искоришћавање и злоупотребу, трговину децом, родно засновано насиље, сајбер-агресију, сајбер-нападе и информациони рат. Државе уговорнице треба да примене мере безбедности и заштите у складу са развојним могућностима детета.

83. Дигитално окружење може омогућити нове начине да недржавне групе, укључујући оружане групе означене као терористичке или насилно екстремистичке, врбују и искоришћавају децу да се укључе у насиље или да учествују у њему. Државе уговорнице требало би да осигурају да законодавство забрањује врбовање деце од стране терористичких или насилно екстремистичких група. Децу оптужену за кривична дела у том контексту требало би третирати првенствено као жртве, а ако се оптуже, требало би применити систем правосуђа за децу.

VIII. Породично окружење и алтернативна брига

84. Многи родитељи и старатељи захтевају подршку да би развили технолошко разумевање, капацитет и вештине неопходне за помоћ деци у односу на дигитално окружење. Државе уговорнице треба да осигурају да родитељи и старатељи имају могућности да стекну дигиталну писменост, да науче како технологија може подржати права деце и како да препознају дете које је жртва повређивања на мрежи, као и како да реагују на одговарајући начин. Посебну пажњу треба посветити родитељима и старатељима деце у неповољним или рањивим ситуацијама.

85. Подржавајући и усмеравајући родитеље и старатеље у вези са дигиталним окружењем, државе уговорнице треба да унапреде њихову свест да уважавају растућу аутономију деце и потребу за приватношћу, у складу са развојним могућностима деце. Државе уговорнице треба да узму у обзир да деца често прихватају дигиталне могућности и са њима експериментишу, и да се могу суочити са ризицима, укључујући и у млађем добу од оног које родитељи и старатељи могу да предвиде. Нека деца су изјавила да желе већу подршку и охрабрење у својим дигиталним активностима, посебно тамо где су сматрала да је приступ родитеља и старатеља казнени, претерано рестриктиван или неприлагођен њиховим развојним могућностима.³⁵⁸

86. Државе уговорнице треба да узму у обзир да подршка и смернице које се пружају родитељима и старатељима треба да се заснивају на разумевању специфичности и јединственом односу родитеља и детета. Такве смернице треба да подрже родитеље у одржавању одговарајуће равнотеже између заштите детета и његове растуће аутономије, засноване на узајамној емпатији и уважавању, уместо забране или контроле. Да би се родитељима и старатељима помогло да одрже равнотежу између родитељских одговорности и права детета, водећи принципи треба да буду најбољи интереси детета, примењени уз узимање у обзир развојних могућности детета. Смернице за родитеље и старатеље треба да подстичу дечје друштвене, креативне и образовне активности у дигиталном окружењу и наглашавају да употреба дигиталних

³⁵⁸ "Our rights in a digital world", s. 30.

технологија не би требало да замени директне реактивне интеракције између саме деце или између деце и родитеља или старатеља.

87. Важно је да деца одвојена од породице имају приступ дигиталним технологијама.³⁵⁹ Постоје докази да су дигиталне технологије корисне у одржавању породичних односа, на пример, у случајевима раздвојености од родитеља, када су деца смештена у неки облик алтернативне бриге, како би се успоставио однос између деце и будућих усвојитеља или хранитеља, као и у циљу поновног спајања деце са њиховим породицама у хуманитарним кризним ситуацијама. Стога, у контексту раздвојених породица, Државе уговорнице треба да подрже приступ дигиталним услугама за децу и њихове родитеље, старатеље или друге релевантне особе, узимајући у обзир безбедност и најбоље интересе детета.

88. Предузете мере за побољшање дигиталне инклузије треба да буду уравнотежене са потребом заштите деце у случајевима када их родитељи или други чланови породице или старатељи, било физички присутни или удаљени, могу довести у ризик. Државе уговорнице треба да узму у обзир да се такви ризици могу створити креирањем и употребом дигиталних технологија, на пример, откривањем локације детета потенцијалном злостављачу. Оне требало да захтевају приступ који интегрише безбедност-приликом-креирања и приватност-приликом-креирања и да осигурају да родитељи и старатељи буду потпуно свесни ризика и доступних стратегија за подршку и заштиту деце.

IX. Деца са инвалидитетом

89. Дигитално окружење отвара нове могућности за децу са инвалидитетом да се укључе у друштвене односе са вршњацима, приступе информацијама и учествују у јавним поступцима доношења одлука. Државе уговорнице треба да искористе те могућности и предузму кораке да спрече стварање нових препрека и уклоне постојеће препреке са којима се суочавају деца са инвалидитетом у односу на дигитално окружење.

90. Деца са различитим врстама инвалидитета, укључујући физичке, интелектуалне, психо-социјалне, слушне и визуелне сметње, суочавају се са различитим препрекама у приступу дигиталном окружењу, попут садржаја у неприступачним форматима, ограниченог приступа асистивним технологијама у кући, у школи и у заједници, и спречавања употребе дигиталних уређаја у школама, здравственим установама и другим срединама. Државе уговорнице треба да обезбеде да деца са инвалидитетом имају приступ садржајима у приступачним форматима и уклоне политике које имају дискриминаторски утицај на такву децу. Оне би требало да обезбеде приступ асистивним технологијама, где је то потребно, посебно за децу са инвалидитетом која живе у сиромаштву, и да обезбеде кампање за подизање свести, обуку и ресурсе за децу са инвалидитетом, њихове породице и особље у образовним и другим релевантним условима, како би они могли да стекну довољно знања и вештина за ефикасну употребу дигиталних технологија.

91. Државе уговорнице треба да промовишу технолошке иновације које испуњавају захтеве деце са различитим врстама инвалидитета и осигурају да су дигитални

³⁵⁹ Општи коментар бр. 21 (2017), пара. 35.

производи и услуге креирани за универзалну доступност, тако да их могу користити сва деца без изузетка и без потребе за прилагођавањем. Деца са инвалидитетом треба да буду укључена у креирање и реализацију политика, производа и услуга који утичу на остваривање њихових права у дигиталном окружењу.

92. Деца са инвалидитетом могу бити изложенија ризицима, укључујући сајбер-агресију и сексуално искоришћавање и злоупотребу у дигиталном окружењу. Државе уговорнице треба да идентификују и позабаве се ризицима са којима се суочавају деца са инвалидитетом, предузимајући мере да осигурају да дигитално окружење за ту децу буде безбедно, истовремено се борећи против предрасуда са којима се суочавају деца са инвалидитетом, а које могу довести до њихове претеране заштите или искључења. Информације о безбедности, заштитне стратегије и јавне информације, услуге и форуми који се односе на дигитално окружење треба да се обезбеде у приступачним форматима.

X. Здравље и благостање

93. Дигиталне технологије могу олакшати приступ здравственим услугама и информацијама и побољшати услуге дијагностике и лечења када су у питању физичко и ментално здравље и исхрана мајки, новорођенчади, деце и адолесцената. Оне такође нуде значајне могућности да се допре до деце у неповољним или рањивим ситуацијама или у удаљеним заједницама. У ванредним ситуацијама или у здравственим или хуманитарним кризама приступ здравственим услугама и информацијама путем дигиталних технологија може постати једина опција.

94. Деца су изјавила да цене тражење информација и подршке у вези са здрављем и благостањем путем интернета, што укључује питања физичког, менталног и сексуалног и репродуктивног здравља, пубертета, сексуалности и зачећа.³⁶⁰ Адолесценти су посебно желели приступ бесплатним, поверљивим, узрасту прикладним и недискриминаторским услугама менталног здравља, као и услугама сексуалног и репродуктивног здравља на мрежи.³⁶¹ Државе уговорнице треба да осигурају да деца имају безбедан, сигуран и поверљив приступ поузданим здравственим информацијама и услугама, укључујући услуге психолошког саветовања.³⁶² Те услуге треба да ограниче обраду дечијих података на ону која је неопходна за обављање услуге и треба да је пружају професионалци или они који имају одговарајућу обуку, уз успостављање регулисаних механизма надзора. Државе уговорнице треба да осигурају да дигитални здравствени производи и услуге не стварају или повећавају неједнакост у приступу деце здравственим услугама.

95. Државе уговорнице треба да подстичу и улажу у истраживање и развој који су усредсређени на посебне здравствене потребе деце и који промовишу позитивне здравствене исходе за децу кроз технолошки напредак. Дигиталне услуге треба користити за допуну или побољшање пружања здравствених услуга деци.³⁶³ Државе уговорнице треба да уведу или ажурирају прописе којима се од добављача здравствених технологија и услуга захтева да у њихову функционалност, садржај и дистрибуцију уграде права детета.

³⁶⁰ Our rights in a digital world, s. 37.

³⁶¹ Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 59.

³⁶² Исто, пара. 47 и 59.

³⁶³ Исто, пара. 47-48.

96. Државе уговорнице треба да уведу регулативу против познатих узрока штете и да проактивно размотре нова истраживања и доказе у јавном здравственом сектору, како би спречиле ширење дезинформација и материјала и услуга који могу наштетити менталном или физичком здрављу деце. Могуће је да буду потребне и мере за спречавање нездравог бављења дигиталним играма или друштвеним медијима, као што је увођење регулативе против дигитално креираног садржаја који подрива развој и права детета.³⁶⁴

97. Државе уговорнице треба да подстичу употребу дигиталних технологија за промоцију здравих стилова живота, укључујући физичку и друштвену активност.³⁶⁵ Требало би да регулишу циљано или узрасту неприкладно оглашавање, маркетинг и друге релевантне дигиталне услуге како би спречиле изложеност деце промоцији нездравих производа, укључујући одређену храну и пића, алкохол, дрогу, као и дуван и друге никотинске производе.³⁶⁶ Такви прописи, који се односе на дигитално окружење, треба да буду компатибилни и да иду укорак са прописима у ванмрежном окружењу.

98. Дигиталне технологије нуде деци вишеструке могућности да побољшају своје здравље и благостање, када се уравнотеже са њиховом потребом за одмором, вежбањем и непосредном интеракцијом са вршњацима, породицама и заједницама. Државе уговорнице треба да развију смернице за децу, родитеље, старатеље и васпитаче у вези са значајем здраве равнотеже између дигиталних и недигиталних активности и довољног одмора.

XI. Образовање, слободно време и културне активности

A. Право на образовање

99. Дигитално окружење може у великој мери омогућити и побољшати приступ деце висококвалитетном инклузивном образовању, укључујући поуздане ресурсе за формално, неформално, спонтано, вршњачко и самостално учење. Коришћење дигиталних технологија може такође ојачати ангажман између ученика, као и између наставника и ученика. Деца су истакла значај дигиталних технологија у побољшању њиховог приступа образовању и у подршци њиховом учењу и учешћу у ваннаставним активностима.³⁶⁷

100. Државе уговорнице требало би да подрже образовне и културне институције, попут архива, библиотека и музеја, у омогућавању деци приступа различитим дигиталним и интерактивним ресурсима за учење, укључујући староседелачке ресурсе, као и ресурсе на језицима које деца разумеју. Ови, као и други вредни ресурси, могу да подрже дечју ангажованост у сопственим креативним, грађанским и културним праксама и омогуће им да уче о другима.³⁶⁸ Државе уговорнице треба да побољшају могућности деце за онлајн и целоживотно учење.

101. Државе уговорнице треба да уложе равноправно у технолошку инфраструктуру у школама и у другим наставним окружењима, осигуравајући доступност и приступачност довољног броја рачунара, висококвалитетне и брзе широкопојасне мреже и стабилан

³⁶⁴ Општи коментар бр. 15 (2013), пара. 94.

³⁶⁵ Општи коментар бр. 17 (2013), пара. 13.

³⁶⁶ Општи коментар бр. 15 (2013), пара. 77.

³⁶⁷ "Our rights in a digital world", с. 14, 16 i 30.

³⁶⁸ Општи коментар бр. 17 (2013), пара. 10.

извор електричне енергије, обуку наставника за коришћење дигиталних образовних технологија, приступачност и правовремено одржавање школских технологија. Такође би требало да подрже стварање и ширење различитих дигиталних образовних ресурса доброг квалитета на језицима које деца разумеју и обезбеде да постојеће неједнакости не буду погоршане, попут оних којима су изложене девојнице. Државе уговорнице треба да осигурају да употреба дигиталних технологија не подрива непосредно образовање и да је оправдана у образовне сврхе.

102. За децу која нису физички присутна у школи или за ону која живе у удаљеним областима или у неповољним или рањивим ситуацијама, дигиталне образовне технологије могу омогућити учење на даљину или мобилно учење.³⁶⁹ Државе уговорнице треба да осигурају постојање одговарајуће инфраструктуре која омогућава свој деци приступ основним услужним програмима неопходним за учење на даљину, укључујући приступ уређајима, електричној енергији, повезивању, образовним материјалима и професионалној подршци. Такође би требало да обезбеде да школе имају довољно ресурса да родитељима и старатељима пруже смернице о учењу на даљину од куће, као и да производи и услуге дигиталног образовања не стварају или погоршавају неједнакости у приступу деце образовним услугама.

103. Државе уговорнице требало би да развију политике, стандарде и смернице, засноване на расположивом искуству, за школе и друга релевантна тела одговорна за набавку и употребу образовних технологија и материјала, како би побољшале обезбеђивање драгоцене образовне користи. Стандарди за дигиталне образовне технологије треба да осигурају да је употреба тих технологија етична и примерена у образовне сврхе и да не излаже децу насиљу, дискриминацији, злоупотреби њихових личних података, комерцијалном искоришћавању или другим видовима кршења њихових права, као што је употреба дигиталне технологије за документовање деље активности и дељење са родитељима или старатељима без дететовог знања или пристанка.

104. Државе уговорнице треба да осигурају да се дигитална писменост предаје у школама, као део програма основног образовања, од предшколског нивоа и током свих година школовања, и да се те педагогије процењују на основу њихових резултата.³⁷⁰ Наставни програми треба да обухвате знање и вештине за безбедно руковање широким спектром дигиталних алата и ресурса, укључујући оне који се односе на садржај, креирање, сарадњу, учешће, социјализацију и грађански ангажман. Наставни програми такође треба да укључе критичко разумевање, смернице о томе како пронаћи поуздане изворе информација и идентификовати дезинформације и друге облике пристрасног или лажног садржаја, укључујући питања сексуалног и репродуктивног здравља, људска права, као и права детета у дигиталном окружењу и доступне облике подршке и корективних мера. Државе уговорнице треба да промовишу свест код деце о могућим негативним последицама изложености ризицима који се односе на садржај, контакт, понашање и уговарање, укључујући сајбер-агресију, трговину људима, сексуално искоришћавање и злоупотребу и друге облике насиља, стратегије за смањење штете и стратегије за заштиту личних података и података других, као и да развијају социјалне и емоционалне вештине и прилагодљивост деце.

³⁶⁹ Заједничка општа препорука бр. 31 Комитета за укидање дискриминације према женама/Општи коментар бр. 18 Комитета за права детета (2019), пара. 64; такође Комитет за права детета, Општи коментар бр. 11 (2009), пара. 61; као и Општи коментар бр. 21 (2017), пара. 55.

³⁷¹ Општи коментар бр. 20 (2016), пара. 47.

105. Све је значајније да деца стекну разумевање дигиталног окружења, укључујући његову инфраструктуру, пословне праксе, поуздане стратегије и употребу аутоматизоване обраде и личних података и надзора, као и могуће негативне ефекте дигитализације на друштва. Наставници, посебно они који се баве образовањем о дигиталној писмености и образовањем о сексуалном и репродуктивном здрављу, треба да буду обучени о заштитним мерама које се односе на дигитално окружење.

Б. Право на културу, слободно време и игру

106. Дигитално окружење промовише право деце на културу, слободно време и игру, што је неопходно за њихово благостање и развој.³⁷¹ Деца свих старосних група изјавила су да су доживела задовољство, интересовање и опуштање бавећи се широким спектром дигиталних производа и услуга по свом избору,³⁷² али да су забринута што одрасли можда не разумеју важност дигиталне игре и како се она може делити са пријатељима.³⁷³

107. Дигитални облици културе, рекреације и игре треба да подржавају децу и користе им, и да одражавају и промовишу различите идентитете деце, посебно њихове културне идентитете, језике и наслеђе. Они могу омогућити деци стицање социјалних вештина, учење, изражавање, креативне активности, попут музике и уметности, као и осећај припадности и заједничке културе.³⁷⁴ Учесће у културном животу на мрежи доприноси креативности, идентитету, социјалној повезаности и културној разноликости. Државе уговорнице треба да обезбеде да деца имају прилику да слободно време користе за експериментисање са информационом и комуникационим технологијама, изражавање својих ставова и учествовање у културном животу на мрежи.

108. Државе уговорнице треба да регулишу и обезбеде смернице за професионалце, родитеље и старатеље и да сарађују, према потреби, са добављачима дигиталних услуга, како би се осигурало да се дигиталне технологије и услуге намењене деци, којима она приступају, или која на њих имају утицај у њихово слободно време, креирају, дистрибуирају и користе на начине који побољшавају могућности деце у вези културе, рекреације и игре. То може укључивати подстицање иновација у дигиталним играма и сродним активностима које подржавају дечју аутономију, лични развој и уживање.

109. Државе уговорнице треба да осигурају да се промоција могућности у вези културе, разоноде и игре у дигиталном окружењу уравнотежи са пружањем атрактивних алтернатива на физичким локацијама где деца живе. Деца, нарочито у раним годинама, уче језик, координацију и социјалне вештине и стичу емоционалну интелигенцију углавном кроз игру, која укључује физички покрет и непосредну интеракцију лицем у лице са другим људима. За старију децу игра и рекреација која укључује физичке активности, тимске спортове и друге рекреативне активности на отвореном може донети здравствене погодности, као и функционалне и социјалне вештине.

110. Слободно време проведено у дигиталном окружењу може децу изложити ризицима од штете која може настати, на пример, услед нетранспарентног или обмањујућег оглашавања или креирања садржаја које је посебно уверљиво или има

³⁷¹ Општи коментар бр.17 (2013), пара. 7.

³⁷² "Our rights in a digital world", s. 22.

³⁷³ Општи коментар бр.17(2013), пара. 33.

³⁷⁴ Исто, пара. 5.

коцкарске карактеристике. Увођењем или коришћењем заштите података, приватности-приликом-креирања и безбедности-приликом-креирања и других регулаторних мера, државе уговорнице треба да обезбеде да пословни субјекти не циљају децу користећи поменуте или друге технике креиране да дају приоритет комерцијалним интересима над интересима детета.

111. Тамо где државе уговорнице или пословни субјекти дају смернице, као и рангирање према узрасту, обележавају или сертифицирају одређене облике дигиталних игара и рекреације, формулације треба да буду такве да деци не умањују приступ дигиталном окружењу у целини или да им ометају могућности за разоноду или њихово друга права.

XII. Посебне мере заштите

A. Заштита од економских, сексуалних и других облика експлоатације

112. Децу треба заштитити од свих облика експлоатације штетних по било који аспект њихове добробити, у односу на дигитално окружење. До експлоатације може доћи у многим облицима, попут економске експлоатације, укључујући дечји рад, сексуално искоришћавање и злоупотребу, продају, трговину и отмицу деце и врбовање деце за учешће у криминалним активностима, укључујући облике сајбер-криминала. Стварањем и дељењем садржаја деца могу постати економски актери у дигиталном окружењу, што може резултирати њиховом експлоатацијом.

113. Државе уговорнице требало би да преиспитају релевантне законе и политике како би осигурале да су деца заштићена од економског, сексуалног и других облика експлоатације и да су заштићена њихова права у вези са радом у дигиталном окружењу и одговарајуће могућности за накнаду.

114. Државе уговорнице треба да осигурају постојање одговарајућих механизма за спровођење закона и да подржавају децу, родитеље и старатеље у приступу примењивој заштити.³⁷⁵ Требало би донети законе како би осигурали да деца буду заштићена од штетне робе, попут оружја или дроге, или услуга, попут коцкања. Треба користити снажне системе за проверу узраста како би се деца спречила да приступе производима и услугама чије је власништво или коришћење од стране деце противзаконито. Такви системи треба да буду у складу са захтевима за заштиту и сигурност података.

115. Узимајући у обзир обавезе држава да истражују, процесуирају и кажњавају трговину људима, укључујући радње у вези с тим, као и с тим повезано понашање, Државе уговорнице треба да развију и ажурирају законодавство за борбу против трговине људима тако што ће забранити технолошко олакшавање регрутовања деце од стране криминалних група.

116. Државе уговорнице треба да осигурају да постоји одговарајуће законодавство које штити децу од кривичних дела који се дешавају у дигиталном окружењу, укључујући преваре и крађу идентитета, и да издвоје довољно ресурса како би се осигурало да се кривична дела у дигиталном окружењу истражују и процесуирају. Државе уговорнице такође треба да захтевају поштовање високих стандарда сајбер-безбедности,

³⁷⁵ Општи коментар бр. 16 (2013), пара. 37.

приватности-приликом-креирања и безбедности-приликом-креирања, када си у питању дигиталне услуге и производи које деца користе, како би се ризик од таквих кривичних дела свео на минимум.

Б. Систем правосуђа за децу

117. Деца могу наводно прекршити законе о сајбер-криминалу, она се за то могу оптужити или се то може утврдити. Државе уговорнице треба да осигурају да креатори политике размотре ефекте таквих закона на децу, да се усредсреде на превенцију и уложе све напоре у стварање и коришћење алтернатива кривичном правосуђу.

118. Сексуални материјал који деца сама генеришу, а који поседују и/или деле уз сопствени пристанак и искључиво за сопствену приватну употребу не би требало криминализовати. Треба створити канале прилагођене деци како би се деци омогућило да безбедно траже савет и помоћ када је у питању сопствени сексуално експлицитни садржај.

119. Државе уговорнице требало би да осигурају да се дигиталне технологије, надзорни механизми, попут софтвера за препознавање лица, као и профилисање ризика, који се користе у превенцији, истрази и гоњењу кривичних дела не користе за неправедно циљање деце осумњичене или оптужене за кривична дела, нити да се користе на начин који крши њихова права, посебно њихова права на приватност, достојанство и слободу удруживања.

120. Комитет препознаје да, тамо где дигитализација судских поступака има за последицу одсуство личног контакта са децом, то може имати негативан утицај на рехабилитационе и ресторативне мере правде, које се граде кроз развој односа са дететом. У таквим случајевима, а такође и тамо где су деца лишена слободе, државе уговорнице треба да обезбеде личне контакте како би се деци олакшала могућност смисленог ступања у контакт са судовима и учествовања у сопственој рехабилитацији.

В. Заштита деце у оружаном сукобу, деце која су мигранти и деце у другим осетљивим ситуацијама

121. Дигитално окружење може деци која живе у осетљивим ситуацијама, укључујући децу у оружаном сукобу, интерно расељену децу, децу мигранте, децу која траже азил и избеглице, децу без пратње, децу препуштену улици и децу погођену природним катастрофама, омогућити приступ информација од животног значаја, које су кључне за њихову заштиту. Дигитално окружење им такође може омогућити да одржавају контакт са породицама, омогућити им приступ образовању, здравству и другим основним услугама и омогућити им да добију храну и безбедно склониште. Државе уговорнице треба таквој деци да обезбеде безбедан, сигуран, приватан и користан приступ у дигитално окружење и да их заштите од свих облика насиља, експлоатације и злоупотребе.

122. Државе уговорнице треба да осигурају да се деца кроз дигитално окружење не регрутују и не користе у сукобима, укључујући оружане сукобе. То укључује спречавање, криминализовање и санкционисање различитих облика успостављања и неговања односа са децом уз помоћ технологије, на пример, коришћењем платформи за друштвене мреже или услуга ћаскања у оквиру игара на мрежи.

XIII. Међународна и регионална сарадња

123. Прекогранична и транснационална природа дигиталног окружења захтева снажну међународну и регионалну сарадњу, како би се осигурало да све заинтересоване стране, укључујући државе, предузећа и друге актере, ефективно уважавају, штите и испуњавају права детета у односу на дигитално окружење. Стога је од виталне важности да државе уговорнице сарађују билатерално и мултилатерално са домаћим и међународним невладиним организацијама, агенцијама Уједињених нација, пословним субјектима и организацијама специјализованим за заштиту деце и људска права у вези са дигиталним окружењем.

124. Државе уговорнице треба да промовишу и доприносе међународној и регионалној размени стручних искустава и добрих пракси и услове и промовишу изградњу капацитета, ресурсе, стандарде, прописе, као и заштиту изван државних граница, који омогућавају остваривање права детета у дигиталном окружењу од стране свих Држава. Оне треба да подстичу формулисање заједничке дефиниције тога што представља кривично дело у дигиталном окружењу, узајамну правну помоћ и заједничко прикупљање и размену доказа.

XIV. Дисеминација

125. Државе уговорнице треба да осигурају да се овај општи коментар што више дели (или дистрибуира), укључујући путем употребе дигиталних технологија, свим релевантним заинтересованим странама, посебно парламенатима и државним властима, укључујући оне одговорне за међусекторску и секторску дигиталну трансформацију, као и припадницима правосуђа, пословних предузећа, медија, цивилног друштва и шире јавности, просветним радницима и деци, и да буде доступан у више формата и на више језика, укључујући и верзије прилагођене узрасту.

ПРИЛОГ 2: ЛИТЕРАТУРА

Међународни извори

- 1) *Children of the Recession: The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries*, Innocenti Report Card 12, UNICEF, 2014, <https://www.unicef-irc.org/publications/733-children-of-the-recession-the-impact-of-the-economic-crisis-on-child-well-being-in.html>
- 2) *Conclusions 2019 Serbia – European Social Charter*, European Committee of Social Rights, March 2020, <https://rm.coe.int/rapport-srb-en/16809c9be6>
- 3) *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021)*, Council of Europe, <https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/7207-council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2016-2021.html>
- 4) *Covid-19 and the impact on human rights*, The Aire Centre, 28 April 2020, https://www.roiplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf
- 5) *COVID-19 Response: Considerations for Children and Adults with Disability*, UNICEF, https://www.unicef.org/disabilities/files/COVID-19_response_considerations_for_people_with_disabilities_190320.pdf
- 6) *Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the implementation of the Convention during the COVID-19 pandemic*, Council of Europe, Strasbourg, 20 April 2020, <https://rm.coe.int/declaration-committee-of-the-parties-to-ic-covid-16809e33c6>
- 7) *Declaration on the role of equality bodies - 2030 Agenda for sustainable development*, Equinet, 2019, <https://equineteurope.org/declaration-on-the-role-of-equality-bodies-2030-agenda-for-sustainable-development/>
- 8) *EU Strategy on the Rights of the child*, European Commission, 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_rights_strategy_version_with_visuals3.pdf
- 9) *European Pillar of Social Rights*, European Commission, 16. November 2017, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en
- 10) *European regional status report on preventing violence against children 2020*, WHO Regional Office for Europe, 2021, <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/violence-and-injuries/publications/2021/european-regional-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020>
- 11) *Family Life Denied: Overrepresentation of Romani Children in State Care in Serbia*, European Roma Rights Centre, December 2017, <http://www.errc.org/reports-and-submissions/family-life-denied-overrepresentation-of-romani-children-in-state-care-in-serbia>
- 12) *General Comment No. 5 (2003) on General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child*, UN Committee on the Rights of the Child, <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsQqI8gX5Zxb0cQqSRzx6Zd2%2FQRsDnCTcaruSeZhPr2vUevjbn6t6GSi1fheVp%2Bj5HTLU2Ub%2FPZZiQWn0jExFVnWuhiBggAj0dWBcFGbK0c>
- 13) *GREVIO Baseline Evaluation Report Serbia*, Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), Strasbourg, 2019(20), <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>
- 14) *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA)*, European Cybercrime Centre (EC3), <https://www.europol.europa.eu/iocta-report>
- 15) *Non-paper о стању у поглављима 23 и 24 за Србију*, Европска комисија, јун 2020, <https://www.mei.gov.rs/sr/dokumenta/eu-dokumenta/>
- 16) *Opening up the Issue Equality Bodies Combating Discrimination Against and Promoting Equality for Young People*, Equinet, 2016, https://www.archive.equineteurope.org/IMG/pdf/young_people_perspective_web_2.pdf
- 17) *Our Europe, Our Rights, Our Future*, ChildFund Alliance, Eurochild, Save the Children, UNICEF and World Vision,

<https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf>

18) *Report on the Impact of Demographic Change*, European Commission, 2020, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

19) *Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse - Independent experts' report*, Directorate General of Human Rights and Rule of Law - DG I and Directorate General of Democracy - DG II, June 2021, <https://rm.coe.int/respecting-human-rights-and-the-rule-of-law-when-using-automated-techn/1680a2f5ee>

20) *Risk Communication & Community Engagement for COVID-19- Engaging with Children and Adults with Disabilities*, UNICEF, 2020, https://www.unicef.org/disabilities/files/COVID19_engagement_children_and_adults_with_disabilities_final.pdf

21) *Serbia Country Profile on the COVID-19 crisis from a children's rights perspective*, Eurochild, <https://eurochild.org/uploads/2021/02/RS-ECH-S20-profile.pdf>

22) *Share of Persons aged 16 and Over Reporting Unmet Needs for Medical Examination or Treatment*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Share_of_persons_aged_16_and_over_reporting_unmet_needs_for_medical_examination_or_treatment_by_detailed_reason_2016.png

23) *The effects of reforms promoting fathers' parental leave in Sweden*, <https://population-europe.eu/research/>

24) *The European Pillar of Social Rights Action Plan*, European Commission, 2021, <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/>

25) *The Global Education Monitoring Report 2021 Central Eastern Europe, Caucasus and Central Asia – Inclusion and education: all means all*, UNESCO, 2021, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pt0000375490>

26) *The Many Faces of Exclusion - End of Childhood Report 2018*, Save the Children, https://resourcecentre.savethechildren.net/node/13429/pdf/endofchildhood_report_2018_english_0.pdf

27) *The Sustainable Development Goals*, The United Nations, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

28) *Towards Inclusion 2020: What is the vision of the future of deinstitutionalisation and role of EU?*, Speech by Commissioner Dalli, 16. January 2020, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/dalli/announcements/speech-commissioner-dalli-towards-inclusion-2020-what-vision-future-deinstitutionalisation-and-role_en

29) *Will it deliver for children? Eurochild analysis of the EU's Action Plan on the European Pillar of Social Rights*, Eurochild, 17 March 2021 <https://www.eurochild.org/uploads/2021/04/European-Pillar-of-Social-Rights-Action-Plan-Eurochild-Reaction.pdf>

30) *Women's and girls' sexual and reproductive health rights in crisis*, Report of the Working Group on discrimination against women and girls, United Nations Human Rights Council, 21 June–9 July 2021, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_HRC_47_38_E.pdf

31) *Закључна запажања о комбинованом другом и трећем периодичном извештају Републике Србије*, Комитет за права детета, фебруар 2017, <http://zadecu.org/komitet-za-prava-deteta-zakljucna-zapazanja-u-vezi-sa-drugim-i-trecim-periodicnim-izvestajem/>

32) *Извештај о напретку Републике Србије за 2015. годину*, Европска комисија, http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godinja_izvestaj_15_fin_en.pdf

33) *Извештај о напретку Републике Србије за 2019. годину*, Европска комисија, http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR - REVIDIRANO.pdf

34) *Извештај о напретку Републике Србије за 2020. годину*, Европска комисија, <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

35) *Извештај о напретку Републике Србије за 2021. годину*, Европска комисија, <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

Домаћи извори

- 1) *Country Office Annual Report 2020 Serbia*, UNICEF Country Office, 2020, <https://www.unicef.org/media/102506/file/Serbia-2020-COAR.pdf>
- 2) *COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment*, United Nations Serbia, September 2020, https://serbia.un.org/sites/default/files/2020-09/seia_report%20%2B1%29.pdf
- 3) *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији 2019. година*, Кровна организација младих Србије – КОМС; Бобан Стојановић, Београд, 2019, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/09/Alternativni-izvjes%CC%8Ctaj-o-poloz%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-2019-1.pdf>
- 4) *База података ДевИнфо 7, Србија*, Републички завод за статистику, <http://devinfo.stat.gov.rs>
- 5) *Број осигураника у Србији на дан 31.12.2017*, Републички фонд за здравствено осигурање, www.rfzo.rs/index.php/troj-osiguranika-stat
- 6) *Буџетски фонд за лечење обољења, стања или повреда које се не могу успешно лечити у Републици Србији*, <https://fond.gov.rs/vesti/budzetski-fond-za-licenje-oboilenja-stanja-ili-povreda-koje-se-ne-mogu-uspesno-lecti-u>
- 7) *Вредносне оријентације средњошколаца у Србији – истраживање 2019*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, март 2020, <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske38.pdf>
- 8) *Девети извештај о независном праћењу примене Закона о спречавању насиља у породици у Србији за период јануар – децембар 2020. године*, Аутономни женски центар, 21. јун 2021. године, <https://www.womenngo.org.rs/images/resurs-centar/AZC-DEVETI-nezavisni-izvestaj-o-pracenju-Zakona-jun%202021.pdf>
- 9) *Деца у систему социјалне заштите 2019*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јун 2020, <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taj-iz-sistema/>
- 10) *Досадашња постигнућа и преостали изазови у области децих бракова*, *Праксис*, <https://www.praxis.org.rs/index.php/sr/reports-documents/praxis-reports>
- 11) *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210305-republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2020/?a=0&s=0>
- 12) *Живорођени и умрли, јануар-јун 2021*, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20210525-zivorodjeni-i-umrli-januar-april-2021/?s=1803>
- 13) *Живот младих у Србији: утицај Ковид-19 пандемије*, Кровна организација младих Србије и Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2020/12/Zivot-mladih-u-Srbiji-uticaj-kovid-19-pandemije.pdf>
- 14) *За три и по године више од 166.000 случајева насиља у породици*, *Данас*, 25.11.2020. године, доступно на интернет страници: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/za-tri-i-po-godine-vise-od-166-000-slucajeva-nasilja-u-porodici/>
- 15) *Заборављена деца Србије*, Иницијатива за права особа са инвалидитетом, јун 2021, <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2021/06/Serbia-2021-web-SRB.pdf>
- 16) *Извештај о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, децембар 2020, http://sdg.indikator.rs/media/1545/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf
- 17) *Извештај о раду центара за социјални рад за 2018. годину*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, август 2019, <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taj-iz-sistema/izve%C5%A1taj-iz-sistema-2018/>
- 18) *Извештај о раду центара за социјални рад за 2019*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, септембар 2020, <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taj-iz-sistema/>

- 19) *Извештај о раду центара за социјални рад за 2020*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, јул 2021, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2159/izvestaji-o-rad-u-csr-2020.pdf>
- 20) *Извештај о ревизији сервисности пословања Обезбеђивање услуга у области социјалне заштите – Лични практицај детета*, Државна ревизорска институција, децембар 2020, https://www.dri.rs/revizija/izvestaji-o-reviziji_136.html
- 21) *Извештај о стању права детета у Републици Србији новембар 2019 - мај 2020*, Центар за права детета, <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2020/09/izves%CC%8Ctaj-o-stanju-prava-deteta-u-RS-za-period-nov2019-maj2020.pdf>
- 22) *Израда методологије и учешће у праћењу ретких болести, анализа потреба и израда плана за управљање ретким болестима*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Retke%20bolesti%202018.pdf>
- 23) *Индикатори остарености права детета у образовању*, Ужички центар за права детета, 2018, <http://zadecu.org/publikacije-2/>
- 24) *Искључивање и сегрегација деце са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају из образовног система*, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, 2016, www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2016/04/Publikacija-SRB-1.pdf
- 25) *Истраживање здравља становништва Србије 2019. године*, Републички завод за статистику и Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, 2021, <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/vesti/20210429-istrazivanje-zdravlja-stan/>
- 26) *Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији април-мај 2020*, УНИЦЕФ, <https://www.unicef.org/serbia/media/15466/file/istra%CC%8Civanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji.pdf>
- 27) *Истраживање о утицају пандемије Ковид-19 на породице са децом у Србији, јун-јул 2020*, УНИЦЕФ, https://www.unicef.org/serbia/media/15861/file/istra%CC%8Civanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji_dru%CC%8Cugi%20talas.pdf
- 28) *Ка инклузивном одговору на пандемију*, Национална организација особа са инвалидитетом Србије, <https://www.osca.org/files/f/documents/d/1/482981.pdf>
- 29) *Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији Резултати истраживања Деца Европе на интернету*, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, 2019, <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/korisicnje-interneta-kod-dece-i-mladih-u-srbiji>
- 30) *ЛГБТ+ заједница и њена заступљеност у формалном образовању у Сомбору*, Кровна организација младих Србије, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/07/LGBTQ-zajednica-i-njena-zastupljenost-u-formalnom-obrazovanju-u-Somboru-za-web-1.pdf>
- 31) *Људска права и КОВИД-19* *Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицај на остваривање људских права у Републици Србији*, Комитет правника за људска права (YUCOM), септембар 2020, https://www.yucom.org.rs/wpcontent/uploads/2020/11/Yucom_Covid_layout_SRP_all-1.pdf
- 32) *Малерање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2020, <http://csp.org.rs/sr/publikacije/>
- 33) *Месечни статистички билтен*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-Latin/oblasti/stanovnistvo>
- 34) *Млади у Чачку и ЛГБТ+ заједница*, Кровна организација младих Србије, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/07/Mladi-u-C%CC%8Caku-i-LGBTQ-zajednica-za-web.pdf>
- 35) *Насилје према деци у Србији - детерминанте, фактори и интервенције*, Национални извештај, УНИЦЕФ Србија, 2017, <https://www.unicef.org/serbia/media/2766/file/Nasilje%20prema%20deci%20u%20Srbiji.pdf>
- 36) *Национални извештај о инклузивном образовању у Републици Србији за период од 2015. до 2018. године*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, јануар 2020,

<https://www.unicef.org/serbia/media/13706/file/Nacionalni%20izve%C5%A1taj%20o%20inkluzivnom%20obrazovanju.pdf>

37) Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, https://www.paragraf.rs/propisi/opsti_protokol_za_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html

38) Основни статистички извештај о идентификацији жртава трговине људима за 2016, 2017, 2018, 2019, 2020. годину и Шестомесечни статистички извештај о идентификацији жртава трговине људима за 2021. годину, Центар за заштиту жртава трговине људима, <http://www.centarzztlj.rs/index.php/ot-pama-2/izvestaji-o-radu>

39) Основно образовање – крај школске године, 2020, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/obrazovanje/osnovno-obrazovanje/>

40) Положај деце са сметњима у развоју и инвалидитетом и остваривање њихових права у Републици Србији, Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС), Београд, 2017, <https://www.unicef.org/serbia/media/2631/file/SiAn%20polo%C5%BEaj%20dece%20sa%20smetnjama%20u%20razvoju%20i%20invaliditetom%20u%20Srbiji.pdf>

41) Популациона политика у земљама региона и Норвешкој, Библиотека Народне скупштине Републике Србије, 2017, Бр. 29/ИП, <http://www.parlament.rs/narodna-skupstina/-organizacija-i-strucna-sluzba/biblioteka-narodne-skupstine.1506.html>

42) Посебан протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, фебруар 2006, <https://smp.edu.rs/wp-content/uploads/2019/10/Psebni-protokol-socijalna-zastita.pdf>

43) Потребе за психолошком подршком ЛГБТ+ младима у Краљеву, Кровна организација младих Србије, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/07/Potrebe-za-psiholos%CC%8Ckom-podrs%CC%8Ckom-LGBTQ-mladima-u-Kraljevu-za-web.pdf>

44) Права детета у процесу придруживања Србије Европској унији – пети алтернативни извештај, Ужички центар за права детета, 2020, <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2020/07/prava-deteta-peti-izvestaj-2.pdf>

45) Право детета на болничком лечењу на пратњу родитеља, Покрајински заштитник грађана – Омбудсман, Нови Сад, 2018, <https://www.ombudsman.gov.org/nv/attachments/article/2119/ISTRAZIVANJE%20-%20PRAVO%20DETETA%20NA%20BOLNICKOM%20LECENJU-2018.pdf>

46) Преглед ОЕЦД-а у области евалуације и процене у образовању у Србији - анализа и препоруке, УНИЦЕФ Србија, јануар 2020, <https://www.unicef.org/serbia/media/13691/file/Pregled%20OECDA%20u%20oblasti%20evaluacije%20i%20procene%20u%20obrazovanju%20u%20Srbiji.pdf>

47) Предшколско васпитање и образовање, 2021, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20210416-predskolsko-vaspitanje-i-obrazovanje-2020?ts=1101>

48) Препоруке Комитета за права детета - На пола пута, шта је до сада урађено и шта нам предстоји; Предлози Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији, Центар за права детета, Ужички центар за права детета, Београдски центар за људска права, АСТРА, Центар за социјалну политику, Београд, 2019, <http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Preporuke-Komiteta-za-prava-deteta-Na-pola-puta-%C5%A0ta-je-do-sada-ura%C4%91eno-i-%C5%A1ta-nam-predstoji.pdf>

49) Препоруке УН Комитета за права детета - Како их можемо остварити из угла Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији, Центар за права детета, Београд, 2017, http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Preporuke-SRB_web.pdf

50) Примена афирмативних мера у области основног образовања Рома и Ромкиња на територији АП Војводине Извештај о истраживању, Покрајински Омбудсман, Нови Сад, 2017, <http://www.ombudsman.gov.org/nv/attachments/article/1900/Afirmativne-mere-Romi.pdf>

51) Програм за креирање образовних политика на основу података и резултата истраживања, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2019/05/program_za_kreiranje_obrazovnih_politika_na_osnovu_podataka_i_rezultata_istrazivanja_zbornik_cir.pdf

- 52) *Програма реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Републике Србије Европској унији – ЕСРП*, Фондација Центар за демократију, фебруар 2021, <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1831/alternativni-izveštaji-o-sprovodjenju-programa-reforme-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-za-period-2016-2020-podine>
- 53) *Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041*, Републички завод за статистику, 2014, <https://popis2011.stat.rs/?p=3403>
- 54) *Процене становништва 2019*, Саопштење, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>
- 55) *Резултати истраживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2018. године*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, 2019, <http://www.batut.org.rs/download/novosti/RezultatiIstrazivanjaPonasanjaDeceSkolskogUzrasta.pdf>
- 56) *Сажетак истраживања Култура рађања и партнерски живот у Србији*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду уз подршку Центра за маме, часопис Лимес Плус – часопис за друштвене и хуманистичке науке (Но.3, 2017), <http://media7.centarzamame.rs/2018/03/izvestaj-Mame-u-Srbiji-Centar-za-mame.pdf>
- 57) *Саопштења министарстава*, Влада Републике Србије, Београд, 25. новембар 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/500497/neophodna-jos-jaca-borba-protiv-nasilja-u-porodici.php>
- 58) *Села у Србији, промене структуре и проблеми одрживог развоја*, Републички завод за статистику, Београд, 2015, http://media.popispoljoprivrede.stat.rs/2015/11/Sela_u_Srbiji.pdf
- 59) *СЗО објавила резултате истраживања о здрављу, друштвеним навикама и менталној добробити деце пубертетског узраста*, Вести партнера, 29.05.2020, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/?s=%D0%A1%D0%97%D0%9E>
- 60) *Сиромаштво и социјална неједнакост, 2019*, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20201015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2019/?s=0102>
- 61) *Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији*, УНИЦЕФ Србија, децембар 2019, https://www.unicef.org/serbia/media/13456/file/sitan_2019.pdf
- 62) *Ситуациона анализа услуга за бебе и малу децу са сметњама у развоју у Републици Србији – развој услуга везаних за интервенције у раном детињству: могућности и изазови*, УНИЦЕФ Београд и Фондација за отворено друштво, новембар 2018, <https://www.unicef.org/serbia/media/9436/file>
- 63) *Ситуациона анализа: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији*, Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Београд, 2017, <https://www.unicef.org/serbia/media/2631/file/StAn%20polo%C5%BEaj%20dece%20sa%20smetnjama%20u%20razvoju%20i%20invaliditetom%20u%20Srbiji.pdf>
- 64) *Смернице о реализацији отвореног учења и учења на даљину за ученике/це са сметњама у развоју и инвалидитетом док су школе затворене: Унапређивање инклузивног учења*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, децембар 2020, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Smernice_o_realizaciji_otvorenog_ucenja_i_ucenja_na_daljina_za_ucenike_sa_smetnjama_u_razvoju_i_invaliditetom_COVID-19.pdf
- 65) *Социјална дивења*, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329833/socijalna-zastita.php>
- 66) *Србија MICS 2019. и Србија – ромска насеља MICS 2019*, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, октобар 2020, https://www.stat.gov.rs/media/5611/mics6_izvestaj_srbija.pdf
- 67) *Србија 2021 извештај о напретку*, Коалиција за мониторинг права детета у Србији, Београд, април 2021, https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2021/07/2021-Annual-Report_Coalition-for-Monitoring-Child-Rights-in-the-Republic-of-Serbia_Contribution.pdf
- 68) *Средње образовање*, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/obrazovanje/srednje-obrazovanje/>

- 69) *Ставови грађана о задовољству услугама предшколског и основног образовања у Србији. Сажетак резултата истраживања*, Европски покрет у Србији и Центар за европске политике, <http://www.mojeuprava.rs/wp-content/uploads/2017/11/USAID-Skolstvo-analiza-rezultata.pdf>
- 70) *Стање права детета у Републици Србији 2019. године*, Центар за права детета, 2019, <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2019/11/stanje-prava-deteta-u-republici-srbiji-2019-godine-web-final-1.pdf>
- 71) *Статистички календар Републике Србије, 2020*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikator/>
- 72) *Статистички календар Републике Србије, 2021*, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/procene- stanovnistva/>
- 73) *Студија негативних искустава у детињству*, УНИЦЕФ, Београд, 2019, https://www.unicef.org/serbia/media/10711/file/Studija_negativnih_iskustava_u_detinjstvu_ACE.pdf
- 74) *Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017*, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-na crt.pdf>
- 75) *Трећи периодични извештај о примени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима*, Канцеларија за људска и мањинска права, Београд, 2019, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fSRB%2f3&lang=en
- 76) *Усклађивање рада и родитељства*, Кабинет министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику, Београд, 2017, <https://www.mddp.gov.rs/doc/publikacija%20-%20Uskladjivanje%20rada%20i%20roditeljstva.pdf>
- 77) *Човечанство дугоје деци најбоље што има – студија случаја кршења права на приватност и поверљивост података деце жртава трговине људима и сексуалног злостављања у Србији*, Атина, јун 2021, <http://www.atina.org.rs/sr/%C4%8Dove%C4%8Danstvo-duguje-deci-najbolje-%C5%A1to-ima>
- 78) *Школа у заједници - заједница у школи, Свеобухватан приступ школе и заједнице у спречавању превременог напуштања школовања - водич за формалне и неформалне едукаторе, родитеље и друге актере у заједници*, Западнобалкански институт, Београд, 2017, https://tutoring.wb-institute.org/wp-content/uploads/2017/01/pub_Skola-u-zajednici-zajednica-u-skoli-FINAL.pdf